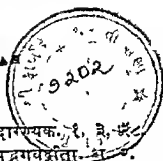

ઉદ્ધવાધન

અસતો મા સદ્રમય । તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।

મૃત્યોર્માઽમૃતં ગમય ।

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે, મા ફલેષુ કદાચન ।

વૃહદારણ્યક. ૧, ૩, ૫-૮
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા-૩-૧૦

સ્તુતક ૨.	તંત્રવાદક અને પ્રકાશક.	સંવત ૧૯૬૬.
અંક ૧.	એક યુવક વર્ગ.	વૈશાખ શુક્લ ૩. મે, ૧૯૦૮.

વિષયવાચક શીર્ષક.		
૧. વિષય.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
૨. વિનિ વર્ષ.		૧.
૩. સ્વદેશનિવાસકામ ।	૨. જોધવાલ ચીમનલાલ સ્વામીનારાયણ બી. એ.	૨.
૪. મધ્ય તરંગ.	૩. વચન્ત નિનોદી.	૪.
૫. મે ચિત્ર.		
૬. ચરિત્ર માળા.		
૭. ભારતીયાર્થ.	૪. કૃપાસંકર એલેક્ઝાન્ડર પંડિત.	૪૨.
૮. રાજકીય ખંડ.		
૯. આ માદ દિવ.	૫. વકીલ છાવણરામ જોશી બી. એ. એલ. એલ. બી	૫.
૧૦. તિહાસિક ખંડ.		
૧૧. શુદ્ધ - મહારાષ્ટ્રીયોગ્ય	૬. જોધવાલ ચીમનલાલ સ્વામીનારાયણ બી. એ.	૧૬.
૧૨. બી નવવક્રધાન્ડીએન્ડી	૭. ચંદ્રમણિસંકર જોધવાલ પંડિત	૧૨.
૧૩. જ્ઞાન ખંડ.		
૧૪. પ્રા. જ. ચ. બોઝની શોધ- પ્રો. સાંકળચંદ જોધવાલ શાહ એમ. એ.		૧૫.
૧૫. બોળનદી કુંકે નોન.		
૧૬. વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર અને નેની	૮. ચુનીલાલ હરમોવિદ જાની બી. એ.	૨૦.
૧૭. આનંદકતા.		
૧૮. શાવલોકન.	૯. હરિમ્તશાહ વરજરાય દેસાઈ.	૨૧.
	એમ. સી. પી એસ.	
૧૯. સર્મ ખંડ.	૧૦. કૃપાસંકર એલેક્ઝાન્ડર પંડિત.	૨૬.
૨૦. સ્વદેશી.	૧૧. ચંદ્રમણિસંકર જોધવાલ પંડિત.	૨૬.
૨૧. સુવનીત.		૨૮.
૨૨. સ્વયંચાત્રા.		૩૦.
૨૩. સ્વદેશીયોવાદનું આધ્યાત્મિક.		૩૧.

આહકોને વિજ્ઞાપિ.

આ માસિકના છેલ્લા અંક સાથે તેનું એક વર્ષ પૂરું થયું છે અને આ અંક સાથે તેણે દ્વિતીય વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો છે. જનસંખ્યાને ઉપયોગી દરેક વિષયોની ચર્ચા કરવાના ઉદ્દેશથી કેવળ પરાંપકારાચે કાટેલા આ માસિકે ગત વર્ષમાં કેવું કાર્ય બજાવ્યું છે તે અમારા મુખ્ય વાચકોને વિદિત હશે. અને વિશેષમા તેમણી કાંઈપણ રીતે નફો કરવાનો તેના પ્રવર્તકોનો વિચાર જ નથી તે, તેનો આશય એ ફોર્મથી યોગ્યે તે આહકોની સંખ્યામાં વધારો થવા સાથે અઢી અને ત્રણ ફોર્મ પર જાણ સરેરાશ અઢી ફોર્મ પર આવેલો, તે પરથી જ સ્પષ્ટ થશે. આ વર્ષથી તેને ચાર ફોર્મનું કરવામાં આવ્યું છે, અને જેમ જેમ આહકોની સંખ્યામાં હજી પણ વૃદ્ધિ થતી જશે તેમ તેમ તેના કદમાં વળી વિશેષ વધારો કરવામાં આવશે.

વિશેષમાં અમે આ વરસથી તેમાં લેવાના વિષયોનો મનનપૂર્વક અભ્યાસ કરી તેની નિષમસર વહેંચણી કરી છે, અને તેને લખાવના માટે સારા લેખકો સાથે ગોઠવણ કરી છે, જે બીતાની સહયોગ આ અકપરથી જ જણાઈ જશે. હુંકામાં તેને સર્વાંગે ઉપયોગી અને સુંદર બનાવવાનો અમે સંકલ્પ કર્યો છે, અને તે છતાં તેનું લવાજમ નેટલું જૂજ હતું તેટલું જ, એટલે પ્રતિવર્ષ રૂપિયા એક પ્રમાણે રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે તે અમારા પ્રયત્નમાં અમે ધન્યરૂપથી અને અમારા ઉદારચિત્ત આહકોના આશ્રયથી વિજયી નીવડીશું.

અંતમાં અમે અમારા આહકોને નમ્ર સૂચના કરવા રત્ન લખ્યે છીએ કે દરેક પ્રકારના આવા પરાંપકારી પ્રયત્નો દ્રવ્યની મદદથી જ પાર પડે છે અને તેમાં કાંઈ માણસ એકલો કાંઈ કરી શકતો નથી માટે અમારા હરદાન આહકોએ અત્યાર સુધી આ માસિકને જેવો આશ્રય આપ્યો છે તેવો સતત આશ્રય આપે જશે એવી તેમને વિનંતિ કરી અમે અત્રે વિરમીએ છીએ.

ચાલુ વર્ષના આહકોના લવાજમની પહેાંચ.

- ૧ રા. સ્વામીનારાયણ જેઠાલાલ ચીમનલાલ. અમદાવાદ.
- ૨ રા. ગોકળદાસ અચરતલાલ. અમદાવાદ.
- ૩ રા. કૃપાશંકર બેચરલાલ પંડિત. અમદાવાદ.
- ૪ રા. નારણલાલ જગજીવન મહેતા નરિંગ.
- ૫ રા. સાવલે લક્ષ્મણ મહાદેવ. યુગડા (આફ્રિકા.)
- ૬ રા. કમળાશંકર મગનલાલ દેસાઈ. ગોઆસા (આફ્રિકા.)
- ૭ રા. બ સીલાલ મણીલાલ મહેતા. અમદાવાદ.
- ૮ રા. મોનીલાલ મોનાનાથ નંજાવાળા. અમદાવાદ.
- ૯ રા. ચંદ્રમણીશંકર જેઠાલાલ પંડિત. અમદાવાદ.
- ૧૦ રા. કનૈયાલાલ હરીલાલ અમદાવાદ.
- ૧૧ રા. રાંછુઅસાદ દશરથલાલ અમદાવાદ.
- ૧૨ રા. હિમતસિંગ ભગવાનજી વાધેલા. સાણંદ.
- ૧૩ રા. જમનાદાસ ગોડાનાથ પટેલ. અમદાવાદ.
- ૧૪ રા. જીણુરામ જેઠાંકર વડીલ. અમદાવાદ.
- ૧૫ રા. રણુભાઈલાલ ભગનલાલ દાદ. અમદાવાદ.

ઉદ્બોધન.

“ ચેષ ઉદયગિરિ દષ્ટિ ઉન્મી કરી,
“ સૂર્ય ધીમે ધીમે આમ આવે. ”

વર્ષ ૨ જું.]

વૈશાખ. ૧૯૬૪.

[અંક ૧ લો.

નવિન વર્ષ.

“ Love is the greatest thing in the world ”

એક વર્ષની વિવિધ દર્શનસુક્ત બારે રાસીઓ પૂર્ણ થઇ છે. નવિન વર્ષના નવિન ચક્ર ઉપર આરોહણ કરવાનો દિવસ સમીપ આવ્યો છે. શ્રમડળની વિજ્ઞાનની નવિન વારિકાઓમાં તે રાસીચક્ર ઉપર બેસી જઇશું, ત્યાં ફરીશું, ત્યાંના સ્ફુર્તિમદ વાતાવરણથી ક્ષણે ક્ષણે વિકાસ પામતા જઇશું.

ભારતભાનુ કપારનોએ ઉગી ચૂક્યો છે. જન સમાજના અંતઃકરણ જાગૃત થયાં છે. કંઈક અવનવું જીવન સ્ફુરતું આવ્યું છે. ચેતનમૂર્તિ છતાં જડ વ્યામોહથી જડ બનેલા ભારતતનુએ આજે ત્યાં ત્યાં નવિન ઉદયકાળમાં, નવિન મંદ મંદ વાયુની લહરીઓમાં, અહિંથી તહિં અને તહિંથી અહિં એમ અનેક વૃક્ષોની કુંજ ઘટાઓમાં બેસી તત્પરતા મેળવવા એક ચિત્ત કરી બેસા છે. સાગી બાલુએ એક ઉન્મય શિલા ઉપર વિદાજી ભારતમાતા પોતાની પ્રિય સંતતિને કંઈક બોધ આપવો શરૂ કરતા હોય એવું જણાય છે.

ભારતમાતાએ પોતાની સૌમ્ય વાણીથી કહેવા માંડ્યું—પ્રિય પુત્રો, અને પ્રિય પુત્રીઓ, આજ જ એક અતિ દીર્ઘ કાળ પછી એવો દિવસ પ્રાપ્ત થયો છે કે જે વેળા પુત્રો અને પુત્રીઓ પોતાની માતાને ઝોળખી કાઢી જોઈ શક્યા છે અને માતા પોતાના પુત્રો અને પુત્રીઓને ઝોળખી કાઢી જોઈ શકી છે. દીર્ઘ રાત્રિ વીતી ગઇ છે. કષ્ટનાં સ્થાનો નજરે પડવા લાગ્યા છે. રાત્રિના નિશાચરો અને ચૌરકર્મ કરનારાઓ હવે ઉઘાડા પડવા લાગ્યા છે. તમને પુરતી સ્ફુર્તિનો અવકાશ મળી ચૂક્યો છે. હજી વિસ્મૃત ભરતખડની કેટલીક બાલુઓમાં તિમિરાંધ રહેલું છે તમારામાં પણ દીર્ઘ રાત્રિના કાષ્ઠક દુષ્ટ સંસ્કારો અંતઃકરણ ઉપર બાકી રહી તદવરી રહેવા અને જણાય છે. એ નક્કી સમજાવે કે હવે એ અજ્ઞાન કાળ જરી પણ રહેવાનો નથી. શણવાર કદાચ વ્યામોહ થાય અને

તમારું જાતિ સ્વરૂપ બૂલી જવાય તો હું તમને એક દિવ્ય રહસ્યાત્મક મંત્ર આપું છું તેનો જાપ કરી તમારે આમોહને દૂર કરજો. અને હજી અજ્ઞાનના તિમિરમાં રહેલા તમારા બંધુઓને તેનો બોધ કરી સ્વદેશની દિશા આપજો—“Love is the greatest thing in the world”, પ્રેમ-બંધુભાવ એ સમસ્ત વિશ્વમાં એક શ્રેષ્ઠ વસ્તુ છે. ” આ તમારા પૂજ્ય મહર્ષિઓનો જ નવિન ભાષાની અંદર રચાયેલો બોધમંત્ર છે, જેમ જેમ એનો જાપ કરતા જશો અને ધીબીઓને એ દિશા તરફ વાળતા જશો તેમ તેમ તમારો આર્થ હૃદય પીંગળી તમારું જીવન રસમય થતું જશે. આમ સર્વ દિશાઓમાં અનેક હૃદયો પીંગળી તેમાંથી બંધુભાવના અનેક અરણ્યોમાં જરી સમસ્ત ભારતવર્ષ રસમય થઈ જશે. વ્યક્તિપરસ્પરે મદારે ત્હારૂ નાશ પામી સમષ્ટિ પરત્વે મમતા બંધારી સ્વદેશ રૂપે ઓંકારનો નીકળેલો જ્વળિ આપાત અને પ્રત્યાપાતરૂપે દશે દિશોમાં વ્યાપ્ત થશે, તેમાંથી એક નવિન ચણિતું મહાન વૃક્ષ ઉત્પન્ન થશે. તે વૃક્ષની રેણાઓ ફરેકના હૃદય માથે શુભાઈ જશે પછી કેવું સુખ ! કેવું ઐક્ય ! કેવી વચ્ચમય દૃઢતા ! ત્યાં પછી ભારતવર્ષના મધ્યભાગમાં સ્વતંત્રતા દેખીતું રચાવન થશે. અને તેનું દર્શન પ્રતિબિંબરૂપે ફરેકના હૃદયમાં દિશા થશે. તમારા મારે હવે રાત્રિ નહિ પણ દિવસજ છે. તમારા મારે હવે દુઃખ નહિ પણ સુખજ, લાંબા દીર્ઘ કાળનાં દુઃખ પછી સુખની સીમા બતાવશે. ચાલો ઉઠો, હવે આ રાશી ચક્કરવા માંડ્યું છે, તેના મધ્ય ભાગમાં હું બેસી જાઉં છું. તમે પણ તે ચક્કરને અવલંબી આગળ વધો. હાલ આટલોજ બોધ બસ છે, ૧ પણ ઉપરના મંત્રનો જાપ શરૂશો નહિ. ઓયો વંદે માતરમ્.

સ્વદેશસેવાષ્ટકમ્ ।

સ્વતંત્રતાસૌમ્યફલોપભોગં

સંદર્શયન્તી નિયતં જનનામ્ ।

અપારદુઃખોદધિનાશદક્ષા

સ્વદેશસેવૈવ મહાવ્રતં સ્યાત્ ॥ ૧ ॥

દદાતિ યાત્રીષ્ટમનોસ્પાંશ

વરિદ્રતાદુષ્ટરિપું ચ દાતિ ।

હન્યમૂલિતાનર્થપરંપરા ચ

સ્વદેશસેવૈવ મહાવ્રતં સ્યાત્ ॥ ૨ ॥

અરીન્ ચલિષ્ઠાન્ પ્રજિહીર્ષિપાણાન્

સમૂલનપ્તાંસ્ત્વરયા કરાતિ ।

પરં ચ યા મજ્જલેતુ મૂતા

સ્વદેશસેવૈવ મહાવ્રતં સ્યાત્ ॥ ૩ ॥

उषास्य यां रामरमेशमुख्याः
 पुरातना भूपतयो विशुद्धाः ।
 चक्रुर्महीं ध्वस्तनिशाचरां सा
 स्वदेशसेवैव महाव्रतं स्यात् ॥ ४ ॥
 स्थिरप्रतिज्ञो महितः प्रतापः^१
 संश्रित्य यस्या युयुधे पदाब्जम् ।
 स्वधर्ममार्यस्य ततो ररक्ष
 स्वदेशसेवैव महाव्रतं स्यात् ॥ ५ ॥
 यस्याः प्रभावेण शिवावतारो
 नृपो दुरालोकभुजो भवान्या^२ ।
 म्लेच्छान ममर्दाशु महोग्रतेजाः
 स्वदेशसेवैव महाव्रतं स्यात् ॥ ६ ॥
 निधाय यां चित्तसरोजमध्ये
 लक्ष्मश्च^३ राज्ञी करवालहस्ता ।
 संचूर्णयामास रिपोर्वलानि
 स्वदेशसेवैव महाव्रतं स्यात् ॥ ७ ॥
 अमोघवीर्या विपदाकुलानां
 विपत्तिहा सा मुखदा सदा नः ।
 गतप्रतिष्ठैः पुरूपैः सुसेन्या
 स्वदेशसेवैव महाव्रतं स्यात् ॥ ८ ॥
 मनः स्थिरीकृत्य पठेज्जनो य
 इमां स्तुतिं पापचयाङ्किलपाम् ।
 ध्रुवं समासादितदिन्यशक्तिः
 स्वदेशमोक्षाय भवेत् समर्थः ॥ ९ ॥

બે ચિત્ર.

(રામ લાવણીની કુત)

નિર્ભય ડકના નાદ સુણી નર્મી ભડ ભડકતા ભારી,
 દિવ્ય વધુની રમણીયતાથી ઈંદ્રશુદ્ધિ ગઈ હારી,
 ધર્મ નીતિને ટેક શરૂ રચુ સિરમણી જગત નિહાળી,
 બહાર દાઢ શા ત્યારે

સુવર્ણથી અંકિત રત્નજગિત ઝળે મુકુટ રૂપેરી શીરે,
 ભાળ વિશાળે મગજ ટપખ સ્નેહાભર ધર્મો વીરે

x x x x x x
 સમય દાન કળકળતો આવ્યો બોધુ નન સુણાએ,
 હૃદયનો કાગો નિર્ભય હૃદયે દુઃખ પોષારે ભયે,
 ધર્મ નીતિને ટેક ચૂકી મર્દ કાપરો હાથે,

વીર રાત નિહાળુ

કાટયા માઆ વસ્ત્ર સજ્જ પ્રિય રૂર ઉપાડે ચિરે,
 હબળીઆ અર મનિન વેપમા દિલ હૃદય હા । નીરે

ભાસ્કરાચાર્ય અથવા ભારતવર્ષનો ગેલીલીઆ

આ મહાનુ વિદ્વાન નિર્ભય સંન્યાસ બેરમામમા અગ્રીઆરમી સદીમા જન્મ્યા
 હતા તેમના પિતાનું નામ અટ્યંત ભદ્ર હતું મહેશ્વર ભદ્ર સર્વે શાસ્ત્રમાં નિપુણ હતા,
 અને મુખ્યત્વે કરીને ત્યોતિર શાસ્ત્રમાં પારંગત ગણાતા હતા પુત્રની શુદ્ધિ અતિ તીવ્ર
 ભેદ નાનપણથી જ એને તેઓએ પોપસા મારી હતી પુત્રે પણ સર્વ શાસ્ત્ર-
 સ પન્ન યાદ પોતાનું જીવન દીપાવ્યું હતું એમણે પોતાની જગીસ વર્તની ઉમરે
 સિદ્ધાંત શિરોમણી નામનો ન્યેતિય શાસ્ત્રનો અતિ ઉપયોગી ગ્રંથ બહાર પાડ્યો હતો
 એ ગ્રંથ બે ભાગમાં વિભક્ત થયેલો છે, જેમાં પાયા અને અભિતાપવાય આ મહાનુ
 રોપકને બીજી કઈ પણ સતત ન હતા એક લીલાવતી નામની એમના જેવી જ કુસળ
 પ્રિયાર વાળી પુત્રી હતી આ પુત્રી અલિપ્ત શાસ્ત્ર પણ સારું બોધતી હતી એમ કહેવાય
 છે અભિતાપવાયને પોતાની પુત્રીનું નામ આખી વિદ્વાન પિતાએ પોતાની પ્રિય પુત્રીને આ
 મર કરી છે, અને તે ગ્રંથ લીલાવતી નામથી હાન સુપ્રસિદ્ધ છે આ ગ્રંથ પહેલ વહેવા
 કનકનામાં છપાયો હતો વળી આ વિદ્વાન પુરૂષે બીજા અલિપ્ત પણ રચેલું છે બીજા
 અલિપ્ત અને લીલાવતી એ સિદ્ધાંત શિરોમણીને ઉપોદ્ધાત રૂપે છે લીલાવતી ઉપર લી

સિદ્ધાંત નામના ગ્રંથભાગ ઉપર ગૃહ્યાર્થ પ્રકાશિકા નામની ટીકા જોવામાં આવે છે. તે રંગનાથ નામના પ'ડિતે બનાવેલી છે. તિથિતત્ત્વ અને જ્યોતિષતત્ત્વ એ નામના બીજા બે ગ્રંથો એ બુદ્ધિમાને રચ્યા છે.

આ વિદ્યાને જે જે ગ્રંથો રચ્યા છે- તે ધણા પ્રમાણભૂત અને આધારભૂત છે. સાધન વગરના પ્રાચીન કાળમાં રચાયેલા આ ગ્રંથો અને તેના સિદ્ધાંતો સાધનથી પ-રિપૂર્ણ એવા અર્વાચીન કાળમાં ધણે ભાગે સર્વાંશે મળતા આવે છે પ્રચંડ દૃષ્ટિપ્ર-કાશક દુરબીન વિગેરે સાધનો તે વખતમાં કંઈ ન હતા. વાંસની નળીકા બનાવી તેને અમુક સ્થિતિમાં ગોઠવી ગ્રહોની શોધ આ મહાન શોધક નર કરેલી છે. અને માત્ર એજ સાધન વડે ગ્રહોની લંબાઈ, પહોળાઈ, ઉંચાઈ વિગેરેના આ ત્રીજા બુદ્ધિવાળા વિદ્યાને સિ-દ્ધાંત કરેલા છે.

પ્રપંચી બુદ્ધિવાળા પાદરી લોકો અને કાષ્ઠિક તેમને જ પગલે ચાલનારા સુધારકો અજ્ઞાન લોકોમાં એમ જાહેર કરે છે કે હાલની શોધ બોળની દૃષ્ટિએ જોતાં આપણાં સા-સ્ત્રોમાં કેવળ ગણાટા ઠોકેલાં છે અને તેઓ લાક્ષણિક શાસ્ત્ર (Symbolic Science) અને અર્થસૂચકતાના શાસ્ત્ર (Figurative Science) ઉપર ધણે ભાગે રચાયેલા પુરાણોમાંથી કેટલાક ફકરાઓ કાઢી વગર સમજે અજ્ઞાન લોકોના મનપર એવા વિચાર ઠસાવે છે. એક પંક્તે જોતાં એમના બતાવેલા ફકરાઓ કણુલ કરીએ પરંતુ તેથી એમ ન કહી શકાય કે હિંદુઓના બધા શાસ્ત્રોમાં ગપ્પા ઠોકેલા છે. ધણાક પુસ્તકોની અંદરથી પાદરી લોકોએ પૃથ્વી તથા ગ્રહણ વિગેરેની લોકોની મૂઢમાન્યતા ટાકી સાબતસની દૃષ્ટિથી તેનું ખંડન કરી ભારતવર્ષના ઉચ્ચ ગૌરવને હસી કાઢ્યું છે જૂઠા મતોને લઈને જૂઠાં જૂઠાં અભિપ્રાયો હોઈ શકે અને તે હાલ ધણુ આપણે આટલી બધી શોધબોળ આ-ગળ વધેલી છે તેના સમયમાં દરેક વિદ્વાનના ઘેરે ધણે અંશે જૂઠા જૂઠા મત જોઈએ છીએ. પોતાની મૂઢમાન્યતા તરફ ન જોતાં બીજાના બોટા ઘેરો બતાવવા એ પોતા-નીજ મૂર્ખતા બતાવવા જેવું છે. અજ્ઞાન કાળમાં લોકોને જેમ કહેતા તેમ સાબળતા, ધણુ હાલ તે કાળ ગયો છે. ભારત વર્ષના ઉદયનો અને જ્ઞાનનો સૂર્ય કાષ્ઠિક ક્ષિતિજ ઉપર આવ્યો છે. લોકોની દૃષ્ટિમાં પ્રકાશ પડવા લાગ્યો છે, પોતાની જાત પરખાવા લાગી છે, અને પોતાના પૂર્વજોનું તથા પોતાના શાસ્ત્રોનું ખરું ગૌરવ સમજી ભારત-વર્ષનું જીવન અતિ ઉજવણ થતું ચાલ્યું છે.

સોળમી સદીમાં પાશ્ચિમાત્ય મહાન બગોળવેત્તા ગેલીલીઓ ચર્ચ ગયો તેની પૂર્વ અવસ્થામાં સમસ્ત યુરોપ પૃથ્વી ચઢી અને સ્થિર છે એમ માનતું હતું. પરંતુ ધણા પ્રાચીન કાળથી હિંદુસ્થાનમાં બગોળનું ધણું સાગં જ્ઞાન હતું ભારતરાયાર્થે પૃથ્વી ગોળ છે એમ દાખલા દલીલથી સાબીત કરી આપેલું છે. બગોળ એ સરકૂત સાહિત્યમાં પ્ર-ચલિત શબ્દ છે. એટલા ઉપરથી વાચકને જણાયા વગર રહેશે નહિ કે પૃથ્વી ગોળ છે એમ લોકોની સામાન્ય માન્યતા પ્રચલિત હતી, ધણુ ધણા કાળથી અજ્ઞાનને અંગે દૃષ્ટિ જડ થઈ જવાથી તે શબ્દના અર્થનો લોકોને પ્રકાશ થયો નહિ.

અર્વાચીન શાસ્ત્રિય સિદ્ધાંતો સાથે ભારતરાયાર્થના સિદ્ધાંતો કેટલા બધા મળતા છે

તે વાચક તપાસી લેશે તે મહાન્ પુરુષના સિદ્ધાંતો નીચે પ્રમાણે છે — પૃથ્વી ગોળા છે, અને તે આકાશના ભાગમાં નિરોધાર અસ્થામા રહી પોતાની ધરી ઉપર રાત્રે દહાડે ફર્યા કર છે. ધાતુભિન્ન નામની આકર્ષણ શક્તિથી પૃથ્વી અંધર રહેતી છે. બીજા પ્રહોની માફક પૃથ્વી પણ એક અંદ છે જે વેળાએ પૃથ્વી ફરતી ફરતી સૂર્ય અને ચંદ્રના વચમાં આવે છે. સાચું પૃથ્વીની હાથા ચંદ્ર ઉપર પડે છે, અને ચંદ્રઅંદણુ થાય છે અને જે વેળા સૂર્ય અને પૃથ્વીની વચમાં ચંદ્ર આવી જાય છે તે વેળા સૂર્યઅંદણુ થાય છે. દરેક વસ્તુ, ઉપરથી પૃથ્વી ઉપર પડે છે તેનું કારણ પૃથ્વીનું ગુરુત્વાકર્ષણ છે. ઉપર અને દક્ષિણ દુનમાં છ છ મહિનાની રાત્રિ અને દિવસ છે, માણસ ન્યા રહે છે ત્યાં પૃથ્વીને પોતાની નીચે, અને પોતાને તેના ઉપર માને છે તેથી પૃથ્વીની ખનને ખાણ ઉપર રહેનારા માણસો અસ્થપરસ્થ એક બીજાને ઉપર નીચે સામસામા (Antipodes) સમજે છે વિગેરે વિગેરે.

પ્રિય વાચક, મૂર્ખ સમાન ગુહતત્વોનો ભાસ આપનાર આ ભારતરાચાર્ય કયા કયા વિષયમાં પોતાના જ્ઞાનનો પ્રમસ પાડયે છે તે તમે જોયું હશે તે મહાન્ શ્રુતિશાસ્ત્રી હતા તે એક મહાન્ ખગોળવેત્તા હતા તે ગુરુત્વાકર્ષણને જાણનાર ન્યુટન હતા તેમના સમયમાં પ્રહોના ગણિતનો યોડી ઘણી જગોના ફેર પડતો હતો તે આ મહાન્ શોધકે દૂર કર્યો છે. આ આર્યશિરોમણી પુરે પોતાનું જીવનું કૃતાર્થ કરી અને બનિષ્ઠની આર્યસતતિને મારે દિવાદાની સમાન પોતાના ઉત્તમ શોધોના પ્રયો મૂકી માંસક વર્ણની ઉમર બેદરગામમાં પોતાને દ્યોતસર્ગ કર્યો હતો હે વાચનાર, જે તદ્દારી ભૂમિને પૂર્વવત્ ભૂમડળ ઉપર શિરોમણી બનાવવી હોય તો આ મહાન્ શોધક નરના પ્રયોને આધારીત ગણી ન્યાથી ઇમારત ચણાવી બાંધી રહી હોય ત્યાંથી તે ઇમારતને ચણી આગળ વધી તદ્દારા જીવનને કૃતાર્થ કર, વૃથા શોર ખજોર ખેડી કે વિચના જ્ઞાનંત ગુહ જ્ઞાન મદિરોને જોરા ઉત્તુક થા એકનાર આગળ વધ્યા પછી ફરી પાછુ આ વવાનુ મન નહિ થાય.

આખાદ હિંદ.

(સર વીલીયમ ડીગબીના મૂળ અંગ્રેજી ઉપરથી ભાષાન્તર.)

અનુસંધાન પુ. ૧, અક ૮, પૃ. ૧૧૩ થી

હિંદમાં, સરકાર તરફથી, જે જાહેર કામો હાય ધરવામાં આવે છે તેમાં, દરોજી શાન (નહેરોના બાધકામ) ના જેવું નફામાંથી બીજું એક કામ નથી, કારણ જમીનની સામાન્ય જમા ઉપરાત વધુ નફો, તેમાંથી સરકારને પ્રાપ્ત થાય છે તેના ઉપર હતા આકેન નીચે ગુજ્ય છે. —

‘ નહેરુનું’ બાંધ કામ ખાતું.

નહેરુની પરીણામ.	લીસાખ. ૧૮૯૯-૧૯૦૦	સુધારેલા અંદાજ આંકડા, ૧૯૦૦-૧૯૦૧
ગોટાં કામો.	રૂ. ૨૩૬,૭૭૯,૩૫	રૂ. ૨૫૭,૫૮૦,૦૦
સીધી ઉપજ.	રૂ. ૧૦૦,૫૨૬,૧૦	રૂ. ૧૦૯,૫૯૦,૦૦
જમીનની જમીની ઉપજ	રૂ. ૪૩૭,૩૦૫,૪૫	રૂ. ૩૬૭,૬૭૦,૦૦
કુદસે ઉપજ.	૯૯,૭૧૪,૪૫	૧૦૪,૨૮૦,૦૦
કુદસે અર્થ.	૨૩,૭૫૯,૧૦૦	૨૬,૨૮૯,૦૦૦
કરજ ઉપરનું વ્યાજ	૧૩૪,૫૧૨,૩૫	૧૩૮૨૭૦૦૦
ગોખી ઉપજ	રૂ. ૧૦૩૦૭૮,૬૫	રૂ. ૧૨૪૬૨૦૦૦
નાના બાંધ કામો વિ. અર્થ.	૮,૨૬૨,૨૧૦	૭૮૪૩૫૦૦
કુલે ગોખી ઉપજ	રૂ. ૨૦,૪૫,૬૫૫,	૪૬,૧૮,૫૦૦

આંધ્ર લાભકારક અને પરીપક્ષારી કામો ઉપર સરકાર ધણીજ કંલુસાધથી ખરચ કરે છે અને હરેક વર્ષે સરકાર એ બાબતમા ગોઠવગાય અથવા કાચબાની ઝડપથી ગતિ કરે છે.

‘ હિંદ સંબંધી ઇંગ્લંડમાં જે જે પુસ્તકો પ્રકટ થયાં છે તેમાં બીટીથ જેવા ડાહ્યા અને પરીપક્ષારી રાજ્યકર્તાની હકુમત તલે થયેલા લાભો સંપૂર્ણ રીતે પર્ણવેલા છે. કારણ કે જુદી જુદી કામના લોકો તેમના જાત તલે એક થઈ રહે છે. ઇન્ડિયા એક્ટ્રીસ પણ પ્રતિ વર્ષ તેમના પોતાના કામના તથા તેમના નોકરોએ કરેલા કામના બાજુમાં ટુંક્યા કરે છે. પરંતુ આ બાજુમાં કુંકનારાઓ સમજી શકતા નથી કે તેઓ અથવા તેઓના નોકરો જે કાંઈ કરે છે તે મારેનું ‘ સ્વયં’ અર્થ હિંદના લોકો આપે છે. ઇન્ડિયાના એક પત્રે એક વખત નીચે પ્રમાણે માર્મિક ટીકા કરી, ‘ ઇંગ્લેન્ડે કહે છે કે અમારે જે જે કરવું જોઈએ તે સ્વયં કર્યું નથી પણ અમે (ઇંગ્લેન્ડ) હિંદીઓને કેળવણી આપી છે. ” એ વાક્યમા “ અમે ” શબ્દ ઉપર બાર મુકવામાં આવ્યો છે પણ “ અમે ” એટલે કોણ ? તેનો જવાબ એ છે કે “ અમે ” જે કાંઈ કર્યું છે તે એ છે કે હિંદીઓને કેળવણી આપવાને હિંદીઓના પૈસા ઉપયોગમા લીધા છે અને તેમ છતાં “ અમે તેમની દષ્ટિબિન્દુથી તે હકીકત જોતા નથી. “ અમે ” એ સ્વયં કર્યું હતું એ દષ્ટિબિન્દુને દુરાસહપૂર્વક વળગી રહેવું એ દૃષ્ટ ગણાતું નથી. હું જાણું કે હજારો લોકો અગાઉ કદી ગયા છે અને ઘણા લોકો હજી પણ કહે છે તેની સંક્ષેપમાં પણ પુનઃક્રિત કરવી એ કાગળ બિગાડવા જેવું છે. છતાં હિંદ ઉપર જે જે પુસ્તકો લખ્યાં છે તે હરેકમાં અંગ્રેજી રાજ્યથી કરીને જે કાંઈ સારાં પરિણામો આવ્યાં છે તે અમુક કરીને લખેલા છે. હું તે બાબત બીજાકલ ધનકાર કરતો નથી, તેમ તેમનો ધનકાર કરવાની મારી ઇચ્છા પણ નથી. હું તેમ શા મારે કર ? કારણ કે હું

“ વાની બંધી (૧૮) નીચ વર્ણુ તરફનો ધિઃકાર (૧૯) ઉચ વર્ણુના લોકોને પુરાવો
 “ આપવાની ફરજભાષી મુક્ત કરવાનો રિવાજ. ઉપર ગણાવેલા સાંસારિક સુધારા કોઈ
 “ રીતે ઓછા કહી શકાય નહિ અને તેથી હરકને સંપૂર્ણ રીતે ખાતરી થશે કે અંગ્રેજ-
 “ ના રાજ્યમાં જુનામાં જુના રિવાજો પણ જે લોકહિતને નુકશાનકારક હોય તો તે
 “ નબી શકશે નહિ. ઉપરના રિવાજો પૈકી કેટલાએકને કાયદાના મજબુત હાથથી દાખી
 “ દેવામાં આવ્યા નહોતા પરંતુ પશ્ચિમના ક્રીસ્તીયન સુધારાની અસરથી વખત જતાં
 “ નાણુદ થયા છે. હજુ પણ કરવાનું બાકી રહેલું છે. પણ ખીરીશ રાજ્યની સઘળી
 “ કોમેલ તરફની એક સરખી ન્યાયી વર્તણુકથી ગઈ સદી કરતાં આ વીસમી સદીમાં
 “ સંસારીક, ઔદ્યોગિક અને ધાર્મિક સુધારાઓ વધુ પ્રમાણમાં થયા વિના રહેશે નહિ”x

“ હબીશમેન ” પત્રમાથી ઉતારો.

અંગ્રેજ રાજકર્તાઓ જે જે સુધારાઓ કર્યા છે તથા હિંદુનું ભલું કરવાની તેમની
 ઇચ્છા છે, એ બંને બાબતો ઇનકાર કરવાનો અમારો ઇરાદો નથી. હિંદુને શી શી બા-
 બતો અનુકુળ છે તે બાબત તેઓએ અગાઉથી જ નક્કી કરેલા વિચારોને અનુસરીને
 ભલું કરવાની ઇચ્છા છે. આ પુસ્તકમાં તે તમામ હકીકતો સ્વીકારેલી છે અને આ
 આખા પુસ્તકમાં ઇરાદાપૂર્વક કોઈ પણ સ્થળે અંગત દીકા કરવામાં આવી નથી. જુદા
 હેતુઓને આરોપ કરવામાં આવ્યો નથી. મારા અંગ્રેજ બધુઓએ જે જે કાંઈ કાંઈ છે
 તેમાંથી મહિસાની માફક કેવળ છિદ્રોષોષક બુદ્ધિથી મેં મારી દીકાઓ કરી નથી. મારી
 સંપૂર્ણ ખાતરી છે કે જે તે તમામ હકીકત ખરા સ્વરૂપમાં અંગ્રેજ લોકો જાણુશે તો પછી
 હિંદીઓને ન્યાય જરૂર મળશે. દૃષ્ટાન્ત તરીકે મારા અમલદાર વર્ગના અને ખીન-
 સરકારી બંધુઓ નીચેની હકીકત કેટલી અર્થસચક છે તે જોઈ શકતા નથી અથવા તો
 તે માનવાની તેમની મરજી નથી.

૧૮૦૦ થી ૧૮૨૫ સુધીમાં ચાર દુષ્કાળ, ૧૮૭૫ થી ૧૯૦૦ સુધીમાં
 બાવીશ દુષ્કાળ.

મારા માનવા પ્રમાણે ચારના બાવીશ દુષ્કાળ થવાનું કારણ આપણી અંગીકૃત
 ગત્યનીતિનું ફળ છે તથા આપણે જે કર્યું છે અને જે કર્યું નથી તેનું પરિણામ છે. લેણ
 માત્ર ઇર્ષ્યા અથવા દ્રેશલુહિ વિના હું નીચેની હકીકત લખુ છું કારણ કે કરોડો દુઃખી
 થતા હિંદીઓના દુઃખથી મારું અંતઃકરણ ભરાઈ જાય છે અને તેમાં હિંદીઓના કાંઈ
 પણ દોષ નથી. માત્ર તેઓ જોઈએ તે કરતાં વધારે ધૈર્યથી દુઃખ સહન કર્યા કરે છે.
 હિંદીની હકીકત જેવી હું જાણું છું તેવી હું કહું છું. મને એવી આગાહી થાય છે કે મારો
 પ્રયત્ન નિષ્ફળ જશે અને મારા અચામ શ્રમનું કાંઈ પરિણામ આવશે નહિ. છતાં પણ
 મેં પ્રયત્ન કર્યો છે અને શ્રમ વેશ્યો છે.

દીકા કરવામાં મેં જે પદ્ધતિ અપયોગ કરી છે તે મને પસંદ પડતી વાત નથી.
 પણ તેમ કરવાનું મુખ્ય કારણ એટલું જ છે કે હું જે કાંઈ કહું છું તે તરફ મેકેટરી ઓફ
 સ્ટેટ ફોર ઇન્ડિયા, વાઇસરોય અથવા ગવર્નરો ખીચકુલ ખ્યાન આપતા નથી. મારી
 તકરારો જવાબ દઈ શકાય તેવી નથી, પરંતુ હું ખાતરીપૂર્વક કહી શકેતા નથી કે તે

તરફ કારોબારી ખાતું ખાતું આપશે. સને ૧૮૮૫ માં મેં હિંદ ઉપર એક ન્હાવું પુસ્તક લખ્યું હતું. ઉક્ત પુસ્તક પ્રકટ થયા પછી પાશ્ચાત્યોના એક મહાન સભાસદ નામે ન્હોન સ્વેચ્છા તે તે વખતના હિંદી પ્રધાનના અન્તર સેક્રેટરી મી. કોનેસ્ટન કોસને મળ્યા અને તેમને પુછ્યું કે " ઉક્ત પુસ્તક તેમણે વાંચ્યું; અને વાંચ્યું હોય તો તે બાબત તમે શું કરવા માગો છો. " મી. કોસે જવાબ આપ્યો " અમે કંઈજ કરવાના નથી. " મી. લીગબીએ અમારા દક્ષતરોને આધારે હાજરોતો મેળવી છે પરંતુ તેણે જે કંઈ " કહ્યું છે તેની અમે ઉપેક્ષા કરીશું. " હું આમની સલાહો સર્વાસદ નહોતો. તેમજ મોટા માણસ નહોતો તેથી તે પુસ્તકની કેવળ ઉપેક્ષા કરવામાં આવી.

અરુણ.

મહારાષ્ટ્રીયોદય.

(અનુસંધાન ગત અંક ૨૨ ના પૃષ્ઠ ૨૨૬ થી.)

જ્યારે મુસલમાની ધર્મિદાસો આપણે વાંચીએ છીએ ત્યારે તેમાં શીવાજી મહારાજનું એક હુદાસા તરીકે વર્ણન કરેલું જોવામાં આવે છે. પણ દેશી, બખ્ષર, ઉપરથી જણાય છે કે પૃથ્વીએ ગાયનું ૩૫ ધારણ કરીને પરમાત્મા અને પોતાના સંસ્કાર માટે પ્રાર્થના કરી અને કૃપાસાગર જગદીશ્વરે વચન આપ્યું કે હું જાતે આદિતમાં સંપ્રદાયેલા મારા ભક્તોના ખ્યાલ કરવા માટે અવતાર ધારણ કરીશ. વળી શીવાજી મહારાજ ઉદે-પુરના તેજસ્વી રાણાઓના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા હતાં એવી સાબીતી પણ દેશી ધર્મિદાસકારોએ આપી છે. શીવાજી મહારાજનો જન્મ શાહજીના ઉચ્ચ કુટુંબમાં થયો હતો અને લખોજી જલદરાયની કુલવાન પુત્રી તેમનાં જન્મની હતી. શીવાજી મહારાજનાં ધર્મ-પત્ની જયદેવરાવ નાયક નિમ્બાસરનાં પુત્રી હતી. આ ઉપરાંત શીવાજી મહારાજની ખરી યક્તિ એ હતી કે તેમણે તે વખતે લોકોનાં ઉત્સાહને પૂર્ણ રીતે આપ્યો અને તે પ્રમાણે જાતે વર્તવા અને વર્તવાની તેમને ફરજ પાડવા મુખ્ય ભાગ પોતે લીધો. શીવાજીના જેવા મહાપુરુષોનો જન્મ જ્યારે પ્રભુમત તેમનાં કાષ્ઠો કરવા માટે તૈયાર થયેલો હોય છે ત્યારે જ થાય છે. જ્યારે સાધારણ જનસમાજની લાગણી ઉત્ક્રેષ્ટેલી હોય છે તે વખતે કુદરતી રીતે જ શીવાજી મહારાજના જેવા આગેવાન કોઈદેશ નરતો જન્મ ધારણ કરી સર્વના કામને શાંખર સમયમાં પ્રકટ કરે છે.

જે કારણથી જોને તે સમય આશાજનક લાગે તે ફક્ત હકાપણનું પરિણામ ન હતું. જે શિક્ષકના હાથમાં શાહજીએ શીવાજી મહારાજને નાનપણમાં સોંપ્યા હતા તે શિક્ષકમાં હકાપણ ધણું હતું. શીવાજી મહારાજના શિક્ષકના મગજમાં ભૂતકાળની બાબતો હોજર હતી પણ શીવાજીનું મન ધણું જ આશાપૂર્ણ હતું અને અવિષ્યમાં મહત્વની કાંઈ કરવાના વિચાર હમેશાં તેમની સમક્ષ હતા. શીવાજી મહારાજની મા જાળખાના

આપ લખોજી જાદવરાવ અને શાહજી, ઘણા ડાહ્યા મનુષ્યો હતા. તેઓ જેમ જેક રાજ્યની પડતી થતી તેમ તે રાજ્યને છોડી દેતા અને જે રાજ્યની ચઢતી થતી તે રાજ્યમાં જતા અને તે શિવાય તેમને પોતાની જાતખેદનતમાં અને જાતરાક્ષિતમાં વધારે શ્રદ્ધા ન હતી. પણ દરેક ઇતિહાસકારનું પુરતક વાંચતાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે નાનપણથી જ શીવાજી મહારાજને રામાયણ અને મહાભારત સાંભળવાનો અતિશય શોખ હતો. ખાસ હુડીઆર કથા કહેનારની કથા સાંભળવા માટે ઘણા કોસ મુન્દારી કરીને શીવાજી મહારાજ જતા આ કારણથી શીવાજી મહારાજની પ્રકૃતિ ઘણીજ ધાર્મિક ચર્ચા હતી અને વિવિધ પ્રકારના સર્વે કાર્યો કરતાં છતાં, તેઓ સદા ધર્મપરાયણ રહ્યા હતા. જે જે આશા અને ઉદ્દાપણ તેના શિક્ષકના મનમાં હતાં તેના કરતાં વધારે દેદીપ્યમાન શ્રદ્ધા શીવાજી મહારાજને પ્રાપ્ત કરી તેનું કારણ એટલું જ હતું કે જેવી રીતે રામાયણ અને મહાભારતમાં અગ્ર નિશ્ચયથી અને હિન્મતથી ન બની શકે તેવાં કાર્યો કરવાને અર્જુનાદિ સમર્થ વીરો શક્તિમાન થયા છે તેવી રીતે કલિયુગમાં પણ કરી શકાય તેમ છે. પોતાને ધર્મમાં અતિશય શ્રદ્ધા હોવાથી તેમને ખાસ એવો નિશ્ચય થયો કે યવનોના હંસ્તમાં રીખાતી માતૃભૂમિનું સંરક્ષણ કરવા માટે જ મારો ભારતવર્ષમાં જન્મ થયો છે, તેથી કોઈ યવન રાજાની નોકરી કરીને હિંદુસ્તાનમાં યવનોની સત્તાને મજબુત બનાવવાની ઇચ્છા તેમના હૃદયમાં પ્રવેશ કરી શકી જ નહીં. સાધારણ રીતે તેમની પોતાની જાતના લાભ માટે તેમના પિતાની માફક યવનની મેચા કરી હોત તો મુખ્યચેનમાં ભવ્ય મહેલમાં અને મોજમજમાં તેમની આખી જીંદગી પસાર કરી શકત પણ તેવું ઉદ્દાપણ જેને દોઢ ઉદ્દાપણ કહેવામાં આવે છે તે ઉદ્દાપણ તેમના પિતામાં અને દાદા લખોજી જાદવરાવમાં હતું પણ તેમનામાં તેવા દોઢ ઉદ્દાપણને સ્થાન મળ્યું જ નહતું.

આગતોઽહં સમુદ્ધર્તુ વિપન્નાં પૃથિવીમિમામ્ ।

રોચન્તે ન તતો મહં ક્ષુદ્રવિપયવસ્તુનિ ॥

“ વિપત્તિમાં પડેલી આ ભૂમિનો ઉદ્ધાર કરવા માટે હું આવેલો છું તેથી મને ક્ષુદ્ર વિપયના પદાર્થો ગમતા નથી ”, એવો દૃઢ સંકલ્પ શીવાજી મહારાજે કર્યો. તથા વખત શીવાજી મહારાજે સંસારનો ત્યાગ કરી સાધુ થવાની અને મુક્તિ મેળવવા માટે ઇશ્વર-ભક્તિ કરવાનો વિચાર કર્યો હતો પણ તે વખતે તેમના ગુરુ મહાર્ષિ રામદાસ સ્વામીએ ગીતાજીમાં શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને અર્જુનને કરેલા ઉપદેશ જેવો ઉપદેશ કરીને પરમાર્થના કાર્યો કરવામાં જ ખરો સંન્યાસ સમાયેલો છે એવું સાબીત કરી આપીને અટકાવ્યા હતા. તેમની જીંદગીમાં ઘણી વખત ભયાનક આફતો આવી પડતી અને એવા પ્રસંગો બનતા કે તે પ્રસંગોમાં એક સાધારણ ભૂલ થાય તો બંધી બાજી બગડી જાય. આવા પ્રસંગે શીવાજી મહારાજ ઇશ્વરસ્તુતિ કરવા અને કોઈ અધૈકિક શક્તિ તેમને તેવા સમયે મદદ કરે છે એવું સપજાને જણાતું. ઇશ્વરસ્તુતિમાં લીન થયા પછી પોતે પોતાના પ્રધાનોને હુકમ લખાવતા અને તે હુકમો પ્રમાણે અક્ષરશઃ વર્તન કરવા સપજાને દરમાવતા. સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાથી તે વખતે ઇશ્વરાત્મા થતી તે પ્રમાણે શીવાજી મહારાજ વર્તતા. ઐરાગ-કેળ સાથે સલાહ કરવી અથવા તો દોરહી જઈને ઐરાગઝેળના હાથે દેદ પકડાવું, એવો

મને તે પ્રકારનો જેદુકમ મળતો તે પ્રમાણે સંશય રાખ્યા વિના શીવાજી મહારાજ તૈયાર થતા. આવી બધી વાર્તાઓથી સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે શીવાજી મહારાજ ઇશ્વરી શક્તિ ઉપર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી કાર્ય કરતા અને તેથી એવું એક પણ કાર્ય તેમણે કર્યું નથી જેમાં ફતેદ તેમને મળી નથી. ખરેખર ઇશ્વર ઉપર આધાર રાખી સત્કાર્યમાં પુરુષપ્રયત્ન કરનાર મનુષ્ય પોતાના કામમાં કદી પાછો દેતો નથી.

(અપૂર્ણ.)

લીટન કૃત રીએન્ઝી.

(સર્વ હક સ્વાધીન.)

અ. સં. ગત અંકના ૫, ૨૩૭ થી.

અતુર્ય પરિચ્છેદ.

એક સાહસ.

તે વિખરાઈ ગયેલા રીંગાના વિભક્ત યએલા પ્રવાહને બાજુએ ઊડી દઈ જે જગા પર હમણી તોફાન જન્યુ હતું તેનાથી ઘણું દૂર આવેલા પોતાના મહેલ તરફ વળતા એક માંદગર માર્ગ તરફ એડીઅન કોલોનાએ જાણી પ્રયત્ન કરવા માંડ્યું. તેની જીદ ગીમાં મયેલા શિક્ષણે તેને પોતાના દેશના પક્ષે અને ઝપડામાં જ નહિ પણ તેણે હમણા જે દેખાવ દીધો હતો, અને રીએન્ઝી જે સત્તા ચલાવતો હતો, તેમાં પણ તેને મહત્ત્વ નિહસોંજી ધરાવતો ક્યો હતો.

કોલોનાના વચના નહાના પણ પેસાદાર કુટુંબમાં જન્મેલો માબાપ વિનાનો છેકરો એડીઅન, તેનો સંબંધી પેલો પેકેચો પણ બહાર સ્ટીનન કોલોના, જે પૌષ્પની મહેરબાની તેમજ સ્વદ્રવ્યથી રાજવાળા જે ભાડુતીઓ પોતે રાખી શકતો હતો તેના કીધે ફેમના સર્વ અમીરમાં ધણોજ બળવાન હતો, તેની સમાજ અને વાલીપણા નીચે મોટો યએલો હતો. એડીઅને નહાનપણથી જ સુદિવિવચક કાર્યોમાં તે સમયમાં અસાધારણ ગણાતી એડી પ્રવૃત્તિ બતાવી હતી અને પોતાના દેશની પ્રાચીન ભાષા અને તવારીખ-માનું જે ધોરું તે વખતમાં માનન્ય હતું તેમાંનું ઘણું પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

તે કે જે સમયે એડીઅનની આપણા વાયકોની સાથે પ્રથમ ઓળખાણ કરાવવામાં આવી હતી તે વખતે તે ફક્ત બાળક હતો તોપણ તેણે રીએન્ઝીની તેના ભાષના મુલ્ય સમયની લાગણીઓ નીહાળી હતી, કોલોના દુઃખને ઓરે અતુક પાથી અને પોતાના સંબંધીઓના કળ્યાણના પરિણામ તરફ તેમની બેરવાઈથી હિત્વસ ધએલી શરમને કીધે તેનું આપણુ હૃદય ડ્રવ્યુ હતું. તેણે શુદ્ધ મનથી રીએન્ઝીની મૈત્રી મેળવવા યત્ન

કર્ષે હતો અને તેની ન્હાની વધુ છતાં તેના હૃદયની સત્તા અને જુસ્સો તે પીછાની શક્તિ હતો. પણ જ્યે કે રીએન્ઝી થોડા સમય પછી તેના ભાષના મૃત્યુ વિષે સગારપણ લાગણી ધરાવતો જણાતો નહતો—જ્યે કે તેણે પુનઃ કોલોનાના ભુવનમાં જવા આવવા માંડ્યું હતું અને તેઓની વિરસદારસુક્ત આગતાસ્વાગતામાં ભાગ લેવા માંડ્યો હતો, તોપણ તેણે પોતાના આચારમાં અસુક અતડોઈ અને નિઝહ રાખવા માંડ્યાં હતાં જે એડ્રીઅન જાતે પણ પરાણે વશ કરી શકતો હતો. સેવા, કૃપા અંગર ઉત્તિ પ્રાપ્ત કરાવવાની દરેક દરેક ઇચ્છાને તેણે (રીએન્ઝીએ) નાકબૂઝ કરી અને એડ્રીઅન તરફનું અતુલ્ય હૃદય કોઈ પણ જાતનું અપૂર્વ ચિન્હ તેની સાથે તેનો પરિચય વધારવાને બદલે ઉઘટું તેને વધારે વિરક્ત અલગપણું રાખવાને પ્રેરવા જેટલું દુઃખ કરતું હતું. પોતાની છાંદગી વહવાની અને ઉભળીઓ કરવાની વચમાં ગુભરતા લોકોની સમક્ષ તેને ઇષ્ટ અભ્યાગત બનાવવાને માટે જે નૈસર્ગિક વિગોદીપણું અને આકાષની છટા તેનામાં હતાં તે હવે અન્યોક્તિમય, કરડાકીવાળી અને કઠોર પ્રકૃતિમાં બદલાઈ ગયાં હતાં, પણ સુસ્ત અમીર જનો તેના શુદ્ધિ ચાતુર્યમાં સરખી રીતે આનંદ માનતા હતા અને એડ્રીઅન એકલોજ એવો હતો જે તેના હાસ્યની નીચે સર્પને છુપાવેલો જોઈ શકતો હતો.

વારંવાર રીએન્ઝી ઉત્સવોમાં જાણે તે પ્રત્યેક મેમાનના દરેક દ્રષ્ટિપાતની તલાશ કરતો હોય, દરેક શબ્દની તુલના કરતો હોય, અને શુદ્ધિ, વ્યવહાર ચાતુર્ય, અને સ્વભાવનું પરિભાષણ લેતો હોય અને ક્યાસ કરતો હોય તે પ્રમાણે શાંત પણ બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરનાર તરીકે બેસતો હતો. અને જ્યારે તે પોતે સંતોષ પામ્યો હોય તેમ જણાતો સારે તેનો જુસ્સો વધતો, તેના શબ્દ બહાર વહેતા, અને જ્યારે તેનો આંજ નાખે તેવો પણ કરડો શુદ્ધિવિલાસ તે આનંદમાં પ્રકાશતો એજ નાંખતો સારે તે આનંદરહિત તેજનો ચળકાટ આવતા તોફાનનું સૂચક ચિન્હ છે એમ દોષપણ કળી શકતું નહિ. પણ તે સધળા વખતમાં વર્તમાનનાં ચિત્ર અને ભૂતકાળની અદ્ભુત કળાશીઓથી ગરીબ સહેરીજનોનાં મન ઉરેરેવા, તેમની કંપના શકિતે તલ્લિત કર અને માનની વૃત્તિને સતેજ કરવા તેઓની સાથે બળવાને એક પણ તક ગુમાવતો નહતો. તેની લોકપ્રિયતા અને કીર્તિ વધવા માંડ્યાં, અને હજી પણ અમીર જનો તરફથી માન પામતો હોઈ જનસમૂહપર તેની સત્તા વણી હતી. કદાચ એટલાજ માટે કોલોનાનો મેમાન થવાનું તેણે ચાલુ રાખ્યું હતું.

હાલના સમયના પહેલાં છ વર્ષ પર જ્યારે સીઝરોની કેપિટોલે પેટ્રાર્કનો વિજય-સમારંબ તીરખ્યો તે વખતે યુવાન રીએન્ઝીની પાવિત્રદર્શી કીર્તિએ તેને તે કવિની સાથે તદ્દન નીરાળા જીવનક્રમમાં અંત ગ્રાધી ચાલુ રહેલી એવી મંત્રી સંપાદન કરી આપી; અને પછી એવિઓન ગએલા પ્રતિનિધિઓમતિ એક તે હોઈ છટા કલેમન્ટને રોમમાં તેનું પવિત્ર ગ્ધાનક દેરવાને માટે અરજ ગુભરવાનું કામ તેને પેટ્રાર્કની સાથે મોંપવામાં આવ્યું હતું. આ કાર્યમાં તેણે પહેલી વખત તેની વફાવત સ્થિત અને મન વશ કરવાની અદ્ભુત કળા બતાવી હતી. કીર્તિ કરતાં મુખને માટે વધારે ઇચ્છા ધરાવતો પોષ જ્યે કે તેની દલીલોથી વશ ન થયો તોપણ તે દલીલો રજુ કરનારથી અનંદ મયો; અને રીએન્ઝી ખુબ માનપાત અને ઉચ્ચ જ્ઞેષ્ઠમદાર ઓદાની પ્રતિષ્ઠા મેળવી

રોમમાં પાછા આ ચેા શાત નિયાળીએ અમર આનદી ગોરીઆ સમાન હવે
 ખીલકુચ ન હોઇ તે તેના સમોતરીઆ શહેરી કરતા વધારે ઉત્કર્ષતાને પટ્ટાઓ
 આના અગ્ર પ્રમાણિકપણા અને પાક ઉત્સાહથી અસાર પડેનાં ટોઇ પણ દિવસ
 અધિકાર ચલાનનામા આચેા નહોતો. તેણે તેના કાર્યજીવનમાં તે પદ્ધતિની ઉચ્ચતા
 દેવાવનાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે નિષ્ફળ ગયો હવે તેણે પોતાના પદમાં દૃઢ બની ખુલી
 રીતે લોકોની મદદ માગના ગાંડી, અને ક્યારતુએ એક નવીન પ્રકારતુ જીવન રોમની
 પ્રજાને સજીવન કરતુ દેખાતુ

ત્યારે રીએન્ઝીનો પુખ્તોદય આ પ્રમાણે શરૂ થયો હતો ત્યારે એડ્રિઅન તેનાથી
 વણી મુદતથી છુટા પડી રોમમાંથી એરદાજી હતો

કેસેનાના વશને રાહેનશાહી પદના અગ્ર પદધારીએ હતા અને એડ્રિઅન રી
 કેસેનોને મહેનચાહના દબાવતુ આમ નણુ મળુ હતુ અને તે તેણે સ્વીકાર્યુ હતુ તે
 નાનના હાથ નીચે તે લોકોની કળામાં પ્રવીણ થયો હતો અને જર્મનીના સરદારો
 પાસેથી તે છટાવીઅનની નૈસર્ગિક કૃત્તાને ઉત્તર તરફના શીર્ષના અમીરી ગુણોથી માફ-
 કસર કરતા રીખ્યો હતો

બાવેરીઆ હોડતી વખતે તેણે યોગ્ય સમય ઇટલીના એક અતિ સુદર સશસ્ત્રની
 પાસે આવેલી તેની જાગીરના એકાતમાં વિરામ લીધો હતો, અને ત્યાંથી ચચળ જીંદગી
 તેમજ અભ્યાસથી સુવેરી વિચારશક્તિ સાથે તેણે ઇટલીના ધણાખના સ્વસ્થાનોની
 મુનાકાત લીધી, અને પોતાના પક્ષના વિચારોથી ઝાણ દુરામટી વિચારો પ્રદણુ કર્યા,
 અને અતરમાં ખીલ માણસોની રહેણી અને કૃત્યે બારીકાઈથી અનલોકતો પોતાને મારે
 તેણે જલદી ખતિ સ પાલન કરી એનામાં ઇટલીના અમીરના એક ગુણે સ પુકા થયા
 તેના વાહિત્તની અભિવૃદ્ધિમાં અતિશય આસક્ત, બચદામાં હુશીઆર અને નિપુણ,
 જે દેતાતમાં નમ્ર અને મિલનસાર, મોજમજાની રચિતે નસરતાની અચુક ઉચ્ચતાથી
 દિશી દગાએ પટ્ટાચાડતો, તેનામાં વળી આચારની જવામદી અને ધંજલતની શુદ્ધતા તથા
 તકીપણા તરફ અણુગમે, જે ઇટલીઅનના પ્રતિસ્પર્ધામાં ભાગ્યે જ જળુતા હતા
 અને જેને ઉત્તર તરફના સ્વય સન્દારો પણ અદર અદર જાળવી નાખતા હોઇ સામાન્ય
 રીતે શુદ્ધિપૂર્વક લુચ્ચાઈ અને પ્રમાણિકપણાને અનુદર જે ધાતકી છતા પ્રપચી દક્ષિ
 ણના લોકોને પ્રતિસિદ્ધ હતા તેના સ સર્ગમાં આવતા તજ દેતા હતા, તેના ઉમદા
 ગુણો તેનામાં હતા. આ ગુણ સાથે તેનામાં તેના દેલીલાઈએના વધારે મજબૂત આવ
 મિશ્રિત થયેલા હતા,—તે મૃગયોવનાનો, પરમ ઉપાસક હતો અને કામદેવનો
 અનન્ય ભક્ત હતો

કરવાનું ઇચ્છ્યું; કારણ કે, યોગે અંશમાં તેનો પોતાનો પક્ષ રીએન્ઝી વિષે જેટલું મધરા-
વતો હતો તેનો એવ તેને લાગ્યો હતો અને યોગે ભાગે જનસમૂહના વિશ્વાસુ ઉત્સાહમાં
તેને શ્રદ્ધા હતી.

“ ખરેખર, ” તે વિચાર કરતો કરતો આગળ ચાલ્યો તેમ મનમાં બોલ્યો, “ખરે-
ખર, આપણા સડી ગયેલા સત્યબધારણને સુધારવા, આપણા મહિમાંદીના કણ આ શાંત
પાડવા, અને આપણા શહેરીએને તેમના પૂર્વજોના સહયુગો તરફ જાગૃત કરવા એના
કરતાં કોઈ માણસ વધારે શક્તિમાન નથી. પણ તેજ શક્તિ-તેજ સત્તા-કંટલી ભયંકર
છે ! છટલીના સ્વતંત્ર સ્વસ્થાનોમાં લોકોનું રક્ષણ કરવા સત્તા ધારણ કરવાને આમંત્રેલા,
અને જેઓ શરૂઆતમાં પ્રમાણિક હતા તેવા એકાએક પદવીથી છડી જઈ જે પક્ષે તેમને
અદાવ્યા તેનેજ દગો દેતાં માણસો શું ન્હેં નથી દીકા ? ખરું છે કે તે મનુષ્યો સરદારો
અને અમીરો હતા; પણ શું પેશીઓમાં મનુષ્યત્વ ઝોળા પ્રમાણમાં છે ? તોપણ ન્હેં
દૂરથી બહુ સાંભળ્યું છે અને જોયું છે, —હું હવે નજીક જઈશ અને તે માણસને ત્હારી
મેથે તપાસીશ.

આ પ્રમાણે પોતાના મન સાથે બોલતો એડ્ડીઅન, જે વિવિધ જાતના ગૃહદારીઓ
જેમ જેમ સાંજ નમતી ગઈ તેમ તેમ યોગને યોગ પર તરફ જલદી પ્રયાણ કરતા હતા
તેમાંના કોઈની તરફ યોગે જ લક્ષ આપતો હતો. આ બધાંની અદર બે સ્ત્રીઓ હતી જે
એકલી એડ્ડીઅને પ્રવેશેલી લાંબી અને ભયાનક પોળમાં ઘડને જતી હતી. ચંદ્રમા ક્યા-
રનોએ આકાશમાં ઝગઝગી રહ્યો હતો, અને તે સ્ત્રીઓ અપળ અને ઊતાપળાં પગલાં
ભરી તે ઘોડેચાર પાસે ઘડને પસાર થઈ તે વખતે તેમાંની નાની સ્ત્રીએ પાછું જોયું
અને આતુર અને ખીકણુ નજરથી તે નિર્મળ પ્રકાશમાં એડ્ડીઅન પ્રત્યે લક્ષ્ય રાખી નિહાળ્યું.
(અપૂર્ણ.)

મોડેસર જગદીશચંદ્ર બોઝની શોધબોળની ટુંક નોંધ.

ડૉ. જગદીશચંદ્ર બોઝનું નામ પણ પ્રખ્યાત છે. તેઓ હિંદુસ્તાનમાં જન્મીતા છે
એટલું જ નહિ પણ આખી દુનિયામાં તેમણે પોતાની અમતકારિક શોધબોળથી પોતાનું
નામ અમર કાઢ્યું છે, અને હિંદુ ભૂમિને દીપાવી છે. સાયન્સનાં ક્ષાંતનાં ચષ્ટિ વિજ્ઞાન
શાસ્ત્ર અને ખીલ પુસ્તકોમાં હિંદુસ્તાનના આ જ વીરનરતુ નામ દીપે છે. તેમણે
Wireless Telegraphy (દોરડાં વિનાનું તારનું વિદ્યુત યંત્ર) માં પણ શોધબોળ
કરી છે; જે કે માર્કોનીનું નામ આ બાબતમાં બહાર પડ્યું છે તે છતાં પણ Wireless
Telegraphy નું ખરું સ્વરૂપ જાતરી આપનાર આ શૂરવર જ હતા. હિંદુઓમાંનીય
ભુદિ છે, તેઓને ખીલ પ્રત્નના વિદ્યાર્થીઓનાં જેવાં સાધનો મળે તો તેઓ કોઈ પણ
પ્રત્નને ભુદિબળમાં ફેરવી શકે તેમાં કોઈ શંક નથી તે તેમણે જાતરી આપ્યું છે. ડૉ.
બોઝ કમરતા પુનીવર્જીમાં વિદ્યાર્થી હતા; ત્યાં તેઓએ એમ. એ. ની પરિક્ષા પાસ
કરી. તેમનામાં શાખને માટે પછો ગ્રેમ એવમે તેમ જ તેમનામાં પછી દોષીચારી

રોમમાં પાછા આવ્યો. શાત નિશાળીઓ અગર આનદી ગોરીઆ સમાન હવે
બીજાકુલ ન હતા તે તેના સમોનરીઆ સહેરી કરતા વધારે ઉત્કર્ષતાને પહોંચ્યો
આના અડગ પ્રમાણિકપણા અને પાક ઉત્સાહથી અત્યાર પહેલાં કોઈ પણ દિવસ
અધિકાર સ્વાવવામાં આવ્યો નહતો. તેણે તેના કાર્પલધુઓપર તે પદ્ધતિની ઉચ્ચતા
હસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે નિષ્ફળ ગયો. હવે તેણે પોતાના પદમાં દૃઢ બની ખુલ્લી
રીતે લોકોની મદદ માગવા માડી, અને ક્યારનું એ એક નવીન પ્રકારનું જીવન રોમની
પ્રજાને સજીવન કરતું દેખાયું.

ત્યારે રીએન્ઝીનો પુરુષોદય આ પ્રમાણે શરૂ થયો હતો ત્યારે એડ્રિઅન તેનાથી
બળી મુદતથી છુટ પડી રોમમાંથી ગેરહાજર હતો.

કોલોનાના વસતે શહેનશાહી પદના અડગ પક્ષધારીઓ હતા અને એડ્રિઅન કી
કેમરોને શહેનશાહના દરબાનું આમત્રણ મળ્યું હતું અને તે તેણે સ્વીકાર્યું હતું. તે
ગભગ દાય નીચે તે દહડવાની કળામાં પ્રતીણ થયો હતો અને જર્મનીના સરદારો
પાસેથી તે ઇટાલીઅનની નૈસર્ગિક પૂર્વતાને ઉત્તર તરફની સીમાના અભીરી શ્રેણીથી માફ
કચર કરતા સીધો હતો.

કરવાનું ઇચ્છ્યું; કારણ કે, યોગ્ય અંશમાં તેના પોતાનો પક્ષ રીએન્સી વિષે જેવ્હેમ ધરાવતો હતો તેનો એવ તને લાગ્યો હતો અને યોગ્ય ભાગે જનસમૂહના વિશ્વાસુ ઉત્સાહમાં તેને શ્રદ્ધા હતી.

“ ખરેખર, ” તે વિચાર કરતો કરતો આગળ ચાલ્યો તેમ મનમાં બોલ્યો, “ખરેખર, આપણા સડી ગયેલા રાજ્યબંધારણને સુધારવા, આપણા માણસોની કલ્યાણ શાંત પાડવા, અને આપણા શહેરીઓને તેમના પૂર્વજોના સહયોગ તરફ જાગૃત કરવા એના કરતાં કોઈ માણસ વધારે શક્તિમાન નથી. પણ તેજ શક્તિ-તેજ સત્તા-કેટલી ભયંકર છે ! છટલીના સ્વતંત્ર સ્વસ્થાનોમાં લોકોનું રક્ષણ કરવા સત્તા ધારણ કરવાને આમંત્રણ, અને જેઓ શરૂઆતમાં પ્રમાણિક હતા તેવા એકાએક પદવીથી છડી જઈ જે પક્ષે તેમને ચલાવ્યા તેનેજ દગો દેતાં માણસો શુ નહું નથી દોષ ? ખરૂં છે કે તે મનુષ્યો સરદારો અને અમીરો હતા; પણ શું પેખીઓમાં મનુષ્યત્વ ઓછા પ્રમાણમાં છે ? તોપણ નહું દરથી બહુ સાંભળ્યું છે અને જોયું છે,—હ હવે નજીક જઈશ અને તે માણસને નહારી મેળે તપાસીશ.

આ પ્રમાણે પોતાના મન સાથે બોલતો એડીઅન, જે વિવિધ જાતના ગદ્ગદારીઓ જેમ જેમ સાજ નમતી ગઈ તેમ તેમ યોગ્યને યોગ્ય ધર તરફ જલદી પ્રયાણ કરતા હતા તેમાંના કોઈની તરફ યોગ્ય જ લક્ષ આપતો હતો. આ બધાની અદર બે સ્ત્રીઓ હતી જે એકલી એડીઅને પ્રવેશી લાંબી અને ભવાનક પોળમાં યઈને જતી હતી. ચંદ્રમા ક્યાં રતોએ આકાશમાં ઝગઝગી રહ્યો હતો, અને તે સ્ત્રીઓ ચપળ અને ઊતાવળા પગલા ભરી તે ઘોડેપાર પાસે યઈને પસાર થઈ તે વખતે તેમાંની નાની સ્ત્રીએ માથું ઝેંચું અને આંતુર અને ખીકણ નંજરથી તે નિર્મળ પ્રકાશમાં એડીઅન પ્રત્યે લક્ષ્ય કરી નિહાળ્યું.

છને મનમિન્ટ ઓફ ઈડીઆની રજીસ્ટ્રેશનને મારે તેમને સુગી કાઢવામા આવ્યા, અને તેથી તેમને વિવાયત જ્ઞાની તક મળી ત્યાં તેઓએ પ્રો. જે. જે. રામસનના હાથ નીચે કામ કર્યું અને ત્યાં પણ પોતાની બુદ્ધિથી પોતાના ડ્રોઈસરોનો પ્રેમ એળ-યો. પ્રો. પ્રાન્સપેને પણ વિવાયત જ્ઞાની તક મળી તો તેમણે પણ પોતાના વિષયમાં પરદેશના વિદ્યાર્થીઓની સાથે ફરીકામ ઉતરી કુશળતા બતાવી આપી અને મીનીઅર ૪ નવર થયા, અને હિંદુઓ હળુ પણ ગણિત શાસ્ત્રમા ઉતરે એવા નથી એ બતાવી આપ્યું આવી જાતની સગવડો ને હિંદુઓને પોતાના દેશમાજ મગે તો તેઓ કાંઈપણ વિષયમા દીર્ઘ નીકળે તેમા કાંઈ પણ સહય નથી આવી સગવડને અભારે હિંદુસ્તાનમાં કેટલા નરહતો ખૂબે પડી નેતા હશે । હમણાના વખતમા જે શાસ્ત્રોમા પ્રયોગો જ્ઞાની જરૂર પડે છે તેમાં સાધનો વિનાય કાંઈ બની શકતું નથી તે સાધનોની ખોટને કીધે તેમજ ઉચી પકિતના ડ્રોઈસરોના અભાવને લીધે, તેમજ જ્ઞાનના રસનો અભારને લીધે આપણા વિદ્યાર્થીઓએ શાસ્ત્રના વિષયમા કાંઈપણ કીધું નથી જમદીયથદ ખોટ પોતાનો સધનો વખત શાસ્ત્રની શોધખોળમા ગાળ્યો છે, અને શાસ્ત્રની શોધખોળ કરવામા તેઓ પોતે આનંદ માને છે, જોકે તેથી તેમને પેસાનો શાભ મગે યા ન મળે તેની તેઓ દરદાર કરતા નથી તેઓ હાથ કમકતા ધુનીરજીંગમા રીઝીકસતા ડ્રોઈસર છે, અને પોતાના વિદ્યાર્થીઓને તેઓ પોતાના વિષયમા એટલા બધા ગુપતાન કરી દે છે કે તેઓ તેમના હાથ નીચે એક તનથી કામ કરી કરે છે એક વખત કમકતા જમ્યો મારે પ્રસંગ આ પો હતા તે વખતે મે તેમના વિદ્યાર્થીઓને તેમની શોધખોળનું કામ દેતા તેવા હતા તેઓ પોતાના વિદ્યાર્થીઓની બુદ્ધિ ખીતવવામા, તેમને ચોક્કસ બનાવવામા, તેમની વિચારશક્તિ રીધે રસ્તે દેવામા, તેમજ તેમનું કામ પૂકું કરવામા ઘણી ખતથી કામ લે છે

શ્રી જોડ જે શોધ જોળ કરી છે તેમાં તેમની મોટામા મોટી એ છે કે તેમણે કુદરતમા ૧. ઐક્ય અને ૨. સામ્યતા બતાવી આપ્યા છે તેમજ જીવનાળા અને નિર્જીવ પદાર્થો વચ્ચે જેદ નથી એમ તેમણે બતાવી આપ્યું છે. આ ગૂઢ વિષયનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ લાવવા સાફ બે શાસ્ત્રો જાણવાની ખાસ જરૂર છે—જીવન શાસ્ત્ર અને સૃષ્ટિ વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર નીચેના મૂળીયા યાદ રાખીશુ તો તેમની શોધ જોળ સમજવામા સરળતા થઈ પડશે. ૧ પદાર્થની પદરના વિશે તેમની કલ્પના ૨ ઉત્તેજકની મદદથી પદાર્થમાથી આપણને પ્રત્યુત્તર મળે છે તે ૩ પ્રત્યુત્તરનું મૂળ અને તેજા માર્ગ શોધવાની તેમની મુખ્ય રીત. ૪ વિદ્યુતની મદદ, તેમના યત્રો જેના કે વિદ્યુત પ્રસાદ ૫ દર્શક યન, સક્રિય દર્શક યત્ર, શોષ દર્શક, મૃત્યુ દર્શક, વર્ધન દર્શક વિગેરે યત્રો જે બધા ઘણા નાણક, ચોક્કસ અને પોતાની મેળે કામ કરે તેવા છે આ બધા યત્રોથી જે મોટામા મોટી ગોધ-જોળ થઈ છે તે એ છે કે જીવનાળા અને નિર્જીવમાથી એક જાતનો પ્રત્યુત્તર મળે છે, અને હુનિયામા કાર્ય શક્તિનો ભંડાર વધેલો નથી તેમ ઘટતો નથી તે નિયમના પ્રમાણથી તેમણે જીવન શાસ્ત્રના ઘણા ગુચવણ ભરેલા સનાયોનું નિરાકરણ કર્યું છે, જેવા કે જીવ અને મૃત્યુ, તદુરસ્તી અને એવી તરેહના બીજા ઉમેજકથી કાંઈ પણ પદાર્થની પરમા-

છુની ધટનામાં ફેરફાર થાય છે જે આખા પદાર્થમાં ફેલાય છે. એક દાખલો લઈએ તો તે સમજશે. જે આપણે એક પોલાદની કમાન લઈએ અને તેને છેડે એક વજન લગાડીએ તો તેથી નીચેના છેડા પોતાની પહેલાંની જગાએથી નીચે ઉતરશે. જે બહારનું વજન લઈ લેવામાં આવે તો કમાન પાછી પોતાની અસલ જગાએ આવી જશે. કમાનમાં ત્રણ પ્રકારના ફેરફાર થયા. પહેલો:—કમાનની અંદરના પરમાણુઓમાં ઉત્તેજન. બીજો:—પરમાણુની જગાઓમાં ફેરફાર. ત્રીજો:—બાહ્ય ઉત્તેજન કાઢી લીધા પછી કમાનના પરમાણુઓનું પોતાની અસલની જગાએ પાછું આવવું. પણ આ ફેરફાર ઉપરાંત ઉષ્ણતાના અને વિદ્યુતના ફેરફાર પણ થાય છે. ડૉ. બોઝની અભ્યાસ કરવાની રીત ઉપર પ્રમાણે નથી, પણ જે ફેરફાર થાય છે તેને વિજ્ઞાનીના ફેરફાર તરીકે ગણવાની અને તેનું માપ કાઢવાની છે.

આપણે એક પદાર્થ લઈએ અને તેના બે છેડાને ધણાજ સારા વિદ્યુત પ્રવાહ દર્શક યંત્રના બે છેડાની સાથે જોડીએ. જો તે પદાર્થની બરાબર મધ્યમાં કાંઈ ઉત્તેજક પદાર્થ લગાડીએ તો વિદ્યુતપ્રવાહદર્શક યંત્રમાં કાંઈપણ ફેરફાર થતો નથી કારણ કે બંને બાજુએ અસર એક સરખી થાય છે પણ જો એક છેડે બાહ્ય ઉત્તેજક લગાડીએ તો વિદ્યુતપ્રવાહદર્શક યંત્રની મોય હાલતી માલૂમ પડશે.

આપણે ઉપર કમાનનો દાખલો લીધો. પણ કમાનને બદલે જો એક સીસાનો ધણોજ ખારીક તાર લીયો હોય તો તે સ્થિતિસ્થાપક નહિ હોવાથી તેમાં ફેરફાર-પ્રત્યુત્તર ધણોજ ધીમે થશે, તથા પોતાની અસલ જગાએ ધણોજ મોડા પાછો આવશે. આ ઉપરથી આપણને માલૂમ પડશે કે સ્થિતિસ્થાપક અને સ્થિતિસ્થાપક નહિ એ બે પદાર્થમાં ધણી અગત્યનો ભેદ રહેલો છે. આપણા શરીરના તંતુઓ ધણાં સ્થિતિસ્થાપક છે, તેઓને બાહ્ય ઉત્તેજક લગાડીએ તો તેઓ તરત પ્રત્યુત્તર આપે છે, તેમજ પોતાની અસલની જગાએ પણ ધણી ઝડપથી આવી જાય છે. જે પોલાદની કમાન હોય તો તેમાં આપણને માલૂમ પડશે કે બાહ્ય ઉત્તેજક લઈ લીધા પછી પણ થોડી વાર સુધી તે હાલતી માલૂમ પડશે. તેથી જ રેનાયુમાં પણ થાય છે. સવારમાં જો આપણે સૂર્યની સામે જોઈએ અને પછી એકદમ આંખ બંધ કરીએ તો આપણને કાળી અને રાતી એવાં જાતનાં આધૃતિઓ દેખાશે; તેનું કારણ એ છે કે આપણી આંખની અંદર જે સ્થિતિસ્થાપક તંતુઓ હોય છે તેના ઉપર બાહ્ય પ્રકાશનું ઉત્તેજક લાગ્યા પછી જોઈ આપણે આંખ બંધ કરીએ છીએ તોપણ તેની અસર એકદમ બંધ થતી નથી. પ્રયોગમાં જે ઉત્તેજક લગાડવામાં આવે છે તે જુદીજુદી જાતના હોય છે જેવાકે, ઉષ્ણતાના, વજનનાં, રસાયણીક, વિદ્યુત અને એવાં બીજાં. આ બધામાંથી વિદ્યુત ઉત્તેજક પ્રયોગના કામને સારા પાણું જ સગવડ બરેલું છે. ડૉ. બોઝે જે જાતનું ઉત્તેજક વાપર્યું છે તે તેમણે પોતે જ શોધી કાઢ્યું છે અને તે બીજા સાંખવેતાઓને અત્યાર સુધી માલૂમ પડ્યું નહોતું. ઉત્તેજન કરવાની તેમની રીત એ છે કે તેઓ એક પાતળા પ્લેટીનમના તારને એક આમળો લે છે. અને તેને એક ધણીક વિદ્યુત પ્રસાદથી એકદમ ગરમ કરે છે. પરંતુના

ઉપર તેની જે અસર થાય છે તે અસર પણ દર્શાવે છે, જેથી પ્રયોગ કરી રહ્યા પછી તે પદાર્થના ઉપર ખરાબ અસર થતી નથી. કલોરોફોર્મથી આપણા તંત્રોમાં મંદ પડી જાય છે અને આ કારણથી તેણીમાં આવે છે, જે ખતાવવાને સાર એમને નીચેનો પ્રયોગ કર્યો છે. જો કલોરોફોર્મને કાંઈપણ પદાર્થના એક છેડાપર મૂકીએ અને તે પદાર્થને વચમાંથી ઉતેજાવ કરીએ તો કલોરોફોર્મની અસરથી એક બાજુ મંદ પડી જવાથી તેમાં વિદ્યુત પ્રવાહ માલુમ પડે છે. આજ પ્રમાણે આઈસોહાલ લગાડવાથી પ્રવાહ ખીજી દીશામાંથી આવતો માલુમ પડે છે. આ ઉપરથી આપણને માલુમ પડે છે કે કલોરોફોર્મ પ્રત્યુત્તરને મંદ કરે છે અને આઈસોહાલ વધન કરે છે. જે પદાર્થ ઉપર પ્રયોગ કરવામાં આવે તે છેડા દ્વારા અથવા તે શરીરનો સ્નાયુ દ્વારા અથવા તે ધાતુનો કટકો દ્વારા તે પણ પ્રવાહનું ગમન આપણને માલુમ પડે છે. જીવતાં પ્રાણીના ઉપર જો આપણે દવાઓ લગાડીને પ્રયોગો કરીએ તો તેથી આપણને સારાં પરિણામ માલુમ પડે પણ આ રીત ખરચાળ તથા નિર્દય હોવાથી છેડવા અથવા ધાતુના ઉપર પ્રયોગ કરવા તે વધારે સારું છે. આઈસોહાલ અને કલોરોફોર્મની અસર તાદસ્ય કરવાને સાર જો ફેરિમાઈની મદદ લઈને કાગળના ઉપર સ્વાક દાઢવાની ગોળણ શાખી દ્વારા તે તેથી આપણને આઈસોહાલનો વાક ઉચો જતો અને કલોરોફોર્મનો નીચો જતો માલુમ પડે છે. ચાકી ગયેલા સ્નાયુનો વાક નીચો દેખાય છે અને ધીમે ધીમે વધારે નીચે જતો જાય છે. પણ જો સ્નાયુ પ્રાપ્ત થાય છે તો-જેમ કે કાંઈ પણ પદાર્થમાં કાંઈ પણ જાતનું વિદ્યુત દાખલ કર્યું હોય તો તેમાં કાંઈ પણ જાતનો વાંક માલુમ પડતો નથી, એટલે તેમાં કાંઈ-પણ જાતનો પ્રત્યુત્તર મળતો નથી. આ ઉપરથી સહજ જણાશે કે જે જે પદાર્થોના ઉપર આપણે પ્રયોગ કર્યો હોય તે તે પદાર્થોના પરમાણુઓની સ્થિતિ જાણવા સાર વાકે પણ ઉપયોગી છે વાંક ઉચો જતો માલુમ પડતો હોય તો એમ સમજવું કે પરમાણુઓનો અંદરનો ફેરફાર થયો થોડો છે અને નીચે જતો માલુમ પડતો હોય તો એમ સમજવું કે પરમાણુઓનો ફેરફાર થયો થોડો છે. જો વાંક નીચો અને નીચો જતો માલુમ પડતો હોય તો આપણે સમજવું કે સ્નાયુ અથવા જે કાંઈ પદાર્થ લીધો હોય તે ચાકી ગયો છે અથવા પરમાણુઓનો ફેરફાર વધી ગયો છે. પણ જ્યારે સ્નાયુ પ્રાપ્ત થાય છે એટલે કે પરમાણુઓની ગતિ તદ્દન બંધ થઈ જાય છે ત્યારે પરમાણુઓનો એક ગરો થાય છે અને તેથી પ્રત્યુત્તરનો અભાવ માલુમ પડે છે.

પોતાના પહેલા પુસ્તકમાં પ્રોફેસર બોઝે ઉપર ખતાવેલા પ્રયોગ કરીને પોતાનો વાક સ્પષ્ટ કરી આપ્યો છે. પોતાના "Plant Response" નામના પુસ્તકમાં એવું સ્પષ્ટ કરી આપ્યું છે કે જ્યાં સુધી દરેક વસ્તુ ઉપર દર્શાવેલા પ્રત્યુત્તર આવે છે તેમાં સુધી તેમાં જીવ છે અને પ્રત્યુત્તર આપવાના બંધ થાય છે ત્યારે સ્નાયુ થયું છે, અને તંદુરસ્તી અથવા આરોગ્યતા એટલે પોતાના શરીરમાં અથવા કાંઈપણ પ્રાણીમાં કામ કરવાની કેટલી શક્તિનો બંડાર ભર્યો છે એમ સમજવું.

એમના બધા પ્રયોગોનો ખર્ચ ઉપયોગ વૈદ્ય શાસ્ત્રમાં થયો જોઈએ છે. તેમના

ધારવા પ્રમાણે દરેક રોગ અર્થવા વ્યાધિ મટાડવાને સાર તે પ્રાણીની તંદુરસ્તી એટલે કે તેની અંદરની કામ કરવાની શક્તિ વધારવી જોઈએ અને તે વધારવાને સાર આહારોદ્યાય જેવા ઉત્તેજકોનો ધણો વિવેકથી ઉપયોગ થવો જોઈએ. ઉત્તમ રીત એ છે કે આ આપણા ધણાં જ થોડાં પ્રમાણમાં આપવાં, જેથી કાર્યશક્તિનો નાશ કર્યા શિવાય તે પ્રાણીની અક્તિ ધીમે ધીમે વધી શકે. મરણ થમયે એક આશ્ચર્યકારક બનાવ નજરે પડે છે. વાકમાં તે એક કાપા તરીકે માલુમ પડે છે, જેને આપણે હેડકી કહીએ છીએ. ત્યારે મૃત્યુ ધણા દિવસના મંદવાડથી નીપજે છે ત્યારે તે કાપો એટલો ચોખ્ખો માલુમ પડતો નથી; પણ ત્યારે મૃત્યુ ઝેરથી અથવા બીજા કોઈ કારણને લીધે એકાએક પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે કાપો ચોખ્ખો માલુમ પડે છે. આપણા અનુભવમાં પણ આ વાત આપણને માલુમ પડે છે. ધરડા અથવા તો નબળા માણસના કેસમાં કાર્યશક્તિ ધીમે ધીમે મંદ પડીને મૃત્યુ આવે છે, પણ ત્યારે કોઈ જગણે માણસ એકાએક અચાનક ઝેરથી અથવા તો બીજા કોઈ કારણને લીધે મરણ પામે છે ત્યારે ઘણાં જ બચકર જેન આપણી નજરે આવે છે. આ નિયમ સંધિમાં-મનુષ્યોમાં, જનાવરોમાં, છોડાઓમાં અને ધાતુઓમાં, બધે લાગે છે.

ગ્રેફેસર એકે આ બધી ગોઠવણો કરી છે તે બધામાં એ બતાવી આપ્યું છે કે કુદરતના દરેક બનાવોમાં ભિન્નતાને બદલે એક્યતા છે. ગ્રેફેસર એક જોવાના આવાં શાસ્ત્રીય નિષ્કૃષ્ઠી પોતાના સ્પેશલાઇઝેશનમાં પ્રેમ તેમજ માનની લાગણી ઉમ્મન થઈ છે. ગેલીલીએ ફાંસીએ ચઢ્યો હતો, ક્રુતોને બાળા મુક્યો હતો તે હુરોપના લોહાની શાસ્ત્રીય શોધખોળ કરનાર તરકની લાગણી બતાવે છે. એમાંનું કાંઈ પણ હિંદુસ્તાનમાં માલુમ પડતું નથી. હિંદુસ્તાનમાં તો આપણે જાણીએ છીએ કે અસલ મોઢા મોઢા રાજાઓ શાસ્ત્રીઓને નમતા હતા અને વિદ્યાને માન આપતા હતા. જે લોહી જ્ઞાનની પાછળ નિરંતર્યપણે મર્યા રહે છે તેઓ હમેશાં માનને પાત્ર થાય છે; પછી તેઓ જે જે શોધ કરે તે ગમે તેવી ચમત્કારિક હોય અથવા શાસ્ત્રની વિરુદ્ધ હોય. હિંદુસ્તાનમાં એવી અજ્ઞતા રહી છે કે તેઓ સિદ્ધ કરેલા સત્યને હમેશાં તામે રહે છે અને નવા વિચારને અંદણ કરવાને હમેશાં તત્પર રહે છે. ઇંગ્લેન્ડને પ્રચાર થયાં ને હજી સો વર્ષ થયાં નથી તેહલામાં આપણી આર્યભૂમીએ પ્રો. બોઝના જેવા શાસ્ત્રીય જ્ઞાનસંપન્ન નરને ઉત્પન્ન કર્યા છે તે કાંઈ યોગ્ય મંતવર થવા જેવું નથી. અમે આશા રાખીએ છીએ કે અસામા વિદ્યાર્થીઓમાંથી પ્રો. બોઝના જેવા ઉચ્ચ અભિલાષાવાળા અને પોતાની અભિલાષાઓ પુરી પાડવા સાર તન, મન અને ધનથી મર્યા રહે એવા મોટી સંખ્યામાં નીકળી આવશે.

વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને તેની આવશ્યકતા.

આ સૃષ્ટિના કમનું અવલોકન કરતાં જોનારને માણસ પણ કે જે દેશની ઉત્પત્તિ થઈ છે તેજ દેશની અવનતિ પણ થઈ છે, અને જેની અવનતિ તેની ઉત્પત્તિ છે, આ એક સાધારણ પરંતુ કુદરતી નિયમ છે જેને આપારે આખી સૃષ્ટિનો નિયંત્રક ગણી શકાય છે. આ કુદરતી નિયમ દરેક વસ્તુને લાગુ પડવા માટે અન્ય પ્રકારના કારણો તેમજ આમણ સત્તા અંગેનો સાધનશૂન યાવ છે. દાખલા તરીકે દિદુરધાન લઈશું તો આપણને સ્પષ્ટ જણાય છે કે એક વખત એવો પણ દનો કે જ્યારે દિદુરધાનમાં પૂર્ણ જલોજ્જ્વાલી હતી, વેપાર તેને દસ્તાગત દતો, પરદેશી લોભ આ ભારતવાર્ષી નિકાસ થતી વસ્તુઓ પર છવતા. આ જ ભારતવાર્ષ એક વખતે ખેતી, બૂતર, પેશક અને અન્ય પ્રકારની વિધાની શોધખોળના અગ્ર ભાગ તેવું હતું. જે વખતે દુનિયાના અન્ય ભાગો અધાતુની યોગ્યતા હતા, રાત્ર સાર્થે પ્રલ અને પ્રલ સાથે રાત્ર, એમ અન્યોન્ય ઝઘડા ચાલતા હતા ત્યારે આ ભારતવાર્ષ શોધખોળનું સ્થાન ગણાવું હતું અને તેજ નવિન શોધ ખોળને વ્યવહારિક રૂપ આપી તેનો લાભ લેતા આજ કાલજીને લીધે દિદુરધાન દુનિયાના સુધરી ગયેલા દેશોની સંખ્યામાં ઉગા રથાને મુકાયું છે આ શોધખોળનો રસ ધીરે ધીરે ઓછો થવા લાગ્યો, તેની તરફ જેમ જેમ ધ્યાન ઓછું થતું ગયું, અને આસપાસના સંયોગો અને સાહિત્યો પડવા લાગ્યા તેમ તેમ શોધખોળો ઓછી થવા લાગી અને દિન પ્રતિદિન, અવનતિના પંજામાં દિદુરધાન સપડાવા લાગ્યું.

જે નિયમે દિદુરધાનને ઉચ્ચ રથાને મુક્યું હતું તેજ નિયમે દુનિયાના અન્ય દેશોને ઉચી પડતીએ મુક્યા છે દાખલા તરીકે, જ્યારે પૂર્વ તરફ શોધખોળની નવિન ખમરો ભેળવામાં આવતી નથી ત્યારે પશ્ચિમમાં એક પછી એક, એમ નિરંતર શોધો થતી જાય છે, તેને વ્યવહારિક રૂપ આપાય છે, અને માણસોના હાથમાં કામે લગાડાય છે. જે દેશમાં શોધખોળો વિશેષ છે, જ્યાં તેને ઉત્તેજન અપાય છે, અતુકજા જોડાવેલા કરી અપાય છે, ત્યાં શોધ ખોળો થઈ અતે વિજય યાય છે આવી શોધોને લીધે ઇંગ્લેન્ડ, જર્મની, અમેરીકા વિગેરે દુનીયાના જીવન ભાગધર ઝેડતા જોમને છે. દુનીયાના અન્ય ભાગોના વેપાર અને કળાઓ તોડી પાડવા વિજયી નીવડ્યા છે તે દેશોમાં સાંચાકામની શોધને લીધે ઘણા ખરા દેશોમાં હાથથી થતા કામને ઘણા ધોડા લાગ્યો છે. એજ દાકાતું મજલીન કે જેના ઉપર અંગ્રેજ વેપારીઓ ખુશ થતા હતા તેની એવી રથા હાંપ આવી છે કે સાચા કામની મદદથી હાથથી ચાલતા તે કથોગને ધોડા લાગ્યો છે ત્યારે તારણ એમ નીકળે છે કે જો દેશનો પુનરુદ્ધાર કરવો હોય, અને દુનીયાના પત્રકમાં, દિદુરધાન એક ચટ્ટી આતો દેશ છે એવું જણાવવા આકાશ ને ઉમેડ હોય તો જુદાં જુદાં શાસ્ત્રોમાં આગળ વધો અને શોધ ખોળ કરો તે શોધખોળ માણસને ઉપયોગી થઈ પડે તેવા સાધનો બનાવવામાં કામે લગાડો.

આ શોધખોળની દરેક વિષયમાં આવશ્યકતા છે પરંતુ દેશની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાને અને જાન દેશની ગાયે હિંમ્મિષ્ઠમાં ઉતરી વિજય મેળવવા માટે વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર

ખીલવવાની ઘણી જરૂર છે. આ વિગ્નાનચાત્રની ખીલવણી પશ્ચિમ દેશોમાં તો અવધિએ પહોંચતી ન્હાય છે, અને તે ચાત્રરૂપી શસ્ત્રવડે ઘણા દેશોને તેઓએ વશ કરી લીધા છે. એજ શસ્ત્ર જો આપણે ગૃહણુ કરીએ અને એજ શસ્ત્રથી તેમની સામે લડીએ તો જરૂર દુનિયાના દેશોની હરિશાષ્ટમાં આપણે ફાવી શકીએ. વિગ્નાનચાત્રને લગતાં ઘણાં સાધનો આપણે ઉમાં કરવાનાં છે. આ સાધનો ઉમાં કરવામાં જોડતી વસ્તુઓ હિંદુસ્થાનમાં મળી આવે છે. ગાત્ર તેના પ્રયોગકો અને અભ્યાસીઓની જોટ છે. દરેક જણને માનુષ છે કે હિંદુસ્થાનમાં કાચની વપરાશ કેટલી અધી છે. ગરીબમાં ગરીબને ત્યાં પણ તે જોવામાં આવે છે. કાચમાં મુખ્ય વસ્તુ રેતી અને એક ખાર છે. રેતીની જોટ નથી. ખારની તંગી નથી. પરંતુ આ સંબંધી અભ્યાસકોની જોટ છે. અભ્યાસકોની સંખ્યા વધે અને નવીન નવીન હીકમતો શોધી કાઢવાપર લાક્ષ અપાય તો દેશના લોકની આર્થિક તેમજ માનસિક સ્થિતિમાં ફેર પડી સારૂ પરિણામ આવે. ખીજો દાખલો કાલટાર જેને શુન્દરાતીમાં ગમર કહે છે તે છે. ગમર, ખાણના કાલસામાંથી યાય છે. આ એટલી કાળી વસ્તુ છે કે જો તેનો ગ્રાહ અડે તો તે ગ્રાધવાળી જગ્યાને તદ્દન નષ્ટ કરે! તો પણ તેના અણુ પોતાની કાળાશને છોડશે નહિ. આજ કાળી વસ્તુમાંથી અનેક તરફના રંગ, જેવા કે લાલ, ઉદા, પીળા, વીગેરે બનાવવામાં આવે છે. એજ કાલટારની મદદ સાથુ બનાવવામાં લેવાય છે જેને લીધે તે સાણુ “ કાલટાર સોપ ” કહેવાય છે. તેજ ગમર દ્વારા બનાવવામાં કામી લાગે છે. કોના ખ્યાલમાં પશુ આવી શકે કે આવી ગમર જેવી કાળી વસ્તુમાંથી લાલ, પીળા રંગ બનાવી શકાય ? જે વિચાર સાધારણ અને પ્રથમજ જોનારને તદ્દન સ્વભવતઃ અને હાસ્યપાત્ર લાગે છે. જેને આપણે અટકીએ નહિ તેજ વસ્તુએ લાલ જર્મનીને પેસાદાર કરી દીધું છે. જર્મન લોકોએ ગમરનું પૃથ્વકકરણુ કર્યું અને અધાગ મહેનત કરી આ અવનવી શોધ કરી રંગ બનાવવા લાગ્યા અને દુનિયામાં પોતાના બનાવટી રંગો પ્રસિદ્ધિમાં લાવી આખી દુનિયાને આંજી દીધી છે. આ પ્રતાપ ગાત્ર શોધબોળનો, માત્ર વિગ્નાનચાત્રની ખીલવણીનો જ છે. ખનીજ - કાલસાની હિંદુસ્થાનમાં કાંઈ જોટ નથી એટલે ગમર જે કાલસામાંથી યાય છે-તેની જોટ નથી. ગમરની તંગી નથી. તેનો અર્થ એ કે રંગો અને અન્ય પદાર્થો બનાવવામાં જોડતી વસ્તુઓની તંગી નથી. ત્યારે તંગી કંઈ વસ્તુની છે ? આનો જવાબ ‘દરેક જણનું’ હૃદય પોતપોતાને કહે છે કે, વિગ્નાનચાત્રના અભ્યાસીઓની. વિગ્નાનચાત્રના અભ્યાસ કરો, શોધ બોળમાં નિશ્ચિતપણે મચ્યા રહે! અને ઉવટે વિજયી નીવડે! એજ લેખકની શુભ વાંચના છે.

દિશાવલોકન.

એક વખત એશિયા ખંડનો ખ્દાર કનો. જગતમાં સુધારો, નીતિ, કલાદોષધ્ય, વિદ્યા, જ્ઞાન, પરં જિગેરે પ્રમત્તવવામાં આ ખંડમાં વસતી મદા પ્રજા-પાષા એશિયા જોને પ્રતાપે ધણું ધણું બનેલું છે. પડી સુરોપ અમેરિકાનો વારો ખડનો વારો— આખો એ ખંડની પ્રજાઓ દમજાં દમજાંનાં ૧૦૦, ૨૦૦ વર્ષથી જનુ ચેતાર જન્યતિ. તેજમાં આવી છે. તેઓએ આ પૂર્વ તરફના મુઠાકોની પ્રજાઓને એવી

તો આંછ નાખી છે, એવી તો દેવાની દીધી છે કે કંઈ કેદવાની વાત નથી. મદાન હોય
 બેપાક મર એટલી આરોગ્ય એ રેખાત એને લખ્યું હતું કે:—

The East bowed low before the blast,
 In patient deep disdain;
 She heard the regions thunder past
 And plunged in thought again.

પરન્તુ ધીમે ધીમે પાછો એ સ્થિતિમાં ફર પડવા લાગ્યો છે. એશિયાને કરવાનું
 હતું તેથી વધારે કરવાની જ્યારે એનામાં સક્રિય ના રહી ત્યારે જગતની ઉન્નતિ કરવાનું
 કામ તાજ તૈયાર થયેલી પાશ્ચાત્ય પ્રજાને દાપ આપ્યું. તે એણે બહુ અમકારીક રીતે
 બળવ્યું; અને હજી બળવે છે. પરન્તુ સુધારાની જે સ્થિતિએ આ બધી ઉચ્ચ પાશ્ચ
 પછી આપણે દાલ પડેલા છીએ તે પણ સુખદાયક નથી. પોતાને સુધારાની ટોચે નહોતી
 માનતી પ્રજાઓમાં હજી ધણી સ્વાર્થ, મલ્લ મમતા, ધણી અદકાર અને ધણી મદ રહેલો
 છે. તે ફર કરી જગતમાં સર્વત્ર પ્રેમ, મગભાવ, પરોપકાર અને શાન્તિ પ્રસરી રહે એવું
 કરવાનો જ જે ઉત્તરિષ્ઠને હેતુ માનીએ તો તે કરવાની સક્રિય આ પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓમાં
 હોય એમ લાગતું નથી. જીવનનાં મુખ વધારવાની આશાએ એ લોકોએ કંઈ કંઈ મોજ
 રોજની અને તોના પ્રકારનાં મોગવિદ્યામની સામગ્રીઓ તૈયાર કરી દીધી છે. છતાં હજી
 એવાં દરો, એવાં દુઃખો રતાં છે કે જે એમનાં વિદ્યાનશારીઓ ફર થવાં અશક્ય છે.
 ઈંગ્લેન્ડમાં દુનિઆસરીમાં ટકવા માટે જોઈતી વ્યવસાયિક શ્રુદ્ધિ ધણી છે. કાન્સસમાં મગજ
 જોઈએ એવા તકે વિતકે કરીને ચોખ્ખા સિદ્ધાન્તો બાંધી શકે છે. જર્મનીમાં સાદમકર્મો
 કરવાનો દિગ્મત છે. રશીઆમાં હૃદયજન્ય પુષ્કળ છે. અને અમેરિકામાં પોતાની વ્યાપાર
 કરવાની અલૌકિક સક્રિય છે એ બધાંએ મળીને જગતની ઉન્નતિ સાધવામાં બન્યું એટલું
 કહ્યું છે. પણ હજી એવું કંઈક ગળું છે કે જે યુરોપ અમેરિકાથી આપી શકાય એવું
 નથી. આવી વખતે એશિયાએ પાછું જાગૃત થવા માંડ્યું છે તે ઉપરથી લાગે છે કે દુ-
 નિઆને હવે એવી જરૂર છે. જગતનાં મનુષ્યોને મૃતની બેચેનીમાંથી મુક્ત કરી આત્માનાં
 પાપ, તાપ, પરિતાપ ફર કરવાનું અને ઉડી શાન્તિ આપવાનું અદ્યતન કાર્ય એક વખત
 એણે બળવ્યું હતું. તો હમણું આ ચારે દિશાએ પ્રસરી રહેલા “અધર્મનો નાશ કરી
 ધર્મની સ્થાપના કરવાનું” મદાન કાર્ય એણે પાછું કરતું પડશે એણેજ એકવાર ફરીથી
 જાગૃતનાં આ બિંબ બિંબ પ્રકૃતિનાં લોહને પરસ્પરનાં કર્તવ્ય કેવાં છે એનો બોધ દેવા
 પ્રકૃતિ કરવી જરૂરી

જાપાને એ કામમાં પહેલ કરી છે, અને એના રોલેટમંદ સાદસથી એકલું રશીઅન
 રીંછ જ બાક્યું છે એમ નથી પણ બધી પાશ્ચાત્ય પ્રજા નહાનાં હાકરાં
 નાખતા. “હાક” જોઈને જેમ બદલે છે તેમજ “પીંગા બપ” થી (Yellow
 Peril થી) બડકી છે. પણ એ બળવાન પ્રજાઓ બડકીનેજ બેથી રહે
 એવી નથી. પોતપોતાનાં બળની પરીક્ષા કરી લેઈને તેઓએ પાછી ગફલત કે આગસ ફર
 કરી દીધાં છે અને રહેલાંની માફક પાછી ખજાણરી રાખવા માંડી છે.

આ તરફ જાપાનનો રૂશીયા સામેનો ખેલ જોઈને એશિયા ખંડની મહા પ્રજાઓ બધી ખુશ ખુશ થઈ ગઈ છે, અને ધણી કાળથી ભોગવેલી મંદતાને ચીન... લીધે થએલો નિરુત્સાહ તથા તેઓ હુડિઆર બનતી ગય છે. કેટલીએક સદીઓ થયાં વહેમ અને અધકારમાં કુબેલું ચીન પોતાની જાહેરજીવનતા વાળા પૂર્વ કાળની અનેક વાતો સંભારી સંભારી પોતાનું વિસ્તાર પટેલું માહાત્મ્ય તાજું કરે છે. હવાઇ દેશોમાં ડોકાં ખવડાવતા અરીથુને હાત મારીને તેણે દૂર કાઢાડ્યું છે. અને પોતાની પુગલ્ય પ્રસિદ્ધ માતૃભૂમિની આસપાસ ચારે તરફથી વાધ વરસાની માફક ધેરી વજેલાં રાજ્યોમાંથી કેમ બચાવ કરેલો એની તદખીરો કાવમાં રચે છે. પરદેશી માંસનો " બોયકોટ " પ્રથમ ચીનેજ આરંભ્યો હતો અને એનુંજ અનુકરણ કરીને આપણે હિન્દુસ્તાનમાં બોયકોટની લીસચાલ ચર કરેલી છે.

દેશપરદેશથી ચત્ર, અત્ર, વિદ્યા, હુન્નર વિગેરે શીખવા હજારો વિદ્યાર્થીઓ ચારે તરફ છૂટ્યા છે. ઇ. સ્વી. ૧૯૦૪ માં ૨૫૦૦, ૧૯૦૫ માં ૬૦૦૦, અને ૧૯૦૬ માં ૧૦,૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ એકલા જાપાનમાં ગયા હતા. હમણાં હમણાં તો આ સંખ્યા એથીએ બમણીને તથા ગણી થઈ ગઈ છે. ચીના વિદ્યાર્થીઓનો મ્હોટો ભાગ જાપાનમાં તો છેજ, પણ યુરોપ અમેરિકાની મ્હોટી મ્હોટી શાળાઓમાં કે કારખાનાઓમાં ન્યાં જીવે ત્યાં ચીના વિદ્યાર્થીઓ નજરે આગ્યા વગર રહેતા નથી.

ચીન તળમાં પણ સંસાર સુધારના, ગઝકીય સુધારના અને ઉદ્યોગીક ઉન્નતિના અનેક તરેહના પ્રયાસો શરૂ થઈ ચુક્યા છે. ચીનની રાજમાતા અને બાળરાજ્ય તરફથી પણ પ્રજાને આ કાર્યોમાં ઉત્તેજન મળે છે અને હમણાં હમણાં તેઓ તરફથી પાલાંમેન્ટને ધોરણે એક રાજસભા સ્થાપન કરવામાં આવી છે. રાજ્યના નૌકા મૈન્યમાં અને લશ્કરમાં બહુજ સુધારો કરવામાં આગ્યો છે અને જાપાનીઝ, જર્મન અને ફ્રેન્ચ લોકોમાંથી કુશળ માણસોને નૌકાસૈન્યમાં તેમજ લશ્કરમાં નોકરીઓપર રાખી લીધા છે.

* * * * *

એક કાળે ગગનચુબી પીરામીડો જટલી ઉઘી જતી દીર્ઘિ પોંચી હતી તે ઇજીપ્ત દેશની પ્રજા પાટી પોતાનો હક્ક અને સ્વદેશ એ બે મનોથી ઉત્તથત રહ્યા.

થઈ પડી છે. એ દેશને તરુ જીવન આપનાર મુરત્તજા કામીલ પાશા નામનો એક વીર મહાત્મા હમણાં જ આ મૃત્યુલોક ઊડી ચાલ્યો ગયો છે. પરન્તુ એના દેહનો નાશ થતાની જ સાથે એના અચિનાય આત્માની અસૌકિક જ્યોતિ આખા મિસર દેશમાં પ્રસરી રહી છે. મિસરવાસીઓનાં હૃદયમાં આત્મોન્નતિની અને સ્વદેશ ઉન્નતિની જવાહર પ્રગટાવતો અગ્નિ પ્રદીપ થઈ ચુક્યો છે. અને ઠેર ઠેર સ્વદેશ અને સ્વરાજ્યની વાતો આલી ન્હી છે.

* * * * *

" શીરાઝી " નો પ્રેમપેલો કવિરાજ હારીજ ને સંકેતિઆતનો સુયોગ અને મુસ-લાનાં મુન્દર લતા મંડપ ઊડી સ્વર્ગમાં જવાની પણ મંઝા ન્હોતો કરતો એવા ફળદ્રુપ અને રમણીય ધરાનની દયા પણ યુરોપી પ્રજાઓએ સખમય રેદેના લીધી ન્હોતી.

ધાન.

અવધાનીરધાનનો મહુમ અમીર અબ્દુલ રહેમાનખાન બહુ કુશળ રાજદારી
અવધાનીરધાન થઇ ગયો એક તરફથી રશિયાન રીંછ અને બીજી તરફથી ઈંગ્લેન્ડ
સિંહની વચ્ચે પોતાનો ટેક અને જાન બહુ ઉત્તમ પ્રકારે તે જાળવી
રાક્યો હતા. હાલના અમીર હજીમુદ્દનાખાન વળી તેનાથી એ વડે એના નીકળ્યા છે. પ્રખ્યાત
આખા અને સુખી છે લોકોમાં વડાવક જુઓ જોઈએ એવો છે દેશનું યોગરહમથી કીલ્લા
તથા ગઢો બાંધીને ઉત્તમ પ્રકારે રક્ષણ કરેલું છે, નવીનથી જાતનો દારૂગોળો, ઉત્તમ દુધી-
આરો અને લઠાઈનો ઉપયોગી સરખામ વર્ણો તે વધારો જાળવે છે, નવા નવા ઉપોગ
હુન્નર રાજ્યમાં લાખલ કરે છે. ધન્યજનોને મીઠા દેશની સમઠગાની વાલોથી માહિત
ગારે કરે છે અને હમણાં દેશમાંથી કેટલાક આગેવાનોને એલાવી એમણે પથ પોતાની
-હાની સરખી પાલમેન્ટ જનારી છે.

એશિયાખંડના જુગંજુદા રાજ્યોની ઉન્નતિ જ્યારે આ રીતે શરૂ થઈ
હિન્દુસ્થાન છે ત્યારે આપણા યુગતન આર્થોવર્તની સી ખબર છે ? આપણે દેસ
વિસ્તારમાં અને વસ્તીમાં જીવન મુતકો કરનાં ધન્યો મ્હોરો છે આપ-
ણમાં દોઢ કરોડ મનુષ્યો તેા કેજાવણ છે તેમાંથી દસ લાખ મનુષ્યો ઈંગ્લેન્ડ બજેલાં છે.
આપણી રાજાએ, પારલામાએમાં જે કેજવણી અપાય છે તે એક જાપાનને માદ કરીએ

તો બીજા કોષપણુ એથીઆના રાજ્ય કરતાં ઉતરતા પ્રકારની નથી. આપણો ધર્મ, આપણું તત્ત્વજ્ઞાન, કે આપણી સાંસારિક સ્થિતિ પણ હરેક રીતે એમનાથી ચડીયાતી છે. આપણામાં આજકાલ ધણાજ મહાન પુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે; તેઓ આપણી રાજકીય, સાંસારિક, અને ઔદ્યોગિક ઉન્નતિને માટે હરેક પ્રકારનો પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. શોકોમાં પણ પ્રગ્ભવન ઉત્પન્ન થયું છે. સ્વદેશભિમાન અને સ્વદેશ-ધર્મ જાગૃત થયા છે. કોન્ગ્રેસના જન્મ પછી ધણાં ધણાં મંડલો સ્થાપન થયાં છે. બહુ ઈલાકા, બહુ પ્રાન્તો, બહુ ન્યાતો, બહુ ધર્મો જે જે દેશોન્નતિને બાધક ગણાતાં તે બધાં આજે મદદ રૂપ યદ્યપણાં છે. જ્યારે દયા અતુલ્લ યાય છે ત્યારે જે જે વસ્તુઓ ચતુર્ના કામ સારતી તે બધી મિતરૂપ બને છે. ચોતરફ ઉત્સાહ, આશા અને ઉમંગ વ્યાપી ગયાં છે. ખરેખર ! ખરી વસ્તુ સ્થિતિનું જ્ઞાન સર્વ વાતે આપણને થવા આવ્યું છે. અને જ્ઞાન એ બળ છે. સાંસારિક સ્થિતિનું જ્ઞાન સંસારસુધારો કરવા પ્રેરે છે, દેશની નિર્ધન અવસ્થાનું જ્ઞાન દેશમાં ઉદ્યોગ, હુમર, ખેતી, કારીગરી વિગેરેમાં સુધારો કરવા સૂચવે છે. એથીજ સ્વ-દેશી હીલચાલ જોસરેર ચાલી છે. અતુષ્ઠોની અજ્ઞાન અવસ્થા ઉન્નતિમાં બાધક હોવાથી, અને સરકાર તરફથી કેળવણીનું કામ બહુ રીતે અપૂર્ણ સમજાવવાથીજ પ્રજાકીય કેળવ-ણીની સ્થાપના થઈ છે. સ્વદેશ ઉન્નતિમાં સરકારની સાથે બહુજ મોળા, અને મોકાનાં સુખ વધારવામાં “સ્વરાજ” તે બહુજ જરૂરું છે, એવું જ્ઞાન થવાથીજ આ બધો રાજકીય ખજા-નખાટ ઉત્પન્ન થયો છે. આવા પુણ્યયોગમાં આપણો જન્મ થયો છે તે આપણું મોટું ભાગ્ય માનવાનું છે. આ મંથનકાળના સમયમાં કંઈક કંઈક સત્યો દૃષ્ટિગોચર થાય છે, કંઈ કંઈ થવાનાં હજી બાકી છે.

“Blessed are they who get in touch with the reality in religion, in science, in art, in politics. We are now in painful but rousing contact with the basic truths of British rule.”
(Modern Review.)

“ધર્મનાં, વિજ્ઞાનનાં, કલાવિધાનનાં કે રાજ્ય તંત્રનાં તત્ત્વને જોઓ પામે છે તેઓને ધન્ય છે ! આપણે હાલમાં બહુજ દુઃખદાયક પણ જાગૃતિ ઉત્પન્ન કરનાર બીહીષ રાજ-તંત્રના ખરાં મૂળતત્ત્વોને પામ્યા છીએ.”

x x x x x

એથીઆ ખંડની જાગૃતિમાં-જગતની ઉન્નતિમાં આપણો પ્રિય સ્વદેશ પણ અસહની આશક માર્ગદર્શક અને સાલક થાય ! એજ ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થના !

ધર્મ.

“ ધર્મોજગતઃ પ્રતિષ્ઠા ! ”

સમસ્ત જગતના ઇતિહાસ તરફ દૃષ્ટિ નાખીએ તો આપણને જણાયે કે ધર્મ એ હરેક પ્રજાનો પવિત્ર અગત્યનો પ્રત્યય યદ્યપણો છે. દેશ, કાવ, ન્યાત, વંત, ભાષા તથા વિચાર એ સર્વોની બિન્નતા છતાં જગતમાં કોઈપણ એક વસ્તુ સમસ્ત પ્રજાઓને

અભિન હોય તો તે ધર્મ છે. હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રીસ્તી, વાલુદી વિગેરે પ્રભુઓમાં આખાસૃષ્ટિ સર્વેને બંને ગોઠી પણ વિવિધ એકચરણો ચરચાનો યથા પડ્યો હોય તો તે ધર્મનો વિવિધ છે. અજ્ઞાન કે જ્ઞાનવાન એ સર્વે તેના અનુપાસક છે; સૂધરેલી તેમજ જંગલો અવસ્થામાં તેનો આધિભાવ દીપ્તમાં આવે છે. કાંઈ તેનો ફરજિયાત તરીકે સ્વીકાર કરે છે તો કાંઈ તેનો સ્વભાવસિદ્ધ ગણી સ્વીકાર કરે છે. જગતનો અમુક ભાગ અમુક કોઈ તેના તરફ ભલે નારિતક જણાય; પણ તેના જીવનહૃદય તરફ જ્ઞાન માંડીને સાંભળીશું તો રૂધિરના ધબકારાની સાથે જ અતરંગી ધર્મનો પણ ધબકારો સંભળવામાં આવશે; તેના જીવન નાડીઓના રૂધિર પ્રવહનમાં તેની પ્રેરણા જણાશે.

આપણે બધા અમુક કાલ સુધી તેને વીસારીએ છીએ પણ તે આપણને વીસારતો નથી. આપણે અમુક કાલ સુધી એનાથી અજ્ઞાન રહીએ પણ તેથી કરીને તેના અસ્તિત્વને કોઈપણ રીતે હાનિ પહોંચતી નથી આર્યબદ્ધ, બારકરાચાર્ય, ગોલીલીઓ વિગેરેએ પૃથ્વી સ્થિર નહિ પણ ફરે છે એમ શોધી કાઢી,—જાણી જગતને જાહેર કર્યું. શું તે વખતેજ પૃથ્વી ફરવા લાગી હશે ? કદી નહિ. પૃથ્વી તો ફરતી જ હતી, પણ જગત તેથી અજ્ઞાન હતું. તમે જાણો યા ન જાણો, પણ તે તો કર્યો જ કરવાની. તેવી રીતે જ ધર્મને નારિતક કે અસ્તિત્વ, અજ્ઞાન કે જ્ઞાનવાન એ કશા સાથે સંબંધ નથી તેવું અસ્તિત્વ સદા કાયમ જ છે. તેના અસ્તિત્વે જગતનું અસ્તિત્વ છે. પંચમહાભૂત જગતના અસ્તિત્વમાં જેવી રીતે અવસ્થ કારણભૂત છે, તેવી રીતે, ધર્મ પણ જગતના અસ્તિત્વમાં અવસ્થ કારણભૂત છે.

(અપૂર્ણ.)

સ્વદેશી.

(દોષાપનપન.)

આજકાલ 'સ્વદેશી' તે એક પછોળું અગત્યનો પ્રશ્ન યથા પડ્યો છે, તેથી કરીને તેના વિશે કાંઈક વિવેચન આવરયક છે. 'સ્વદેશી' તે એક નિર્જીવ ચેતનગ્રહિત વસ્તુ નથી, પણ એક જીવતી અને જાગતી વસ્તુ છે જેના ઉપર આધુનિક ભારતવર્ષના ઉદયનો સંપૂર્ણ આધાર છે. તે એક, આપણી દૃષ્ટિમર્યાદાને સંકુચિત કરી સ્વાર્થભુક્ષિતી સપળા આપણા પ્રયાસોનું કેન્દ્રસ્થાન સ્વયં પ્રતિ પ્રેરનારી, અપ્રમ વસ્તુ નથી, પણ સંપ્રત સમયમાં આપણી ઉત્તરોત્તર હીન અને નિરૂપધાર સ્થિતિ કે જેમાં આપણે સર્વ રીતે પરદેશીઓપર આધાર રાખી બેઠા છીએ તેમાંથી આપણો ઉદ્ધાર કરી આપણને આપણા પદમાં વિશ્વાસ ઉપજાવી વધારે ને વધારે આપણા સુખ મારે સ્વાશ્રયી બનાવનારી ઉમદા વસ્તુ છે. તે કાંઈ અમુક વ્યક્તિ પ્રત્યે દ્રેષના પરિપાક રૂપે નથી, પણ લાખા સમયની આપણી ગાંઠ નિદામાંથી પ્રજ્વલિત થતાં બીજા પ્રભુઓએ તેમની સાવધાન અવસ્થામાં તેઓની ક્રિયાત્મક પ્રવૃત્તિઓમાં મન્યા રહી આપણાથી જ મહાન પ્રમાણમાં ઉન્નતિ મેળવી છે તેને પહોંચી વળવા મારેના શુદ્ધ હરિદાષના ભાવરૂપે છે. હુંકામાં તે આપણી હાલની આર્થિક આબરોશિયતિમાંથી નિરાશી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી આપનાર એકનોએક રામચાલુ કૃપાળુ છે.

મોહીનીયી મૂર્છિત યએત્રા આપણા દેશીઓને ચેતન આપનાર એક નહુધ ઇલમ i સ્વધર્મવિમુખ યએત્રા હિંદીઓને કર્તવ્યપરાયણ થવાને સજ્જ કરનાર રણશિંગડાં એક ઉચ્ચતર ધોય છે, પ્રયુદ્ધ ભારતની નમ્રતિતુ' એક શુભ ચિન્હ છે, તેના અભ્યુદય મંગલધ્વનિ છે, અને આધુનિક હિંદની આર્થિક ગીતા છે. હે ભારતચંતાન ! તુ કે હોય કે પુરુષ હોય, બાલ હોય કે વૃદ્ધ હોય, યોગી હોય કે ભોગી હોય, ગમે તે હોય, પા તું એના તરફ દુર્લક્ષ કરીશ મા. હમેશાં ત્હારી લાગણી તેના તરફ તીવ્ર રાખજે કારણ એમાંજ ત્હારા આધુનિક જીવનના પ્રશ્નો નિર્ણય સમાએલો છે, એમાંજ ત્હારા લાલન સમયના ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ (મુક્તિ), સર્વ સમાએલા છે

‘સ્વદેશી’નો કોઈ પણ રીતે ન્હાનો સૂનો પ્રશ્ન નથી, તેમજ તે કોઈપણ રીતે અગણનાને યોગ્ય નથી. જે કોઈ તેની હાંસી કરે, તેના પ્રત્યે તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જુએ, પછી ગમે તો તે પૈસાના તોરને લીધે હોય, અગર ‘છાણુનો કીડા છાણુમાં મરે’ તેન્યા યાનુસારે પોતાની શક્તિમાં વિશ્વાસનો અભાવ તથા કૃપમંદુકવત સંકડી વૃત્તિને લીધે હોય, અથવા તો મનના ગ્રોધક તરંગને લીધે હોય, ગમે તેના લીધે હોય, તો તે પોતે જ સર્વથા તિરસ્કારને પાત્ર છે, પોતાના દેશનો દ્રોહ કરનાર છે, અને આત્મધાતી છે. ‘સ્વ દેશી’માં એવો સપાલ સમાએલો છે કે આપણે હજી પણ અનેક સંકાધી પ્રવૃત્ત યએર્લ ઘોર નિદ્રાની કુટેવનો સાગ ન કરતાં દિનપ્રતિદિન વધારે ને વધારે તેના શુલામ બની આપણી આર્થિક સંપત્તિનો સંપૂર્ણ વિનાશ કરી દાસત્વ અને પરાધીનતાના કારાગૃહમાં સડપા કરીશું, કે પછી આપણી કુંભકર્ણની નિદ્રામાધી નમ્રત યધ મનુષ્ય તરીકે આપણે મારે સંજીવન સ્વકાય કરી પરાધીનતાની શબલાના બધન તોડી નાંખી સ્વાધીનતાના મન્દ મન્દ સમીરનું આસ્વાદન કરીશું ? અનેક શતાબ્દોએના અધતમિશ્નમાં ફાંફાં માર્યા ગાદ આ નવીન મર્ચના ઉદયને સાનંદ વધાવવાને આપણે તે તરફ ધાવન કરીશું ? કે પછી તેનો અનાદર કરી હજી પણ આપણાં મન્દ ભાગ્યને લીધે આપણા ઉદયના પ્રભાતને આપણાથી વધારે ને વધારે દૂર રાખીશું ? આપણે એક પ્રભ તરીકે વિશ્વપ્રભના સમગ્ર કાર્યમાં આપણા વ્યાજગી ભાગનો ફાળો આપી તેઓના સમાન લેખાઈ આપણી ઉન્નતિને સિદ્ધ દશાએ પહોંચાડીશું, કે પછી આપણી જુની પુરાણી આજ્ઞામાં વધારે ને વધારે પત્થા રહી નિરાધાર અવરથા પ્રાપ્ત કરી આમજ જતાં આપણી જીંદગીને મારે પણ ખીજની દયાપર રહેવાનું કરી આપણે સદતર નામ વહોરી ઝપ્પશું ? શાસ્ત્ર માત્રનો આદેશ છે કે આ જગતમાં પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાનો નિર્ચોદ પ્રાપ્ત કરવામાં મહેનત કરવી જોઈએ, જે, પ્રત્યેકની બાજતમાં પણ એટલા જ પ્રમાણમાં સત્ય છે, અને જે વિચારનો ભાવ બૈબલમાં * “ In the sweat of thy brow shalt thou eat thy bread, ” તે શબ્દોમાં બરોબર રીતે જણાવવામાં આવેલો છે તેવા ઉત્તમ આદેશનો અનાદર કરી આપણી જૂની રીત રીવાજોના બધનોને વળગી રહી આપણી પોતાની જરૂરીયાતો મારે તદન ખીજપર આધાર રાખી દેવજ માંખે માર્યા કરીશું અને આપણી અને આપણી કાર્યસિદ્ધિના વચમાં મહા વિષમ અને દુર્જ પર્વતો આડે આવેલા હોય અને તે કહી પણ જોજ ગી મુકાય એમ ન હોય એવી રીતે મજરાધને કાપર પુરૂપની પેઠે હાથ પત્ર જેડી

એસી રહીશું કે પછી વીર પુરુષની મોક્ષ દરેક પ્રકારની અવ્યથા જે આપી આવે તેનો પરાજય કરી આપણી સર્વ આકાંક્ષાઓ આપણે જાતે પૂરી પાડવા “ અર્થ-સાધયમિ વા દેહં પાત્રયામિ ” એવા અર્થ નિશ્ચયથી આપણું કાર્ય સાધવા સક્ષમ થઈશું ? આના ઉપાયો અનેક સવાલો આ ‘ સ્વદેશી ’ના મતમાં સમાવેલા છે જેનું વિચારપૂર્વક મનન કરવું ઉચિત છે.

(અપૂર્ણ.)

નવનીત.

ઈંગ્લાંડ અને તેના બીનજાતી વહેપાર.

આધુનિક અર્થશાસ્ત્રના પિતા એડમ સ્મીથના હાથે અર્થશાસ્ત્ર સંબંધી કેટલાક ભૂલખર્ચલા વિચારો દર યથા પછી ઈંગ્લાંડ અનિયંત્રિત (બીનજાતી) વેપારના ધોરણ તરફ વળ્યા માહ્યું. બીનજાતી વેપાર (Free trade) નો સિદ્ધાંત એવો છે કે દરેક દેશ અને દરેક મનુષ્યે પોતા જેને માટે કુદરતથી થોડા અનેવા હોય તેવી સંપત્તિ ઉત્પન્ન કરવી અને કોઈ પણ પ્રકારના અસ્વભાવિક, અર્થાત્ જેને માટે તેઓને બધી રીતની અનુકૂળતા ન હોય તેવા, ઉદ્યોગ ખીલવવા ચલ કરવો નહિ આ પ્રમાણે તેઓએ ‘ મજૂરીના વિભાગ ’ (division of labour) ના મુદ્દાથી ઉપજતા લાભને વ્યવહારમાં ખતારી મેળવવા ઈચ્છ્યું જેના પરિણામે તેઓ સસ્તામાં સસ્તા બજારમાં પોતાને જોષ્ઠતા માથ ખરીદ કરી શકે અને મોઢામાં મોંઢા બજારમાં પોતાનો માલ વેચી શકે. આ વ્યાપારની નીતિ તેઓએ છેલ્લા સૈકાના મધ્ય ભાગમાં ફોર્મટ ખીલવી અને ૧૮૪૬ જેને રચલની મદદથી અમલમાં મૂકી તે પછીના ઈંગ્લાંડ ચુસ્ત (Protectionist) સ્વઉદ્યોગરક્ષક હતું. સ્વઉદ્યોગરક્ષાજનું સિદ્ધાંત એવો છે કે નબળા અથવા અસ્વભાવિક સ્વઉદ્યોગોને રાજ્ય તરફથી બહુમો અથવા ખાસ હક આપી ખીલવવા અને બીજા દેશોમાંથી આવતા માલ પર જકાત અથવા બીજા પ્રકારની અગવડો નાંખી તેને આવતો અટકાવવો.

ઈંગ્લાંડ આ સિદ્ધાંત કોરે મૂકી છેલ્લા સૈકામાં જ્યારથી બીનજાતી વહેપારની રૂઠી ઘાખત કરી ત્યારથી તે આજ સુધી તે ચુસ્ત બીનજાતી વહેપારની નીતિનું પ્રતિપાદક થયું છે. પણ સમય જતા તેને ધીરે ધીરે સમજના માંડ્યું કે બીજા રાજ્યો જેવા કે જર્મની, અમેરીકા વિગેરે શુદ્ધ હરીફાઈમાં આવતાં વહેપારની બાબતમાં તેને પણ હાત કરે એવા છે અને તેથી કરીને છેલ્લા સૈકાના અંતમાં એન્ગરલેન આદિ કન્ઝર્વેટીવ રાજ્યનીતિય પુરુષો હવે સ્વઉદ્યોગના રક્ષણની નીતિનું પ્રતિપાદન કરવા બહાર પડ્યા છે. આ ઈંગ્લાંડની બહુમોની નીતિના સંબંધમાં જેન રેસ્કિન નામનો એક પ્રખ્યાત ઈંગ્લેન્ડ લેખક તેની “ સિસેમી એન્ડ લીપીસ ” નામના પુસ્તકમાં લખે છે -

“ તમારાથી બનતું હોય તો દરેક બીજા પ્રજાઓના ન્હોમાંથી તેમને ફોરો છોડી નાંખો તેનું તમે શુકા નહિ. ” - “ આજીવીની નીતિ જે કુદરતી (Free trade) વિશે આપણો મૂલ્યે ” - “ મારે છે, ” આ (Free trade) વિશે આપણો

ખરેખર એવો વિચાર હતો કે— ‘ સધળો વેપાર ન્હારા કબજામાં. ’ હવે તમને જણાવા માંડ્યું કે સ્પર્ધાથી બીજી પ્રજાઓ પણ તમારી માફક પોતાનો માલ વેચી શકે છે— અને તેથી હવે આપણે ફરીથી વેપારના રક્ષણ (protection) ને મારે અમે પા-
ડીએ છીએ—હરામીઓ ! ”

મિસીસ બિસેન્ટની કેળવણી સંબંધી ચોજના.

મિસીસ બિસેન્ટની બાદશાહી સણુદથી એક પ્રભાવી વિદ્યાલય સ્થાપવાની ચોજના કરી છે જેની તરફ લોર્ડ મિન્ડો અને મી. મોર્લાએ સહાનુભૂતિ બતાવી છે. આના સંબંધમાં ‘ મોડર્ન રીવ્યુ ’ રીકા કરતા લખે છે, “ જેઓ પ્રભાવી કેળવણીની તરફેણમાં છે તેઓને બાદશાહી સણુદની લેશ પણ જરૂર નથી. પરદેશીઓનો અંકુશ, એવો તેનો અર્થ થાય છે. તે ફક્ત ભ્રમ અને મોહપાશ છે. જે કોઈ જાતની બક્ષિસ આપી શકે છે તે નુકસાન પણ કરી શકે છે. જો હિંદનો શહેનશાહ અગર તેના અતિનિધિઓ આપણી જાતના જ હોત તો બાદશાહી સણુદથી આપણા હાથ પગને બેંડી ન ઠોકાય. પણ હાલની પરિસ્થિતિ જુદા પ્રકારની હોવાથી પ્રભાવી કેળવણીની સંસ્થાને બાદશાહી અનુગ્રહની કાંઈ પણ જરૂર નથી. ”

મિસીસ બિસેન્ટ વળી હિંદી વિદ્યાર્થીઓને કેળવણી મારે ઇંગ્લાંડ મોકલવાની ચોજના બહાર પાડી છે તેમાં તેઓને ત્યાં હિંદી-અંગ્રેજીની દેખરેખ નીચે રહેવાનું ફરજીયું છે. આના સંબંધમાં ‘ મોડર્ન રીવ્યુ ’ વ્યાજબી રીતે વાંધો ઉઠાવતા લખે છે કે “ આપણે હવે પરદેશીઓના અંકુશથી દૂર રહેવું જોઈએ. આપણે હવે પરદેશીઓની સહાનુભૂતિ અને સાહાય્યથી પણ બીવા માંડવા છીએ. જન્મ્યા ત્યારથી તે લોકો બેગા થતા સૂંધી આપણા પર પરદેશીઓનો અંકુશ, પરદેશીઓની દેખરેખ, પરદેશીઓની મદદ ! મહેરમાની કરીને અમને જણાવો કે માણસની ઓળખા આપવાની અમને રજા કયારે મળવાની ? અમને તો હવે છુટા મ્હેલતા, અમે અમારી મેજે રહેજ ખત્તા ખાઈશું તો પણ હરકત નથી. અરેરે ! બીજી દુનિઆમાં પણ આપણી સામે ભય ડોળા કહાડી રહ્યા છે. ત્યાં પણ આપણને દોરવા અને લયડતાં અટકાવવા, કે જેથી આપણે આડે રસ્તે ન ચડીએ, તેને મારે કંઠાય હિંદી-અંગ્રેજી હશે ! અમને ભય રહે છે કે એ પ્રમાણે જો હશે તો આપણે તો રખડેલો ભાવ ભજવી સ્વર્ગમાં જ સમૂળગા નહિ જઈએ. ”

વળી આના વિષે મજાક કરતાં તે લખે છે, “ ખરેખર કોઈ આપણી દાઝ જાણનાર (?) સ્વેચ્છાચારી અધિકારીએ મિસીસ બિસેન્ટ પર (એમકે, તેના ધ્યાન બહાર) તેની વકતૃત્વ શક્તિને પ્રભાવી કેળવણીની હિલચાલને ભાગી પાડવા મારે ઉપયોગ કરવાને ભરકા નાંખી હાથ એમ લાગે છે. ”

આના પરથી કયો માણસ એમ નહીં ધારી શકે કે મિસીસ બિસેન્ટ આપણી રાજકીય ઉન્નતિની વિરોધી છે અને તેના સંબંધમાં તે દૂધમાં ને દહીંમાં પગ રાખે છે !

(મોડર્ન રીવ્યુ. પૃ. ૩ અ. ૪. પરથી.)

વિશ્વયાત્રા.

સમગ્રની વસ્તી ઈ સ ૧૭૮૮ માં છ લાખની હતી, તે આઝાદીની બન્ધાઈ થઈને બ્રિટિશ રાજની બલિહારીથી ઈ સ ૧૮૦૧ માં ૧,૨૮,૩૦૬ ની રહી હતી

હિંદના પોસ્ટ ખાતામાં ૬૬ પગથાડનારા પીસહબર માણસો છે

ઈંગ્લાંડના મેનાપતિઓએ દરેક ક્યો છે કે — જાપાની સગીતોના નમુના પ્ર માણે આપણી સગીતો હોવી જોઈએ જાપાનની વિધાકથાને ધન્ય છે કે તેનું અનુકરણ ઈંગ્લાંડ જેવા મુઠ્ઠરના મહારાજાને પણ કરવું પડે છે !

ફ્રાન્સ જર્મની અને ઇંગ્લાંડ વગેરે દેશોમાં ગમે તે દિશામાં લેઈ જનાય એવા વિમાનો તૈયાર કરવાના કારખાના કપાટાગ્રથ આવી રહ્યા છે, લાગે છે કે આથી કંગિતે લઢાઈને નવું સ્વરૂપ મળશે અને જગતમાં જગ મચશે !

વિલાયતમાં એક લીલામમાં કાચના કેટલીક દુવાતો અને ચણ વેચવાના હતા, તેની કિંમત પ્રત્યેક પ્રથમ જાર સિતીંગ પણ નહોતી આવતી, પણ એ જણસો સત્તરમાં સિકાની છે એમ સમજના પછી તેની કિંમત આરમો ગિની આવી ! જેમણે પુરાણી ચીજોનું મહત્વ અને લોગતો મોઢ

એવેકજાંદરા મહારાજાને બતાવે સમજાતું નથી, તેથી કરી બાદશાહ એ ૫૦૦ સતમની સાથે બોનનાની અચણ પડે છે, તે દરેક થઈ જવી જોઈએ એટલે માટે એક અક્ષબાજ અમેરિકને તારનું એક ચત્ર બનાવ્યું છે, તે હવે જતરી ઇંગ્લાંડમાં જઈ પહોંચશે

જર્મન બાદશાહે ઇંગ્લાંડમાં પ્રેટવાક દહાડા રહ્યા પછી પોતાના પ્રધાનને કહ્યું કે — અંગ્રેજ લોમની રહેણી બધી રીતે જર્મનો કરતા ઘણી જ વારી છે, ત્યાંના મા ડીનાળા અહીંવાળા કરતા ગાડીઓ સારી હોય છે, અને આપઘાત તો ક્યારેક જ આવે છે

ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યમાંથી આખા જગતમાં ત્રીજો ભાગ ધેરના, નવમો ભાગ તાણુ, આઠમો ભાગ સોદા, નવમો ભાગ ચંદી અને અઢધો ભાગ સોનું નાંખે છે, આ સહ પરમેશ્વરની પરમ કૃપાનું જ ફળ છે

રોગી પાંચ મીનીટ સુધી શ્વાસ ન લે, તો સમજવું કે મરી ગયો, કારણ કે શ્વાસ રોગ્યા પછી નાડી પાંચ મિનિટથી વધારે કદી નથી ચાલતી

મણિપુર ખાતે એક સહૃદય જાણણના ઘરમાં ખાતર પાડી એ કોન્સ્ટ્રેબલોએ પેસી ચોરી કરના માડી, એટલામાં ઘરઘણીઆણી જાગી ઉઠી અને પોતાના પતિને જ ગાડ્યો, પછી તેમણે પેના ચોર પોલીસને પકડી ચોરને માલ તેમની પાસેથી પાછો લીધો પોલીસને આવી રીતે છુટકો થયા પછી તેમણે પોલીસ રોશનને દસ્તા લીધો એ હકીકત પોલીસ કમીશનરે જાણી પણ તેમને નસિયત નહિ આપતા ઉતરે એ ચોર પોલીસોના પગારમાં વધારો કર્યો છે એમ કહેવાય છે

સ્વદેશાષ્ટકનું ગુજરાતી ભાષાન્તર.

૧ માણસ જાતને સ્વતંત્રતાનાં મિષ્ટ ફળોનો અવશ્ય કરી જે સ્વાદ ચખાડનારી અને અસંખ્ય દુઃખ રૂપી મહાસાગરનો નાશ કરવા સમર્થ ~~તેની સ્વદેશસેવા તેજ~~ અમારૂં મહાન વ્રત હો.

૨ જે આપણા ઇષ્ટ મતોરથોને પ્રાપ્ત કરાવે છે, જે દરિદ્રતા રૂપી દુષ્ટ શત્રુને સંહારે છે અને અનેક આપત્તિઓના સમુદાયનું ઉન્મૂલન કરે છે તે સ્વદેશ સેવા જ અમારૂં મહાન વ્રત હો.

૩ જે પ્રહાર કરવાને ઇચ્છા રાખનાર બલવાન શત્રુઓને ઠણુવારમાં સમૂળગા નષ્ટ કરી નાંખે છે અને જે માગલિક પ્રસંગોની કારણભૂત છે તે સ્વદેશસેવા જ અમારૂં મહાન વ્રત હો.

૪ જેની ઉપાસના કરીને રામકૃષ્ણાદિ પ્રાચીન વિશુદ્ધ નૃપતિઓએ પૃથ્વી ઉપર રાક્ષસોનો ખંસ કર્યો તે સ્વદેશસેવા જ અમારૂં મહાન વ્રત હો.

૫ જેના ચરણકમલને આશ્રય લેધને સ્થિર પ્રતિમાવાળા અને પોતાની કીર્તિથી દશેદિશા ધવલિત કરનારા ક્ષત્રિયકુલદીપક મહારાણા પ્રતાપસિંહે યુદ્ધ કરી આર્યના સનાતન ધર્મનું સંરક્ષણ કર્યું તે સ્વદેશસેવા જ અમારૂં મહાન વ્રત હો.

૬ જેના પ્રતાપથી શિવના અવતાર રૂપ પ્રયંક તેજશાલી અને ભવાનીતલ્લવારના તેજથી ઉમઢતવાળા (શિવાજી) રાજાએ મ્લેચ્છોને એકદમ મર્દી નાખ્યા એવી સ્વદેશસેવા જ અમારૂં મહાન વ્રત હો.

૭ જેને પોતાના હૃદયકમળમાં સ્થાન આપીને લક્ષ્મીબાઈ રાણીએ હસ્તમાં ખડ્ગ પારણુ કરી રીપુના બળના ચૂરેચૂરા કરી નાંખ્યા એવી સ્વદેશસેવા જ અમારૂં મહાન વ્રત હો.

૮ અગોષ ધીરવાળી, અને વિષતિથી વ્યાકુળ થએલાઓની આપદાને હણનારી તથા આપણને સદા સુખ આપનારી તેમ જ પ્રતિષ્ઠાદીણ પુરોને સુમેગ્ય એવી સ્વદેશ સેવા જ અમારૂં મહા વ્રત હો.

૯ જે, એકાગ્ર ચિત્તથી પાપના ટગલામાં અગ્નિ સમાન એવી આ મૃત્તિનું પદન કરે તે દિવ્ય શક્તિ પ્રાપ્ત કરી સ્વદેશમોક્ષને મારે સમર્થ થાય એમાં લેશ પણ સંશય રાખવો નહિ.

ઉપરના સંસ્કૃત કાવ્યમાં નીચેની ભૂલો સુધારવાની રત્ની ગદ્ય છે તે વાચક સુધારી વાંચવા કૃપા કરશે.

	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
શ્લોક, ૩. લી. ૨.	કરાતિ ।	કરોતિ ।
„ ૬. લી. ૩.	મ્લેચ્છાન	મ્લેચ્છાન્
„ ૯. લી. ૨.	પાપચયા	પાપચયાનિકલ્પામ્ ।
	મિકલ્પામ્ ।	
		લી. વ્યવસ્થાપક.

જાહેર ખબર.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ આરોગ્યની દેવી છે, પૌષ્ટિક દવાઓની મદદરાહી છે, પ્રાકૃતિક અને વૈજ્ઞાનિક અભોધ હથિયાર છે, શક્તિનો અખૂર ખનનો છે, સ્વચ્છતાક્રિયાનો સાગર છે, હુ ખીયાને આતીશીદ છે અને હુકામા મનુષ્ય માનવું જીવન છે.

શુભ થયેલી યાદદાસ્ત, શુભ થયેલ તાકાતને પાછી મેળવવા મારે, મગજને પ્રેરિ આપવા મારે, જ્ઞાનતત્ત્વોને તેજ કરવા મારે, તથા લોહી સુધારવા મારે આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ મિનહરીફ ઈલાજ છે.

કિમત ગોળી ૩૨ ની ૬ળી ૧ નો ૩૫૦૦ ૧.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

માનિક, આતંકનિગ્રહ આયુધાનય—સ્થાપિત ઇસ્વીસન ૧૮

હુડ ઓફીસ—જામનગર—કાઠિયાવાડ.

બ્રાન્ચ ઓફીસ. મુંબઈ. કાલકાદેવી રોડ.

ન ૧	ન ૨	ન ૩	ન ૪	ન ૫
મુખર્જી	કનકતા	પુના-સીની	વડોદરા	અમદાવાદ
કાનકાદેવી રોડ.	હેરીસન રોડ	જુધવારપે	રામપુરા	રીચીરોડ

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

Pay-Nothing-A guide to Health, Wealth and Prosperity
In English p p 100) Gratis Post free, Apply to,

Vaidya Shastri Manishanker Govindji
Jamnagar, Kathiawad.

મગવદ્ધીતા.

શુદ્ધ શુભશક્તી ભાષાંતર તથા પૂરતા વ્યાખ્યાન સાથે.

અપૂર્વ વિસ્તૃત અને નિશ્ચય વ્યાખ્યાન સાથે, મૂળગ્રંથોક, શુદ્ધ અર્થ તથા અત્યુત્તમ પુષ્કળ વ્યાખ્યાન સહિત આ આર્થતત્ત્વ જ્ઞાનનું અપ્રતિમશાસ્ત્ર દરેક સહૃદય, ધર્મપ્રેમી અને દરેક મુમુક્ષુ મનુષ્યે અસ્વ વાયવા અને અવ્યાસ કરવા યોગ્ય છે કહી રુમી આદિ પેજી લગભગ ૮૦ ફારમ મૂલ્ય ૫૦૦ ફિમત રૂ ૪-૦-૦ ચાર પોસ્ટેજ આના પાયા

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

દરેક જગાએ વેચાય છે.

જસમાઇનની

વીંછીની દવા.

ગમે તેવા ઝેરી વીંછીનું
ઝેર એક મીનીટમાં ઉત
રી જાય છે. લાખો પડીકા
અજમાઇ ગયાં છે અને
તેનું અકસીરપણું સાબી
ત યદી ગયું છે.
એક પડીકાથી ૧૦-૨૦
દર્દીઓ વીંછીના ત્રાસથી
મુક્ત થાય છે.

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ „ રૂ. ૦.૫૦

જસમાઇનની

તાવની દવા.

ફક્ત ત્રણ પડીકાંથી
ગમે તેવા ઝેરી બુખાર
(તાવ) નાબુદ થઇ જાય છે.
પેલેગ, મેલેરીઆ, રોજનો,
એકાંતરીઓ, ચોથીઓ
વગેરે એકદમ ફેરીન
મટી જાય છે. અને
દર્દીને મવી જીંદગીનું
સુખ મળે છે.

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ „ રૂ. ૦.૫૦

તાવથી ઘટી ગયેલી તાકાતને પાછી લાવે છે
તેથી જસમાઇનની તાવની દવા એક વખત લઇ
ખાત્રી કરવી જોઇએ.

બ્યાપારીઓને ચોટું ડીસ્કાઉન્ટ.

મળવાનું ઠેકાણું.

જસમાઇન ઇન્ડિયા એજન્સી.

મકરદાર રોડ—મુંબાઇ.

દોહલાવાળા લાલા ખીશનદયાળ ધરમદાસનો

થુંદ્ર સાચાં મોતીનો સુરમે.

આંખની બળતર, કળતર, મગજની ગરમી, નજીબો, ખીલ, આંખ, ધારી, ઇ

મુઝીમોથી પાણીનું ઝરવું, ચીપડા, પરવાળાં વીગેદને મટાડે

કીમત નં. ૧-૩ નો ઢાળો સુરમે તે. બ ની ચીલીનો ૩. બા તે. બાની ચીલીનો

નં. ૪ નો ખીજા સુરમે તે. બ ની ચીલીનો ૧. બા તે. બાની ચીલીનો

નં. ૫ નો ઘોળા સુરમે તે. બ ની ચીલીનો ૨. બા

નં. ૬ નો હાલ સુરમે ચીલી ૧ નો ૩. બા

આંજવાની સળી શોશી સાથે મળશે. બનાવનાર તથા વેચનાર

લાલા ખીશનદયાળ ધરમદાસ અતરવા

નં. ૩૫૫૩ અમદાવાદ.

LARGEST DEALERS IN BUTTE
THE EMPIRE DAIRY COMPANY

MANUFACTURERS AND SUPPLIERS OF FRESH DAIRY BUTTER.

Branch Office, Mehta Brothers, } Panch Kuwa Gata.
46 Ezra Street—CALCUTTA } AHMEDABAD

ઉદ્યોધન.

એક રૂપિયાનાં બુક્ક લવાજમમાં ચારે ફાર્મનું માસિક જેમાં બેનદિતના સર્વ પ્રકારના ઉપયોગી વિષયો સ્વતંત્ર રીતે ચર્ચવામાં આવે છે. તે વિષયો તેના આદકોને ભારતકુદરતીય આર્થિકમંદશક મહારાજા શ્રી પ્રતાપસિંહજીની એક સુર-તસવીર બેટ તરીકે આપવામાં આવશે. વળી નીચેનાં પુસ્તકો તેમને સરતાં આવે આપવામાં આવશે.

૧ સુજાત સાદિલ પશુવેદનો પ્રથમ વર્ગનો		
રીપોર્ટ, સર્વ બાંધણીનાં સમ્બંધ સાથે.	૨. ૨-૦-૦	૩. ૧-૦-૦
૨ કાબોધાન.	૩. ૧-૦-૦	૩. ૦-૮-૦
૩ મનવિજ્ઞાન, (પચાકો નાટક.)		
પાકુ પુકુ ...	૨. ૧-૦-૦	૩. ૦-૧૦-૦
કાકુ પુકુ ...	૩. ૦-૮-૦	૩. ૦-૫-૦
પોસ્ટેજ બુક.		

વાર્ષિક લવાજમ...	૩-૬-૦-૦
પોસ્ટેજ સાથે ...	૩-૧-૪-૦
દરિયા માર્ગે યુરોપ, અમેરીકા તથા	
આફ્રિકામાં ...	૨-૧-૬-૦

(આનાથી પોસ્ટલ ઓર્ડરથી મળવા બેધરો.)
પત્ર ૩૫૫૩-અમદાવાદ-ઉદ્યોધન-રીચીરાડ પોલીમ ગ્રોડી મામે અમદાવાદ.

ઉદ્બોધન

અસતો મા સદમય । તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।

મૃત્યોર્માઽમૃતં ગમય ।

વૃહદારણ્યક. ૧. ૩. ૨૮.

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે, મા ફલેષુ કદાચન ।

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા. અ. ૨.

પુસ્તક ૨.	}	તંત્રપાદક અને પ્રકાશક.	}	સંવત ૧૯૬૬,
અંક ૨.		એક ચુવક વર્ગ.		જ્યેષ્ઠ શુક્ર. ૩.
				જુન, ૧૯૦૮.

વિધેયાતુકસ.

વિધેય.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
દિશાવલોકન.	ડૉ. હરિપ્રસાદ પરશરાય દેસાઈ.	૨૩.
કાવ્યતરંગ.	એલ. સી. પી. એન્ડ એસ.	
જીવન આશા.	૨૬ કૃપાચંદ્ર ખેડુઆરાય પંડિત.	૩૭.
ચરિત્ર આળી.		
ગેલીલીઓ.	" "	૩૭.
રાજકીય ખંડ.		
સંસ્થાનો અને લેખનો	ડૉ. કેશવલાલ હાટલાલ દેસાઈ.	૪૦.
ઉદ્ગર્ભને ઉપયોગ.		
આખાંદ દિ.દ.	ડૉ. વકીલ જીવનરામ જોશી અને બી. એ. એલ. એલ. બી.	૪૬.
ઐતિહાસિક ખંડ.		
મહારાષ્ટ્રીયોદય.	ડૉ. જોશીલાલ ચીમનલાલ સ્વામીનારાયણ બી. એ.	૪૮.
વિજ્ઞાન ખંડ.		
લવા.	ડૉ. સુનીલાલ હરગોવિંદ જાની બી. એ.	૪૨.
ઔષધોગિક ખંડ.		
હિંદુસ્તાનના વેપાર અને	ડૉ. સુનીલાલ હરગોવિંદ જાની બી. એ.	૪૬.
ઉદ્યોગની પડતી.		
નવનીત.		૪૧.
વર્તમાન વિહાર		૪૨.
વાર્ષિક લવાજમ અમાઉચી રૂ. ૧-૦-૦ રૂપાણ અર્થ ૦-૪-૦.		

જાહેર ખબર.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ આરોગ્યની દેવી છે, પૌષ્ટિ-દવાઓની મહા હાથી છે, અને અને પેલોનું અગ્રણ્ય દર્શિયાર છે, સ્મિતો અખૂડ ખજાનો છે, રમણશક્તિનો આગર છે હીયાને આશીર્વાદ છે અને કુટુંબા મનુષ્ય માનનું જીવન છે.

ગુમ થયેલી યાદદારત, ગુમ થયેલ તાબતને પાછી મેળવવા માટે, મગજને પ્રતિ આપવા માટે, જ્ઞાનતત્ત્વોને તેજ કરવા માટે, તથા લોહી સુધારવા માટે આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ બિનહરીફ ધર્માજ છે.

કિમત ગોળી ૩૨ ની ૩ળી ૧ નો રૂપીઆ ૧.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

માનિક, આતંકનિગ્રહ ઔષધાનય—સ્થાપિત ધરતીચન ૧૮

હેડ ઓફીસ—જામનગર—કાઠિયાવાડ

બ્રાંચ ઓફીસ. સુબાઈ. કાલકાદેથી રોડ.

નં ૧	નં ૨	નં ૩	નં ૪	નં ૫
મુમુક્ષુ	કનકતા	પુના-સીંગ	વરદરા	અમદાવાદ
કાલકાદેથી રોડ	દેરીચન રોડ	જુધારપે	ગવપુરા	સીંગરી

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

Pay-Nothing-A guide to Health, Wealth and Prosperity
In English p p. 100) Gratis Post free, Apply to,

Vaidya Shastri Manishanker Govindji
Jamnagar, Kathiawad.

મગવદ્ગીતા.

શુદ્ધ ગુજરાતી લાપાંતર તથા પૂરતા વ્યાખ્યાન સાથે.

અપૂર્વ વિસ્તૃત અને વિશદ વ્યાખ્યાન સાથે, મૂળશ્લોક, શુદ્ધ અર્થ તથા અત્યુત્તમ પુષ્ટજ વ્યાખ્યાન સહિત આ આર્થતત્ત્વ જ્ઞાનનું અપ્રતિમસામ્ય દરેક સ્વદેવ, ધર્મપ્રેમી અને દરેક મુમુક્ષુ મનુષ્યે અવસ્ય વાંચવા અને અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે કદં કેમકે આ કૃતિ લગભગ ૮૦ હાસ્ય પૂર્ક પાકું કિમત રૂ ૪-૦-૦ આર પેપરના આના પાચ

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠિયાવાડ

ઉદ્બોધન.

“ ઘણ ઉદ્યગિરિ દૃષ્ટિ ઉઁચી કરી,
“ સૂર્ય ધોત્રે ધોત્રે આમ આવે ”

વર્ષ ૨ જુ]

જ્યેષ્ઠ, ૧૯૬૪

[જક ૨ જો

દિશાવલોકન.

બ્રીટીશ રાજ્ય જે કાલે હિન્દુસ્થાનમાં જન્મ્યું તે વખતે પૂરોપખડના સુધરેલા રાજ્યોમાં જોઈ ઉદયપાથન આનંદી હતી અમેરીકાના યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં મહારાજાઓનો ટેડ રોઈસે બ્રિજ રાજ્યની કુસરી ફેબ્રુઆરી ૨૪૦૦ તા. પ્રાપ્ત કરી હતી ફ્રાન્સ દેશની પ્રજાએ મહાન્ રાજવિપ્લવ (French Revolution) આરંભ્યો હતો જેને પરિણામે ધણીજ ખુનામરૂની પછી એ મહા પ્રજામાં રાજ્યોના એકઠથ્યુ કારભાર તુટ્યા અને પ્રજાના સુખ વધે એ અર્થે પ્રજાની મરજી પ્રમાણેના પ્રજાસત્તાક રાજકારણાર હમેશને માટે શરૂ થઈ ચુક્યાં હતાં રાજ્યો પરમેશ્વરના અવતાર મનાતા તેથી તેઓ એમજ સમજવા લાગ્યા હતા કે આપણે પરમેશ્વરની માફક યુગના અધિપતિ છીએ અને આપણી મરજીની આડે આવવાનો કોઈને હક નથી અધિકાર વધે તેમ જોખમદારી અને ફરજ બહુ વધે છે પરમેશ્વર જન્મતત અધિપતિ છે એ વાત ખરી પણ તેથી એમણે એ અધિકારને પોહોચી વળવા માટે દહાડો ને રાત મેહેનત કરી પડે છે કોઈથી તે હાથી સુધીના બધા પ્રાણીઓની જિંતા રાખી બધાને માટે કલ્યાણુમય યોજનાઓ કરવી પડે છે તે કાળના રાજ્યો સત્તા ભોગવવી એટલું સમન્તા, પણ, સત્તા રાખવાની બીજી વાત જે આશ્રિતોને સુખ આપવાને માટે અથાગ શ્રમ કરવાની જે જરૂર છે એ ન સમન્તા “ પલશમિત ” કરતોજાજી થતાજ એમની દિવ્યતા જતી રહી અને આશ્રી સત્તા પ્રમળ મઈ એ દૈવીશક્તિ પ્રજાજનોમાં દાખન થઈ ને “ પ્રજાશક્તિ ” બની જેવરે અનાદિ કાળથી દેવ દાનવોના સંધામમાં જેમ થયું છે તેમ પ્રજાશક્તિનો જન્મ થયો ફ્રેન્ચવિપ્લવની અસર આખા પૂરોપખડમાં થઈ પ્રજાઓમાં જેમ જેમ ઝળવણી વધી તેમ તેમ પોતપોતાના રાજકાર

ભાર બારીક રીતે તપાસવાની સમિતિ આવી અને જે જે રાજ્યો પ્રભુઓના સુખ તરફ નજર રાખ્યા વગર પોતાના મોજબદોખ અને સ્થાપને માટે રાજકારભાર ચલાવતા માન્ય પડ્યા તે તે રાજ્યોની સ્થિતિ તોડવા એમની પ્રભુઓ ઉપર ત્યાં ત્યાં પ્રભુઓની રક્ષાત્રતા અને દક્ષતા વિરક્ષાર થયો ત્યાં ત્યાં પ્રભુઓમા રાજદ્રોહ વધ્યો અને રાજ સામા દુસ્વપ્ન કરવાની વૃત્તિ લોકોમા બળવાન થઈ પડી

એ પ્રભુનીય દુસ્વપ્નના સમયમા ઑસ્ટ્રીયામા ફ્રાન્સીસ (પેલેમે) રાજા રાજ્ય કરતો હતો એ બહુ ઉચ્ચ હૃદયનો રાજા થઈ ગયો, તો આખા ઑસ્ટ્રીયા રાજકાન્તિના સમયમા એની આખી પ્રજા તદ્દન શાંત રહી હતી પણ એના મૃત્યુ પછી ફ્રેડરીનાન્ડ નામનો રાજા બન્યો અને રાજકારને માટે નાતાયક હતો પાદરીઓનું કવું માનીને એણે લોકોનું ધર્મની આબરોમા બહુ નુકસાન કર્યું તો એના સામે પ્રજા ઉભી

જર્મનીના રાજાએ રાજ્યોના દક્ષનું રક્ષણ કરનારી એક સરસ્થ સ્થાપી હતી તેમા પૂરોપજાના પણા રાજાઓ જોડ્યા પ્રભુઓને દાખી પ્રશીઆ દેશની મત્તનત કરી પ્રશીઆનો રાજપણ આમા બદલ્યો તરતજ એની શાન્ત, ધીજનાળી અને રાક પ્રજા એકદમ દ્રોહ કરીને એની સામે થઈ

રુશીઆનો ઝાર નીચિરાસ પોતાના પ્રદેશમા આવેલી પ્રભુઓના મનમા અકિત થએલી અનેક દુભ વાછનાઓની આડે આવવામા પ્રવૃત્ત થયો ભિન્ન ભિન્ન જાતના લોકોથી વસાયેલા એના વિશાળ પ્રાંતોની અદરની સ્થિતિ સુધારવાની વૃત્તિ પણ એના મન મા ના થઈ, તેમ એટલું કરવાની એનામા રાક્ષિ હોય એમ પણ જણાયું નહીં એના પેલેના ચર્ચ ગયેલા મહાન રાજ્યોએ રાજ્યધારણાનું જે મર્ચ શરૂ કર્યું હતું તે વર્ષ ૨-૫વાની એણે દરકાર નો કરી એટલું જ નહીં પણ પેની પ્રભુઓને કચડી નાખવાની અપરિત ધારણથી સ્થાપેલી “પવિત્ર ઐક્ય” વાળી જર્મની, “પવિત્ર ! ઐક્ય” અને પ્રશીઆની યોજનામાં એ સામેલ થયો અને નાહક મનુષ્ય ઉત્પત્તિનો જે જબરજસ્ત પ્રવાહ જોસબધે આગળ વસતો હતો તેને અટકાવવાના નિષ્ફળ પ્રયાસોમા તે મેલેનત કરવા લાગ્યો પણ એમ તે કઈ જાતના ઉદ્ધારક કાપે આગળ વધતા અટક્યા છે ?

ખૂદ ઇંગ્લેન્ડમા પણ ૧૭ માં સદીના પાછા ભાગમા રાજાએ ઉપર જેવો ભાવ હતો એવો આ કાગે ગ્લોરિયોસો યોગ્ય નીચે પોતાના મહાન પદને પૂરેપૂરું દ્વિત કર્યું હતું અને ઇંગ્લેન્ડ પ્રભુઓની ભાવનાઓમા જે જે કષ્ટ ઉત્તમ હતું તે બધાનું બહુ સખત

રીતે એણે અપમાન કર્યું. લંડન શહેરની સેવાણી શાખીન પ્રજાએ એના દોષો તરફ કંઈક લક્ષ્યાદષ્ટિ રાખી પણ સાધારણ સ્થિતિના લોકો તથા ગરીબ વર્ગના લોકો ખુશ્કી રીતે સંપત્તિ ભાષામાં એનું છુંકું બોલ્યે જતા. એના મૃત્યુ વખતે ધુરંધર “લંડન ટાઇમ્સે” નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું:—

“ ખરી વાત એ છે—અને આમાં ધણું રહસ્ય રહેલું છે—કે મૃત્યુવશ થયેલા રાજાને કરતાં બીજે કોઈ પણ મનુષ્ય આ દુનિયામાં એવો નહીં મરી ગયો હોય કે જેની પાછળ એનાં મનુષ્યબંધુઓએ બોલે શોક ઈયો હોય । આ રાજાની પાછળ કીયા મનુષ્યની આંખમાથી પાણી સરખું પડ્યું છે ? કીયુ હૃદય શોકથી એકવાર પણ ધડક્યું છે ? એવા જ્યોર્જને ગરીબ કે તાલેવનમાથી કોઈપણ મિત્ર-ખરો મિત્ર-હતો ? હોય તો એ બાઈનું કે બાઈનું નામ અમારા જાણવામાં આવ્યું નથી ”

લંડન શહેરની બધી વસ્તી એ વખતમા રાજદ્રોહી તરીકે એતરફ વગોવાતી હતી. અને સર્વત્ર પૂરજોશમાં અસતોષ અને ઉગ્રરણી ચાલતી મજૂરવર્ગ પોતાની હાલતથી છેકજ નિરાશ થઈ ગયો હતો. કારણ કે એમની દશા દિનપ્રતિદિન બગડતી જતી હતી. સાધારણ લોકો બેઠે પૈસે ટકે મુખી હતાં છતાં તાલેવન લોકોમા હજી ધણા કુળવાન ગણાતા લોકોના હાથમાં રાજસત્તા વિશેષ હતી. તેથી તે લોકો પણ ગુસ્સે થયેલા હતા. એ વખતની લાંની રાજદ્રીય સ્થિતિનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે લાગે છે કે લોકોનાં મન બહુ ચોખ્ખાં ન્હોતાં અને દરેક પળે કંઈ ભય કર ઈલાજ લેવો પડશે એવા વિચાર ચાલ્યા કરતા.

યૂરોપખંડનો ઇતિહાસ જોયોએ ધ્યાનપૂર્વક વાંચ્યો છે તેઓની ખાત્રી થઈ છે કે નિર્દય રાજસત્તાથી અને હક તથા દુરાગૃહ રાખીને જ્યાં આ ઇતિહાસનો ચાર જ્યાં મનુષ્ય ઉત્પત્તિને મદદ કરે એવી પ્રજાદ્રીય સંસ્થાઓની વિરૂદ્ધ વર્તન થયાં છે ત્યાં ત્યાં બધે પ્રજાસત્તાક રાજા મેળ-વવાને સુધારકો જ્હાર પડ્યા છે. પ્રજાઓના હક્ક અને સ્વતંત્રતાની જ્યાં જ્યાં ખેંદકારીથી અવગણના કરવામાં આવી છે ત્યાં ત્યાં પ્રજાની સત્તા વધારનારા ઉદાર હૃદયના સાધુ પુરોષો આગળ પડી ધર્મનો જય અને પાપનો ક્ષય કરાવે છે. ઇટાલીનો રાજપિં વિક્ટર ઇમેન્યુઅલ જે દુનિયાના બધાજ રાજાઓ ઇટાલીના વિક્ટર ઇમેન્યુઅલ જેવા ખરા સ્વદેશાનુરાગી રાજપિં હોત તો પ્રજા એમને પર-મેશ્વર ગણીને પૂજત । એ રાજાનો સિદ્ધાન્તજ એવો હતો કે “ I must keep my oath to my people ” “ ન્હારે ન્હારી પ્રજાને આ-પેલું વચન પાળવું જોઈએ. ” એ મહારાજ, પોતાને જોઈતી સલાહ, લોકોનાજ સુખમાં સુખી એવા લોકમાન્ય પુરોષ, લા મારમેરો, મનિવર કેપોર્ડ અને સેનાપતિ ગેરીજોર્જની જેનું સમસ્ત જીવન ઇટાલીનો ઉદ્ધાર કરનાર ગયું હતું, એવાની પાસે લેતા.

પણ મધ્યી છપી ગયેલા સત્તાધિકારીઓએ ઇતિહાસમાંથી મળેલો ઉચ્ચ બોધ કરી

સત્તાનો મહ

ધ્યાનમાં લીધો નથી 'પૈસો અને સત્તા એ દારૂના જેવી કેરી વસ્તુઓ છે એ મનુષ્યના મગજ ભ્રમથી નાખે છે

પૂરોપખાન્ડી રાજકીય હતું સત્તાના ધેનમાં રાજ અને પ્રધાનો નિર્દય રીતે

પવિત્ર રાક "કામધેનુ" જેવી પ્રભાની સામે થયા અને પોતેજ
કસોબપરાયણ રાજકર્તા પોતાનો નાશ કર્યો દુનિયાના પવિત્ર રાજ્યાસનપર ભેગે વિકરો

રીઆ રાણી કે પેદેસે વિલીયમ, ક્રાન્સીસ જોસેફ કે ખીન્ને
અનેકબ્રાડર, વિક્ટર ઇમેન્યુઅલ કે બેલ્ગ્રાવમનો લીઓપોલ્ડ જેવા રાજકર્તા ઘેરા હોત
તો એ પ્રભાઓને રાજક્રાન્તિ જેવા લોહી રેડનારા દૂર પ્રસંગો પાડવાની જરૂર ના પડત !

ઉપર પ્રમાણે પૂરોપખાન્ડી રાજકીય ઉત્તરિનો ઇતિહાસ છે હિન્દુસ્તાનનો પ્રજા

યનો વર્ગ આ ઇતિહાસ ભણીને ઉછર્યો છે હોઈ કઝેન જેવા

હિન્દુસ્તાનનું રાજકીય બાહોશ અમનદાર કોલેજોમાંથી ઇતિહાસનો અભ્યાસ કાઢાડી
વાનાવરણ નખાવવાની યોજના કરતા હતા એવું રહસ્ય હવે સમજાશે

સ્વતંત્રતા અને સ્વરાજ્યનો મત આવા આવા શિક્ષણ ઉપ-

રથી એજ મહાપ્રભાઓ પાસે આપણે શીખ્યા છીએ હાલનું હિન્દુસ્થાન, સામારિક,

ધાર્મિક, ઔદ્યોગિક સર્વે પ્રયાસોમાં પાશ્વર્ય પ્રભાઓને ધોરણે કામ કરે છે તો રાજકીય

પ્રવૃત્તિમાં પણ એમનીજ રીતો પકડે તો એમાં બહુ નવાઈ નથી પરંતુ આપણા રા-

જ્યાધિકારીઓને એક વાતનો લાભ છે એમનાજ દેશમાં માત્ર ૧૦૦ વર્ષ ઉપરજ બની

મથેના મનાવોમાંથી બોધ લઈ, મહાન્ એડ્વેન્ટ જેવી ભાનના રાખી, તાબાની પ્રભાઓને

ધીમે ધીમે રાજક્રાન્તિમાં ભાગ આપતા આપતા તેઓ પોતાનીજ મેળે લોહીનું એક પણ

ડીપુ પાડ્યા વગર પ્રભાસત્તાક રાજ્ય રચાવી રાકે એવું કરનાર્માં મદદ કરવી, એ આ

નવા યુગનો એમનો નવો ધર્મ છે સિદ્ધાન્તમાં એ ધર્મ એઓએ પછીવાર ક્યુહ્યો છે

પણ આચારમાં ચક્રાની એ મહાન્ એડ્વેન્ટનાજ શિષ્ય મી-હવે-ચાર્ડે એવી હજી

આનાકાની કરે છે અને 'લુદ્ધિધન'ની ગાફક પોતાના અત કરણને ફોસલાવે છે

પ્રભા હવે પછી અધીરી અને આકળી બની ગઈ છે બગાળામાં દારૂગોળાનું નોહડું

તોફાન હમણાજ નહાર આવ્યું છે એને ગારે સમસ્ત પ્રભાનો સમજી વર્ગ રાજના અ-

મલદારોના જેટલોજ દી-ગીર છે

રાજ્યતંત્રમાં "એનારકીઝમ", અધાપૂની અનાવવાની વૃત્તિ દાખલ થાય તો તે

બહુજ ભયકર રોગ છે એ આપણા વધિક્ષુદ્ધિવાળા રાજકર્તાની ધ્યાનમાં હોવું જોઈએ

"એનારકીઝમ" હિન્દુસ્થાનમાં પ્રસર્યું નથી, પરંતુ સમસ્ત પ્રભામાં અસતોષ, બેચેની

અને નિરાશા તો પ્રસરીલી ચોતરફથી માલુમ પડે છે આ અસતોષ, આ બેચેની અને

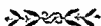
આ નિરાશા દૂર કરી પ્રભાઓની વધતી જતી શૂન વાઘનાઓને પોષવી, સતોષવી એ

આપણા રાજકર્તાઓના અધિકારની વાત છે

જીવન . આશા.

આશાવરીની ધૂનમાં.)

જીવન સરોવર દીપ્તિને નિરમળ નૂરે ભરપૂર યદ,
મતો મહતોની ઉંડી તરલિત થએ છપીઓ મહિ;
મકરંદ પૂરિત લલિત ગુણ કમળો મ્હેકો જુલતાં,
આવો ઉડી ઉડી હુંસધી લેવા મૃણાલો દસ ત્યાં.
તારે તરવર રોલમે ત્રિષ બધુઓ ત્રિષ દેશના,
મુજ જીવન નીરને ગોપતા રહી જૂથમાં છાયા ભર્યા;
ને પદ્મીઓ કંઠોલ કરતાં માજતાં વન મજવતાં,
સ્થાપત્ત જીવન ગાયને ત્રિષ શ્રમિને શોભાવતાં.
રેખા મધુરી આકર્ષે અમજીવન ઉર્મિ ઓપતા,
નાંખી પ્રભા કંઈ અવનવી યશિને રવિ વિરાજતા;
રશ્મિ ઉંડી ઉડી નાખીને એ જે યજ્ઞે આત્મિક પ્રભા,
હે એજ આશા એજ આશા એજ ભાષા ઉરમાં.

યુરોપના ખગોળવેત્તા ગેલિલિઓ.

સત્ય ગમે ત્યાંથી પ્રાપ્ત કરું જોઈએ, તે ભલે પછી અમેરીકાના ગણપતિ કોલમ્બસ હોય, કે કોઈ પણ સુસગ્રમિન, રાત્નમાં હોય, ઈશ્વરમાં હોય કે કાનસમાં હોય, જર્મનીમાં હોય કે રશિયામાં હોય, આફ્રિકામાં હોય કે એશિયામાં હોય, ગમે ત્યાં તે હોય, પણ સત્ય એ અધ્યાપિત વસ્તુ છે, વારંતે તે સર્વથી સ્વીકારણીય અને પૂજનીય છે તેમજ તે સલામત અવેળણ કરનારા પણ ગમે તે દેશના હોય પણ તેઓ પણ તેટલેજ અંગે આ દરણીય અને પૂજનીય છે.

આ કાળ વિગ્નાન શાસ્ત્રને! છે-વૈજ્ઞાનિક અપ્રદાયનો છે. જોડેલે અંગે મોટા પ્રભ તેની દિક્ષા સ્વીકારે છે તેટલે અંગે ને પ્રભ પોતાની ઉચ્ચતા સાધી મટે છે. ભારતવર્ષને યુગ બદલાયો છે. આધ્યાત્મિક યુગની પરિપૂર્તિ યદ છે અને આ વૈજ્ઞાનિક યુગની આ-કર્ષક ભૂમિ નજરે પડે છે. વૈજ્ઞાનિક અપ્રદાયની દિક્ષા સેના પટ્ટણાં આલેખે આપણે તેના આચાર્યના પુનિત જ્ઞાનનું શ્રવણ કરીએ ગમે વખતે ભારતવર્ષના ખગોળવેત્તા

પગ દોડાને કહ્યું કે એમ જાનેજ નહિ તે સિદ્ધાન્તો લુહા નહિ પણ ખરા છે અને પૃથ્વી ફરેજ છે આથી એમને હડહડતા પાખડ મતના ગણવામા આવ્યા અને દેહાન્ત ચુધી પ્રેમખાનાની સભા કરવામા આવી નજી લાગટ નજી વર્ષ સુધી દરેક અગાડીએ આયજિત ~~પ્રેમખાનાની સભા કરવામા આવી નજી લાગટ નજી વર્ષ સુધી દરેક અગાડીએ આયજિત~~ ધર્માધ્યક્ષોને આ શિક્ષા ગેલિનિઓ મારે ધણી અસલ લાગવાથી તેમને ત્યાંથી છોડી મળી દુસોરે-સના નજીકના ગામડામા રવાના કરવામા આવ્યા.

ત્યાં પાછો તેમણે પોતાને અભ્યાસ ચાલુ કર્યો પાનિકશાસ્ત્ર તથા પદાર્થવિજ્ઞાન શાસ્ત્રની બીજી શાખાઓમા પ્રવેશક કર્યા, અને સને ૧૬૩૭ માં ચદ્રની સમતોલન ગતિ (Libration) નો તે મહાન નરે શોધ કર્યા આ વખતે એમને આખરું દર્દી લાગુ પડ્યું હતું, એક આને તદન અધગા થઇ ગયા, અને બીજી આખ પછુ નકામી જેવી થઇ ગઇ આ ઉત્તર અવસ્થામા તેઓ આખે છેક અધ થઇ ગયા, મને બધિર બની ગયા, અગે અગ કમીતુ હતું, ઉપ મુદન આવતી નરોતી, પછુ તેમની વિચારશક્તિ જેવી ને તેની સ્ફુર્તિવાળી હતી આની દુખદ પણ ખરા વીર પુરુષની અવસ્થામા ઇં સં ૧૬૪૭ ના જાન્યુઆરી માસમા ઈ.ગોતર વર્ષની ઉમરે તેમનો દેહાન્ત થયો એમના પુસ્તકો વિગેરે દુસોરે-સમા ચારા કોસ નામના ઈંગ્લિયન દેવળમા સંપરવામા આવ્યા, અને ભવિષ્યની પ્રત્યક્ષે ઇં સં ૧૭૩૭ માં ત્યાં એક સમારક સ્તંભ ચણા થો

આ ગેલિનિઓનું પ્રુનિત જીવન અરિત ૧ તેઓ કેમના અડગ નિશ્ચયી અને સત્યા વનથી હતા દેહોદયના ત્રયમા તેમજ વિશ્વરચનાની શોધ ખેળના કાર્યમા આ પછો બોધક અને ધર્મ આપનાર જ્યવત દાખલો છે જે ખડમા આવા અગ નિશ્ચયી અને સત્યાવનથી પુરુષની વિશ્વતિ ઉત્પત્તિ થાય છે તે દેશનો ઉદય નજીકમાં હોય છે અને ખરેખર તેના અડગ નિશ્ચયી અને નિર્ભય પુરુષોની વિશ્વતિ આપણા પરિત દેશમા ઉત્પત્તિ થના લાગી છે તેથી આપણી ગૌરવમાળી માતા આર્ચબુમિનો ઉદયકાળ થઈજ સુકયો છે એમ સમજવું.

સંસ્થાનો અને ત્હેમનો ઇંગ્રેજોને ઉપયોગ

સરથાનોનો મૂળ અર્થ ઇંગ્રેજોને આધારે લેતા ખેતી કરવા વસેના સ્થાનો થાય છે, પરંતુ હાલમા તો તેવું મઠજ નથી સરથાનવસીયો ત્હેમને અમે તે ધધો કરે છે

સરથાનો વસવામા મુખ્ય આધાર રસ્તાની સવળતા તથા સદેશા મોકલનાની સધવડનો છે હાલ તો દરિયામા તથા જમીન ઉપર પણીજ રહેતાધી તાર રપાત વિની ગોદપણ મર્ડી સફે છે અને ઉત્તર દુન જેવા પ્રદેશોમા પણ આગાડી તથા સ્ત્રીમોનો મદદથી જઈ શકાય છે, પરંતુ અસલના રખતમા તેવું કાર્ક નહિ હોવાથી સરથાન વસાવનારાઓને ઉપરની બે બાજતો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું પડતું હતું આમ હોવાને લીધેજ પણ પુરાણ કાળમાં—એમ્ને ઇં સં પૂર્વેના કાળમાં—સુધરેમા

(Civilized) લોકોનો વાસ ઈજીપ્ત તથા બાબિલોનમાં હતો કારણ કે તે એક દેશ અનુક્રમે નાઇલ અને યુફ્રેટીસ નદીઓના કાંઠા ઉપર વસેલા હતા.

સુધારાને સંસ્થાનો સાથે અતલગતો સબંધ છે, ~~અને તે સંસ્થાનોને સંસ્થાનોમાં વસે છે ત્યાં પોતાનો સુધારો લઈ જાય છે.~~ ઉપર ખતાવેલા બે સંસ્થાનોથી સુધારો ધીમે ધીમે ભૂમધ્ય સમુદ્રના કાંઠા ઉપરના પ્રદેશોમાં ગયો, અને લાંબા સમય સધી તે ત્યાંજ ટક્યો; કારણ કે ત્યાં બેપાર ધમધેકાર ચાલતો હતો તેથી ત્યાંના લોકોને ખસવાનું કાંઈ પણ પ્રયોજન નહોતું. આ બેપાર મુખ્યત્વે કરીને હિંદુસ્થાન જે તે વખતે એક આબાદ અને સુધરેલો દેશ હતો તેની સાથે ચાલતો હતો. પણ હિંદના દુર્ભાગ્યે કે સુભાગ્યે બેપાર કરનારાઓને પોતાને તે વિષે કાંઈજ ખબર નહોતી, કારણ કે તેમને સીધો સબંધ તો આરબ બેપારીઓની સાથેજ હતો. ધીમે ધીમે આ બેપાર વધતો ચાલ્યો અને હિંદુસ્થાનની હસ્તીની પણ તે લોકોને ખબર પડી. રોમન લોકોના વખતમાં આ બેપાર એટલો બધો વધી ગયોતો કે પ્લોની નામનો ઇતિહાસકાર જે ઈ. સ. ૭૯ ની સાવમાં મરણ પામ્યો તે પૈસાની ન્હોટી રકમ હિંદુસ્થાન ખાતે ધસડાઈ જતી હોવાની ફરિયાદ કરે છે. આ રકમ દર વર્ષે ત્રણ કરોડ રૂપિયાની થતી હતી. આ રોમન લોકોનોજ એક મહાન સરદાર ભુલીયસ મીઝરે આપણા હાલના રાજ્યકર્તાઓના દેશ ઉપર ચઢાઈ કરી અને ત્યાર પછી કેટલાએક વર્ષે-ત્યારે આપણો દેશ આબાદ રીતે આગળ વધેલો હતો ત્યારે-શ્રીટનમાં સુધારાની શરૂઆત થઈ. આ પછી રોમનું મહાન રાજ્ય તો ભાગી પડ્યું પરંતુ પોતાની પાછળ પોતાનો સુધારો તથા બિજા પણ રાજ્યો સુકતું ગયું. આ રાજ્યોમાંથી કેટલાએક હજી પણ હિંદુસ્થાન સાથે બેપાર ચલાવતા હતા અને તેથી કરીને તેમને દરિયામાર્ગે હિંદુસ્થાન જવાની ઉત્કંઠા થઈ. પંદરમા સૈકામાં કોઝમ્બસે આ સાદસ માયે ઉઠાવ્યું. તે વખતે પૃથ્વી સપાટ, છે હવે બ્રહ્મ દ્વર થયો હતો તેથી તેણે પશ્ચિમ તરફથી હિંદુસ્થાન જવાનું ધાર્યું. તેમ કરતાં તેને અમેરિકાખંડનો ભેટો થયો. આ રીતે પોર્ટુગાલને સંસ્થાનો વસાવવાનું એક સ્થાન મળ્યું. તેજ અરસામાં વાસ્કોડીગામાએ હિંદુસ્થાન જવાનો માર્ગ ખોળી કાઢ્યો. આ પ્રમાણે સ્પેન તથા પોર્ટુગાલના લોકો ભુદી ભુદી બૂમોથી ઉપર જવા મંડ્યા અને કોઈ કેકાણે બે જણા સાથે જતાં તેમની વચ્ચે લઢાઈયો થવા માંડી. આ લઢાઈયોનો નિર્ણય લાવવા માટે તે લોકો પોપ જે તે વખતે 'સર્વોપરી સત્તા ભોગવતો હતો તેની પામે ગયા. પોપની હજી પણ હેવી માન્યતા હતી કે પૃથ્વી સપાટ છે. તેથી તેણે એક નકશો લઈ આગોર્સ જે બે ગોળાર્ધની વચ્ચે છે ત્યાંથી ઉત્તર દક્ષિણ એક સીધી લીટી દોરી અને એક તરફના ભાગના નવા જગતા પ્રદેશ ઉપર પોર્ટુગાલનો દક્ષ સ્વીકાર્યો અને બિજા તરફના ઉપર સ્પેનનો દક્ષ લગાવ્યો. આ પ્રમાણે તે વખતને વાસ્તે તો તકકારનો નિર્ણય આવ્યો. પરંતુ તે સમયે ઈર્લેન્ડનો દોરદમામ પણ વધતો ચાલતો હતો અને વળી ત્યાં ધાર્મિક ઉચલ પાચક (Reformation) પણ ચવા લાગી હતી. તેથી તેણે પોપનું કહેવું માન્ય રાખ્યું નહિ અને પોતાની રૂપરતને અંગેરિકા જવા દીધી. આથી કરીને ત્યાં લઢાઈયો ભાગી અને તેના એક પરિણામ રૂપે સ્પેનીશ આરમેડા ઇંગ્લંડ દેશને જીતવાને ચોકવવામાં આવી. પરંતુ ઇંગ્લંડે તેમાં જીત મેળવી અને તેથી તેને એડો લાભ થયો. એક

તે વખતે તહેને અમેરિકામાંથી પાછું હાંધું ના પડ્યું. અને બિલ્ડુ તે વખત પછી જ તહેણે પોતાના દરિયાઈ લશ્કર ઉપર ખુબ લક્ષ આપવા માંડ્યું. અને તેથી જ હાલ પણ તે એક હેલા નંબરની દરિયાઈ સત્તા ગણાય છે. આ રીતે ઇંગ્લેન્ડે સંસ્થાનો કરવાની સરખામટી કરી પણ લાંબા વખત મૂંઝી તહેની પાસે બહુ સંસ્થાનો થયા નહિ. ખરૂં જોતાં તો તે અને હોલાઃ ચાલીયાનો જ ધંધો કરતા હતા. પરંતુ કોમવેલે તેવીગેઇન એકટ પસાર કરીને ડચના વ્હેપારને મ્હોરો ઘોઘો પોટુયાડયો અને એક પ્રતિસ્પર્ધી દૂર કર્યો અને ત્હાર પછીની દરેક લઠાઈઓમાં તહેણે સંસ્થાનો પસારવાની જ રાજ્યનીતિ અખતાર કરી; અને તહેમા પ્યુરીટન લોકોએ અમેરિકા જઈ વસી મ્હોરો વધારો કર્યો.

અત્યાર સુધીના ઇંગ્લાંડના તાબાના સંસ્થાનોને પણ ભાગમા વ્હેંચી શકાય. એકતો સોનાની લાલચે જ વેચાયતા ખીલ ખેતી કરવાને જ વસાવવા અને ત્રીજા બધુકોને વસવાટ કરવાને જ વસાવવા. આ ત્રીજા બંધના સંસ્થાનો વસાવનારા પ્યુરીટનો હતા. આ લોકોએ પોતાના ઉપર ધાર્મિક બુદ્ધિમત્ત મૂળતરવાને લીધે ઇંગ્લેન્ડ હમેશ વારતે છોડ્યું હતું. હમણા સુધી ઇંગ્લેન્ડની પાસે સંસ્થાનોની સારી સંખ્યા થઈ હતી. પણ આ વખતે ઇંગ્લેન્ડે એક મહાન અને જેહને વારતે તે હબુપણુ પરતાવો કરે છે તેવી ભૂલ કરી. આ ભૂલ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સવાળાં સંસ્થાનો ગુમાવી બેસવાની હતી આથી ઇંગ્લેન્ડે એક મ્હોરો પ્રદેશ ગુમાવ્યો છે એટલું જ નહિ પણ પોતાની રહાએ એક પ્રતિસ્પર્ધી રાજ્ય ઉભુ થઈ છે આ સંસ્થાનો સાથે તકરાર થવાના મૂખ્ય ત્રણ કારણો હતા. ૧) ઇંગ્લાંડ પોતાના સંસ્થાનોને રૂપેન જોડે વ્હેપાર કરવાનો મનાઈદુકમ કઠોડયો ૨) અત્યાર મૂંઝી તે લોકોને ફ્રાન્સ પોતાને પચાવી પડશે તહેની પ્લીક હતી તે આ સમયે દૂર થઈ ૩) ઇંગ્લેન્ડે તે લોકો પાસે કર લેવા માંડ્યા પણ તહેના બદલામાં તહેમણે પાર્લામેન્ટમા બેસવાનો હક્ક માંગ્યો તે ના આપ્યો. આ ગુમાવી બેસવા પછી નેપોલીયન સાથેની લઠાઈયો થઈ. પણ તહેમ તો સંસ્થાનોની બાબતમા ઇંગ્લાંડને છેવટે લાલ જ થયો. અને દિલ્હિસ્થાન પણ તે અરસામાં જ નક્કી થયું. આપણી એટલે ૪ સ. ૧૮૨૬ થી ૧૮૫૦ સુધીમાં આસ્ટ્રેલીયા અને ન્યુઝીલેન્ડના મ્હોરો સંસ્થાનો વગર લડાઈયે મળ્યા અને સીંગાપુર, રંચુન, એડન, હોંગ કોંગ, વીગેરે ન્હાના સ્થાનો પણ લઠાઈ કે વ્હેપારમા ઉપયોગી હોવાથી ઇંગ્લેન્ડે ગમે તેમ કરી મેળવ્યા. દક્ષિણ આફ્રિકાના સંસ્થાનો પણ આ સમયમાં જ બધા નક્કી થઈ ગયા હતા.

ઇંગ્લેન્ડે પોતાના સંસ્થાનો મેળવ્યા તે જોયા પછી હવે આપણે તે તહેને શો ઉપયોગના છે તે જોઈશું સંસ્થાન ખાતાના એક પ્રધાનના કહ્યા પ્રમાણે નકશામાં જોયા વગર ઇંગ્લાંડના સંસ્થાનોને કાંઈ પણ ખ્યાલ આવવો ધણો જ મુશ્કેલ છે. પૃથ્વીના દરેક દરેક ભાગમાં વસેલા છે અને તેથી હેવું પણ કહેવાય છે કે ઇંગ્લેન્ડના રાજ્યમાંથી મૂળ કદી પણ આશંકા નથી. આ સંસ્થાનો એકલા કરીયે તો પૃથ્વીને એક ધણો જ મ્હોરો પ્રદેશ દર્શાવે. પૃથ્વીને નકશો લઈ જોતાં રશીયાનું રાજ્ય ઉડીને આપણી આંખે બાંધે છે. પણ ઇંગ્લાંડના બધાં સંસ્થાનો સાથે લઈયે તો તે રશીયાના રાજ્ય કરતાં પણ એક અઘટમાં જ નેટલા મ્હોરો છે. અને ઇંગ્લાંડ કરતાં તો તે બધા થઈને ચોસક ધણા મ્હોરો છે. આખી દુનિયાની વસ્તીનો હાલ ઉપરાંત ભાગ ઇંગ્લેન્ડના તાબા હેઠળના પ્રદેશમાં વગે છે.

આ સંસ્થાનો ઇંગ્લંડને તથા રીતે મુખ્ય કરીને ઉપયોગના છે.

૧) બેપાર વધારવાને ૨) ઇંગ્લંડમાં વધી પડેલી વસ્તીને વસવાટ કરવાને અને ૩) ઇંગ્લંડના ખીજા રાજ્યોમાં મરતજો વધારવાને.

સંસ્થાનોમાં વસતા લોકોની સંખ્યાજ ઝેટલી ન્હોટી છે કે જે ઇંગ્લંડના માં ખિજા દેશો લેતા બંધ પડે તો પણ ઇંગ્લંડને કાંઈ હરકત પડે નહિ. અને વળી સંસ્થા વાસીયો બધા મૂળ ઇંગ્લંડથી આવેલા તેથી ફેશન પણ ઇંગ્લિશ જ હોય અને તેને પાંચામે ઇંગ્લિશ માલજ વેચાય. ઇંગ્લંડનો ધ. સ. ૧૮૬૫ નો બેપાર તપાસીયે તો હિન્દુ સ્થાન સુદ્ધાં બધા સંસ્થાનો યધને આટ કરેડ પૌંડનો માલ લેતા હતા. અને બાકી બધા દેશો યધને ધંદર કરેડ પૌંડનો માલ લેતા હતા. પણ સંસ્થાનો સાથે ચાલતા બેપારમાં દર વર્ષે ઝેટલો તો વધારો થાય છે કે જે કાંઈ ખાસ હરકત ના આવે તો ગણિત શાસ્ત્રીયોએ કાઢેલા તરસાળા પ્રમાણે ધ. સ. ૧૯૦૫ સુધીમાં તો સંસ્થાનો સાથેના બેપાર જેટલો ન્હોરો થઈ જવાનો સંભવ છે. આ બેપાર વધવામાં બે હરકતો આવી શકે તેમ છે. એકતો ઇંગ્લિશ માલ ઉપર કાંઈ ખાસ જકાતો નાંખી કાંઈ દેશ પોતાને તદ્દ બનતા માલને ઉત્તેજન આપે તો આવે. પરંતુ આ વિષે સામાન્ય માન્યતા એમ છે : ઇંગ્લિશ માલ હુવા પ્રકારનો છે કે જેને આ તરફનો કાંઈ પણ ભય નથી કારણ કે ખિજા દેશોને કાલસા લોડુ થી. ને વારતે ઉલટી તેની ગરજ રાખવી પડે છે. અને સંસ્થાનોમાં તો તે પોતાની લાગવગ ચલાવી શકે. બિજા હરકત જે લોકોની માનસિક કે ધાર્મિક વૃત્તિએ દુખાય તો આવે. હાને ઇંગ્લેન્ડને ઘણું જ ડર છે. અને તે ખરો છે જેનો તાજે દાખલોજ જુઓ. બંગાળના ભાગલા પાડયા. અને તેથી લોકોની વૃત્તિએ દુખાઈ અને હૃમ્મણે સ્વદેશી અને બહિષ્કારનો પ્રચાર ચલાવ્યો. અને તેથી ઇંગ્લિશ કાપડના બેપારને ન્હોરો ઘેટા લાગ્યો છે. તેથીજ રીતે સમેતશીખરના ડુંગરની બાબતમાં જૈન ભાઈઓની ધાર્મિક લાગણી દુખાઈ છે અને તેઓએ પણ હૃમ્મની કોમની એક ભારે જગી સલા સગદા ઇંગ્લેન્ડની સ્થાને બદલો લેવાને બહિષ્કારની દિમાખત કરી હતી. અને આજે હૃમ્મના ધર્મમાં વચ્ચે આવ્યા તો કાલે આપણા ધર્મમાં વચ્ચે આવશે એમ પારી ખિજા હિંદુ ત્યા સુલભમાન ભાઈઓ જૈનોની સાથે બહિષ્કારમાં સામેલ થાયતો કાંઈ નવાઈ નથી. આમ હોવાને લીધે જે લોકો પોતાનો માલ ખરીદતા હોય તે લોકોની લાગણીયો ઉપર ઇંગ્લંડ ખાસ લક્ષ આપણું જોઈયે અને જે તેમ ન કરે તો તેની રાજ્યનિતીમાં ખોટ કહેવાય.

હવે આપણે સંસ્થાનોના ખિજા ઉપયોગ તરફ નજર કરીયે. ઇંગ્લંડમાં વસ્તી વધવા માટે તો પછી ત્હાંના લોકોને કાગ કરવું હોય તોપણ ક્રમ મળે નહિ અને અતે હૃમ્મને જૂએ મરવું પડે. રહેણાંતે વારતે પણ પ્રણી હરકત આવે. હાના વખતમાં હૃમ્મને વારતે ફક્ત જ્હાર દેશ જવાનોજ માર્ગ ખુલ્લો છે. હવે જે તે લોકો પરરાજ્યમાં જઈ વસે તો હૃમ્મને ભાવા વિ. નું પછું દુઃખ પડે. પરંતુ જે તે સંસ્થાનોમાં જઈ વસે તો હૃમ્મને તે દુખ ના પડે એટલુંજ નહિ પણ ઇંગ્લંડને પણ તેઓ ફાયદો કરી આપે. વસ્તીની બાબતમાં તો તેઓ ગમે તે દેશમાં જાય તોપણ ચાલે પરંતુ જે તેઓ સંસ્થાનોમાં જાય તો બેપારની બાબતમાં ઇંગ્લંડને ફાયદો થાય, કારણ કે ક્રાન્સ, જરમની, સુનાઈટચેડ

૧૧. માં લોકો માધાદીક દક્ત દસ સ્ત્રીધર્મનોજ માત્ર ખરીદ છે. પણ સંસ્થાનો માધાદીક તેથી ઘણુંજ વધારે ખરીદ છે, કેનેલ માધાદીક જે પૈસાનો ઉમેલ માત્ર લેએ. દહિયુ આદીક પણ પૈસાનો લે છે અને આરેલીયા આક પૈસાનો લે છે. આમ દેવાથી બહાર નીકળેલા સંસ્થાનોમાં અને વળી ખાત્ર કરીને આરેલીયામાં નવ તો ઇચ્છાને પળો લાભ માય. આ રીતે વેપારમાં લાભ માય એટલે બિન કામદારો જે ઇચ્છામાંજ રથા હોય તેમને પણ રાજ મળે.

સંસ્થાનોનો ત્રીજો ઉપયોગ ઇચ્છાનો બિન રાજ્યોમાં ચરતમે વધારવાનો છે. સાધારણ રીતે નોટા રાજ્યો ન્હાના રાજ્યોને સતેવે અને લાગ શેવે તો સ્થાનિક વેપાર પણ એક હાથ કરી લે પણ સંસ્થાનોએ કરીને, ઇચ્છા ન્હાતું છે તે છતાં તેને તેવો કાંઈ હર નથી. કદાચ વેપારમાં બચાવની રાજ્યનીતિ અપનાવ કરવી હોય તો તે ન્હાના રાજ્યોથી ના બને કારણ કે તેઓ બધુજ પોતાના દેશમાંથી મેળવી શકે નહિ પણ ઇચ્છા પ્રાપ્તિથી તેમ કરી શકે, કારણ કે તેના સંસ્થાનો દરેક જાતના પ્રદેશમાં વસેલા દેવાથી તેને હરકાં જાતનો માલ બિનની મરજ રાખ્યા સિવાય મળી શકે. વળી ઇચ્છાના તા-બામાં છુટાછરાયા ઘણાજ બંદરો અને ટાપુઓ છે, અને તેમના પલાને વેલે લશ્કરી મથક બનાવ્યાં છે. આ મથકોને સીધે ઇચ્છાં જળમાં સર્વોપરી સત્તા મેળવે છે. દરેક સામુદાયનીયો તો તેના કબજામાં છે તેથી દરેક રાજ્યને વેપારમાં તથા વહાઈ વખતે ઇચ્છાની મરજ પડે છે. અને તથા કરીને તે રાજ્યોમાં ઇચ્છા નોટો ચરતમાનો દરજ્જો મરાવે છે.

વળી સંસ્થાનો હવે તો લશ્કર રાખે છે. આ લશ્કરો પોતાનો બચાવ કરે છે અને ઇચ્છાને તે તરફની ચિંતામાંથી મુક્ત કરે છે એટલુંજ નહિ પણ ત્યારે ઇચ્છાને જરૂર પડે છે ત્યારે પોતાનું લશ્કર મોકલે છે. સોમાલીલેન્ડની ચલાઈ વખતે ગાંડા મુલ્કાની સ્થાને આરેલીયન, ઉમેલ અને દિંદી સિ-ય સાથે ઉભા રહીને લડતા હતા આ બિના કાંઈ બાધા ઉપયોગી નથી. આથી તો દરેક રાજ્યને ઇચ્છાંથી બહીતા રહેવું પડે છે.

સંસ્થાનો બિને આટલું કહ્યા પછી હિંદુસ્થાનને એકવાને વાસ્તે થોડું કહીશું. સંસ્થાનોની માફક ઇચ્છાંની વધારાની વસ્તીને વસવા મારે હિંદુસ્થાન નકામુ છે. કારણ કે હિંદુસ્થાનના હવા પાણી તે લોકોને બિલકુલ માફક નથી બિન રાજ્યોમાં માન મર-તમે વધારવામાં હિંદુસ્થાન થોડું ઘણું ઉપયોગી છે પણ સંસ્થાનો એટલું નહિ. પરંતુ પૈસો મેળવવાની બાબતમાં હિંદુસ્થાન બલબલ્યા સંસ્થાનો કરતા પણ વધારે ઉપયોગી છે હિંદુસ્થાન ઇચ્છાં ન્હોતું જાનર છે અને ખરેખર બન્દરની ઉપમા હિંદુસ્થાનને સર્વ રીતે યોગ્ય છે. જેમ વેપારીયો બધેરે દુકાને નવ છે અને સ્થાન પડે ગયેલા હાલવતે થેર પાછા આવે છે, તેમજ ઉમેલ લોકો મુલાવસ્થામાં અધિ-આવે છે અને થોડા વર્ષમાં કમાઈ રળા ગયેલા લઈ થેર નવ છે. હિંદુસ્થાનના વહિવટ આતે ઉમેલ તીજેરીમાંથી એક પણ પાઈનું ખરચ થતું નથી પરંતુ તેથી ઉલટું વાઈસરોય ને હિંદી પ્રધાનથી માંડીને કે સાધારણ સૈનીક સુધી હબરો બલકે લાખો ઉમેલે હિંદી તીજેરીમાંથી પો-પાય છે. એટલુંજ નહિ પણ હિંદી તીજેરીમાંથી દર વર્ષે એક મ્હોરી રકમ ઇચ્છાંની

તીજેરીમાં હિંદનો કારોબાર ચલાવવા પેટે ભરાય છે. ઇંગ્લંડને હિંદમાંથી બે રીતની આવક છે. એક તો ઉપર દર્શાવી તે સરકારી આવક અને બિજી બહેપારી આવક. ઈ. સ. ૧૮૧૪ સુધી તો ઇંગ્લંડનો હિંદની સાથેનો બહેપાર ધણોજ નહાતો હતો પણ તેજ સાલમાં પાર્લામેન્ટના એક દરવથી દરેકે દરેક ઇંગ્લેન્ડને હિંદના ~~વસ્તુઓની~~ વસ્તુઓની મળ્યો. ત્યારપછી આ બહેપાર ધણોજ વધવા માંડ્યો અને વીસ વર્ષમાં તો પોણા બે કરોડ પૌંડ જેટલો થયો અને વધતો વધતો ઈ. સ. ૧૮૮૪ માં તો સાડા પંદર કરોડનો થયો અને ત્યારપછી પણ વધતોજ ચાલ્યો છે. વળી હિંદુસ્થાન હેમનો માત્ર લે છે એટલુંજ નહિ પણ જે વસ્તુઓનો હેમને ખપ છે તેજ વસ્તુઓ પૂરી પાડે છે. ઇંગ્લાંડ થડો દેશ હોવાથી ત્યાં રૂ, શણ, ઘઉં, ગળી ઇ. ધણી ચીજો થતી નથી. તે બધી ચીજો હિંદુસ્થાન હેમને પૂરી પાડે છે; અને આપણા રૂના બજારથી તો માન્ચેસ્ટર દુનિયામાં મોટું કાપડ બનાવવાનું સ્થાન યદ્ય પડ્યું છે. આપણા ઘઉં હેમને રોટલી પૂરી પાડે છે અને આપણી ધણી ચીજો હેમને બિજા દેશમાં પણ કમાવડાવે છે. આ રીતે હેમને બેશી કે હિંદુસ્થાન હેમનું અન્ન છે હેમનું વસ્ત્ર છે હેમનું સર્વસ્વ છે.

હિંદુસ્થાન જ્યાં તો ઇંગ્લેન્ડની કેવી અવરથા થાય તે હું, એક ઇંગ્લેન્ડ જાગ્યાનાજ શબ્દોમાં બતાવી આ લેખ પૂર્ણ કરીશ.

* Now suppose for a momont that we were expelled from "India or abandoned it. What would happen? Would things "go on as they are? Certainly not.....I need not picture to "you the terrible results to England of such a catastrophie. "We know something of bad times. No bad times that we have "ever known would be even a shadow of what would ensue. "Lancashire would be utterly ruined; Yourlshire would feel a "terrible blow, and I hope you will agree with me that when we think of what value India is to us in the present and what "a mine of wealth it will be to our children and grand children,

* Cyril Ransom, M. A. (Oxon) એએએ આપેલા એક બાપણમાંથી.

* ધારો કે આપણને (ઇંગ્લેન્ડને) હિંદમાંથી કાઢી મુકનામાં આવે કે આપણે ત્યાંથી જતા રહીએ તો શું થાય ? શું બધું હાલ ચાલે છે તેમજ ચાલશે ? કહી નહિ.....હાથી આશ્ચર્ય પરિભ્રમ ઇંગ્લાંડ માટે કેવું આવે તે આપણની હું હર્ષ જ્વર જોતો નથી કુખી દિવસ આપણે જોયલા છે પરંતુ આજના જોયલા કાંઈ પણ કુખી દિવસ હિંદ જવાથી જે કુખી દહાડા આવે તેની આજના કાંઈ પણ લેખમાં નથી લેકેરાયરને તે નાચજ યદ્ય જ્યાં અને ધેકેસાયરને પણ સખદ ફટકો લાગે. અને જ્યારે હિંદ આપણી હાલની તેમજ બનિયની પ્રભુને કેટલું ઉપયોગી છે તેનો વિચાર કરું હું ત્યારે મને એમ લાગે છે-ને હેમને પણ લાગશે-કે જે માનુસ હિંદની હાલતને માટે બેદરકારી બતાવે છે અથવા તો હેમને વાસ્તે જે નફરત છે તે જરૂર નથી તે માનુસ હેમના કેમ-ભાઈઓનાજ કલ્યાણ સાથે એકા દાંતે નથી પણ દાંત નહિ જ-એલા કરોડના કલ્યાણ ઉપર વશપ મારે છે

“ that any one who even for a moment suggests indifference to its Fate or stints his hand in doing what is needful for its maintenance, is trifling with the well being, not only of his ~~fellows~~, but of millions yet unborn. ”

“ આખા દિંદ ”

(લાપાન્તર કર્તા જીવનરામ જોશીકર ભટ્ટ બી.એ. એલ. એલ. બી.)

“ અનુસંધાન ગત અઠ ૧૫૬ ૧૦ ”

જ્યારથી દિંદની સેવા કરવાનું મારા મનમાં આવ્યું છે ત્યારથી હમેશા મને એવું લાગ્યું છે કે દિંદ ઉપર રાજ્ય ચલાવવાની અમારી પદ્ધતિ એવી છે કે દિંદ ઉપરના કાષ્ટ પણ વિવેચન ઉપર આમની સભાનું ધ્યાન ખેંચવા માટે છે. વિવેચન કરનાર ગૃહસ્થ દિંદ સંબંધી સમુદ્ધી રીતે વાકેફગાર હોવો જોઈએ અથવા તો દિંદના કાલ્પકારોના રતો તેને અનુભવ હોવો જોઈએ આ બેમાંથી એક પણ ચોક્કસતા ન હોય તો તેનું વજન આમની સભામાં પડતું નથી અને ૧૮૭૮ સુધી હું માનતો હતો કે ઉપરની એકાદ થોડા તા મેળવાને હું ભાગ્યશાલી થઈશ. અને ૧૮૭૭ ના દુષ્કાળમાં મેં જે કંઈ યત્નિયત પ્રયાસ કર્યો હતો તેની છુલ થઈ. તે વખતના દિંદના વાઈસરોય લોર્ડ લીટને મને ખબર આપી કે તેઓથી મને દુષ્કાળના કમીશનના એક સભાસદ નીમશે. મારું હૃદય પ્રકુલિત થયું. હું વિચાર કરવા લાગ્યો કે હવે દિંદ સંબંધી કટલીએક હકીકતથી વાકેફ થવાનો આ અદ્વિતીય પ્રસંગ મને પ્રાપ્ત થયો. બીજા સભાસદોને હું ખાતરી કરી આપવાને શક્તિવાન થઈશ તો હીક નહિ તો હું તેમનાથી વિભત થઈ મારો અભિપ્રાય બુદ્ધિ લખીશ. પરંતુ મારા વિચાર મનમાં જ રહ્યા. મનમાં જ પરથી ને મનમાં જ રાડ્યો મારી નીમણીક કરનામાં આવી નહિ અને મને નીચેનો પત્ર દિવાસા રૂપે તા ૧૭-૪-૧૮૭૮ ના રોજ વાઈસરોય લીટનના મંત્રી તરફથી મળ્યો “ લીટન સાહેબનો વિચાર અને તેમની ઇચ્છા તમેને ફ્રીમન કમીશનના સભાસદ તરીકે નીમવાની હતી પરંતુ કમીશનની યોજના “ તથા જનરલ સ્ટ્રાઈડ સાથે તે બાબત વિવેચન કરતા તથા સેક્રેટરી ઓફ રરર (દિંદી પ્રધાને) આ કમીશનના સભાસદોની ચુટણી કરવામાં અમુક નિયમો ધ્યાનમાં રાખવાનું કહ્યું છે તે જોતા વાઈસરોય સાહેબ તમેને નીમી શકતા નથી એક નયના “ અધિપતિ તરીકે અમુક બાબતો ઉપર તમારા વિચારો ચોક્કસ રીતે અર્થિત થયેલા “ છે ને તે બાબતો મારે કમીશન નીમાયકું છે મારે દિંદી પ્રધાને ચુકરર કરના નિય- “ મોનો ભંગ કર્યો સીવાય આપની નીમણીક થઈ શકે તેમ નથી. ”

સાર પછી બાવીસ વર્ષે એટલે ૧૯૦૦-૦૧ ની સાલમાં દુષ્કાળ સંબંધી બીજું કમીશન નીમવાની જરૂર પડી એ બાવીસ વર્ષના સમયમાં દિંદની સેવા હું કર્યો જતો

હતો અને મને એમ જણાતું પણ હતું કે હિંદના રાજ્ય કારોબારમાં કેટલાએક સુધારાની જરૂર હતી. મારાં બાંધેલાં અનુમાનો ખરાં છે કે ભુલ ભરેલાં તેની ખાત્રી કરવા મારે મારે સરકારી દફતરો જોવાની જરૂર હતી. એ સમજાવી દિંદુ બહુ કરવાની ખાતર, મારું અભિમાન એકજાણીએ રાખી; મેં તે વખતના હિંદી પ્રધાન લોડજી સાહેબને પત્રદ્વારા માગણી કરી કે મને આ નવીન, દુષ્કાળ કમીશનનો સભાસદ નીમો જેથી કરીને મને હિંદ સંબંધી કેટલી એક હકીગત જાણવાનો અનન્ય લાભ મળશે. હમીદન સાહેબે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે હું હિંદના રાજ્ય કારોબારની કેટલીએક બાબતો ઉપર ચોક્કસ વિચાર ધરાવતો હોવાથી, મારી નીમણીક થવાની જરાપણ વધી મારે રાખવી નહિ. હજુ લગણું હું એમ માનતો હતો કે અતિ વિશ્વમ અને ધણાજ અગત્યના સવાલો સંબંધી જ્ઞાન ધરાવનાર માણસ રાજ્ય કારોબારી બાબતમાં ચોક્કસતા વાળો ગણાવો જોઈએ પરંતુ સરકારી ખાતામાં તેથી ઉજલો જ નિયમ પ્રવર્તે છે. એમ મારી ખાત્રી થઈ.

હું ભાગ્યદેવીને શરણુ થયો. પરંતુ હું રાત્રે બેસી રહ્યો નહિ. લૉડ્ઝ કર્જન છપનના દુષ્કાળને " અતિ ભયંકર દુષ્કાળ " લેખતા હતા. હિંદની સ્થિતિ વિશે કર્જન સાહેબે તેમના એક ભાષણમાં કેટલીએક રીકા કરી. એ ઉપરથી મેં તેમને એક ખુલ્લો પત્ર લખ્યો અને તેમાં સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યું હતું કે તેમની જ રીકા ઉપરથી જ સાબીત થાય છે કે હિંદ ઉત્તરોત્તર માઠી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે અને હાલની રાજ્યનિતી ચાલુ રાખવામાં આવશે તો હિંદનો ધણો ભાગ કેવળ કંગાલ અને અધમ દશાએ પહોંચશે. ૧૯૦૧ ના માર્ચ મહિનામાં નામદાર કર્જન સાહેબે, શીનેન્સ ખાતાની હકીગત રજુ કરતાં, થોડેક અંશે, મારી રીકાઓનો જવાબ વાળ્યો. પરંતુ તે પ્રત્યુત્તરમાં આપેલી વિગતો એટલી બધી ખોટી અને તે ઉપરથી કરેલાં અનુમાનો એટલાં બધાં અસત્યોપકારક હતા કે મારે બીજો ખુલ્લો પત્ર નામવર કર્જનને લખવો પડ્યો અને તેની એક નકલ હિંદી પ્રધાનને પણ જાણ મારે ચોક્કસી હતી.

એ, ખુલ્લો પત્ર, આ પુસ્તકનું બીજું હતું. પુસ્તકદ્વારા પ્રકટ થએલા અભિપ્રાયનું વંચન કેટલું તે હું આગળ કહી ગયો છું. પરંતુ મારાથી બીજું શું બની શકે? મારા આંકડાઓ ખોટા પાડી શકાય તેમ નથી કારણ કે મારા આંકડા તે ઇન્ડિયા ઓફીસના આંકડા છે. મારાં અનુમાનો બાબત તો હિંદી અમલદારો દરકાર ક્યાં કરે છે. હિંદી પ્રધાન તો મારાં અનુમાનોની કેવળ ઉપેક્ષા કરે છે. મેં મારાથી બનતું કર્યું છે. જાહેરનીએવા બળવાને બની શક્યો તેટલો મારો વખત મેં આપ્યો છે. આ મારી હકીગતોથી મારા જીવન બાધયો (અઝેન્ડો) અને મારા હિંદી ભાષણો તેમની દરજ્જા પ્રતિ દતાવધાન થશે કે નહિ તે હું જાણતો નથી. પરંતુ મેં જે હકીગતોની નોંધ કરી છે તેના પરિણામે જો હિંદની સ્થિતિ જરાપણ સુધરશે તો હું મારા શ્રમને સફળ થયો માનીશ કારણ કે હિંદના જેવા રોહાળ અને ચોગ્ગ લોકોની જેવી હાલની દીનપરિ સ્થિતિ છે તેની પરિસ્થિતિ બીજા દરજ્જા લોકોની અઝેન્ડાની હકુમત તમે બાંધેજ હશે.

પ્રકરણ ૧ હું.

" હિંદ ઉપર તેની વાર્તાવિક સ્થિતિ તથા હકીગતો ખ્યાનમાં લઈ રાજ્ય ચલાવ-

વામાં આવતું નથી પરંતુ અગાઉથી ચોક્કસ કરી રાજ્ય ધોગણ ઉપર રાજ્ય સ્થાવરમાં આવે છે '.

હિંદ સબધી અંગ્રેજોના પ્રયત્નોના વિચારો

અંગ્રેજોના રાજ્યની શરૂઆતમાં રાજ્યકારોના નિયમો

વિદેશી રાજ્ય હમેશા દુ ખરૂં છે-હાન પ્રથમના કરતા વધારે દુ ખરૂં છે

૧ વ્યાપારથી મેળવેલી છત

અદારમાં સૈકામાં હિંદુ દ્રવ્ય દરણુ ખરવાથી ઇંગ્લેન્ડની ઔદ્યોગિક સમૃદ્ધિપણ હિંદમાંથી અંગ્રેજોના સંયુક્ત રાજ્યમાં ગયેલુ દ્રવ્ય

૨ ઇરાદાપૂર્વક તામે રાખવાની નેમથી હિંદ ઉપર મેળવેલી છત

હિંદના લોકોના આચારવિચારમાં શુ દાખી દેવું નોંધ્યો " તે ઉપર લોર્ડ વીલીયમ બેન્ટીન અને મી ડબ્લ્યુ યેકરીના વિચારો

હિંદીઓને દાખી દેવાની રાજ્યનીતિની સૂચનાનું પાછળથી અમલમાં મુકાનું

જેન્સ મીનના અભિપ્રાય પ્રમાણે હિંદીઓમાં લોભ (Ambition) અને ખીજા શુણ્ણની ખામીઓ

સર થોમસ મનરો અને ખીશપ હેનરના જેન્સ મીનથી ઉત્પન્ન વિચારો

યેકરી અને જેન્સ મીન મનરો અને હેનરની સામે સને ૧૮૩૩ ના મહારાષ્ટ્રીના ઢંઢેરાના મહાન શબ્દો

હિંદીઓ અને હિંદ તરફ ઈંગ્લીશ રાજ્યનીતિ અખતાર કરતી તે ઉપર મી રોમન્ટેસ રીચડઅના વિચારો

શાબ્દથીજ પ્રવર્તાવેલો નવો જમાનો

૩ " પૌસ્તા ' થી મેળવેલી છત

' પૌસ્તા ને અંગ્રેજી હકુમતનું સાધન ન બનાવવું નોંધ્યો

એ બાબતનો મેકેલેનો જવાબ

પૌસ્તા થી અંગ્રેજોના મન ઉપર ચત્તી અસર

બટકુ રાજના માટે પરચર અને હમેશના બોરાકે માટે સુધું કરેલા ખડકા

નિર્વેષ અને કપા-છળ એ બેમાંથી એકની પસંદગી કપડને પસંદ કરવામાં આવ્યું

અમે હિંદ સબધી જે કાંઈ માનવાનું પસંદ કરીએ તેજ માત્ર ખરી હકીકત

૪ નિશાનીઓ

(I) દી હી દરમારનો ખર્ચ ખવળ અન્યાયની રીતે કર્યો છે

(II) હિંદીઓ સરખરી જગ્યાઓને માટે ચેત્વણતાવાળા અને તાવક છે એવી તે મની નીચેના ગૃહસ્થોએ કરેલી તારીફો

(એ) કોઇબરોરના પ્રેક્ટર જહાન સલીવાન

(ખી) મહારાષ્ટ્રના ખીશનર ડબ્લ્યુ યેકરી

(સી) મેજર-જનરલ સર એમ સ્પીય ક રી ખી

મારા અંગ્રેજ ભાણેા હિંદ સંબંધી મહાન્ બ્રમણામાં છે. આથી વધારે અનીષ્ટ બ્રમણા ભાગ્યેજ હોઈ શકે. અમર ઇતિહાસના પાના ઉપર આવી બ્રમણાના અનિષ્ટ ગુણો મોટે અક્ષરે લખાયેલા છે છતાં તે તરફ દુર્લક્ષ થાય છે. આ બ્રમણાને લીધે અંગ્રેજ લોકોએ તેમજ તાબાની ~~મન્નને એક મહાન્ નીતિક, નીતિક અને અપરિચિત~~ અન્યાય કર્યો છે.

આ પુસ્તક લખાયા પછી પણ જો એ બ્રમણા ચાલુ રહે તો પછી દુનીયામાં પુરાવની આવશ્યકતા નાબુદજ થાય; હકીગતો અને સંજોગોની કીમત દુનીયામાં રહે નહિ અને અગાઉથી ચોક્કસ કરેલા વિચારો અને ચક્ષુ જે જોવાને ઇચ્છે તેનોજ સમાવેશ “સલતા” શબ્દમાં થાય.

આપણે કયા ધોરણ ઉપર હિંદમાં આપણો રાજ્યકારોબાર શરૂ કર્યો ? હું કહું છું કે પ્રથમથી આપણે કાંઈ પણ ધોરણ નક્કી કરેલું નહોતું. આપણો પગપેસારો કરવામાં આપણે એટલા બધા ગુંચઇ ગએલા હતા કે હિંદના લોકોની ગત કે ભવિષ્યની સ્થિતિ સંબંધી વિચાર કરવાને આપણે તરફી લીધીજ નહોતી. (અપૂર્ણ.)

મહારાષ્ટ્રીયોદય.

હિંદુસ્થાનનો ઇતિહાસ લખનાર પરદેશી લેખકોએ શિવાજીના ધર્મપરાયણ સ્વભાવ ઉપર લક્ષ આપ્યું નથી. [પણ ધણુખરું] જોતાં યોતાના બલ અને સાદસ કરતાં ધાર્મિક વૃત્તિથીજ શિવાજી મહારાજ વધારે લોકપ્રિય થઇ ચકયા હતા. ખીજા દેશોમાં ગમે તેમ હોય પણ હિંદુસ્થાનમાં જ્યારે સાધારણ પંડિતના સમજા મનુષ્યોને અમુક કાર્ય કરવા માટે એકત્ર કરવા હોય તો તેમની ધાર્મિક લાગણી ઉત્તેજવાથીજ યથ શકે છે. આટલા કારણથી ધાર્મિક શિવાજી તેમના યુગમાં અતુલ્ય અને ઉત્તમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી ચકયા. ધર્મમાં ચુસ્ત અને ધર્મ કાજ પ્રાણનો ત્યાગ કરવા પણ પાછી પાની ન કરનારા હિંદુઓ એકદમ તેમના વાવટા હેઠળ એકલા થવા લાગ્યા છેડાં ત્રણસે વર્ષના અરસામાંગ્રાંથાત હિંદુ ધર્મનો બુદ્ધિપ્રિય મેહોમેદન ધર્મ સાથે સંગમ થવાથી જેવી રીતે આપણે આપણા હાથને ભીંત સાથે અક્ષાંશીયે છીએ તે વખતે ભીંત પણ સરખાજ જોરથી આપણા હાથ ઉપર પ્રત્યાઘાત કરે છે તે પ્રમાણે આ બંને ધર્મો વચ્ચે આઘાત અને પ્રત્યાઘાત થવા લાગ્યા. રામાનુજ અને રામાનંદ અને ખીજા સુધારક ગુરુઓના ઉપદેશથી સમગ્ર પ્રજાજનની ખાત્રી થવાલાગી કે ફક્ત અમુક ગાંતિ અથવા અમુક માણસને જ મુક્તિનો ઇન્કાર આપવામાં આવ્યો નથી; અમુક અથવા અમુક માણસ જ મુક્તિ મેળવવાને પાત્ર છે અને ખીજાઓને કોઇપણ કાળે મુક્તિ ન મળી શકે એવા અસહિયારોના સમુદાયો નાશ થવા લાગ્યા. લોકોના મનમાં સંપૂર્ણ ખાત્રી થઇ કે દરેક માણસ મુક્તિ મેળવવાને લાયક છે. ન્યાયપરાયણ ચરાચર સ્વામી જગન્નિધતાના દરગાહમાં ઉંચ. ગાંતિમાં જન્મેશે અથવા નીચ ગાંતિમાં જન્મેશે એ બંને સરખાજ છે; ઇશ્વર કદિપણ તેમને વિષમ દ્રષ્ટિથી જોતો નથી. સાંકિક દરગાહોમાં

જેવી રીતે માણસની આમડીના ૩૫ પ્રમાણે ન્યાય આપવામાં આવે છે, તેવી રીતે ઇશ્વરને ત્યાં પદપાત્ર માણપણુ કાગે થયો નથી રામાનન્દ કેમીર, મમર્થ થી નામગમરવામી રોહીતમ, ગુણસ, નાનક નેન ય આદિ જે મહાત્માઓ ઉત્તર, પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશામાં નમાં નિત્યના છે, મિત્રો ઉપર મનાયા પ્રમાણે જે ઉપદેશ કરી છે જગતારાધના લાગણુ અથવા લાગણુ નહી એવા ઉપદેશકો દરવખત લોકોને મળેલા કે રામ અને રહીમ એકજ છે, મરણુત કરો ફેર નથી રહ્યા નામગમ જે છે તેથી બધાએ નકામા ડોગનો ત્યગ કરી શાંતિએદ લુલી જમ એકજ થવું બેઠાએ એક બીજાને પ્રેમની લાગણીથી નીલાણી એકજ ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખી સમગ્ર દેશના કામ માટે જેડ બાધવા દરેક માણસે તૈયાર થવું જોઈએ

નરાઃ સર્વે પૈવૈકમીયં મજન્તે

સ ર્દશ પરં નામભેદેન ભિન્નઃ ।

સમુદ્ભાસિતો ધર્મ एतेन चेદો

વિચિન્ત્યેતિ મેદાદિરામ કુરુચ્ચ ॥

“ બધા મનુષ્યો એકજ ઇશ્વરની ઉપાસના કરે છે અને તે ઇશ્વરમાં ફક્ત નામનો ફેરજ બેવામાં આવે છે આથી એજ ધર્મ છે એ સિદ્ધ થાય છે આવો વિચાર કરીને ધર્મ બેદી અટકો, આવો ઉપદેશ થયું જ દ્વંથી અને ભાવથી લોકોએ સામંજ્યો તે વખતના રાજકીય વીરનરોની સાથેજ, લુકાતમ થી સમર્થ રામગમરવામી એકનાથ અને જયરામરવામી, ધાર્મિક ઉપદેશકે દત્તા આ મહાત્માઓ પોતાનો ઉપદેશ હમી લોકોને જ કરતાંદતા એમ નહવું પણ તેઓ પોતાનો ઉપદેશ રૂપી દ્રાક્ષાસવ બધા ર્જીતા મનુષ્યોને સરખી રીતે જ ચખાડતા દતા પદરપુરમાં વીઝીઆનુ મદીર જેને આ લાગણુશુર મહીતવ ઉપરનું સ્વર્ગ માનવામાં આવતું હતું તે મદીરમાં દર્શન કર્યા હમરો યાત્રાગુઓ દરવર્ષ જતા અને દરેક ગામમાં અને શહેરમાં ક્યાઓ સામગરા તે કરતા પણ વધારે મોટી સંખ્યામાં પ્રેમી શ્રોતાઓ આકર્ષતા દતા

ઐયરગઝે દિહુઓ ઉપર નરેકરથી જીઝીઓ વેરો નાખવાનો દત્ત ૧૬૧૮ ની સાલમાં કર્યો તે વખતે રાજ સંભાલ જલસિહે નિર્મલતાથી ઐયરગઝેબને જે ઉત્તર આપ્યા હતા તે ઉત્તરમાં આ ઉપદેશનો સાર સમાવતો છે ઐયરગઝેબની સમક્ષ આ રાજાએ જે સંભાળુ કર્યું છે તે ખાસ પ્વાનમાં રાખવા જેતું છે અને અધારે ન્યારે દિહુઓ અને મુસલમાનો વચ્ચે સુલેહ શાંતિ જળવચની ખાસ જરૂર છે તેવા પ્રસંગે એ સંભાળુના દરેક અષ્ટ દિહુ અને મુસલમાનોએ પોતાના હૃદયમાં ફેરી રાખવાની જરૂર છે જલસિહે ઐયરગઝેબને કહ્યું “ પરમેશ્વર કાઈ ફક્ત મુસલમાનોનો પરમેશ્વર નથી પણ આખી દુનિયામાં વસતા દરેક માનવીઓનો પરમેશ્વર છે તેની નજર આગળ દિહુઓ અને મુસલમાનો મરખા છે તેથી દિહુઓનો ચાન અને રૂઢીઓનો નાશુદ કરાનો પત્ત કરવો તે ઇશ્વરનો ગુન્હે કર્યા સરખું છે ” આ એક નવીન પ્રકારની લાગણી હતી પણ તે લાગણી પરત્વે આખો જનસમુદાય એકમત થયો હતો આ ઉત્તમ ઉપદેશની અનિવાર્ય અસર મુસલમાનો ઉપર પણ થઇ હતી આવાજ જુલસામાં અણુલરજલ અને દેઝીએ મહાભારત અને

રામાયણનો તરંગુઓ એરેબીક ભાષામાં કર્યો હતો. ખરી બકિતથી અકબરે બંને ધર્મ ભેગા કરી દેવાનો યત્ન કર્યો હતો. અકબરના મનમાં એક નવો ધર્મ રચાવવાની અને તે ધર્મના મુલ આદિ સંસ્થાપક તરીકે મનાવાની ઇચ્છા હતી. બંને ધર્મ વચ્ચેના બેદ દૂર કરી એવો ધર્મ રચાવવો કે જેમાં હિંદુઓ સુસલમાનો એટલી ધાર્મિક લાગણી ભરી નહીં પુરાણી ભાગ લે. શાહજહાનનો મોટો છોકરો દારાશિકોહ તેવાજ પ્રકારનો વિચારો ધરાવતો હતો. તેણે ઉપનિષદ અને ભગવદ્ગીતાનો તરંગુઓ કર્યો હતો અને સુવેરના વિદ્યાન સુસલમાનોને પોતાનો વિચાર અંગીકાર કરવાની ફરજ પાડી હતી. દરેક ઇતિહાસ કાર એક મતે કમુલ કરે છે કે જે ઈશ્વર કૃપાએ દારાશિકોહને શાહજહાન પછી બાદશાહી મેળવવામાં ફતેહ આવી હોત તો તે વિવેકી બાદશાહ રજપુતો સાથે મિલનસારપણાથી વર્તત અને હિંદુ સુસલમાનના પરસ્પર પ્રેમ રૂપી અપૂર્વ સામર્થ્ય ઉપર ક્રબુમતુ એવું બતાવત રાજ્ય રચાવત કે તે રાજ્યમાં ઇસ્લામનીવા કમ્પની એક સોય પણ ભેટી શકત નહીં. પણ વિધાતાએ પોતાના હૃદયમાં કાંઈ જુદાજ પ્રકારનો પરેપાક લાવવાની ઇચ્છા કરી હતી. ઐરંગઝેબને દારાશિકોહ સાથે જે લડાઇ થઇ તે લડાઇમાં ઐરંગઝેબ વિજયી નીવડ્યો. રાજ્યાસન પ્રાપ્ત કર્યા પછી ઐરંગઝેબે દારાશિકોહ સાથે જે નિર્દય અને ધાનકી વર્તણુક ચલાવી હતી તેવું જાણી કારણ એ હતું કે હિંદુઓ ઉપર પૂજ્ય ભુદ્ધ રાખવાથી દારાશિકોહ ઇસ્લામી ધર્મનો એક મોટો યુદ્ધો કર્યો હતો. તેથી ઐરંગઝેબે જ્યાં સુધી તેનું મરણ ન નીવડ્યું ત્યાં સુધી તેની પુઠ ઊઠી નહીં. ઉત્તરમાં કબીર અને દક્ષિણમાં શેખમદમદ આજેના વિચાર ધરાવતા હતા અને બંનેએ જોકે તે સુસલમાન હતા તે છતાં હિંદુ અને સુસલમાનોને એક સરખી રીતેજ ઉપદેશ કરતા અને તેમના મરણ પછી બંને કોમો આ બે મહાત્માઓનું પૂજન કરે છે તથાપિ તેઓની જીંદગીમાં બંને ધર્મના ધર્માધ મનુષ્યો તેમના ઉપર ધિક્કાર અને તિરસ્કારથી બરેસી નજરથી જોતા હતા. આટલું છતાં સર્વદા નિર્ભય રહી તેમણે પોતાની આખી જીંદગીમાં સાચો ઉપદેશ કર્યો કર્યો હતો. વસ્તુસ્થિતિ આવી હતી. ધાર્મિક પુનરુદ્ધાર અને મોકળાં મન ચરાર્થી બધા લોકોની ખાતી થઇ હતી કે હવે લાંબા વખત સુધી ધર્માધયલું ટકી શકશે નહીં. ધર્મમાં આવો પ્રકાર પડવાથી શકત પણ બંને તાણે ન થયું જોઇએ એવું દરેક મણુકને ચોક્કસ લાગ્યું. રપટ જણાઇ આગ્યું કે હવે પછી સુસલમાનો ધર્માધનાનો ત્યાગ કરી ધર્મશક્ષિભુતાના ઉચ્ચ તર સિદ્ધાંતનો આશ્રય લેશે અને ફરીથી પોતાના તરંગેને વશ થઇ પૂર્ણ ઉપર અધ્યાધુની પ્રસરવશે નહીં. વુસમપુર અને કોલ્હાપુરમાં આવેલા મયાનીમાતાના મંદિરના પૂજારીઓના ઉપર આ ઉપદેશની જીટલી અસર થઇ તેના કરતાં વધારે અમર કોઇ જીભના ઉપર થઇ નહતી. તેઓએ આ ઉપદેશને હૃદયમાં ઇસાઓ એટલુંજ નહિ પણ માટ, ચારણોની મદદથી ચારે બાજુએ ફેલાવ્યો. આ માટે અમુક ધર્મ પાળે તેટલા માટે અમુક માથુસને અમલદાર બરેસી સ્થિતિમાં મુકવે જોઇએ ? આ ઉત્તેજક પ્રશ્ન દરેક મનુષ્યના મસ્તિકમાં ફેળાવા લાગ્યો અને દયાઇ જવાની અને લાગ આરે તો લાંબ સંકટ કરવાની અને પ્રત્યક્ષ પાત નહીં કરવાની પદ્ધતિનો હમેશને માટે ત્યાગ કરવામાં આવ્યો. આવા ધાર્મિક પુનરુદ્ધારના પ્રસંગમાં લોકોને પોતાનું કાર્ય કરવામાં તત્પર કરનાર અને ગમે તે સંકટ પડે પણ પાછી પાની નહીં કરનાર ચિંતાજી નરખનિ અને ધાર્મિક હોવાથી બંધના મોત્ય તેના મધ રાક્યા.

હવા

દરેક જગ્યા જગ્યાને અપૂર્ણતા સ્વરૂપે ગીતે-જગ્યાની સકે છે. હવા આખી પૃથ્વીભીંટમાં પથ જાગીમાં, ચહેરા યા માં જમન યા રસ, ઉંચે યા નીચે, સ્પર્શ્યગતે માતૃમ પડ્ય ચિરાય ગહેરો નદિ જ્યારે હવા ગતિમાં આવે છે ત્યારે તે પવન કહેવાય છે. આ પવન રેતી ધુળ અને દલદળ વગુઓને ઉંચે ઉડાડે છે, જેથી હવા પ્રત્યક્ષ જણાય છે. જ્યાં સુધી હવા પવનની ગતિમાં હોતી નથી ત્યાં સુધી સાધારણ રીતે જો પ્રકારથી સ્પર્શ તાથી જણાય છે સ્પર્શશક્તિથી આ જામથી પ્રાણીની ત્વચામાં રહેલી સ્પર્શ શક્તિથી હવાનું અસ્તિત્વ જણાય છે. વળી ઘાસે દ્રીવ વડે તરાથી જણાય છે નાસિકામાં આવેલ યોડી પણ સુધી કરવામાં આવે તો સત્તર જણાશે કે આપણી આસપાસ હવા છે, જેના ઉપર પ્રાણી માનવ શ્વન રકી રહેલું છે.

હવાનો ઉપયોગ પ્રાણી માનવે આસ લેવામાં થાય છે. વનસ્પતિ માનવે તેની વૃદ્ધિ માટે કામમાં લાગે છે. આ ઉપરથી જણવું જરૂર છે કે જે હવાથી માણસ અથવા પ્રાણી છતી સકે છે તે અને જે હવા વડે વનસ્પતિ વધે છે તે હવા જિન્ન છે કે એક આ જાણત જણના માટે આપણા સમજના હવા સંબંધના મતનું ખડન થશે. કારણ કે આપણા પૂર્વજો ધારતા હતા કે હવા તત્વ છે. હવામાં માત્ર અન્ય વાયુ (ગેસ) બળેતો નથી. જે હવા વિભક્ત કરવામાં આવે તો પણ હવાની હવાજ અમર હવાના ઘટ્ટનાળાં માણસ પડે ખરું હવાના સંબંધમાં પશ્ચિમ તરફના દેશમાં અથવા શોધબોગ અતી છે. હવાનું પૃથ્વીકરણ કથું છે. હાડી રીતે વિવિધ પ્રકારથી તપાસતા માતૃમ પડ્ય છે કે હવા તત્વ નથી પણ જુદા જુદા વાયુનું બનેલું મિશ્રણ (compound) છે. હવામાં બનેલા જુદા જુદા વાયુ (gases) નીચે પ્રમાણે છે.

૧ નાઇટ્રોજન

૨ ઓક્સીજન

૩ કાર્બોનીક એસીડ

ઉંચે જમણે છીએ તેમ, અમુક પ્રમાણમાં પાતળી થતી જાય છે. પાતળી થવાથી તેના વજનમાં તફાવત પડે છે. આ તફાવતની મદદથી હવા ઉંચે કેટલા માઇલ ~~થી છે તેનું~~ અનુમાન કરી શકાય છે. માઇલના આંકડા નક્કી ચલા નથી પરંતુ કેટલાક વિદ્વાનોનું કહેવું છે કે ઉંચે તેના માઇલ સુધી હશે. આ વિદ્વાનો કહે છે કે ખોસો માઇલ સુધી છે, અને આ હદ છોડી આગળ જતાં Vacuum (ખાલી આકાશ) છે એ કે આ બાબતમાં મતભેદ છે પણ બંને પક્ષરાજા એમતો માને છે કે હવા અમર્યાદ (Infinito) નથી. એટલે કે ઉંચે અમુક અંતરે ગયા પછી હવા હોતી નથી.

હવા વજનમાં, નક્કર અથવા પ્રવાહી પદાર્થ કરતાં હલકી છે. કુદરતનો સાધારણ નિયમ છે કે હલકી વસ્તુ, ભારે વસ્તુ કરતાં ઉપર રહે છે. આનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ તળાવ વા નદીમાં નહાવા પડીએ છીએ ત્યારે આપણા વસ્ત્રમાં રહેલી હવા ઉંચે રહેવા યત્ન કરે છે અને નીચે પાણી હોય છે તેથી વસ્ત્રનો ભાગ ફૂલી દાઝા જેવો થાય છે. શીશી કોઈ પદાર્થથી બનેલી હોય છે અને તેને ઉંધી કરવામાં આવે છે તો પરપોટો માણુમ પડે છે આ પરપોટો હવાને લીધે છે. પરપોટો હવાનો હોવાથી પ્રવાહી કરતા ઉંચે રહે છે. હવાનો પરપોટો હમેશાં પ્રવાહી કરતાં ઉંચે રહે છે એ સાધારણ જ્ઞાનનો કિવામાં ઉત્તમ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. “ સ્પીરીટ લેવલ ” અને “ પોટર લેવલ ” આ નિયમાનુસાર કરવા માં આવેલા છે. ઉપરના લેવલમાં “ સ્પીરીટ ” અથવા “ પાણી ” ભરવામાં આવે છે. અને હવાનો ઘોડો ભાગ રાખવામાં આવે છે અર્ધ વર્તુલના આકારમાં લેવલ બનાવાય છે. જ્યારે જમીનની ઉચાઇ વા નીચાઇ માપવું હોય ત્યારે લેવલ ગોઠવાય છે, અને હવાનો પરપોટો અર્ધ વર્તુલની મધ્યમાં આવે છે ત્યારે ગણતરી લેવાય છે. આવા સાદા નીયમ વ્યવહારિક રૂપ “ લેવલમા ” આપીને ઉચાઇ નીચાઇ માપવા માટે ફેટલી બધી સરજતા કરવામાં આવી છે. આજ વિજ્ઞાન શાસ્ત્રની ખુશી ! આજ પૂર્વ અને પશ્ચિમના દેશોની શોધખોળમાં તફાવત. શોધ કરી મનુષ્યના કોષ્ટ પણ ઉપયોગમાં તે શોધ લગાડી શકાય નહિ તો તે શોધ કરી શા કામની ? તે વિશે વિચાર કરી મનુષ્યના સાધન તરીકે વાપરવાની કુશળતાએ પશ્ચિમને અત્યારે પૂર્વ કરતાં ઉંચા સ્થાન ઉપર મુકવું છે.

ગરમીથી હવા ફૂટે છે અને પ્રથમ કરતાં વધારે જગ્યા રોકે છે—પણ જેમ હવા ફૂટે છે તેમ તે બારોબાર વજનમાં હલકી થતી જાય છે. આ સાધારણ નિયમનો અલગ્ય લાભ લેવામાં આવ્યો છે અને આખી આશ્વિનને આંજ નાંખે તેવો ઉપયોગ કર્યો છે. આધુનિક સમયમાં “ બલુન ” સામાન્ય ચીજ યદ્ય પડી છે. બલુનમાં પાતળી કરેલી હવા ભરવામાં પ્રથમ આવતી હતી. નીચેની હવા જડી હોવાથી અને પાતળી થએલી હવા બારોબાર હલકી હોવાથી બલુન ઉંચે ઉડી આકાશમાં રહેલા મંગળના તારા સાથે ગોઠી કરવાના, અને પૃથ્વી સાથે વહેવાર ચલાવવાના બલુકારા વગાડ્યા કરે છે. હવામાં મુરકેલીઓ નડવાથી તેની જગ્યાએ “ કોલ ગેસ ” એટલે ખનીજ કોલસાનો ધુમાડો ભરવામાં આવે છે જે કીમતમાં પણ સસ્તો પડે છે.

હવાનું વજન અલગ છે. માણસની સમજમાં તેમ માન્યતામાં પણ ન આવી શકે તેટલું છે. હવાનું વજન પ્રત્યક્ષ અને અનુભવસિદ્ધ કરવા માટે Vacuum (ખાલી અ-

વધારા, વા, જગા)ની નક્કર છે. વેક્યુમ હવા શોષક યંત્ર (એક્સપમ્પ) થી યાંવ કે વેક્યુમ ન હોય તો હવાનું દબાણ આપજીને માણુમ પડતું નથી કારણ કે જનને સામ સામી જાણુતી હવાનું દબાણ સરખું નોવાથી આપજીને દરકન થતી નથી. જેમ દરિયામાં મધાગા પાણી નીચેનો ભાગનો પાણી ઉપર દબાણ કરે છે અને તેની રીતે આ નીચેનો પાણીનો ભાગ તેની નીચેના ભાગ ઉપર દબાણ કરે છે, તેવીજ રીતે હવાનો છેક ઉચેનો ભાગ, તેની નીચેના ભાગ ઉપર, અને તે વળી તેની નીચેના ભાગ ઉપર, એમ દબાણ કરવાનું કરવાનું છેક તળીએ ને વરતુ હોય, તેને મધાગી હવાનો ભાર સહન કરી પડે છે આ માન્ય કરીએ છીએ તો સંદેહ એમ ઉપર છે કે પૃથ્વીની સપાટી ઉપર માણુમ રહે છે તો માણુમ હવાના ભારથી દબાઈ જતો કેમ નથી ? કારણ કે હવાના સો ધન ઈંચનું વજન ૭૧ ગ્રેમન થાય છે અથવા એક સેકેવર ઈંચ ઉપર હવા ૧૫ સેકેવર વજન જેટલું દબાણ કરે છે અને માણુમ સાધરણ રીતે ૧૬ સેકેવર ઈંચનો છે તો તેના ઉપર હવાનું વજન ૩૫૬૮૦ સેકેવર અથવા ૧૫ ટન થયું. આ અસંભવ લાગે છે પરંતુ જુ લાસો કહેતો છે કે માણુમની નાસિકા અને અન્ય હિદમા થઇને હવા આદર જાય છે અને તેની આજુબાજુની હવા સામસામી દિશામાં જોર કરવાથી દબાણ નહ થઇ જતા પ્રાણી માનને હવાનું દબાણ જણાતુ નથી. હવાનું દબાણ કે તે જાણવા માટે, હોકરા અંતર્યે રમતમાં ને પ્રયોગો કરે છે પરંતુ ને વિશે વિચારતાં નથી તેવા યોગ્ય પ્રયોગો નીચે દર્શાવ્યા છે

નાનાં હોકરાને જીને કુચી લટકાવવાની રીત હોય છે. પ્રથમ તેઓ કુચીના કાણુમની થી હવા મોમા મેચી લે છે જેથી આપણી જોઇતી સરત પ્રમાણે વેક્યુમ કુચીના કાણુમાં થાય છે. વેક્યુમ થયું કે મદારની હવા કુચીના મધાગા ઉપર દબાણ કરે છે ને કુચી જીબને ચોટી રહે છે આજ નિવમાનુસાર નાની ધીરીઓ, નાની મોટીઓ અને પવાલાં મોટે વજગી રહે છે પવાલાની હવા મોમાં પાછી ખેંચતા વેક્યુમ થવાથી બહારની હવા પવાલાના તળીઆ ઉપર દબાણ કરે છે અને પવાલાં મેંચે મેંચી રહે છે

આ પ્રીન્સિપલ (હવાનું દબાણ અતિશય છે) તે ઉપર “ વોટરપમ્પ ” (પાણી ખેંચવાના પમ્પ) “ એરોમીટર ” મશીનો, વિગેરે યોજાએતા છે “ વોટરપમ્પ ” પીચ-કારી જેવા નમુનાનો હોય છે. દાખવાતો દાસો પમ્પમાંથી ખેંચવાને લીધે રહેજ વેક્યુમ થતા, પાણી ઉપરની હવા, પાણી ઉપર દબાણ કરી પમ્પમાં પાણી ધકકેલી રહે એમ હા થો વારવાર ઉચે નીચે કરવાથી વધારે પાણી ચડે છે અને કુદા અથવા નદીમાંથી પાણી ટાંકીઓમાં લઇ, સહેરમાં પહોંચાડાય છે

“ એરોમીટર ” જહુ જાતના છે તે હવાનું દબાણ માપવા માટે કામમાં લેવાય છે. હવાના દબાણ ઉપર વરસાદ, હરિઆના તોફાન, ગરમી અને દુષ્કાળ વિગેરેનાં ચિન્હોનો આ ધાર રહે છે તેથી એરોમીટર હવાના દબાણ સચક તેની સાથે બિંબપના સારા યા જોરા અનુમાન કરવાનું સાધન રૂપ છે પર્વતથી ઉંચાઇ સહેલાઇથી એરોમીટરની મદદથી માખી સકાય છે કારણ કે પર્વતની તળેટી અને પર્વતની ઉંચાઇએ, હવાના દબાણમાં ફેર પડે છે અને આ ફેરની મદદથી ગજુતી ઠરવામાં આવે છે

સ્વર એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને સંબંધાય તે માટે હવા બહુ ઉપયોગી છે. જો હવા મિથામના બીજા વાયુમાંથી અથવા ખાલી જગ્યા (Vacuum) માંથી સ્વર પસાર કરવામાં આવે તેને સંબંધાય નહિ.

માથા મોટા અગત્યના અને દબારા માણસનું કામ અલ્પ સમયમાં કરનાર હવાનો અસાધારણ ઉપયોગ હજી જાણી છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

હવા જેમ ગરમ થવાથી ભારોભાર વજનમાં હલકી થાય છે તેવીજ રીતે હવા ઉપર દબાણ કરવાથી ભારોભાર વજનમાં ભારે થાય છે. હવા ભારે થવાથી સ્પ્રિંગ જેવું કામ કરી શકે છે. જેમ સ્પ્રિંગ દબાવીએ છીએ એટલે બેસી જાય છે અને દબાણ મુકી દેવાથી એકદમ કુદે છે અને ચોગ્ય રીતે ગોઠવવાથી ધારું કામ સારું છે તે પ્રમાણે દબાવેલી ભારે હવા કામ કરે છે. આ બાબતના જ્ઞાનનો લાભ મોટી ખડકો તોડવામાં તેમજ શહેરના જુદા જુદા ભાગોની તાર એશીસોમાંથી, હેડ તાર એશીસોમાં લખેલા સદેશ કાસદની માફક મોકલવામાં તેમજ લેવામાં આવે છે. ખડકો કોતરી કાઢવામાં, વપરાતું પંચ પથ્થુ સાડું છે. દબાએલી હવા રાખેલા ક્રેમમર્ક ઉપર બે લોદાના લઘુ રાખેલા હોય છે જેને વારા ફરતી સ્પ્રિંગ જેવી હવા ધકકે છે અને પાછા ખેંચે છે. ખડક ઉપર આ લઘુના વારંવાર થતા ધાથી ખડક ટુંક મુદતમાં સપાટાબધ કોનરાઇ રહે છે. ખડકો કોતરવાનું કામ ધણું અશક્ય નજીતું હતું કારણ કે નીચે હવા ખરાબ, મજૂરી ઘણી અને વખત લાંબો જાય, પરંતુ દબાએલી હવા ખરાબ હવાને સુધારે—પંચથી કામ ચલાવતાં મજૂરી તેમજ મુદત પણ ચોડી આ રીતે હવાના અનેક ઉપયોગ થાય છે.

અંતમાં, વિદ્યાર્થી બાંધવો, એટલુંજ નજીવવાનું છે કે હજી આપણે આપણી જાતે પોતાનો તેમજ સમસ્તનો સારો દીવસ નજીક લાવવાને માટે અયાગ શ્રમ કરવાનો છે. યાજ્ઞી કંગાલ થઈ દીવ બની નિરાશાને અવલંબી, “ ભવિષ્યમાં હશે તે યશે, ” એ મુત્ર ઉપર આધાર રાખી બેસી રહેવાનું નથી. દેશનો ઉત્થ વિદ્યા ઉપર છે. વિદ્યાની સર્વ જાણીતું ખેડાણ થાય ત્યારેજ દેશોદયનાં શુભ ચિન્હ થયાં તેમ સમજવું વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર વિદ્યાનું મુખ્ય અંગ છે. આપણી નજર આગળ તેમજ ઉપરના લેખમાં અવલોકીએ છીએ કે વિજ્ઞાન શાસ્ત્રના નિયમ સાદા છે. અદરનિય આપણી સમક્ષ અજુહારે અણસમજે નેમએ છીએ, અનુભવીએ છીએ પરંતુ તે ઉપર વિચાર કરતા નથી, શોધતા નથી, તર્ક બાંધતા નથી તેથીજ આપણી જ્ઞાનરહિત હાલમાં એકી જોવામાં આવે છે, નવી મીન્ને જુઓ અને વિચારો, અવલોકનનો શોખ રજા—તાજીબી બરેલી ગીન્ને વિશે મનને પ્રશ્ન પુછે—તેના ખુલાસા જ્ઞાને શોધો અને આતે “ યા હોમ ” કરી વિદ્યા દુદિના મેદાનમાં ઉતરી આવે પછીને હજી મરહતા ધણી છે. પશ્ચિમ અયાગ પરિશ્રમે શીખ્યું છે તે વંદર વિશ્વે શુદ્ધ કરો અને તેમને હાક્ષી દેવા તમે આગમને આગળ સ્વતંત્ર વિચાર કરો. હાંદગીનું સાર્થક કરો અને ફરજ બજાવો જે જૂમિમાં જગ્યા છે તે જૂમિમાં દટાએલી અનેક પ્રકારની ખનીજો દબારો વરસથી “ દારો દારો ” કરી જુમમાં કહે છે, તે ખનીજોને વિજ્ઞાન શાસ્ત્રની ખીલવણીથી તમારી જૂમિને મુક્ત કરો અને એજ જૂમિને નીચે કલા પ્રમાણે ન ગરરીના સ્થાનમાં પુનઃઆણો.

Soil of ancient India! cradle of humanity, hail! hail! venerable and efficient nurse whom centuries of Brutal Invasions have not yet buried under the dust of oblivion. Hail, faithful land of faith, of love, of poetry and of Science! May we hail a revival of thy past in our future.

હિંદુસ્થાનના વેપાર અને ઉદ્યોગની પડતી.

(યો. રી.)

પુરાતન તેમજ મધ્યમકાળમાં હિંદના વેપારની જાહેરાતોની ઝગઝગ રહી હતી. તે લીટીસ રાજ્યને આરંભ થયો કે તરત જ આંગ્રી પણ માંડી અને અંતે તદ્દન નષ્ટ થઈ તેનાં કારણ થા છે અને કંપની સરકારના યાદા રાજ્યતંત્રોથી તેમ થયું તે ઉપરનાં મ. યાજાનો વિષય થશે.

ઉપાયો.

(૧) ઇ. સ. ૧૮૧૭ ના કંપનીના પટામાં હાખસ કરેલી સરતો અને હિંદુસ્થાનની નીકાસ ઉપર સખ જરૂર.

(૨) હિંદનો માલ હિંદના જુદા જુદા ભાગમાં લઈ જતી વખતે લેવામાં આવતો કર.

(૩) એકજ વસ્તુ ઉપર વારંવાર લેવાતો કર.

૧ જે સમયે ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સ વચ્ચે મહાન ઝગડો ઇ. સ. ૧૮ માં સૈકામાં ચાલી રહ્યો હતો અને નેપોલીયન યુરોપની મહાન પ્રજાને છૂટી વેપારમાં તેમજ ઉદ્યોગમાં ઇંગ્લાંડને ખાવમાલ કરવા ભગીરથ પ્રયત્ન કરતો હતો તે સમયમાં ઇંગ્લાંડનો વેપાર જાગૃતી રાખવા ઇંગ્લાંડ કેના પ્રકારની નીતિ હિંદમાં આચરતું હતું તે જાણવું આવશ્યક છે. નેપોલીયન ઇંગ્લાંડનો કટો દુસ્મન હતો. હરકોઈ પ્રકારે દરિયા ઉપર સામ્રાજ્ય મેળવી ઇંગ્લાંડને નીચું નમાવી દેવું તે એની છાંદગીની તીવ્ર ધારણા હતી. આ ઉપરથી જ્યારે પોતે યુરોપની અંગ્રગણ દેશોનો પરાજય કરી પોતાની સત્તા નીચે આપવા કે સત્તરજ ઇંગ્લાંડ સાથે તે વેપાર બંધ કરાવી દીધો. ઇંગ્લાંડને આ વખતે ઘણીજ ચિંતા પેડી; કારણ કે વેપાર અને ઉદ્યોગ ઉપરજ ઇંગ્લાંડની વસ્તી છવે છે. વેપાર તુટવાથી તેનું ઉદર પોષણ બંધ એ સ્પષ્ટ હતું તેથી વેપાર ન તુટે અને યુરોપ નહિ તો કોઈ અન્ય દેશમાં વેપાર કામચલાઉ અને યુરોપમાં વેપાર બંધ થવાથી તેનો ખટકો ખટાર દેશમાંથી મળે તે તેની મનઃ કામના હતી. આ બદલો વાળી લેવાનું રથાન અને સ્વેચ્છાગરીજ બિચાર હિંદુસ્થાન નજરે પડ્યું. તેમની સ્વાર્થ શુદ્ધિ અને પોતાના લાભાર્થે, સામાનું વગર હરકતે અદિત કરનાં લક્ષ્યજિંદુ બિચાર હિંદુસ્થાન અને હિંદુસ્થાનમાં વસતી પ્રજા જોયે આંબુ. પરંતુ હિંદમાં તે વખતે ઇસ્ટઈન્ડીઆ કંપની રાજ્ય કારભાર ચલાવતી હતી. તેથી તેની મારફતે ઇંગ્લાંડ

ઉદ્બોધન.

નીચે, દેશી ના અતઃ પોતાના દાખલ કીધો. વોર્ન. હેસ્ટીંગ્સે પણ આવું બહાનું કાઢી પ્રજા તેમજ દેશી રાષ્ટ્રોને કનડગત કરી સ્વાર્થ સાધ્યો હતો. ઇતિહાસકારો ઉપરની બે બાજતામાં મતભેદ ધરાવે છે પરંતુ ઇ. સ. ૧૮૧૩ ના પટામાં અધમ સ્વાર્થ બુધ્ધિથી હિંદનો વેપાર તોડવાનું યુક્તિઓ રચી હતી તેનો નિર્વિવાદ છે. પટાના હેતુ—

(૧) હિંદનું બજાર ઇંગ્લેન્ડે પોતાનું જ કરી લેવું અને પોતાનો જ માલ વેચાય એવી યોજના કરવી.

(૨) ઇંગ્લેન્ડ ભોક્ષને વસતી પુરતી જગ્યા મળે એ હેતુથી હિંદનો પ્રદેશ પોતાની સત્તા નીચે લાવવો.

ઇ. સ. ૧૮૧૩ નો પટો હિંદના વેપાર અને ઉદ્યોગને માટે નાશની નિશાનો હતી. હિંદમાં શીશી ઓળેની ૮૨૨ હતી તે વિશે માહિતી મેળવવા ઇંગ્લેન્ડની પેટીઓના આડતીઆ આ તરફ નીકળી પડ્યા હિંદના લોક કેવો પોશાક પહેરે છે, ક્યાક્યા પદાર્થોમાંથી બને છે, ક્યા માસની વિશેષ માગણી થાય છે અને કયો માલ ભવિષ્યમાં લોકપ્રિય થઇ પડશે, આવી અનેક તરેહની બજાર મેળની જોધતો બર કારખાનામાંથી કાઢી આ તરફ, ધક્કેલી દેવા મોડ્યા. ઇંગ્લેન્ડ માલ આવી રીતે ઘુસારી દેવાથી હિંદની આયાત અને નિકાસ ઉપર ટેવી દુઃખદાયક અસર થઈ તે નીચેના આંકડાપરથી જણાશે.—

ઇ. સ. ૧૮૧૩ માં રૂ. ૫૨,૯૧,૪૫૮ નું રૂ. (Cotton) હિંદમાંથી નિકાસ થયું ત્યારે માત્ર ઇંગ્લેન્ડથી રૂ. ૯૨,૦૭૦ નું આયાત થયું હતું. હિંદની રૂની નિકાસ વધતી વધતી ઇ. સ. ૧૮૧૭ માં રૂ. ૧,૬૫,૯૪૩૮૦ થઇ અને આયાત રૂ. ૩,૧૭,૬૦૨ ની થઈ—
ઇ. સ. ૧૮૧૭ પછી હિંદની વેપાર સંબંધી પડતી થઇ. રૂની નિકાસ ઉત્તરોત્તર ઘટવા માંડી અને છેવટે ઇ. સ. ૧૮૩૩ માં ઘટીને માત્ર રૂ. ૮,૨૨,૮૯૧ સુધી ઉતરી આવી ત્યારે તેજ અરસામાં આયાત વધતી વધતી રૂ. ૪૨,૬૪૭૦૭ સુધીની થઇ.

આથી પરિણામ એ આવ્યું કે હિંદના ઉદ્યોગની પડતી થઇ. ગરીબ બિચાર કારી-ગર સુખમરણે ચરણ થયા. મનુષ્યના કુદરતી સ્વભાવ પ્રમાણે ઇંગ્લેન્ડે માલ હિંદુસ્થાનમાં ઘુસારું અને જો કદી હિંદવાસીને એવો લાભ મળે તો તે કરવા સુદે નહિ પરંતુ વાધો ઉઠાવવાનો માત્ર એજ હેતો કે ન્યાયથી સ્વાર્થ સાધવો જોઇએ—ન્યાયથી હરિદ્વાદ કરવી જોઇએ. ઇંગ્લેન્ડે હિંદમાં વેપાર દાખલ કરતી વખતે અન્યાય ક્યાં કયો તે, પોકારતી રહતી વેપારી પ્રજાના ૧૧૭ સહીઓથી પ્રીતી ટાળેલીજના નામદાર ઉમરાવોને ઇ. સ. ૧૮૩૧ માં મોકલેલા પિત્તેમ્સી પત્ર ઉપરથી જિલ્લિ થશે પિત્તેમ્સી પત્રનો મુખ્ય મુદ્દો નીચે પ્રમાણે હતો:—

“ ઇંગ્લેન્ડનો સુતરાઉ માલ બંગાળમાં વગર જકાતે દાખલ કરવામાં આવે છે એથી હિંદમાં નેપાળ અને માલ વેપારી આવમાં ઇંગ્લેન્ડ માલ સાથે રાવી રહતો નથી.

Soil of ancient India cradle of humanity, hail ! hail ! venerable and efficient nurse whom centuries of Brutal Invasions have not yet buried under the dust of oblivion. Hail, faithful mother !

તૈયાર થયા પછી બને વખતની એકી જગત-૨૦ ટકા આપવી પડતી.

ચામડું—આના ઉપર ત્રણ વખતે જુદી જુદી વખતે જગત લેવાતી એકંદરે ૧૫ ટકા આપવી પડતી.

૩-૩ ઉપર સુતરાઉ લુગડા બને તે પહેલા તો ચાર વખત જગત આપવી પડતી. એકંદરે ૧૭½ ટકા આપવી પડતી.

ઉપરની હકીકત ઉપરથી જણાશે કે હિંદનો ઇન્ડિયા સાથે વેપાર ઇન્ડિયામાં હિંદી માથ ઉપર ભારે જગતથી નાશ પામ્યો અને ઇન્ડિયાનો માથ વગર જગતે હિંદમાં દાખલ થવા પામ્યો તેથી હિંદના જોખમે ઇન્ડિયાનો વેપાર વધ્યો.

હિંદની અંદર અંદરના ભાગનો વેપાર કેટલે અને ટ્રાન્સીટથી તુલ્યો અને છેલ્લે અનિયમીત રીતે લેવાતી જગતથી પાચમાય થયો.

“ ટ્રાન્સીટ ” સામે સખત દીકાઓ થઈ અને આખરે તે કાઠી નાખવામાં આવી પરંતુ હિંદના વેપારની પુરેપુરી અવનતિ થઈ ત્યારેજ, પછી કાઠી નાખી કે રાખી તેનો હિંદને માટે સ્વરૂપ છે.

હિંદનો માથ ઇન્ડિયા નિકાસ થતો તે વખતે ત્યાંના બારામાં લેવામાં આવતી જગતનો કોઠો અને અયોગ્ય ગણાશે નહિ.

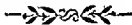
	૧૮૧૨	૧૭૧૩	૧૮૩૨
જથ્થા.	પૈા. શી.		
હાથમાં રાખવાની સોડીઓ	૬૮-૦-૦	૮૧-૦-૦	૩૦-૦-૦
ચીનાઈ વાસણ.	૧૦૯-૦-૦	૧૨૯-૦-૦	૩૦-૦-૦
સુતરાઉ કાપડ.	૨૭-૦-૦	૩૨-૦-૦	૧૦-૦-૦
ઉન.	૬૮-૦-૦	૮૧-૦-૦	૩૦-૦-૦
લાખની ચીજો.	૬૮-૦-૦	૮૧-૦-૦	૩૦-૦-૦
કેકિનટ ઓધ.	૬૮-૦-૦	૮૧-૦-૦	૦-૨-૬

(૮૧ ઉપર)

ઉપરના ચોક્કસ આકાશ ઉપરથી સમજાશે કે જે અરસામાં પોતાનો માથ હિંદમાં દાખલ કરવાનો હતો અને હિંદના વેપારને તોડવાનો હતો તે સમયમાં કેટલી બધી જગત નાખી હતી ટી. સ. ૧૮૧૨ માં ૬૮ પૈા. ના ૮૧ પૈા. સુધી વધાર્યા. ચીનાઈ વાસણ ઉપર ૧૦૯ પૈા. ના ૧૨૯ પૈા. કરી દીધા. તેનીજ રીતે બીજી ચીજોમાં જગત વધારી એટલે જે માથ બારામાં રહેતાજ ગયા ૫૩ તેનું બનવામાં ચોક્કસ ક્યાંથી ચાલુ બ્યારે ઇંગ્લેન્ડે લાગુ કે હિંદનો વેપાર તેમને કબજા થઈ ગયો ત્યારે ઇ. સ ૧૮૩૨ માં, દેશીઓ જલે અણસમણ હોય તેમ સંતોષના જગત ઓછી ફરી નાખી. પરંતુ

ઉદ્બોધન.

પ્રજ્ઞાઓ સાથે આગળ વધવા લાગ્યે રાખશે તો લેખ સફળિત થશે

નવનીત.

વિશ્વવત્નિ,

વેળા સોસાઈટીના સ્વામીઓદ્વારા હિંદુસ્થાનના ઉજ્જવળ ભૂતકાળ વિષે હમેશા ત્રાસ કરનાર અને સત્યશીલ ભારત સતતિની હાનતી વિપત્તિઓ'ને લક્ષમાં લેનાર એક સહૃદયી ઉદાર ચિત્ત અમેરિકન તેના સળધમાં નીચે પ્રમાણે પોતાના ઉદ્દગાર ફહાડે છે —

“ હુનિયાના ઇતિહાસ તરફ આપણે લક્ષ દઈને જોઈશું તો આપણને જણાશે કે જગતના મહાન ફેરફાર એકદમ અવિભાવ પામતા નથી, જે કે કેટલીક વખત ઉપર ઉપરથી એમ જણાય છે મહાન શક્તિ અને બળના પ્રયેક બનાવ અત્યૂંટ નદીના પ્રવાહ સમાન છે કે જે પ્રવાહ દીર્ઘ કાળથી પૃથ્વીની અંદર અદશ્ય રીતે પોતાનું બળ એકઠું કરી પછી જગતને અમકાવે એવી રીતે પૃથ્વીની સપાટીપર જુસ્સાભેર વહેવા મંડી પડે છે તેનાથી પણ વધારે, માણસના હૃદયમાં ભાતભાનના ધ્વનિનો રણકારો શરૂ થાય છે જેનો આપણે કહે તેમ જોયો ઉપયોગ અગર અનાદર કદીએ તો પણ તે પાછો અફળાઈ આખરે વિજય પામે છે જ્યારે મોટું પણ અગત્યનો પ્રશ્ન ધણી લોકોના મગજમાં સુખ્ય વિષય તરીકે ધ્રુટાય ત્યારે સર્વ હૃદયોના સંયોગ કરનાર શક્તિ, તે એકતાનો અતભવિ અથવા મનુષ્યત્વ Humanity એક હોનાનો ભાવ, તે છે હિંદમાં પ્રાદુર્ભાવ પામતો એ ધ્વનિજગતના કર્ણુદાર કપારનોએ અથગવા લાગ્યો છે હાનતી વસ્તુ સ્થિતિના હૃદયએક ધ્વનિએ હજારો અને લાખોના કર્ણુદાર ભેષા છે, અને જે સરકાર વાસ્તવિક રીતે ડાહી હોય તો ભારતવર્ષનું ભવિષ્ય વધારે ઉજ્જવળ સ્થિતિમાં મૂકના માટે કાઢક પગલા લેશે મોટું એક પ્રજ્ઞ કે જે પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવવા ખાતરજ ખીજી પ્રજ્ઞને જીતે છે અને ત્યાર પછી હરેક રીતે પોતાની મરજી પ્રમાણે તે જીતેલી પ્રજ્ઞને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવવાને યત્ન કરે છે તો તે તેમ કરીને પોતાની વિજય નામમાં મોટું ગાળકું પાડે છે

પોતાની ભવિષ્યની સતિતિ માટે ‘ અર્ચાચીન જીત મેળવનાર ’ તરીકેનો કીર્તિ સ્તંભ પાછળ મેનસાની ઈંગડાને આ એક કેવી ઉમદા તક છે !—નહિ કે ભૂતકાળના દિવિજન્ય કરનારાના જેવી, જ્યારે સર્વ જે સત્તાથી તેઓ જીતાતા તેના વડે તેઓ દાસ વને પહોંચતા, પણ, ઉન્નત કરાને, ક્ષાભ કરાને, શિક્ષણ દેવાને, વધારે સ્વાતંત્ર્ય બક્ષના, અને દરેક સાસ્ત્રીય રીતે વ્યવહારિક જ્ઞાતા બનવાને અને પાશ્ચિમી ભૌતિક શાસ્ત્ર અને વેપાર અને આચારના પ્રગીઠરણની આશ્ચર્યજનક ખીવવણીનો પૂર્વના વધારે આ

Soil of ancient India! cradle of humanity, hail! hail! venerable and efficient nurse whom centuries of Brutal Invasions have not yet buried under the dust of oblivion. Hail, ~~for thou art~~
સાચી સાચી ધરતી હવે છે સારજ આ બને છે ~~કોઈ કંઈ નથી~~ પ્રાણ કરવી, અં
કોઇ પણ પ્રલના કોઇ પણ ભાગને ઉતારી ન પાડવો, અને આપણે બધાએક પ્રશ્નના
અંશ છીએ એમ અનુભવતાં જે જ્ઞાન સંપ્રદાન થાય છે તેના જ્ઞાનના બળને માટે શોભ
થયું. અનેક પરમાણુ દૈવી અંશથી ભરપૂર છે. પછીજ હિંદી અનુકંષા અને રચનાની
લાગણીથી અનેક હ્રદયો આજે હિંદુસ્થાન તરફ વળે છે અને આશા રાખે છે કે તે પો-
તાના અસહનના અસીકિક સમયનું અને પોતાનાં પુત્ર પુત્રીઓથી દીર્ઘકાળ સુધી સાચવે-
લા હિન્દુ સત્યોનું ભાન ધરાવશે હે હિંદ, તારા ઐક્યમાં ખલેવ પટ્ટાયાડનારી અને
તારને વિભક્ત કરનારી નકાબી અને નજીવી બાબતો તું જુલી જા । જાતુ ભાવની લાગ-
ણી ધરાવતા તારા આત્માનું જે અગામ બળ તું ધરાવવા શક્તિમાન થઈશ તેમો તું વિ-
ચાર કર । ન્યાત જાત જુલી જા, અસ્પર્શના ખેટા ભાવ જુલી જા, અને બાળકોની માફક
બેઝા મળી સૌ પોતાની જનનીનું આવાહન કરે! નવીન જીવનવાળું ભારત વર્ષ ઉત્થાન
પામશે, પૂર્વ કાળના કરતાં પણ વધારે ભવ્ય ભારત વર્ષ ઉત્થાન પામશે, અને પોતાનાથી
બને તેટલુ તમારા સર્વનું-ભારત જુમિનું શ્રેય કરવા પોતાની હ્રદય લાગણી અને સામાર્થ્યનો
પ્રત્યેક અંશ અર્પવાને અમેરિકાને એક લઘુભગિની થવાની અમૂલ્ય તક મળે !

ઉઠો—તમારા હાથ અને હૃદય મેળવો, અને એક તરીકે રહો ! પછીશો મા, કાર-
ણ કે જો સ્વયં પ્રેમ તમારામાં ફરે તો તે દરેક વસ્તુ પર જીવ મેળવશે ! ”

(प्रभुदत्त सारत, पु. १३ नं. १४० पृ. २२ थी.)

वर्तमान विहार.

બાપુ અરવિન્દ ઘોષના કીશરગંજ ખાતેના લાપણનો સાર,

ઉત્તમ સ્વતંત્ર રાજ્ય એવું હોય છે કે જ્યારે તેના જૂદા જૂદા દરેક અંગો સ્વ-
ક્ષિત તથા સામર્થ્યથી પરિપક્વ હોય છે. અને જેટલે અંશે તેઓ સ્વાત્મ બળવાળા હોય
છે તેટલેજ અંશે તેઓ અંગીનું એટલે રાજ્યનું બળ વધારવામાં ઉપયોગી થઈ પડે છે.
રાજ્યના દરેક નાના ગામડાઓ નાના પાયા ઉપર રાજ્ય ધરાવતા થશે તો રાજ્યના દરેક
દરેક વિભાગોમાં પરસ્પર સ્પર્ધા, મદદ અને પ્રેમની વૃદ્ધિ થશે અને એ બધાઉપરના સ-
ર્વોપરી એક મહાન રાજ્યની શ્રેષ્ઠતા, તથા તેની જરૂરીઆતો પહોંચી સહુવાદથી પૂરી
પડાશે. જ્યારે રાજ્ય તેની સરાસારિક સ્થિતિમાં હોય છે એટલે જ્યારે તે પોતાની અદર
થીજ વૃદ્ધિ પામે છે અને પોતાનાજ બળ ઉપર આધાર રાખે છે, સારે તે પોતાના જૂદા
જૂદા વિભાગોને શક્તિમાન બનાવે છે રાજ્યની અદર સ્વતંત્ર સામાજિક જીવન સ્થાપે
નીકળી આવે છે. અને આજ સ્વરાજ્યને પરદેશી રાજ્ય તેનું સત્ત્વ હરી લઇ, તેના નાના
અંગોને નરમ બનાવે છે, જેથી આખું રાજ્ય બળહીન મરણી મુદ્દય થાય છે. તેટલામાટે

2015

ਪ੍ਰੀਤੀ ਸੁ ਰੇਖ

स्यराज्य ते

સાધારણ :

342 2441

Soil of ancient India / cradle of humanity, hail! hail ! ven-
erable and efficient nurse whom centuries of Brutal Invasions
~~were~~ not yet buried under the dust of oblivion Hail, fair

તેમજ તેને આરામ છે હિંદુ અને મુસલમાનમાં જુદાઈ તેણે કરારી છે, કારણ તેજ
આપણા જીવનનો ગરોળ છે, તે દશેજ તો આપણે જીવીશું એવું માની લેવાને લીધેજ સ્વાર્થ
પરાયણ વૃત્તિ ધર્ષ અને દેશહિત છાતિહિત વિગેરે પ્રભાવ રહી ગયા આના તેજમાં હિન્દુઓ
પેઢલા અબળડ ગયા હતા અને તે વખતે મુસલમાનોને બચથી તામે કરવામાં આવતા
હતા હવે મુસલમાનો પરદેશી ખુસ્રીમાં અબળડ ગયા છે અને તેજ આપણ તારણ કર-
નાર છે એમ માનીને પોતાની માતાને તજી દે છે પ્રાચીનકાળમાં આવી તરફની અરસ
પરસ વર્ગીય સ્વાર્થની વિરૂદ્ધતા અને રાજ્ય પ્રેમ વગેરે અથડાઅથડી આટલી બધી
હતી નહિ કારણ તે વખતે પ્રેમ અને પ્રેમથી ઉછળવ પામતી અરસપરસ મદદ હતી

જમીનદાર રૈયતના સુખે સુખી અને દુખે દુખી હતા અને જો તેઓ રીનાતા તો તેનું અસ્તિત્વ પણ રહેતું નહિ તેના મારે એનો મુખ્ય વિચાર તેઓની હાજતો પૂરી પાડવા અને તેમને સુધારવા તરફ હતો તે વખતે જમીનદાર પોતાનું અસ્તિત્વ સારેજ મથતો કે જ્યારે તેને રૈયત તરફની આશીષ તમા માન આપી મળતી, તેજ પ્રમાણે જમીનદાર પણ તેના ઉપરી તરફ મનની લાગણીથી બેતો અને સ્વાર્થ પરાયણતા જૂઠામટા વિગેરેનો અંશ બંધ હોતો હવે તો જ્યારે આપણા અસ્તિત્વનો આધાર પરદેશી રાજ્યજ આનીએ છીએ સારે તો આપણા દેશમધુ પ્રત્યે પ્રેમ મદદની રેવ, અને કર્તવ્ય પરાયણતા ક્રાંતીજ રહે દરેક જણ પોતાના તરફજ જુએ છે અને જો મઠ પણ આપણા માધ્યમે મારે કરવાનું હોય તો તે રાજ્ય મરજે એમ ધારી આપણે દરકાર નથી મળતા આ કર્તવ્ય પરાયણતા ઉત્પન્ન કરવા આમ અસ્થાની જરૂર છે, તેથી આપણી અદર ઉત્પન્ન થતા કનહ ટટા વધારે વધવા ન હતા, તેના નાના રૂપમાંથી મહિ મહિ પચની રીતિથી નિકાન કરી અત આણીશુ એની પુન સ્થાપનાથી કાગેશમનું અદરનું અતકાપણ, જુદા પણ, વિગેરે નાશ પામશે અને તે આપણુ સર્વેને એકતાની સાકશે બાધશે, અરસપરસ મદદની રીતિ કરી ચાલુ થશે, અને આપણને ન્યાય અને રક્ષણ મળશે

તમે કીશરગજના સભાસદો જેઓ આ ઠરાવ પસાર કરવા કલુન થાઓ છો તેઓ આ ઠરાવની મદદાત ગ્રામજનો સમક્ષે છે તમે કશુંપર જાણો છો કે આજ સ્વ રાજનું પ્રથમ પગથી છે અને તમે જે આવતા વર્ષે આ ઠરાવનું વ્યવહારીક પગલું ભરે છો એની સામીતી નહિ આપશો તો સ્વરાજ્ય તમારા હો છે અને હૈયે નથી એમ સિદ્ધ થશે મારે પડેલા નાના પાયા ઉપર પણ તમારે આગસ સ્થા સ્થાપવા પ્રત્ય કરવો અને પછી ધીરે ધીરે તે વધશે અને સ્વરાજ્ય આપોઆપ પ્રગટી નીકળશે

ઉદ્યાધન

દરેક જગાએ વેચાય છે.

જસમાઈનની

વીંછીની દવા.

જસમાઈનની

તાવની દવા

ગમે તેવા ઝેરી વીંછીનું ફક્ત ત્રણ પડીકાંથી એક મીનીટમાં ઉત્તર ગમે તેવો ઝેરી પુખ્ત રી નય છે. લાખો પડીકાં (તાવ) નાબુદ થઈ જાય છે. અજમાઈ ગયાં છે અને પ્લેગ, મેલેરીયા, ડાન્ગના, તેનું અકસીરપણું સાળી એકાંતરીઓ, ચોથીઓ તથા ગયું છે. વગેરે એકદમ ફેરીન એક પડીકાથી ૧૦-૨૦ મટી નાય છે. અને દર્દીઓ વીંછીના ત્રાસથી દર્દીને નવી છાંદગીનું મુકત થાય છે. મુખ મળે છે.

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ „ રૂ. ૦.૫૦

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ „ રૂ. ૦.૫૦

તાવથી ઘટી ગયેલી તાકાતને પાછી લાવે છે તેથી જસમાઈનની તાવની દવા એક વખત લઈ ખાત્રી કરવી જોઈએ.

વ્યાપારીઓને મોટું ડીસ્કાઉન્ટ.

મળવાનું ઠેકાણું.

જસમાઈન ઇન્ડિયા એજન્સી,

હાકુરદાર રોડ—મુંબાઈ.

Soil of ancient India! cradle of humanity, hail! 'Hail' venerable and efficient nurse whom centuries of Brutal Invasions have not yet buried under the dust of oblivion Hail, ~~hail~~

કીમત ન ૧-૩ નો કાલો સુરમે તો ૦ ની શીશીનો ૩ ૦ ની ૦ ની શીશીનો ૩ ૧
 ન ૪ નો પીલો સુરમે તો ૦ ની શીશીનો ૩ ૦ નો ૦ ની શીશીનો ૩ ૧
 ન ૫ નો ઘેલો સુરમે તો ૦ ની શીશીનો ૩ ૦
 ન ૬ નો લાલ સુરમે શીશી ૧ નો ૩ ૦

આજરાની સળી શીશી સાથે મળજો ખનાવનાર તથા વેચનાર.
 લાલા ખીશનદયાળ ધર્મદામ અતરવાળા
 ન ૭૫૫૬ અમદાવાદ

LARGEST DEALERS IN BUTTER.
 THE EMPIRE DAIRY COMPANY.

MANUFACTURERS AND SUPPLIERS OF FRESH DAIRY BUTTER
 Branch Office Mohlar Brothers } Panch Khat Gali
 16 Ezra Street—CALCUTTA } AHMEDABAD.

આહારને વિશ્લેષિ

જનમમાનને વિપરીતી દરેક વિપરીતી ચર્ચા કરવાના ઉદ્દેશથી કેવળ પરીણામો
 કાળે આ મિત્રે ગત વર્ષમાં કેવુ મને બખડુ છે તે અમારે સુદ પાચકને વિનિ
 હમે અને વિશેષા તેમથી કામપણ રીતે નહીં કરવાનો તેનું નિર્ણયો વિચાર જ નથી
 તે તેના આરબ જે ફાર્મથી યજ્ઞો તે આહારી સખ્યામા વધારો મારા સારો અર્થ અને
 પણ ફાર્મપર જઈ સરેરાશ અર્થ ફાર્મપર આવેલો તે પરીણામ સ્વયં થશે આપણી તેને
 ૧૨ ફાર્મનું કરવામાં આવ્યું છે, અને જેમ જેમ આહારની સખ્યામા દરેક પદ્ય પૃથિ
 થતી જશે તેમ તેમ તેના કરવા વળી વિશેષ વધારો મરવામાં આવશે

વિશેષા અને આ રસથી તેના તેના વિનિર્ણયો મનપૂર્વક સખ્યામા કરી તેની
 નિયમસર વહેંચણી કરી છે, અને તેને લખાવના આદેશો લેખમાં અમે આપણું કરી
 છે જે આની ની સખ્યામા ગયા અકપર્યો જ લખાઈ દશે દુકામાં તે સર્વોએ વિનિર્ણયો
 અને સુદ જનાવવાનો અમે સફળ કરી છે, અને તે છતાં તર્ક લખાવના નેટલું અમાર
 હતું તેટલું જ, એટલે પ્રતિવર્ષ ફાર્મો એક પ્રમાણે ખજાનો નિયમ કર્યો છે અમે આપણા
 રાખીએ છીએ કે તે અમારા પ્રયત્નમાં અમે કશું ફાર્મથી અને અમારા ઉદ્દેશ્યિત આ
 ફાર્મના આશયથી વિરોધી નોવડીશું

અતમા અમે આમાં આહારો નમ અચના કરવા રજા લઈએ છીએ કે દરેક ન
 કારના આવા પરીણામી પ્રયત્નો કરવાની મદદથી આ પરી છે અને તેમાં ફોર માખણ
 એટલે કંઈ કરી શકતા નથી મારે અમારો હરદાન આદેશો આપાર સુધી આ આહારને
 જેવો આશય આપ્યો છે તેવો સતત આશ્રય આપે જશે. અને આ આજ જે અમે સુદ
 પોરકથી ગયાના કમી છે તે સ્વીકારતાં અમે એવ સમજીશું કે આપ આહાર થઈ ચૂક્યા છે
 અને આવતો અક વી પી થી મોખસીશું. અમારે આવી છે કે આવા ઉપરીતી કાર્યમાં
 મદદ આપના કેમ સહજ મનુષ્ય પાછળ નહીં પડે એમ સમજ આ આદેશો આપને સ્વી
 કારવા વિનિતી કરી અમે અને વિરોધીએ છીએ.

ઉદ્યાધન.

અસતો મા સદમય । તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।

મૃત્યોર્મોઽમૃત ગમય ।

કર્મણ્યવાધિકારસ્તે, મા ફલેષુ કદાચન ।

ગૃહદારણ્યક. ૧, ૩, ૨૮.

ધોમન્નગધર્મીતા. અ. ૨.

મુસ્તક ૩.	તંત્રવાલક અને પ્રકાશક.	સંવત ૧૯૬૪,
ભાગ ૩.	એક યુવક વર્ગ.	આપાદ ગ્રન્થ ૩
		જુલાઈ, ૧૯૦૮.

વિષયાતુકમ.

વિષય.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
દિશાવલોકન.	ડૉ. હરિપ્રસાદ વરજનાથ દેસાઈ.	૧૫.
કાવ્ય તરંગ.	એસ. સી. પી. એન્ડ એચ.	
કવિ અને સ્વતંત્રતા.	રા. કૃપાચંદ્ર બેહેરવાલા પંડિત.	૭૦.
કાલીસ્તોત્રમ્.	રા. નેહાલાલ ચીમનલાલ સ્વામીનારાયણ બી. એ.	૭૧.
ચરિત્ર માળા.		
ચર. એકેન્ડ ન્યુટન.	" "	૭૨.
દેખવણી.		
નૈતિક દેખવણી.	રા. જી. સી. ચરિયા બી. એ.	૭૪.
રાજકીય ખંડ.		
ઈન્ડિયા ઉદાર મતવાદી રા. રમણીકલાલ એ. મહેતા.		૭૬.
અને આપણે		
મહારાષ્ટ્રીયોદય. રા. નેહાલાલ ચીમનલાલ સ્વામીનારાયણ બી. એ.		૮૫.
વિજ્ઞાન ખંડ.		
કુતરકળા નિરીક્ષણ	રા. ગોકળદાસ અમરતલાલ	૮૦.
વસંતવિનોદીનો સંદેશ.		૮૧.
નવનીત.		
શ્રીમતી સરલાદેવીનું ભાષણ		૮૮.
બાણ બીપીનચંદ્રપાલનું ભાષણ		૯૨.
દેશમંત્રાનું કર્તવ્ય.		૯૪.
વાર્ષિક લગભગ અગાઉથી ર. ૧-૦-૦. રૂપાંતર ખર્ચ ૬-૪-૦.		

જાહેર ખબર.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ આંગણની દેખી છે, પોલીસની આંખોની મદદારાણી છે, શિક્ષક અને વેદોનું અમોઘ હથિયાર છે, શક્તિનો અખૂટ ખજાનો છે, રમખાણશક્તિનો સાગર છે. ખેડૂતોને આતંકીશ છે અને દુકામા મનુષ્ય માનનું જીવન છે.

ગુમ થયેલી યાદદારત, ગુમ થયેલ તાકાતને પાછી મેળવના મારે, મગજને પ્રેરિ આપવા મારે, જ્ઞાનતત્ત્વોને તેજ કરવા મારે, તથા લોહી સુધારના મારે આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ બિનહરીફ ધર્યાજ છે.

કિંમત ગોળી ૩૨ ની ૩૦ની ૧ ના રૂપીઓ ૧.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

આવિક, આતંકનિગ્રહ ઔષધાનય-સ્થાપિત ધરવીજન ૧૮

હેડ ઓફીસ—જામનગર—કાઠિયાવાડ.

બ્રાંચ ઓફીસ. મુંબઈ. કાલકાદેવી રોડ.

નં. ૧	નં. ૨	નં. ૩	નં. ૪	નં. ૫
મુખ્યધર્મ.	કથકતા	પુનઃ-સીડી	વરોદશ	અમદાવાદ.
કાલકાદેવી રોડ.	હરીજન રોડ.	ભુવનગર.	રાવપુરા	શીરીરોડ.

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

Pay-Nothing-A guide to Health, Wealth and Prosperity
In English p. p. 100) Gratis Post free, Apply to,

Vaidyn Shastri Manishanker Govindji
Jamnagar, Kathiawar.

મગવદ્ગીતા.

શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર તથા પૂરતા વ્યાખ્યાન સાથે.

અપૂર્વ વિસ્તૃત અને વિશદ વ્યાખ્યાન સાથે, મૂળશ્લોક, શુદ્ધ અર્થ તથા મુદ્ધજ વ્યાખ્યાન સહિત આ આર્પિતજ્ઞ જ્ઞાનનું અપ્રતિમશાસ્ત્ર દરેક સહૃદય, ધર્મ અને દરેક મુમુક્ષુ મનુષ્યે અમર્ય પાંચવા અને અભ્યાસ કરના યોગ્ય છે કે કેમ તેની આંખે પેછ લગભગ ૮૦ દારમ પૂર્ક પાકું. કિંમત રૂ. ૪-૦-૦ ચાર પોરેજ આના પાંચ

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

ઉદ્યોધન.

“ યેષ ઉદયગિરિ દષ્ટિ ઉચ્ચી કરી,
“ સૂર્ય ધીમે ધીમે આમ આવે. ”

વર્ષ ૨ હું]

આપાદ, ૧૯૬૪.

[ઇકં ૩ જો.

દિશાવલોકન:

મહાન બ્રીટીશ સામ્રાજ્યની રાજધાની લંડન શહેરના બાજપાશી લોકો હમણાં એક બેન્ચ દેલીપ્પમાન મેળાની અલૌકિક મજા ભોગવવામાં મુલતાન યુદ્ધ લંડન શહેરમાં રહ્યા છે. ચેરીંગક્રોસ સ્ટેશન દેશ દેશવરના લોકોને લંડનમાં દાખલ થવાના દાર જેતું છે. સાંથી ૨૦ મીનીટમાં પ્લેચાઇ એટલે દૂર આવેલી એક એકાન્ત ૧૬૭ એકર નેટલી જમીનમાં એક પખત માં સનાં ખેતરો અને કાળીયની વાડીઓ આવી રહેલી હતી. પણ જે વર્ષથી એ દેશને હાજરો મનુષી દિવસ અને રાત, રવીવારે પણ આરામ લીધા વગર આ મનુવર મેળાની તૈયારીઓ કરી રહ્યાં હતાં. આપણુ મહિનામાં આપણે અદિ મેળા બરાબ છે એવો આ મેળો નથી. અકબર ગાદશાહના ખુર્દ નવરોજખજાર પણ આ હાઠ આગળ કંઈ દિસાવતા નથી. મહાભારતના રાત્રસુપ્ત વખતના આવાવી મંડપોની રચના પણ આ મેળાનાં તેજ આગળ તદ્દન ઝીંખી પડી જાય છે !

આ મેળો તે બે પાયાલ મહાન પ્રજાઓ કેન્ચ અને બ્રીટીશનાં રાજ્યોની રચનાનાં ખુદિખળ અને ઠગાકોટલની-ગુલના કરી અરસપરસ લામ મેળાની પ્રેમ-કેન્કો બ્રીટીશ માં વૃદ્ધિ કરવાના આસવથી રચવામાં આવ્યો છે. અને એટું તમ કેન્કો બ્રીટીશ પ્રદર્શન રાખવામાં આવ્યું છે. ગંધા, મે મહિનાની અધવ-ચમાં પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સને હાથે એ ખુદો મેલવામાં આવ્યો છે; તે ખરોખર પાર મહિના સુધી ઉધાડો રાખવામાં આવશે.

જગતમાં અત્યાર સુધીમાં ને મહાન પ્રદર્શનો ભરવામાં આવ્યા છે તેમનાથી કાંઈ પણ દરજ્જે આ પ્રદર્શન ઉતરતું ના ચાપ એવી ખાસ કાળજી આ મહાન પ્રદર્શનનાં યોજક ૬૦ વર્ષના મી. હીરોહીએ રાખી હતી. વનવગમને બાંહે એક બીજું શહેર જાણે ઉભું કરવાનું હોય એવી તરેહની યોજનાઓ એમને કરવી પડી હતી. સફેદ મહેલાનું જાણે નેટલું જમીનની ઉપર બાંધકામ વિજેરમાં મેડેનનું કામ હતું તેટલુંજ એક બીજું શહેર જમીનની તળે પણ એક કામ વિજેર કરતું પણ હતું. પ્રથમ તો મટર કામ કરતું પછી તેમાં ૩૦ માઇલના વિસ્તાર નેટલાં મટરનાં મેળાનાં

ગોઠવવા પડ્યા છે ૨૦ માઇલ પાણીના નળ, ૧૫ માઇલ ગેસની નળીઓ અને ૧૫ માઇલ વીજળીના તાર ચૂપ્પા પડ્યા છે

મકાનીનો ૨૨મો સેક્ટ દેખાય છે પણ એ બધાં હુમલાનાં કે લામ્પનાં ~~પ્રતીબંધ~~ બોલાનાં અને ગળવેલનાં બતાવવા પડ્યાં છે આ ~~મોટા મોટા મોટા મોટા~~ પણ દિશાગીરની તાત એટલીજ છે કે મનુષ્યકૃત સંજિનો આ સુન્દર દેખાવ માત્ર એક ક્ષણ સુધી રચનાની માફક એકજ વર્ષગા ઉડી જશે । અને માત્ર ૧૨ મહિના પછી આજ રથને પાછા આવીને જોઈશુ તો આ કાત્રી લીલાતુ નામ કે નિશાન જોવામાયે નહિ આવે ।

પ્રદર્શનનો ઉત્તમ ભાગ તે સમારથાનને દરબારી મહેલ છે એનું નામ કોર્ટ ઓફ આનર રાખવામા આવ્યું છે આ મહેલની આગપાસ ન્દાના ન્દાના કોર્ટ ઓફ ઓનર જળધીય અને સુદર તગીર સેબી રજા છે

આની આવડાઓ ચારે તરફ હિન્દુસ્તાનની બાધણીનાં ધાટના નવી નવી ઢળના મનોહર મકાનો છે આપણા દેશની વસ્તુઓ જે મહેલમા ગોઠવવામા હિન્દુસ્તાનની કારી આવી છે તેની બાધણી ઈ ડો સર્વેનક ' ધાટની રાખવામાં આવી ગરીબા નમુના છે અને એની માતરણીને મળતી આવે છે અદર પેસવાનો દરવાજો લાહોર કળાનુનનના વિધાર્થી માં મીરીસુદીન જેવો હાથ વધુ અવ્યાસ સાથે લાંઠનમા રહે છે એમણે બહુ કતમ રીતે મુશ્કેલીમાં ૬૬ પ્રમાણે રાખ્યાર્યો છે

મુખ્ય દરવાજાની બંને બાજુએ મિમ્બર અને અશ્વનસરના સુન્દર મળીયા લઠામરી દીધા છે દરવાજામા પેસતાં જમણી બાજુએ મુજબ મુન્નરશાજાઓમાં મોકરેડે એક ઉત્તમ કારીગરીના નમુના કમ હાઝ આપણી આંખોને પ્રયમજ દૃષ્ટિએ દારે છે એની સામી બુએ પણ એજ મુનમની મુન્નરશાજામ થી આવેલું બાજુ એક દાર છે તે એક બાજુ તાજાનુ અને બીજી બાજુથી એલુમીનીયમનુ બતાવેલું છે એની જોડાને બદલ મુન્નરશાજાનું પણ ત્રાંમાનું સુદર કામ જોવામાં આવે છે !

અદર મોરગાપુરની કારીગરીના નમુના તથા બગાગાના ગામડાંમા અને ખેતરોમાં માણસો કેવી રીતે જીવન માળે છે તે આમેદૂબ બતાવવામા આવે છે એક મોટા કમ્પા ટર્મ હિન્દુસ્તાનની શિલ્પકળાના જુદીજુદી જાતના નમુના તથા થયા છે તેના ૧૩ વિભાગ છે તે બધામાં પચ્ચર ઉપર કેવું જુદી જુદી તરેહનું બારીક કાનરકામ થઈ શકે છે તે બહુ ઉત્તમ રીતે બતાવવામાં આવ્યું છે બરમાની સરકાર ત કૃપી બરમાનુ સુદર રૂપ ઉપરનું કોતરકામ મોઢકામા આવ્યું છે કાસ્તિયથી ત્રાંના દરબાર મારશને શ્રીનમરની મુન્નરશાજાવાળા ડા મીત્રએ પસદ કરેલા ઉદ્યોગ મુન્નરના નમુનાઓને સાથ મહેદી જમા અનાચન રાખી છે એ સાગન કંઈ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો નથી એ વિભાગમાં રેથમ

જાત

ન્દાના જુદાજુદા
સુદર દેખા
૫ લામે

રથને ગોઠવ્યા છે તે
બરકથી ૬૫એલા

આસામના મહાના બગીચામાં ઉગતા જુદીજુદી જાતના બધા મળીને ૬૦૦ નમુનાઓ ત્યાં ગોઠવ્યા છે. તેમાં સીકોનની મહા પથ્થુ ત્યાં નજરે પડે છે. આ મહા વેચવાની ત્યાં ગોઠવણ નહિ થયે શકી હોવાથી ક્ષીપ્રતે એનીજ જોડે હિંદુસ્તાનની આ બધી મહાઓ વેચવાની દુકાન ખોલી છે. ગયાં ત્રીસ વર્ષથી મહાના પાકમાં જેને સુધારો વધારો થયો છે તે પથ્થુ સમજી શકાય એવું થયું છે ત્યાં કરેલી છે. આ ઉપરાંત મહાના એક આખા બગીચાનો દેખાવ ત્યાં જુદો કર્યો છે. તેમાં ઉગેલી મહાના છોડ, કુલી લોકો, ટોપલીઓ એ બધું ગોઠવી વિલાપતના લોકોને તદ્દન નવી વાતો સમજાવી ખુશ કરવાની ધારણા રાખી છે.

આ મુજીને આગળ જતાં મી. બેસમથ કંરોદજીના જવાહિરના સુંદર ભંડારે જોતા જોતા મદ્રાસના ચામડાની બનાવટો આગળ જમ પહોંચીએ છીએ. ત્યાંના મી. ચેટરીને આ બધો માલ પ્રદર્શનમાં મોકલ્યો છે. એમાં ચામડાને કળતીને રંગ મહાવવામાં મદ્રાસી ઓએ જે પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરી છે તે બરાબર જોઈ શકાય છે. ગુણપાટના નમુના કલકત્તેથી આવ્યા છે. એ રથળની પાછળ ખાછો બંગાળના ચામડાનો સુંદર દેખાવ બતાવવામાં આવ્યો છે. વળી આગળ જતાં સામે સીકોનનાં લાકડાં જોવામાં આવે છે. એની મજાજુતી વગેરે બધું મમજી શકાય એવી રીતે એમની ગોઠવણી કરી છે.

મુબંબ દેલાકાના કપાસનાં ખેતરોનો કાપણી વખતનો દેખાવ મંડપની ડાબી બાજુએથી શરૂ થાય છે. તે તદ્દન આમેદુજ ખરાંજ ખેતરો જેવો લાગે છે. એની આગળ એ સુંદરમાંથી બનતી અનેક તરેહની વણકટની મીઝે આગળજ મૂકવામાં આવી છે. એની આગળના ખંડમાં આ દેશની કાચી ધાતુઓ, તેલનાં બીઆં, રેસાવાળા છોડ વિગેરે ગોઠવાયાં છે. આ રીતે હિંદુસ્તાનની બની શકે એટલી બધીજ વસ્તુઓ આ પ્રદર્શનમાં રજુ થઈ છે. આ બધાથી આપણા દેશનું શું ફળદર શીકાવવાનું છે તેનો સમજાવતું નથી. ઉલટો બહેમ એમ જાય છે કે આ બધું પૂરું વિગતવાર એ વણીક જુદિવાળી પ્રમંથોના જોવાઈ ગયા પછી હજી કંઈ આપણું રહ્યું સહ્યું સત્ત્વ હુંદાઈ તો નહીં જાય.

પથુ પ્રદર્શન જોતાં જોતાં આ આપણા દેશમાં વધારે દોરઈ જવાની હાલ જરૂર નથી. હિંદુસ્તાનની વસ્તુઓ કરતાં બીજું પણ વધુ જોવાનું હજી બાકી છે.

પ્રદર્શનનો ઉત્તમમાં ઉત્તમ ભાગ તો 'કોર્ટ ઓફ એનર' ઉપર કહો છે એનાથી બીજો નંબર રમતગમતના અખાડાનો મહેલ આવે છે. એમાં અનેક રમત ગમતોનાં તરેહની સરસ રમવાની મોડરજી છે. એમાં હરિયાણી ક્ષીસેતરી વિભાગ વાળાં મેદાનો બનાવવામાં આવ્યા છે; પગથીઓ પાડી છે; ન્હાનાં ન્હાનાં તળાવો કર્યાં છે; એમાં તરવાની સરસો થવાની છે. ઉડે સ્થી કુમકી મારનારાઓની પરીક્ષા કરવાની છે ને એમને માટે આ રથળ ખાસ ધનામો કહાડવામાં આવ્યા છે. કહે છે કે રમત ગમતોની આવી સરસ યોજના અત્યાર સુધીનાં કોઈ પણ પ્રદર્શનમાં જોવામાં આવી નથી.

કળાકૌશલ્યનો સંગ્રહ જે રથળે કરવામાં આવ્યો છે એ ખંડનો વીમો ૩.૭૫૦૦૦૦૦ નો ઉતરવ્યો છે. અહીંયાં જે વસ્તુઓ મૂકવામાં આવી છે તે એવી કળાકૌશલ્યનો તરેહ તરેહવારની છે કે એવી ઓળે વિચારવેતના લોકોએ પહેલાં કદી જોઈ નહીં હોય.

આખા પ્રદર્શનમાં બધા મળીને આવા આવા ૨૦ મેહેસો છે એ તોવાર કરતી વખતે 'પ્લાન' વિગેરે ફોરનામાં તથા બાધકામ કરતી વખતે વિલાયત અને ફ્રાન્સ જન્ને દેશના ઉત્તમોત્તમ ઇન્જનેરીએ ધણી મદદ કરી છે

પ્રદર્શનમાં ખરી મજાદ કરવાના અને નવીની ન્હાની વીજળીક બળથી ચાલતી અનેક વિદાર નૌકાઓ પ્રેક્ષકોને આમ જણાવે અને નવીઓ તેમ ફેરવી ધ્રુમ રહેત કરાવે છે

"કોન્ગ્રેસ હોલ" નામનો એક મન્ય સભાસ્થાન ઉભુ કરવામાં આવ્યું છે એમાં દેશવિદેશની પરિપક્વ મનશે પ્રદર્શન, રાજકીય આધારિક ઉદ્યોગિક અને વિગ્નાનિક દરેક વિષયના સાદાસમૂત નીવડે એવી દરેક જોડવણ કરવામાં આવી છે

આખું પ્રદર્શન જોતાં એમ લાગે છે કે મનુષ્યને ઉપયોગી એવી દરેક દરેક બાબ તો આ પ્રદર્શનમાં સમાવેશ થયો છે અને જુના જુના વિભાગો પ્રદર્શનની સુપુર્ણતા ની, અવરજા કરવા જે યોગ્ય જેઠ આસપાસીએ ધૂંકવામાં આવ્યા છે તેમની તે મમ ઉપત્તી લાપતાત નિર્ધિવાદ છે

નવી નવી શોધના સમઢ, સાચાકામનો મેહેલ સ્ત્રીઓના હાથથી નચેલા કામો, ફેળવણી આપનાના સાહિત્ય, ખેતીવાડીની ચીજો, સંસ્થાનેને માટે કઢાડેલી મન્ય કુશળીઓ અને સુન્દર બાગબગીચા આ બધું એટલું આકર્ષક અને મોહક બન્યું છે કે લાખો લોકો એ પ્રદર્શન જોવા ઉતરી પડશે.

અદર ૧૦ લાખ માણસ ૨૨લું હોય તોપણ માલ થોડી જમા રહે એટલી એની વિચાગતા છે અદર ન્હાની આગગાડીઓ અને મોટરગાડીઓ ફો પ્રદર્શનની વિશાળતા હતી રહેવની તે હારા એક કલાકમાં ૭૫૦૦૦ માણસ ફરીવળે એવી મથુની કરવામાં આવી છે

બુદ્ધિશાળી લોકોને મીખવાનું આમાં જોટલું છે એટલુંજ મોજ મજાના શોખાન રહેલાણીઓને ગમે એવું પણ ઘણું છે મામાના દેખાવો ઇલેક્ટ્રીક મોજમજાની જોડવણ એથ રાણીના વખતનું લાડન શહેર એ બધી રચનાઓ એવાઓને માટે છે અદર હોટલો, આશમરજાનો લાભામંડપો, કુજ નિહુજો વિગેરેની જોડ નથી પણ એ બધાથી વધે એવી કનેવેશન રહેલી મજાદ છે એની પાછળ ૩૦૦૦૦૦ રૂપીઆ ખર્ચ્યા છે

નિશાન બાજોને માટે સસલાં રોડવવાના નથી પણ એક અનલવજ તરેહની જોડ રાખી છે, તે વારે યાત્રીએ પાણીમાં ડૂબાડીયો મારશે ને ઉપર તરશે શિકારીઓ તથા એની ઉપર નિશાનજાલ અજમાવાવાને દામ હોય તો જોને આવડુ નિશાન બાજોના ખેલો હોય તે આવી જાથ ફેરવી જાહેર ખમશે આપવામાં જોવી છે

એક મનોહર સ્થળે તાના પ્રકારના સુન્દર વાજીત્રો મધુર ગીતો ગાઈ પ્રેક્ષકોને દિવ્ય સૃષ્ટિમાં ખેંચી જાય છે પરંતુ જોનારને ખરેખરો આનંદ સંધ્યા મધુર વાજીત્રો કાગ પછી છે એ વખતે ખુશનુમા ટુન વાડીઓમાં સુરોભીત માયવી રાજ મેહેરોની પુરૂષો હાથમાં હથ ધાવીને નીચા પ્રકારની વિનોદ વાર્તા કરતા પ્રદર્શનની મજલ લેવા જુદતા

ખુબતાં ટોળામધ ચાંસાં જાન છે ! આસપાસ દેદીધમ ૬ વીજળીની રોશનીથી ઝગઝગી રહેલા રંગરંગીન ટુવારા ઉઠી નહા છે ! જળ ધોધના પાણી ચળક ચળક ચાય છે ! આ વખતે જોનાર ધમાયકડીવાળા ધેધાગીઆ લડન શેહેરમાં છે એ વાનજ જુની જાય છે અને જાણે તે અનકાપૂરીમાં કે સ્વર્ગના નંદનવનમાં જ ફરતો હોય એવું તેને લીધર લાગે છે !

હુનિયાની મહાન પ્રજાઓની સરખામણીમાં આપણે કેટલામે નબરે આવીયે એવા છીએ, એ બતાવે સમજવાને સાફ આવી આવી અનેક બાબતોમાં આપણી સ્થિતિ આપણે ન્યૂરોપ અમેરિકાની આગળ વધેલી પ્રજાઓ શુ શુ કરી રહી છે, તે જાણતે જોતા રહેવાની જરૂર છે

આપણી નેશનન કોન્ટ્રેસે યોજતા હિન્દુસ્થાનના ઉદ્યોગ હુન્નરના પ્રદર્શનો આ પ્રદર્શન આગળ નહાના બચ્ચાં જેવા લાગે છે પણ એથી નામીપાસ થવડું કંઈ કારણ નથી અયાગ શ્રમ કરી સ્વાર્થનો અનેક બાબતોમાં ભેગ આપતા આપતા સ્વદેશ સેવામાં મડ્યાને મડયા રહીશું તો ધંમે ધીમે આપણે પણ ઘણું કરી શકીશું.

હિન્દવાસીઓ ! સ્વદેશ બાંહે ! લડન વાસીઓના આ સુખની એરેખાઈ કરવાનું આપણને કંઈ કારણ નથી ખરી વાત છે કે દાતમાં આપણા દેશમાં તો આપણા સ્વદેશપ્રેમી લોકો લાજપતરાય અને જીલ દેશ બાકો દુકાળીઆઓનું પ્રદર્શન કરે છે ! કાગ મરડા ચોનંદથી મહાંતા ઢગલા એકલા કરી રહી છે ચારે દિશાએથી દુખના ભૂખના પોકાર પડી નહા છે છપાન, જાહેર સભાઓના અને જાપતાના એવા આંકે કપડા પ કાપ છે વધારાની જાપતાની પોનીસ કેનેકે સ્થળે જદિખરત આર શોકામ છે રાજકોલ ઉચ્ચેરણી રિંગેરે તોડમનો મૂકાઈને સુમધ, કનકતા, મદાસ વિગેરે સ્થળે કાઠીમાં કામ ચાલી રહ્યા છે. આવા આવાં કરશો સગ આપણા મન હિરેમમાં છે છતાં દુખથી કાપર નહીં જાની આપણે નિશ્ચય કર્યો છે કે “ દેશને ઉન્નત કરીશું ” કોનની સાહાય વખેર સ્વાયમથી આત્મબળથી દેશને “ સમૃદ્ધિવાન નીતિવાન જનારીશું ” દેશાનકોના શરીર, મન, અત કરણ મધુ ઉત્તમ યશો દેશ આ સ્થિતિમાં નહોતું રહે અને એક વખત એવો આવશે કે જ્યારે લડન જેવા તો શુ પણ એવીએ વધેર બપકાદાર પ્રદર્શન ભરી આ પણા દેશ બાંધેને સર્વ વાતે ઉત્તમ દશામાં મગ થતા જોઈશ

“ એક દીન એવો આવશે, જ્યારે અમી ઝાણો ઝરતા પૃથ્વિનેય પસાળશે

આ દુખને જુખતા પડે પોકાર ચારે દિશથી,
સાથીય મગળગીતના ધ્વનિ મંદ મધુર આવશે

એક દીન એવો આવશે

મરદેશના જેવી ઉજડ જુમિ સર્વ શારંગવંતી,
દગી ટુલ્યથી લચી સુદરી સમ એકવી અહીં નહ લશે ”

એક દીન એવો આવશે

કવિ અને સ્વતંત્રતા.

કવિ— સ્વતંત્રતા ! ક્યાં તું જાણે ?
કહે માત ! હે યોગનપૂર્ણ દેવી !

સ્વતંત્રતા— જ્યાં પ્રાણ અર્પે તોર દેશ અર્પે,
તે ધૂલિમા હું લઉં મન પ્રીતે.

કવિ— સ્વતંત્રતા ! ક્યાં તું જાણે વામ બદાની ?
સદા કરે જ્યાં તું જાણે ચિત્ત મહાની.

સ્વતંત્રતા— જે જે હૃદયે અચળ રક્ત બહેતું,
તે તે નિવાસ સ્થલ મળ્યું હે તું. ૨

કવિ— સ્વતંત્રતા ! હે જનકિત માત !
કહે ઝાણુ પૂરે તું સર્વ આશ ૧.

સ્વતંત્રતા— વેગે પળે જે જન કિત સાથ,
તે કાળ પૂરે મુજ સર્વ આશ ૩

કવિ— સ્વતંત્રતા ! ક્યાં તું જાણે શક્તિ મૂલ ?
હે માનિનિ ! વાચુ, વચાર્થ જોલ.

સ્વતંત્રતા— જે જે પ્રજા પીડક લોક લાલ,
હુકમ તેના મુજ શાકિ ખૂલ ૪

કવિ— સ્વતંત્રતા ! નિર્ભયતાથી ક્યાં રહે ?
વંદુ તને અંતઃકલિ તે કહે

સ્વતંત્રતા— જ્યાં બેઠા વિરોધ ન લેય લાલે,
ત્યાં છે સદા નિર્ભય વાસ મહારે ૫

કવિ— સ્વતંત્રતા ! કહે, તું ક્યાં મહિમા
હે માત ! કલ્યાણી ! મોહ પ્રજામા ?

સ્વતંત્રતા— સામ્રાજ્ય જ્યાં એકચક્ર, શાસતાડું,
જ્યાંથી મહિમા તકિં મુજ આપું ૬

कालीस्तोत्रम्.

मन्दाकिनीतान्त्रिकम्.

सदान्तिनं भृगुणभक्तं शक्तिखड्गेन दत्तान्
 रक्ताल्लिप्तान् रणभुवि सदा घोरह्रस्कारभीतान् ।
 वन्दे कालीं सुनयनरहितान् देवशत्रून् बलिष्ठान्
 कृन्तन्तीं त्वां बहुबलधृता भीषणां रक्तनेत्राम् ॥ १ ॥

देवादीनां मुखत्रयविनाशे य उद्योगशाली
 दुष्टाचारो महिषादनो राक्षसः सम्बभूव ।
 वेगेन त्वं सदयहृदया परितप्रायदेहं
 संहृत्येनं सकलजगतः पूजनीयासि जाता ॥ २ ॥

आकर्ष्याग्रे घनवनपतेः कूजितं दीर्घदीर्घं
 शैले हृद्धं करिवरगणा भीतिभीता द्रवन्ति ।
 श्रुत्वा धीरं रिपुमद्हरं सिंहनादं तथा ते
 धुद्राः सर्वे सपरिमुखा दैत्यनाथा भवन्ति ॥ ३ ॥

पुण्याः सन्तः परहितरता बद्धदेशोद्भवा ये
 भूमेरस्याः समुद्रयकृते सयतन्ते सदैव ।
 गङ्गातीरे रुचिम्भरले मन्दिरे सुन्दरे ते
 वीक्षन्ते त्वां विमलहृदयाः पापदुर्लक्ष्यमूर्तिम् ॥ ४ ॥

अस्त्रज्वालास्फुरदनलभाव्यस्तपीनान्धकारं
 दिक्षु व्याप्तं निविहतिमिरं भारतस्याद्य भिन्स्व ।
 संनद्धा त्वं न भयासि यदा भक्तसंरक्षणार्थं
 शक्ष्यत्यस्मान् मुखयितुमहो किं तपस्वी महेशः ॥ ५ ॥

सन्त्वेवान्ये यमृणहृदया देवर्ष्याः सुशान्ताः
 पादाघातो भृगुमुनिकृतो यः प्रसोदोऽनिवार्यः ॥
 श्रद्धा तस्मान् मम तु महती भक्तियुक्ता भवत्या
 मायामस्ते मुदहशरण शौर्यमस्मासु सिञ्च ॥ ६ ॥

कालीस्तोत्रं पठति पुरुषो यः प्रतापमपीतं
 गात्रं तस्य प्रभवति रिपुर्न महर्तुं करालः ।
 स्तोत्राणां तद्वदु दुरितं हन्तुं चालस्यदोष
 मुचावस्यामिह दिशतु चात्यन्तमोक्षं परत्र ॥ ७ ॥

સર ઐઝેક ન્યુટન.

સર ઐઝેક ન્યુટન એના નાનકડાં જીવનમાં પ્રખ્યાતિ પામેલા ના મહાન ગણિત શાસ્ત્રીનો જન્મ, જે સવત્સરમાં ગેલિલિયોનો સ્વર્ગવાસ થયો તેજ વર્ષમાં એટલે ધરવીસન ૧૬૪૨ માં થયો. કુદરતના મનમાં જાણે એવો વિચાર ન હોય કે પૃથ્વીમાં એક મહાન ગણિત શાસ્ત્રીનો અંગ્રાજ એક વર્ષને માટે પશુ રહેવા ન દેવો. હીન્ડનશાયરમાં આવેલ વુલ્ફમથોર્પ નામના ગામમાં ન્યુટનનાં માબાપ હતાં અને વંશક્રમાંગત જમીનની ખેડ કરી પેતાનું યુગ્મનન ચલાવતા હતા. ૫૦ વર્ષની ઉંમરે ન્યુટનને માન્યમાનની બધાં દરજ્જાનામાં મેક્લવથામાં આપ્યો. ત્યાં તેની અભ્યાસીક શુદ્ધિ અને વંત્રો અન્યત્રમાં સંપૂર્ણ પ્રવૃત્તિતા જાણનાં જ્ઞાનમાં આપ્યો. બીજા દોકડાઓ સાધ રજુ પડી અને જત્રો ના નમુના બતાવતા હતા ત્યારે તેણે પાણીની મદદથી કામ કરતું એક પટિકા ચત્ર (ધીવાળ) બનાવ્યું.

નિશાનમાંથી ઉઠાડી મૂકતા પછી ન્યુટનના માબાપે તેને ખેતરમાં કામ સોંપવા માંડ્યું. પણ ન્યુટન વિદ્યા દેવીનો એવો સુસ્ત ઉપાસક હતો કે ખેતરમાં કામ જણના કામ નહિ એકી પોતાનું, પુસ્તક વાંચ્યાજ કરતો. કંઈ વેચણ કરવા મેટેરમાં ખોમ્લવામાં આવે તો ત્યાં તે ગણિતના કિસામ ગણતો અને તેની સાથે ગણેશો જુદા નોડ પેતાની ખરજી મુજબ વેચાણ કરતો. છોડારને વિભાગસ ઉપર આવો અનિવાર્ય પ્રેમ છે એવું જાણવાથી તેની માતાને ચિંતા થઈ તેણીએ તુલ્ય તેને કેમ્બ્રીજ મોકલવાની ગોઠવ કરી. ન્યુટન ફ્રીટી કોલેજમાં દરેકીસન ૧૬૬૧ ના જુન માસની પાંચમી તારીખે જામલ થયો ત્યાં તેણે તક શાસ્ત્ર તેજી-વિજ્ઞાન-શાસ્ત્ર અને અનંતશ્રદી શાસ્ત્ર (ગેનરેલ પ્રિન્સિપ્લ્સ ઓફ મેથેમેટિક્સ) અત વિના એક પછી એક સમ્પાદ્યો જે અમુક નિયમ પ્રમાણે વધે છે અથવા ઘટે છે તેવી સધળી સમ્પાદ્યોના મર્યાબાઓનું પ્રતિપાન જે શાસ્ત્રમાં થાય છે તેો અનંત શ્રદી શાસ્ત્ર કહે છે) આદિ ગ્રંથોનો અજાણસ શરૂઆતમાં કર્યો. પછી 'ડેકાદ' નામના કેચ ગણિત શાસ્ત્રી જેણે તત્ત્વમનમાં પણ પુસ્તકો લખ્યા છે અને જે સફારજી બ્રમિલિ શાસ્ત્રને (Analytical geometry) સુખ્ય ઉપાસક છે, તેના બ્રમિલિ શાસ્ત્રનો અવધાસ કર્યો. તેજી-વિજ્ઞાન શાસ્ત્રમાં ત્રિકોણાકૃતિ ઉપર એક સર્વખો રીતે બનાવેલા એક નહાના રત્નમાં જ મદનથી (transcendental prism) તેજના સાત ભાગ કર્યા અને તેવી આકૃતિએને બરાબર ગોઠવો ચર્ચ-તેજના સત ભાગ બીજા ઉપર રખાઈ રીતે બતાવ્યા.

૧૬૬૫ માં બારે મરમી ફાટી નીકળવાથી તે ધેર ગયો; અને ત્યાં તેણે પોતાનો અભ્યાસ જારી રાખ્યો એક વખતે બાજમાં બેઠો હતો ત્યારે જક ઉપરથી એક ફળ નીચે પડ્યું જેણે તેના ઉપર વિચાર કરતા કરતાં ગુરૂત્વાકર્ષણનો નિયમ જે બારતપર્ધના મહાન ગણિત સત્રી બારકરાયર્ગે તેના પેહેલાં આશરે ચારસે વર્ષ ઉપર શોધી રહ્યો હતો તે નિયમનું તેને બન થયું. ગુરૂત્વાકર્ષણના નિયમતા અધારે ખગોળમાં જણાતાં જણાતાં કેટલાં દેખાવો જેને માટે સમજુન આપવી તે વખત સધી કેવળ, અચકચ પડતી

તેની ધણીજ સહેલી રીતે તે સમજીત આપી શક્યો. ન્યુટને જોણી કંઠાડેલા ગતિના ત્રણ નિયમો ઉપર આખા ગતિ શાસ્ત્રનો આધાર છે; અને ગતિ શાસ્ત્રના આધારે જ ખગોળ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ થયેલો છે. ન્યુટનના ગતિના ત્રણ નિયમો દરેક શાસ્ત્રમાં એટલી અગત્ય ધરાવે છે તેને અને જાણવા નિરૂપયોગી નથી.

૧. કોઈ પણ સ્થિત અથવા ગતિમાન વસ્તુ પોતાની સ્થિતતાની અથવા ગતિમત્તાની સ્થિતિનો બાહ્યબળના અભાવે ત્યાગ નહી કરે

૨. ગતિમાં દેશદાર, પ્રયુક્તબળ (impressed force) ના પ્રમાણમાં જ થાય છે અને જે દિશામાં બલ પ્રવર્તે છે તેજ દિશામાં થાય છે.

૩. આઘાત અને પ્રત્યાઘાત સરખાજ હોય છે, અને સામસામી દિશામાં પ્રવૃત્ત થાય છે.

આ પ્રમાણે ન્યુટને પોતાની શોધક શક્તિનો શુભ ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. શરૂઆતમાં તેને પિસાની બાળત ધણી અગવડો ભોગવવી પડતી. કારણ કે તેની ભગીરથી ફક્ત તેની માતુંજ પોપણ ચર્ચ શકતું અને અધ્યાપક તરીકે તેને જુજ પગાર મળતો. ન્યુટનને પોતાની જાત માટે ધનની ઝાઝી જરૂર પડતી નહીં. પણ જ્યારે પુસ્તકો અને યંત્રો ખરીદ કરવા માટે પુરતા પૈસા તેને ન મળી શકતા ત્યારે તે કંટાળતો; પણ તેની મેહેનત બધા ના બહુધારામાં આવતાં તેના ઉપર છનામોનો વરસાદ વર્ષવા લાગ્યો. રાજ્ય તરફથી પણ ૧૭૦૧ ની સાલમાં તેને ટકાણાનો અધિપતિ બનાવવામાં આવ્યો જે અધિકાર તેણે પોતાના મૃત્યુપર્યંત ભોગવ્યો.

ન્યુટન ગણિતના હિસાબ ગણતમાં એટલો બધો વિચાર મસ્ત થઈ જતો કે તેને બાજુ ભવ્યહારતું કોઈ પણ પ્રકારનું ભાન રહેતું નહીં. આ ઉપર એક ન્હાની વાત કહેવામાં આવે છે એક વખતે ન્યુટનની સ્ત્રીએ ન્યુટનને ઘડિયાળ અને ઊંડું આપી કહ્યું કે અમુક વખત સુધી આ ઈંટાને ઉડગતા પાણીમાં નાખી બહાર કઢાડી જેને પણ ન્યુટને ઈંટાને બદલે ઘડિયાળને ઉડગતા પાણીમાં નાખી ઘડિયાળની માફક ઈંટાને ઝાલી નેવા લાગ્યો. માણસ આવો વિચારલીન થાય સારે જ નવીન શોધો કરવા શક્તિમાન થાય છે. ૮૪ વર્ષનું માંણુ આમુખ્ય ભોગી ૧૬૩૭ ની સાલમાં ન્યુટને આ અસાર સંસારનો સાગ, કરી પરલોક વાસ કર્યો.

ન્યુટનમાં અતૈદિક શુદ્ધિ હતી, એ નિર્વિવાદ છે. પણ અતૈદિક શુદ્ધિવાળાઓને પણ તેના ચરિત્રનો અભ્યાસ કર્યાંથી ધણે દુઃખનો ચવનો સંભવ છે. તેના ચરિત્ર ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે સતત ઉદ્યોગ વિના અતૈદિક શુદ્ધિ કદા ઉપયોગમાં આવતી નથી. શુદ્ધિ સાથે ઉદ્યોગ બન્ને ત્યારેજ એટ પરિપૂર્ણ આગે શકે છે. ન્યુટન નીમકદલાસ ડાલો અને સંતોષી હતો. તેનામાં એટલો બધો વિનય હતો કે પોતાના મર્થો વિશે કોઈપણ વખતે ગર્વ ન કરતો. આટલી શોધો કર્યા છતાં યુનનો અગ્રાધના વિશે એક વખત નીચે પ્રમાણે ઉદ્ગારો કરાવ્યા હતા:—“I am merely a child picking up pebbles from the shore, while the great ocean of truth lies unexplored be-

નૈતિક કેળવણી.

સાક્ષ્યસંગત' માત્રાપની જાળવવામાં સામગ્રી દર્શાવે છે. પણ તે સામગ્રી સારા હોય જોઈ; અને માત્રાપની હોકરા તરફ સાક્ષ્યસંગત અને તેમનો દરેકનો વ્યવહાર, જેમ આવી ઉમિઓ બદલાતી જાય છે તેમ તેમ બદલાય છે.

અથવા જે આવેશને અનુસરવાની સાથે કંઈક સુધારવા જેવી વાત આપે છે તે તે મત બાબતમાંના વ્યવસ્થા સાક્ષતા આવેલા હોય છે કે આગળથી સ્મરણથી સ્થિત હોય છે. કેટલેક સ્થાને તે માત્રાપ બીજા નોકર ચાકરને પ્રેમાણે કરાં ઉદ્ધરે છે તેમના વ્યવહારનું અનુકરણ કરે છે. નોકર ચાકરની વ્યવહારીતિ થી ચિત્ત યુક્તિમુક્ત હોતી નથી; પરંતુ કેવળ અત્યાનુભવ હોય છે.

આવી સ્થિતિ તરતજ કંઈ બદલાય નહિ. મોટે સુધારા થઈ શકે તે પહેલાં અમુક વર્ષો વીતવાં જોઈએ. રાજકીય બદલાવની માફક કેળવણીનાં બદલાવ પણ ક જનાર્યાં જનતાં નથી. પણ તે તે સમય વીતે ખીલે છે. અને વળી થોડા સમય સુધી તે તેનો પ્રસાર અગોચર હોય છે. પરંતુ દરેક જાતના સુધારા તે ધીમાજ હોય છે. વડ સુધારાપરથી સાધનની ઉપયોગીતા સામીત થઈ શકે છે, અને આ સાધનવિષેજ વિષ હોય છે.

હોદ્દા મામસાન કહે છે કે સર્વ જાળકા સારા જન્મે છે. અથવા તે તેનાથી ઉપ જો, કહેવાય છે કે સાક્ષી પૂર્ણ રીતિથી જાળકાને જેવાં બનાવતાં હોય તેવાં બનાવી શકા આવા આવા વિચારોને આ રથને આપણે મણીશું નહિ. આપણે તે એમનાં માતીયું જાલી વ્યવસ્થાથી જો, કે કુદરતી ખામીઓ નિર્મૂળ કરી શકાય નહિ; પણ ઘણી નિર્મૂળ કરી શકાય તે ખરી.

કેળવણીની સંપૂર્ણ પદ્ધતિથી નવીન યુગની પ્રજા ઉપજ્ઞ કરી શકાય તે તે શેષીએ કવિતામાં સમ્યું છે તેના જેવું થાય ! શેષી કહે છે કે જો અનુભવ જાતિ તેમની, જુની સંસ્થાઓ અને વહેમ મૂકી દે તે ફુનિયામાંના ફુગુણ ધણીખરા જતા રહે ! ખેડ વિચાર વિકાર વગર માનુષી વ્યવહારનો અલ્પાસ કરનારને અમાન્ય લાગે !

આમ હોવા છતાં જે ઘણી ઉમેદ બરી આશાઓ રાખે છે તેમના પક્ષમાં આપણે બજીશું. ઉત્સાહ, અતુની અવસ્થામાં પણ ઘણી ઉપયોગી અસપ્રદ શક્તિ છે. રાષ્ટ્ર છે કે ઉત્સાહી પોલીટીશીયન જે એમ માનતા હોય કે જે સુધારા માટે તે લડાઈ કરે છે તે સુધારા નિરર્થક છે, તે જ પ્રયત્ન તેઓ આદરે છે તે આદરે જ નહિ; અને જે સ્વાર્થ સંભવે છે તે સમર્પે જ નહિ. નીશા ઘણું સાંકળિકિ દુર્ગુણનું મૂળ છે, એમ જો સંપૂર્ણ ખાતરી ન હોય તે મુદવાન વિવેચના વિમાયતીઓ ઘણા જોછા બજીથી કામ કરે. બીજા બાબતો પ્રમાણે પરીપક્ષર અથવા તે પરદુઃખનાં જનપણમાં પશુરકાર્ય વિભાગથી અનેક શ્રવણ નીપજ શકે. અને કાર્ય વિભાગ બરોબર થઈ શકે એટલા માટે પરીપક્ષરની જુદાં જુદાં કામ કરનારાઓએ પોતા પોતાના વર્ગીય કાર્યમાં ઘણીજ અતિશય કૌમત મૂકવી જોઈ એ અને અતુલ આરથા મૂકવી જોઈએ. જેથી કરીને યુદ્ધિ સંજયથી અથવા નૈતિક કેળવણીને રામબાણ દવા કહે છે તેમના માટે આપણે કહીશું કે તેઓનો અતિ ઉચ્ચ ઉત્સાહ તે કામમાં ધણીજ ઉપયોગી નીવડે છે અને વરુ સ્થિતિની એવી મહેરબાની હોય છે કે તેઓની આરથા અંકમ રહી શકે છે.

જે કે નૈતિક કેળવણીની અમુક પદ્ધતિથી બાળકોને વાંચિતસ્થિતિમાં કેળવી શકાય, અનેક દરેક માબાપને એવી ઉચ્ચ પદ્ધતિનું જ્ઞાન આપી શકાય, એ સત્ય હોય તો પણ આપણે હેતુ પાર પાડી શકાય કે નહિ તે સંકા બરેલું છે એમ ભૂલી ન જવું કે આવી ભાતની કોઈ પદ્ધતિ અનુસરતી અને બરોબર સંપૂર્ણ કરવામાં ઘણી ચંચળાઈ, ભલભન સાંધ, આત્મસંયમ આદિ અનેક ગુણોની જરૂર પડે છે કે જે કોઈ માણસ પાસે જવલ્યે ન જોવામાં આવે છે. ગૃહસંબધી વ્યવસ્થા વિષે ૨ યાં ચર્ચાવનાર જૂથ કરે છે કે તેઓ ઘણાખરા દોષ છાકવને શિરે મૂકે છે, અને એક દોષ માબાપને માથે મૂકતા નથી. નાન્ય બધારણમાં પણ આવી મિથ્યા ધારણા પેસી ગઈ છે કે સદ્ગુણ રાખ્યકર્તા ગામી છે અને કુંચીય પ્રજા ગામી છે.

જે શહેરીઓની સાથે આપણે વ્યવહાર ચલાવીએ છીએ જે લોકો આપણા સમાજ-મમાં આવે છે તેઓને આપણે ઘણા કાચા મનુષ્ય જાણીએ છીએ. આખો દિવસ ચાલતી નિંદા, મિત્રમિત્રના કહ્યા દેવાળું કાઢવાના દાખસા, ટ્યેરીમાં મંડાતા દાવા, પોલીસના રીપોર્ટ—આ બધું અવસોકતાં આપણને બધે વ્યાપી રહેલા સ્વાર્થ, અપ્રમાણિકતા અને દુષ્ટતા માલુમ પડે છે. તે છતાં ભારે આપણે બાળકને ઉછેરવાની વ્યવસ્થાપર રીકા કરીએ છીએ અને જીવન માણસોની ચર્તાલુક બારીકાઈથી તપાસીએ છીએ ત્યારે વારંવાર આપણે તો એમજ સમજી લેખએ છીએ કે છોકરાંની સાથેની ચાલચલગતમાં નીચ માબાપ તો નૈતિક અપરાધથી યુક્ત હોવા બદલે ! આ એટલું બધું અસત્ય છે કે છોકરાંની આડપણાને આરોપાતી ગૃહની અવ્યવસ્થાની ઘણીખરી કુંચાઈ માટે માબાપને શીરે મોટા ટપકો મૂકવામાં આપણને કંઈ પણ વાધો નથી. એ ધ્યાનમાં રાખવું કે વધારે આત્મસંયમી અને વધારે લાગણી યાજના માબાપવિષે આપણે યોવના નથી પણ માત્ર કહેવાતા ‘લોક’ ની આધારણ વાત કરીએછીએ જે માતા વારે ધડીયે બાળકને ન ધાવવા માટે ગુસ્સાથી તરછોડે છે ને માતાની પાસેથી કેટલું નૈતિક શિક્ષણ ધારવું ! તેની પાસેથી કેટલી કેળવણીની આશા રાખવી ! બારીનાં ચોકકા આગળ આગળી કચરાઈ જવાથી, અંધુડાં મોચાઈ જવાથી કે લચકાઈ જવાથી મોટેથી ગાસ પાડતા બાળકની યુમ સાંગળી જે માતા તેને શાંતિ આપવાને બદલે મારનો પાક જમાડે છે તે માતાની પાસે ન્યાયની લાગણી ક્યાંથી હોય ! તે માતાનું હૃદય ટુવના કરવાને કેટલે દરજ્જે સમર્થ હોવું જોઈએ ! મોચાવલી જાંગવાળા છોકરાને ઘેર લઈ જઈ સોટીનો શીરપાવ આપવામાં આવે છે તે છોકરાની કેળવણીવિષે કેવી આશાઓ બાંધવી ! બરેબર, આ હદ બહારના દર્શાવે છે. પરંતુ આ દર્શાવે કેટલાક અધમ કુટુંબની ગાસ ચલગત અને લાગણીને બરોબર નમુંનો છે. ધારીરિક અવ્યવસ્થાને લીધે ઉપજતા ગમ-રાટ માટે માબાપ છોકરાને વારંધડીયે લપગક ચોડે છે તે કોણે જોયું નથી ? પડી ગયેલા બાળકને ઝુંટની પેડે લઈ લેતી માતાને છોકરાને ગળે બાંધતી કોણે દેખી નથી ? જે કોર અવાજમાં પિતા એકદમ પોતાનાં છોકરાને સુપ ચઢ જવાનું કહે છે તેજ તે પિતાની છોકરાં માથેની અંધુરી અપકવ માનુથી લાગણી દર્શાવતું નથી ! શાંત બેસી રહેવાના હુકમ જે ચપગ છોકરો ગમરાણા વિના અથવા લાગણી ઉચ્ચેરાણા વિના માને જ નહિ—રેલ્વે ગાડીમાં મુસાફરી કરતાં બારી બહાર ડોહું ન કઢાડવાના હુકમ કે જે ચંચળ

છોકરાને માટે દુઃખ લાગશે-મદારીની રમત કે અકસ્માતના ખેલો ન જોવા દેવાનો દુરાચાર-જોજોને નવાઈ લાગે તે તે નવાઈથી પ્રશ્ન પૂછે ત્યારે પ્રશ્નો જવાબ તો ક્યાંએ આપવો રહ્યો પણ તેને જાણે ફરીથી એવા પ્રશ્ન પૂછવાની ઉદ્વેગ ન કરવાના દુકમ-ચારીરીક પ્રયત્નોથી અથવા આનંદને કીધે જે કંઈ કુદતી મનોરાજિત જાગરના મગજમાં વિકસે તેને દાખી નાખવાના પ્રયાસ-આવી જાતની વિવિધ પ્રકારની વારંવાર દેખાઈતી બીક અને હમી જે તરત નિરૂપણી હોય છે તે કેવળ નિર્દયતાની નિશાની નથી ? ફરીથી બાર કહ્યો કહેવા માથું છું કે આવા દર્શાવે જાણે ઘેર હોય છે એમ કહેવા જે માગતો નથી. પરંતુ “શોક” ની સાધારણ માંસ યજ્ઞગત આલોગ જોવામાં આવે છે.

“In the rearing of children, there is resolution wanting as well as tenderness. The moment the stripping of the child used to begin, the singing used to begin; and the latter never ceased till the former had ceased. After having heard this go on with all my children, Rousseau taught me the philosophy of it. I happened by accident, to look into his ‘Emile,’ and there I found him saying that the nurse subdued the voice of the child and made it quiet by drowning its voice in hers and thereby making it perceive that it could not be heard, and that to continue to cry was of no avail. A silent nurse is a poor soul. It is a great disadvantage to the child if the mother be of a very silent, placid, quiet turn. The singing, the talking to, the tossing and rolling about, that, mothers in general practise are very beneficial to children; they give them exercise, awaken their attention, animate them and rouse them to action. It is very bad to have a child even carried about by a dull, inanimate, silent servant who will never talk sing or chirrup to it; who will but just carry it about, always kept in the same attitude and seeing hearing nothing to give it life and spirit.”

(અપૂર્ણ)

ગેહાંડના ઉદાર મતવાદી અને આપણે.

ન્યારે હિંદુસ્તાનના પ્રધાન પદે ઉદાર મતવાદી, મહાત્મા ગાંધીજીના સિદ્ધિ મી મોર્લીની નીમણુંક થઈ ત્યારે આપણા હિંદુસ્તાનમાં આનંદ વરસી રહ્યો. ધણાકેએ એમ માન્યું કે મહાત્મા મી. ગાંધીજીના પદે જિંદગી હિંદુસ્તાનને અનેક નહિ તો ઘોડા ધણા લાભ અવસ્ય આપશેજ. સાહિત્ય-જગતમાં અનેક ગ્રંથો રચી, ઉદારમત સમર્થન કરી. જેણે અક્ષય કીર્તિ મેળવી છે, તેવો મનુષ્ય આ હીનભાગ્ય ભારત વર્ષને અવસ્ય લાભદાયક નિવડશે. અને પોતાનું સામર્થ્ય આ દેશના લોકોના કલ્યાણને માટે વાપરશે કેટલાકેએ એમ પણ ધારતા હતા કે બંગાળનું નિરાકરણ પણ એ ઉદાર મતવાદી કરશે મી. ગાંધીજી મી. રેડ્ડે મી. કાટન વિગેરેઓએ બંગાળના બધા કરાવવાને ધણાજ પ્રયાસ કર્યો પણ સર્વ ફાલે.

મી. રેડ્ડે પોતાના સુપ્રસિદ્ધ Review of Reviews નામના માસિકમાં સ્પષ્ટ લખ્યું કે જો મી. મોર્લી, જે એકવાર કરવામાં આવ્યું છે, તેને રદ કરવું એ રાજ-નીતિ અનુસાર ન સમજીને જો બંગાળ પૂર્વની માફક નહિ કરે તો તેના (મોર્લીના) જીવનમાં એક ધોરતર બૂલ થશે. એટલુંજ નહિ પણ Land league ના સમયે મી. રેડ્ડેને જે કષ્ટ સહન કરવું પડ્યું તેનાથી સો ગણ કષ્ટ તેને સહન કરવું પડશે. મી. મોર્લીએ આ બાબતપર ધ્યાન આપ્યું નહિ. મોર્લીની આવી વર્તણૂક જોઈ કવિ શ્રેષ્ઠ શેક્ષ્પીયર ના Merchant of Venice માની નાવિકા Portia પોર્લીઆના ચમ્દ સ્મરણમાં આવે છે “ I can easier teach twenty what were good to be done than be one of the twenty to follow my own teaching” પ્રશ્ન એ થાય છે કે મી. મોર્લીએ પોતાની ઉદાર નીતિ ક્યેમ મઠી દીધી? અમારે એ કહેવું છે કે ઇંગ્લાંડમાં બેંક, બ્રાધર, અને એડમો જેવા પુરુષ હવે નથી. ઈંગ્લીશ્વેલીકમનું મોજું ઇંગ્લાંડ પર પ્રસરી ગયું છે. અને અધિમતી (liberal) ઉદાર મતવાદી હો કે (conservative) અનુદારમતવાદી હો તેને હાથે હિંદુસ્તાનનું મજુ થવાનું નથી. આપણે અહિં ના ત્રણા માણસો આ વાત માન્ય કરતા નથી, સ્વીકારતા નથી, તેમની આંખ્ય હજી પણ ઉઘડતી નથી, આપણામાંના ધણા એમ માને છે, તેમની એવી ધારણા છે, તેમની એવી શ્રદ્ધા છે, વિશ્વાસ છે કે ઉદાર મત વાદીઓને હાથે હીનભાગ્ય હિંદુનું મજુ થશે આ કેવળ ભ્રમ છે, મૂઝ જળ સમાન છે એ ઉપરના દષ્ટાંતથી સિદ્ધ થશે.

આયરલેન્ડના United Irishmen નામના પત્રમાં લખાતા આનું હતું કે - “What we Indian people must realise is that whether the man named to rule over them be Radical, Liberal or Conservative is first and always English” અર્થાત્ કે ઇંગ્લાંડથી જે માણસ હિંદુસ્તાનપર અધિકાર ચલાવવા મોકલવામાં આવે છે તે રેડીકલ, વા ઉદાર મત વાદી કે અનુદાર હો પણ તે સર્વેએ ઇંગ્લીશ છે, આ વાત સ્મરણમાં રાખવી જોઈએ ન્યુયોર્કના સુપ્રસિદ્ધ “ ગેલોક અમેરીકન ” નામના પત્રમાંની નીચેની બીના ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે.

• દવા વિગેરે શાકભાજી વગેરે બાગ વસંતના બેઠાથી આવે છે. તે શાકો, શાકભાજી ખાઈને આરોગ્ય સારું થાય છે. ઉત્તર દેશના બગીચામાં આવેલાં, પંજી, ધીમે ધીમે વસંત નકામી નાંખે તેવી સુધારા કરી, પંખ આદિની ગોઠવણ સુકેત સંપૂર્ણ વસંત વગેરે આવેલું.

આ વિષયો ઉપર, સંખ્યાથી કહેવું અત્યંત ઠીક નથી. આપણે તો સામાન્ય વિષય ઉપર જ આવીશું. ઉડા ઉતરી પ્રયાસ કરેલાં તે તો, પંદરે વિગત તથા બગીચા વિધાન મહેનત કામ છે. આપણે વિષય છોડી દે, પરંતુ કાંઈ રસ સાથે મૂળ મળે તે વિચાર્યું. કાંઈ પણ વિશેષ દર્શાવે. આ રથને આપી ચકાવ નહિ. વળી બીજા પ્રસંગે એક વિષય સહ ચર્ચાશું. અત્રે તો એટલું કહેવું બંધ થશે કે, જુઓ પારીકા અવલોકન અને સતત ખંતનું તથા ધૈર્યનું અદ્ભૂત પરિણામ !

આવી રીતે દરેક દલપણ યતી નવી શોધો, નજીબ વસ્તુપરથી ફક્ત શોધકના સ્વાર્થ તથા ખંતને આધારે કેળાવવાની મનઃક્રિયાથી જ થાય છે. જનમીજન માણસમાં ધણે જુસ્સો તથા અતિશય માનસીક શક્તિ હોય છે. તે તેજ મહાભારત કામો કરે છે એ સમજવું બુદ્ધિ ભરેલું છે. જે પુરુષ પોતાનું મનોબળ મદદ ખતથી વાપરે છે અને સતત આમિદથી સાધ્ય વસ્તુ તરફ પોતાની જુસ્સો તથા કેળવેલી શુદ્ધિ વાપરે છે તેજ ધણે આશીશ્વરનાં યાચ છે. આપણાં કોઈ નામાંકીત અંગે કંઈ મી. એન્જ. વર્ગે એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે “અનુભવ માત્રમાં ન્યૂનાતિક શુદ્ધિ દેખાય છે. એક માણસમાં વધારે ને બીજામાં કમ અક્ષમ હોય છે, તેના કોઈ એકોના સમજાવે કે ચિત્ત એકાગ્ર રાખીને કામ કરવાની જગે પહેલી કેળવણી મળેલી હોય, જે પોતાના મનને ઠીકણે રાખીને ચિત્ત એકાગ્રીને કામ કરતાં શીખ્યા છે તેજ શુદ્ધિમાં આગળ પડશે.” હે ભારત પુત્રો આ સર્વે રહમારે સોનેરી, શીખામણો, પારીકાઓ સખી પમાડો. “હે ભારત પુત્રો આ સર્વે રહમારે સોનેરી, શીખામણો, પારીકાઓ સખી પમાડો.” હે ભારત પુત્રો આ સર્વે રહમારે સોનેરી, શીખામણો, પારીકાઓ સખી પમાડો. “હે ભારત પુત્રો આ સર્વે રહમારે સોનેરી, શીખામણો, પારીકાઓ સખી પમાડો.” હે ભારત પુત્રો આ સર્વે રહમારે સોનેરી, શીખામણો, પારીકાઓ સખી પમાડો.

ભાષા એ મુખ્ય સાધન છે. ઉત્તમ વિચાર ઉત્તમ ભાષામાં દર્શાવવા તો સૌથી પહેલાં જોઈએ વધે છે. બાકી કેટલાક ચોપાનીઓ નીકળે છે તેમાં દર્શાવેલા રૂઝા વિચાર પણ ભાષામાં બિહાસના અભાવને કારણે અધારભાગ રહી કચરાપટ્ટીમાં પડે છે. પરંતુ જે તે સંખ્યા મનની મજાજી રાખી છે, અને આ પત્રનું જોર ના અગ્રે તેવી નેદારી દબા છે, માટે કાંઈપણ ખામી હોય તો વાચક જુદાને તે ક્ષમાવે છે. હવે પાછા આપણા વિષય ઉપર જઈએ. તે મહાન પુરુષોના કથનો વાંચી તે પ્રમાણે દરેક ભારતવાસીએ દેશના ઉદાર માટે યથાશક્તિ શ્રમ લેવો અમત્યતો છે. દુનિયાનાં અમગધપ, રાજ્યો તથા બાપાર ઉદ્યોગ માં આપણી ભોગવતા દેશ તથા ભાષા, રાજ્ય તથા આપણી ઉન્નતિ કરવાના

દીર્ઘદર્શી વિચારો એ સર્વેનું જ્ઞાન મેળવવું અતિ અગત્યનું છે. તેનો સૌથી સરળ ઉપાય આ સમયમા (ખોટો ખ્યાલ ન બરાબરે તેવા) વર્તમાનપત્રો તથા તે દેશના મહાન ગ્રંથ-કારોનાં પુસ્તકો (તે ભાષાના અગ્રણ્ય જનોએ તેનાં ભાષાન્તરો) વાંચવા એજ છે. જીવનની ખરી મહત્તા તેનાંથીજ આવે છે. બાકી અજ્ઞાન દશમાં જીવન ગાળી દેશ પરદેશના શું થાય છે, તેમાં યત્નિકિંચિત્ પણે લક્ષ ન દેરે તેઓની તો અત્યંત વર્ગમા ગણના કરવી એજ બસ છે.

મહારાષ્ટ્રીચોદય.

શ્રી શિવાજી મહારાજ, તુકારામ તથા સમર્થ રામદાસ દ્વારા આદિ મહાતેનાં સાથે સર્વદા સુરખી પાસરી ઉપર મળતા અને તેથી આ નવા વિચારોના પ્રતિનિધિ રૂપ તેઓ પાણીનો લાગ્યા. સાધારણ વર્ગના લોકો ઉપર આ કારણથી એક અપૂર્વ સત્તા તેઓ પ્રાપ્ત કરી શક્યા. શિવાજીના સામાર્થ્યનો મુખ્ય આધાર સાધારણ જનસમુદાયની પ્રીતિ ઉપર હતો; અને ધાર્મિક બંધનના જેવું એવું એક બંધન નથી કે જેથી માણસો એક બીજા સાથે સંપત્ત રીતે બંધાયેલાં જાય છે. ભવિષ્ય તરફ મને તેટલા ડહાપણથી દૃષ્ટિ ફેંકી હોત તોપણ ધાર્મિક જીવનસાથી ને-ચક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકાય તે પ્રાપ્ત કરી શકાત જ નહીં.

આ ઉપરાંત એક બીજા કારણથી શિવાજી મહારાજના મન ઉપર ધણી અસર થઈ. આ કારણ તેમનાં પિતાં અથવા તેમના શિક્ષક દ્વારાજ દેહાંતરના લક્ષ્યમા આવ્યું જ નહતું. શિવાજી મહારાજને નિશ્ચય કર્યો કે ઉત્તરના સુલયમાનો તરફથી યનારો દેશો જો પાછો જોવાવે હોય તો આખા મહારાષ્ટ્રે એકત્ર તે હલ્લાનો પ્રતિરોધ કરવાની આવશ્યકતા હતી. કારણ કે જો મહારાષ્ટ્રના અંતરમાં કલહ અને મિનનંભાવ જાડ રહે તો, જેવી ઉત્તરની સ્થિતિ અસહ્ય થઈ હતી તેવી યથા-વિના રહે નહિ. પેહેલાં એક રાજ્યનો કોળીયો કમીવપણી બીજાનો ગ્રાસ કરવા માટે અને એ પ્રમાણે આખા દેશને યોગ્ય વખતમાં પર-ત્રાંતતાની ખેડી પહેરાવી દે એવો સંભવ હતો.

સૌકર્યેણ જનાન્ મિન્નાજ્જયેન્ માયાયુતો રિપુઃ ।

માયાવી અર્થાત્ કાવાદાવાવાજો દુસ્મન મિન્ન મનુષ્યોને ધણી રહેલાકથી છૂટી શકે છે. શિવાજી મહારાજના શુર સમર્થ શ્રી રામદાસ દ્વારા વારંવાર પોતાના શ્લોકોમાં આ વિચાર સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે; અને હંમેશા તેજ બાબત શિવાજી મહારાજને ઉપદેશ કરે છે. સત્રજા મહારાષ્ટ્રીયોને એકત્ર કરવા અને તેમને તેમની દેશ પ્રત્યેની ફરજ સમજાવવી અને તેઓની અંક પ્રભ બનાવવી, શિવાજી મહારાજની રાજનીતિનો મુખ્ય સિદ્ધાંત આજ હતો; અને આ ઉપરજ આપણે તેમના કેટલાક કાર્યો વિષે સમજીત આપી શકીએ છીએ. જો મહારાષ્ટ્રના અમીર ઉમરાવો ફક્ત પોતાની જાગીરની વૃદ્ધિ કરવા માટે યતન કરે, અને એક બીજા સાથે લડવામાં પોતાનો વખત ગુમાવે, તો જેવી રીતે નજીસે યર્ષ

ઉપર ઉંમરાવો શાવી બધા હતા તે પ્રમાણે મોખસો પણ અચુક ફાવી જાય તેથી બધાએ એકત્ર થવું જોઇએ એવી ખામ જરૂર હતી. અમંતોસાર બધા અગીર ઉંમરાવોએ એ ખીજ તરફથી વિશ્વામ પૂર્વક સામણી ધરાવતી તે ખામત વધારે અને વધારે આવરખાન પ્રાદુર્ભૂત થતી હતી. ગમે તે માણસ ગમે તો તે દિંદુ દોષ તોપણ જે તે આ વિચાર વિરહ વર્તણુક ચલાવે તો તેને સખ્ત દણ્ડ દેવો પડતો. મિત્રપણુ ગળદનો કામમાં ખસેડ પહોચાડવા તૈયાર થાય તો તેની સાથે મિત્રાચારીનો હક્ક છોડી દઇ સમશેરનો ધા કાવાની ધરજ પરતી

દિંદુસ્તાનના ઇતિહાસ ઉપર નજર કરતા એકદમ ખાતરી થાય છે કે ભારતવાસી એને પહેલેથીજ તરફથી જોઈતો ભય હતો, તેના કરતાં અંતર્ય કલહોથી વધારે ભય હતો તેનું સરસમા સરસ વર્ણન નીચેની ભાંસામાં થઇ શકે છે તે અવગણિયત અથવા નિયમનુ પાલન નહીં કરવાની ટેવ છે કોઈ પણ પ્રકારની વ્યવસ્થા અને નિયમો પ્રમાણે વર્તવાને તૈયાર નહીં થવાની રીતિ કેટલાકોમાં હતી, તેથી આંતર અવગણિયત અને અનિયમિત સરકાર વ્યવસ્થિત અને નિયમિત સરકાર સાથે લડવાને અશક્તિમાન નીનડે છે તેથી સાધારણ ખામતોમાં પણ શિવાજી મહારાજે બધાના લાભ એવી રીતે જાળવ્યા કે બધા તો જય થવામાજ પોતાનું શ્રેય થશે એવું સમજવાની બંધાને ટેવ પડી

વસંતવિનોદીનો સ્વદેશ મિત્રમંડળ અને સ્વદેશ બંધુઓને સંદેશો.

બોર્નમર્થ—લંડન

તા ૫-૪-૦૮

બંધુઓ

અમદાવાદની સ્વદેશમિત્રમંડળની દિલચાલ કેમ ચાલે છે તે કૃપા કરી જણાવજો એની દિલચાલ ઉપર મને પૂર્ણભાવ છે એમા વિધાર્થિ સમાસદો છે તેમ સર્વજ્ઞ નાગરિકો થવાના. એમના હૃદયો આપારથી—શિશુ વયથી—સ્વદેશ પ્રેમના અગમ્યતા મધુર અરજી ગાતા હશે, તો એ વિધાર્થિઓ જ્યારે પુખ્ત ઉમરના થશે ત્યારે આ નહાનકડા ઝરણા પણ મહાન મળેતા કરતી અમર નગીઓનું સ્વરૂપ લઇ જગતમાં ફેલાઈ જશે કરી મૂકી કાઢ અહલ્લુત લીલા જગાડશે બાઈ, વધાઈકિત સમજાવી પડાવી વધારેને વધારે વિધાર્થિએને દિનદિન સ્વદેશ ભક્તિરમ્યા છાટશે—અરે છાટશે નહિ પણ ન્હારાડશે રમમા લાલજ કરશે મોટા ઉપર બહુ ના મધરો, પાકે હાથે એકદમ કોકયા નહિ ચડે વિધાર્થિઓ ઉપર ખાસ ધ્યાન આપજો એજ આગળ ઉપર મોટા થશે અને ખરા સ્વદેશભક્ત બનશે એ સ્વદેશભક્ત હશે તો એમના બાઈકો વિના પ્રયાસે એમને અનુમરી એમના જેવા થા

હુ અદિ પુ, પરંતુ મને સ્વદેશમિત્રમંડળના ધણીવાર વિચાર આવે છે

‘મ’ પણ સ્વદેશી હલચાલનું નાણું હું ત્યારે એમજ લાગે છે, જે એમાં સ્વદેશીમિત્રમ-
ળનો કાંઈ પણ હાથ હશે આશા છે જે ગમે તેટલાં મત્ત કરી આ મંડળને અસોપ
હિજ થવા દો. ધધર-કૃપાથી આ મંડળને વાસ્તે નિસ્વાર્થ-નિરભિમાની કામ કરનારાઓ-
ની સંખ્યા સારી છે. કાંઈ પણ મહત્ત્વનું કાર્ય કર્યા પછી દરેક બાધ એમજ, મનમાં ધા-
શે જે ‘ મહે કાંઈ કંઈ નથી; ધધર-કૃપાથી અને બીજા સર્વ’ બાધઓની શક્તિથી આ
‘મ’ થઈ શક્યું છે. —આતું મનમાં ધારણાં તો ફેલેલી લાંકા પણ ગમવાની જરૂર નહિ
હો. આવા કાર્યોમાં માન કે કીર્તિનો જરા પણ લોભ ના જોઈએ—કેવળ સાંધુ, વૃત્તિ હદ-
માં રમાડવી જોઈએ. ખામોશ ધણી ખાતી જોઈએ. કાંઈ કાંઈ ઉતાવળથી જોલ બાકી નય
|| મન ઉપર તે લાવતું ના જોઈએ. લોકો ભલે ગમે તે લાંબે. બાધ, હું કંઈ લઈમને આ
લાહ નથી આપતો, હું આ સલાહ આપવા ગોંગ્ય નથી. માત્ર મ્હારું હૃદય લઈમને
‘મ્હારું’ હું ‘હું’ તો મ્હારું કર્તવ્ય કરવાનો. ’ એજ નિશ્ચય રાખવો જોઈએ—નિરાશાની
મયા ગમે તેટલા ઉધલા ખાવા પડે તોએ હૃદયમાં ના પડવા દેવી જોઈએ તે નાજ
ડવા દેવી જોઈએ.

સ્વાર્થ નિસારજો, જરૂર પડે, કાયાપણુ તોડજો પણ માતૃભૂમિ જ્યાં આપણા બાપ
માઓ ઉછર્યા છે, જ્યાં આપણા કુટુંબકીતાઓ કસોલ કરે છે. અને જ્યાં આપણા
મિત્ર-બન્ધાઓ વસશે ત્હેને, ના નિસારશો. દુનિયાના બીજા દેશો જુઓ, અને તેની સામે
માપણી માતાની હાલત સરખાવો. આવી મરીજ કંગાલિયત શાથી? માતૃ ભક્તિની ન્યૂન-
તાથી થએલી પરંતત્રતાથી. શું આપણને સુખી થવું નથી ગમતું? શું આપણી માતા
જેરંતર દુઃખમાં રીમાવાજ સર્મજ છે? નહિ નહિજ, દુનિયામાં આપણે ગમે ત્યાં જઈએ
યા આપણને લાતો પડે, તિરસ્કાર થાય ત્હેનું કારણ શું? માતૃ ભક્તિની ન્યૂનતાથી થએલી
રતંત્રતા. એકવાર માતાને હલથથી પૂજવા મંડિત, જૂઓ પછી પરત્રતાના બંધનો તૂટે
કે નહિ. આપણું માન દુનિયામાં બધે પડે છે કે નહિ. જાપાનને ૨૫ વર્ષ ઉપર કાંઈ
જીતું પણ નહિ હતું સ્વદેશ ભક્તિના જોરથી જાપાનીઓ કેવા બધે હવે દીપી રહ્યા છે.
ચીન મોટું છે. પણ ચીનનું માન જાપાન જેટલું નથી પડતું. કારણ શું? એટલી સ્વ-
શ ભક્તિ ઓછી. આપણા દેશને તો કાંઈ પૂજતું જો નથી. અને આપણને બધા અંત
અને જંગથી ધારે છે. કારણ શું? સ્વદેશ ભક્તિની ન્યૂનતા. આગરની દ્રષ્ટિએ જોતાં
નિયામાં આગર કેને વ્હાલી નથી? બીજા કશાને ખાતર નહિ તો એક આબરને ખાતર
જે દેશ સ્વતંત્ર થાય એવું કરવું ઘટે છે. બીજા દેશોમાં હિંદુસ્થાન—આવો મોટો દેશ
ત્રેસ કરોડ મનન્યુઓની વાસ્તવાળો દેશ ત્હેની ગણતરી પણ નહિ. એ શું શરમ બરેલું
થી? આપણને કાંઈ પૂછે કે ત્હમે કોણ? તો શો જવાબ? ‘ પરત્ર-નમાણ-હિંદી’
ખાં શિવાવ’ બીજુ. શું કહેશો? આપણી સામે સારી દુનિયા તિરસ્કારથી જુઓ છે. એ
શું શરમાવા જેવું નથી? આવી નમાલી જાંદગાનીમાં જીવવા કરતાં સ્વદેશ સેવામાં કાયા,
તોડવી શું. હિતમ નથી? આપણે તો ‘એક જઈશું; પરંતુ આપણી પછાડીના હજારો-વાળો-
કરોડોની, આગર વધશે. એજ જય અને એજ જીવન છે. સ્વાત્રપતે દત્તાથી પકડી આગ-
ળને આગળ વધે. દિવસ અને રાત ન જુઓ. આગળને આગળ વધવાજ કરો. સામે,
વિજયી અરણોદય, જણાશેજ.

જમાં શાખલ યંવા દિગ્ભત ધરશે, અને પછી આ બહાલી પોતાની મૂર્તિની મૂર્તિ ઉપર ખાસ નહિ રાખે ?

x x + x
x + x x

પછી તાત્કાલે લોકોનું રાજ્ય થયું, ત્યારે તેની ચક્રિત પટ્ટી ગઈ, કશું નહું, કશું અસહ, કશું અમરકારીક થવા પામ્યું નહિ. તે સમયમાં મયુગસન અને તાજ મહેલ, શી સ્વચ્છાઓના હયાયારનો પ્રભાવ બતાવે છે, તે વખતે મુગ સાહિત્ય અથવા વિદ્યાનનો પંથ અથવા પારદૌષ્ટીક વિચારથી ખોટા નહોતા. આ સ્વરૂપ તે ભૂમિની અધ્યાવૃત્તિમાં હતું.

ત્રીજી સ્વરૂપ પૂજાઓ, મરાઠા, રત્નપુત અને બંગાળીઓમાં પુનઃ જન્મનું વર્ણન આપે છે. પ્રાંતીક સાહિત્ય આબાદીમાં આશ્ચર્ય અને સ્વદેશ વીરો ઉત્પન્ન થયા.

ચોથું ખ્રીસ્તીય હકુમત નીચે દિવંદુ હાલનું સ્વરૂપ તાજી જીવન ચક્રિત અને અવિધ્યનું શુભ ચિન્હ બતાવે છે.

આ દરેક સમયોને દિવંદુસતે ચલાવા જોઈએ, અને અભિમાનથી જે બાજતો ઉપર મમર થવાનું છે તે ઉપર ખાસ કરીને નજર નાંખવી જોઈએ.

અમેરીકનો પોતાની માતૃભૂમિ માટે પ્રેમ અને અભિમાન, અમેરીકના ઇતિહાસમાં ધણી જગતના "સ્વાતંત્ર્યના વિગ્રહ" ના દિવસો ઉપર એકમ કરે છે. કોલંબસે કંદેશી શોધતો સમય અને મુરોપનો પરદેશ ઉપર ફેલાવોનાં સુધારાનો સમય, (જે સમયમાં અમેરીકનોએ પોતાનું સંભાળ્યું, દુનીઆના ખોળા દેશો જેમાંથી જન્મને ત્યાં વસ્યા હતા, તેના રહીશ તરીકેના સર્વ લોકો પિત્રારી કંદરા, અને ફક્ત અમેરીકની ભૂમિનેજ વહાલાર થયા સોગત લીધાં, તેની સ્વતંત્રતા માટે લડ્યા, અને એક સ્વતંત્ર જુદી પ્રજા તરીકે વસ્યા.) તેના જેવો વહાલો નથી.

x x x x x
x x x x

જે ખોટી સમજથી દોરાયલા દિવંદુસ્યાનના મુસલમાનો દિવંદુ જન્મ્યા હતાં, તેમાં ધણી પેઢીઓથી રજા છતાં, પોતાના દેશ તરીકે માની તેને બજતા નથી; પણ કાર્યક્રમ ધરાવ, દુર્લભતા તથા અસ્થિરતાને પોતાના દેશો માની અભિમાન રાખે છે. પણ તે ભૂમિના એક લોકોની સગાઈથી જોડાયલા સંતાન નથી. જે સીખ, તેઓની ઉત્પત્તિ ફક્ત સીખ સમયથી જ આલેખે છે, અને સીખ દંતકથાઓ ઉપર પોતાના પુરોને ઉછેરે છે, તે ફક્ત સમસ્ત દિવંદુ પ્રજાનાં ન્દાનાં સ્વરૂપમાં છે.

ચુસ્ત દિવંદુ જે પહેલાંનું છે તેનેજ બાકી રહ્યા છે; ને યોગ્ય ખીલવણી માટે પા રકું લેવા ના પાડે છે; તે નબળી પ્રજા છે; ને જીંદગીની સરતમાં પાછળ પડે છે.

જે દેશી ખ્રીસ્તીઓ પરદેશીઓના હાથથી અપાપથી સંભાવત ઉપર ગુજરાત આસારે છે, તેઓ કયાજનક પ્રજાએ તજ દીધેલાં જીંદગીની દોડમાં પાછળ રહેનારાં બાળકો છે.

સ્વરાજ્ય માટે તે સ્કોટ—અમેરીકન—હાદી, જે અડચણ બતાવે છે. ૧ પ્રજાની સમાનતા (સર્વજનતા). ૨ તેનો ઇતિહાસ જેને માટે દિવંદુસતીએ અભિમાન રાખવાનો

છે પણ આ અડચણો ખરા સ્વદેશમંકર તથા રાષ્ટ્રીય યુરુધને વ્યાજબી લાગતી નથી. કારણ સમાનતા એટલે સંવર્ણતા નહીં પણ સગપ્પા વિચાર, સરખી આચાર્યો, સરખી ધારણાઓ રાખવી એ છે, અને દેશના ઇતિહાસના અભિમાન માટે તેની કેળવણી તેજ રાષ્ટ્ર અધારણ માટે જરૂરના છે

* * * *

દરેક હિંદુવાસી દેશમંકરે ગમે તો તે ખુસનમાન હોય તો પણ આર્યોના પ્રાચીન સુધારાના સમયનું અભિમાન ધરાવવું જોઈએ અને હિંદુઓએ સુસધમાનતા સવના હિંદના ઇતિહાસને પોતાનો ગણવો જોઈએ. અને ઝડપી પ્રવૃત્તિ દેશમંકરે હિંદના પ્રાચીન ઇતિહાસ અને હાલની સ્થિતિ રૂપી ધર્મ નિવેશાર્થ જળ સરકાર (Baptism) કરી હિંદુવાસી તરીકે ખીજીવાર જન્મેલા માફક બહાર પડવું જોઈએ.

* * * *

હુકમા હિંદુવાસી સમસ્ત પ્રજાનું પ્રબોધન તે હિંદુ-આર્ય (Indo-Aryan) નુંજ પ્રબોધન છે કોઈ દેશમંકર, કોઈ રાષ્ટ્રીય પક્ષકારે હિંદને રાષ્ટ્ર જનાવવા મયતાં આ જાળત ખસુસ ધ્યાનમા રાખવા જુવું નહિ

વિષય સમાપ્ત કરતા પૂર્વે એક ખીજી જાળત ઉપર મ્હારે કહેવાતું છે

* * * *

ધર્મ, જાત અને ન્યાતના વિચારોને, ફક્ત સમસ્ત દેશની પ્રજા એક ખીજીના બાધ ઓ છીએ, અને એકને ફ.ખ પડે તે ખીજીને પણ વેઠવાતું છે, તેવું ધારવું એક દરજના રૂપમા બદલી નાખવા જોઈએ પણ તેમા ખરો બાધ કોણ છે તે ઓગખવાની વિવેકબુદ્ધિ વાપરવી જોઈએ

+ * * +

હેવટે સારાશમા—

હિંદના ખરા સત્તાન માટે અગત્યની જાળનો

૧ હિંદ જૂમિની વફાદારી યા દેશમંકર માટે સોગત.

૨ દુનિયાના ખીજી દેશના રહીશ તરીકેના સર્વે હકોનો પરિત્યાગ

૩ હિંદના ઇતિહાસનો અભિમાન પૂર્વક સત્કાર

૪ તેની હંત કયાઓનું તેની સાથે મિત્રણ.

૫ હિંદુ—આર્ય પ્રબોધનનો વિકાસ

૬ તેના મર્વેલ્ફ સાહિત્યનું યાન

૭ એકાદ પ્રાતિક ભાષાનું સંપૂર્ણ યાન.

૮ હિંદુવાસીની આધુનિક રાજ્યકીય નજમાઈ પોતાની માનવી, ન તે દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો.

૯ હિંદુવાસીના હકો મેજવવા માટે પ્રયત્ન તથા લડત.

૧૦ ગાય અને સુવરતું અબસાબક્ષ ન કરવા મજબુત ધરધાતેન વિચારને માન આપવું.

દેશભક્તનું કર્તવ્ય

આભિવંતમાં રાજા અને પ્રજા વચ્ચેના સંબંધો અને તેમના કર્તવ્યો ઉપર દેશ માફક ઉપ પુરાણમાં ચર્ચા થયેલી. આખું દાની ઇશ્વરી વાર્તામાં દર્શાવેલ છે. જ્યારે દેવતાઓને માન્ય પડ્યું કે તેઓથી અમુક સમયે ટકા શકાય નહીં, ત્યારે મદદ અને ઉપદેશ માટે પ્રાર્થણા પાસે ગયા તેઓએ નારાયણની સહાયતાએ અનુદાતા પોતા પોતાના બચાવે. થોડા થોડા અંશ અર્પણ કરીને અમુક દેવીને ઉત્પન્ન જેણે તેઓના માટે સ્વર્ગીય રાજ્યની દેવતા તરીકેના યોગ્ય દક્ષ અને પદવીની કસબી. ચર્ચા તે દેવતાની અંદર રહેલી શુભશક્તિનો આવિર્ભાવ છે તે શક્તિને તેઓએ જાણવાનું થયું અને પરતુમાં નિમ્ન પદાર્થમાં મૂકી અને આવી રીતે દરેક તાલી શક્તિઓને અર્પણ કરીને એક ઇશ્વરી સત્તા ઉત્પન્ન કરી અને પોતાના હેતુ પાર પાડવાને તેઓ આ શક્તિને લોભે થયાં

દરેક જનસમાજ અને પ્રત્યેક મનુષ્યમાં શુભ અને અશુભનો વિરોધ પ્રદર્શિત થાય છે; અને તેટલા માટે પ્રજાના એક જ જીવનમાં શુભની વૃદ્ધિ કરવા અને દરેક બાકિમાં રહેલી સ્વાર્થ પરાયણ વૃત્તિઓમાંથી અશુભને દાખી દેવા હોવાને પોતાની જ છબી સક્રિય થી રાજા અથવા રાજ્ય રૂપે કહેવાતી શેષ સત્તામાં શુભ અને સ્વતંત્રતાવાળા બળો એક જ થાય. આથી અરેખરી રીતે જોતાં રાજા અને પ્રજા વચ્ચે કંઈ પણ વિરોધ હોવો ન જોઈએ, અને જ્યારે આવા વિરોધો થાય ત્યારે તે બંને વચ્ચેના સંબંધ કુદરતથી ઉભરો અને અતીતિવાન હોવો જોઈએ

આ વિરોધો માયાના પ્રદેશમાં હેલ છે અને તે સદૃશ્ય વિવેક અને સત્ય પ્રકાશ થી જતા રહે છે. Our politics is not pure politics, our aim is not discord but harmony. We desire not the creation of conflicts but the establishment of peace through rightly adjusted relations, consciously realised in God. આપણી રાજ્યનીતિ તે માત્ર રાજ્યનીતિ જ નથી. આપણે ઉદ્દેશ ભિન્નતા કરવાનો નહીં પણ એકતા કરવાનો છે. આપણે વિરોધ કરાવવા છએ છતાં નથી, પણ ઇશ્વરમાં પ્રત્યક્ષ રીતે અનુભવાતી અને બધેએસતી સંબંધોવાળી શક્તિનું સ્થાપન કરવું જોઈ છે; અને એજ આપણી મુખ્ય ઇચ્છા છે.

દેશભક્તનું કર્તવ્ય

(દેવરન્ડ જે. મથર્સ એમ. એ. બી. ડી.)

હાલની હિંદની સ્થિતિ તરફ જુઓ ! તેના ત્રીસ કરોડ સંતાનોમાંથી સામાજિક બાબતોમાં બુદ્ધિ પૂર્વક બામ લેવાને કેટલા કુરાજ નથી શક્તિમાન છે ! હિંદુસ્થાનની

વસ્તિનો મોટો ભાગ એવા પ્રકારનો છે કે હાલની સ્થિતિની પદ્ધતિએ જે તેને કોઈ પણ સંસ્થામાં ગત ('વોટ') આપવાનો હોય, તે તે કેવી રીતે અને કોને આપવો તે પણ તેને ગમ પડવાની નહિ. પોતાના પ્રતિનિધિ દ્વારા પોતેજ પોતાના ઉપર અમલ ચલાવે છે, તે વિચાર તેમને તદ્દન નવજ્ઞ લાગવાનો. એટલું જ નહિ પણ વર્ણપરંપરામાં રાજ્ય ચલાવવાના વિચારને તે ઉધો વાળતાર છે, એમ તેઓ માનવાના.

સ્વદેશમકતોની પ્રથમ ફરજ તો આપા લોકો તરફની છે. તેઓ ધણેભાગે અમથ્ય છે. તેઓ જાહેર જુરસામાં તદ્દન નિર્માથ્ય છે. તેઓને કેળવણી, તેમજ ઉત્સાહની જરૂર છે. તેઓમાં રાષ્ટ્રીય એકતાના બાનનો અભાવ એટલે દરજ્જે છે કે એક પ્રખ્યાત ઇતિહાસકાર હિંદમાં ચાલેલી એક લડાઈનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે લડાઈ ચાલતી વખતે પાસેના ખેતરોમાં કામ કરતા ખેડૂતો જાણે કે તે લડાઈના સંબંધમાં કાંઈ પણ જાણતા ન હોય તેમ બે પરવાઈથી કામ કાજ કરતા હતા. તેઓને તે લડાઈમાં પોતાનો સ્વાર્થ સમાયેલો છે, તેમ જરીપણ ખ્યાલ આવતો હોય એમ જણાતું નહોતું. જે હિંદને સ્વતંત્ર થવાની ઈચ્છા હોય તો સંઘર્ષ હવે અદ્વિતીય જનું લેઈએ. તેનો સૌથી અગ્રામ સામાન્ય વર્ગ પ્રથમ ફળવાવવો જોઈએ; તેમજ ઉન્નત સ્થિતિમાં આવે એવો પ્રયત્ન થવો જોઈએ; અને એમ કરતાં જણ્યારો કે જેમ જેમ તે લોકોને અપાતા શિક્ષણનું ધોરણ ઉંચું થતું જશે તેમ તેમ તેમની પોતાની હિંમત તથા રાષ્ટ્રીય જુરસાના બાનનો સ્વતઃ તેમનામાં આવિર્ભાવ થશે. હાલમાં ધણું જાણ્યું એવી બ્રહ્મ હરે છે કે તેઓ ખોટી દિશામાંથીજ પોતાના કાર્યનો આરંભ કરે છે. રાજ્યની મોટી મોટી પાણીઓ હિંદ વાસીઓને મળે ત્યારેજ ખરું સ્વરાજ્ય મળ્યું કહેવાય. પણ એ સત્ય નથી. કશુંકાર વિચાર કર્યા પછી જણ્યારો કે પાણીએ ચડેલા અમંસદારો પ્રજાની મરજી અનુસાર ભાગ્યેજ વર્તશે; તેમજ કોઈ સત્ય અર્થમાં પ્રજાના સ્વાર્થ માટે પ્રતિનિધિ થશે નહિ. ખરો સ્વદેશ મકત તો બીજીજ દિશાથી લોકોપયોગી કાર્ય કરવાનો આરંભ કરશે. પાટનગર કે મોટા મોટા શહેરોમાંથી નહિપણ ન્હાના ન્હાના ગામડાં અને તાલુકામાંથી કાર્ય કરવાનો આરંભ કરશે. સ્વદેશ ખાતર દેશમાં થતા વ્યયનો ગણતરી કરી આત્મભોગ માટે ચતની સ્થાપના કરશે. આનો અર્થ એ છે કે જે તે પોતાને અર્થ હિંમતી ગણે છે તે જધાને પોતાના જાંધુઓને ખાતર ભોગ આપવાનું શરૂ કરશે. કેવળ પોતાનીજ ઉન્નતિ, ઉદ્ધાર અને આત્મલાધા વિગેરેને તેમજે ટાળેલાં આધુનિક સુધારાના લાભો તથા મેળ, મજાનો ભોગ આપવો. પોતાની જાંધળી દૂર પ્રેસેલા શહેરો કે ગામડાંઓમાં ગાંજવાનું પસંદ કરવું. જે ગામડાંઓમાં કદાચ એકાદ બે માણસ પણ ઈચ્છેલાં બાંધાવું કે તેની કેળવણીનું જ્ઞાન ધરાવતા ન હોય તેવા ગામડાંઓમાં રહેતાં સામાન્ય વર્ગના લોકોમાં બાપા અને વિદ્યાનો અભ્યાસ કરી તે દ્વારા કેળવણી લેવાની ઈચ્છા તેમનામાં તેમજે સતેજ કરવી. પોતાનીજ સપ્તિયશાળાઓ સ્થાપવા માટે તે લોકોમાં ઉત્સાહ ઉત્પન્ન કરવો. આદ્યાગીક પ્રતિષ્ઠિ માટે તે સ્વયં સુધારવા તેમનામાં વિદ્યાતેજ કે તેમજ અર્થાકરનારી મંડળોઓ સ્થાપવી; અને યુવાનોમાં લાતુ માવનો અને દેશ વંસલતાનો જુરસો વધે એવી દરેક જાતની યોજનાઓ કરવી. તેઓના અંગ જાગૃત અને સુદૃઢ થાય એવી અંગ કસરતો ધામ્ય કરવી. સ્થાનિક ઉદ્યોગોમાં પોતે દિલસોજી જતાવી તેમને ખીલવવાનો રસ્તો પ્રદર્શિત કરવો. દરેક તાલુકાની, પ્રાંતની, જિલ્લાની, આખા હિંદની, અરે આખી દુનિયાની

અમરદંતરો દરેક જનતા પ્રવાસે તાના શોધામાં દેશાવીને, અને દુનિયામાં શુ થયે તેમાં સુદિ પૂર્વક જાણ લેવા તેમને જુદે જુદે રસ્તે ગ્રેસવા; અને વ્યવહારપ્રયોગો બીજા તમામ-મામડાના વસ્તુ શોધામાં પોળ અને ગંદીઓ સ્વસ્થ રાખવાને, સફતાના પરો સુધ વનાવવાને અને સોર્જનિક તેમજ પોતાના કાયેની નિયમિત કરવાને ઉત્સાહ લાવવે જોઈએ. કારણ જો કે આ લોકોને બીજા ઉપર રાજ્ય ચલાવવાનું હોય તે પ્રથમ પાતે પોતાના ઉપર રાજ્ય ચલાવતાં શીખવું જોઈએ; અને આ બધે સ્વદેશભક્ત ત્યારેજ કરી શકશે કે બધાં તે ક્રાંતીચાવના જુસ્સાથી માંખા ન્ય લોકોને ચાહીને તેમની સાથેજ કામ કરવાનેા આરંભ કરશે. કારણ કે તે પોતાના દેશને આકે છે અને તેઓની અંદર પોતાના દેશના ભવિષ્યની મદદના દેહો છે એમ જુએ છે.

ચાલુ વર્ષ (બીજ) ના ગ્રાહકોના લવાજમની પહેાંચ.

૧૬. રા. જમિયતરામ નરભેરામ. દાકર. અમદાવાદ
૧૭. રા. તંત્રસિંહલાલ માધવભાઈ. અમદાવાદ
૧૮. રા. ગિરધરજીવ અમૃતલાલ. અમદાવાદ
૧૯. રા. ઉમિઆજીદર નરસિંમદાસ. સોજીત્રા.
૨૦. રા. મુગસીદર સુનીલાલ જોશી. વડોદરા
૨૧. રા. રતિલાલ જીવનલાલ લાખીઆ. અમદાવાદ
૨૨. રા. વ્યંકટરાવ મોતીલાલ ડાહર. અમદાવાદ
૨૩. રા. હાલાભાઈ પુરુષોત્તમદાસ દલાલ. અમદાવાદ.
૨૪. રા. ચીમનલાલ હરિલાલ ચોકશી. અમદાવાદ.
૨૫. રા. દલસુખરામ મગનલાલ દવે. અમદાવાદ.
૨૬. મેસર્સ ચીમનલાલ વાઙીલાલ એન્ડ કંપની. અમદાવાદ
૨૭. વિવાયિ સમોજના પુરુષોત્તમના સેફ્ટેરી. સોજીત્રા.
૨૮. રા. બાઈલાલ અંબાલાલ. નડોઆદ.
૨૯. રા. જોન્હનલાલ. લક્ષ્મીલાલ. આરધોડા.
૩૦. રા. અમુલખભાઈ સુનીલાલ. મહેમદાવાદ.

દરેક જગાએ વેચાય છે.

જસમાઈનની

વીંછીની ઢવા.

જસમાઈનની

તાવની ઢવા

ગમે તેવા ઝેરી વીંછીનું એક ત્રણ પડીકાંથી એર એક મીનીટમાં ઉતરી જાય છે લાખો પડીકાં (તાવ) નાબુદ થઈ જાય છે. અજમાઈ ગયાં છે અને તેનું અકસીરપણું સાબી ત થઈ ગયું છે. એક પડીકાથી ૧૦-૨૦ મટી નાચ છે. અને દર્દીઓ વીંછીના ત્રાસથી દર્દીને નવી જીંદગીનું સુકત થાય છે.

ફક્ત ત્રણ પડીકાંથી ગમે તેવા ઝેરી યુખારી નાબુદ થઈ જાય છે. પ્લેગ, મેલેરીઆ, રોજનો, એકાંતરીઓ, ચોથીઓ વગેરે એકદમ ફેરીન મટી જાય છે. અને જીંદગીનું સુખ મળે છે

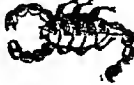
૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ ,, રૂ. ૦.૫૦

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ ,, રૂ. ૦.૫૦

તાવથી ઘટી ગયેલી તાકાતને પાછી લાવે છે તેથી જસમાઈનની તાવની ઢવા એક વખત લઈ ખાત્રી કરવી જોઈએ.

બાપારીઓને મોટું ડીરકાઉન્ટ મળવાનું ઠેકાણું.

જસમાઈન ઇન્ડિયા એજન્સી.
કાકુરદાર રોડ—મુંબાઈ

દીલ્હીવાળા લાલ્લા બીશનદયાળ ધરમદાસને

શુદ્ધ સાચાં મોતીનાં સુરમો.

આંખની બળતરાં કળતર, મગજની ગરમી, નજરો, ખીલ, આંખ, દારી, છાંય
પુછું, પરળ, આંખમાંથી પાણીનું ઝરવું, ચીપટા, પરવાળાં વીજેદને મટાડે છે
દીનત નં. ૧-૩નો ફોલો સુરમો તે ૦ ની કીકીનો ૩. ૦૧ નો. ૦૧ની કીકીનો ૩ ૧
નં. ૪ નો પીજો સુરમો તે ૦૨ ની કીકીનો ૩. ૦૧ નો ૦૧ની કીકીનો ૩. ૧
નં. ૫ નો પોલો સુરમો તે ૦૩ ની કીકીનો ૩. ૦૧
નં. ૬ નો લાલ સુરમે ચીચી ૧ નો ૩ ૦૧

આંખવાની સળી શાશી સાથે મળશે બનાવનાર તથા વેચનાર.
લાલ્લા બીશનદયાળ ધરમદાસ અતરવાળા.
નં. ૩૫૫૩ અમદાવાદ.

LARGEST DEALERS IN BUTTER
THE EMPIRE DAIRY COMPANY.

MANUFACTURERS AND SUPPLIERS OF FRESH DAIRY BUTTER
Branch Office Mehta Brothers } Panch Kawa Gate
46 Ezra Street—CALCUTTA } AHMEDABAD.

ગ્રાહકોને વિજ્ઞાપિ.

જનસમાજને ઉપયોગી દરેક વિષયોની અર્થ કરવાના ઉદ્દેશથી કેવળ પરાપકારથી
કહેવા આ મંત્રિ ગન વર્ષમા કેડું કાર્ય બાબતુ છે તે અમારા સુઝ વાચકોને વિદિત
હશે. અને વિશેષમા તેમાંથી ગ્રાહકો રીને નોકો કરવાને તેના પ્રવર્તકોને વિગત જ નથી
તે, તેના આરંભ બે ફોર્મથી યજ્ઞોષે તે ગ્રાહકોની સંખ્યામાં વધારો થવા સાથે અરી અને
જય ફોર્મ પર જઈ સરેન્દ્ર અરી ફોર્મ પર આવેલો, તે પરથી જ સ્પષ્ટ થશે આપણી તેને
ચાર ફોર્મનું કન્વામાં આવ્યું છે, અને જેમ જેમ ગ્રાહકોની સંખ્યામાં હજી પણ વધી
વતી જશે તેમ તેમ તેના પ્રમા વધી વિશેષ વધારો કન્વામાં આવશે.

વિશેષમા અમે આ વરસથી તેના લેવડા વિષયોને મનનપૂર્વક અભ્યાસ કરી તેની
નિષ્ક્રમસર વહેંચણી કરી છે, અને તેને સખાવવા માટે સારા લેખકો સાથે ગોઠવણ કરી
છે, જે બીનાની સંલતા ગયા અકરથી જ જણાઈ દરો દુકામા તેને સર્વે ઉપયોગી
અને સુદર બનાવવાને અમે સહાય કર્યો છે, અને તે છતાં તેનું સ્વચ્છતા જોડકું જૂન
હતું તેટલું જ, એટલે પ્રતિરૂપ રિપોર્ટ એક પ્રમાણે ગખરાનો નિશ્ચય કર્યો છે અમે આશા
રખીએ છીએ કે તે અમારા પ્રયત્નમાં અમે હજી કુપાથી અને અમારા ઉદારચિત્ત ગ્રા-
હકોના આશયથી વિજયી નીવડીશું.

અતમા અમે અમારા ગ્રાહકોને નમ સૂચના કરવા રત લખ્યો છીએ કે દરેક પ્ર
કારના ઓરો પરાપકારી પ્રયત્નો દબાવી મદદથી જ પાર પડે છે અને તેમાં કોઈ માનુસ
એકલો કાઢ કરી ચકતો નથી મારે અમારા હરદાન ગ્રાહકોએ અત્યાર સુધી આ માસિકને
જોવો આશય આપ્યો છે તેવો સતત આશય આપે જરી. અને આ અંક ને અમે હુક
પોસ્ટથી રવાના કર્યા છે તે સ્વીકારતાં અમે એમ સમજીશું કે આપ ગ્રાહક થઈ ચૂક્યા હો
અને આવતો અંક વી પી થી મોકલીશું. અમને ખાતરી છે કે આવા ઉપયોગી માસિક
મદદ આપવા કોઈ સહાય ખુબ પાછળ નથી પડે એમ સમજી આ અંક આપને સ્વી-
કારવા વિનંતિ કરી અમે અંતે વિરમીએ છીએ

ઉદ્યોધન

અમતો મા સદમય । તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।

મૃત્યોર્માઽમૃત ગમય ।

શ્રદ્ધદારણ્યક ૧૨૩૨૮.

કર્મણ્યવાધિકારસ્તે, મા ફલેષુ કદાચન । શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા. અ. ૨.

પુસ્તક ૨.	} તંત્રવાદક અને પ્રકાશક.	} સવત ૧૯૬૪,
અક ૫.		
	એક યુવક વર્ગ.	ધ્રાવણ, શુદ્ધ, ૩
		ઓગસ્ટ, ૧૯૦૮.

વિષયવાદક

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
દિગ્માવલોકન	ડૉ. હરિપ્રસાદ વરજરાયદેસાઈ એન.સી.પી.એન્ડ. એસ. ૮૭	
કાવ્ય તરંગ		
પ્રતાપસ્તોત્રમ્	રા' જોશીનાન ચૌમનશાસ્ત્રી સ્વામીનારાયણ ખી એ ૧૦૨	
મહાનૃસિંહ	રા' મગનભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ ખી એ એ.એસ. ખી ૧૦૪.	
ચરિત્ર માળા		
સઃ વિલિખ્યમ હરશન	રા ચંદ્રમણિયકર જેતનાથ મણિ ૧૦૫	
કેળવણી,		
નૈતિક કેળવણી	રા જી.પી. સરૈયા ખી એ ૧૦૮	
રાજકીય ખંડ		
કા.પ. સુતર ઉપરની જગત	રા જીવણનાન જેસ કર ભટ્ટ, ૧૧૨.	
નીકળી જાનાની જરૂર	ખી. એ. જોશ એન. ખી	
વિજ્ઞાન ખંડ.		
પાણી	રા સુનીનાન હરગોવિંદ જાની. ખી-એ ૧૧૩.	
પ્રાચીન હિંદુઓમાં ગણિત	રા જોશીનાન ચૌમનનાન સ્વામીનારાયણ ખી એ ૧૧૮	
સાંખ્ય જ્ઞાન		
ઔષ્ધોગિક ખંડ.		
હુબરકળા નિરીક્ષણ	રા ગોકળદાસ અચરતલાન ૧૨૦.	
નવનીત		
ખીજી તાજેર કોન્ડરના પ્રમુખનું ભાષણ	૧૨૫	
સ્વચાત્રા	૧૩૦	
શ્રીયુત તિલકને દેશનિકાલ.	૧૩૨.	

ગ્રાહકોને વિજ્ઞપ્તિ.

જનસમાજને ઉપયોગી દરેક વિષયોની અર્થા કરવાના ઉદ્દેશથી કેવળ પરોપકારાર્થે કાઢેલા આ મામિલે ગતવર્ષમાં કેટલું કાર્ય બાબતે છે તે અમારા સુગ્ર વાચકોને વિદિત હશે. અને વિશેષમાં તેમાંથી કેઈપણ રીતે નફો કરવાનો તેના પ્રવર્તકોનો વિચાર જ નથી તે, તેના આરંભ બે ફોર્મથી થયેલો તે ગ્રાહકોની સંખ્યામાં વધારો થયા સાથે અઢી અને ત્રણ ફોર્મ પર જઈ સરેરાશ અઢી ફોર્મ પર આવેલો, તે પરથીજ સ્પષ્ટ થશે આ વર્ષથી તેને ચાર ફોર્મનું કરવામાં આવ્યું છે અને જેમ જેમ ગ્રાહકોની સંખ્યામાં હજી પણ વૃદ્ધિ થતી જશે તેમ તેમ તેના કદમાં વળી વિશેષ વધારો કરવામાં આવશે.

વિશેષમાં અમે આ વર્ષથી તેમાં લેવાના વિષયોનો મનન-યુક્ત અભ્યાસ કરી તેની નિયમસર વહેંચણી કરી છે, અને તેને લખાવવા માટે સારા લેખકો સાથે ગોઠવણ કરી છે. દુકામાં તેને સર્વાંગિ ઉપયોગી અને સુંદર બનાવવાનો અમે સંકલ્પ કર્યો છે, અને તે છતાં તેનું લવાજમ બેટલું બુજ હવે તેટલું જ, એટલે પ્રતિવર્ષ રૂપિયો એક પ્રમાણે રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

આ અંક જે અમે બુક પોસ્ટથી રવાના કર્યો છે તે સ્વીકારાતાં અમે એમ સમજીશું કે અમારા ઉદ્દેશને પોષણ આપી આપ ગ્રાહક થઈ ચુક્યા છે અને આશા છે કે હવે પછીનો અંક બે વિ. પિ. થી રવાને કરવામાં આવે તો તે આપ જરૂર સ્વીકારી આભારી કરશે.

ઉદ્બોધન.

“ યેષ ઉદયગિરિ દક્ષિ ઉચી કરી,
“ સૂર્ય ધામે ધામે આમ આવે. ”

વર્ષ ૨ જી.]

ધાવળ, ૧૯૬૬

[અંક ૪ થો.

દિશાવલોકન.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઝેવો અમરકાંઠિક દેશ આખી દુનિયામા મળવો મુશ્કેલ છે, ૩૦૦ વર્ષ ઉપર એ દેશની ભૂમિ ડેક્ક વેરાન અને ઉત્કર્ષ હતી અમેરિકાનુ અઢળક અને લા ફૂર પશુઓ જેવી જગલી લોકોની રોળીઓ આમ તેમ ધન અને ખેડુતો દૂધી કરતી, અને માણસોના લગતી પપ્પ હાનમા તો એ દેશમા જે લોકો વસે છે તે એમા તો ઉલોગી સુધરેલા અને ધનાઢ્ય છે કે આખી પૃથ્વીમા એમની ખાનમરી ફરી શકે એની ડોહપણુ પ્રભુનધી એ દેશની આવા દીનો મૂળ પાયો લાના ખેતરો છે, અને ત્યાનો ખેડૂત જેઓ દોષ ન્તો આપણે તો માનીએ જ નહીં કે એ ખેતીનો ધધો કરતો હશે એના લૂગડા લત્તાઈ થીએ શેક જેથો હોય તો આપણા મર્ધ મીનના શેલીઆ કરતાંએ વધે

પેહેલા તો ત્યાએ ખેડૂતો ખિયારા આપણા ખેડૂતોની માફક દહાડો ને રાત સખત મહેનત કરીને પેટ પૂરતું ખાસાનું મેળવતા પરંતુ હાલમા તેઓએ માર્કેટના માધન જમીન ધેરીને ખેતરો મોટા માનખાના જેવા કરી નાખ્યા છે પેહેલાના ખેડૂતોની અને આજકાલના નવા ખેડૂતોની સમજણમા અને જીલ્લિમા પણ બહુ ફર પડી ગયો છે હમ જુના ખેડૂતનુ ખેતીમીનું જ્ઞાન બહુ જ ઉચ્ચ પ્રમાણુ દોષ છે એ સામાન્ય જીવણી લઈ ખેતીના ઉલોગડું ખાસ જ્ઞાન મેળવીને એ ધધામા પરે છે. ૪૦ સી. ૧૮૯૭ માં મુરૈય ખડનો પાક બગડ્યો એ વર્ષમા અમેરિકામા અનાજ પુષ્કળ ઉત્પુ હતું. પરિણામે ખીલ દેશોમાથી અનાજનુ વેચાણ એટલુ બધુ થયુ કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સને એ વર્ષમા ૩ અબજ ને ૬૦ કરોડ રૂપીઆ ઉપત્ત્યા એક વર્ષના અનાજના વેચાણમા આટલા બધા રૂપીઆ ખીલ કોઈ મૂલ્ય અસાધ્ય સંધીમા ઉપજ્યા નથી ૮૭ ની નાવથી એ દેશને ધનના રાશી ખેલા છે, તે વર્ષોર્ષ ૫૦ મૂલકોનો પૈમા ત્યા ખેચાયો જ નવ્ય કે

હાલમા જે દિસોમા ખેતરોનું કામ બધે રહે છે એટલા દિવસ નહોં ગણતા

માત્ર જે દિવસોમાં ખેતીનું કામ ચાલે છે તેવા દિવસોમાં તૈયાર ખેડૂતોનો આવક. યતા પાકની સરસાઇ ૧ દિવસની કિંમત ગણીએ તો સાત કરોડ પચાસ લાખ રૂપીઆ ચાલે છે. તદ્દમારી નાડી ઉપર હાથ મૂકી ને નાડીનો ધબકારો ગણો “ એક, બે, ત્રણ, ચાર...” ગણ કરો, આટલી વારમાં ૧૦૦૦ ગાંધર (૩૦૦૦ રૂપીઆ) ખણખણટ કરતા અમેરિકાના ખેડૂતોની તીજેરીઓમાં પડ્યા ?

આ રીતે મરજી હોય તો દહાડો ને રાત, નાડીના ચાર ચાર ધબકારો ગણો. તે ત્રણ ત્રણ હજાર રૂપીઆ ખેડૂતોના ઉમેરતા નવ-એટલી ઊપજ વાવેતરની ઉપજ. એ સોડાની છે! ત્યાંના ખેડૂતો કહે છે કે અમારી ૧૭ દિવસની કમઈ એકડી કરીએ તો અમેરિકાનું સ્ટાન્ડર્ડ તેજ બનું ખરીદી શકીએ, ૫૦ દિવસની કમાઈમાં કારનેજ અને સ્ટીલના ભરોસેથી એક હાથ દરેવા બધા ઉઘોનો હાથ કરી શકીએ; એક વાવેતર એણુ કરીએ તો બેવજીઅમનું આખું રાજ્ય લઈ શકીએ, રાજ્ય એટલે રાજની તથા લોકોની માવ મિલ્કત સુદ્ધ; બે વાવેતરથી ઈલાવી, ત્રણ વાવેતરમાં ઓરડીઆ હાંગરી, અને પાંચ વાવેતરની ખેતરમાં બેઠે બેઠે “ શાકો રૂપીએ ” ઉપજવીએ છીએ એટલી કિંમતથી મહાન જાર પામેથી એમનું રૂપીઆ ખરીદવા તૈયાર છીએ ! !

આયોગ કરીને યુનાઈટેડ સ્ટેટસના તાખાનો એક રચાણ પ્રાપ્ત છે. તે સામ કાકાએ * ત્યાંના ઇન્ડીઅનો એટલે મળ વતનીઓ પાસે ૧ એકરે જમીનની કિંમત. ૮ મેન્ટસની કિંમતે વેચાતો લીધો હતો. એ દિસાબે એની કિંમત ૫૭૫૦૦૦ પૌડ આપવી પડેલી છતાં આ કિંમત થણ તે વખતના કેટલાક રાજદ્વારીઓએ બહુજ જારે છે દહીંને વાધો ઉઠાવેલો. હવે એટલી કિંમત ગયે મળે આયોગપ્રાપ્તમાં મરજીઓના ઇંડાનુ વેચાણ થએલું તેના યોગા ભાગથી એ આજી છે. એનો ખરો અર્થ એમ કે દર ત્રણ ત્રણ મહિને આયોગની મરજીઓ એ પ્રાપ્તની કિંમત જેટલાં નાણાં ઉપજવી આવે છે.

ખેતીવાડીની આવી ખેદદ ખીવવણી સાથી યદ્દ હશે તેની તપાસ કરતાં માલુમ પડે છે કે ત્યાં ખેતીવાડીની કેળવણી બહુજ ઉત્તમ પ્રકારની આ કૃષિશાસ્ત્રની કેળવણી પલાની ગ્રાંથવણુ ધણ વખતથી થયેલી છે. હાલમાં ખેતીવાડીની કોલેજોમાં સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરી એ કોલેજોના “ એન્યુએલો ” થઈને ૧૫૦૦૦ નવા ખેડૂતો તૈયાર થયેલા છે. ઈ. સ્વી. ૧૮૭૫-માં ત્યાં એક નવી નવી તરફના પાક ઉગાડવાની મતલબથી ખેતીવાડીની પ્રયોગશાળા સ્થાપન કરવામાં આવી હતી. તે ઉપરથી હમણું સુધીમાં ત્યાં એવી મોટા પાયા ઉપર ખીજી ૫૦ પ્રયોગશાળાઓ નીકળી છે. એ ઉપરાંત વોર્શિંગટન જે યુનાઈટેડ સ્ટેટસની રાજધાનીનું મુખ્ય શહેર છે, ત્યાં એક મોટું ખેતીવાડી ખાતું છે. એ ખાતામાં આખી દુનિયાના જૂદા જૂદા ભાગમાંથી ખેતીના શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ એવા ઉત્તમોત્તમ મનુષ્યોને જારે ખર્ચે જૂદા જૂદા

* જેમ વિશ્વાચતને મરજીમાં “મહોનજી” મહેવામાં આવે છે તેમ યુનાઈટેડ સ્ટેટસ

અધિકારપત્ર નિમનામા આવ્યા છે. એ બધા અમલદારો કૃષિશાસ્ત્રના અને ખેતીવાડીના રસાયણ શાસ્ત્રના મહાન અભ્યાસીઓ છે. આ ખાતાના નિભાવ અર્થે સામકાકાને વર્ષે ૬૬૩ ૨૨૦૦૦૦૦૦ પૌડ કાઢાડરા પડે છે. પણ આ બધું ખર્ચ કંઈ નકામું નથી જતું. આયોજાની કોલેજના એક જ પ્રોફેસરે પ્રયોગો કરતા એક નવી તરેહનું બી એટુ શોધી કાઢાડયું છે કે એનાથી દરેક એકરે ૧૦ હુશવ પાક વધારે ઉતરે છે.

અમેરિકાના ખેડૂતોએ જ હ-મેશા ખેડવાનાં એનજી, હથિયારો તથા બીજાં નવાં નવાં સાધા કામ વાપરવામાં પેટેવ કરેલી છે. એમની દરેજની ખેતર ખેડવાની સુધરતી જતી નવી નવી રીતો એમના આપનાદાઓની પુગણી રીતો નવી રીત કરતા અલ્ગ જૂના પ્રકારની ને ચઢીયાતી હાય છે.

નવા ખેડૂતો બધા ગેમેલીન એન્જીનથી ખેતી કરે છે. ગયે વર્ષે એના એન્જીન બનાવનારી કંપનીએ ફક્ત ૨૫૦૦૦ એન્જીનો વેચ્યા, તો પણ ખેડૂતલોકોની માગણીને તેનાથી ખેડેથી વળાયું નથી. યોગ્ય વખતમાં આ એન્જીનો ચલાવવામાં “સ્પીરીટ”થી એન્જીનો ચલાવાય એવી જોડવણુ થશે. એ સ્પીરીટ ખેડૂત લોકો બટકામાંથી ૧૦ આને આપનાના ભાવે કાઢાડી નકશે.

જર્મનીના ખેતરોમાં આવા સ્પીરીટથી ૬૦૦૦ એન્જીનો ચાલે છે. આ દારૂથી એન્જીન ચલાવવાનો વખત ત્યારે આવશે ત્યારે ખેડૂતથી કરી શકાય કૃષિશાસ્ત્રની સંપૂર્ણતા એટલી બધી યોજનાઓ પૂરી થશે. અને પછી ખેતીવાડીમાં વિશેષ કળાનું કંઈ પણ બાકી નહીં રહે, પછી માત્ર એણે પોતાની શક્તિ ખીલવીને પોતાની શક્તિમાં વધારો કરવાનો રહેશે, અને એ શક્તિથી સર્વ શક્તિમાન પૃથ્વીદેવીની પામેના અખુટ ભંડાર કેમ હાથ કરવા એનીજ શક્તિઓ કરવાની ચાલશે.

અમેરિકાના ખેડૂતોની ગણતરી વસ્તિપત્રક ઉપરથી કરીએ તો બધો હિસાબ ખોયે પડે. કારણ કે ત્યાં એક ખેડૂત પાંચ ખેડૂતની મેહેનત જેટલું ફળ લેઈ શકે ખેડૂતોની ખીલેલી છે ખેતરો ગન્ધર કાગખાના જેવાં ઘણાં પડ્યાં છે. અને ખેતીનું કું શક્તિઓ કામ સાચાકામથી ચાલે છે પેટેલા એક એકર જમીન ઉપરના પઉ ઉચલાવતા ૬૧ કલાક થતા, તે હવે યાત્રિક બળથી ૩ કલાક માં પતે છે, ધાસને મારે ત્યાં ૨૧ કલાક થતા, ત્યાં ૪ કલાક થાય છે, ઝોટ પાછળ ૬૬ કલાકને બદલે ૭ કલાક થાય છે, અને બટકાની પાછળ ૧૦૯ કલાકનો વખત નીકળી જતો, તે ખાતે હવે ફક્ત ૨૮ કલાકમાં પાટ આવી જાય છે.

દુનિયાનું ક્ષેત્ર ફળ લગભગ ૫૦ કરોડ ચોરસ માઇલ છે, તે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો વિસ્તાર ૩૦ લાખ ચોરસ માઇલનો છે. દુનિયાની વસ્તિ ૧ અબજ ૬૫ કરોડ માણસની છે, ત્યારે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની વસ્તિ ૮ કરોડ ૬૦ લાખ માણસની છે. એટલે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ જેનો વિસ્તાર પૃથ્વીના વિસ્તારનો ૬ ટકા ભાગ, અને વસ્તિ જેની પૃથ્વીની વસ્તિના પાંચ ટકા જેટલી તે આખો દુનિયામાં ઉત્પન્ન થતા પઉનો પાંચમો ભાગ, કાસનો અડધો અડધ ભાગ, અને ફક્ત યનાજનો પોણો ભાગ ઉત્પન્ન કરે છે ની.

હુનીસાની ખાણોમાંથી રૂપુ નીખે છે તેમાં ૩૫ ટન રૂપુ સુનાઈટ રોષ્ટરસ કાઢાડે છે, ૨૦ ટકા સોનુ કાઢાડે છે, અને ૨૧ ટકા સુતગની સોનુ રૂપુ અને ત્રણે ત્રિયાચ થાય એ મધ્ય પશુ દેશની આર્થિક સપત્તિ કોઈ છે તે દેખાડામાં ગોનો રૂ વનો વિસ્તાર ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે હુનીઆમાં બધી મળાને ૫૭૦ ૦૦૦ માઈલની રેલવે બધાર્થે રૂ૬૯૯ વિસ્તાર છે એમાં ૨૨૫૦૦૦ માઈલ રેલવે સુનાઈટ રોષ્ટરસની છે, એટલે લગભગ હુનિયાના રૂ વે વિસ્તારમાં ૪૦ ટકા એમના છે ।

એ દેશમાં અત્યાર સુધી જેવી આગાદી ચાલતી આવી છે એમ ચાલ્યા કરે તો આવતા દસ વર્ષમાં એમની વસ્તિમાં ૪૦ ૦૦૦,૦૦૦ મનુ થે વધે. વશ વૃદ્ધિ છે સ્ત્રી ૧૯૨૫ માં એમની કુલ વસ્તી ૧૨૫૦૦૦૦૦૦ ૧૩૦૦૦૦૦૦૦ ની વચમાં થાય, અને આ સહીની મધ્યમાં એટલે ૬ સ્ત્રી ૧૯૫૦ માં એમની વસ્તિ ૨૦૦૦૦૦૦૦૦ વીસ કરોડ મનુષ્યોની થવી જોઈએ.

આ દેશનું ભવિષ્ય બધી રીતે ઉજવવ લાગે છે, છતાં ડાહ્યા પુરોષોનો ધર્મ છે કે તેઓએ બધી બાબતોમાં નારવા નિરીક્ષણ કરતાં રહેવું જોઈએ, અને ભવિષ્યની ઉભતિમાં કાંઈ પણ તરફનો ભય લાગે તો તેને મારે સમજાવવો કરવી એ આગેવાનોનો ધર્મ છે એવું સમજીને ઘણાં અર્થ શાસ્ત્રિઓ એ દેશને નીચેની બાબતોમાં તાકીદે ધ્યાન કરવાનું સૂચવે છે તેઓનું એમ કહેવું છે કે મેયસોનો ધર્મોજ નાશ થાય છે જ મધ્યે કષાતા ભય છે આગતુ લોકકે ઈમારતી કામ મારે એટલું કષાય છે કે આ રીતે ચાલુ રહ્યું તો ૨૦ વર્ષમાં લોકકાના ભાવ ડગલ થશે. કાગળ બનાવનારને લોકકાના વ્હેર વગર પશ્ચીમ દરમત પડશે. લેડુ જે મકાનો બાધવામાં અને સાચા કામમાં વપરાય છે એમ વપરાતું રહ્યું તો ૨૦૦ વર્ષમાં એમની ખાણનું લેડુ પણ ખૂરી પડશે આ બધો નમ મો નાશ થાય છે તેના કરતાં પણ હજી ઘણી નદીઓના પાણી સમુદ્રમાં જતા રહે છે, ને એમને વ્હેરા ક તળાવો વિગેરેમાં ભરી રાકાતા નથી તેથી આ વિદ્વાનોનો ધર્મોજ જીવ બગે છે ધર્મોજ જ મધ્યે હજી વસતી વગરના ઉજ્જડ પડી રહ્યા છે, અને ઘણી જમીન હજી બેઝવાળી અને પડતર રહે છે એમાં પણ ગજને ધર્મોજ લાભ મળ્યા વગર રહે છે એમ એઓનું કહેવું છે.

આ બધી બાબતોનો વિચાર કરતાં અને અપાર્થી અગમ એનીનો ધ્યાન લેવા આવર ગયા મે મહિનામાં સુનાઈટ રોષ્ટરસના પ્રમુખ મી રૂમે ગવર્નરોનું કોન્ફરન્સ વેસ્ટે જુદા જુદા પ્રાન્તના ગવર્નરોને બોલાવી એમ કાન્ફરન્સ એકત્રી કર્યું હતું.

તેમની આગળ ઉપરના ભય દૂર કરવાના ધ્યાન રહ્યું થયા હતા કે —કાચલાનો નકામો ભાગ અને હલકા પ્રકારના કોચલાથી મળેલ બનાવી તેમાંથી વિજ્ઞાનિક બળ ઉત્પન્ન કરવા; અને એના પ્રવાહ સો સો અને બે બેસે માટેલ દૂર મોકલવા; જગ

લોભાં ઝપાટાખંધ ઉગે એવાં ઝાડં ઉત્પન્ન 'કરવાનો પ્રયોગ નકામો નીવડ્યો ગણાતો હતો; પણ હવે એ લાકડાને ફીએસોટ નામની દવા પાછને સળો ના લાગે એવાં બનાવી શકાય એમ છે.

મહાન ઝોહીઓ નદી ઉપર નહેરો વિગેરેની ઉત્તમ પ્રકારની યોજના ચાલુ છે, તે સંપૂર્ણ થશે ત્યારે એમાંથી જે વિજળીક બળ ઉત્પન્ન કરવામાં આવશે તેની કિંમત દર વર્ષે એાઈમાં એાઈ ૪૦ કરોડ પૌંડ ઉત્પન્નવી શકશે.

ઉજડ અને ભેજવાળી પડતર જમીન સુધારતા કંઈ નહીં, તો સ્ત્રુજ દરેક એકકરે ૫૦ ડોલરથી એાધું ખર્ચ નહીં ચાપ; પણ પછી એની જે આવક થશે તે આ ખર્ચનો તો ક્યાંએ ખંચવાળી આપે એમ છે.

યુનાઈટેડ રોઇટસના ખેતરોની ફૂલ આવક ગયા વર્ષમાં ૨૨. અબજ ૨૦ કરોડ રૂપીઆ થઈ હતી. ત્યારે પડતર જમીનમાં એાણુ થશે, નહેરો વિગેરેથી એ જમીનને પોપણુ મળશે, ત્યારે વળી જે આવક વધશે તે ઉપરની રકમને તો ક્યાંએ દબાવી દેશે.

પ્રિય વાચક ! આ આંકડા જોઈને આપણે તો હબકી જઈએ એવું છે. આ યુનાઈટેડ રોઇટસની સગ્ગામણીમાં બીજા જાહેરાતોમાં ગરકાવ થયેલા હિંદુસ્તાનની હાલત.

દેશોનું ગણું નથી તો આપણા હિંદુસ્તાનની શી વાત ! આની જોડે આપણું શું સગ્ગામીએ ! આપણી ઉત્તમ ખેતી પાપમાલ આપણા કંચાલ થઈ ગઈ છે. ખેત ગર, એાશીવાળો નિર્ધન જૂખમરાની હાલતમાં પરાણે પોતાનું આયુષ્ય પુરું કરે છે. હમે રોનું અભિમાન કરીએ ! હમારા ખેડૂતોની બે બે વિધા જમીન, બે ચાર દોર,

માગલો તૂટલો કોસ, અને " તૂટી સરખી ઝુપડી, " એ પણ દેવામાં પારકી થઈ પડી છે. એમનાં જીનાં ગાડાં, નિર્માલ્ય ખાતર, દોચરાની સાલના હળપૂણી-કપા આ સ્થિતિ અને ક્યાં એમનાં એ-જીનોની ખેતી ! જમીનના રસકસ ચૂસાઈ ગયા છે. જ્યાં અનાજના દગલે દગલા પાકે ચતા તાના ખજાં ખાલીખમ રહે છે !

વિકાસતમાં મહિને ૪૦ રૂપીઆની આવકવાળા ઘરડા આઠમીએને સરકારે મહિને ૧૫ રૂપીઆ પેન્શનના બાંધી આપ્યાં છે. હિંદુસ્તાનની સરકાર આ ખેડૂતોની માથા દોઢ આવક તારવશે તો એમનું પણ રાજ્ય તરફથી પોપણુ કરવું પડે એવી હાલત જણાશે. સુખમણીઆયરે યોગ્ય કહ્યું છે કે આવા ખેડૂતો પામેથી કર હાથ શકાય ?

આ આપણી ખેતીવાડીની હાલત અને આજ આપણો મૂખ્ય ઉલોમ ! આ ઉલોમ ઉપર આપણા પોણા ભાગનો આધાર ! ઈ. સ્વી. ૧૯૦૫—૦૬ માં આપણી ફૂલ ખેતી ફક્ત ૨૦૭૬૮૭૪૧ એકર જમીન ઉપર થયેલી, ૪૧૬૦૧૦૫૨ એકર જમીન વાવેતરવગર રહેલી, ૧૦૪૬૪૬૧૫ એકર જમીન પડતર પડી રહેલી, અને ૬૭૬૭૩૨૫ એકર જમીનમાં જંગલો છે, પણ આ બધી જમીનની ભવિષ્યમાં કોઈ ખીલવણી કરનાર, હોય એમ હમણાં તો જણાતું નથી.

રહેવે વિસ્તારથી કમનસીમે આપણે ધન પ્રચાર માધનાનો નથી આપણે રહે
ઓ તો દેશનો ઉત્તમ માવ કાચી ધાતુઓ, તેનાં ખીઆ, હાડકા,
રહેવે વિસ્તાર ચામડા રિંગેર સત્તવાળી પરતુઓ પરદેશ ધસડી નાપ છે, તથા
સ્કરની સગવડ ઉપર ખાસ ધ્યાન આપે છે આથી જના ન્યા
રહેવેના પનોતાં પાના થયા છે, ત્યાંથી રહ્યા સહ્યા ઉગોગોએ પડી ભાગ્યા છે

દુકાળ અને મરણ જેવા ભયકર શત્રુઓ દેશને ઉજડ કરવા બેઠા છે થાય છે એ
રીને દેશનો આર્થિક વ્યય થયા જશે એકતોની આજ પ્રમાણે

ભવિષ્ય રિયિતિ આસ્વા કશો અને મરીબાઈ વધે છે એમ વધેજ નશે તો
ઈ રી ૧૮૫૦ મા જે વખતે મુનાઈડ રોઈડસની વરતી રાં

ગણી થશે તે વખતે આપણે કદાચ સમૂળગો નાશ થઈ ચૂકશે હશે કીર્તિવત પુરાણ
આર્થપ્રભ પૃથ્વીના પર ઉપરથી તે વખતે કદાચ તદ્દન લોપ થઈ ગઈ હશે કે થશે

આ ચિત્ર ભયકર છે ! આ ભવિષ્ય દોરી દેશાનતિ સાધવા પ્રવૃત્ત થએના નહાર
ઉત્સારી કુંવક બહુઓના રગમા જમ કરવાના ઇરાદાથી આ લેખ નવી લખ્યો, શત્રુ
ખરી વસ્તુ રિયિતિ આપણી શી છે, અને સામા સાચી રિયિતિ પૃથ્વી ઉપરના અન્ય
મનુષ્યોની પ્રેમ પ્રકારની છે, તેજ દર્શાની આપણે ખરી દેશ સેવા અર્થે કેવા કેવા પ્રયા
સ કરનાની હજી જરૂર છે તેજ સમજાવનાનો નહારો હેતુ છે

બંધુઓ ! દેશને જગાડવો હોય પૃથ્વીમા રથજ રાખવું હોય માતૃભૂમિ પ્રત્યે
ખર હોય હોય તો ઉઠો ! હવે ઉપ ક આજસ રખાય એમ નથી !

“ Awake Arise or Be forever fallen ”

‘ ઉઠો, જાગો અથવા હમેશને માટે પતિત રહો !

પ્રતાપસ્તોત્રમ્.

માલિનીવૃત્તમ્ ।

‘હૃદયપુરનરેશઃ સ્વીયદેશાભિમાની
વિમલચરિતશાલી સન્નિયેશ્વરપ્રગળ્ભઃ ।

પવનનૃપતિચિત્તામ્બોજસંસોભકારી
મનુજહૃદયપદ્મે રાજતા ભારતસ્ય ॥ ૧ ॥

વસન્તતિલકાવૃત્તમ્ ।

કોપારુણેન નયનેન ભયંકરાસ્યો
જાજ્વલ્યમાનમુકવોરતરાસિહસ્તઃ ।

छिन्दन्नजस्रमरिर्वारकलैवराणि ।

युद्धे कृतान्तपदवीं स्पृशति क्षिर्ताद्रः ॥ २ ॥

तेजस्वितां खलु जनः स्थिरनिश्चयस्य

द्रष्टुं समुत्सुकतमो भुवि वर्तते यः ।

धीरस्य ते चरितकल्पतरोः फलानि

स्वादूत्तमानि परिगृह्य विमोदतां सः ॥ ३ ॥

सर्वे यदा नृपतयो बलिसार्वभौम-

प्रीत्यर्थमार्यशुभधर्ममतीव पूतम् ।

त्यक्त्वा स्वकीयतनुजाः प्रददुस्तदा त्व-

मभ्यर्थितोऽपि न ददाय निजस्य कन्याम् ॥ ४ ॥

दिह्रीपतिर्जलधरस्तनितानुकारि-

घोरप्रचंडरवसैन्यभरानुयातः ।

तूर्णं समागमदशांतमदज्वरांधः

शौर्येण तं प्रतिजगन्य महेशकांते ॥ ५ ॥

शत्रोर्वलेन परितो विनिरुध्यमाने

दुर्गे पराक्रमशतानि कृतानि यानि ।

तानि प्रपीडनविनष्टमनोबलाना-

मुत्साहयन्तु हृदयानि सदा जनानाम् ॥ ६ ॥

ओजस्विना बलवता रिपुणा महीश

देदीप्यमानशितशस्त्रसनायपाणे ।

सोढक्षुधश्च विजनेषु चरन् वनेषु

यावद्विपक्षमदमर्दमपुध्ययास्त्वम् ॥ ७ ॥

दुष्कर्मणो दमायितुं मुजनांश्च पातुं

भूमौ यथावतरतीष्टदेवदेवः॥

एवं महीप परतंत्रतयाभिभूता-

मार्याटवीं पुनरलङ्कुरु रक्षितुं नः ॥ ८ ॥

શ્રીમત્પતાપગુણકીર્તનરૂપમેતત્
 સ્તોત્રં પ્રતાપરચિતં દુરિતાપહારિ!
 યઃ સુસ્થિરીકૃતમનાઃ પદ્યતિ પ્રમાતે
 સોઽયં સદા વિજયતે લભતે યશઃશ્ચ ॥ ૧ ॥

“મહાવ્રજનપૂજન.”

રાત્ર—આશાવરીની ધૂત

આવો અમારા દેશમાં પૂજન તમારે થાય છે,
 સર્વસ્વ જેના સ્વાર્થનો રસ દેશમાં વડી ભય છે આવો૦
 જેને ફકરી આદરી પરમાર્થ જેનો સ્વાર્થ છે,
 તે સત્ વાણી અભાવરદા એકનો પૂજય છે આવો૦
 જેનું હૃદય ધડકી રહ્યું નિજ દેશના ધડકારમાં,
 એ પુનિત સુદર હૃદયવરતુ પ્રેમ-પૂજન થાય છે આવો૦
 જેણે મધ્ય આ જ્વિત સરખું હૃદય પરદુખ આગળે,
 પરમેશ દિગ્ધ મનુષ્ય એકજ એજ અદ્વિ પૂજય છે આવો૦
 જેને હજારો દુઃખ દેશની અર્થ પ્રાપ્ત સમાન તે,
 એ પ્રાપ્તના ભરપૂરજતી મુકુટમાળામાં મહિમાય છે. આવો૦
 તે વીરધીર મહાન્ત પ્રેમી આપને અમ મદિરે,
 બ્યા ક્ષાત્રપાત્ર પ્રતાપતુ છે વ્યાદ્યું પૂજન અમે આવો૦
 કુકુમ ભયે પગલે પધારી આંગણ પાવન કરી,
 અમ ગરીબ જનના હૃદયને અભરે ભરે અમીધારથી આવો૦

સર વિલિઅમ હંરશલ.

અનંત કોટિ પ્રજાંડના સરજનહારની શી અકળ લીલા ! અહા ! આ શી રચના ! ભૂમંડળનો સ્તનજડિત દેદિપ્યમાન ધ્રુમટ ! તારાટપકાથી ભરેલો મળમળતો ગાલીચો ! અનેક નક્ષત્ર ગણેથી અક્ષંત યએલો દૈવી ભૂમિનો સીમાડો ! વિવિધ સૂર્યમંડળનું નિવાસસ્થાન ! અસંખ્ય ગ્રહરાશિની વિહારભૂમિ ! દીપ્તિમાન વસ્તુઓનું સંગ્રહસ્થાન ! અનંતભયોતિનો પુંજ ! દેખીતી રીતે અવ્યવસ્થિત છતાં એક અને નિત્ય નિયમને આધીન ! વાહ ! આ શી લીલા ! તેને વર્ણવવા કોણ સમર્થ છે ? તુજ માનવી તે કાર્યની બરોબર કેમ થઈ શકે ! આ અદ્ભૂત કાર્યના ન્હો આગળ માનવી કોણ માગે છે ધન ? તું શું ! ત્હારું કાર્ય શું ! માનવી શું !

પણ આ તર્ક જે કે પરમા માની અનહદ શક્તિ અને તેના ન્હો આગળ માણસની અતિશય સુદૃઢતા બતાવવા બસ છે, છતાં જ્ઞાનનો વધારો કરવાના આપણા કાર્યને માટે તે કામમાં આવે તેમ નથી, માટે આપણે હવે બીજા તર્ક પર ઉતરીશું. ધનને મનુષ્યને અંચળ અને સૂક્ષ્મદર્શી સુદ્ધિની બક્ષિસ આપી છે, જેથી માણસ તેનાં કાર્ય નિરખી તેના શુભ આર્થ શકે. જેવી રીતે જમી પાડવાનું યંત્ર (દિમેરા) લગાર જેટલું હોવા છતાં તેનાથી હજાર ગણી મોટી વસ્તુઓના સાદસ્પતી છાપ તે લઈ શકે છે તે પ્રમાણે જો માણસ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવાને દરકાર વાલો રહે છે તો તે વિશ્વના અનંત ગૂઢ તત્ત્વોની છાપ પણ પોતાના મનમાં પાડી શકે છે. આરંભમાં વર્ણુ. વેદા સ્વર્ગીય ધ્રુમટમાં અહોરાત્ર આપણે સર્વ દરીએ છીએ છતાં આપણામાંના કેટલાંકે તેનું રહસ્ય જાણવાનો અગર તેને બારીકાઈથી અવલોકવાનો પ્રયાસ કર્યો છે ? લગભગ સઘળા તેની તરફ બેપરવાઈથી જુએ છે, જાણે કે તેના જેવી વસ્તુ અસ્તિત્વમાં છે જ નહિ, અથવા તો હાપ તો તે હોવી જોઈએ એટલા માટે છે (as a matter of course) એમ માની લઈ સતોષ વાળે છે. ન્યુટન અગર ગેલીલીઓ જેવા જ્ઞાન સંપાદન કરવાને ઉત્સુક જ્ઞાનદેવીના સુદ્ધિશાળી પુત્રો વિરલ જ હોય છે. ન્યુટને ગ્રાહ ઉપરથી પડતું ફળ જોયું, અને તે પરથી તેને તે પડવાનું કારણ શોધવાનું મન થયું, અને અનેક તર્ક કર્યા પછી ગુરુવાકર્ષણ અને ગતિના અતિ ઉપયોગી નિયમો તેણે શોધી કઢાડ્યા, જેના પરિણામે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રને ધણો લાભ થયો. ન્યુટનના નિયમોથી અજ્ઞાન પણાએ માણસોએ વસ્તુઓને ઉપરથી નીચે પડતી જોઈ દશે, પણ તેનું કારણ શોધવાનું કોઈને મન પડ્યું નહિ. ગેલીલીઓએ પોતાના મતના પ્રતિપાદનમાં જબરો વિરોધ અનુભવ્યો, અને અતિશય દુઃખ સહન કર્યાં. પણ અંતે સૂધી તે પોતાના મતને વળગી રવો. ચાલકી અને દહતાથી તેઓએ દુનિયાને જ્ઞાનમાં આગળ વધારી અને અમર યશ પામ્યા. ગેરવેનીએ મરેલા દેકાને તારથી બાંધ્યો હતો, તે એકદમ બે ચાતા તે પર વિચાર કરતાં વિરુદ્ધ બળનો શોધ કર્યો. જેમ્સ ચોરે સદજમાં વરાળ વ્યંજનો શોધ કર્યો. ડેવીએ કાલસાની ખાણેને માટે આસ દીવો સોધી કઢાડી માર્કે ગેસ અને દીવાના બડકાના સંયોગથી ઉત્પન્ન થતા પ્રકાશને લખ્ખો માણસના હૃદય જતા હતા

શ્રીમત્પતાપગુણકીર્તનરૂપમેતત્
 સ્તોત્રં પ્રતાપરચિતં દુરિતાપહારી
 યઃ સુસ્થિરીકૃતપનાઃ પઠતિ પ્રભાતે
 સોઽયં સદા વિજયતે લભતે યશઃ ॥ ૧ ॥

* મહાનગ્નપૂજન.

રામ—આશાવરીની મૂન

આવો અમારા દેશમાં પૂજન તમારૂં થાય છે,
 ચર્ચસ્ત્ર જેના સ્વાર્થનો રસ દેશમાં વહી જાય છે આવો
 જેને કૃપારી આદરી પરમાર્થ જેનો સ્વાર્થ છે,
 તે સત્ય વાણી અભયવરદા એકલો પૂજાય છે. આવો
 જેનું હૃદય ધણી રક્તિ નિજ દેશના ધણારમાં,
 એ પુનિત મુદર હૃદયવરતુ પ્રેમ-પૂજન થાય છે આવો
 જેણે ગણ્યુ આ જીવિત સરખુ તુચ્છ પરંતુ ખ આગળે,
 પરમેશ દિવ્ય મનુષ્ય એકજ એજ અહિ પૂજાય છે આવો
 જેને હજારો દુઃખ દેશની અર્થ પુષ્પ સમાન તે,
 એ પુષ્પના ભરતુચ્છની શુદ્ધમાળમાં ગહેંકાય છે. આવો
 તે વીરધાર મહાન્ પ્રેમી આવને અમ મદિરે,
 આં ક્ષાત્રપાન પ્રેતાપતુ છે આદર્શ પૂજન અમે આવો
 કુકુમ ભયે પગલે પધારી આગણુ પાવન કરી,
 અમ ગરીબ જનના હૃદયને અભરે ભરો અમીધાગથી આવો

સર વિલિયમ હરશલ.

અનંત કોટિ અહાડના સ્વચ્છનાહારની શી અકળ લીલા ! અહા ! આ શી રચના ! ભૂમંડળનો રત્નજડિત દૈદિપ્યમાન ધુમટ ! તારાટપટીથી ભરેલો ઝળઝળતો ગાલીચો ! અનેક નક્ષત્ર ગણોથી અવકૂટ થએલો દૈવી ભૂમિનો ગીમાણ ! વિવિધ મર્મમંડળનું નિવાસસ્થાન ! અસંખ્ય ગ્રહગણિની વિહારભૂમિ ! દીપ્તિમાન વસ્તુઓનું સંગ્રહસ્થાન ! અનંતજોતિનો પુંજ ! દેખીતી રીતે અલ્પસ્થિત છતાં એક અને નિત્ય નિયમને આધીન ! વાહ ! આ શી લીલા ! તેને વર્ણવવા કોણ સમર્થ છે ? તુલ્ય માનવી તે કાર્યની બરાબર નેમ થઈ શકે ! આ અદ્ભૂત કાર્યના નહો આગળ માનવી કોણ માના હે ઇશ્વર ! તું શુ ! હારે કર્મ શુ ! માનવી શુ !

૧૫ આ તર્ક જે કે પરમામાની અનંદદ શક્તિ અને તેના નહો આગળ માણસની અતિશય ક્ષુદ્રતા બતાવના બસ છે, છતાં જ્ઞાનનો વધારો કરવાના આપણા કાર્યને મારે તે કામમા આવે તેમ નથી, મારે આપણે હવે બીજા તર્ક પર ઉતરીશું. ઇશ્વરે મનુષ્યને સચળ અને સૂક્ષ્મદર્શી બુદ્ધિની બહિષ્ આપી છે, જેથી માણસ તેના કાર્ય નિરૂપી તેના શુભ ગર્ભ શકે જેની રીતે છબી પાડવાનું યત્ન (દિમેરો) લગાર જેટલું હોવા છતાં તેનાથી હજાર ગણી મોટી વસ્તુઓના સાદસ્પતી છાપ તે લઈ શકે છે તે પ્રમાણે જે માણસ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવાને દરકાર વાળો મહે છે તે તે રિશ્વના અનંત ગૂઢ તત્ત્વોની છાપ પણ પોતાના મનમા પાડી શકે છે આરબમા વર્ણુ-વેવા સ્વર્ગીય ધુમટમા અદ્ભુત આપણે સર્વ ફરીએ છીએ છતાં આપણામાના કેટલા-એ તેનું રહસ્ય જાણવાનો અગર તેને બારીકાઈથી અનલોકવાનો પ્રયાસ કર્યો છે ? લગભગ સઘળા તેની તરફ બેપગવાઈથી જુએ છે, જોણે કે તેના જેની વસ્તુ અસ્તિત્વમા છે જ નહિ, અથવા તો હોય તો તે હોવી જોઈએ એટલા મારે છે (as a matter of course) એમ માની લઈ સતોષ પામે છે. ન્યુટન અગર ગેલીલીઓ જેવા જ્ઞાન સપાદન કરવાને ઉત્સુક જ્ઞાનરેહીના બુદ્ધિશાળી પુત્રો વિરહ જ હોય છે. ન્યુટને જાડ ઉપરથી પડતું ફળ જોયું, અને તે પરથી તેને તે પડવાનું કારણ શોધવાનું મન થયું, અને અનેક તર્ક કર્યા પછી ગુરુત્વાકર્ષણ અને ગતિના અતિ ઉપયોગી નિયમો તેણે શોધી કઢાડ્યા, જેના પરિણામે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રને ધણો લાભ થયો. ન્યુટનના નિયમોથી અજ્ઞાન ધણાએ માણસોએ વસ્તુઓને ઉપરથી નીચે પડતી જોઈ હશે, પણ તેનું કારણ શોધવાનું કોઈને મન થયું નહિ. ગેલીલીઓએ પોતાના મતના પ્રતિપાદનમા બજારો વિશેષ અનુગમ્યો, અને અતિશય દુઃખ સહન કર્યા. પણ અત સુધી તે પોતાના મતને વળગી રહ્યાં ચાલાકી અને દહતાથી તેઓએ દુનિયાને જ્ઞાનમા આગળ વધારી અને અમર યશ પાન્યા ગેલેલીઓ મરેલા દેહકાને તારથી બાંધ્યો હતો, તે એમમ બેચાતા તે પર વિચાર કરતા વિચુદ્ધ બળનો ગ્રાપ કર્યો, જેમ્સ વોરો સહજમા વળળ વમનનો શોધ કર્યો. કેવીએ ક્રોવેસાની બાણીને મારે ખાસ દીવો સોધી કઢાડી માર્ક ગ્રેસ અને દીવાના બાકાના સંધેગ્ધી ઉત્પન્ન થતા ધ્રુવરેખાને લખ્યો માણસના શ્વ જતા હતા

તે બચાવ્યા બદલે કહીએ તો વિદ્યાન શાસ્ત્રના શોધમને હાથે જે દુનીયાને સુખ અને સુગમતા પ્રાપ્ત થયાં છે તેમજ મદદન ગતિઓથી પણ બની શક્ય નહિ હોય આ પ્રમાણે જો કોઈ પણ માણસ જ્ઞાન મેળવવાને ઉત્કૃષ્ટ નામે અને ખતથી આરંભેલા કાર્યમાં મગ્નો રહે તો મગ્ને તેવું ક્ષણિક કાર્ય પણ તે પાર પાડી શકે છે ઉપર વર્ણવેલા શિવરાય બીજા ધણા દાખલા આ બીનાની સત્યતા પુરવાર કરવા માલુમ પડે શકશે કેમ આપણા દેશમાં જ તેના દુર્દૈવે વર્તમાનમાં આવા શોધકો જન્મ્યાં જોવામાં આવે છે । હવે ત્યારે થયું હતું, પણ તે સંધળુ આપણે પ્રમાદ અને આગસથી બોધુ છે, અને તેની કાંબી સુદાં પણ આપણને હાનમાં થતી નથી । આપણુ જે કાંઈ ઉત્તમ અને શ્રેષ્ઠ હતું તે સર્વ રસાતળમાં ગયું છે, છતાં હીલુભાગી ભારતનાસીઓની હજી આખો જીવડતી નથી । આ કેવો ઈશ્વરનો માર ।

આપણે આ સમયે જે પ્રખ્યાત નરના જીવનની ટુક નોંધ લેવાની છે તે નરમં ડગના પ્રખ્યાત નિરીક્ષણ કરનારાઓમાંનો એક હતો જેણે પોતાના અનન્ય પ્રયાસ વડે ખગોળવિજ્ઞાને ધણી આગળ વધારી દીધી હતી

વીલીઅમ હર્શલ જર્મનીમાં આવેલા હેનોવરમાં સને ૧૭૭૮ માં જન્મ્યો હતો. તેને બચપણથી વાનિ પ્રદાસ જે તેનો બાપીના ધધો હતો તેમાં તાલિમ આપવામાં આવી હતી અને શિશુનયથીજ બુદ્ધિવિરપક કાર્ય તરફ તેનું મન જવાને લીધે તર્કશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર, અને માનસશાસ્ત્ર જેવાં ગહન વિષયોમાં શિક્ષક મારફત તેને કેળવણી આપવામાં આવી હતી કેટલીક અડચણોને લીધે તેને આ જ્ઞાન સંપાદન કરવાનું કાર્ય પડ્યું મેલવું પડ્યું અને ચૈદ વર્ષની વયે હેનોવરની એક લશ્કરી ટુકડીમાં તેને જોડાવું પડ્યું ત્યાર પછી તરતજ તે ઈન્જિનિયરિંગમાં જ્યાં તેના સુભાગ્યે તેને અર્થ આપે હાલિગટનની ઓળખાણ તે અનીરની મહોરખાનીથી તેને એક લશ્કરી ટુકડીના વાનિ પ્રદાસની જગા આપવામાં આવી, અને તે નોડરીનો સમય પૂરો થતાં તે યોર્કશાયરમાં વાનિજ્ય શિક્ષક નીમાયો આ કાર્ય બજાવતાં નવનસની વેળામાં તેણે ઇંગ્રેજ, ઈટાલીઅન, લેગીન, અને ગ્રીક ભાષાઓનું જ્ઞાન મેળવ્યું કે જેથી કરીને તે પોતાના ધધામાં જ્ઞાનનો વધારો કરી શકે, અને તે કારણથી તેણે ડૉ. રોબર્ટ સ્મિથનું ગામન વિદ્યા અને સુર વિદ્યા પરતું અતિ ગહન પુસ્તક વાંચવા માંડ્યું પણ આ પુસ્તક સમજવા ગણિતશાસ્ત્રનું પૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવું જોઈશે એમ તેને માલુમ પડાથી તેણે તે શાસ્ત્ર શીખવા તરફ પોતાના મનને પ્રેર્યું.

મિત્રોની લાગવગ તથા બંધામણથી તેને ૧૭૯૫ માં લાહીશિક્ષમાં દેવજીના વાનિ પ્રદાસની જગા આપવામાં આવી, અને ત્યાર પછી એકાકીયન નેપથ (દેવજી) માં તે જગાએ નીમાયો આ જગા કાષ્ટકે ઠીક હતી. કારણ કે તેના પગારના જે પૈસા તેને મળતા તે ઉપરાંત તે જે પૈસા ખાનગી શિક્ષણ આપી મેળવતો તેની મદદથી તેને ધધામાં જે પૈસાની પ્રાપ્તિ થવા માંડી પણ આ કારણથી તે પોતાની માનસિક ઉન્નતિ કરવાના કાર્યમાં અટકેલો નહી, અને આજ ચૈદ કેનાક મૂધી પોતાના ધધામાં કામ કર્યા બાદ તે ગણિતનો અભ્યાસ કરવામાં આનંદ માનતો, આ પ્રમાણે મંડવા રહી તેણે જ

મિતિમા આર જ્ઞાન મેળવ્યું અને ગણિતશાસ્ત્ર પર આધાર રાખતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના જુદા જુદા વિભાગોનો અભ્યાસ ખેડવા જેટલો શક્તિમાન થયો. આમાંના જે વિષયોએ તેનું ધ્યાન ખેંચ્યું તે 'ખગોળશાસ્ત્ર' અને તેજેવિજ્ઞાન શાસ્ત્ર હતું. આ સમયમાં ખગોળશાસ્ત્રમાં જે શોધખોળ થઈ હતી તેનાથી તેને તે વિશે વધારે માહિતી મેળવવાની જિજ્ઞાસા થઈ, અને તેથી કરીને નવરાસનો વખત તેણે તેમાં રોકવા માંડ્યો. પડોશીની ૨ શીટની ઐગેરીઅન દ્રવ્યની તેણે આપી જેનાથી તે એટલો ખુશ થયો કે તાબડ-તોબ તેણે લાંડનથી મોટા કદની દ્રવ્યની મગાવી; પણ તેની કિંમત બહુ ભારે હોવાથી તેને ખેદ થયો. છતાં નાસીપાસ ન થતાં જ્યોત્સ્ય એવી દ્રવ્યની ખનાવવાનો તેણે પ્રયાસ કરવા માંડ્યો.

હવે હુર્શલ ખરેખર એની બુદ્ધિ ઝળકે એવા માર્ગ પર ચઢ્યો હતો. ૧૭૭૪ માં તેણે ૫ શીટના ન્યુટોનીઅન પ્રતિબિંબકથી શનિના ગ્રહનું નિરીક્ષણ કર્યું. હુરશલે ખગોળ વિદ્યામાં જે મહાન શોધ કર્યાં તેનો આરભ હવે થઈ ચૂક્યો હતો. તેણે રાતને દિવસ તે કામમાં મગ્યા રહેવા માંડ્યું, અને તે સમયે પોતાનો ધંધો પણ ટુંકો કરવા માંડ્યો, અને દુરસદના વખતે પ્રથમના કગતા પણ વધારે બજવાળાં યંત્ર બનાવવા માંડ્યાં અને તેજસ કર્કદેશ (focal) થી સાત, દસ અને વીસ શીટ અંતરના યંત્ર ટુંકે મુદતમાં તૈયાર કર્યાં. આ યંત્ર બનાવવામાં તેણે અધ્યાગ શ્રમ લીધો.

સને ૧૮૭૧ ના માર્ચ મહિનાની તરખી તારીખે હુરશલે એવી શોધ કરી કે તેનાથી તેનું નામ અમર થઈ ગયું. આશરે દોઢેક વર્ષ નિયમિત રીતે આકાશનું નિરીક્ષણ કર્યાં બાદ એક સાળે આકાશનો અમુક ભાગ દ્રવ્યનીથી તપાસતાં એક તારો ખીલ તારા કરતાં થિચ તેજથી ઝળકતો મારુમ પડ્યો. યોગ એક કલાક પછી તેની તપાસ કરતાં તેને તે તારાની જગ્યા બદલાએલી માલુમ પડી, ખીજે દિવસે તેને તે મતમાં વધારે પુષ્ટિ મળી અને ધણી દિવસના જરી નિરીક્ષણ પછી તેને જણાયું કે તે એક આપણી પૃથ્વીના જેવો સૂર્યની આસપાસ ફરતો ગ્રહ હતો. તેણે તે નવા ગ્રહનું નામ તે વખતના ઇંગ્લેન્ડના રાજા જ્યોર્જના માનમાં જ્યોર્જઅમ રાખ્યું; પણ તેને સામાન્ય રીતે યુરેનસના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. પાછળથી તેણે અનુક્રમે આ નવા ગ્રહની આસપાસ ફરતા છ ઉપગ્રહ સોધી કહાડ્યા.

આ નવી શોધથી હુરશલનું નામ ચારે દિશામાં પ્રસરી રહ્યું. યોગ મહિનામાં રાજાએ તેને માસિક દરમયો બક્ષ્યો જેથી તે તેની શોધ વિના અડચણે આગળ ચલાવી શકે. તેણે સાર પછી નિરંતર પોતાનું જીવન આ વિદ્યાની શોધખોળ પાછળ ગાળ્યું. તેણે દ્રવ્યોની બનાવટમાં ઘણાં મુદ્દારો કર્યાં અને પ્રથમ કરતાં બહુ મોટી દ્રવ્યોનો બનાવી. તેની બનાવેલી સૌથી મોટી દ્રવ્યની ૪૦ શીટની હતી જેને બનાવતા તેને ચાર વર્ષ થયાં. તેની મદદથી તેણે શનિનો છઠ્ઠો ઉપગ્રહ શોધી કહાડ્યો.

આ મહાન ખગોળશાસ્ત્રીની પોતાની માનીતી વિદ્યાના અભ્યાસમાં એટલી બધી પ્રવૃત્તિ હતી કે ધણી વરસ સુધી તે ન્યા લગી આકાશ સ્વચ્છ હોય લાં લગી ઉપસરખી પણ તે લેતો નહતો, અને અતિશય થંડીના વખતમાં તે ખુબી જગામાં માથાડા-

પર ચઢી ગમનનું નિરીક્ષણ કરતો તે સમયે તેની બ્લેન તેની પાસે શાહીનો ખડીઓ લઈ ઉભી રહેતી, અને તે દરખીનથી આકાશ તપાસતો. આ સમયે શાહી પણ ચઢીને લીપે દરી જતી હતી ત્યાં સુધી તે તેનું કાર્ય કર્યું જતો હતો. આના અચાગ અમથી ધણા દૂરના તારાથી તે જણીતો થયો, અને તેપર તેણે અનેક નિબંધો લખ્યા. ૧૮૦૨ માં તેણે રોયલ સોસાયટીને ૫૦૦૦ નવા તારા મળ્યા, અદ્યમળો વિગેરેની નોંધ આપી. અને આમ કરી તેણે નવી શોધને માટે વિશાળ ક્ષેત્ર ખુલ્લું કરી આપ્યું, તેમજ અત્યંત કોટિ બ્રહ્માંડની માન્યતા સત્ય કરી બતાવી.

નિતાનશાસ્ત્રની અનન્ય મેના બલ્લવી હરશન અત્યંત માનને પામ્યો, અને સર્વ ખગોળવેત્તાઓમાં પ્રથમ પદે મેથાથો ૧૮૧૬ માં તેને નાઇટ બનાવી સરને બ્રિટીશ આપવામાં આવ્યો. તેણે મરતા સુધી પોતાનો આ ધર્મો સાલુ રાખ્યો, અને જરીખ અનર્યામાંથી ઉચી દશા પ્રાપ્ત કરી મોટું નામ સ્થાપન કરી ૧૮૨૦ ની સાલમાં ૮૩ વર્ષની વયે શુજરી ગયો તેના પુત્ર સર જોન હરશલે ખગોળ વિજ્ઞાનમાં પોતાના પિતાનો પ્રયાસ જરી રાખી ખગોળ વિજ્ઞાનના જ્ઞાનમાં પણ વધારો કર્યો.

નૈતિકકેળવણી.

સત્ય એમ છે કે નૈતિક કેળવણીની મુશ્કેલીઓ બેનડા કારણ લીધે હોય છે માળાપ અને ઊકરના ઉભયના ભેગા થયેના અપરાધનું પરીણામ બાળકની ખામીઓ માળાપની ખામીઓ દેખાડે છે કેટલીક ખામીઓ તો વચપર પરાધી આવતી આવેલી હોય છે. આ શું સમજાવતી કરતા આપણને લાગે છે કે જો ખામીનો વારસો આ પ્રમાણે નિયંત્ર રહેતો હોય તો બાળકમાંથી જેવા દુર્ગુણ માળાપ દૂર કરવા માગે છે તે દુર્ગુણ માળાપમાં પણ હોઈ શકે, કદાચ લોકની આખથી છુપા રહેતા હોય અથવા ખીજી લાયકાથી ઠકાર્જ જતા હોય. આમ હોવાથી કોઈ કાર્ષિક પદ્ધતિનો બ્યવહાર તેતો નિરાશાનું કામ છે. એનું કારણ એ કે કાર્ષિક માળાપ બ્યવહારે જ જોનામાં આવે છે

હજી પણ એમ ધારો કે આપણા ધારવા પ્રમાણે કાર્ષિક સદ્ગુણનાળા બાળકે બનાવનાની રીતિઓ હોય અને માળાપ પણ જોઈએ તેટલી દુશિયારીવાળા હોય, લાગણી વાળા હોય, કાર્ષિક નિયમને અનુસરી વર્તન કરવાને સશક્ત હોય, આત્મસંયમી તથા બરોબર વાચક હોય તો પણ ખીજી બધી જાણતો સુધારી શકાય તે કંતા વધારે જ્ય-દાથી મુશ્કેલવરથા સુધારવી તે નિરર્થક થઈ પડે આપણો હેતુ શો હોય છે ? હરકોઈ જાતની કેળવણી આપવાનો હેતુ બાળકને જીવમીની ફરજ માટે તૈયાર કરવાનો સારો ચરિત્રનાળો બની દુનિયામાં નામ કાઢવાની શક્તિ આપવાનો હોતો નથી ? આપણે એમ નથી કહેતા કે તેણે કરોડોપતિ થઈને નામ કાઢાડ્યું આપણા કહેવાનો અર્થ તો એ છે કે તેના કુટુંબનું સારીથિતે પોષણ કરવાને પૂરતો પૈસો મેળવવો ને દુનિયામાં કીર્તિ મેળવવી. પરંતુ આ કેડ કમાવામાં પણ દુનિયામાં કાર્ષ લાયકાત નથી જોઈતી ?

પણ કોઈ કાર્ષિક કેળવણીની પદ્ધતિથી જો કાર્ષિક મનુષ્ય બનાવી શકાય તો
 ૧. પણ શંકા ન ઉપજે કે તે માણસ આ દુનિયામાં નડાયક ચઈ પડે ? એવું
 ૨. બરેલું નથી કે તેનું મોજેમોજ આની પ્રમાણિકપણું, રૂબરૂ અને વર્તન તથા
 ૩. તેનું ધર્મ જ ઉચ્ચ ધોરણે તેને વારસે આવી દુનિયામાં જીવંતી અશક્ય બનાવે ?
 ૪. ને ધારો કે પરિણામ આવે તોપણ સોસાયટી માટે અને તેના પુત્ર પૌત્રાદિમાટે તો
 મૂળ-મોજાવે ?

“Be not righteous over much, neither make thyself over-
 ised; why shouldest thou destroy thyself.”

— chn 7 ‘Ecclesiastes.’

નકી વાદ રાખવું કે આખા રાજ્યમાં તેમજ કોઈ કુટુંબમાં માતૃવી સ્વભાવની
 ૧. ધારણ સ્થિતિને અનુરૂપ જ વ્યવસ્થા જોઈએ એવી અનુરૂપ વ્યવસ્થા જ સારી નીવડે.
 ૨. જ અનુરૂપ પ્રકાર લાભદાયક ચઈ પડે. ન્યારે બાળક પડી જાય છે અથવા તો બીંત
 ૩. માં તેનું માથું અયગ્ય છે ત્યારે તે દુ.ખ અનુભવે છે જેનું સંરમગ્ન્ય તેને વધારે
 ૪. ધારે સાવચેત થવાનું શીખવાડે છે. અને આવા અનુભવ વારંવાર થવાથી બાળક પો-
 ૫. તની હીલ્સાપને બરોબર સીધે માર્ગે દોરતા શીખે છે. જો બાળક તથાવેલા લોહા ઉપર
 ૬. હાથ મૂકે છે, અથવા સપડીમાં હાથ પાલે છે કે આમડી ઉપર ખુન ધગધગતું પાણી રેડે
 ૭. છે તો તેથી થતો ડામ, દુ.ખ અને ખીજ હાનિ તેને એક એવો પાઠ શીખવે છે કે તે
 ૮. ખૂલી શકતો નથી. આવી રીતના સંગ્રેહ બનાવથી તેના મન પર એવી ઉડી છાપ બેસી
 ૯. જાય છે કે બધારણના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરવાને મને તેટલી લાવચોથી પણ તે લક્ષ્યારો
 ૧૦. નહિ. આ બધા દાખલામાં કુદરત આપણને ખરા સીધા સહુલો અને સારા રસ્તા બતાવે
 ૧૧. છે. ધારો કે કોઈ છોકરા દીવા પર કાગળના કકડા ઝાલી રાખી એકે એક સળગાવે છે,
 ૧૨. અને સળગતા સળગતા પોતાના હાથમાં જુએ છે. સાધારણ ઝોછી વિચારવાળી માતા
 ૧૩. આવા ટાણે તેને મરતી ન કરવા દેવાના ઇરાદાથી અથવા તો તે દાઝશે એવી ખીકથી
 ૧૪. તેની પાસેથી કાગળના કકડા ખુચી લેશે. પણ જો બાળકને સદ્ભાગ્યે કોઈ અશ્લ
 ૧૫. વાળી માતા મળી હોય, જે એમ સમજે છે કે છોકરાનું એવું સળગાવવાનું કામ કુદરતી
 ૧૬. જ્ઞાનની આતુરતાને લીધે હોય છે, તે કાગળ ખુચી લેવાથી થતા ગેરફાયદાનો વિચાર
 ૧૭. કરશે, અને આમ ઉચરશે, “જો હું આ કાગળનો કકડો ખુચી લેઇશ તો આ છોકરાને
 ૧૮. કંઈક જ્ઞાન મળતું હશે તે અટકાવીશ. એ ખરૂં છે કે આથી છોકરાને દાઝતો અટકાવીશ.
 ૧૯. પણ એટલું બસ છે ? આજ નહિ જાણે તો બીજે કોઈ દિવસે દાઝશે અને તેથી તેની
 ૨૦. જીવંતીની સહીમલામતી માટે તેને આવું કરવાનું પરિણામ એટલે કે અગ્નિના શુષ્કનો
 ૨૧. અનુભવ તેને શીખવેા જોઈએ જો હું આ ટાણે કાગળનો કકડો લેઈ લેઇશ અને દાઝતો
 ૨૨. અટકાવીશ તો કદાચ કોઈ ટાણે બ્યારે કોઈ હાજર નહિ હોય ત્યારે દાઝી ઉઠશે, અને
 ૨૩. કદાચ મોટી ઇજા પામશે પણ જો હું હાલ તેને અનુભવ લેના દેઉ તો હું હમણા તેની
 ૨૪. પામે જ છું અને તેને ભારે ઇજા થવા દેઇશ નહિ. વળી જો હમણા હું અટકાવીશ તો
 ૨૫. તેથી તદ્દન નિરપરાધી અને જેમાં કાંઈ શીખવાનું મળે એવા પ્રયોગમાંથી હાલીશ, અને
 ૨૬. તેને એમ લાગશે કે હું નિર્દય છું. તેને એમ કંઈ જ્ઞાન નથી કે હું તેને દાઝતો મરતા :

ડીસ. તેને તો એનું ગાયકે ૩ મારી નિર્દય માતા અને રમુજ મેળવતો અટકાવે છે. આથી તું તેને એક તેના ચતુ તરીકે લાગીશ. માથા ઉત્તમ રસો, મારે, એ છે, કે માથા એક તેને નામની સાવચેતી આપવી, તે સહેજ દાઝે તે એવું, અને વધારે ન દાઝે તે મારે તેવા રહેવું. મારે કાગળનો કકડો તો ખુશી નહિ જ લેવો. "

આનું સમજી માતા બાળકને ખીમારથી સાવચેતી આપે છે કે એમ કંઈથી દાઝ નહિ. ધારે કે તે છતાં ગાયકે કમળ બાળ્યા, અને તેની અગળાઓ દાઝી; પણ ૧ પરિણામ થયું તેનો વિચાર કરે એક તો એકે તેણે એવો અનુભવ મેળવ્યો કે જે કે દિવસ તેને મેળવવો પડત અને જે અનુભવ જેમ વહેલો મેળવાય તેમ સારો છે. બીજા તેની માતાની આપેલી ચેતવણી તેના બધા મારે જ હતી. બીજું એક તેને લાગે માતા તેના મારે કેટલી બધી સંભાળ રાખે છે.

બધી યોગેતી સારાસુ ભુગ્ગસતી પરીક્ષા તેમના પરીણામ પરથી થાય છે. નીતિના બધા સિદ્ધાંતોમાં એમ હોય છે કે જે ચાતુર્યગતના કુલ પરિણામ-તરતના અને પાછળના-મુખ દાયક હોય છે તે ચાતુર્યગત સારી અને જેના પરિણામ માંડું તે વર્તન માંડું લેખાય છે. વર્તણૂકની પરીક્ષા કરવાને બધા માણસ તેનાથી યત્ન મુખ દુઃખનું ધોરણ લે છે. દાઝ પીનો ખોરા ગળીએ છીએ તેનું કારણ એ કે તેનાથી શારીરિક ક્ષીયતા ઉપજે છે, અને પીનાર તથા તેના સંબંધીઓમાં કુરુષુ વાસો કરે છે. જે ચોરીથી ચોરને તથા નુકસાન પામનારને જેલ જીવેને આનંદ યતો હોય તો ચોરીનું નામ પાપના પવકમાં શા મારે નોંધાયું નેહએ કે જે એમ હોય કે માયાળુ કામ કરવાથી પીડા તથા દુઃખ મોઝામાં થતાં હોય તો આપણે માયાળુ કામને પણ પિક્કારી ન કાઢત કે એક ન્યુસપેપરનો આર્ટીકલ વાચતાં વારજ અથવા તો હરકોઈ સાંસમિક વાતચિત સામતાં વારજ ખ્યાલ આવશે કે પાર્લામેન્ટના એક્ટ-રાજકિય હોયથાલો-દયાળુ કામ-પરદુઃખ બંજનવર્તન વિગેરે સારાં છે કે ખોરા છે તેની પરીક્ષા તેનાથી મુખ યશે કે દુઃખ યશે તે જેનાથી થાય છે. હમેશાં ખરા ખોરાની પરીક્ષા કરવાનું આ ધોરણ હોય છે, તો શારીરિક ચાતુર્યગતને પણ ખરી કે ખોટી તે આજ ધોરણથી તપાસવો નેહએ. હરકોઈ શારીરિક વર્તનથી કાપશે યશે કે નુકસાન યશે તે જેનાથી તુરત માલૂમ પડશે, કે તે શારીરિક વર્તન ચોખ્ખું છે કે અચોખ્ખું છે.

ખ્યાનમાં ગખબુ કે બ્યારે હેડકેશ દેવતામા દાય લાલે છે ત્યારે તેને ઇન્ન થાય છે. તે કુદરતી સન્ન એવી જાતની હોય છે કે જેથી બીજા શરીરનાં ઉદ્દેશન અટકાવી રાકાય છે. તે કુદરતી સન્ન કંઈ બનાવટી સન્ન નથી, નિરૂપયોગી નંધી, પણ શારીરિક કદયાણથી વિશેષ પડતા જેટલાં કામ હોય તેને મારે લાભકારક દાય છે. અને એવા કુદરતી દાય ન હોય તો શરીર એવી જાતની ઇન્નઓથી નાશ પણ પામે. એ એક કુદરતી સન્નની ખુબીજ છે કે જે કામના મારે તે સન્ન હોય છે તે કામનું તે અનિવાર્ય પરિણામ હોય છે. કુદરતી સન્ન એ એક બળનું પ્રતિબળ કરતાં કંઈ વિગેર નથી.

એ પણ સાથે યાદ રાખવું કે આ દુઃખદાયક કુદરતી સન્ન જે એક પ્રકારનું પ્રતિબળ છે, તે બરાબર કુદરતના ઉદ્દેશનના પ્રમાણમાંજ હોય છે. યોગા ઉદ્દેશનથી

યોહુ દુઃખ યાય છે, મોટા ઉદ્બોધનથી બારે દુઃખ યાય છે, એવો કંઈ કુદરતનો નિયમ નથી કે બાળક ભોંયપર ને ભોંયપર હોંટ પડી ન્યય ત્યારે તેને પર તે કરતાં વધારે દુઃખ અનુભવવું પડે. કારણ કે કુદરતી સંભવો હેતુ એવો હોય છે કે ફરીથી વધારે તે બાળક સાવચેત રહે. આ પ્રમાણે દરરોજના અનુભવથી છોકરો એની મેજે નાની મોટી ભૂલો જાણે છે ને ધણું શીખે છે. તદુપરાત કેવી રીતે ભવિષ્યમાં વર્તવું તે જાણી શકે છે.

વળી એ પણ કુદરતી સંભવો ખુબી છે કે તે સંભવ હમેશાં બાળકના ખોટા કામનું પરિણામ હોય છે, નિયત અને સીધા પ્રકારની હોય છે, બે ઘડક અને ગમે તેવા ઉપાયે લાગ્યે આપીએ કે સીપારસ લગાડીએ તો પણ છુટી ન જવાય એવી હોય છે. તે સંભવ કદાચ ધમકી આપતી નથી પણ એક સાંત અને કડક પ્રકારની હોય છે. જો છોકરાં આંગળીમાં સોય ધોએ તો તેને દુઃખ યાય છે. જો ફરીથી એ પ્રમાણે કરે તો ફરીથી પણ તેજ પરિણામ યાય છે. નિર્જીવ કુદરતના બધી ભવતાના વ્યવહારમાં છોકરો આવો અડગ આગ્રહ જુએ છે. બાળક જુએ છે કે કુદરત ગમે તેવું જાહનું હોય પણ માનતી નથી. તેની આગળ હાઈ કોર્ટ ચલાવું નથી, અને ત્યારે બાળક કુદરતની આવી નીતિ કેમે ત્યારે તે તેના નિર્ણય કદી ન ઉલ્લંઘવા એમ નક્કી કરે છે. આ નિયમો એકલા બાળપણમાં લાગુ પડતા નથી, પરંતુ પુખ્ત વયમાં પણ લાગુ પડે છે. આવી રીતે કુદરતના પરીણામનો અભ્યાસ યવાથી માણસો શીખે છે કે કલાણું કામ સાફ છે ને, કલાણું ખોટું છે, ને ત્યારે ખોટા માર્ગે વળે છે ત્યારે એકદમ અટકે છે, શૂઠ કેળવણી પૂરી થયા પછી ત્યારે મામાપ કે ગિફ્ટ 'આમ કરો' 'આમ ન કરો' એવું કહેવાને હોતા નથી ત્યારે "આમ માર્ગે પડે" નામની રીતે શરૂ થાય છે જેથી બાળક પોતાની મેજે કમે રહેતું જુવું ને તેનાથી કેવો પરિણામ આવશે તે સમજાવતવા શીખે છે. જો કાંઈ યુવાન ધધામાં પડ્યા પછી પોતાનો સમય મળિા માર્ગમાં કાઢે, અથવા તો તેને સોંપનામાં આવેલું કામ ધીમેથી જેલકારીથી કે અસ્વતોષકારક રીતે કરે છે તો કુદરતી સંભવો તેને તરત પકડે છે, તેને ધધામાંથી કાઢી મૂકે છે, ને ગરીબાઈના દુઃખ અનુભવાવે છે. જો માણસ વખતસર કામ ન કરે અને મુદરે કરેલા પ્રયત્નો ઘૂંટી ન્યય તો તેને પણ તરતજ અસમ્ભવ, તુક્યાન, દિલગીરી વિગેરે ભોગવવાં પડે છે. જે વેપારી એકના પાંચ કરે છે તેની દુકાને કોઈ માહક ચઢવું નથી, અને તેના લોભમાં યોભ યાય છે. દર્દીપર ધ્યાન ન આપે અને મહેનત ન લે તો ડોક્ટરની કમાઈ તરત એાછી થઈ ન્યય છે. સેજદાર જો બદુ મોજો હોય તો તેના રૂપિઆ પાણ પૂરેપૂરા આવતા નથી. આવાની કચી હોય ને ખાઈએ નહિ તો માદા પડીએ છીએ આવાની અરુચિ હોય ને ખાઈએ તો અપચો થાય છે. અવિચારી સદો મારનાર પોતાના અતિમય સાહસ મારે અતિ હીંમત આપે છે. આ સર્વથી બધા માણસોને પોતાના વ્યવહારમાં ચારા યવાની સાવચેતી મળે છે. આ પ્રમાણે દરેક યદેહીની છાંદગીમાં સમજવું. "દાજેવું છોકરું" અર્થથી જાણે છે, "એ કહેવતમાં આપણે જોઈએ છીએ કે કુદરતી વ્યવસ્થાને સોશીયલ વ્યવસ્થા સાથે નિકટ સંબંધ હોય છે. તમા કુદરતી વ્યવસ્થા ઘણી ઉત્તમ પ્રકારની હોય છે. બધા માણસો પાસેથી

હિંદી કાપડ સુતર ઉપરની જકાત જલદી નીકળી જવાની જરૂર.

હિંદમાં ને કોઈપણ ઉદ્યોગ પગબર થયો હોય તો તે સુતરના કારખાનાવાળાનો છે. કાપડ સુતરનો ઉદ્યોગ પગબર થયો છે, તેનો અર્થ એટલો જ છે કે ખીલ ઉદ્યોગની ખીલવણીનો વિચાર કરતા, આ ઉદ્યોગ ધમધમાડી રીતે આગળ વધ્યો છે. પરંતુ યુરોપમાં અન્ય દેશના ઉદ્યોગોની ખીલવણી સાથે સરખાવતાં હિંદનો કાપડ સુતરનો ઉદ્યોગ ટણ બચપણમાં જ છે. આ ઉદ્યોગને ખીલવવાનો ધણો અવકાશ છે. હિંદમાં દરરોજ એક વસ્ત્ર પચાવન કરેડ રૂપૈઆના કાપડનો ખર્ચ છે. ત્યારે હિંદી કારખાનાઓ માત્ર સોળથી સત્તર કરોડનો માલ બનાવે છે, ત્યારે યુરોપ, અમેરિકા વિગેરે ખરેખરે કેટલા એક કરોડથી સ્વદેશી ઉદ્યોગને ખીલવવા તથા તેને ખીલ દેશના તેજ ઉદ્યોગની સાથે સ્પર્ધામાં આગળ વધારવા નવીન ઉદ્યોગોને રેટ (સરકાર) તરફથી તમામ પ્રકારની સહ

આપવામાં આવે છે. રાજ્ય તરફથી માલના ઉત્પન્નના પ્રમાણમાં તેમને પૈસાની મદદ મળે છે, અને આગળોટવાળા તેમના દેશના વ્યાપારીઓ પાસેથી તેવા માલ ઉપર ઓછું ભાડું લેઈ તેમનો માલ દેશપરદેશ મારે લઈ જાય છે. એટલીટન સીવાય તમામ સુધરેલા દેશોએ આ પ્રમાણે વેપાર ઉદ્યોગ સંરક્ષણની રાજ્યનીતિ હાથ ધરી છે. અને અનુભવથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે સંરક્ષણથી તે ઉદ્યોગને લાભજ થયો છે. અત્યારે જે વેપારના આંકડા ઉપર આપણે દૃષ્ટિ કરશું તો તરત જ જણાશે કે જર્મની તથા એવા સંરક્ષણના નિયમનો જેમણે અંગીકાર કર્યો છે તેવા દેશોનું તૈયાર કાપડ હિંદમાં જ્યારે ૧૮૯૬-૯૭માં માત્ર ૬૦૦૦૦૦૦ સાંકે લાખ રૂપૈયાની કીમતનું આયાત થયું હતું, જ્યારે સને ૧૯૦૫, ૦૬ ની સાલમાં તે આંકડો વધીને બે કરોડ ને સત્તાવીસ લાખ ઉપર ગયો છે. હંકારમાં કંઈકોએ તો એવા દેશોનો વેપાર હિંદમાં જ્યારે સાડાચાઠ ગણો વધ્યો છે ત્યારે તેજ અરસામાં ઇંગ્લંડનો હિંદમાં આયાત થતો માલ માત્ર દોઢ ગણો થયો છે; અને ખુદ હિંદમાં કાપડનું ઉત્પન્ન વધીને માત્ર બમણું થયું છે.

- ઉપરની હકીકતથી એમ દર્શાવવામાં આવે છે કે અવકાશ છતાં ઇંગ્લંડનો અને હિંદનો કાપડ સુતરનો વેપાર ખીજ પરદેશી ઉદ્યોગોની સાથે હરિફાઈમાં બરાબર ઉતરી શકતો નથી અને ઇંગ્લંડના અને હિંદના ભોગે ખીજ પરદેશીઓ દ્વારા જાય છે. ઇંગ્લંડ અને હિંદનો વેપાર એ અરસામાં કેમ વધ્યો નહિ તેના ઘણા કારણો છે, પરંતુ તેનું મુખ્ય કારણ કાપડ સુતર ઉપર હિંદી સરકારથી જે જકાત લેવામાં આવે છે તેથી હિંદના કારખાનાવાળાઓ પરદેશીઓની માફક સસ્તો માલ વેચી શકતા નથી. હાલ જે કાંઈ હિંદમાં કાપડ સુતરનો ઉદ્યોગ કાંઈકે હીક રિથિતમાં દેખાય છે, તેનું કારણ હિંદીઓનું સ્વદેશીભાવન છે, કારણ કે સરદેશી વસ્તુ વાપરવાથી દેશના ઉદ્યોગોને થતા લાભો હિંદીઓ સમજવા લાગ્યા છે, ને તેથી ખીજ પરદેશી વેપારીઓ તેમજ ઇંગ્લંડના કાપડ સુતરના કારખાનાવાળાઓને મોટું નુકશાન ખમવાનો વખત આવી લાગ્યો છે. ઇંગ્લંડમાં પણ આ બાબત સંક્ષોભ કરવામાં આવે છે ને તે સર હેનરી ફાઉલરે “રેપ્રેક્ટર” નામનું ઇંગ્લેન્ડ પેપરમાં આ સંબંધમાં જે લેખ લખ્યો છે તે ઉપરથી હરકોઈના સમજવામાં આવશે. ઉપર કહેલી જકાત આ ઉદ્યોગની ખીજવણીમાં આડે આવે છે ને તેથી જેમ અને તેમ જલ્દીથી તેને કહાડી નાખવાની અમે હિંદી સરકારને બવામણુ કરીએ છીએ. ઇંગ્લંડમાં હાલ લીબરલ પક્ષ પ્રધાનપદે છે, અને પ્રથમથી તે આજ લગણુ લીબરલ પક્ષના હિંદી પ્રધાનોને, જે જે વખતે આ જકાતને સ્વાસ્થ્ય આગની સળામાં ચર્ચવામાં આવ્યો છે તે તે વખતે સ્વીકારતું પડ્યું છે કે આ જકાત નુકસાની છે. અને તે ઉદ્યોગની ખીજવણીને અટકાવે છે. તેમ છતાં માત્ર લેકેશાયર અને માંચેસ્ટરના કારખાનાવાળાઓનો લાભની ખાતર લીબરલ પ્રધાન મંડળે હિંદના ઉદ્યોગ ઉપર આડી ખીરી મારી. પરંતુ જ્યારે ખીજ પરદેશીઓ ઇંગ્લંડના વેપારને ધક્કો મારવા લાગ્યા અને ઇંગ્લંડના માલને હિંદી બજારમાંથી નંસાડવા મંડ્યા ત્યારે એ સવાલ ઇંગ્લેન્ડ લોકોએ ઉપાડી લીધો છે; અને તેથી હવે એ જકાત કાઢી નાખવામાં આવે એવા સંબંધ રહે છે.

તા. ૨૭-૧૨-૧૮૯૪ ના રોજ : હિંદી કાપડ સુતર ઉપર ગેરબાજખી જકાત

નાખવાના બીનનો ખગેરો દિદી સરકારની ધારા સમામાં વાચનામાં આવ્યો, તે વખતે સાર પીરોજગાહ નેતાએ ઉભા ખગમના હેતુ વિશે એવી પીકા કરી હતી કે “જો ઉમેશ કારખાનાના ગાઓ સાથે દિદી ઉદ્યોગ દરીકાઈમાં ઉતરશે એવો અદેશો માત્ર નહોતો દોષ તો દિદના ઉછરતા ઉદ્યોગોને મૂળભાથી જ નાશુદ કરના ”

સને ૧૮૮૪ મા ડીસેમ્બર માસની ૨૭ મી તારીખે લોર્ડ સેલીસમેરીએ તેમનો અભિપ્રાય ખુર્ષો રીતે દર્શાવ્યો હતો કે કાપડ સુતર ઉપરની જગતની નજનીતિનો અવાજ મોઢરીતે યદ્ય શકે તેમ નથી માત્ર ખાસ કા યોને લીધેજ આવી રાજનીતિ અખતાર કરી શકાય વળી દિદી પ્રબુદ્ધીય મેગેસમા પણ કાપડ સુતર ઉપરની જગત કાઢી નાખવાની માગણી ચાલુ જ છે મારે સર હેનરી ક્રાઈસ્ટ વાસ્તવિક કહે છે કે કાપડ સુતરનો આવાત વેરો અને દિદમા બનેના કાપડ સુતર ઉપરની જગત જેમ બને તેમ જરૂરીથી કાઢી નાખવાની જરૂર છે આ સલાહનો નિર્ણય અમારા ધારના મુખ્ય કન્યાથી દિદના તેમજ ઇંગ્લંડના કારખાનાવાળાઓને અત્યંત ચાલ યશે પરંતુ તેથી દિદને જોઈએ તેવો ન્યાય મળતો નથી કારણુ કે દિદીઓની માગણી એવી છે કે દિદના કારખાનાવાળાઓને તે ઉપરાંત વિગેર સરકારી આપવ માત્ર આશાઓ આપવાથી દિદમાથી અસાતિ નાશ પામશે નહીં, તેમ દિદના લોડો માત્ર ન થશે નહીં, પણ તેમની ઇચ્છાઓ અને માગણીઓ યોરું થશે અને તેથી પશુ સ્વીકાર કરી દિદીઓના અસાત મનનુ સાત્વન કરવામાં રાજ્યકર્તાઓનુ ડહાપણુ સમાગેરું છે

પાણી

સહિતના જીવનની અગત્યની ચીજોમાં પાણી ઉચ્ચ દરજ્જે ભોગવે છે જેમ હવા સિવાય જીવન અશક્ય છે, તેવીજ રીતે પાણી સિવાય અશક્ય છે અગત્યતા પાણીની જરૂર દુનિયાઉપર દરેક ચીજને છે જેમાં પાણી નથી તેમાં જીવન અગર સત્ત્વ નથી, જેમાં પાણી નથી તે નિરસ છે, તે એતન રહિત છે તત્ત્વર્થ એ કે પાણીની જરૂરીઆત જણાવવી ને આકાશના તારાની ગણુરી કરવી એ એ બરાબર છે

પાણી તત્ત્વ નથી, પરંતુ તત્ત્વોનું બનેલું મિશ્રણ (compound) છે, એટલે કે જો પાણીને કાંઈપણ સાધનથી વિભક્ત કરી સ્વરોધન કરવામાં પ્રયત્ન કરેલુંની રીત- આવે તો પાણી જે તત્ત્વોનું બનેલું છે તેમાં તે વિભક્ત થઈ ન્યાય પાણી કયા તત્ત્વોનું બનેલું છે, તેનો નિર્ણય કરવા ઘણી મુકિતઓ કામે લગાડવામાં આવી છે, આમાં સૌથી મુખ્ય અને છુટથી વપરાતી રીત વિજળી પ્રમાણની છે વિજળી-પ્રમાણની મદદથી પાણીને તપાસી જોતા માલુમ પડ્યું છે કે- પાણી “ હાઈડ્રોજન ” અને “ ઓક્સીજન ” નામના એકનું બનેલું છે ઉપરના બે એકની મેળવણીથી પાણી બને તે મારે તેઓના નજનનું પ્રમાણ એક ને આઠ અનુક્રમે છે

પાણી અને પાણી તત્ત્વ રસાયણ છે

વાદળામાથી વરસાદ પડે છે, તે પાણી સ્વચ્છ હોય છે, પરંતુ જમીનપર પડતા પહેલા હવામા થઇને નીચે આવે છે હવામા “કાર્બોનીક પાણી” શાથી બગડે છે એમીડ” જેસ છે આ જેસ વગસાદના પાણી સાથે બળી જાય છે, અને પાણીને અસ્વચ્છ કરે છે જમીન ઉપર પડ્યા પછી નદી કે ઝરાના રૂપમા તે પાણી વહે છે, જે સમુદ્રમા જાય છે, અને નહેતી વખતે જેના ગુણનાળી જમીન (એટલ કે ક્ષાર, લેસ, ચાક,) ઉપર થઇ જાય છે, તેવા ગુણ તે પાણીમા આવે છે આ કારણથી પાણી અસ્વચ્છ થાય છે જ્યારે પાણી અસ્વચ્છ હોય છે ત્યારે લૂગડા ધોતી વખતે પણી અગમ્ય પડે છે, અને સાબુ ખૂબી જાય છે, છતાં શીણ આવતુ નથી, અને કપડા સાફ થતા નથી

પાણીને સાફ કરવા ઘણી રીતો વપરાય છે ફેટકરી નાખવાથી પાણીનો કચરો નીચે એસે છે, અને તે ગાળી નાખવાથી પાણી પીવા લાયક બનાવાય છે. પાણી શુદ્ધ કરવાની પાણીને ઉકાળવાથી પાણીમા બનેલી ગુકગાનકારક વસ્તુઓ દૂર કરી શકાય છે જૈન ઝમમા પાણી ઉકાળી દારી અને ગળીને પીવાનો રીવાજ છે, તે ઉપલી બાબતથી જોતા દીર્ઘ દષ્ટિ ભરેલો જણાય છે ફેટકરી જગે એ ગ્રાહકોનો જૂથ અને રેતીને વાસણમા ભરવામા આવે છે, અને મેલુ પાણી તેમા થઈ નીચે રાખેલા કાણામાથી ટપકવા દે છે, અને પાણી સ્વચ્છ કરી પીવાના કામમા લેવાય છે સૌથી ઉત્તમ ગેત ગદામા ગદુ પાણી હોય તોપણ તેને ઉતુ કરી તેની વગાળને દારી પાણી બનાવવાની છે, વગળ પરી જશે, અને તેથી થતું પાણી તદ્દન સ્વચ્છ અને પીવા લાયક બનશે

સ્વચ્છ પાણીને રંગ, ગાંધ & સ્વાદ હોતો નથી પાણી ઉત્તમ પીજળી વાદક છે અચાત તેમાથી વિજળી જલદીથી પસાર થઈ શકે છે ૧૦૦° ડીગ્રીના તાપે પાણીની વરાળ થઈ જાય છે અને ૦° ડીગ્રીએ બરફ થઈ જાય છે પાણી વજનમા ભારે છે માણસનું શરીર * માપોમાપમાં પાણીથી હનકુ છે તેથી ઉપર તરી શકે છે પરંતુ માથુ માપોમાપના પાણી કરતા ભારે છે, તેથી જોને તન્તા નહીં આનંડુ હોય તેનું માથુ નીચે જતું રહેશે, અને પગ ઉપર રહેશે, શ્વાસ બધ યશે અને મરણ નીપજગે પણ જો ડાક ઉચી રાખવામા આવે તો શરીરના ખીલ અવયવ એમની મેજે પાણી ઉપર રહેશે, અને કુબાશે નહિ એપમા પ્રાણીના માથા માપોમાપના પાણી કરતા હનકા છે, તેથી સ્વભાવિક રીતે માથા પાણીની સપાળી ઉપર રહેવાથી શ્વાસ રૂધારો નહિ, અને મરી જશે નહિ

પાણીને ઉચેથી રેડવામાં આવે તો તેના નીચે પડતા ટપકા સૂર્યના તાપને લીન પીળા લીના વિગેરે રંગોમા બૂદા કરી શકે છે

પાણી તણ રૂપે રહી શકે છે વરાળ-બરફ અને પ્રવાહી પાણી-તણરૂપ અનેક

* માપોમાપ એટલે જલદી જગ્યા મેલ અવયવ રોકે તેટલી જગ્યામા માથ તેટલું પાણી તે માપનુ પામી અને અને તે અવયવ તે જ નેતુ એ વજન કરવામા આવે તો પાણીનું વજન તે અવયવ કરતા વધી જશે, અને તેથી પાણી ઉપર તે અવયવ વરશે તેવી રીતે આખા શરીરનું સમજનું

કામમાં આવે છે. આ જમીનામાં વરાળને ઉપયોગ મીઠાના બોઈલર આગમાંથી આગ બેસી વિખેરેમાં બંદુ કરવામાં આવ્યો છે. શિયાળામાં જ્યાં ટાઇ બંદુ પડે છે તેવા દેશો પરની પીચી દીવાલોમાં, ધરમાંની દવા ચરમ કરવાને વરાળનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. બરફ કાઢપણે ગેસને ગેસના રૂપમાંથી પ્રવાહી, અને પ્રવાહી રૂપમાંથી નબરરૂપમાં લાવ વપરાય છે. પાણી ઠરીને બરફ થઈ જાય છે ત્યારે તે બરફ પાણી કરતાં વધારે જગ્યા રોકે છે. આ કુદરતી નિયમને લીધે ખડક તોડવી સ્ટેલ થઈ પડે છે. ખડકની રાડમાં પાણી ઠરી બરફ બધાવા માટે કે બરફ વધારે જગ્યા રોકવા અચન કરે છે અને તેમ કરતાં જગ્યા ન મળવાથી ખડક ફાટી જાય છે. આ નિયમનુસાર દરેક દેશોન શહેરમાંની પાણીની નળીઓ તુટી જાય છે. પરંતુ આ નિયમથી જળચર પાણીને ધણું સમજા મળે છે. બરફ પાણી કરતાં વજનમાં ફક્ત ૯૦ થોડાથી સરાસરી ઉપર તરે છે અને બરફની નીચે જળચર પાણી રહી શકે છે.

પાણી (સ્વચ્છ) ની ધણીજ જરૂર છે. પીવામાં તેમજ કાદખાનામાં બોઈલરમાં ધણીજ ફાયરો કરે છે. માણસને રોગ લાગુ પડી શકે તે નથી ઉપયોગ. અને તે કમેશ તનદુરસ્તી બોગવે છે. મીઠાના બોઈલરમાં સ્વચ્છ પાણી લાવવાથી ટેટલો ફાયરો થાય છે, અને બેદરકાર રહેવાથી ટેટલું તુકલાન થાય છે તે નીચેના લખાણ ઉપરથી સમજશે.

સ્વચ્છ પાણી ૧૦૦° ડીગ્રીના તાપે ઉકળે છે. જે પાણીમાં કાર અગર બેસી ભેજેલા હોય તો તેટલુંજ ઉત્તુ કરવાને વધારે બળતણ બાળવું પડે છે. આ નિયમ બોઈલરમાં વપરાતા પાણીને લગાડીએ. ધારો કે બોઈલરમાં પાણી અસ્વચ્છ વપરાય છે. પાણીની વરાળ થાય છે, અને પાણીનાં મેલનું ૫૩ બોઈલરની અંદરની બાજુએ બાકી રહે છે. આ મેલના પડને લીધે અસ્વચ્છ પાણીને સ્વચ્છ પાણી જેટલું ઉત્તુ કરવામાં ૧૬ ટકા બળતણ વધારે બાળવું પડે છે. જે બાકેલા મેલનું ૫૩ (ધર) જે ઘંચ જેટલું જાડું હોય તો તેટલુંજ ઉત્તુ કરવાને ૫૦ ટકા જેટલું વધારે બળતણ બાળવું પડે છે. ૫૩ જે ઘંચ જેટલું જાડું હોય તો ૧૫૦ ટકા જેટલું વધારે બાળવું પડે છે. ઉપરની બાબતને બાજીરૂપમાં ગણીએ તો ૨૫૬ જણાય છે કે જે બોઈલરમાં સ્વચ્છ પાણી વપરાય છે, અને જ્યાં ૧૦૦ ટન કોલસા બેઠા છે, તેને બદલે અસ્વચ્છ પાણીનાં બોઈલરમાં તેટલુંજ ઉત્તુ કરવાને ૬૧૬ ટન કોલસાની જરૂર છે. એજ ગણતરી પ્રમાણે કે અને જે ઘંચ વિશે વિચારીએ તો જ્યાં ૧૦૦ ટન કોલસાની જરૂર છે, ત્યાં ૧૫૬ અને ૨૫૦ ટન કોલસા બાળવા પડે છે.

આ લખવાને સારા વ્યવહારિક રૂપમાં મુશીએ તો-ધારો કે એક મીઠા દરરોજ ૭૦૦૦ પૌંડ કાપડ અને ૧૨૦૦૦ પૌંડ સુતર બનાવે છે. તે મીઠાના બોઈલરમાં ૧૧ ટન કોલસો બળે છે. આ ગણતરી પ્રમાણે એક માસમાં ૩૩૦ ટન અને એક વરસમાં ૩૯૬૦ ટન બળશે.

હવે ધારો કે બોઈલરની અંદરની બાજુએ મેલનું ૫૩ જે ઘંચ જેટલું બાળવું છે તો વરસના અંતે ૧૬ ટકા વધારે બળતણ બળવાની ગણતરી પ્રમાણે ૪૫૬૩ ટન બળશે.

પ્રાચીન હિંદુઓમાં ગણિત શાસ્ત્રનું જ્ઞાન.

ગણિત શાસ્ત્રના અભ્યાસની શરૂઆત વ્યાસ, વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર, શુક, પાણિ પતંજલિ, રમણસિંહર મનુ, યાગ્યવલ્ક્ય, કણ્વાદ, ગૌતમ, વરાહમિહિર, ભાસ્કરાચાર્ય આ મહાન ઋષિઓના ચરણ કમલથી પરિત થયેલા ભારતનાર્થમાં થઇ છે તે હવે વિશાળ વિષય નથી પુણ્યરથાન આર્યજાતિમાં વસનારા ઋષિ મુનિઓ એટલા ઉદાર વૃત્તિવા હતા અને ગર્વપિં બનુદરિના સદા સ્મરણીય શબ્દો -

अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् ।

હદારચરિતાનાં તુ વસ્તુર્થેવ કુદુમ્બકમ્ ॥

“ આ મારો અને આ પારકો છે એવી ગણતરી ફક્ત નીચ મતિવાળા ક્ષુદ્ર માન વાંઓ જ કરે છે પણ જે મનુષ્યોનું ચરિત્ર ઉદાર હોય છે તેઓ તો સમગ્ર હુનિયાને પોતાના કુદુમ્બના સરખી ગણે છે, ” આના બહુભાવનો જુદો કરનારા શબ્દો ક્રમાંએ મનસા વાચ્યા કર્મણુ વર્તન કરનારા હતા કે કોઈપણ દેશમાંથી વિદ્યારેવી, સરસ્વતીદેવીની ઉપાસના કરવા આવે તો તેને તેઓ અત કરણ પૂર્વક શીખવતા હતા તેથી સંધારણ રીતે અગ્ન્યસ્તાનમાંથી ધણા લોકો ધણા જ પ્રાચીન સમયથી આપણા દેશમાં વિદ્યાભ્યાસ કરવા માટે આવતા રહ્યા છે આશરે ઇસ્વીસન ૬૦૦ ના અરસામાં બ્રહ્મગુપ્ત નામના એક વિદ્વાન ગણિત શાસ્ત્ર વિશારદ પડિત ચાર બાલુઓથી બનેલી આકૃતિનું ક્ષેત્રફળ કેવી રીતે કહાણુ” તે બાલુતા હતા, એટલું જ નહિ પણ હાનના ધન્યતામાં વર્તુલની અંદર કહાડેની એક ચાર બાલુવાળી આકૃતિના ક્ષેત્રફળ માટે જે નિયમ ઇંગ્લેન્ડ પુસ્તકોમાં વાંચીએ છીએ તે નિયમ બરોબર રીતે આપ્યા છે તે નિયમ આ સ્થળે ટાકી વાચ્યોને તસ્દી આપીએ છીએ, તેનું કારણ એટલું જ કે આપણા પૂર્વજોને અક્ષર વિદ્વાન ધણ જ ખારીક જ્ઞાન હતું તે સામીત થાય -

જે અ, વ, ક, હ કોઈપણ વર્તુલમાં કહાડી યજ્ઞપ એસ ચતુષ્કોણ (ચાર બાલુવાળી ગમે તેવી આકૃતિ) ની બાલુઓ હોય અને ચારે બાલુના સરવાળાના અડધા ભાગને સ કહેવામાં આવે તો તે ચતુષ્કોણનું ક્ષેત્રફળ $\frac{1}{2}(સ-અ)(સ-વ)(સ-ક)(સ-હ)$ ની બરોબર છે હાલુસન પોતાની ત્રિભુજામિતિમાં આજ નિયમની સાચીની આપ્યા પછી હવે છે કે -

‘ This theorem was discovered by Brahmagupta a Hindoo Mathematician of the sixth century ”

“ ઇસ્વીસનના છઠા સૈકામાં બ્રહ્મગુપ્ત નામના એક હિંદુ ગણિત શાસ્ત્રીએ આ સિદ્ધાંત બોળી કહાડ્યો છે ”

આ ઉપરથી વાચકને ખાતરી થશે કે જે ભાગવવાસીઓ ગણિતમાં દશાસ અપૂર્ણાક ની જોષ મરી પ્રખ્યાતિ પામ્યા છે તેઓએ અક્ષર ગણિતમાં પણ ધણોજ ઉડા પ્રવેશ કર્યો છે, વળી આ બાબત-વધુ પુરાવા આપવો અત્યંત નહીં મુશ્કેલ ઇંગ્લેન્ડમાં અક્ષર

ગણિતને એલજીબ્રા (Algebra) કહે છે. પણ આ શબ્દ મૂલ અરબી ભાષાના “આલ્જેબ્રા” એવા શબ્દમાથી નીકળ્યો છે. તેથી યુરોપિયનોએ સાધારણ રીતે અરબ-રતાનના લોકો કનેથી અક્ષર ગણિતનો અભ્યાસ કર્યો છે એ સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે.

પણી અક્ષર ગણિતનો મોટામા મોટો ઉપયોગ કોઈ અસાત વસ્તુવાળી બે રકમો સરખી છે એમ આપ્યું હોય ત્યારે તે અસાત વસ્તુની કિંમત કહાડવામા થાય છે.

જેમ કે

$$૫ ર્સ + ૮ = ૮ ર્સ + ૨$$

આવી રીતે બે રકમો સરખી છે, એમ આપ્યું હોય ત્યારે ર્સ ની કઈ કિંમત માટે આ બે રકમો સરખી થશે એવો સવાલ ઉદ્ભવ થાય છે. જો ર્સ ની કિંમત ૨ હોય તો $૫ \times ૨ + ૮$ એટલે અદાર એવી ડાબી બાજુની રકમની કિંમત થાય છે અને જમણી બાજુની કિંમત પણ $૮ \times ૨ + ૨ = ૧૮$ થાય છે. આવા હિસાબોમાં ર્સ ની એકજ કિંમત આવે છે, પણ નીચે આપ્યો છે એના હિસાબમા ર્સ ની બે કિંમતો આવશે જેમ કે

$$૩ ર્સ + ૫૨ = ૧૫ ર્સ + ૩૪$$

એવા સવાલોમાં ર્સ ની કિંમત ૩ અથવા ૨ આવે છે. કારણ કે જ્યારે ર્સ ની કિંમત ૩ હોય છે ત્યારે જમણી બાજુની કિંમત

$$૩ \times ૩ + ૫૨ = ૩ \times ૩ + ૫૨ = ૨૭ + ૫૨ = ૭૯$$

થાય છે; અને ડાબી બાજુની કિંમત $૧૫ \times ૩ + ૩૪ = ૪૫ + ૩૪ = ૭૯$ થાય છે. વળી જ્યારે ર્સ ની કિંમત ૨ હોય છે ત્યારે ડાબી બાજુની કિંમત $૩ \times ૨ + ૫૨ = ૬ + ૫૨ = ૫૮$ થાય છે, અને જમણી બાજુની કિંમત $૧૫ \times ૨ + ૩૪ = ૩૦ + ૩૪ = ૬૪$ થાય છે. તેથી આવા હિસાબમા ર્સ ની બે કિંમતોથી આપેલી બે રકમો સરખી થાય છે. આ બારીક નિયમ શ્રીધરાચાર્યે શોધી કહાડ્યો હતો, અને ર્સ ની કિંમતો કહાડવા માટે જે નિયમ હમણાના ઇંગ્લેન્ડ પુસ્તકોમાં વાચીએ છીએ તેજોજ નિયમ તે મહાન પંડિતે શોધી કહાડ્યો હતો. શ્રીધરાચાર્યે એવો શોધ કર્યો કે અ, વ, ક, નેઈપણ નળીતી સંખ્યાને માટે મૂકવામાં આવે તો જે ર્સ ની કિંમતો માટે

$$અ ર્સ^૨ + વ ર્સ + ક = ૦$$

તે કિંમતો $\frac{-વ \pm \sqrt{વ^૨ - ૪અક}}{૨અ}$ ની જરોજર છે.

આ નિયમથી આપણે ઉપરના હિસાબમા ર્સ ની જે કિંમતો અટકળથી કહાડી છે તે નીકળી શકે છે કે નહિ તેની આપણે ખાતરી કરીએ. તે હિસાબમાં બંને બાજુમાંથી $૧૫ર્સ + ૩૪$ બાદ કરવાથી

$$૩ ર્સ^૨ - ૧૫ ર્સ + ૧૮ = ૦ \text{ એ પ્રમાણે યજે બંને બાજુને ત્રણે ભાગવાથી}$$

$$ર્સ^૨ - ૫ ર્સ + ૬ = ૦$$

તે આપણે શ્રીધરાચાર્યના નિયમ પ્રમાણે ર્સ ની કિંમત કહાડીએ. અહિં અ=૧, વ=૫ અને ક=૬ શ્રીધરાચાર્યના નિયમમા અ વ ક ની કિંમતો સુકીએ.

* Modern students will easily recognize that this is the formula $x = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}$ which gives the roots of the equation $ax^2 + bx + c = 0$

$$\frac{4 \pm \sqrt{4^2 - 4 \times 1}}{2}$$

$$= \frac{4 \pm 2}{2} \text{ અર્થાત્ } \frac{4}{2} = 2 \text{ અથવા } \frac{2}{2} = 1$$

મહાત્મા આંદોલનમાં જે નીચમ જોધી કરાડયો છે તે હમણા અધમ અક્ષર ગણિતમાં આપવામાં આવે છે આ ઉપરાંત જામિતિ શાસ્ત્રમાં સમગ્રણ ત્રિગોણની સમજાવતી આસ પાસની જે બાજુઓ આ રી હોય તે નીચ બાજુની રીતે શોધી કરાડયો તેનો નિષ્કર્ષ પણ આપણા તેજસ્વી નરિઓએ શોધી કરાડયો હતો તે નિયમ નીચે પ્રમાણે છે એ જ સમગ્રણ ત્રિગોણની જે બાજુઓ હોય તે સમગ્રણની સામેની બાજુની કિંમત $\sqrt{a^2 + b^2 - 2ab \cos C}$ છે આ નિયમ ઉપર મહાત્મા ભારતકાચાર્યે પોતાના સુપ્રસિદ્ધ લીવાવતીના મના ગણિતમાં અસખ્ય દાખલાઓ આપ્યા છે જે દાખલા એટલા સુદર અને આનંદ દાયક છે કે ગ્રાઇ પ્રસંગે અવકાશાનુસાર તેનો સ્વાદ વાચક વર્ગને અપાડીશું હમણાને હમણા આ લઘુ લેખમાં આપણા પ્રાચીન ગુનિઓની સમગ્રી શોધોનું સમારિયત વર્ણન કરવું કેવળ અશક્ય છે દુઃકાણમાં ગણિત અક્ષર ગણિત જામિતિ, સ્પષ્ટરણ જામિતિ, ત્રિગોણમિતિ વર્ણન ત્રિકોણમિતિ અને તેનો ખગોળ શાસ્ત્રમાં ઉપયોગ અને તેવા પણ અગત્યતા વિષયોમાં ધ્યાન કરવા લાયક જ્ઞાન આપણા પ્રાચીન ગુનિવરોમાં હતું તેમાંની કઇ જે આ શોધોનું વર્ણન ઉત્સાહથીન થઈ જતા મારા દેશ આધવોના ઉત્સાહનું પુનરુજ્જન કરવાનું ઉદ્દેશથી કર્યું છે જેવા પ્રસિદ્ધ ગણિત શાસ્ત્રીઓ પ્રાચીન હિંદુસ્તાનમાં થઈ ગયા તેના આવખતે પણ આપી હુનિધાના ગણિત શાસ્ત્રીઓને ટકરમારે એવા ગણિત શાસ્ત્રીઓ ભારત વર્ષમાં મોજાદ છે ખગોળમાં શ્રીયુત મુજોપદધાય અને દક્ષિણમાં શ્રીયુત રઘુનાથ પુરોહિતમ પરાજપેસીનીવર જે અરના નામ સમગ્ર જ્ઞાનમાં સુપ્રસિદ્ધ છે તેથી ગમે તેવા કદિન શાસ્ત્રમાં પણ પ્રવેશ કરી શક એવી તીવ્ર મુદ્દિવાળા ભારતવતીઓએ પોતાના પૂર્વજોના પગક્રમથી અને આધુનિક સમયમાં પણ ઉત્તમ થ એવા આવા નર રત્નોના દાખલાથી પોતાના કર્તવ્યથી કદી વિમુખ થતું નહીં

દેશોન્નતિ અને સામાન્ય અવલોકન

હુનરકળા નિરીક્ષણ

(ગત્રાક ૫૪ ૮૫ થી ચાલુ)

આપણા દેશમાં રાજ્યકર્તાની ભાષાદ્વારા પાશ્ચિમાત્મ કેળવણી દાખવ થવા પછી, હિંદવાસીઓમાં એક નવીન જાગૃતિ ફેલાઈ છે ચોરા વર્ષ સુધી તે તેની અચર માદમ પછી નહિ પણ પછી તેમાંથી પણ જ શીખવાનું છે એનું જાણવાથી તેનો ખુલ્લો અભ્યાસ કરના કેટલાકોએ મન ચોરાડ્યું, પાશ્ચાળાઓ સ્થાપવામાં આવી જતાથી જેમના નામ હજી આપણે મહાત્મા નર વીરો તરીકે સભારીએ છીએ અથવા તો જેઓ હજી હયાત છે

અને દેશબંધો તરીકે પૂનઃ છે તેઓ નીકળી આ પા હતા ઇંગ્લેન્ડ રાજ્ય નીતિના સંપૂર્ણ જ્ઞાતા હોઈ તેની સામે જાયદેસર પોતાના હક્ક મારે લડત ચલાવનાના એક સાધન તરીકે તેઓએ કોંગ્રેસ સ્થાપી આજ સુધી ફતેહમદીથી કાર્ય બજાવતા રહી દેશીઓમા સ્વદેશાભિમાનનો જીરુ રેડ્યો, આ આપણા રાજ્યકર્તાની ભાષાનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરી તે દ્વારા સમકાલીન અન્ય રાજ્યના ઇતિહાસો વાંચી રાજ્ય નીતિજ્ઞતાની પાકા દાએ પાડ્યોના મહાન નરેના કૃત્યોનું જ ફળ છે વ્યાપાર ઉદ્યોગમા પણ તેને અંગે જે હાથ જગૃતિ પ્રગટી નીકળી છે, અને પાશ્ચિમમાં વ્યાપારની નવી ઢબ ઉપર લાખો સંસ્થાઓ અને વ્યાપારી મંડળો (associations) સ્થપાય છે અને હિંદના સર્વ ઉદ્યોગો અને તેમા બનતી સર્વ ચીજોની માહિતી સર્વે પ્રભને આપના (directory) વ્યાપાર માર્ગદર્શક ગ્રંથ છપાયા છે તે પણ પાશ્ચિમમાં પ્રભુત્વ અનુકરણ કુનાર આપણા કેટલાક ધનાઢય સાહસીક વ્યાપારીઓના ખતનું ફળ છે વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર, તથા રસાયણશાસ્ત્રમા પ્રો બ્રોક્સ અને પ્રો ગેલ્લર, તથા બીજાં તાજો શીખના પરદેશ જનારા ધણા હિંદી યુવાનો ત્યાંથી શીખી લાવી જે હિંદમા નથી તે બનાવનામા તથા નવી શોધ-ખોળ કરવામા યુગ્યોના છે, તે પણ એક વિદ્યા રૂપી પ્રકાશમા આવ્યાનું જ ફળ છે મારે વિદ્યા એજ હાલ નહારી અત્પ્રમતિ પ્રમાણે આપણું સર્વસ્વ છે મહાન પુરોના જીવનચરિત્રો વાંચી તેમની જીવિતા દરેક પ્રસંગની કારકીર્દી અને તેમા ખાસ કરીને તેમના અભ્યાસ ક્રમમા નરેકી અનેક પ્રતિકૂલતાને ધ્યાનમા લેવી તથા મુખ્યત્વે કરીને અનેક વિદ્યા વિષયમા, શાસ્ત્રમા, દુનિવિજ્ઞાનમા, નિપુણ નરેનો પ્રાચીન કાળથી આજ પર્વત દુનિયાના ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે ઉત્પન્ન થયા છે, બીજાની માફક ગ્રંથો રજા છે, તેમના જન્મવૃત્તિ વાચવાથી શુ શીખનાનું છે તે જણી લઈ તેને આપણા વ્યવહારમા મૂકવું એ પણ સ્વદેશનો ઉદ્ધાર કરવાના સાધનોમા એક સદાયક અથ છે આ સર્વ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે દેશાનુભવ કરના યશ્વત્ ભવતો ઉચ્ચ અભિપ્રાય, સ્વમાન, આશ્રય, મનોવૃત્તિને વશ રાખી અગ્ર રેકમાથી કદીપણ નહિ સરનાનો ઉદ્ધાર નિગેરે મહાન દેવી સત્તાઓ સર્વોદ્ધૃષ્ટ છે એ વડે અત્પ્રમતિ વિધિના મનુ યો પણ આત્મપોષણ તથા આત્મપ્રતિષ્ઠા સંદેનાઈથી રતત્રપણે સપાદન કરે છે આ ગુણો ઇંગ્લેન્ડ પ્રભમા અતિશય બહાર પડતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે તથા તેથી જ તેઓએ માનુષી તેમજ કુદનૃતી સત્તાઓને વશ કરી સર્વે અપ્રાપ્ય વસ્તુઓ જાત કરી છે ને વળી કરે જાય છે

તે સર્વે પ્રાપ્ત કરવામા ભવિષ્યે છે નહિ પણ નિર્ધન હાવતના માણસો કે અવિત્ત હોવામા ઉચી પદવી ઉપર ચઢી ગયા છે “ મહાન રોકસપીઅરની મૂળ પીકીકા બેઝએ તો એનો બાપ એ ધધા કરતો એક તરફ કસાઈનું કામ કરતો, અને બીજી બાજુએ ગોનાળનું કામ પણ કરતો કટ્યાક ખાત્રી પૂર્વક જણાવે છે તે પોતે એક નિશાળમા ઉપશિક્ષક હતો, પછી ફરતાવેજ લખનારને લા ગુમારનો રહ્યો હતો તે ‘સકનગુણુસ પત્ર’ હાનાથી, બ્યારે તેનાં કાવ્યોમા નૌકાનિઘાના શબ્દો એવી ધ્રુક્તિ પ્રયુક્તિથી માપે છે ત્યારે તે નૌકા સાજીજ હોવો જોઈએ નહિ તો તે વિના આવું લખાયજ નહિ તેમ કટલાક માને છે તેમ જ તેના ધર્મપદેશક પુસ્તક અથવાતો રંગ ભૂમિ ઉપર લખાયના તેના નાગમ ઉપરથી તે એક પાદરી નાટ્યો હતો એમ

મનાય છે." (Smiles) પરંતુ આ સર્વ સાબીતી આપે છે કે તે નેતી કુદરતી શક્તિ તેમજ જાત મટેનતની સહાયથી હુનિયામાં જમણી રહ્યો છે. " ઈંગ્લેન્ડની જેવા દેશમાં કામ જાણનાર, કુક જેવા વેદાણુવડી જેણે સોસાઈટીના ટાપુ શોધી કાઢ્યા તે, બર્ન જેવા કવિઓ, મલુરોની નીચ જગમગથી નીકળ્યા છે એન, લેન્સન જેવા રાજકર્મી અને નાટ્યકાર, ક્રીડા અને સલાહના ધરમાંથી દોષી નીકળ્યા છે. જૂસ્તરેલા હુ મિથ જેવા ગળવામાં ચોપડી અને હાથમાં લેવો લઈ મલુરી કરનાર હતા. ગણિતશાસ્ત્રી મેળર્ડ સિન્સન શિવશાસ્ત્રી બેકન, પીગેર વણકર કુદુ બના હતા. નૌકાસેનાપતિ સાં કલાઉડરથી શ્રવણ, વિદ્યુત વિદ્યાવેતા સ્ટર્ન્સ એ સાં મોમીની ઓવાદમાંથી ઉતરી હતાં મારીસન નામનો એક મટેનત પાટરી જોડના તળા બનાવતો હતો. અમેરીકાના લશ્કરનો સેનાપતિ તથા એ સ્વતંત્ર સરચાનોનો ખેવાર નિર્માયલો એન્ડ્રુ જેકસન એક મેશિ હરજી હતો. કાર્ડીનલ લુક્સી જે એક મોટા રાજ્ય ધર્માધિકારી તરીકે ઇંગ્લેન્ડ આહવા હેનરીના વખતમાં ચર્ચો હતો તે આટકીના પેટનો હતો, તેમજ નવસ કયાક ડોકી પણ કસાર્થ હતો. વરાળચત્રની શોધ કરનાર હીવોટ, ગણિત શાસ્ત્રને લખતા હર્ડિયાર બનાવનાર હતો. સ્કીવનસન જે આગમાંથી શોધક હતો તે લોહાની બટ્ટી દેરતા સર્જાણનાર હતો પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ ચિત્રકાર સર રોમ્સ લોરેન્સ એક પીપાવ જાતો છેકરો હતો. નામાકિત રસાયણશાસ્ત્રી તેમજ પદાર્થ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી દેરાડે હુહારે થેર અવતર્યો હતો. ખગોળ વિજ્ઞાનુ અવૌકિક શાસ્ત્ર જે મહાઆગ્રોના તેજાડે પ્રકાશિત થયું છે, તેમાં પોપના બીઆરાના છેકરા કોપનિકસનું તેમજ જર્મનીના એક વીર રાખનારનો છેકરા કેપ્લરનો ઉત્તરવજ નામ આમળ પડતાં છે. તેવીજ રીતે ન્યુટન જે અનુપમ અંગ્રેજ ગણિતશાસ્ત્રી અને તત્વજ્ઞાની હતો, અને જેને એનરાણીએ 'નાઇટ' નો ખીતાબ આપ્યો હતો, તે એક નાના જમીનદારનો છેકરો હતો. દરીઆઈ રજીસ્ટ્રાર મમા સીર્સથી લઢનાર હેક અને નેલ્સન, સાહર મંડળમાં નામાકિત એડીસન, ગોલ્ડ સ્મીથ, ટેનીસન જે વિગેરે ધર્મોચાર્યોના છેકરા હતા. લોર્ડ કલાઈર, વોન હેરિંગ જેમણે હિંદુસ્તાન જેલુરાન્ય મેળવ્યું તે ઇંગ્લેન્ડ વ્યાપારી મંડળીમાં ચુમરતા હતા " આ સિવાય ખીબ હબરો દ્રશ્યો સમાઈસ સાહેબે આપ્યા છે જે બધા અને ટંકાઈ નહિ કારણકે વાચક વર્ગને આ લેખ કંઠાળા બરેલો થઈ પડે. મોટે આટલાજ બસ છે. વધુ જાણવા હોય તો વંચો સમાઈલ્સ કૃત " *Self Help*." આ સપળા દ્રશ્યો ઉપરથી જાણશે કે ન્યાત જાત કે કુળનો પ્રખ્યાત વચમાં કંઈ પણ બાધ નથી. જે બાઈ પીરે તેને પસંદ પડતા ધધા પછાડે ખંતથી મંડ્યો રહે તેજ જરૂર છુદ્ધિજળ દારા જાત ઇજવણીમાં, જાત સુધારામાં, કલાપણમાં તેમજ ચોતલા કાર્યમાં ફોદમદે ધનવાન થઈ. " અચળ કીર્તિના તેજસ્વી કીરણ તો સતત આમહવા અબારમાંથી જ ફુટે છે. મારે આપણા હિંદુઓએ જે અજ્ઞ સુધી ગતિ-કુળ બંધન નીચે દગાપસા રહી હુન્ના ઉઘોમાંદિમાં બહાર પડ્યા નથી તથા પશ્ચિમમાં ચર્ચેથી તેવી શોધો કરવા સક્રિયતાન થયા નથી તેજ જતાથી આપે છે કે આપણે હવે તે બંધનો નરમ કરવા જોઈએ વાળીઆનો છેકરો મોની કે હુહારનું કામ કરે તે નાનમ છે એમ ધારણુ જોઈએ નહિ અમુક ધધો અમુક કામને " વ્યક્તિનેજ મોખેયો છે. " કહી છેજ નહિ.

અને આજ સુધી માની બેઠા હોય તો હવે ઉપરના વિચારતના મહાન નરોના દ્રષ્ટાનો વાંચી નજીવુ જોઈએ કે તેની “conservatism” એટલે “ચાલતી રૂઢી રહેવા દેવાની ઇચ્છા” દર થવી જોઈએ. અરે તેની મેળેજ સમયાવસર દર થયેજ ન્વય છે. કયા રહ્યા છે આપણા વર્ણાશ્રમના ધર્મો ? બલે તેઓ ઉદ્યોગથી અન્ય ઉદ્યોગ ઉપર તેમને તેમ રહે. બાકી જોઈશું તો બાહ્યથી જેના અધિકાર વેદ મણી ધર્મોપદેશ કરવાનો હતો તે તે તેઓ ખોઈ બેઠા છે. કારણ યવનો પણ આપણા વેદશાસ્ત્ર મણી સર્વ જ્ઞાન મેળવે છે. ક્ષત્રિયનો લઢવાનો અને રાજ્ય કરવાનો અધિકાર રહ્યો નથી, તેઓ પણ નોકરી કરે છે. વૈશ્યનો વ્યાપાર તથા ખેતીનો ધંધો તે શદ અને અન્ય કામો મ્હોટા પાયા ઉપર ચલાવી શ્રેષ્ઠપદ ભોગવે છે, ત્યારે વૈશ્યો ગુલામગીરી જેની નોકરી કરે છે. માટે, પંડાયા વાચકો આ ઉપર વિચાર કરવો જોઈએ. હાલ ઉત્પત્તિ મેળવવાના રમખાણમાં તો યુસ્તધર્મ, ન્યાત-જાત, વિગેરેને કેટલેક અંશે બંધનમાંથી વિનિર્મુક્ત કરવા પડશે. સલાહ શાંતિના વખતમાં આપણે સર્વે તે સભાળીશું, પણ અત્યારે તો જેને ફાલે તે રસ્તો શોધી લ્યો. નહિ તો પછાત પ્રજા તરીકે ગરીબાઈ, દુઃખ, દુકાળ વિગેરેના ઉડા ખાગમાં સરી મરીશું. હાલ, માહિમાહે ધર્મ વિગ્રહ, શાંતી તડ, જાતિઅભિમાનની જરૂર નથી. સર્વ શ્રીમ તો તથા ગરીબ વર્ગ મળી એક ખીજના હાથ લંબાવે અને પોતાના ભાઈઓ માની અન્યોન્યને મદદ કરે. સારા હુન્નર શીખી લાવવાને શ્રીમ તો તમે પોતાની લક્ષ્મીનો સાહચરિક ધુવાનોને મદદ કરવામાં ઉપયોગ કરો.

હિંદના કેટલાક અગ્રગણ્ય અર્થ શાસ્ત્રિઓ, આવા સંદેશાભિમાનના ફાટી નીકે બેઠા જુરસાને લીધે આગળ ઉપર ઘુલ ચિન્હ મુચક આશાઓ બાધે છે તથા કેટલાક વ્યાપારમાં અને હુન્નરમાં મચેલા સંદેશાભિમાની નરો એટલે સુધી દરખાસો લાવવા લાગ્યા છે કે આપણે આપણા દેશમાં બનેલો ગ્રામ, આપણા સુઠી કારેલા સાહસિદાના તેમજ શ્રીમંત ધનાઢય ગૃહસ્થો તેમજ રાજ્યવંશીઓના આશરો નીચે, વ્યાપારી, મંડળીઓ રચાવી, પરદેશના બજારમાં ત્યાંના આવની સરખામણીમાં સડીઆતો જોવાના હેતુથી મોકલવો જોઈએ.

જાપાનીઓ જેમ યુરોપ વિગેરે દેશોને જરૂર પડે એવો વસ્તુઓ તથા ત્યાંના લોકો વાસ્તવિક માગણી કરી ચીજોની વધુ કરે છે તે જાણી લઈ તેના નમુનાઓ મંભાવી તેવાજ પ્રકારની વસ્તુઓ બનાવી વિવાપતના બજારમાં જથ્થાબંધ મોકલે છે તેમ આપણે પણ કરીએ એવા ઉપાયો લેતા.

આ વાત જો કે બૂવ બરેલી નથી તો પણ તે અમલમાં આવવાની પશુજ વાર છે. પ્રથમ આભોનનતિ કરવા શાયા આપતા ઉપાયો લેતા તેજ બસ છે. કારણ નજર કરીશું તો હજી આપણે કંઈ કરી શક્યા નથી જણી વ્યવહારીક ચીજોને વિવાપની વાપરથી પડે છે, તથા જે દેશો બને છે તે નિવાસતી જોડે સરખામણીમાં ઉભી રહેવા તાન ના લાયક છે, જો કે આપણે તો દ્રવ્ય તેમજ મોજગોખના બોલે તે, વિવાપતી જેની બને ત્યાં સુધી ઉનેજન આપવા ખાતર વાપરવીજ જોઈએ. કારણ આપણા વાપરમાં ઉપજાઈ શકે સંદેશી ચીજોની સુધારણાનો આધાર છે. અન્ય પરદેશીકોષ પોતાની મઠી આપણો વસ્તુઓ

વાપરી જ નહિ. તેમ આપણે પણ મળી શકતી ચીજો સ્વદેશી વાપરીએ એજ સ્વદેશી મુખ્ય સેવા બનવી કહેવાય. આપણું હિંદુ દલ તાણું જ નગર તથા કહીએ તો તે ખેડું નહિ ગણાય, તેથી તેની આખિઆ દલ પ્રથમની ધોર નિંદ્રાની અસર રહ્યા ગઈ છે, જેને કારણે જ દલ કેટલોક વિવંચ લાગશે તો પછી આપણી પ્રાચીન જાહોજલાલીનું તેમજ હાલની પાશ્ચાત્ય પ્રભુત્વ અનુકરણ કરવાનું તો ક્યાં રહ્યું. જાપાન જેવા અન્ય દેશોને તો સમય તથા દેશ અનુકૂળ હતા. સત્ય તરફથી પણ પૂરતી મદદ હતી. (૧) આપણા દેશમાં વિનંત વિનંત કેમો તથા ધર્મો હોવાને લીધે તેમજ વિદ્યાનો પ્રચાર જોઈએ તેટલો નહિ થવાને લીધેજ મહા મુશ્કેલીની વાત છે. (૨) ખીણું હિંદના કારીગરો સામાન્ય રીતે પણ ગરીબ અને અબણુ અથવા “ સાયન્સ ” ની સ્થાપિત રીતે હુમર તથા વિદ્યા-કળામાં નિપુણ થવા અશક્ત છે. (૩) જોઈએ તેટલા સાદસી કેમો બહાર પડી પોતાના પૈસાનો ઉપયોગ ગરીબ કારીગરોને સાધન આપી પ્રૌઢ પાશ ઉપર નરી સુધરેલી રીતે જરૂરીઆતની ચીજો બનાવવા સાદસ આદર્શ નથી. તેમજ (૪) દલ આપણે ઇંગ્રેજ વ્યાપારીઓ અને વહાણુવરીઓ માફક મહાનુ કોરીઓ સ્થાપી દર દેશવર્ગમાં વ્યાપારાયે જમા અશક્ત તેમજ સત્વહીન છીએ. આ ઉપરના કારણો થીજ આપણી આ સ્થિતિ છે. આપણા આસ્થાવિતની પુરાતનકાળથી પ્રખ્યાતી પામેલી ઉત્તમ કારીગરીવાળા વસ્તુઓ હવે નામનીજ હયાતી ભોગવે છે. જવલેજ દષ્ટિગોચર થાય છે. કુરોશી મુસાદરો હિંદુસ્તાનની મુસાદરીમાં દરેક શહેર કે ગામમાં જઈ તેની વસ્તુઓ શોધે છે કોઈના ઘરમાં પડી હોય તેની તેઓ ખમણી યા દરગણી કીંમત ની લાવંચ આપી તે વસ્તુ ખરીદ કરી છે. અને તેટલી કીંમતે હિંદના કારીગરોની પ્રથમની જાહોજલાલીની સાખીતી આપતી અમુક વસ્તુઓ પોતાના કબજામાં લઈ લે છે, જેની તોરીફ કરી તે મુસાદરો પોતાને વતન લઈ જાય છે અને હુનિયાની “ જૂન વસ્તુઓના ” દર્શનને, કે પોતાના ગૃહને શોભાવે છે.

પરંતુ આપણા દેશમાં દરેક સ્થળે નગર કરીયું તો હાલતા ચાલતા ખાનગી વપરાશની ચીજો પણ વિલાયતીજ નગરે પડશે. એક સોયથી માંડીને મટાડા, બોયલર-ઇન્જીન સુધી સર્વ વસ્તુઓ પરદેશી દેખાશે.

વહાવા ખેડુઓ, વિચાર કરો. આપણા દેશમાંથી, આ સર્વ વસ્તુઓ આવવાને લીધે, દર વર્ષે કેટલા કરોડ રૂપીઆ પસંદાઇ જાય છે અને આજ સુધી તથાઈ ગયેલી સર્વ દેલત અને જ રહી હોત તો સોનાના નળોઆ ચડામાં શી આકી રહેત ? અરે ! આપણે દુષકાળ આદિથી પીડાઈએ છીએ તેનું નામ પણ સાબળું ન હોત. કારણ દુનર-ઉદ્યોગની નગરૂતિને લીધે દ્રવ્યમાં વૃદ્ધિ જ થતી જત.

ઉપરની દરખાસ્ત આ સર્વ અખૂટ પસંદાઇ ગયેલું દ્રવ્ય પાછું લાવવા માટે ચોગ્ય હતી. પણ અભારે તો અગમ્ય છે. હવે તો ફક્ત હવે પછી યતા વ્યયને અટકાવાય તોજ ખસ છે. મારે તાત્કાલિક આપતા ઉપાય તો એજ છે કે આપણા દેશની જરૂરીઆતો આપણા દેશમાં અને તથા પરદેશી ચીજો સામે ટક્કર ચીતે. આ ઉપાયને સ્વદેશી દીર્ઘ સાધ પ્રશિદ્ધતા છે.

ખીજી તાંત્રેર કાન્દરન્સના પ્રમુખ પ્રખ્યાત

મીઠ જ મુખ્યદ્રવ્ય આચરના લાપણનો સાર.

મઠ તાંત્રેર કાન્દરન્સ થયાને ચૈદ મહિના થઈ ગયા છે, પણ તે દરમીયાન હિન્દુ-સ્થાનની રાજ્યદારી સ્થિતિમાં થણા ફેરફાર થયા છે. અને આ પ્રાંતના ચૂંટી કઢાયેલા માણસોની સભામાં આ ફેરફારોના સંબંધમાં વિચાર કરવો તે જરૂરનું છે. આ ચૈદ મહિનામાં જે તરફના બનાવોની તવારીખ આવે છે. અને તે, પહેલું તો સરકાર તરફથી સંખ્યાબંધ દાખલા પગલા, અને ખીજું, પ્રભ તરફની તેમની ઉચ્ચેશથી લાગણી અને ક્ષોભ, આ સમયમાં નીચે પ્રમાણે રાજ્યદારી ખીનાઓ બની છે. જાપાના ઉપર સંખ્યાબંધ કામ ચલાવવું; આપણા કેટલાક આગેવાનોને વગર તપાસે એકદમ દેશપાર કરવા, જૂના ધારાઓ ફરીથી અમલમાં મૂકવા, જાહેર સભાઓ ઉપર અંકુશ, દંડ તરીકે વધારાના સીપાર્ઈ મૂકવા, દોષિત યયેના પકડોના ઉપર સખત સભાઓ; આપણી સ્વદેશી હીલચાલ સામે લડત; પોલીસનો સામાન્ય રથને જૂલમાટ, આપણા કેળવણીના વર્ગ તરફ જાહેર રીતે નિંદા, 'એગ્રો ઇન્ડીઅન' જાપાનો ખોટી રીતે સમજાવવા સતત પ્રયત્ન; પ્રભ તરફથી કાયદા અને રાજ્યવહીવટના અકુશમય પગલાં તરફ સખત અજાગમે જાહેર કરવો, ઉંચેજી રાજ્યના કાયદા પૂર્વક, પરંપરાના દફત જે આપણને બક્ષવામાં આવ્યા છે તેના પ્રતિપાદન તરફ પ્રયત્ન, આપણી આશાઓ ન્યાય પુર સર અને હાપણવાળી છે એવું સાખીત કરવું, 'એગ્રો ઇન્ડીઅન' પક્ષના ખોટા નિરૂપણ (Misrepresentation) થી ઉત્પન્ન થતી માટી અસરોને સમાધી દેવા, અને સાધારણ રીતે, પરદેશી તથા સારી લાગણીથી રહિત લોકોની ચઢતી સામે ટકાવ રાખવા, છુપા અને ઉધાડા વિરોધ હોવા છતાં પણ સ્વદેશી હીલચાલ આગળ વધારવા તરફ એક નિશ્ચય પુર્વક પ્રયત્નો; આવી આપણી જાહેર જાગૃતીની મુખ્ય સ્થિતિ હતી. સરકારની વિરોધી અને આપ જુદી નીતિથી આપણા થણા નિરપરાધી સ્વદેશી બંધુઓ ઉપર અતિરાય દુઝો અને અપવાદો આખ્યાં છે; કેટલાકના મન ના-ઉમેદ થઈ ગયાં છે; અને તેનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે નવા મતવાળા હિંદી રાજ્ય નીતિજો કે જે આપણી ઉન્નતિને મારે રાજકીય અને આર્થિક બોયકોટ તેજ મુખ્ય ઉપાય છે એવું જાહેર કરનારા છે, તેઓની સંખ્યામાં અને બળમાં વધારો થયો છે.

બંગાળમાં જે કમકમાટ ઉપજાવે તેવાં કામ કેટલાક જીવાનીઓએ કર્યાં છે તેનાથી કોઈ પણ માણસ દિવગીર થયા વગર રહો નહીં હોય. આડે રસ્તે દેરવાઈ ગયેલા ઉન્માદીઓએ જે જે જંગલી કાંમ કર્યાં છે તેને મારે અતીશય ધિઘારની નજરથી જામે બેઠએ છીએ. યાદ રાખવાનું છે કે આવા રસ્તાથી હિન્દને ઉદય થવાનો નથી. ઉતરી એથી દેશની અવનતિ યાય એવું છે અને હિન્દવાસીઓની અસહની પ્રતિતિથી પણ આવા માર્ગ પકડવા તે વિરુદ્ધ છે ખીજી દેશમાં ત્યાં ત્યાં આવાં કાર્યો થણા માણસોએ એકાં થઈને કર્યાં છે ત્યાં પરિણામ મારું જ આવ્યું છે. હજી સંભવિત છે કે મોઝા કે બેંગા ઇમેજ રાજદારીઓ કણુક કરશે કે હિન્દુસ્તાનના સ્વારાજ્યથી

ખીંગીશ પ્રબળને જોટલો લાભ થવા સક્ષમ છે તેમનો ફાયદો હમેશના આપણુદ અમલથી કદી પવાનો નથી

આપણે ઇચ્છી શુ કે આરી તરફની સત્ય નીતિ ટુક સુદતને મારે છે, અને જ્યારે હાનની બાંધણો અને જૂલો બધ પડશે ત્યારે અમાઉની સાન્ય સ્થિતિનુ સરથા પન થશે, આ સાન્ય સ્થિતિ સ્થાપન થવા પછી હિંદુસ્તાનના સબધમા દકત બેજ રસ્તા ઉઘાડા રહેશે, કાંતો તે હંનતિ તરફ જશે કે કાંતો તે અવનતિ તરફ જશે એથી નીજી ગતિ નથી અને જો હિંદુસ્તાન ઇંગ્લેજ રાજ્ય નીચે ઉત્તતિ નહિ પામે તો પછી તે ગડબડ અને અવનતિનુ સ્થાન થશે જેથી હિંદુસ્તાનના તેમજ ઇંગ્લેજના અમુખ સ્વાયેતિ હાનિ પહોચશે અથવા તો જો આપણા અમન મનાઓ આ મહાન સસતા તરફ બેદરકાર રહેશે તો પછી હિંદુસ્તાનના લોમને એજ ઉપાય લેવો પડશે જે ઉપાય અમાનુષિકતન અને કસ્તા વગરના યાત પ્રતિકાર (passive resistance) નો છે અને જે, કુદ નહીનદ તજે સીમાતા દક્ષિણ આફ્રીકા તરફના આપણા દેશીઓએ હતેકમદ રીતે વાપર્યો છે હિંદુસ્તાનના લેમ જન હિતને મારે લોહી વેદુકાવનાર કતલો સાધન તરીકે અગીર નહિ મે આપણા એમો ઇન્ડીઅન ' ભાઈ'ઓ આપણા નાનકે કતાના મન કોષ અને આવેશથી ઉગેરવા તેમનો બનતો પ્રયન કરે છે, અને આપણાથી હાનમા ભોગસતી મયાંદિત છુટને પણ ટુકી કરવા માગે છે આપણે ઇચ્છી શુ કે હોડા મીન્સે બીન જવાબદારી જાપાના નિર્ગેક બકવારો તરફ ધ્યાન ન આપતા હોર્ડ ફેનીંગની પ્રશસનીય રાજ્ય નીતિને માગે ચાલશે હોર્ડ મીન્સે અને હોર્ડ મારીઓ જલજુ જોધએ કે હિંદુસ્તાન અને વીવાપતનો સબધ તે બનેના હમેશ બતાને મારે છે, નહિ કે તે યોગ પણા ચાર દિવસના પરાણના લાભ કે સુખને મારે છે, કે જેઓને અહીથી નીકળવુ પડે તો બીજે દેશને તેઓ નસીબ અજમારી શકશે

જે સમ્પત્તિ ધમાધમમા છે શી નેસનન કમિસ બાગી પડી તે તોફાનને પહોચી પળવા જોટલી આપણા રાજ્યદારી સ્થિતિ સહેલી થઇ નથી તે કમનસીમ બનાવ શા થી બની જો ઉપર વિવેચન કરવા મારી મરજી નથી તેનુ માફુ પરિણામ એ આજુ કે આપણા રાજ્યદારી નેતાઓના કેટલાક વર્ગોમા રહેને મતબેદ વધારે તીક્ષ્ણતા અને વૃદ્ધિને પાવો છે હિંદુસ્તાનનુ ખરૂં હિત ઇચ્છનાર એવો કોઇ પણ સાધ નહિ હોય કે જેણે આપણા જાહેર પુરુષોને આપણી હાડતો મારે એક સંપ અને નિશ્ચય પુર્વક વર્તવાનુ પ્રોત્સાહન નહીં ઠહું હોય દરે દેશમા વિપરીત રાજ્ય નીતિના પ્રતિપાદકો તામાની પ્રબ નચે રહેતા મન બેદોને સભાગ પૂર્વક પોરે છે પણ જો તેઓ પરદેશીય હોય ત્યારે તો તેઓ તેમના આ બેદો નરક સભાગથી જુએ છે અને તે વધાગવા પ્રયત્ન કરે છે હિંદુસ્તાનના એક હમુ સત્તાધારીઓ (Indian Bureaucracy) એ સુગતની ફાગુટને તથા તેના પરિણામે મખમ અને હામ પક્ષના વિરોધોને ખરા અત કરજુ પૂર્વક આવકાર આપ્યો છે રાજ્યના અમલ કર્તાઓની નીતિ હવે અધમ પક્ષનો બાધી થકવામા અને તેને બીજ પક્ષથી જુદા પાડ

વામા સમાયતી છે, જેનો મુખ્ય સાર એ છે કે બંને પક્ષોને દાખી દઈ પોતાની એક હથેલી સત્તા કાયમ રાખવી. મારા નત્ર વિચાર પ્રમાણે તો બે કોંગ્રેસમાં પડેલી કાટ કાયમ રાખવામાં આવે તો તે એક ખગેજર રાજકીય આદત છે. આવી કાયમની કાટ પ્રજ્વળના સહેલાઈથી વધતા વધારાને માટે જરૂરની છે, એવું મીઠું દત્ત અને સર ફીરોઝશાહ મહેતા અને બીજા કેટલાએક માને છે તેનાથી હું તદ્દન જુદા મત-વાળો છું. આવી કાટકુદરથી અમલ કર્તાઓ સહેલાઈથી બંને પક્ષોને એક પછી એક દાખી દેશે. બે મધ્યમ પક્ષવાળા આવી નીતિ અંગીકાર નહિ કરે તો અમલ કર્તાઓ નકકી તેમની સામે થઈ તેમને રાજદ્રોહને આશરો આપવા માટે ધિક્કારશે. આપણે સમજીએ કે મધ્યમ પક્ષ તરફની સરકારની સારી લાગણી મિથ્યા છે. જે હિંદુઓ સ્વરાજ્યની માગણી કરે છે તેમના તરફ સરકારની જરા પણ શુભ લાગણી નથી, બે કે તેમનું રાજ્યદારી લક્ષ્ય બિંદુ સંસ્થાનિક સ્વરાજ્ય સંધીનું છે. વાસ્તવિક રીતે તો અમલ કર્તાઓએ મધ્યમ પક્ષવાળાઓને રાજ્યદ્રોહને સાચવવા અને તેનું શુભ રીતે ઉદ્ધીપન કરવા ને દોષવાન ફરાવીને નમાવવા કાંઈ પણ સમય બાકી રાખી નથી, આપણા રાજ્યદારી માણસો વચ્ચે હમેશના બે વિભાગ પાડવા, અને તેથી ખુલી રીતે એક બીજા સામે લડતા અને પ્રજાના પ્રતિનિધિરૂપે બનેને નુકસાન થાય એવી રચના આપણા અમલ કર્તાઓને આવકાર રૂપ કેમ ન હોય ? સંપત્તિ તેજ બળ છે અને ભિન્નતા તેજ અચૂક વિનાશ છે (Union is strength while division is certain death) તેવા માટે આપણે દરેક જણે ડીસેમ્બર મહીનાના વૃત્તાંતો એક દુર્દર્શનમય સ્વપ્ન હવે એમ જાણીને જૂલી જના જોઈએ એવી મારી અતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છા અને પ્રાર્થના છે, અને રાજ્યકીય કોંગ્રેસ એક સંપ્રમય કરવા પ્રયત્ન કરવો. કોંગ્રેસની બહાર મધ્યમ પક્ષને કે ઉદામ પક્ષને પોતાના વિચારો છુટથી દર્શાવવા હરકત નથી, પરંતુ કોંગ્રેસમાં તો આપણે દરેક એક સામાન્ય રંગબ્રૂમિ ઉપર મળવું જોઈએ અને સામાન્ય સત્તા તથા અંગીકાર કરાવવા નિયમો અને ધોરણોને તાબે રહી વર્તવું જોઈએ અથાહવાદમાં મળવા કન્વેન્શને તેનો કહેવાતો મત (Credo) મૂકી દીધો છે. અને કેટલાક ધોરણો અને ઉદ્દેશો દાખલ કર્યા છે કે જે ધોરણોથી કોંગ્રેસનું કામ ચલાવવું એમ હું ધારણું તે ઉદ્દેશો અને હેતુઓ આ પ્રમાણે છે —

હિન્દુસ્થાનના લોકોને માટે, ઈંગ્લેન્ડ હકુમત નીચેના બીજા સરથાનના લોકોના સ્વરાજ્યના ધોરણે રાજ્ય પદ્ધતિની પ્રાપ્તિ કરાવવી અને આજ સંસ્થાનોની માફક રાજ્યના હક્કો અને જનાજદારીઓમાં સરખે હિસ્સે ભાગ લેતા થવું, અને આ ઉદ્દેશોનો કાયદેસર હાલના રાજ્યનહીનટની પદ્ધતિમાં સ્થિર સુધારો કરવામાં, રાજ્યકીય એકતા વધારવામાં, દેશના માનસિક, નૈતિક, આર્થિક અને આલોગીક સામગ્રીઓ વધારવા અને નિયમસર કરવામાં ઉપયોગ કરવો.

હું નથી ધારતો કે કોંગ્રેસના આવા ઉદ્દેશો તરફ કોઈને તરસા કરવા જરૂર પડે બહુ દૂર સુધી જોવું તે ઘણીવાર રહાપણ બરેલું નથી. (It is often unwise to look too far ahead) કેવી તરફના રાજ્યકીય વ્યવસ્થા બિંદુ તરફ આપણે લઈ જવાઈએ

તે અત્યારથી કરેલું અત્યંત છે અને એવું લક્ષ્યબિંદુ અત્યાગ્રંથી બતાવવા કોંગ્રેસ જવા બહારી મધ્ય પથ ન શકે આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે, એવો વખત જલ્દીથી આવશે કે જ્યારે કોંગ્રેસ રાજકીય પાર્ટીમેન્ટના રૂપમાં બદલાઈ જશે. ત્યાંથી કોંગ્રેસની મહેનતો હાથની સરથાઓનો સંધારો કરે તો પણ ધણું છે અને રાજકીય પાર્ટીમેન્ટ એકતરફ રથપાઠ તો તે રાજ્યના ભવિષ્ય સંગ્રામી ચિંતાર જેમ દરેક સરથા નોની પાર્ટીમેન્ટ કરે છે તેમ, કરશે આ લક્ષ્યબિંદુએ પહોંચ્યા પહેલાં તો આપણે એટલું બધું સુસ્તનીવાળું કાર્ય કરવાનું છે કે જેમાં આપણા બધાએ સાધનો ખપી જશે. આપણા રાજ્યની મતમાં સમાયના ચાર મહાન તત્ત્વો જ સ્વદેશી, બોયકોટ, રાષ્ટ્રીય કેળવણી અને સ્વરાજ્યને માટે દેવતા બધાએ નિરુપણ, દૃઢ અને અત્યંત કામ કરવાનું છે, તેને માટે નૈતિક, આર્થિક અને આત્મિક, સ્વાર્થ ત્યાગ દેવો બધો જોઈશે ત્યાંથી તો આપણે બેઠેલાન લાગ કરીને એક સપથી સાથે કામ કરવું જોઈએ તો ઉચ્ચ આશયોની પ્રોત્સાહક અસરોને કાઢી નાખવા નથી માગતો, પણ આપણે દરેક જગ્યાએ તેને સલામત પૂર્વક રાખી બીજાને આપવી, પણ તે આશયો કે જે હાલ આપણી મર્યાદાની બહાર છે તેની ખાતર આપણે જે એક સામાન્ય રાજ્યકીય સલામતે માટે તેની એકતા, સરળતા અને વૃદ્ધિને માટે પ્રજાતા પ્રતિનિધિ રૂપે અંધારા છીએ તેમણે માંડેલાં માંડેલાં લાડી મરવું ન જોઈએ.

ન્યારથી દેશમાં નવો ભુસ્તો પ્રગળી નીકળ્યો છે ત્યારથી આપણે ખરેખર ચોક્કસ ધણા પણ આગળ વધ્યા છીએ પરંતુ નવો પક્ષ ત્યાંથી તેના લક્ષ્ય બિંદુની ચિન્તા તિએ ન પહોંચે લાચરની સમજાવત અને દૃઢ વધારો કરવાની જરૂર છે જૂના પક્ષે નવા પક્ષનો અવિશ્વાસ ન રાખવો જોઈએ, કારણ કે બંને પક્ષો માતૃભૂમિની ઉચ્ચ લાગણીથી સેવા કરે છે, બંને પક્ષો તરફથી એક જ યવાને અત કરણ પૂર્વક ચલન થવો જોઈએ, અને તેથી પરસ્પર અદના બદલાના ન્યાયથી તેમાં બંને પક્ષોના ચોક્કસ મત કે નિયમોનો ભાગ આપવો પણ તેથી શું ? કોઈ પણ પ્રજાના આશયો તેની હિંમતની અવરધમાં એક જ બિંદુમાં મળવું થઈ શકે નહિ મત મરતા પણ વધારે જરૂર છે એ છે કે કોંગ્રેસને ભાગી પડતી બચાવવા માટે નિયમો અને ધોરણો રચાવા જોઈએ ટીનેલેનીના દુષ્ટ સંગ્રામી બોનતા તેમણે એવું ઇચ્છ્યું કે ટીનેલેનીના અમનદારોએ, મુરોખીઅન હરીફાઈને ટોકા આપવા, સ્વદેશી હીનચાર દાખી દેવા, સામાન્ય બધું રાજ્ય ચનાલું એવું બહાર માલૂમ પડી આવશે

સ્વદેશી, બોયકોટ, રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ અને સ્વરાજ્ય સંગ્રામી બોલ્યા પછી કહ્યું કે, મેં આપણો રથનિક ફરીઆદો ઉપર વિચેચન કર્યું નથી, કારણ કે તમે સધળા ભણી છો કે આદમો વખત થયો પણ એમાંની એક ફરિયાદ તરફ સરકારે ધ્યાન નથી આપ્યું રાજકર્તા પહેલાની જ માફક સખત અને મજબુત છે લોકોની માગણીઓ તરફ ધ્યાન આપી તેમની તરફ ધોરણ રીતે વર્તવું એ ત્રણે તેમની પરચરા નીતિનો બચ મથા બરાબર છે લોર્ડ મીન્ટો હમણા ચોક્કસ વખત ઉપર બોલ્યા હતા કે “લોકો તરફથી ચલાવવામાં આવતી રાજકીય હિલચાલને સગર અનુમોદન આપે છે એવું જાહેર ચર્ચ

તો બ્રીટીશ અમનને મહાન ઘોંકા પહોંચે. ” તેટલા મારે રાજ્યકર્તાઓને અચ્છાએ કરવાના પ્રયત્નોમાં નકામો વખત ન ગાળતાં અમન કર્તાની જે હાવની રાજ્ય પદ્ધતિ છે તે જ દેવતા સુધરતા અને પ્રગતીય પદ્ધતિવાળું રાજ્ય સ્થાપવા આપણે વખત ગાળીશું. તો લોહની ફરીઆલોગે એટ નીકાલ આવી જશે આપણા દેશમાં પુરો જોયરે પણ એ કડો અને હલારો માણસો છે ફરી ફરીને દરેક માણસને એવો ઉપદેશ આપવો કે આપણે એક જ રચના, એક જ હેતુ, એકજ સલાહ સ પથી કેમ આગળ વધીએ, અને તે ઉપરાંત આપણા આપણા ઋષિમુનિ, કે જેમણે ધર્મ અને દયાના પાઠ મનુષ્ય જાતિને પહેનપહેવા શીખવ્યા, તે ઋષિમુનિ પ્રણીત આપણી આર્થ માતૃશ્રમિ તત્ત્વ સ્વાર્થ ત્યાગ પ્રમ કરવો તે જતાનું ગૃહસ્થો ત્વદેશ તરફ એક અત કરણ પૂર્વક, નિષ્કપટ, અને પરિપક્વ પ્રેમ, દેશનાં દરેક દરેક અંગોને જીવનમય કરવો અને તેના હૃદયમાં પોતાનો વિશ્વાસ લેવો એવો નિ સ્વાર્થ સ્વદેશાભિમાનનો જુરસો તેજ ફક્ત આપણા હૃશ્મનોતુ વારણ કરનાર અને આપણી અકચણા દૂર કરનાર મહાન શસ્ત્ર છે.

પ્રાચીન કાળ તરફ આપણા પૂર્વજાન, આપણુ પોતાના જ બળ ઉપર જરૂરો અને બલિયની સારી આશા તરફ શ્રદ્ધા, તે આ મનુષ્યની આગણીના એટલે સ્વદેશાભિમાનના તથા વિભાગો છે કે જેને મારે પ્રાપ્તપણુ પ્રજા લાપક નથી એમ નહી કહેવાય અને જેણે પણા લોહિના ઘખવામાં તેમની ન્યાય શુદ્ધિ અને કંપના શક્તિ એ, બંનેને અચળો પમાડી આશ્ચર્યજનક પગલ્યો કરી જતાના છે —

Admiration of the past, confidence to our own strength, and faith in the future, are the three factors of this human sentiment of which no nation is wholly incapable and which, in the case of many people have achieved wondrous feats, staggering logic and imagination alike

આપણા દેશનો પ્રાચીન કાળ એટલો બધો ઉચ્ચ હતો કે તેનો વારસો લેવાનું દરેક પ્રજાને મન થાય, તેટલા મારે બધારે આપણામાંના દરેકજણને પ્રેમ અને સ્વાર્થ ત્યાગની સમજ શક્તિથી અસર થાય છે તો પછી તેણે તેની આસપાસના દરેક જણના હૃદયમાં એટલું જ નહી પણ અસ્પષ્ટ મદમદ વાણીથી જોવતા દરેક જાળના હૃદયમાં આવો પ્રેમ ઉદીપન કરવા પવિત્ર દુરજ જાળવવી જોઈએ.

મનુષ્ય જાતિના ગુરૂ તરીકે નિચોળચેલી, પોતાના પુન સુત્યાન પામેલા આધ્યાત્મિક પ્રતાપથી શ્રેષ્ઠપણાને પામેલી, હાલમાં ફરતાથી હુંદાતી પણ ફરીથી એકવાર પોતાની પ્રજા, અનત, મૈન્દર્ય વિભવથી આનંદમય થયેલી એવી ભવ્ય, અસામાન્ય અને ઉન્નત થયેલી સ્વતત્ર હિન્દ દેવીની સુતિ પર ધ્યાન ધરતા અને તેના જ બળ ઉપર શ્રદ્ધા રાખતાં, ગમે તે પદવીના અથવા ધંધાના આપણા દરેક સ્ત્રી, બાળકો, વિદ્યાર્થીઓ અને વૃદ્ધ પુરૂષોએ શીખવું જોઈએ. મુરકેલીઓ અને દુશ્મનો તો અસ્તિ ધરાવે છે પણ તેઓ, એક વિચારવું અને એકજ નિશ્ચયવું બળ સંપાદન થતાં સમાધિ જશે.

રથયાત્રા.

સર્વ મોટા અને પ્રાચીન ધર્મનું એ લક્ષણ છે કે તે મનુષ્ય સ્વભાવ અને ખીલ-વણીનાં અનંત સ્વરૂપને બંધ બેસતો થઈ શકે છે. આ ખીના મહાન ધ્યૈષિક કિશ્કિયન મતને પણ તેનાં સિદ્ધાંતો, ગદ્ય, શાસ્ત્રો, વિધિઓ, ઉત્સવો અને વૃત્તો શુદ્ધતા સર્વને ઘાત પડે છે. સદસદ્વિચારભુદ્ધિ (rationalism) ને ને 'નંગલી ખીલવણી'ના નિયમિત કરી શકે તેમજ તેને લાનિકારક પહેલ તરીકે કાઢી નાંખી શકે; છતાં તે વિચારભુદ્ધિ મનુષ્યના આત્માની જરૂરીઆતો પૂરી પાડવા કાંઈ દિવસ પહેલાં તેમજ બિવિધમાં શક્તિમાન થઈ શકશે નહિ. સદસદ્વિચારભુદ્ધિવાળાનો ધર્મ સરળતા અને નિયમિત તર્કશાસ્ત્ર તરફ મમતા ધરાવવાનો દાવો કરવા છતાં, તેને અધમ પાપરીનો ધર્મ સારી રીતે કહી શકાય. કારણ કે તે જીદગી અને વિચારની અનંત ગુચવણને તેઓના અધમ સ્વરૂપમાં લાવી મૂકે છે. વિવેકયુગ્મજાનવાળાને (rationalist) નહીં આ એકલું જ વિશ્વવ્યાપકતાનું રૂપ છે. મનસ્વી સિદ્ધાંત અગર ગદ્ય અથવા ક્રિયાઓ એવું જે કાંઈ દેવી તત્વ તરફની માણસની સ્વભાવિક વાગણીને હિતેજીત કરે છે અથવા તેના આત્માની ઉગ્રતા ઉડી જરૂરીઆતોને પહોંચી વળે છે તેમાનું કાંઈ તે રસ્તે સાલનારા પાસે હોતું નથી જુના અને વધારે ગુચવણવાળા મનુષ્યના ધર્મ, જે, પ્રજા અગર જાતિના આગંજવધતા અધ્યાત્મિક અનુભવોને સમાવે છે, તે રૂઠા તર્કશાસ્ત્ર અગર તત્વ જ્ઞાનના કરતાં (અને તે પણ મનોવિદ્યારથી મિશ્ર થએલાં અને નીતિશાસ્ત્રથી નિયમિત થએલાં અને ધર્મ તરીકે ઠાપી બેસાડેલા હોવાથી દેખીતી રીતે હલકી પાપરીના હોવાથી) માણસની જરૂરીઆતોને પહોંચી વળના વધારે સમર્થ હોય છે.

ખરેખર આપણા જમાનાનું તેમજ આપણી ખીલવણીનું અસિદ્ધ 'વિચિત્ર રૂપ' એ છે કે પ્રત્યેક દેશમાં મનુષ્યના મન, વિચાર અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિ સાથે ધાર્મિક જીદગી નાં જુનાં અને જાતવ યએલા ધોરણ અને ક્રિયાઓ તરફ પાછા વળવાને ગત કરે છે. જો આ કાંઈ પણ રીતે પ્રતિક્રિયા કહેવાય તો તે રૂઠા પ્રતિક્રિયા જ નથી પણ વાસ્તવિક રીતે પ્રાચીનનું નવા સ્વરૂપમાં રૂપાંતર છે નવા વિચારે કુદરતનાં શુભસ્થાનોમાં પ્રકાશ પાડ્યો છે, અથવા મનુષ્ય અગર જનસમાજના શુભ બળોને પ્રકાશમાં આપેલા છે, એકલું જ નહિ પણ તેણે માણસોના વિચાર અને જીદગીની ગુચવણને તથા મનુષ્યની ખીલવણી અને મનુષ્ય સ્વભાવના અનંત બેદને, ખીલ સ પ્રદાય અથવા પદ્ધતિની નિઃસર્વ એકાગ્રતાને મારે નહિ પણ બનેનાં સમાન અંતર મારે માગણી કરી, પ્રગટ કરી દીધાં છે. અને દુનિયાના પ્રાચીન ધર્મના આ નવીન સ્વરૂપ ધારણ કરવામાં તેઓ નવીન શક્તિ અને અર્થ ધારણ કરે છે. આપણા જમાનાની તે લગભગ સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ છે. શુરૂપ તેમજ એશિયામાં તે દેખાય છે.

હિંદુસ્થાનમાં આ વિચિત્ર પુનરુજ્જીવને આપણા પ્રાચીન ધર્મશાસ્ત્રો અને ક્રિયાઓ, આપણા ધર્મ અથવા આપણા અધ્યાત્મિક જીવનના કાળમાન્ય સ્વરૂપને, નવો અર્થ આપવા માગ્યો છે, નવી દેખવણીના જુરસાથી જુનાને નવું સ્વરૂપ આપવાની

આ ક્રિયા, રાષ્ટ્રગાંધીજીની ક્રિયા જે આપણી આસપાસ ચાલી રહી છે તેનું મુદ્દત તત્વ છે. લોકોની ખીંચવણી, સુધારો, વિચાર, અને જીવન, તેમજ ધર્મશાસ્ત્ર અને તેની વિધિઓ, ક્રિયાઓ, ઉત્સવો અને વૃત્તોની સાથે વધારે ગાંઠો સંબંધ, અને વધારે જાણી-તોં અધ્યાત્મિક સંસર્ગ, તે નવીન રાષ્ટ્રીય તત્વના જુસ્સાનું આવશ્યક સ્વરૂપ છે. તે ચેતનરહિત પ્રાચીનભાવસંરક્ષણ (conservatism) ની પાછળ હાથાની તેમજ વિચારશૂન્યતાને દેવદા આપનારી નીતિ નથી. કાંઈ પણ પ્રકારે તે તેમ નથી જ. જ-માનાની ઉચ્ચતા ઉચ્ચ પ્રકારની વિચારશક્તિ અને ખીંચવણીના પ્રભાવથી માત્ર તે રાષ્ટ્રીય આદર્શનો અને જીંદગીની અવરથાઓનો પ્રકાશ છે.

આ નવો અર્થ આપવાની અને પુનઃ યુવાની પ્રાપ્ત કરી આપવાની ક્રિયા, રાષ્ટ્રીય જનનો પોતાની જીવન વિધિ અને સંસ્થાઓ તરફ ધીમા પણ નિશ્ચિત પુનરાગમનમાં દેખાય છે. દાખલા તરીકે રથયાત્રાનો મોટો ઉત્સવ જે અસાદ શુદ્ધ ૨ ના દિવસે ઉજવવામાં આવ્યો હતો તે હિંદુ રાષ્ટ્રીય જનને મારે મહાન અર્થ સૂચક છે. આ અર્થ કાંઈ નવો નથી, તેમજ તે નવીન વિચારથી તેને અપાએલો નથી. ફક્ત ચાલુ સમયની જરૂરીઓ અને પ્રવૃત્તિઓથી વર્તમાનમાં સંપાદન થએલો તે જીવો વિચાર છે. આપણા મંથનમાં એક નવીન અભિવિકાત વિચારનો જન્મ, દૈવી સાહમ્યને મારે નવીન ઉત્કંઠાની ઉત્પત્તિ, થએલી છે, જે, એક અવતાર, એક ઉદ્ધારક, એક નેતા, એક પહેલ કરનાર, કે જે આપણા પાપ અને દુઃખના ભારમાંથી બચાવી આપણને આપણા આધુનિક અંધકાર અને દાસ્યવાદથી પ્રકાશ અને સ્વાધીનતામાં લઈ જઈ શકે તેના આગમનને મારે રાષ્ટ્રના જુસ્સા રૂપી ભુમથી બહાર પડે છે. આ અભિવિકાત વિચાર કૃષ્ણના મતની આસપાસના હિંદુ વિચારમાં કેન્દ્રીય કરીને રહેલો છે. શાક્ત લોકોને પણ પોતાનો અવતાર છે, પણ આ અવતારનો મત જો કે શક્તિના ઉપાસકોએ લીધેલો છે, તો પણ તે વારંવાર રીતે વૈષ્ણવ વિચાર અને તત્ત્વજ્ઞાનને નૈસર્ગિક છે. એટલા મારે એ તો સ્વાભાવિક જ છે કે રાષ્ટ્રીય મનમાં આ ઉત્કંઠા સાથે શ્રી કૃષ્ણ સાથે સંબંધ ધરાવતા ઉત્સવને તે નવું બળ અને નવી અભિપ્રાય આપે.

અસાદ શુદ્ધ ૨ નો ઉત્સવ ખરેખર એક મહાન ઐતિહાસિક બનાવનો સમરજીતિ અને અંતિમ ઐતિહાસિક દેખાવને નવેસર ઉત્પન્ન કરનાર છે. કુરુક્ષેત્રના શુદ્ધ અર્જુને વાપરેલો રથ તેજ આ છે. તે રથનો કૃષ્ણ તે કુરુક્ષેત્રનો જ કૃષ્ણ છે, તે મહાભારતનો કૃષ્ણ છે જે હિંદુ ભારતવર્ષમાં વહ્યેએકતાનો મહાન અવતાર, એકમ અને શાન્તિનો દેવદા, રાષ્ટ્રીય શુદ્ધતાનો પ્રતિપાદક, અને ભગવદ્ભીતાનો ઉપદેશક હતો. રૈષ્ણવ ભક્તને આ રથની સંતાથી પોતાના આત્માની અંદર, અને બહાર પોતાના મંડળમાં તે મહાત્માની હાજરીનું હમેશ ભાન થાય છે. શ્રી ચૈતન્યના સમકાલીન એક વૈષ્ણવ વિશે એમ કહેવાય છે કે, ગીતનિ શુદ્ધ અગર અશુદ્ધ, પાક કરતી વખતે તેને અર્જુનને બોધ આપતા શ્રી કૃષ્ણનો પ્રત્યક્ષ આભાસ થતો હતો. રથજીનો અરેખરો હેતુ તે આભાસ આપણા સર્વના મોટા આગળ ખડો કરવાનો છે, અને હાવના સંમયમાં આપણને તેની નેતૃત્વી

જાહેર ખબર.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ આરોગ્યની દેવી છે, પ્રૌઢિક દવાઓની મહારાણી છે, કારણે
... વેદોનું અમોઘ હથિયાર છે, શક્તિનો અખૂટ ખજાનો છે, સ્મરણશક્તિનો સાગર છે,
દુઃખીયાને આશીર્વાદ છે અને દુકામાં મનુષ્ય માતનું જીવન છે.

શુભ થયેલી ચાદ્દાસ્ત, શુભ થયેલ તાકાતને પાછી મેળવવા માટે, મગજને પ્રેરિ
આપવા માટે, જ્ઞાનતંત્રીઓને તેજ કરવા માટે, તથા લોહી સુધારના માટે આતંકનિગ્રહ
ગોળીઓ બિનહરીફ ધ્યાન છે.

કિંમત ગોળી ૩૨ ની ૩૫ની ૧ ના રૂપીઆ ૧.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

માયિક, આતંકનિગ્રહ આંપધાર્પણ—સ્થાપિત ઇસ્પીશન ૧૮

હેડ ઓફીસ—જામનગર—કાઠિયાવાડ.

બ્રાંચ ઓફીસ. મુંબઈ. કાલકાદેવી રોડ.

નં. ૧	નં. ૨	નં. ૩	નં. ૪	નં. ૫
મુંબઈ.	કલકત્તા	પુના-સીટી.	વડોદરા	અમદાવાદ.
કાલકાદેવી રોડ.	હેડીસન રોડ.	સુધવારપેઠા	રાવપુરા	રીયીરોડ.

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

Pay-Nothing-A guide to Health, Wealth and Prosperity.
In English p. p. 100) Gratis Post free, Apply to,

Vaidya Shastri Manishanker Govindji
Jamnagar, Kathiawad.

મગવહીતા.

તાતી ભાષાંતર તથા પૂરતા વ્યાખ્યાન સાથે.

અપૂર્વ વિસ્તૃત અને વિશદ વ્યાખ્યાન સાથે, મૂળશ્લોક, શુદ્ધ અર્થ તથા અત્યુત્તમ
પુષ્કળ વ્યાખ્યાન સહિત આ આર્થતત્ત્વ જ્ઞાનનું અત્યંતિમશાસ્ત્ર દરેક સહકર્મ, ધર્મપ્રેમી
અને દરેક મુમુક્ષુ મનુષ્યે અવશ્ય વાચના અને અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. હવે કેમી આક
ચેલું લગભગ ૮૦ હારમ પૂર્ણ પાકું. કિંમત રૂ. ૪-૦-૦ ચાર પૈસાએ આના પાચ

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

ચાંલુ વર્ષ (ખીજ) ના ગ્રાહકોના લવાજમની પહેંચ.

- ૩૧ રા. રા કેશવલાલ ગજેશ દેશપાડે, વડોદરા
- ૩૨ રા. જ્ઞેશંકર મગનલાલ, રાજકોટ
- ૩૩ રા. હરિપ્રસાદ વરજગપ દેશાધ, અમદાવાદ
- ૩૪ રા. રા. આચારામાઈ નારણદાસ પટેલ, અમદાવાદ
- ૩૫ રા. રા. ચંદ્રભાઈ ઘેલાભાઈ, મુળાઈ
- ૩૬ રા. રા. જગન્નાથ જાળકૃષ્ણ પુરાણી, અમદાવાદ
- ૩૭ રા. રા. રઘુભાઈ છોડુભાઈ દેસાઈ, કોસખા
- ૩૮ રા. રા. વિકુલ ગજનંદ પારધી, એડન
- ૩૯ રા. રા. કેશરીપ્રસાદ મણીલાલ, અમદાવાદ
- ૪૦ રા. રા. પોપટલાલ દામોદર મહેતા, દેકટો,
- ૪૧ કુમારશી દોલતસિંહજી સુરજમલ્લસિંહજી, પાટડી
- ૪૨ રા. રા. સુરાભાઈ બાઉજીભાઈ, અમદાવાદ
- ૪૩ રા. રા. અંબાલાલ હરગોવિંદ, વિસતગર
- ૪૪ કુમારશી લાલસિંહજી રાવસિંહજી, વિરમગામ
- ૪૫ રા. રા. કૃષ્ણલાલ નગેશભાઈ ભરૂચ
- ૪૬ રા. રા. ચાંદરલાલ જુનાપીદાસ, અમદાવાદ
- ૪૭ રા. રા. જી. કે. અમીન, સીનોર
- ૪૮ રા. રા. નારણલાલ દલપતરામ, છોટાઉદેપુર
- ૪૯ રા. રા. દાલાભાઈ કુબેરદાસ, અમદાવાદ
- ૫૦ રા. રા. માણિકલાલ ગીરધરલાલ લુહાર, વડોદરા ગયા વર્તુ
- ૫૧ રા. રા. ભોજાનાથ નથુરામ, અમદાવાદ ગયા વર્તુ.

હિન્દ માતાની તસખીર.

દરેક હિંદ વાસીને અવશ્ય કરીને પરમા સંધરવા યોગ્ય.

પ્રવિણ ચિત્રકારને હાથેથી ચિત્રાર્થ પ્રખ્યાત રાજ રવિવર્માના પ્રેસમાથી છપાઈ બહાર
જેની અંદર હિંદુસ્તાનના નકશાની રેખા આરોપી તેમાંથી આખેલુજી હિંદ દેવીનું
ઉપજાવી કાઢવામા આવ્યું છે જેવાથી જેના પ્રત્યે અલૅગિક ભાવ હપજે છે.

કદ ૧૪x૨૦ કિં. બાર આના

મળવાનું દેકાણુ,

રીથીરેઈ, ફરેનાંડીજી પોલીસ ઓફીસની સામે—અમદાવાદ.

ઈન્સ્યુરન્સ એજન્ટો માટે ઉંમદા તક
જોઈએ છીએ.

હાઈલીક્ટ એજન્ટો અથવા તો ચીફ એજન્ટો મુખ્ય ધંધાકાના દરેક હક્કીમાં

ધી ભારત ઈન્સ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ માટે.

પહેલીજ તદ્દન સ્વદેશી વીમા કંપની

સ્થપાઈ સન ૧૮૯૬. વીમાના ૨૬ પ્રકાર.

દર માસે એકજ રૂપિયે ભંડવાઈ વીમા ઉતરાવી શકાય છે

સ્ત્રીઓની હાંદગીના વીમા ઉતારવામાં આવે છે

સબ એજન્ટ નીમવાની સગા હક્કીના એજન્ટના હાથમાજ રહેશે

અનુભવી માણસોને વધુ ખસદ કરવામા આવશે

વધુ વીગત માટે જલદીથી લેજો

રીમીરેડ, પાયકુવા
અમદાવાદ.

}

દીવાન ઉત્તમચંદ્ર વધવા.
સેક્રેટરી (મુખ્ય ધંધાકાના)

હુનીઆમ આજ એ હાંદગીનુ જીવન છે.

વનસતો અતુ
અને મેળની પ્રખ્યાત
થયેલી ચસમાની
માટી દુકાન

યુનીલાલ મયાર્ય
મહેતા
અમદાવાદ
નવદરવાજા, નં ૩૬૧

ખરા પેખલના ચસમા.

દાક્ટરી ચસમાની પેગીમાંથી આજ તપસી ચસમાનો નખર મદત કહેવામાં આવે છે
ચસમાનું રીપર કામ ખણજ એજા ખાવથી કરવામા આવે છે
મોતીઆના ચમખાં પણ અમારે લાથી દરેક જાતના મળે છે
સદ્ગૃહસ્થો તથા ખાનુઓની સગવડના માટે યેત બોનાવવાથી દાક્ટરી ચસમાની પે
માંથી આજ તપાસી ચસમાનો નખર મદત કાઢવામા આવે છે .

મ હે તા અ ધ ર્સ.

મરચન્ટસ એજન્ટ એન્ડ જનરલ ઓર્ડર સપ્લાયર્સ.

બગાજની ખાડ, ઢાકાના ધોતીઆ, સ્વદેશી ઉત્તમ તેવ, અત્તર, કવકતાન
વખણતા અમીસ, ઓગીકાના ગલેફ વિગેરે ચિજો કમીશનથી પુરી પાડના
દે. ૪૬ ઈસરા સ્ટીટ કલકત્તા.

દરેક જગાએ વેચાય છે.

જસમાઈનની

વીંછીની દવા.

જસમાઈનની

તાવની દવા.

ગમે તેવા જેરી વીંછીનું જેર એક મીનીટમાં ઉતરી જાય છે હાથો પડીકા અજમાઈ ગયા છે અને તેનું અકસીરપણું સાખી ત થઈ ગયું છે. એક પડીકાથી ૧૦-૨૦ દર્દીઓ વીંછીના ત્રાસથી મુક્ત થાય છે.

ફક્ત ત્રણ પડીકાંથી ગમે તેવા જેરી (તાવ) નાણુદ મઈ જાય છે. ખેલ, મેલેરીઆ, રોજનો, એકાતરીઓ, ચોથીઓ વગેરે એકદમ ફેરીન મટી જાય છે. અને દર્દીઓ નવી જીંદગીનું સુખ મળે છે.

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ „ રૂ. ૦.૫૦

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ „ રૂ. ૦.૫૦

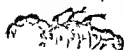
તાવથી ઘટી ગયેલી તાકાતને પાછી લાવે છે તેથી જસમાઈનની તાવની દવા એક તખત લઈ ખાતી કરવી જોઈએ.

વ્યાપારીઓને મોટું ડીસ્કાઉન્ટ.

મળવાનું છેકાલું.

જસમાઈન ઇન્ડિયા એજન્સી.

હાકુરહાર રોડ—મુંબાઇ.

દીક્ષાવાળા લાલા ખીશનદયાળ ધરમદાસને

શુદ્ધ સાચાં મોતીનો સુરમો.

આખની બળતર, કષત, ગમજની ગરમી, નાન્યો, ખીલ, જાંબ, છાનો, કમ, પુકું, પડળ, આખમાંથી પાણીનું અરણ, ચીપટા, પરવાળાં લીંગેરને મટાડે છે,

મોત ન. ૧-૩ નો કાજો સુરમો તો ૩ ની શીશીનો ૨. ૦૦ તો. ૦૦ની શીશીનો ૨ ૧

ન. ૪ નો પીળો સુરમો તો ૧ ની શીશીનો ૨. ૦૦ તો. ૦૦ની શીશીનો ૨ ૧

ન. ૫ નો ઘેલો સુરમો તો ૦ ની શીશીનો ૨ ૦૦

ન. ૬ નો લાલ સુરમો શીશી ૧ નો ૨ ૦૦

આખની રાશી સાથે અજશે બનાવનાર તથા વેચનાર.

લાલા ખીશનદયાળ ધરમદાસ અતરવાળા,

નં. ૨૬૫૩, અમદાવાદ

ઉદ્બોધન.

એક રાપવાની જૂજ લવાજમમાં ચાર ફાપેનું માસિક જેમાં જનહિતના સર્વ પ્રકારની કષ્ટોગી વિપ્તિ સ્વતંત્ર રીતે ચર્ચવામાં આવે છે તે સિવાય તેના બાદકોને આરતકસદી જેક આર્થિકમંદરાદ મદદાણા શ્રી પ્રતાપસિંહજી એક સુદર તસવીર મેટ, તરીકે આપવામાં આવેલ વળી નીચેનાં પુસ્તકો તેમને સરતા આવે આપવામાં આવશે

મુજા હોખત પટાડેલી હોખત.		
૧ ગુજરાત માહિત પત્રિકાનો પ્રથમ વર્ષનો રીપેટ, સર્વ આપણો સંમદ સાથે.	રૂ. ૨-૦-૦	રૂ. ૧-૦-૦
૨ કોબોધન ...	રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૦-૮-૦
૩ અદનવિજય, (૪ આક્રી નાટક)		
પાકું પુકું ...	રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૬-૧-૦
કાચું પુકું ...	રૂ. ૦-૮-૦	રૂ. ૦-૫-૦

પોસ્ટેજ જુદું.

સર્વિસ સવાજમ ...	રૂ. ૧-૦-૦
પોસ્ટેજ સાથે ...	રૂ. ૧-૪-૦
દરેક માર્ગે મુશ્કેલ, અમેરીકા તથા આફ્રિકામાં...	રૂ. ૧-૬-૦

(આ નાજુ પોસ્ટલ એડ્રેસ મળવા જોઈશે.)

૫૪ બવદાર-વ્યવસ્થાપક-ઉદ્બોધન-રીચાર્જ, મોલેસ એડ્રેસ સાથે-અમદાવાદ.

ઉદ્યોધન

અસતો મા સદમય । તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।

મૃત્યોર્માંડમૃતં ગમય ।

વૃહદારણ્યક-સ. ૨, ૨૮.

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે, મા ફલેષુ ફદાન્વન ।

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા-અ. ૨.

પુસ્તક ૨.	તત્ત્વવાદક અને પ્રકાશક.	સંવત ૧૯૬૪.
અંક ૧.	એક યુવક વર્ગ.	માદ્યપદ, શુક્ર, ૧૯
		સપ્ટેમ્બર, ૧૯૦૮.

લિપ્યાલોકન:

વિષય.

લેખક.

પૃષ્ઠ

દિશાવલોકન: ૩૫ હરિપ્રસાદ વરજનાથ દેસાઈ. એલ.સી.પી.એ-૩ એસ. ૧૩૩.

કાવ્ય તરંગ: ૩૬ રા. જોશવાલ આમનલાલ સ્વામીનારાયણ બી. એ. ૧૩૮.

સ્વદેશભૂમિસ્તોત્રમ: ૩૭ રા. જોશવાલ આમનલાલ સ્વામીનારાયણ બી. એ. ૧૩૮.

(ભાષાન્તર-સાથે.)

ભારત તનુજી શુ. ૬૬૨ રા. કૃપાશંકર ખેયરલાલ પંડિત ૧૪૦.

ચરિત્ર ગ્રાણી: ૩૮ રા. પ્રાણશંકર લલુભાઈ દેસાઈ બી. એ. ૧૪૧.

શ્રીયુત્તમગ્રામી ગ્રામી તિલક: ૩૯ રા. પ્રાણશંકર લલુભાઈ દેસાઈ બી. એ. ૧૪૧.

આપણું આરંભકતીવ્ય: ૪૦ રા. કૃષ્ણલાલ નરસીલાલ દેસાઈ એમ. એ. ૧૪૮.

વિજ્ઞાન ખંડ: ૪૧ રા. જોશવાલ આમનલાલ સ્વામીનારાયણ બી. એ. ૧૪૨.

ગદ્ય: ૪૨ રા. જોશવાલ આમનલાલ સ્વામીનારાયણ બી. એ. ૧૪૨.

ગદ્ય: ૪૩ રા. જોશવાલ આમનલાલ સ્વામીનારાયણ બી. એ. ૧૪૨.

(લાલો લેખપત્રાય) ૪૪ રા. કૃષ્ણલાલ હરિભાઈ જાની બી. એ. ૧૪૭.

નવનીત: ૪૫ રા. કૃષ્ણલાલ હરિભાઈ જાની બી. એ. ૧૪૭.

અધિકાર ૪૬ તિમા બી. ગજનનીનું ભાષણ. ૧૪૨.

જતીમા પડેના પોતાના હુ ખથી કાયર થઇ ઘણીવાર ઉદ્ધર “હેરે પોતાના કિસ્મતનો દોષ કાઢાડી એ લોભ નવરા પડે તારે ગાતા કે —

“ શીદ બન્યો હુ હુમશી ભત ।

હાથૂત થાઉં દીનને ગત ।

દેમ બન્યો નહિ ઝોરી ભત ।

સાહેબ, સાહેબ જ્યા ત્યા થાત ।

ઝો પ્રભુ । તુ જગના તાત ।

ધડ્યો નહને કેમ માઝમ રાત ।

ધડ્યો નહને કેમ માઝમ રાત ।

ધડ્યો નહને કેમ કાળી રાત । શીદ બન્યો હુ —

‘ હટ ભ, દૂર ભ, કાળા ભૂત । દૂર ભ અદિ થી કાળા ભૂત ।

માથુ ફેડીશ નહિ તો ભૂત । ભ, આધો, ઝો, કાળા ભૂત । ’

શીદ બન્યો હુ —

‘ હટ ભ અદિ થી ઝો કમભત ’, કદીને સાહેબ મારે લાત-

‘ જીવથી મારી નાખીશ ખાસ સગા બોળશે તારો લાલ ’,

શીદ બન્યો હુ —

નથી સલજાણુ આતુ નીત, હુ ખે ધારૂળ ન્હારે મીત,

ઝો પ્રભુ તુ જગના તાત । ધડ્યો નહને કેમ કાળી રાત

આ હુ ખ પામુ દિનને રાત,

ધડ્યો નહને કેમ માઝમ ગત — શીદ બન્યો હુ — ”

ઉપર પ્રમાણે અતરની ઉડી અમુકલોનું રહસ્ય નહીં સમજાયાથી તે વખતે એ લોભ પરમેશ્વરનો દોષ કહાડતા હતા, પરંતુ સુખી થવાને માટે “ સાહેબ ” ધારવાની શી જરૂર હતી ? જીવોત્તે ઉત્તમ અધિકાર “ મનુષ્યત્વ ” તો એમને પરમેશ્વરે ક્યારનુંએ આપ્યું હતું પરંતુ કાળ તે માત્ર તોફાનીની હાલતમાં પડી ગયેલાથી દબાઈ ગયું હતું. તે ખીનરવાને મારે પહારનું સાન્નિધ્ય આમડીની સદાચ બાધ કરતાં હતાજ નહીં

ધીમે ધીમે એ લોકોમાં જ્ઞાન મેળવવાની જીતાસા ઉત્પન્ન થવા લાગી મકોડે નાં પતણે અધમગમાં નહવુ પડેતુ તે મીધીઓ માનસિક કેળવણીની ખરી કિસ્મત કદાચ સમજના વાળા-કેદાંક ગાખી ગાખી પણ એ લોકોને સમજાણુ પડના લાગી ગાતા પોતિની હુસીયારી અને ખનરદારીનું મૂળ કાન્યુ એમની વિદ્યાજ દોની નેહએ રહેને રહેને એમને બણતરની જરૂર અનાજ પામી કરતા પણ વધારે લાગવા માડી

“ બદાર મિત્ર રા. કૃપાદાસ જે-વરદાસ પડિતે ઇંગ્લેન્ડમાં લખાવતા ઉપરના નીવતુ આ આવાન્ટર ૬૧ આવાની મ્દેરવાની પરી ઉ

કેટલાક ઉદારચરિત્ર પુણ્યશાળી યુરોપિઅનોએ આ વખતે પોતાના નતભાષ્યોમાં સખ્ત વિરોધ છતાં એમને મારે ખાસ નિશાળો કહાડી છ, સી, આપ રદ્રોગ નામના એક લશ્કરી સેનાધિપતીએ તો પોતાનું સમગ્ર જીવન એ લોકોના ઉદાર અર્થે ગાળવા નો નિશ્ચય કરી એમની બધી દાજ્જોનો જોઈએ એવો અભ્યાસ કર્યો છરી ૧૮૬૮ ની સાલમાં એણે વરજીનીઆમાં એક નિશાળ કહાડી એમાં સામાન્ય કેળવણી અને ખેતીવાડીનું કંઈકે જ્ઞાન આપી વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષકોનું જ્ઞાન આપવાની યોજના રાખી હતી

આ સરચાનો લાભ ધણી સીધી યુવકોએ લીધો, અને વર્ષોવર્ષ ત્યાંથી પાસ થયેના વિદ્યાર્થીઓએ દેશના જૂદા જૂદા ભાગોમાં જઈને નિશાળો કહાડી કેળવણી વધવાથી હજારો પ્રજાની આર્થિક અને નૈતિક રીતિમાં દિનપ્રતિદિન ધણું સુધારો થતો ગયો પરંતુ એમની ઉન્નતિમાં ખરૂં બળ લાવનાર નર કૈષ્ઠ છુકર, ટી વોશીંગ્ટન જે

પ્રથમથીજ પોતાના લોકોને એક પાત એણે કસાવી છે કે ગૌરવણના એ “દેવો” અને “દેવીઓ” ને આપણે એવું સાબીત કરી બતાવો કે એઓ હમેજ મ્હોટા છીએ એવું અભિમાન કરવું જૂની જાજ

યુનામગીરીથી ઉચે ચઢતો ચઢતો એ છેક સીધી લોકોની એક જબર કાલેજનો રચાયક અને પ્રીન્સીપાલ થયેરો છે એના જીવનમાંથી અને એની કાલેજના શિક્ષક હમમાંથી આપણને એટલું બહુ શીખવાનું અને અનુકરણ કરવાનું મળે એવું છે કે એનું જીવનચરિત્ર આવતા અકામાં આપનારો નહારો વિચાર છે હાલમાં તો રચણ સંકેતને લીધે નીચેની હકીકતજ જણાવી સતોષ પકડવો પડશે

એક કરોડ કાળા મનુષ્યો યુનાઈટેડ સ્ટેઈસને પોતાની માતૃભૂમિ ગણે છે અને યુનામગીરીની હાનતમાં હતા તેના કરતાં હજારગણે દરજ્જે તેઓ દેશને તેમજ ગારા લોકોને લાભકર્તા થઈ પડ્યા છે

આપણી ૩૦ કરોડની વસ્તીવાળા હિન્દુસ્તાનમાં છેક ૧૯૦૪-૦૫ ની સાલ સુધી દેશી ભાષાઓમાં ૭૧૩ વર્તમાનપત્રો નીકળતાં તે ૧૯૦૬ માં ૧૦૩૭ થયા હતા જ્યારે સીધી લોકોની દેખરેખ નીચે ૫૦૦ વર્તમાનપત્રો જહાર પડે છે

કેળવણી ખાતે એ લોકોએ ૩ કરોડ રૂપિયા એકઠા કર્યા છે કાલેજો અને ૫૬ શાળાઓ થઈને ૧૬૦ સરચાએ એવી છે કે જેમાં કુલ ૪૦,૦૦૦ સીધીઓ ઉભી કેળવણીનો લાભ લેછે સી કેળવણી પુરૂષની કેળવણીની સાથે સાથેજ આલે છે ૨૦૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ, સાહિત્ય વિજ્ઞાન અને વ્યેવારિક બાબતોનું જ્ઞાન મેળવે છે ૨૦ લાખ છોકરા છોકરીઓ જહાર નિશાળોના અભ્યાસ કરે છે જ્યાં એમની જાતના ત્રીજા હજાર ટ્રુઈન્ડ (સુવિકસિત) મેહેતાજીઓ અને મેહેતાજીઓ એમને બાલિધના જીવનને મારે તૈયાર કરી રહ્યા છે

આપણા હિન્દુસ્તાનમાં ૯૦ ટકા માણસો અજણ છે, છતાંલીમાં ૩૦ ટકા, સ્પેઈનમાં ૬૨, ટકા અને રૂશીઆમાં ૮૫ ટકા માણસોને જખતા વાચતા આપણું નથી લાગે

સીધી લોકોમાં માત્ર ૪૪ ટકાજ માણસો અજ્ઞાન દશામાં છે બાકીના ૫૬ ટકા ભણેલા છે

આપણી કેળવણી ઉપર ઉપરથી જોતા ગમે એટલી વધી ગયેલી હાગતી હોય, પણ સરેરાશ જોતા હજી તો બ્રીટીશ હિન્દુસ્તાનમાં નિશાળે જવા લાયક ઉંમરના છોકરાઓનો માત્ર ૨૫ ટકા ભાગ નિશાળે જાય છે, બાકીનો ૭૫ ટકા ભાગ અભણ રહે છે છોકરીઓને ફક્ત ભણાવવું જોઈએ અને ફક્ત રહેવાદેવું જોઈએ વિગેરે જાતની ત-કરાર કર્યા કરનારા જાણીને અભવન થશે કે નિશાળે જઈ શકે એટલી ઉંમરની છોકરીઓમાંથી બ્રીટીશ હિન્દુસ્તાનમાં માત્ર ૩ ટકા ભાગ ભણવા જાય છે બાકીની ૯૭ ટકા તો નિશાળમાં શુ થાય છે તે વાત પણ જાણતી નથી આ તો બ્રીટીશ હિન્દુસ્તાનના આંકડા છે એમાં દેશી રાજ્યોની હજી આનાથીએ ઉતરતી કેળવણી ધ્યાનમાં લે-ઈએ, પારસી, નાગર વિગેરે ચાર આગળ પડતી ન્યાતોનું જાણતર જુદું કાદાડીએ તો પછી કેળવણીમાં આપણા લોકો કેટલા પછાત છે તેનો દુ અદાયક ખ્યાલ બરાબર આવશે. આપણામાં વકીલ દાકતર બહુ વધી ગયા એમ લોકો બોલે છે, પણ આપણાથી ૩૦ મા ભાગની સીધી લોકોની વસ્તીમાં ૮૦૦ દાકતરો છે અને ૬૦૦ વકીલો છે. ચોપરીઓમાં આપણા વિદ્વાન પૈસાદાર લોકો પણ હજી ના આંધેજ પૈસા ખર્ચે છે પણ આ સીધી લોકોની લાયકેરીઓમાં ૩૦ લાખ પુસ્તકો છે એક બે લાખથી સાત આઠ લાખ રૂપીઆના આશામીઓ એમનામાં ઘણા છે યોગક ૫૬૨ ૫૬૨ લાખ રૂપીઆ સુધીની સુઝીવાળા પણ થયા છે *

૩૦,૪૦ વર્ષની હુક મુદતમાં જે મળ આટલું બહુ કરી શકી છે તેનું ભવિષ્ય ખરેજ પણ ઉજ્જવલ યવું જોઈએ । વાચનાર આપણા લોકો ભવિષ્ય ઉજવવ કરવું તે તમારાજ હાથમાં છે જેઓ જાતે મેહેનત કરે છે તેમનેજ પરમેશ્વર સાથે માય છે.

“ God helps those that help themselves ”

* આ લેખમાંના મુખ્ય લામ હિન્દુસ્તાન સીન્થુ ” ના ગયા જુલાઈના અંકમાંના “Negro in America ” નામના નિબંધ ઉપરથી લીધે છે હિન્દુસ્તાનના આંકડા ૧૯૦૮ ની સ્ટેટિસ્ટિકલ ટ્રેસર બુકમાંથી આપ્યા છે.

स्वदेशभूमिस्तोत्रम्

उपजाति वृत्तम्

कुपुत्रभूतानपि भारतीया-

नक्षेन दुग्धेन च पोषयन्तीम् ।

दयार्द्रचिचां प्रणतेन मूर्ध्ना

स्वदेशभूमिं प्रणयेन वन्दे ॥ १ ॥

तथामृतान्तःकरणोऽतिनीचः

किं दुर्जनः प्राणिनि जीवलोके ।

यथा न तेनोदितमाननेन

स्वदेशभूमिर्जननी ममेति ॥ २ ॥

प्राचीनकालेऽखिलदेशभूष

चूडामणिभालितपादयुग्माम् ।

अधोगतामार्धमर्ही निजाक्ष्णा

संपश्यतः कस्य भवेश पीडा ॥ ३ ॥

असह्यदुःखानलतापिताया

इगम्रजान् मातरपः पतन्ती ।

પશ્ચાદ્દનં વીર્યસમં હરન્તિ

ધાતુક્ષયથોદ્ભવતીત્યમેવ ॥ ૬ ॥

શ્રુવઃ સમુદ્ધારકૃતે નિજાયા

વિદેશયસ્તુમ્ભણયં નિરસ્ય ।

કાર્યઃ પ્રયત્નો નિરપેક્ષતાયાઃ

સંસિદ્ધિદક્ષોઽસિલ ભારતીયૈઃ ॥ ૬ ॥

ધન્યા જના યૈર્નિર્ણિલં સ્વકીયં

સમર્પિતં ભૂપરિરક્ષણાર્થમ્ ।

નામાનિ તેષાં વિમલેતિહાસ-

ગ્રન્થેષુ ચામીકરમુદ્રિતાનિ ॥ ૭ ॥

યેષાં સમૃદ્ધૌ ન મદાતિરેકો

યેષાં ન ચાપત્તુ વિપાદલેશઃ ।

યેષામનાસ્વાં વિપયોપભોગે

મવન્તુ માતુઃ પરિચારકાસ્તે ॥ ૮ ॥

સુસેવ્ય પાદામ્બુજયુગ્મમાતુઃ

સ્તુતિં પ્રતાપેન કૃતાં પવિત્રામ્ ।

પઠન્તુ સર્વે દૃઢદેશમક્તાઃ

કુર્વન્તુ સેવાં ચ વસુંધરાયાઃ ૯ ॥

૫. પરદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા કુદ્ર પદાર્થો સાર્વજનિકમાં જલદીથી ચિત્તને વશ કરે છે, અને વીર્ય સરખાં ધનનું હરણ કરે છે. આ કારણથી દેશરૂપી શરીરમાં ધાતુક્ષય (સોનાં રૂપાં આદિ ધાતુઓનો ક્ષય, શરીરના પક્ષમાં ધાતુક્ષય નામનો જીવ લેણુ રોગ) ઉત્પન્ન થાય છે.

૬. તેથી પોતાની માતૃભૂમિનો ઉદ્ધાર કરવા માટે વિદેશી ચીજોનો મોદ છોડી દઈને સર્વે ભારતવાસીઓએ પોતાની જાતને નિરપેક્ષ (કોઈની અપેક્ષા અર્થાત આધાર નહીં રાખનારી) બનાવી સદે એવો મત કરવો જોઈએ.

૭. જે પુરુષરત્નોએ માતૃભૂમિના અરક્ષણ માટે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પ્યું છે તેવા પુરુષોને મન્ય છે. તેમના નામ શુદ્ધ ઇતિહાસના અંધોમાં સોનાનાં અક્ષરે લખાયાં છે.

૮. જેમને સંપત્તિમાં મદ નાંધી રહેતો, જેમને આપત્તિમાં જરીકે શોક નથી થતો અને જેઓને વિષય સુખના ઉપભોગમાં કેવળ અરુચિ છે તેઓ માતાનાં સેવકો થાઓ.

૯. સારી રીતે સેવન કરવા આપકે ચરણકેમકવાળી માતાની પ્રતાપે કરેલી પવિત્ર સ્તુતિનો દૃઢ દેશબક્તો પાક કરે અને માતૃભૂમિની સેવા કરે.

ભારતતનુને શું હકશે ?

ભારતતનુને શું હકશે ?

લેશ્વીતી ધૂમ.

શું હકશે ? શું હકશે ? ભારતતનુને શું હકશે ?
જીવનયુદ્ધથી શું હકશે ? ભારતતનુને શું હકશે ?
એને આવે દુઃખ કરોડો, નહિ હકશે, નહિ હકશે,
ભારતતનુને નહિ હકશે, જીવનયુદ્ધથી નહિ હકશે.

એને સરિતા મૂળથી નીકળી, સાગી કરોડો. ગિરિની પ્રસન્ન
શું હકશે ? શું હકશે ? નીકળી સરિતા શું હકશે ?
બેઠી ગિરિહર અંબથી વહશે, નહિ હકશે, નહિ હકશે.
ભારતતનુને નહિ હકશે, જીવનયુદ્ધથી નહિ હકશે.

વજ્ર સગી ભૂમિ ગિરિના પટની, અંકુર વટનું કુટણું ઉઠાળી
શું હકશે ? શું હકશે ? અંકુર વટનું શું હકશે ?
પથરને પથુ ચીરી કુટશે, નહિ હકશે, નહિ હકશે,
ભારતતનુને નહિ હકશે, જીવનયુદ્ધથી નહિ હકશે.

ક્ષાર ભયો જવાળામુખી આલો, દિમપડથી સવોગે જાયો,
શું હકશે ? શું હકશે ? ક્ષાર ભયો તે શું હકશે ?
ધુધરી બબૂકો બળથી ઉઠશે, નહિ હકશે, નહિ હકશે,
ભારતતનુને નહિ હકશે, જીવનયુદ્ધથી નહિ હકશે.

કોણ હકાવે કુદરત દળને ? કમ કમથી જે પાન્યું બળને,
શું હકશે ? શું હકશે ? કમ કમથી જે પાન્યું બળને,
અસ્તિત્વ જગતમાં પ્રીયવી દરશે, નહિ હકશે, નહિ હકશે,
ભારતતનુને નહિ હકશે, જીવનયુદ્ધથી નહિ હકશે.

કપક દિવસથી ખનિ આ સુણીએ, અંતર ગૂઢ સરિતાનો એ
ભારતજીવન સરિતાનો એ.
શું હકશે ? શું હકશે ? પ્રબળ સરિતા શું હકશે ?
વેગ ધરતી વિશ્વે વહશે, નહિ હકશે નહિ હકશે.
ભારતતનુને નહિ હકશે, જીવનયુદ્ધથી નહિ હકશે.

જેમ દબાણો દુઃખો આવે, ત્યમ ત્યમ અંતર બળ દે
શું હકશે ? શું હકશે ? ભારતતનુને શું હકશે ?
રોક જણાતાં લડકીમ બનશે, હૃદયદેન એ સાક્ષી પૂરે
નહિ હકશે, નહિ હકશે; ભારતતનુને નહિ હકશે.

લોકમાન્ય શ્રીયુત તિલક

અથવા

આત્મભોગની અભિમા.

આ બ્રહ્મચરિત્રના વખતમાં શ્રીયુત બાળજનાથ તિલક જેના સ્વામી, રેક, નિર્વાચ, આત્મશ્રદ્ધા અને સ્વાર્થત્યાગની મૂર્તિ જેવા વીર દેશભક્તના ચરિત્રનો ઉદ્દેશ જણાવવા પ્રસ્તાવનાની જરૂર જ નથી.

આ વીર દેશભક્ત અને ૧૮૫૬ના જુલાઈની ૨૩ મી તારીખે રતનાગીરીમાં જન્મ્યા હતા મહારાષ્ટ્રના ઇતિહાસમાં પ્રખ્યાત ચિત્રપાવન બ્રાહ્મણની ન્યા-શ્રીયુત તિલકનો જન્મ તમા એમનો જન્મ થયો હતો એમના પિતાજી રા ગાધરરામ ચંદ્ર તિલક રતનાગીરીની શાળામાં અસીસ્ટન્ટ શિક્ષક હતા પછીથી એ થાણા અને પુનામાં અસીસ્ટન્ટ રેવિન્યુ ઓફિસરનું કાર્ય કરતા અને ૧૮૬૬ પછી શ્રીયુત તિલકે પોતાની બંને જીવિત પુનામાં ગાળી છે

‘પુત્રના લક્ષણ પારણ્યામાંથી વળતા’ એ કહેવત પ્રમાણે શ્રીયુત તિલકની દલતા, મદ્ય, નિશ્ચય વગેરે મહાન ગુણોનો વિકાસ નાનપણમાંથી જ થવા માટેનો દત્ત શાળાના અભ્યાસમાં એની ગણના પ્રથમ પકિતમાં થતી હતી એ એના વર્ગનું કેન્દ્ર-સ્થાન ભોગવતા હતા. તેમની સ્મરણશક્તિ વિલક્ષણ પ્રકારની હતી એને તેવો શખો હોય ત્યજ એ પાટી કે ચોપડીમાં લખ્યા વગર નોંધે ગણતા પોતાની ખામી વગર કાર્યપણ એ સ્વીકારતા નહીં. એમની આત્મશ્રદ્ધા નાનપણથી ઉત્તમ

શ્રીયુત તિલકની પ્રકારની હતી શ્રીયુત તિલક પુના હાઈસ્કૂલમાં અભ્યાસ કરતા આત્મશ્રદ્ધા તે વખતે જીવે તે શાળાના હેતુઓને દત્તા એક દરેક

શાસ્ત્રી બાપાએ ઊકારાઓને નૈપથના કોઈ મોકનો તરણો લખાવ્યો તે શ્રીયુત તિલકે લખ્યો નહીં આ ઊકારો મારો તરણો લખતો નથી એમ કરી શાસ્ત્રી બાપા શ્રી તિલક ઉપર ગુસ્સો થવા તે વખતે એમણે ચરણ જનાબ દોષો કે “ નને બાપાતર કરવાથી જેટલો ફાયદો થાય છે તેટલો બીજાનું કરેલું બાપાતર નોંધે કરવાથી થતો નથી ” દરેક વિષયમાં પ્રીણતા મેળવવી એ શ્રીયુત તિલકની સિદ્ધાંત હતો શાળામાં સંસ્કૃત તથા ગણિતની એમની પ્રીણતા ઉત્તમ પ્રકારની હતી આ વિષયમાં એમના વર્ગના ઊકારાઓ એમની મદત થતા બીજાઓને શીખવવાની એમને નાનપણથી હોય હતી ઊકારાઓ એમના ઉપર બહુ હેતુ રાખતા

શ્રીયુત તિલક ૧૦ વર્ષના હતા ત્યારે મરાઠી શાળામાં અભ્યાસ કરતા હતા એક દવાડો કાઢી ઊકારો નિશાળમાં અમરણી દા પો હતો મગરની

શ્રીયુત તિલકની ખાતરે ઊકારો મર્ગમાં નાખ્યા હતા શિક્ષક વર્ગમાં આજના ત્યાર હતા—નિશ્ચય ઊકારાઓને ઊકારો જ્ઞાન નાખવાને લક્ષ્ય શ્રીયુત તિલક ઊકારો રજા

પુનાના આગેવાનોને એમણે કપડા આપ્યા, એમને સ્વચ્છ કરતી નખત ચી જરૂરીયા
રહેતીએ આ બાબતમાં સરકારની સેવા બજાવવાની વાત ક્યુન કરી હતી
ખાનગી વ્યવહારમાં (private life) શ્રીયુત તિવક સાદાઈનો નમુનો છે દરેક

જાતમાં અને દરેક પ્રસંગે એ ધર્મશીલ માણસના નિયમિત
શ્રીયુત તિવકનો ખા- સાદા પોશાક સિવાય બીજું મહેરતા નથી ગેલક કંઈવધી
નગી વ્યવહાર-સાદાઈ પામેના હિંદુસ્તાનીઓમાં જે દુર્ગુણો સાધારણ રીતે જણાય છે
દરેકજાનો ત્યાગ તેમાંથી તે ખાસ સુકત છે અને તેમની નિર્મૂળ વર્તણૂકને એવ

વગર એવો કાઈ પણ દોઃ એમના કદામાં કદા દુઃખનો પણ કદા
શકે તેમ નથી પુનાન અને વૃદ્ધ, ગરીબ તબગર, હિંસ નીચ, બધા સાથે એઓ એક
સરખા પ્રેમાળ, ભોળા અને દીનસોજ મિત્ર છે

‘ પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવું ’ એ એમનો મુદ્દાલેખ છે પોતાની જાત માટે એ
બીનકુન લક્ષ આપતા નહીં એમના સબ ધર્મા ભુલાણુ અને ચારી
શ્રીયુત તિવકનો મુ- પુષ્કળ થતી, પણ એનો જવાબ આપવાની દરકાર એમણે કરી
દ્રાક્ષેખ-“ કર્તવ્ય બ- નથી એજ આનો પુરાવો છે એમની જાતને માટે ખાનગી કે
રાખર બજાવવું ’ પો- જાહેરમાં જે કહેવાતું તેથી એ પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવામાં કદી
તાની જાત માટે એ- ચૂકતા નહીં તીરકારને લીધે તેમને રૂકન એડ્યુકેશન સોસાઈટી
દરકારી ના સમાસદની પદ્ધતિ રાજીનામું આપ્યું હતું, પણ કાઈ દોવસ

પોતે પણ નહેનતથી ઉછેરેલી ફર્ગુસન કોલેજ કે ન્હુ ઇંગ્લીશ
સ્કૂલને નુકશાન થાય એવું એમણે કદી કાઈ લખ્યું નથી કે કંઈ નથી ખાનગી
વ્યવહારમાં અને જાહેર કામમાં આફતમાં આવેતા માણસોને બચાવના એ
કહેવા લાગે છે ફોર્ડના નામજવાદ મુકરદમામાં જ્યારે કેટલાક
ફોર્ડે કેસમાં મામ- મામલતદારો મુશીબતમાં આવ્યા ત્યારે તેમણે એમને વિનંતિ કરી
લલદારોને મદદ અ- અને એઓ તેમને માટે લટ્યા છેવટે નોકરી બોધા બદલ તેમને
ધિકારીઓના અકૃપા (મામલતદારોને) લોર્ડ રે ના વખતમાં કાંઈ નુકશાની આપ

‘ કૃપા બદલો- વામાં આવી મામલતદારોને નુકશાન કરવાને જે અધિકારીઓએ
નહી કર્યું હતું તેમની અકૃપા સિવાય શ્રીયુત તિનકને તેની મ્હેનત
બદલ કાંઈ મળ્યું નહીં જ્યારે વડોદરાવાળા બાપટ ઉપર લાગ્યોતો આરોપ આવ્યો ત્યારે
એને મદદ કરનાર કાંઈ મિત્ર નહોતા આ વખતે શ્રીયુત તિવક
વડોદરામાં બાપટને એમને માટે મ્હેનત કરી, એને છોડવો, અને તેથી વડોદરા સ
મક્કત વડોદરા રાજ્ય- જયને ચોખ્ખા બધામાંથી બચાવ્યું, આવી બાબતોમાં એના
ને બચાવ નિ સ્વાર્ધને એના દુઃખનો હલકા સ્વાર્ધમાં ગણના કરતા મનુષ્ય

તરીકે એનામાં ધણા દોષો છે આજ દોષો તેના મુશ્કેલ સાત
શુભોમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે એ જલદીથી ઉત્તરેય લેવા છે જે દુનીયામાં આપણે
રહીએ છીએ તે દુનીયાને ન જાણે તેમાં તેઓ વિશ્વાસુ અને ઉદાર છે તે નમુનેદાર
મરાઠા છે તેઓ આવેશમાં આવે એના બહાદુર દેશપ્રેમી’ છે હમેશા ઉચ્ચાભિયાષી છે
તેથી જ દુનીયાનાં નાનાં દુ ખોના જાનના બેદરકાર રહે છે

જે ગ્રહસ્થે પોતાની આખી જીવગી પોતાના દેશની સેવામાં ગાળી છે તે ગ્રહસ્થના ઉપર સરકાર સામે રાજદ્રોહ ફેલાવવાના ગુન્હા માટે કામ ચાલુ છે અને જે પચ (જયુરી) માં ધણો ભાગ યુરોપીઅનનો હતો તે પચે વધુ મતે તેમને ગુન્હેગાર ઠરાવ્યા છે તેમને શિક્ષા કરતી વખતે તેમણે સરકારને જે ઉચા પ્રકારની મદત કરી હતી તેનું નામદાર જાળવે વર્ણન કર્યું હતું, શ્રીયુત તિલકની સર પણ તે મદત સાથે રાજદ્રોહના વિચાર કેવી રીતે બધેએ સત્તા કરની સેવા અને સરકાર માટે રાજદ્રોહ શ્રીયુત તિલકને કાયદા પ્રમાણે શિક્ષા યર્ધ છે તોપણ લોકના વિચારથી તે નિર્દોષ ક્યાં છે સુકરદમો આત્મી વખતે તેમની હિમ તથા લોકમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા દશગણી વધી છે પચના અભિપ્રાય છતાં કચેરીમાં ઉભા રહીને તેમણે પોતાનું નિર્દોષપણ ફરીથી બહાર કર્યું તે વખતનો દેખાવ તેમના અત્યેની માનની લાગણી વધારનાર હતો યોગ્યતા અત કરણે અને દ્રઢ નિશ્ચયે તેમને તે વખતે વજ્ર જેવા ક્યાં હતા પ્રજાના હકના રક્ષણને માટે ઉભા રહેતા વીર તરીકે લોકોએ તત્કાળ તેમને પરખ્યા હિંદના દેશી વર્તમાન પંચોની સ્વતંત્રતાની લઠતમાં દેશને માટે પ્રાણ ત્યજનાર તરીકે બધા હિંદનાસીઓ તેમને હાલ ગણે છે

પ્રજાના હકના રક્ષણ
કરનાર વીર,
દેશ માટે પ્રાણ
આપનાર

ઓપણું ખરું કર્તવ્ય

જેવી રીતે મનુષ્યોમાં જન્મ મરણના ચક્ર ફર્યા કરે છે તેવી રીતે પ્રજાઓને પણ જન્મ મરણ તથા તે બંને આરતી ત્રણ અવસ્થાઓ મોગવવી પડે છે. પ્રાચીન ઇતિહાસ તરફ દૃષ્ટિ કરીએ તો આ વાત સહજ સમજાશે “ સાત રેકરીઓ ” એ ઉપર ઉત્પત્તિ પામેલું રોમનું રાજ્ય, બાળ્યાવસ્થાની અનેક અડચણો વેડી પ્રથમ ઇટલીમાં અને આખરે આખી દુનિયામાં શ્રેષ્ઠ ગણાયું સીઝરનો સમય રોમની યુવાવસ્થાનો સમય હતો એ તો ખોટું નથી. પણ તેજ સમયમાં વૃદ્ધાવસ્થાના બીજાં પણ નજરે પડે છે, ને સીઝર પછી આશરે ૫૬૨સે થયેં રોમનું રાજ્ય નાથ પામ્યું હિંદુસ્થાનની બાબતમાં પણ આવીજ નાતનું કાર્તિક માતમ પડે છે ઉત્પત્તિ તથા બાલ્યાવસ્થાના યુવાવસ્થાના બૂત વિષય ઉપર કાંઈ લખવાની જરૂર નથી મરાઠાઓના ઉદય સમય દિલ્લી પ્રજાની વૃદ્ધાવસ્થાનો સમય ગણીએ તો ખોટું નથી મુસલમાનોનો લુત્તમ ખમી જીર્ણ યર્ધ ગએલું શરીર મરાઠા સત્તાનો દોર લાગે સમય જીતી સંકુ નહિ, ને કુસપ ને કર્વાને બંને ઉત્પત્તિ થએલી મહોમમદીની વડાઇઓમાં દિલ્લી પ્રજા નાશ પામી, ને હિંદુસ્થાનના દત્તિ હાલનું હેલ્થ પ્રકરણ લખાયું

આવી રીતે નાથ પામેલા પ્રજાઓને ચિટિયાના આવાગમનથી પુનર્જન્મ થયે સ્વરાજ્યને દેશરાજના નાથ પામેલા સરકારે જીવીજ રીતે જીવવા ને ચિટિયાને આધી

પણે કાયદો થયો હિંદુઓની જ મહદંત્રી જોએ તો રાજ્ય દેશના માંડ્યુ ને એથી હિંદુઓને પણ કાયદો કાયદો થયો ખરો બ્રિટિશ રાજ્ય નીચે ભોગવાતી અનેક તરેહની શાંતિ ને સુલેહથી તથા અંગ્રેજ કૅળવણી રૂપી પ્રુષ્ટ ધોરણથી હિંદી પ્રજાઓ આગે દીન પ્રતિદીન વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું ને નામદાર લોકો જરૂરને બાજીના વિભાગ કરી લેવાથી તે બાજી આલ્ય વગની નિર્દોષ ગણાઓ મુકી દઈ સુવાવરવાનું ગાળીયું, આ પણ તથા તે સાથે તે અવસ્થાનું અગ્રચાળાપણું પણ બીજા માંડ્યુ છે ચાર પદ વગેરી " પ્રજાતન " સંબંધ રહસ્ય આપણે સમજવા લાગ્યા છીએ અને તેથી આ સમયે આપણા કર્તવ્ય ઉપર બે શબ્દો લખ્યું તો અચોક્કસ નહિ પડેલાય

એક પ્રજા તરીકે આદાર પડ્યા સારૂ રાજ્યપ્રીય વિષય તરફ જોઈએ લક્ષ આપીએ તેટલું બહુ તેથી વધારે લક્ષ આપણે સામાજિક તથા ઔદ્યોગિક વિષય તરફ આપવાનું છે. રાજ્યપ્રીય વિષય પ્રત્યે આપણું કર્તવ્ય સાંસારિક ને ઔદ્યોગિક વિષયમાં થોડું સુધારો કરીશું તો સમજતા મુશ્કેલ પડશે નહિ લોભા રાજ્યપ્રીય કૅળવણીનો દેશનો થાય તે સારૂ પ્રાથમિક કૅળવણીની આસ જરૂર છે જ્યાં લોભા મૂળાક્ષરોનું સમજતા નથી ત્યાં રાજ્યપ્રીય વિષયો શી રીતે સમજવાનાં ! વળી વધી ગએલા કુલ પને લીધે ઔદ્યોગિકતાને અર્થ આપણે બુદ્ધી ગયા છીએ ને આને સારૂ પણ આપણા અનેક સામાજિક રિવાજો જવાબદાર છે હુકામાં બે આપણે રાજ્યપ્રીય સુધારો ધ્વજતા હોઈએ તો આપણું મુખ્ય લક્ષ સામાજિક ને ઔદ્યોગિક સુધારા ઉપર દોરવું જોઈએ

હવે સાંસારિક વિષયમાં પ્રથમ લક્ષ લીધે વગની રિયતિ તરફ આપવાનું છે જે દેશની વસ્તીનો અઘો ભાગ સ્વતંત્રતા (Liberty) એ યુ છે તે સમજતો નથી તે દેશની ઉન્નતિ શી રીતે થવાની ! જ્યાં સુધી સ્ત્રીવર્ગને મુશ્કેલ સારૂ સ્વતંત્ર રિયતિ આપણે મૂકી નથી, જ્યાં સુધી આપણે આપણા ખેરા છોડ્યાને પરણી આપી નથી ત્યાં સુધી આપણે સ્વતંત્રતાને લાયક શી રીતે ગણાઈશું ? પુરાતન સમયથી ચાલતી આવી અવિભક્ત કુટુંબ—જ્યાં સ્ત્રી આપણને સામાજિક સુધારાના અનેક કાર્યોમાં અત્યંત અગત્ય છે પ્રાચીન સમયમાં એ સ્ત્રીઓ કાયદાઓ થયા હશે કદાચ હાનમાં પણ આ બહુ મનુષ્યોનાં પેઠા જરૂર સારૂ એ સ્ત્રીઓની જરૂર લાગતી હશે, પણ એટલું તો નિસંદેહ છે જે અંગ્રેજ કૅળવણીના નવા પવનની અનેક રહેજોતો અનુભવેલા મનને એ સ્ત્રીઓ અનેક રીતે હાનિકારક લાગે છે એ સ્ત્રીઓ કુટુંબ-વસંતતા આપણામાં એટલી બધી વધી જાય છે જે દેશ-દાંતને સ્વાર્થ-ત્યાગ આપણે બંધી શકતા નથી મહારે કસુલ કરવું પડશે જે એ સ્ત્રીઓ એક જાતનો સ્વાર્થ-ત્યાગ આપણામાં આવે છે, પણ તે સ્વાર્થ-ત્યાગ પાછો કુટુંબમાં સમાઈ જાય છે, ને તેથી કરીને દેશસુધી ઉભે ઉડી શકતો નથી હુકામાં વ્યક્તિને દેશની વચ્ચે કુટુંબ એવી રીતે આવી ગયું છે જે આપણી પ્રત્યે વ્યક્તિઓના મુખ્ય ઉદ્દેશ કુટુંબ રિયતિ સુધારવા તરફ નિર્ણય દોરાય છે, ને દેશ રિયતિ વિષે ઓછું લક્ષ અપાય છે મારે કુટુંબમાં સમાઈ વ્યક્તિને દેશમાં સમાનાનો ખરો માગ કુટુંબને દૂર કરવાનો છે જ્યાં સુધી આ માર્ગ અઘણ કરીશું નહિ ત્યાં સુધી આપણી વ્યક્તિઓ દેશ વચ્ચે નહિ થતાં કંડ

ખૂબ વસંદગ રહેશે. અવિભક્ત કુટુંબ સ્થાનો વિષય ઘણા મોટા હોવાથી તે હાલ મુલતવી રાખી આગળ ચાલીશું.

ખીજે સાંસારિક સુધારો સાતિબંધનની બેડીએ તોડવાનો છે. નાની મોટી શક્તિ એને લીધે આપણામાં એટલા તો વિભાગ પડી ગયા છે જે પ્રેક્ષકીય ઐક્યતા મેળવવા સાર આપણે એકદમ લાયક થઈ શકતા નથી. વળી આજ કારણથી ઉત્પન્ન થતા ઉચા નીચાના બેદને લીધે આપણામાં મોટી મોટાંધને મગરૂરી આવી ન્નય છે. આપણે સઘળા દેશ બંધુઓને સરખા ગણી શકતા નથી ને ઐક્યતાને બદલે સંઘર્ષ બિનતા લેવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત આપણે ખરૂં લક્ષ્ય તો સ્ત્રી-ત્યા પ્રરેષેને પ્રાથમિક કેળવણી આપવા તરફ રાખવાનું છે. ને આપણા કુલ્યવ્રાજા દેશ બંધુઓ પોતાનો પૈસો એ દિશામાં ખર્ચે તો એથી ઉત્તમ કાર્ય બીજું એક પણ નથી. હિંદુ પ્રત્યેક ગામડામાં પ્રાથમિક કેળવણીની શાળાઓ લેઈએ, ને ત્યાં ભણેલા કરેલને અનુભવી મારતરી, માનરૂત થોડા કેળવણી અપાવવી લેઈએ. જ્યાં સુધી પ્રત્યેક ગામડામાં આવી શાળાઓ સ્થપાઈ નથી ત્યાં સુધી આપણે આપણું કર્તવ્ય કરી શક્યા નથી. કેળવણી મગર સપળા ઉપાયો વ્યર્થ છે. પાયા વગરનું મકાન પવનના પ્રથમ અપાર પડી જશે. દેઈ પછી જ્ઞાનના ઉચ્ચ ઉદ્દેશો રાખવા સાર કેળવણી રૂપી પાયાની પ્રથમ જરૂર છે. સ્વદેશ સેવકને ખરૂં કાર્ય એજ કરવાનું છે. જ્યાં સુધી દેશની એ સેવા થઈ નથી ત્યાં સુધી બીજું બધું વ્યર્થ છે. એક શાળા ચલાવવી એમાં જાર મદિને જણાશે કેવીઆતુ ખર્ચ આશરે થાય. શું આપણે આવી અનેક શાળાઓ કાઢી ન શકીએ? ને આપણામાંના દરેક પ્રતિવર્તી સ્વ-કમાઈએ અમુક ભાગ એ કાર્યમાં આપવા નિશ્ચય કરે તો આ કાર્ય ઘણી સહેલાઈથી થઈ શકે. આ ઉપરાંત સાંસારિક સુધારો બીજી ધણી દિશામાં કરવાના છે. એ બધા ઉપર વિવેચન કરતાં જ્યાં રોકાય મારે આટલા ખાસ લક્ષમાં રાખવા લાયક આપ્યા છે.

રાંન્યકીય ઉન્નતિને સાર વ્યાપાર-વૃદ્ધિની ખાસ જરૂર છે. વ્યાપારમાં પાછળ પડેલા દેશ બધી રીતે પાછળ ન સમજેવો. અંગ્રેજમાં કહેવત છે ને "વાવરો વ્યાપારની પાછળ ન્નય છે" (flag follows the trade). બ્રિટિશ વ્યાપારનો ઇતિહાસ આનું આબેહુબ દર્શાવે છે. પ્રથમ એક વ્યાપારી કંપની તરીકે હંકો મેળવી, ઇતિહાસ આનું આબેહુબ દર્શાવે છે. પ્રથમ એક વ્યાપારી કંપની તરીકે હંકો મેળવી, માંદામાંથીના કુસ પોતો લાભ લઈ, તેઓએ આ સમયમાં મહાન રાંન્ય સ્થાપી શક્યા. એટલું જ નહિ પણ હજી પણ તેઓ પોતાનું મુખ્ય લક્ષ્ય વ્યાપાર વૃદ્ધિ તરફ જ નહિ પડેલા છે ને વ્યાપાર-સ્વતંત્રતાની ખાસ હિમાયત કરનારી પ્રજામાં પાછા. વ્યાપાર—રક્ષણનો પડખો સંભળાવવા માંડ્યો છે એ શું આપણને દર્શાવે નથી. ને આજે કમુલ કરેલું પડેલું ને વ્યાપાર—ખર્ચવદામાં આપણે ઘણી અડચણો વેઠવાની છે. આપણી વ્યાપારની મુખ્ય હરિશાઈ આપણા ઉપર રાંન્ય કરનાર પ્રજા સાથે હોવાથી આપણે પાછળ પડેલામાંથીના કુસ પોતો લાભ લઈ, તેઓએ આ સમયમાં મહાન રાંન્ય સ્થાપી શક્યા. એટલું જ નહિ પણ હજી પણ તેઓ પોતાનું મુખ્ય લક્ષ્ય વ્યાપાર વૃદ્ધિ તરફ જ નહિ પડેલા છે ને વ્યાપાર-સ્વતંત્રતાની ખાસ હિમાયત કરનારી પ્રજામાં પાછા. વ્યાપાર—રક્ષણનો પડખો સંભળાવવા માંડ્યો છે એ શું આપણને દર્શાવે નથી. ને આજે કમુલ કરેલું પડેલું ને વ્યાપાર—ખર્ચવદામાં આપણે ઘણી અડચણો વેઠવાની છે. આપણી વ્યાપારની મુખ્ય હરિશાઈ આપણા ઉપર રાંન્ય કરનાર પ્રજા સાથે હોવાથી આપણે પાછળ પડેલામાંથીના કુસ પોતો લાભ લઈ, તેઓએ આ સમયમાં મહાન રાંન્ય સ્થાપી શક્યા. એટલું જ નહિ પણ હજી પણ તેઓ પોતાનું મુખ્ય લક્ષ્ય વ્યાપાર વૃદ્ધિ તરફ જ નહિ પડેલા છે ને વ્યાપાર-સ્વતંત્રતાની ખાસ હિમાયત કરનારી પ્રજામાં પાછા. વ્યાપાર—રક્ષણનો પડખો સંભળાવવા માંડ્યો છે એ શું આપણને દર્શાવે નથી. ને આજે કમુલ કરેલું પડેલું ને વ્યાપાર—ખર્ચવદામાં આપણે ઘણી અડચણો વેઠવાની છે.

કદાચ રાજ્યકર્તાઓ તરફથી આડકતરા અતરાયો ન ખાશે, ને ન ખાય એ સ્વાભાવિક જ છે કોઈ પણ પોતાના પેટ ઉપર પણ સુકવા દે નહિ પણ આથી કાંઈ આપણે પાછા હવાનું નથી આપણો માર્ગ તો ખુલ્લો છે દેશી માનને ઉત્તેજન આપવું એજ માર્ગ આપણે મહણુ મરવાનો છે અર્થ—શાસ્ત્રવેતાઓ કાંઈ દરેક દેશ સાર વ્યાપાર સ્વતંત્રતા હિમાયત કરતા નથી દુનિયાના દરેક દેશોએ પોતાનું રક્ષણ એક કે બીજા વખત કરેલું છે ઇંગ્લાંડ પ્રથમ વ્યાપાર-રક્ષણની હિમાયત કરતું હતું એવો પણ સમ હતો જે ઇંગ્લાંડમાં ગરમ કાપડ પહેરવા સામે કર નખાએના હતા એનું કારણ એ હતું જે પરદેશી ગરમ કાપડની અપત ઝોછી થાય ને તે બદન દેશી સુતરાઉ માત્ર અપત વધે માન પાછલા ચાલીશ વર્ષથી જ ઇંગ્લાંડ વ્યાપાર—સ્વતંત્રતાની હિમાયત કરે છે, ને હવેમા પણ પાંચ સાત વર્ષથી તો પાછી વ્યાપાર—રક્ષણની છુમો પાડ્યા માડી છે અમેરિકાના સુનાઈડ સ્ટેઈટસે 'સ્વતંત્રતાના વિગ્રહ' ની સરખાતથી જ વ્યાપાર—રક્ષણ રીતિ અનુમદણ કરી છે ને હજી સુધી પણ તે તેજ રીતિને પકડી રહ્યું છે. જર્મની—જાપાન વિ દરેક દેશોના ઇતિહાસમા પણ આજ વાંત નજરે પડે છે તો પછી આપણે પણ એજ રીતિ ચા સાર ન પકડી ? ફર માત્ર એટલો જ છે જે ન્યારે આ દેશોના આગેવાનો કાયદાની મદદ લઈ લોકોને વ્યાપાર રક્ષણ કરવાની જરૂર પાડી રાક્યા ત્યારે આપણે તો એ બધું આત્મચ્છેનતથીજ કરવાનું છે, કાયદાની મદદ આપણને મળી ચકવાની નથી વળી વ્યાપારને રક્ષણ કરતા પૈસાનો ભોગ પણ આપણે આપવો પડશે આવી જાતની અડચણો વેઠવા હતા પણ વ્યાપારને રક્ષણ કરવાની જરૂર છે હિંદમા જનતા માનની અપત વધારની એજ આપણું કર્તવ્ય છે, નહીં સુધી કર્તવ્યના જાનની આવી લાગણી આપણામા ઉદભવી નથી ત્યા સુધી આપણી કાંઈ પણ મકારની ઉન્નતિ થવાની નથી

દુકામા કોઈ પણ જાતની રાજ્યકીય ઉન્નતિને સાંઝ પ્રાયમિક મેળવણી, વ્યાપાર કૃદ્ધિ ને બીજા સામાજિક સુધારાઓની ખાસ જરૂર છે

અહો

પરમાત્માની અગાધ રચનાના સાક્ષીભૂત ગમન તરફ નજર કરવી તે ધર્મજ્ઞ જ્ઞાનદાયક લાગે છે આકાશની ખરી ચોખ્ખા જોના માટે શિયાળાના દિવસો ઉત્તમ છે કારણ કે શિયાળામા રાત લાંબી હોય છે તેથી આકાશના તારાઓ અને અહોને લાભ વખત સુધી જોનાની તમ મહી શકે છે દિવસમા દિનમણિ સૂર્યદેવના દેહીપ્રમાન અને માણસની ચર્મચકુને આજી નાખે તેવા તેજમા તારાઓ અને અહોને જોવા તે થઈ સુરેલીનું કામ થઈ પડે છે યોગાભ્યાસથી આપણા પ્રાચીન તેજસ્વી અધિભુનિયોએ દિવ્ય અશુ મેળવ્યો હતો, તેઓ તો સમગ્ર વિશ્વને હસ્તામલકવત્ જોઈ ચકતા હતા વાણી બ્યકે મનને પણ યોગેચર પ્રજ્જલ્લોત્તરે સાક્ષાત્ કેખતા હતા આપણે પણ સમૃત પુસ્તકોમાં તેવા મંદાત્માઓને વિશે વાણીએ છીએ કે —

જ્ઞાનનિધિઃ સમગ્રસ્તૈથેતોઽતીતાત્મશક્તિભિઃ ।

તીવ્રતપોધનૈઃપીતો યથાગસ્ત્યેન વારિભિઃ ॥

“ મનથી પણ કદી ન શકાય તેવી શક્તિવાળા અને તીવ્ર તપનેજ સાચું ધન જ્ઞાનનારા તે ઋષિઓએ જેવી રીતે અગસ્ત્ય-મુનિએ મહાસાગરનું પાન કર્યું હતું તેવી રીતે આખા જ્ઞાનના ભંડારનું પાન કર્યું હતું. ” પણ આધુનિક સમયમાં કદિન યોગાખ્યાસ સિદ્ધ કરવાની શક્તિ ધરાવનાર વિરલાભ છે. તેથી હમણાં આપણી ચર્ચાઅધુનીક જામ લેવાનું છે. મારે ઇચ્છીએ તો પૂર્વે આપણા ઋષિઓએ જે શાધા કર્યા છે તે હમણાં વખતમાં પણ પરિશ્રમે થઈ શક્યા છે.

હવે જો કોઈ મનુષ્ય શિયાળામાં દરરોજ આકાશ તરફ નજર કરે તો તેને અચૂક સંભૂત પડશે કે ગગનમાં દેખાતા નાના તેજસ્વી ટપકા જેવા તારાઓ એક રચળથી બીજી રચળ તરફ ગતિ કરે છે. તારાઓ પૂર્વથી પશ્ચિમ તરફ સુસાદરી કરતા જણાય છે. કેટલાક તારાઓ અસ્ત થતા જાય છે અને બીજા પૂર્વ દિશા તરફ દૃષ્ટિગોચર થતા જાય છે. પણ તેઓની ગતિ સાધારણ રીતે એક જ નિયમને અનુસરીને થાય છે. આપણે અમદાવાદમાં જોતા હોઈએ તો શુદ્ધ ઉત્તર દિશા તરફ આશરે વીસ ડીગ્રી જેટલા આ રચળે આકાશમાં એક તારો દેખાય છે તે પોતાની જગ્યાએ બીજાકુલ સ્થિર ખાલૂમડે છે. જો આપણે આપણી આંખને તે તારા સાથે એક સીધી લીટીથી જોડીએ તો પરતજ જણાશે કે બીજા તારાઓ આ સીધી લીટીની આસપાસ વર્તુલમાં ફરે છે. થી તે સ્થિર તારાની પાસેના તારા ગ્રોહ પણ વખતે અસ્ત થતા નથી. તે તારાઓને આપણે “ સર્કલ દસ્ત તારાઓ ” (Circumpolar stars) એવું નામ આપીશું. સ્થિર તારાથી વધારે દૂરના તારાઓ અસ્ત થતા જણાશે. ગગન મધ્ય રેખાથી

Celestial Equator) થી ઉત્તરના તારાઓ આર કલાક ફરતાં વધારે વખત પડી જોઈ શકાશે. ગગન મધ્યરેખા ઉપરના તારાઓ બરોબર આર કલાક જોઈ શકાશે. ગગન મધ્યરેખાથી નીકળી જેમ જેમ દક્ષિણ તરફ જોઈશું તેમ તેમ તારાઓ આર કલાક ફરતાં ઓછા વખત દેખાશે અને આખજ જતાં કેટલાક તારાઓ એવા પણ આવશે કે જે બિલકુલ દેખાશે નહીં. આપણે સ્થિર તારાને ઉત્તર ધ્રુવ (North Pole) એવું નામ આપીશું અને જોનારની આંખને ઉત્તર ધ્રુવ સાથે જોડનારી સીધી લીટીને સાધારણ ધરી (Common axis) કહીશું. તેથી તારાઓ આ ધરીની આસપાસ વર્તુલમાં ફરે છે એટલું આપણે જાણ્યું.

ધણખર તારાઓ આ સિવાય બીજા કોઈ પણ રીતે ફરતા નથી એટલે કે તારાઓના એક બીજા વચ્ચેના અંતરમાં ફેરફાર થતો નથી. આ તારાઓને આપણે સ્થિર (fixed stars) કહીશું. કારણ કે મહાન ભાસ્કરાચાર્યની શોધ પ્રમાણે જે તારાઓ ધરીની આસપાસ વર્તુલમાં ફરતા જણાય છે તે કેવળ આજાસ માત્ર છે. ખરી રીતે તારાઓ સ્થિર છે પણ પૃથ્વી ઉપર જતાવેલી સાધારણ ધરીની આસપાસ ભ્રમરડાની માફક ફરે છે તેથી તારાઓ તે ધરીની આસપાસ વર્તુલમાં ફરતા જણાય છે. આ સિદ્ધિ કરવા મારે મહામુનિ ભાસ્કરાચાર્ય નીચે પ્રમાણે તર્ક કર્યો છે તે ધણો અગત્યનો છે.

૧૨) જો આપણે તારાઓને ખરા રાત્રી દરમિયાન માનીએ તો એક દશલુની ગતિ કદાચ આકૃતિ ગતિની કક્ષાના ફરતી પડશે અને જો પૃથ્વી ધરીની આસપાસ ફરે એવું માનીએ તો એટલું આપણે આકાશમાં જોઈએ છીએ એટલું આપણે શોધી સમજી શકીએ છીએ અને એક દાંડામાં કદાચ માઇલની ગતિની કક્ષાના નવી ફરતી પડે કારણ કે આપણી પૃથ્વીની જુએપ્લરના પાસેના મહાકર્તુલ (great circle) ની ત્રિજ્યા (radius) આશરે ૪૦૦ માઇલ છે તેથી એક દિવસમાં વધારેમાં વધારે ૨૫૦૦૦ માઇલની ગતિની કક્ષાના આપણે કરવી પડે છે, એટલે કે, એક દાંડામાં આશરે ૩ માઇલની ગતિની કક્ષાના કરવી પડે છે. એક દાંડામાં કદાચ માઇલની ગતિની કક્ષાના કરવી તેના કરતા આટલી નાની ગતિની કક્ષાના કરવી તે વધારે યોગ્ય લાગે છે.

(૨) જો આપણે તારાઓને ફરતા માનીએ તો બધા તારાઓ એક સરખી રીતે સાધારણ ધરીની આસપાસ વર્તુલમાં ફરે છે તે માનવું કેવળ અસંભવ છે, કારણ કે આટલા બધા તારાઓ એક સરખી રીતે ફરી શકે નહીં અને ફરી શકે તો તેઓની બધી ક્રાંતિપથ ભ્રમણા મજબૂત સંબંધ હોવો જોઈએ પણ એવો સંબંધ છે એવું માનવા મઠે આપણી પાસે કારણ નથી.

આ ઉપરાંત બીજા પણ તર્ક કરી જવારજવારે સિદ્ધ કરી આપણે પૃથ્વી સાધારણ ધરીની આસપાસ ભ્રમણાની માફક ફરે છે. આટલા મોટા તારાઓને એક બીજા પ્રત્યે અંતર બદલાવું નથી તે તારાઓને આપણે સિધર તારા કહ્યા છે.

પણ કેટલાક તારાઓ સાધારણ ધરીની આસપાસ વર્તુલમાં ફરે છે એટલું પણ તે તારાઓ અને બીજા સિધર તારાઓ વચ્ચેના અંતરમાં વધારો પડાશે. આ તારાઓને ભ્રમણ તારાઓ (wandering stars) અથવા ગ્રહો (planets) એવું નામ આપવમાં આવ્યું છે આ ફરતા તારાઓ અથવા ગ્રહોના તેજમાં કોઈ અલૅકિક ભ્રમણ છે કે પણ પ્રાચીન વખતથી માણસોનું ધ્યાન તેમની તરફ જાય છે. પ્રાચીન સમયમાં ગ્રીસના લોકોને પાંચ ગ્રહો વિશે માહિતી હતી. તેમનાં નામ નીચે મુજબ છે:—

Mercury (બુધ), Venus (શુક્ર), Mars [મંગળ], Jupiter (અથવા બ્રહ્મરૂપિ), Saturn [શનિ]. આ બધા ગ્રહો સર્વશ્રમણવર્તુલ (ecliptic) ની આસપાસ આ ક્રીડીથી જોઈ શકાય છે. આ પછી ગ્રહોની સંખ્યામાં વધારો થયો. શુક્રી વધારો થયો નથી. ૧૬૧૦ ની સાલમાં ગેલિલે ૪૩૦ થી લગી સુર વીલીયમ હર્શલે જેવું જીવંત ચરિત્ર આ માસિકના ગ્રહોના ભ્રમણની બહાર નથી તેણે યુરેનસ (Uranus) નામનો એક નવો ગ્રહ શોધી કહાડ્યો. સુર વીલીયમ હર્શલે એમુંક શકિતવાળી દુરબીનથી દરેક દરેક તારાને તપાસ્યો અને આ તપાસમાં એ નવા ગ્રહનો શોધ કર્યો. સંવત ૧૮૦૧ ના બ્રમણચારી માસની ૧ લી તારીએ સેરીસ (Ceres) નામનો એક નવા ગ્રહનો શોધ થયો. આ પછી ત્રણ એકસો દુરબીનથી નોંધ થાય એવા ગ્રહો શોધી કહાડવામાં આવ્યા છે. આ નાના ગ્રહોની સંખ્યામાં જેમ જેમ વધારો શકિતવાળાં દુરબીનો બનાવવામાં આવે છે તેમ તેમ વધારો થયે છે.

છે. એમ માનવામા આવે છે કે આ બધા નના ગ્રહો કોઈ એક ભાગી બનેલા મોટા ગ્રહના કડકા હોય બધા કરતા અગત્યની શોધ મેંસ્યુર લે વેરીઅર નામના એક ફ્રેન્ચ ખગોળ વેત્તાએ કરી છે આ ખગોળનો ઇતિહાસ ધરોજ રમુજ છે. સર વીલીયમ હર્શલે શોધી કહાડેલા યુરેનસ નામના તારાને પછા વખત સુધી તપાસતા માલુમ પડ્યું કે નિ કોઈ બીજુ અબલયુ બળ બે વતુ હોય તોજ તેની ગતિ સમજની શકાય છે તે અ-ભવ્યુ બળ કષ્ટ જગ્યાએથી બે ચાલુ કરતુ હોતુ બેધએ તેનો દિવાળ ગણ્યો સારે અ-મુક સ્થળે ગ્રહ હોવો બેધએ તેમ સિદ્ધ થયુ, તે જગ્યાએ દુરનીનથી બેદામા આવ્યું કે તુરતજ એક ગ્રહ જણાઈ આવ્યો જેને નેપ્ચુન (Neptune) એવુ નામ આપ-વામા આવ્યું છે.

આપણા ગ્રહિઓ પાંચુ આ બધા ગ્રહને જણતા હતા સોમ (Moon), મંગળ (Mars), બુધ (Mercury), શુક્ર (Venus), શનિ (Saturn) એટલા પાંચ ગ્રહ અને એક ઉપગ્રહનો ઉપયોગ, અવાડિયાના સાતઠ દિવસમાથી છ દિનસના નામ પાડવા મારે, કરવામા આવ્યો છે. આ ઉપરાત તેઓ રાહુ અને કેતુ ના મના બે ગ્રહ જણતા હતા જેને આપણે આધુનિક સમયમા ધણુ પરિશ્રમે શોધી કહા-ડેલા યુરેનસ અને નેપ્ચુન તરીકે ઓળખીયુ તો કોઈ અચોગ્ય નથી આથી જેમ આપણે ઉપર જણાવી ગયા તે પ્રમાણે દુરનીન આદિક ઐદિક સાધનોના અભાવે કેવળ યૌગિક શક્તિની મદદથી અત્યારે જણાવેના સપના ગ્રહો તેઓએ જણી લીધા હતા

મહાન ભાસ્કરાચાર્યે શોધી કહાડેલા ગુરુત્વાકર્ષણનિયમેના પરિણામે ગ્રહની ગતિના નિયમો જણી શકાય છે. ભાસ્કરાચાર્યનો નિયમ નીચે પ્રમાણે છે—

૧. કોઈ પણ બે પદાર્થો તેઓના મહત્ત્વથી સમપ્રમાણુમા અને તેઓની વચ્ચેના અ-તરનાવર્ગથી વ્યસ્ત પ્રમાણુમા એક બીજાને આકર્ષે છે.

ગતિશાસ્ત્રમા (Dynamics) એવુ સિધ્ધ કરવામા આવ્યુ છે કે બે કોઈપણ પદાર્થને, મધ્યસ્થબળ (central force) અતરના વર્ગથી વ્યસ્ત પ્રમાણુમા, આકર્ષે તો તે પદાર્થ શકુન્દેદમા (conic section) ફરે છે અને તે શકુન્દેદના બે મૂલ બિ-ન્દુમાં (focus) એક મૂલબિંદુ મધ્યસ્થબળનુ રચણ હોય છે.

કેપ્લર નામના એક નામીયા ખગોળવેત્તાએ મટોની ગતિના બે ત્રણ નિયમો આપ્યા છે તે સપેળા ભાસ્કરાચાર્યના ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમમાથી સ્પેષાઈથી ગતિશાસ્ત્રની મદદ વડે સિધ્ધ થઈ શકે છે તે ત્રણ નિયમો નીચે પ્રમાણે છે—

૧. ગ્રહો, સૂર્યની આસપાસ, સૂર્ય મૂલબિંદુવાળા ઇંડાકાર ચક્રસ્પેદમા (ellipse) ફરે છે.

૨. દરેક ગ્રહને સૂર્ય સાથે જોનાગી ત્રિજ્યા સરખા વખતમા સરખા ક્ષેત્રફળ ઉપર ફરે છે.

૩ બે ગ્રહના સપૂર્ણ પ્રવિણાના વખત (periodic time) ઇંડાકાર ચક્ર-સ્પેદની મુખ્ય ધરીઓના (major axes) ધનના પ્રમાણુમા હોય છે.

પૃથ્વી સૂર્યની આસપાસ ગર્થ મૂલબિંદુવાળા ઈલાખર ચુક-હેમા કરે છે તેમ
પૃથ્વી અને સૂર્ય નચેના અતઃમા દરમિયાન ફેરવેલા થતા કરે છે સૂર્ય અને પૃથ્વી
એવું સંભવિત અતઃ આશરે ૮ કરોડ માઇલ છે મચકના મો માઇલ પ્રમાણે આ
નારી મોરારકારને સૂર્ય સુધી પહોંચતા મો કરતા પણ વધારે વર્ષ લાગે એવું મો
અતર પૃથ્વી અને સૂર્યના અતરને અતર માપનારો એકત્ર (unit) ગણવો આ
સ્થક છે તેથી ગઈ અહતુ સૂર્યથી અતઃ ૭ હોય તો તેનો અર્થ ૧૮ કરો માઇ
એમ સમજવો અને તથા હોત તો ૨૭ કરોડ માઇલ સમજવો

દરેક અહના સૂર્યથી સરાસરી અતર અને તેઓના સ પૂર્ણ અદક્ષિણના વખ
નીચેના કોઠા ઉપથી જણાશે —

અહતુ ઇએજીનુ નામ	અહતુ ગુજરાતી નામ	સૂર્યથી સરાસરી અતર પૃથ્વી નું અતર એમ માપારીતે	સ પૂર્ણ અદક્ષિણને સમય દિવસમા
મરકુરી	બુધ	૩૮	૮૭
વીનસ	શુક્ર	૭૨	૨૨૪
અર્થ	પૃથ્વી	૧૦૦	૩૬૫
માર્સ	મંગળ	૧૪૨	૬૮૬
માઇનર પ્લેનેટ્સ	નાના ગ્રહો	૨૬	૧૫૩૧
જુપીટર	ગુરુ	૪૨૦	૪૩૩૨
સેટર્ન	શનિ	૮૫૩	૧૦૭૫૮
યુરેનસ	રાહુ	૧૮૧૮	૩૦૬૮૬
નેપ્ચુન	કેતુ	૩૦૦૩	૬૦૧૨૬

વાચકે આસ પ્યાનમા રાખતુ કે આ મહામા અતર પૃથ્વીના અતરના એકમમા
આપવામા આ પુ છે તેથી જો તેને જુપીટર અથવા ગુરુનું અતર માઇલમા શોધી કે
હાડતુ હોય તો ૫૨૦ ને ૮ કરોડ ગુણના એટલે ૪૬ કરો માઇલ થશે તેથી ગુરુ
સૂર્યથી અતર ૪૬ કરોડ માઇલ છે એમ તેણે સમજવું તેથી રીતે નેપ્ચુન અથવા કે
તુનું સૂર્યથી અતર આશરે બે અમજ અને સીતર કરોડ માઇલ છે આટલા મોટા
અતરે હોવા છતાં ગુરુવાકે ઈજીના વિશ્વવ્યાપી નિયમને નશ થઈ નિયમાનુસાર જોહો રાત
ફર્યા કરે છે તે પરમાત્માની અનૈદિ-શક્તિનું ક્ષણજ ગુરુ કરેરવાળા માનવીને માન
કરાવે છે

અહની આસપાસ ફરનારા કેટલાક તારાઓને ઉપગ્રહ એવું નામ આપવામા આવ્યું
છે જેમકે ચંદ્ર પૃથ્વીની આસપાસ ફરે છે તેથી તેને પૃથ્વીનો ઉપગ્રહ કહેવામા આવે છે

ત પ્રમાણ ગુરૂના આસપાસ ચાર, ઉપગ્રહ ફરે છે અને શનિની આસપાસ ૮ ઉપગ્રહ ફરે છે. વળી શનિની આસપાસ વીડીના જેવા આકારવાળાં વર્તુલો આવેલાં છે.

શુક્રના તારાનું અંતર પૃથ્વીના અંતર કરતાં ઓછું હોવાથી કોઈ વખતે પૃથ્વી અને સૂર્ય વચ્ચે શુક્રનો તારો આવી ન્તય છે તે વખતે તે સૂર્ય ઉપર એક બાલુંએથી બીજું બાલું સુધી મુસાફરી કરતા ગાથાના જેવો દેખાય છે. આને શુક્રની સંક્રાંતિ (Transit of Venus) એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. શુક્રના ભ્રમણ વર્તુલ અને પૃથ્વીના ભ્રમણ વર્તુલ વચ્ચે કોણ હોવાથી શુક્રની સંક્રાંતિ સાધારણ રીતે ૮ અને ૧૨૧૬ અથવા ૧૦૫ ફે વર્ષના અંતરે થાય છે. શુક્રની સંક્રાંતિ ૧૬૬૧, ૧૬૭૯, ૧૭૬૧, ૧૭૬૯, ૧૮૭૪, ૧૮૮૨ ની સાલમાં થઈ છે, અને ભવિષ્યમાં ૨૦૦૪, ૨૦૧૨ અને ૨૧૨૫ ની સાલોમાં થશે. શુક્રની સંક્રાંતિથી સૂર્યનું અંતર શોધી શકાય છે તેથી ૧૮૭૪ અને ૧૮૮૨ માં દરેક દેશની સરકારોએ દુશીઆર ખગોળવેત્તાઓને શુક્રની સંક્રાંતિ ઉપર ખારીક તપાસ કરવા માટે શોકયા હતા.

વિશ્વનિયંત્ર, ચરાચર સ્વામીની અધૈયિક શક્તિનો ખ્યાલ મેળવવા ઇચ્છનાર ગૃહસ્થે ખગોળ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ થણો જ ધ્યાનપૂર્વક કરવો જોઈએ. મોટા મોટા ખગોળ શાસ્ત્રીઓ થણી વખત બોલી ગયા છે કે પરમેશ્વરની કૃતિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવું અશક્ય છે; પણ મેહનત અને પરિશ્રમના પરિણામે આપણે ઓટલું નાણી શક્યા છીએ; અને જલે દિવસે વધારે નજીવાને શક્તિમાન થઈશું.

મહારા દેરાવટાની વાત.

(લાલા લજપતરાય.)

લજપતરાયને દેશનિકાલ કરવામાં આવ્યા પછી, તેઓએ પોતાનો વખત કેવી રીતે ગાળ્યો, તે નજીવા દરેક સ્વદેશ ભક્તને જાણસા પ્રસ્તાવના. ઉપજ થાય તે સ્વભાવિક છે. નીચેના લેખમાં, ઉદ્ભવેલી જીતાસને દૂર કરવા અને ગુજરાતી બાતુઓ સમક્ષ. તે વિશે માહિતી, રજુ કરવા યત્ન કરવામાં આવ્યો છે. “પરંતુ પ્રથમ તો કારણથી તેમને દેશનિકાલ કરવામાં આવ્યા, તે નજીવું આવશ્યક છે. કારણે વારંવાર પોર્લામેન્ટમાં પુછવામાં આવ્યાં છે, છતાં સેક્રટરી ઓફ સ્ટેટ તેમજ વાઇસરોયે માર્લીએ કારણોને ગુપ્ત રાખવા કહેવું છે. ઇંગ્લંડના અધિકારીઓ, આ બાબતમાં વધારે દોષને પાત્ર નથી. હિંદમાં જે ઓએ ઇશી. અનર્વાર્તમાનપત્રો છે તેઓ ઉપર ન હાલની અશાંતિ માટે પુરેપુરી જવાબદારી સ્વીકારે; જ્યાં કે કલકત્તાનું “ઇન્ડીસમેન” પત્ર અને લાહોરનું “મોવીવ એન્ડ મીટીટરી મેગેઝીન” તે ઉપરાંત ઇંગ્લાંડમાં નીકળતું “રુઇની એસ્ટ્રેસ” આમાંના પહેલા પેપરે લજપતરાય ઉપર લશ્કરને બીન વફાદાર બનાવવા કોશીય કીધી તેવું તહોમત મળ્યું. નંબર બીજાએ તેમના સંબંધી બોલી અફવા ઉઠાવી, બોલી ખબર આપી, ચરકારના કાનને ઝેરી

ખનારી દીમા નંબર ૩ જાતુ ચેપર ગોદલુ જલુ લેલુ થઈ ગયુ કે, કાણુના અમીરની મદદ માગવા, લજપતરાય અફઘાનીસ્તાન ગયા એવા ચાર્જ ધુકયા આવા અનેક બોટા તર્ક બોધી, તેમના ઉપર વલ્લભત સાની, સરકારમા લજપતરાય વિરો ખોટા મત બંધાવી દીધો જે ખોટી બાબતો ઉપર લજપતરાય કેસ તાઈમીટમાં હલુ ચાલે છે.

ગવર્નમેન્ટ એક ઇન્ડીઆએ, આમાં ખોટા ખબરપત્રી મિત્રિતે, પોતાને કંકોડી સ્થિતિમા મુકવા માટે, પત્રવાદ આપેલો જોઈએ દેશનિકાલ પછી, રાજ્ય અને પ્રજા વચ્ચે, અનેક ખનાવ બન્યા છે કે, જેથી એક બીજાની લાગણી દુખાવે જાય છે લોર્ડ મિન્ટો અને મોર્ફી, લોર્ડ કર્ઝન અને રેફ્ટનરે બચાવમા અને હિંદમા જે બી વા વાં છે તેના પરિણામને અનુભવે છે સત્તાનો લેભ, અસ્થિમ લાભ માટે જીવ ઇચ્છા હાય નીચે પસંની પ્રજા ઉપર જે લુકમી અને આપખુદી ચવાનચથી આવેલી અસહનશીલતા વિરોધે કારણોએ હિંદના લોકમા અસતોત દેવાયો છે દાનની અશક્તિનુ મૂળ કારણ, હિંદમા ચાખા વખતથી ચવાવવામા આવતી આપખુદી સત્તા છે, જે સત્તાને લોર્ડ કર્ઝને પૂર્ણ કળાએ પહોંચાડી છે ને કે આવા ઉમરાવો હિંદમા આવી નિરકુશીત સત્તા જોગવે છે છતાં ઇંગ્લાંડમા ઉમદા મનરાળા અમીર ઉમરાવો નથી એમ ન સમજવુ આપરૂચે. અને ધોમનના વિજયી વાસીએ જીજ સખામા છે કે જેઓ હિંદુ હિંત મનમા ધગવે છે, પરંતુ પાર્લામેન્ટમા માત્ર યોડીક જ સખામાં દોવાથી તેઓની ગણતરી કઠવામા આવતી હતી આ ઉમદા માણસો હિંદની તેમજ ઇંગ્લાંડની બોધી સેવા બલનતા નથી એક તરફથી હિંદના હિતચી હોઈ હિંદની દાદ રજુ કરે છે તો બીજી તરફથી ઇંગ્લાંડ હર્મેમાં પોતાનુ જ કરીકેમ રાખી શકે તે વિશે રંસતા મૂકવે છે જ્યારે આદની દુકી સખામાળા મુદરથી જો કદી પાર્લામેન્ટમા બેસતા બધે યાય તો ઇંગ્લાંડની દુર્દશા બેડી તેમ સમજવુ તેઓના વિચાર ધણા ઉત્ત અને વિશાળ છે હિંદની દાંડ સચરી પેટે જલો છે, પરંતુ હિંદ માટે વિશેષમા વિશેષ તે એટલુ જ કહી શકે કે પાર્લામેન્ટમા જે સમાસરો દાનમા હિંદી સવાલો ઉપર ખ્યાન આપરા આકર્ષીતા નથી તેઓને ખ્યાન આપતા કરે આટલેથી ઉદાર અને ઉત્ત મનવાળા મેનરોની ઉદારના અટકે છે દરેક હિંદીએ ખાસ સમજવાનુ છે કે ઉદાર (liberal) મેનર, હિંદને પોતાના દક્ષ અને રાજ્યદારી સ્વતંત્રતા અપાવે માત્ર મિષ વખત અપાવામા સાધનશૂન ધાય તે મૂળ જગ સમાન છે ને એમ સમજવામા આવે તો તેની મૂલ છે પરંતુ આ ઉદાર મનના મુદરથીતો ઉપકાર માનવામા આવે છે કે મારે માટે ખીનસ્યાઈ પાર્લામેન્ટમા મારા કાસ ચવાવ્યા સિવાયના દેશનિકાન માટે સવાલો પુછ્યા હતા.

પલનની અશક્તિના કારણે માત્ર જેજ હતો પહેલુ કે ચીનાજ કેનાલકોલોની વિશે પચાર કરેલ કામદો હતો બીજુ રાવલપીડીમા આખરકાર માણસોની, ધરપકડ અને જલેર સલા માટેનો મયદો ચીનાજ કેલોની કામદો મેળાએડી તેમજ ખીન કેળાએના બજેર સરખી રીતે નુકશાન કારક હતો, જેથી બન્ને કયાસ સરકારને અરજ ગુજારવામા એકેડી થઈ હતી આ બન્ને વર્ગે મારા દેશનિકાનથી ઉચેરાએલી ન હતી કારણ કે ને ઉપરના બન્ને કારણ તે વખતે રદ કર્યા હતા અને મને દેશનિકાન ક્યો દોત તો પુણુ તે લોકો મારે માટે કાઢ બોલત નહિ.

ઉપર પ્રમાણે મારા દેશનિકાનના કહેવાતા તેમજ ખરા કારણો દર્શાવી મારા ૨૧ દેશીય ધુએને એ બોલ કહેવા માણુ છું આપણે સર્વે તોફાની વાતાવરણમાં દાખન થયા છીએ આ વાતાવરણ કોણે ઉભું કર્યું અને કેવી રીતે ઉપસ્થિત થયું તેનું નિરાકરણ હાલ આપણને કોઈ રીતે ફળદાયક નથી એટલું તો નિર્વિવાદ છે, કે એકલી સરકારને આને માટે જવાબદાર છે એકે સકા યામ છે કે સરકારે ધાર્યું હોત તો આને દૂર કરી શકી હોત કે નહિ બનાવ બન્યા પછી હદાપણુ આવે છે, પરંતુ ખરી વખતે હદાપણુ દેખાય તેજ હિતકારક છે સરકારને પોતાના નીચેના માણસોથી કામ લેવાનું છે, કે જે મનામાં તુરંગ, નબળાઈ, અને કામ લેવાની અશક્તિ હોય છે પ્રભુમા પણ તેમ હોય છે બન્ને પક્ષ આની રીતે હોવાથી, અનિષ્ટ પરિણામનું કારણ મેણુ, તે કહેવું નહિ શકું છે ખરામ અને અણીના વખતે, બન્ને પક્ષ પોતપોતાની રિયતિ અને મહાન સનાતોની મહત્તા જોઈ, પડેલા ગુચવાડાનું નિરાકરણ સહેલ બરેલા સાધનોથી લાવે, તો તે અતિ ઉત્તમ છે સરકાર પોતાની ફરજ સારી રીતે જાણે છે હું સનાદ આપના માંગતો નથી પરંતુ મોરા દેશીઓ પ્રતિ મને બોલવા પુરતી છુટ છે-તેમને તો હું એમજ કહું છું કે “ સ્વસ્થ અને શાંત થઈ આપણી રિયતિનું ભાન કરો તમારી શક્તિઓ માટે કુલાઈ જતા નહિ તેમજ મુશ્કેલીઓથી દીરા બની જતા નહિ બન્ને બાજુને સંતોલીને મક્કમ નિશ્ચય કરો અને માણસને યોગ્ય દઢતાથી આગળ વધો સહ માનજો, કે સ્વાર્થ લાગ કયા સિવાય અને મુશ્કેલીઓમાં પસાર થયા સિવાય હલકામાં હલકો ફાયદો પણ થવાનો નથી ફુનીઆઉપરની, એક વખત આપણી હિંદની રિયતિએ પહોંચેની પ્રબળો મહાન ભોગ આપ્યા સિવાય યાતો જીવનુ જોખમ ખેડ્યા સિવાય, ઉચ્ચ રિયતિએ પહોંચી નથી પ્રબળની ઉત્પત્તિ કરવી તે ઘણું અધર કામ છે, જળા અને કાટાથી ભરપુર છે આ કાગને આખરા સાફ કરનાર અને રસ્તો ચોખ્ખો ચણખ કરી આપનારની સખ્યા મોત્ર વેદા ઉપર ગણી શકાય તેટલી છે જે હિંદીવાનોએ પોતાની જીદગી દેશની સેવા બજાવવા સમર્થ છે, તે જીદગી તેઓની પોતાની રહી નથી, ગાડા માણસની આફકે જીદગીને આડે રસ્તે દોરી ગુમાવવાની નથી જો દેશસેવાને જ્ઞાને ગાડપણથી જીદગીને ગુમાવવામાં આવે તો, જે ગાડનો ગાયડો લેખ માગીએ છીએ તેજ ગાડના મૂળ છેવા ખરાખર છે સ્વદેશભિમાનના એ એક લાગણીથી પ્રાણ અર્પણ કરી દેવો તે જ્ઞાદુરી, ભરેલું છે, છતાં જીનીને જીદગી ઉપર, દેસ દાઝની સેવાથી પડતી આકતો વડી તે અતિ ઉચ્ચતર છે

જીવનુ પ્રથમ છે મરણુ તે પછીથી છે મરવા પડેલા ઉંચા પ્રકારે કેમ જીવનુ તે માણસે શીખવાનું છે પોતાના અડગ નિશ્ચય માટે, જન્મમૃતિ માટે, દેશના સમસ્ત લોક માટે સારી જીદગી જીવનું મરણુ તજ ઉત્તમમાં ઉત્તમ મરણુ છે માન પામવાના હેતુથી સારી જીદગી ગાળવી તેના કરતા જીવનના હેતુ બર લાવવા ખાતર જીદગી ગાળવાની છે એ વાત દરેક હિંદવાસીને સારી રીતે ખબર છે માન મેળવના ખાતર ઉત્તમ જીદગી ગાળવામાં આવે છે એમ બધારે સમજના સારે જીવનુ કે આપણી એકલી અધાતિ થઈ છે માટે જીદગીને ઉત્તમ રસ્તે દેશસેવાના કાર્યમાં પરાવની અને ઉત્તમ પ્રકારે ગાળવી

તુલ્ય અને જીવ કરી, પરંતુ નિરૂપાયે અતે મારે હા પાડવી પડી. લોકોની મેદની ધીરે ધીરે ઓછી થવા લાગી, મેદનીના તોફાની ભાગે ડેપુટી કમીશનરના બંગલામાં ધસી જઈ, પાછું તુલ્યશાન કીધું. ત્યારબાદ ડીરટ્ટીકટ જાજના મકાનમાં ધુસી ગયો. ડીરટ્ટીકટ મેજસ્ટ્રેટ તો કોર્ટમાં જ કેસ ચલાવ્યાં કરતા હતા. છેવટે ત્યારે એમ સાંભળ્યું કે શીલીલ લાર્કન છોડી લોક વધારે ઉશ્કરાઈ વિશેષ તોફાન કરવા લાગ્યા છે ત્યારે કેસ પડતા સુકી બહાર નીકળી પડ્યા. આ સમયે હું અને લાલા હંસરાજ કોર્ટમાં હતા. થોડીવાર પછી અમે બંને હંસરાજને ત્યાં ગયા.

લગભગ સાંજના ચારેકને સુમારે લોકોના સમક્ષ, મારે બોલવાની મીટીંગમાં જવા, હું તેમજ હંસરાજ નીકળ્યા તે લોકોને તેમના કૌલા કામ માટે મારા અણુગમે બંદેર કરવાનો હતો. તેમને, સારે રસ્તે અને સુલેહ ભરેલી રીતે ચાલવા તેમજ વર્તવા, ન્હારે સંબોધવાનું હતું. રસ્તે જતા, ડેપુટી કમીશનરનો બંગલો આપ્યો. ડેપુટી કમીશનર મ્હારે જવાના રસ્તામાં પોતાની ખુરશી નાંખી પડેલા હતા. આસપાસ અમને પોલીસ-નોં મજબુત ઘોડી પહેરે જણાયો. પછી નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઈ.

કમીશનર—“ મંડીમાં જે સભા મેળવવા માગો છો તેને ભરવા હું મના કરું છું. અમારી પાસે ૨૫ પોલીસના માણસો તૈયાર છે, તેમની ખીસ્તોલો ગોળીઓથી ભરી તૈયાર રાખવામાં આવી છે. જે મંડળી વીખરાઈ નહીં જાય તો તેમના ઉપર ગોળીઓ છોડવા હુકમ કરીશ અને તે સર્વમાં પ્રથમ તમે બંનેજ બોગ થઈ પડશો.”

હાર્ટ્રાકટ મેજસ્ટ્રેટ પણ તેવીજ રીતે કહ્યું કે “ હું મેજસ્ટ્રેટ તરીકે, તમને સભા મેળવવા મના કરું છું. પોલીસમાં હું હાથ ગોળા આપી ચુક્યો છું. લશ્કર તૈયાર રાખ્યું છે. તેમ છતાં મારા હુકમનો અનાદર કરી મીટીંગ ભરશો તો પોલીસ તમારા ઉપર બંદુકનો મારો ચલાવશે.”

ડીરટ્ટીકટ પોલીસ સુપરઈન્ડેન્ડને જણાવ્યું કે “ તમે પુરેપુરા જવાબદાર છો. ” જોતો જે જવાબ આપ્યો કે “ હું મારી જવાબદારીઓ બંધ છું. કાયદાનું જ્ઞાન મેં સંપાદન કર્યું છે. ” આ સિવાય કેટલાક જવાબ થયા અને અતે ડીરટ્ટીકટ મેજસ્ટ્રેટનો હુકમ લોકો આગળ કહી સંભળાવ્યો.

બીજી દીવસે ત્રણેક વાગે મને ઉંઘમાંથી ચુરદાસ સોહનીના નોકરે જગાડ્યો અને જણાવ્યું કે ચુરદાસરામને કેદ કરી જેલમાં લઈ ગયા. કોર્ટમાં જતાં મને માલુમ પડ્યું કે બીજા ચાર વોરંટ કેદનાં કારણો છે તે ખજાનસીંગ, લાલા હંસરાજ, અમુલખરાય, માટે છે. પાંચમું કેને માટે તેનો પત્તા લાગ્યો નહિ. થોડીવારમાં લાલા હંસરાજને અમુલખરાય કેદ થઈ પસાર થતાં દેખાયા. બીજા ઉપર તેમને છોડવા માટે મેસન જાજને અગત્ય રહેવામાં આવી પરંતુ ફેગટ ગઈ. (અપૂર્ણ)

મહિંકાર જયંતીના દિવસે કલકત્તામાં મી. ગ્રનવીએ આપણું આપણું.

ગૃહસ્થો,

આજના મહાન પ્રસંગ ઉપર બોલવાનું શરૂ કરતો પહેલાં મને કહેવા દો કે આજે મને જે ઉત્તમ માન આપ્યું છે તેને માટે હું કેવળ અયોગ્ય છું. ગૃહસ્થો, આ રમ હમેશાં મારા મુરખીઓ તથા અગ્રેસરોથી શોભાવવામાં આવ્યું છે કે જેઓના ચરણ બેઠી તેમની પાસેથી મારી માતૃભૂતિ તરફની ફરજને અદા કરવાનું જાન, અને ઉપર હું વારંવાર મેળવતો આવ્યો છું. મને લાગે છે કે આ સ્થાન કે જેને માટે હું કેટલું અયોગ્ય છું તે મારા કરતાં વિશેષ અનુભવી તથા વ્યવસ્થા પુરવતે આપવામાં આવ્યું હોત તો પણ સાફ થાત. પણ આપે મને આગ્રા કરી છે તે આગ્રાને તોણે યથા પગ છુટકો નથી તેથી આજે બધેરે જે આ જવાબદારી વાળી જગ્યામાં આપે મને ખેલવે છે તે સ્વીકારી મારી બનતી ફરજ બજાવીશ.

ગૃહસ્થો, આજે આપણે આગ્રાની સાતમી તારીખની જયંતી ઉજવવાની છે. આપણા ઇતિહાસમાં એક મહાન દિવસ છે. તે એક નવીન યુગનો જન્મકાળ બતાવે છે. આજ સુધી આપણા વડિલો જે માર્ગે પ્રવૃત્તિઓ કરતા આવ્યા છે તેનામાં આ કેવળ બુદ્ધિજ્ઞ માર્ગ તે પ્રદર્શિત કરે છે. બંગાળના ભાગલા માટે લોકોએ પછીએ પાથનો કરી, વિનંતિ કરી, પોતાનો તેના તરફ વાંધો પ્રદર્શિત કર્યો; હળવે સજા ભરવામાં આવી; શાંતિ મેળવવામાં આવી; અનેક ક્રાન્તિઓ ભરવામાં આવી અને પ્રતિનિધિઓના મંડળો મોકલવામાં આવ્યાં. પણ તે બધુંએ નિષ્ફળ ગયું અને અરણ્ય રહેને સંખોનું નિર્વાણ.

નિરાશા અને નિઃસાહની આવી ખરેખરી અછીના વખતે કલકત્તાના ઇંગ્લેન્ડ હોલમાં જે પછીજ મોટામોટી સભાઓ ભરવામાં આવી છે તે મહિંકાર એક જન્મજન્મ સંજ્ઞા સભામાં ઈ. સ. ૧૮૦૫ ના આગ્રાની ૭ મી. તારીખે અંગ્રેજ લોકોની બેઠકોની તથા હિંદુસ્થાનની પ્રજાના મતની, અવગણના વાળી વર્તણૂક સામે વધી બતાવવાં હતાં. મહેલા એકજ ઉપાય તરીકે વિદેશી માલ નહિ ખરીદવાનો નેતુ મહિંકારણ કરવાનો હાથ કરવામાં આવ્યો. તે હાથ સર્વોચ્ચ વ્યાજબી અને આપ પુરઃસર હતો. સરકાર કે જેણે કાષ્ટપણ પ્રકારની વ્યવસ્થા નહિ સાંભળવાને કાન આપ્યા હોય હવે બેઠી હતી તેને અંગે પ્રાપ્ત થયેલી પછીજ કદાહી રિયલિટી લીધે ને આસતાં આવે. હાથ કરવો સેફોને ભાગ પડ્યો હતો અને તે કહેવા દો કે લોકો કર્મ કે જે તે વખતની સરકાર મંડળીને ઉપરી અધિકારી હતો. તેણે પોતાના બંધામાં સંતાનનું વાલીપણ સ્વીકાર્યું નહિ. તે હાથ એટલો બધો વ્યાજબી હતો કે હિંદુસ્થાનમાં અંગ્રેજ મતના વાણેજ્ય, એમેલ, ઇન્ડીઅન મતના સુખ સાધનભૂત "ગ્રામીસમેન" અને "રેટસમેન" નામનાં વર્તમાનપત્રોએ પણ તેને તે વખતે અતઃકરણ પૂર્વક અનુમતિ આપી હતી. તેને સભાએ આજે પછી પોતાનો મત દેવો હોય અને હવે સ્વદેશી—અધિકારની

હિંચ્યાલને ધિકારના માડી હોય તો તે આપત તે લોકોનો મનની અનિશ્ચિતતાને આભારી ગણાવી નેહએ કે જે લોક મતરૂપી પવનના પ્રત્યેક ઝપાટાથી બદલાતા સંભવ છે આવુ કૃતા આપણા વર્ણનમાં ખામી ન. આવવી નેપએ પ્રભના અહિતના સામે જે પાધો ઉદ્ધવનારી હિંચ્યાલને અસ્તિત્વમાં મુક્યામાં આવી છે તે ધણી આશ્ચર્યકારક રીતે વિસ્તાર પામી છે. તેણે આપણા ઉદ્દેશોને વેગ આપ્યો છે, તેણે પ્રભના મનો ભાવને વધારે ગંભીર અને તીવ્ર બનાવ્યું છે અને નિયાર શક્તિના દરેક અંગને અસર કરી છે, પ્રભની પ્રવૃત્તિનો એક એવો વિભાગ ભાગ્યે જ રહી ગયો હશે કે જ્યાં તેણે પોતાના અમલ ચલાવ્યો નહિ હોય, ધર્મ, નીતિ, સામાજિક આચાર, કેળવણી અને શૃદ્ધ વ્યવસ્થા, એ સર્વે તેની સર્વ વ્યાપી વિસ્તારાણી અસરમાં આવી ગયા છે. તેણે શૃદ્ધને ઘેર્યું છે. અને તે શૃદ્ધીથીએ કે જેઓ પાકશાળા તથા શૃદ્ધ ઉપર આધિપત્ય ભોગ્યે છે તેમના હૃદય મદીગમાં તેણે વાસ કર્યો છે એટલાક એવું કહે છે કે સ્વદેશી-બહિષ્કારની હિંચ્યાલ એ એક તોફાન છે, તેને તજ દેવી નેહએ તેઓને અમારો પ્રતિ ઉત્તર એ છે કે 'જેઓ અમારી શુભિચ્છાઓને સમજાવે કે જેઓ સ્વદેશી હિંચ્યાલની ચુસ્ત હિમાયત કરનારીઓ છે; અને જે સત્તાઓને તેઓ ઉછેરે છે તેઓને જાનત કહો કે જેઓ નાનપણથીજ માતાના પપ્પાની સાથે સાથે સ્વદેશી હિંચ્યાલનું પાન કરે છે.' વિવાદિઓ અને બાજ વર્ગમાં જે દીકરા આવે છે તે સ્વદેશી હિંચ્યાલનું બળ નીહાળી શાન્ત્ય કર્તાઓ વિરમય પામી ગયા છે

નિશાળો કે જ્યાં માંચાપર ભમતા કાળની પેડે ઇચ્છીતો સરકાયુવર ઉપરલટકા રહેા છે તેમાંથી આ બાજકોએ આ સત્તનું પાન ખરી રીતે લેતા કહ્યું નથી પણ શૃદ્ધ કે જે બધી લાભ કારક વાતાવરણનું મૂળસ્થાન છે તથા જ્યાં આપણી કુળની માતાઓનું આધિપત્ય છે, તેમજ જે ઉગત દિલ્હી તથા સરકાયુવરની સત્તાની બહાર છે, તેમજ આપણી છુપી ચોક્કસોની તીવ્રદિલ્હી પણ બહાર છે તે શૃદ્ધમાંથી તેઓએ તેનું પાન કર્યું છે. સ્વદેશી હિંચ્યાલે પોતાના મૂળ ખુબ ઉર્ડા નાખ્યા છે. શૃદ્ધ કે જે એક દેશનાં છે સાથી તે હિંચ્યાલ આખા દેશમાં સર્વત્ર પ્રસરી આપણા શરીરના ગતિમાં તે વહે છે. તે રક્તની સાથે સાથે ભવિષ્યની પ્રભમાં પણ વહેતી ઉતરશે આ મહાન અને ઉગત હિંચ્યાલની વિગ્રહવંત ગતિને કાણ શાંતી, શકે એમ છે? કોઈપણ ભાતના દબાણોએ એને નષ્ટ કરે નથી, અને નષ્ટ કરશે પણ નહિ. જ્યાંથી આવી, આપણી હિંચ્યાલને નષ્ટ કરી શકનાર પણ નથી. કશાથી કે આ હિંચ્યાલ દૈવીપણે સંકુરણ પામેલી એક હૃદયરદત બહિષ્ક છે. એ કેટલાકને એમ કહેતા સામન્યા છે કે આ સ્વદેશી બહિષ્કારની હિંચ્યાલમાં દબાણ અને બળાત્કાર કરવામાં આવે છે. અને હું પણ એમ નહિ કહી શકું કે અહિ તદિ કેટલોક દેશો દબાણ અને બળાત્કારના બનાવો બન્યા નથી. પછીજ કાપલ પૂર્ણ હિંચ્યાલો પણ આ દોષને પાત્ર છે. અજ આવું કે જે એક જીવનની અવસ્થાની ક્રિયા છે, તે પણ તેના દલ બહાર પહોંચ્યાં એક-પાપ બને છે. કોઈપણ શુદ્ધિશાળી માણસ કાપલની મર્યાદાવાળી હિંચ્યાલને તજ દેવાને વિચારશે નહિ, કારણ કે તેઓ ઉત્સાહના રેવં છે. પણામાં નિયમ, જગના ચુન્દેશાર બન્યા છે.

ખીજ હિંચ્યાલોની કસોટી કાઢવા જે ઉપાયો લેવામાં આવે છે તે ઉપાય વરે

આ સ્વદેશી-ભોજ્યકેટની પણ કસોટી, કાઢી લેવા અને જાણી શકે એટલું જતાં જ કા-
 ટીની પરીક્ષામાંથી પસાર થઈ શકે એમ છે. આ આપણી દિલચાપની સામે જે દોષ-
 રોપણ કરવામાં આવે છે તે એક જુની-અધિકારી વર્ગની ક'પના છે, પણ તેનું સત્ય
 પરતુના ખરા ન્યાય સામ્યથી ખંડન કરવામાં આવ્યું છે. મૂર્ખ બંગાળના લોકોના પછી
 તરતજ આપણા અગ્રેસરોએ એક જાહેરનામું બહાર પાડ્યું હતું, તેમાં માણદંડ અને
 જલ્લોએ બળાતકારના આસ તહામતોના જે કેસ ચલાવ્યા હતા તેઓના મુકદ્દમા કરાર-
 એ દોષી તેનું ખંડન કર્યું હતું તે જાહેરનામામાં હું પણ એક નમ્ર મેલક સહિ
 કરનારમાં હતો તેથી હું જે બોલુ છું તે કેટલાક આધારથી બોલુ છું. આપણી દિલચાપને
 માટે જરી પણ ગેરસમજુત ન થવી જોઈએ જે વખતે એ દિલચાપને અમલમાં આપણે
 મુકતાં હઈએ ત્યારે આપણે એમુ સાનુ જોઈએ કે એ દિલચાપ આપણને સર્વ શકિત-
 માન પરમાત્મા તરફથી એક બક્ષીય તરીકે પ્રગણ છે. આપણી દિલચાપ તે, પ્રેમ ઉપર
 યાના પ્રેમ ઉપર બનુ જાતના બધા કરતાં એટલે અને ફેરી મનોભાવ ઉપર એટલી છે
 આપણી આ દિલચાપના એક અગ્રેસર આ વિષયના સબધમાં બોલતા અથવા સખર્તા
 એને કદાપિ પણ રેક આપ્યા વગર રહ્યા નથી, અને આપણામાં અગ્રેસરની સત્તા પણ
 એટલા મૂંઝી છે કે પ્રાણો દરેક દરેક જણ સર્વના તેના વચનને સ્વીકારવાનો જ. કોઈ
 બળાતકાર કે જોર જુલમ કે જેના વડે બળ કરીને બીજાને આપણે આ બાબતમાં ફરજ
 પાડી શકીએ તેની આપણને જરૂર નથી, પણ આ મહાન કાર્ય કે જેની અંદર આપણે
 એવું જોડાયા છીએ તેને માટે સાત્ત્વિક વૃત્તિથી સદા આપણા ઉદ્દેશનો બોધ કર્યા કરવો
 એ એક જ માત્ર આપણા હાથમાં ઉત્તમ હથિયાર છે. જે રાત્રના કાલમાં બા-
 ધવામાં આપણે અવાજ સામળવામાં આવતો હોત તો શરૂઆતના ખામી
 વાળા આપણા ઉદ્દેશોના રસાણને માટે આપણે બાષારી દિવાલ ચણી લેત (દિદુરયા-
 નમાં આવતા બીજાના મુલ ઉપર નજાત નાખત,) અગ્રેજ સરચાનોની માફક કરત,
 પણ રાત્ર કર્તાઓની ધારા સભામાં આપણે ઈશ પણ જાતનો અવાજ સામળવામાં
 આવતો નથી, ત્યાં આપણે અસક્ત છીએ તેથી તે માર્ગથી ખરી સાત્ત્વિક વૃત્તિથી
 આપણા ઉદ્દેશોને સતત બોધ કરવાની તથા આપણી સંસારની રિયતિ આપણને જે
 સાધનો પુરા પાડી શકે તે સાધનો વાપરવાની આપણને ફરજ પડે છે. બોધદેહ-અદિ-
 કારમાં બળાતકાર અને જોર જુલમ તો હોયો જ જોઈએ આવા પોગળ મિથ્યા વચનોથી.
 આપણે આપણી પૂર્ણ બાળબી અને કાયદેસર દિલચાપમાંથી જરી પણ અસવાર્તા
 નથી-હું કહુ છું કે મને બોધકેટ-અદિકાર સખ્દ ગમતો નથી. આપણો સખ્દ તો
 'વર્જન' છે. કે જેનો અર્થ વર્જુ, ત્યાગ, ઉપસેમમાં ન લેવું એવો થાય છે પણ
 કહ તેનો અર્થ દુષ્ટ ઈન્જ કે ધિકાર થતો નથી. અને આ સખ્દ એવો છે કે જેનો
 અર્થ આપણા બધાએ લોકો જાણે છે. અને તેથી તેઓને કહેવામાં હું તેનો ઉપયોગ
 કરું જાણી છું સ. ૧૯૦૫ ના ઓગસ્ટ મહિનાની ૩ મી તારીખથી આપણે આ
 દિલચાપને વેગ આપ્યો છે ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં ખરેખર આ આપણી પ્રાણી કિ-
 લચાપનું ધણું સાફ પરિણામ આવ્યું છે વાર્ષિક રિપોર્ટના પરિણામો આકાશમાં ચર-
 ખાવી જોતાં આ દિલચાપ... મહાનમ પણ વિશ્વવંત નિવડ્યું છે, અને આ દિલચાપને

પોડવાના દરેક પ્રયત્ન નિષ્ફળ નિવડ્યા છે. બંગાળમાં વહીવટના ધધાને નકામ અસાધારણ વેગ મળ્યો છે. વણકરોએ વણાટને ધધો છોડી દીધો હતો, અને રોજમાં મજુરી કરવા જતા હતા, તેઓએ પાછો વણાટનો ઉદ્યોગ હાથ ધર્યો છે. અને એ ઉદ્યોગ આખા બંગાળમાં સૌથી સારી પ્રિથતિમાં છે. હુગલીના માછરટ્ટે પોતાના વહિવટના હેવાલમાં આ બાબતની સત્યતાની ખાતરી આપે છે, તેવી જ રીતે બીજા માછરટ્ટે પણ તેની સાબીતી આપે છે. સ્વદેશી હિલચાનના પરિણામે નીકળેલી ધી બંગાળ લક્ષ્મી કાટન મીનમ પણ ઘણી વિજયવત નીવડી છે. હિંદુસ્થાનના આ ભાગમાં એ મીન સૌથી ઘણી જ આબાદ રિથતિમાં છે. બીજી એક સુતરની મીન થોડા હીવસમાં સ્થપાશે, અને બંગાળ લક્ષ્મી કાટન મીનને છે તેનાથી વધારવામાં આવનાર છે. ગએ વર્ષે સ્થપાયેલી બંગાળ હોશઅરી કુ. લો. મેન્જ વિગેરે બનાવનારી કુ ઘણા જ સારા પાવા ઉપર કામ કરે છે. બીજી કેટલીક રેશમની અને સુતરની મીલો કાઢવામાં આવી છે. આપણા ઘર ગરુ ઉદ્યોગમાં પર્ણ કાંઈ નવીનજ જીવન આપ્યું છે. સ્વદેશી હિલચાનની પ્રવૃત્તિથી કેટલીક બેંકો, વીમા કંપનીઓ, સહકારી મંડળીઓ અને બ્યાપારની પેઢીઓ હયાતીમાં આવી છે, અને તે બધી સરઘાઓ ઘણી આબાદ રિથતિમાં છે. ૬૦ સં ૧૯૦૫ ના આગસ્ટની સાતમી તારીખ પહેલાના તથા પછીના હિંદુસ્થાનની મીલોમાંથી વણાટને નીકળેલા કાપડના આકડા મને તમારી આગમ રજુ કરવા દો.

હિંદુસ્થાનનો મીલોમાંથી વણાઈ તેધાં થઈ નિકળેલ કાપડ.

૧૮૦૧—૦૨=૩૪૬૦ કરોડ યાર્ડ

—૦૩=૩૮.૬૦ " "

—૦૪=૪૩.૬૦ " "

—૦૫=૫૨.૬૧ " "

—૦૬=૫૩.૬૪ " "

—૦૭=૫૭.૧૮ " "

। ગાર્ગની ૩૧ મી તારીખે પૂરા થતાં સરકારી વહીવટના વર્ષમાં ૬૫ કરોડવાર જેટલું કાપડ વણાઈ બહાર નીકળ્યું છે કે જે લગભગ ૬૦ મં ૧૯૦૭ માં નિકળેલા કાપડ કરતાં આઠ કરોડ વધારે છે. બંગાળગની ૧૯૦૫ ની સાલના આકડા તરફ આપ સર્વેનું ધ્યાન ખેંચવા હું ઇચ્છું છું. ૧૮૦૪ માં નિકળેલા ૪૨ કરોડ યાર્ડમાંથી વધીને ૧૯૦૫ માં ૫૨ કરોડ જેટલું વધારે કાપડ નીકળ્યું. ૧૯૦૭ માં એના પહેલાના વર્ષ કરતાં ૪ કરોડ યાર્ડ વધારે કાપડ નીકળ્યું, અને ૧૯૦૮ ની સાલમાં ૧૮૦૭ ની સાલ કરતાં ૮ કરોડ યાર્ડ વધતું કાપડ નીકળ્યું. દિનપ્રતિદિન થતી જતી શક્તિને બતાવનાર આ આબાદ સ્વદેશી હિલચાલના ઉત્તરજ બલિષ્ઠની શુ આપણા ઇંદ્રપ્રમા આશા નથી ઉત્પન્ન કરતા. હવે હું હિંદુસ્થાનની મીલોમાંથી નીકળતા ધેતીઆઓની પેદાસના આકાશ બતાવું છું કે જે તમને ઘણા ઉપયોગી થઈ પડશે.

હિંદુસ્થાનની મીલમાંથી થએલી ધિતીઆનો પેદાશ.

૧૯૧૧—૦૨.....૯૬ ૮૭ કરોડ ચાર્ડ

-૦૩.....૯. ૯૭ " "

-૦૪.....૧૧.૩૦ " "

-૦૫.....૧૨.૫૩ " "

-૦૬.....૧૩.૭૬ " "

-૦૭.. ૧૭.૦૬ " "

એ વસ્તુઓ દરેક કે આઠસા છ વર્ષ દરમિયાન હિંદુસ્થાનની મીલમાંથી ઉત્પન્નતા કાપડનો આંકડો સમગ્ર જગતે યથા ગણે છે સ્વદેશી હિલચાલની મુખ સરઆત પહેતા આ ઉત્પાદનો વેગ ધણે ધીમે હતો, પણ એ હિલચાલ પછી હિંદુસ્થાનની મીલોની પેદાશ કુદરે અને બુલકે ૧૨ કરોડ ચાર્ડ સુધી આગળ વધી ગયું છે જગતમાં પહેલાના ત્રણ વર્ષોની અર્થાદમા ૯ કરોડ ચાર્ડથી ૧૧ કરોડ ચાર્ડની અદર રહેલો હતો, જગતમાં ત્રણ વર્ષ પછીના વખતમાં ૧૨ કરોડ ચાર્ડમાંથી વધીને એકદમ ૧૭ કરોડ ચાર્ડની આકારે આવી ગયો. સાંભળીને કહેલો આનંદ યશે કે ૧૯૦૮ નો સાલનો આંકડો કે જેને ઉપરના લીખેલા મુજબમાં આપ્યો નથી તે ૧૭ કરોડ ચાર્ડમાંથી ૨૨ કરોડ ચાર્ડ સુધીનો છે

હવે મહારે મહારા ધર્મ બંધુઓ-ધરુભાઈઓને બે બોલ કહેવના છે. એમણે ધ્યાન રાખવું તો એ કે હિંદુઓ જેટલોજ એમને પણ સ્વદેશી હિલચાલથી લાભ છે. એક રીતે જોતાં એમને એમનાથીએ વાસ્તવિક રીતે વિશેષ લાભ છે. કારણ કે તે એક ધણી ગરીબાઈ ભોગવતી પ્રજા છે અને તેથી તે મના હિંદુ બાઈઓ કરતા તે વધારે ગરીબાઈનું દુખ ભોગવે છે જો દેવનું ધન દેશમાં રહે-અને આજ સ્વદેશી હિલચાલનો સ્વત્વ ઉદેશ છે, તો પછી તેનો સૌથી ધણે લાભ તેના શ્રીમત હિંદુ બાઈઓ નહિ પણ મુસલમાન બાઈઓ ભોગવે ધીજી એક વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે વલુકરોમાં હિંદુ કરતાં મુસલમાનોના ભાગ વધારે છે અને તેઓને આ સ્વદેશી હિલચાલથી સૌથી વધારે લાભ થશે છે મુસલમાન લોકોના જાહેરમતનું સા સાધનૂત ' મુસલમાન ' નામના વર્તમાનપત્રમાંથી નિચે પ્રમાણે એ આંકડા લીધા છે કે જે મહારા મતને સારી પેઠે પ્રુટિ આપે છે —

વિભાગ	હિંદુ	મુસલમાન
ચીતાગોળ	૧૭૧૦	૨૨૮૫
નોઆખલી	૬૫	૬૫
દીપેરાઈ	૧૩૬૩	૬૫
બાકરગાજ	૬૫	૧૩૩૪૩
કરીદપુર	૨૬૬૨	૫૮૧૫૮
માલમનસીંગ	૧૦૮૦૮	૩૦૧૨૯
દાકા	૧૪૧૮૬	૫૮૮૩૦
પખતી	૪૦૨૦	૧૩૮૨૦

હવે ખીહારમાં કેવી હકીકત છે. ૧ હિંદુઓ કરતાં મુસલમાન સંખ્યામાં વધારે છે. હવે આપણે પટના વિભાગ લાંબાએ:—

વિભાગ	હિંદુ	મુસલમાન
પટના	૧૫૧૦૫	૩૮૬૩૩
ગયા	૩૯૦૭૪	૭૪૨૫૨
શાહપાદ	૭૬૫૨	૫૩૪૯૫
સરાન	૭૯૧૫	૯૭૨૨૨
એમ્પરેન	૨૮૨૦૨	૭૩૯૯૯
મુન્દરપુર	૫૪૦૬૬	૮૫૨૧૬
દરબંગા	૭૬૨૫૮	૫૭૫૨૮
એકંદર	૧૯૩૧૭૨	૪૮૦૩૪૫

આવી જ્યારે હકીકત છે ત્યારે એકજ ધર્મી મહારા મુસલમાન બાંધુઓને આ સ્વ-દેશી દિલ્લયાલમાં જોડવાને તથા તેમાં મદદ કરવાને હું મહારા અંતઃકરણ પૂર્વક વિનંતિ કરીશ. કારણ કે આ દિલ્લયાલથી ખાસ કરીને તેમને અગણિત લાભો થાય એમ છે.

હવે મહારે કાંઈક મહારા હિંદુ મિત્રોને વિનંતિ કરવાની છે. હિંદુ અને મુસલમાન ની વચ્ચેના સંબંધમાં હજી સુધારાને ધણું સ્થાન છે જે ખીનાને માટે સર્વ દિલ્લગીર છે, તેને ધ્યાન ખેદાર કહાડવી એ નિરર્થક છે, એ તો સ્પષ્ટ જ છે કે દેશના ઉત્તમ લાભમાં બંને પ્રજાઓમાં અરસપરસ અંતઃકરણની શુભ લાગણી ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. આ આ-પણને અરસપરસ આપણા કાર્યમાં ધણું મદદગાર થઈ પડશે. મને કહેતા દિલ્લગીરી હવે છે કે કેટલાક હિંદુ ભાઈઓથી એવા અવિવેકી કૃત્યો કરવામાં આવે છે કે જેથી મુસલમાન ભાઈઓની લાગણી કુખ્યા છે. અને હિંદુસ્થાનની ઉન્નતિને આડે આવનાર વિરોધિ ઓ આનો લાભ લઈ બંને કામો વચ્ચે બિન્નભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. આવા અવિવેકી કૃત્યો અટકાવવા અને બંને કામો વચ્ચે સંધ અને એક દિલ્લતા વધારવાને હિંદુ અંગ્રે-સરોએ મુખ્ય પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પ્રજાના વર્ગમાં તેઓ જ્યારે વધારે શ્રીમંત અને વધારે લાગવગ ધરાવનારા છે ત્યારે આવો પ્રયત્ન કરવો એ તેમની મુખ્ય ફરજ છે હિંદુ અને મુસલમાનો એકજ માતાના સંતાનો છે. તેમાં 'હિંદુ' એ મોટા ભાઈ છે. તેથી તેમણે પોતાના નાના ભાઈને ઉન્નતિને માર્ગે પોતાને દ્વાયે ચકાવવા જોઈએ.

દાલમાં આપણે બહુ ગંભીર સ્થિતિમાં છીએ આ વાતને ઠાંકવી તે બ્યર્થ છે આખા દેશમાં બધે ક્ષોભ અને અશાંતિ પ્રસરી રહેલ છે આતું વળણ સાથી ઉત્પન્ન થયું તેના કારણો શોધવાની જરૂર નથી. દરેક વેધને પોત પોતાની પરીક્ષા તથા તેનું પોતપોતાનું ઝાપઘ હોય છે. તેઓની ગણનામાં આવવા નેટસો હું કાંઈ રીતે દંડ ચેગ્ય નથી. પણ ખરી હકીકત તો જે છે તે તેજ છે, તેને કાંઈ ના પાડી શકતા નથી. સર-કારે પહેલા દાખી દેવાની અને પાછળથી મેળવી લેવાની નીતિ ચૂકણ કરી છે. દાખી દે-

વાની નાજીનીતિ કાંઈ પણ રીતે શુભ પરિણામે ઢાલી શકશે નહિ. હું કહેવાને દિગ્ગત ધરણું, કે કામી દેવાડી રાજ્યનીતિ પહેલી જો મેઝવી સેવાની રાજ્યનીતિ ગૃહણ કરવામાં આવી હોત તો સરકારને ઘણો ફાયદો થાત કારણ કે ત્યાર પછી દબાણની કાંઈ પણ રીતે જરૂર રહેત નહિ, અને જો જરૂર રહે તો સંરક્ષક તંદ્રા મળી ગએલા વર્ગની લાગણી-એ સરકારના હાથ મજબુત કર્યા હોત, અને દબાણ ઘણું અસરકારક નીવડત.

આ બારીક સમયમાં આપણી રી કુરજ છે કામદારની હદમા રહીને આપણું સ્વદેશ ઉન્નતિનું કાર્ય આગળ વધાર્યા જવું આપણી હિલચાલ પૂર્ણ રીતે કારણપૂર્ક છે અને જો આપણે કામદારની હદ જોળી જી જકાર જમણું તો આપણા કાર્યને, આપણી જાતને, અને આપણા રાજ્યને અસર નુકસાન થશે. હું બાર મુકીને કહું છું કે આપણે ઔદ્યોગિક અને રાજ્યક્રિય ઉદ્ધાર નીતિ અને સન્મત્યથી જ કરો એ આપણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે નીતિનો અધિકારતા ધારક પ્રજાઓ અને મનુષ્યના લાવ ઉપર સર્વોચ્ચ રક્ષાએ છે મનુષ્યોના કમોની વ્યવસ્થા કરવામાં નૈતિક નિયમો જ પોતાની સત્તા મળાને છે આપણું રાષ્ટ્રિય પુનરુજ્જવન વ્યવસ્થા માર્ગથી સાધી શકાશે એમ કહી માનવું જાઈએ નહિ.

કેટલું ઉપર કહ્યું છે તે પ્રમાણે આપણું કાર્ય પવિત્ર છે-ધર્મ તરફની ખસીસ છે, તેટલા માટે આપણે બહિષ્કાર અને હિંસાક સહિત કામદાર અને સ્થલાદિ ચાતિત્વ જરાજર પાલન કરીને અને તે ઉપરાંત આપણું કાર્ય સાધવામાં નીતિ, સત્ય અને ન્યાય જે સીધી રસ્તા આપણા મો આગળ મેરેલા છે તેમાંથી જમણી થા ડાની માણએ જરાપણ ન ખસીએ એવા નિયમથી આપણે તેવું સેવવું કરવું જોઈએ આપણે હ મી આગમના દિવસનું સ્વરૂપ કાવું જોઈએ, અને તેવું સ્વરૂપ કરતાં આપણે ફેલીએ એક વખત આપણી માનવજાતિની સેવા કરવામાં આપણી જાતને સમર્પીએ, સ્વ-દેશની પ્રતિજ્ઞાને તાણ કરીએ, સ્વદેશી હિલચાલને સત્ય નિયમીએ અને જો આપણું જીવન ગાળી કાર્ય બજાવતા રહીએ અને પછી જુઓ રાં સારાવાના થશે.

જો ઉદ્યોગનના જે ન આકરોડું લવાજમ આવતું જશે તેમને સ્વાયત્તા અંકથી ઉદ્યોગને મહારાજા પ્રતાપની રમ્ય છબી આપવામાં આવશે. વાસ્તે દેવવંસલ આકરોડું લવાજમ મોકલી એ અલભ્ય છબીનો લાભ જરૂર મેળવશે.

આ વખતના અંકની જોડે ઉદ્યોગનની દેવવંસલ આકરોડુંને લોકમાન્ય શ્રીયુવ બાલ ગંગાધર તિલકના જીવનચરિત્રની સાથે તેમની કુંડા છબી આપવામાં આવી છે.

ચાલુ વર્ષ (બાળ) ના ગ્રાહકોના લવાજમની પહેંચ

૫૨ ગ. હાથાભાઈ કુમેરદાસ અમદાવાદ	
૫૩ રા. શાલી બોલાદત ગણુપ્તરામ બી. એ,	અમદ ૧૮
૫૪ પરીખ વાંચીલાલ મનસુખરામ	અમદાવાદ
૫૫ રા. મનસુખરામ નરોત્તમદાસ	"
૫૬ રા. બાપુજી જગન્નાથ	"
૫૭ રા. જસવતરાલ ગોવર્ધનદાસ વેરાગીવાળા	સુરત
૫૮ રા. રઘુનાથ રામ દિવેદી	અમદાવાદ
૫૯ સેક્ટરી, નિવકેશરી લાખચેરી	શ્રીઆગામ
૬૦ રા. શુભાભાઈ જોશીરામ દવે	વિસનગર
૬૧ રા. મગનભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ બી. એ. એચ. બી. એચ.	અમદાવાદ
૬૨ ગ. મણિલાલ કેશવરામ	"
૬૩ રા. સાકરલાલ છોટલાલ સુતરીઆ	"
૬૪ રા. અંબાલાલ હરગોવિંદરામ	"
૬૫ રા. સુનીલાલ અમૃતલાલ બી. એ,	મુબઈ
૬૬ રા. સુનીલાલ ધર્મચંદ	શ્રીઆગામ
૬૮ રા. નાનાલાલ બાવજીભાઈ	"
૬૯ રા. અમૃતલાલ છોટાલાલ	"
૭૦ રા. મગનલાલ હરગોવિંદ	"
૭૧ રા. મગનદાસ કેશવલાલ	"
૭૨ રા. ભોગીલાલ જોગવાન	"
૭૩ રા. જીનલાલ લાલચંદ	માનપુરા
૭૪ રા. જીનજીસાંચ ચીમનલાલ મહેતા	મુબઈ
૭૫ રા. વાધેતા દિનતસગજી ભગવાનજી	અમદાવાદ
૭૬ તરગાળા દિતવર્ધક શ્રી લાખચેરી	"
૭૭ રા. પરીખ લલ્લુભાઈ પ્રેમાનંદ	મુબઈ
૭૮ રા. નાનાભાઈ ફાયાઝકર	મુબઈ
૭૯ વસંત સંકેતેદીંગ લાખચેરી	વસંત
૮૦ શ્રી દસા શ્રીઆગા દિતેશજી મંગા તથા લાખચેરીના શ્રી સેક્ટરી મહુ	

હિન્દ માતાની તસબીર.

દરેક હિંદ વાસીને અવશ્ય કરીને ઘરમાં સચરવા થોડ્ય.

પ્રવિષ્ઠ ચિત્રકાગેરે હાથેથી ચિત્રનાઈ પ્રખ્યાત રામ વિવિંમોના પ્રેસમશી છપાઇ બહુ પડી છે. જેની અદર હિંદુસ્તાનના નકચારી રેખા આલેખી તેમણી આલેખુખ હિંદ દેવી રવચ્છ ઉપખતી માદવામા આગુ છે તેવાથી એના પ્રત્યે અત્યંતિક ભાવ ઉપજે છે

કદ ૧૪x૨૦ ઇં. બાર આના

મગવાનું કૌંઠાણ,

શ્રીચીરોડ, ફરનાંદીજ પાડીરા ચોરીની સામે—અમદાવાદ.

સુપ્રસિદ્ધ ડૉઃ જમનાદાસ પ્રેમચંદ, સરોવક L. M. & S. ની દર્શન
નીચે તૈયાર થતી ડૉઃ એન. હોલની લોકોપયોગી દવાઓ.

પ્લેગ કીલર

જરૂર વાંચો.

પ્લેગની રામબાણુ દવા.

જરૂર વાંચો.

આ દવા નાના બચ્ચાથી તે મોટી ઉમરના માણસોને સરખા રીતે આગમ કરે છે, તે પીવામાં સ્વાદિષ્ટ છે. દરરોજ સવાર સાંજ પ્લેગ કીલર પીવાથી પ્લેગની દહેશત દૂર રહી રોગ થતો નથી અને જોને પ્લેગ લાગુ પડ્યો હોય તેણે દિવસમાં ચારથી છ વખત આ દવા પીતાં-તેને પ્લેગની ચારે જગત નાબુદ થાય છે. પ્લેગ જ્યાં જ્યાં થતો હોય ત્યાંના લોકોએ પોતાના કુટુંબના રક્ષણ માટે દરરોજ તે દવા પીવી, અને ધર્મ ખાતે તેમજ મુસાફરી તેમ પોતાના કુટુંબમાં રાખવી, કેમકે પ્લેગ કદ વખત લાગુ પડશે તે કહી શકાય તેમ નથી.

પ્લેગ કીલરે પ્લેગના માટે વપરાતી બીજી દવાઓ કરતા પાણીતાણુ, બાવન-મર, અમદાવાદ, વડોદરા, ખેરાળુ, મહેસાણા એમ છત્યાદિ શહેરોમાં બહુ સારી ખસર કરી નામ મેળવ્યું છે.

એક વખત આ શીશી વાપર્યાથી ખાતરી થશે આ પાતકી રોગે મણુ કુટુંબોટું મહાનાશ કાઢ્યું છે, વારંતે વખતસર ચેતી તેને લાક લેજો નહિતો પરત્તાણુ પડશે.

પ્લેગકીલર, સર્વે દવા વેચનારને ત્યાંથી મળે છે. પ્લેગકીલર વાચી લેજો. કૌમત રૂ ૧-૪-૦

દવા કેમ વાપરવી તેની સમજ દવાની બાટલી સાથે હોય છે. કૌમતના સામા ન જેતા તેની ગુણ ઉપરજ ખાસ વીચાર કરવો.

આ દવાની દરીશર્ધ બીજી કોઈ દવા કરી શકતી નથી.

એન્ટી મેલેરીઆ

તાવની અકસીર દવા.

એન્ટીમેલેરીઆ નામ વાંચી ખરીદજો. ઠગાણો નહો.

કે મેલેરીયામાથી થતો ફેણુદો, એકાંતરીઓ, તરીઓ, ચોથીઓ વિષમજવર.

વળી આ દવાથી આદારીશી અને શરીરની કગતર, દુખાવો, બેરોજની આઠ (શીવર)

સખત સરદીનો તાવ નાશ પામે છે. કૌમત શીશી એકનોરૂ ૧-૦-૦

આ દવાની સેકડો બાટલીઓ અમદાવાદની મીતેમાં તથા ખુબાઈ, વડોદરા, અને પાણીતાણુની જગા વગેરેમાં ખપી ગઈ છે. મટે નહોં તો પેસા પાછા સર્વે શહેરમાં મળશે.

જાણીતા શેઠ મનસુખભાઈ, બસુભાઈ, સોલીસીટર બાઇયર નાનાભાઈ, પાણીતાણુની પાણુદજી કદયાણુજીની પેટી વગેરે જાણીતા મુદરજો અને ટાંકટરોએ ઉત્તમ સર્ટીફિકેટો આપ્યા છે.

હેલ્થ ટૉમર-દરકોઈ કારણથી નીવળતી નબળાઇનો નાશ કરે છે શક્તિને બે આનાં જેવી કોઈ દવા નથી કી. રૂ. ૨.

જાહેર ખબર.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ આરોગ્યની દેવી છે, પૌષ્ટિક દવાઓની મહારાણી છે, ડાક્ટરો ને વૈદોનું અમોઘ હથિયાર છે, શક્તિનો અખૂટ ખજાનો છે, સ્મરણશક્તિનો સાગર છે, ખીયાને આશીર્વાદ છે અને દુકામા મનુષ્ય માત્રનું જીવન છે.

શુભ થયેલી પાદદાસ્ત, શુભ થયેલ તાકાતને પાછી મેળવવા માટે, મગજને પુષ્ટિ આપવા માટે, સ્નાતતંત્રીઓને તેજ કરવા માટે, તથા લોહી સુધારવા માટે આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ બિનહરીફ ઈલાજ છે.

કિંમત ગોળી ૩૨ ની ડબી ૧ ના રૂપીઓ ૧.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

માલિક, આતંકનિગ્રહ આપધાયક—સ્થાપિત ઇસ્વીસન ૧૮

હેડ ઓફીસ—જામનગર—કાઠિયાવાડ.

બ્રાંચ ઓફીસ. મુંબઈ. કાલકાદેવી રોડ.

નં. ૧	નં. ૨	નં. ૩	નં. ૪	નં. ૫
મુંબઈ.	કલકત્તા.	પુના-સીટી	વડોદરા	અમદાવાદ
કાલકાદેવી રોડ.	હેરીસન રોડ.	બુધવારપેઠ.	રાવપુરા	રીઝીરોડ.

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

Pay-Nothing-A guide to Health, Wealth and Prosperity
In English p. p. 100) Gratis Post free, Apply to,

Vaidya Shastri Manishanker Govindji
Jamnagar, Kathiawad.

મગવદ્ગીતા.

શુદ્ધ શુદ્ધરાતી ભાષાંતર તથા પૂરતા વ્યાખ્યાન સાથે.

અપૂર્વ વિસ્તૃત અને વિશદ વ્યાખ્યાન સાથે, મૂળશ્લોક, શુદ્ધ અર્થ તથા અત્યુત્તમ પુષ્ટકાળ વ્યાખ્યાન સહિત આ આર્યતત્ત્વ જ્ઞાનનું અપ્રતિમશાસ્ત્ર દરેક સહૃદય, ધર્મપ્રેમી અને દરેક મુમુક્ષુ મનુષ્યે અવશ્ય વાંચવા અને અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. કદ ૩મી આઠ પેજ લગભગ ૮૦ શરમ પૃષ્ઠ પાકું. કિંમત રૂ. ૪-૦-૦ ચાર પૌરોજ આના પાંચ.

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

ધી જનરલ એસ્યુરન્સ સોસાયટી લીમિટેડ.

હેડ ઓફીસ અજમેર.

જુદી જુદા રીતે જીંદગીના બીમા ઉતારે છે.

ત્રીઓના બીમા, પશુ પક્ષીઓના દરે ઉતારે છે.

રખીયો એક મીનીટ બગવાથી રૂ. ૫૦૦ નો લીમિટ અગર ઉપર પ્રમાણે વધારો મરાડો કરી શકાય છે.

જાનવરોના બીમા,

અથવા હિન્દુસ્થાનના જનાવરોના વિમા ઉના નારી આ એજન્સી સંરક્ષા છે.

ધી. માથ, બગર, બેસ કુના, વિગેરે જનાવરોના મધ્યમશર આને વિમા ઉતારવામાં આવે છે.

દર ઓછામાં ઓછા,

રવરેશી સાલસને ઉત્તેજન આપવા તૈયાર થયોજ

નેઇએ છીએ.

મુખાઈ ઇસલામા જુદા જુદા ગામોમાં લાગુતગ વાગા પ્રમાણીક અને ખતીના એ જન્ટો નેઇએ છીએ પગાર અગર કમીશન આપવામાં આવશે.

વધુ વિગત માટે લખો.

હીવેટીયા, દેસાઈ એન્ડ કું.

ચીફ એજન્ટો, ઓલીફન્ટ રોડ, અમદાવાદ.

હુનીઆમાં આપ એ જીંદગીનું જીવન છે.

ધણી વરસાનો અણ
ભવ મેળવી પ્રખ્યાત
થયેલી ચસમાની
મોટી હુકાન

યુનીલાલ મયાંચ દ.

મહેતા

અમદાવાદ

નવમુદ્રવાળા, નં. ૩૬૧૪

ખરા, ચેબલના ચસમા.

દાકઠરી ચસમાની પેટીમાંથી આખ તપાસી ચસમાનો નખર મક્કલ લાલવામાં આવે છે.

ચસમાનું રીપર કામ ધણીજ ઓછા ભાવથી કરવામાં આવે છે.

ગોલીઆના ચસમા પશુ અમારે લાથી દરેક જાતના મળે છે.

સદ્દુદ્દરથી તથા જાણી સગવડના માટે વેર લેણાવવાથી દાકઠરી ચસમાની પેટી

માંથી આખ તપાસી ચસમાનો નખર મક્કલ લાલવામાં આવે છે.

મહેતા પ્રધર્મ.

મરચન્ટસ એજન્ટ એન્ડ જનરલ ઓર્ડર સપ્લાયર્સ.

બગાળની ખાડ, હાંપનાં પીલીઆ, રવરેશી ઉત્તમ વેલ, અત્તર, કલકત્તાનાં

વખણાતા ખમીસ, ઓરીકાનાં ગવેશુ વિગેરે બિને કમીશનથી પુરી પાડનારા

દે. ૪૬ ઇશરા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.

દરેક જગાએ વેચાય છે.

જસમાઈનની

વીંછીની દવા.

ગમે તેવા ઝેરી વીંછીનું ઝેર એક મીનીટમાં ઉતરી જાય છે. લાખો પડીકા અજમાઈ ગયાં છે અને તેનું અકસીરપણું સાબીત થઈ ગયું છે. એક પડીકાથી ૧૦-૨૦ મીનીટમાં દર્દીના ત્રાસથી મુક્ત થાય છે.

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ " રૂ. ૦.૫૦

જસમાઈનની

તાવની દવા.

ફક્ત ત્રણ પડીકાથી ગમે તેવા ઝેરી યુખાર (તાવ) નાશ પડે છે. પેલેંગ, મેલેરીઆ, રોજનો, એકાંતરીઓ, ચોથીઓ વગેરે એકદમ ફેરીન થઈ જાય છે. અને છઠ્ઠીને નવી જીંદગીનું સુખ મળે છે.

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ " રૂ. ૦.૫૦

તાવથી ઘટી ગયેલી લાકાતને પાછી લાવે છે તેથી જસમાઈનની તાવની દવા એક વખત લઈ ખાતરી કરવી જોઈએ.

ગ્યાપારીઓને મોટું ડીસ્કાઉન્ટ.

મળવાનું ટેકાણું.

જસમાઈન ઇન્ડિયા એજન્સી.

સાકરદાર રોડ—મુંબાઈ.

દાદલાવાળા લાલા ખીરાનદયાળ ધરમદાસને

થોડા સાચાં મોતીનો સુરમો.

આખીની બળતરા, કળતર, મગજની ઝેરમી, તજજો, ખીલ, ઝાંખા, છાંટી, પુલુ, પડખ, આખમાંથી પાણીનું અરવું, ચીપડા, પેરનાં બીજેરને મારાટી મીચા નં. ૧-૩ નો કાજો સુરમો તો. ૦ ની શીશીનો રૂ. ૦ નો. ૦ ની શીશીનો રૂ. ૪ નો. ૪ નો કાજો સુરમો તો. ૦ ની શીશીનો રૂ. ૦ નો. ૦ ની શીશીનો રૂ. ૫ નો. ૫ નો કાજો સુરમો તો. ૦ ની શીશીનો રૂ. ૦ નો. ૬ નો લાલ સુરમો શીશી ૧ નો રૂ. ૦ નો.

આખવાની સાળી શાશી સાથે મળશે. બનાવનાર તથા વેચનાર લાલા ખીરાનદયાળ ધરમદાસ અતરવા

નં. ૪૫૫૩ વ્યવસાયક.

ઉદ્બોધન.

એક રૂપિયાના બૂજ સવાળામાં ચાર ફેરનું માસિક જેમાં જનહિતના સર્વ પ્રકાર ઉપયોગી વિષયો સ્વતંત્ર રીતે ચર્ચામાં આવે છે. તે વિષયો તેના માડકોને ખાસતીકરૂં પકડે આપઘમકરક મહારાણી શ્રી પ્રતાપસિંહજી એક સુંદર તસવીર બેઠાં તરીકે આપવામાં આવશે. વળી નીચેનાં પુસ્તકો તેમને સરતાં જાવે આપવામાં આવશે.

મૂળ કીમત. ઘટારૂં કી. રૂ. મત

૧. ગુજરાત સાદિલ પરિવહનો પ્રથમ વર્ષનો	રૂ. ૨-૦-૦	રૂ. ૧-૦-૦
રીપોર્ટ, સર્વ બાપજોના સંગ્રહ સાથે.	રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૦-૮-૦
૨. કાબ્યોદ્યાન	રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૦-૮-૦
૩. મહાવિજય, (૫ આંકો નાટક)	રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૦-૮-૦
પાક પુકું	રૂ. ૦-૮-૦	રૂ. ૦-૫-૦
કાચ પુકું	રૂ. ૦-૮-૦	રૂ. ૦-૫-૦
પોસ્ટલ વુડ.	રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૧-૦-૦
વાર્ષિક લવાળામ...	રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૧-૦-૦
પોસ્ટલ સાથે...	રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૧-૦-૦
દરિયા માર્ગે યુરોપ, અમેરીકા તથા આફ્રિકામાં...	રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૧-૦-૦

(આ નાણાં પોસ્ટલ ઓર્ડરથી મળવાં જોઈશે.)

પત્ર બનકાર-અવરયાપક-ઉદ્બોધન-રીપોર્ટ, પોલીસ ચોડી, આગે-અમદાવાદ.

ઉદ્બોધન.

મસતો મા સદમય । તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।

૧. મૃત્યોર્માન્મૃત ગમય ।

મુદ્રદારણ્યક. ૧, ૩, ૨૮

કર્મણ્યેવોધિકારસ્તે, મા કલ્પેષુ કદાચન । ધર્મસંગવદ્ધર્મ. ૨.

પુસ્તક ૨	તંત્રવાદક અને પ્રકાશક.	સુરત ૧૯૬૩
અક ૬.		મીથિન, મુલ. ૩. ઓફિસ, ૧૯૦૮.

વિષયાલકમ.

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
દ્વિસાપ્તલોકન,	ડૉ. કે.ન.પ્રસાદ હોળનાન દેસાઈ	૧૬૬
કાવ્ય તરંગ.		
૧. પ્રેમભોજન	૩. નંદાનાનાથ દનપતરાય કવિ એમ એ	૧૭૪-૫
૨. સ્વપ્નની અભિવ્યક્તિ		
અરિન્દ્ર માળા.		
પ્રકર ૧૦ ચોક્કસન	ડૉ. હરિપ્રસાદ વરજરાય દેસાઈ એન સી પી.એન્ડ. એસ	૧૭૭
આર્યાવર્તની સાતિઓ	૩. કાશીનાથ લાલચંદ મહેતા	૧૮૦
અને અન્યકાવ્યવાન્ધ.		
મહારા દેરાવરાની વાત.		
(લાલા લગ્નપતરાય.)	સ. સુનીલાન હરગોવિંદ આની બી એ.	૧૮૨
ઐતિહાસિક ખંડ.		
(હુમરકળા નિરીક્ષણ.)	૨૮. ગોકળદાસ અચરતરાય	૧૮૩
નવનીત		
પ્રભત અને તેનો મૂળાધાર,		૧૮૪
શ્રી શિક્ષણ સંબંધી સીસ્ટર નિવેદિનાનો પત્ર		૧૮૮

આહકોને વિજ્ઞાપિત.

જનસમાજને ઉપયોગી દરેક વિષયોની ચર્ચા કરવાના ઉદ્દેશથી કેવળ પરોપકારાર્થે કાઢેલાં આ માસિકે ગતવર્ષમાં કેવું કાર્ય બજાવ્યું છે તે અમારા સુઝ વાચકોને વિદિત હશે. અને વિશેષમાં તેમાંથી કોઈપણ રીતે નફો કરવાનો તેના પ્રવર્તકોનો વિચાર જ નથી તે, તેના આરંભ થે ફોર્મથી થયેલો તે આહકોની સંખ્યામાં વધારો થયા સાથે અઢી અને ત્રણ ફોર્મપર જઈ સરેરાશ અઢી ફોર્મપર આવેલો, તે પરથીજ સ્પષ્ટ થશે. આ વર્ષથી તેને ચાર ફોર્મનું કરવામાં આવ્યું છે અને જેમ જેમ આહકોની સંખ્યામાં હજી પણ વૃદ્ધિ થતી જશે તેમ તેમ તેના કદમાં વળી વિશેષ વધારો કરવામાં આવશે.

વિશેષમાં અમે આ વર્ષથી તેમાં લેવાના વિષયોનો મનન-પૂર્વક અભ્યાસ કરી તેની નિયમસર વહેંચણી કરી છે, અને તેને લખાવવા માટે સારા લેખકો સાથે ગોઠવણ કરી છે. ટુંકામાં તેને સર્વગિ ઉપયોગી અને સુંદર બનાવવાનો અમે સંકલ્પ કર્યો છે, અને તે છતાં તેનું લવાજમ જેટલું લુગ હતું તેટલું જ, એટલે પ્રતિવર્ષ રૂપિયો એક પ્રમાણે રાખવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

આ અંક જે અમે બુક પોસ્ટથી રવાના કર્યો છે તે સ્વીકારાતાં અમે એમ સમજીશું કે અમારા ઉદ્દેશને પોષણ આપી આપે આહક થઈ ચુક્યા હો અને આશા છે કે હવે પછીનો અંક જે વિ. પિ. થી રવાને કરવામાં આવે તો તે આપ જરૂર સ્વીકારી આભારી કરશે.

વિશેષ.

અમારા આહકોને લો. મ. શ્રીયુવ તિલકની સુદર છબી આપવામાં આવી છે, અને હજી જે નવા આહકો થશે તેને તે આપવામાં આવશે.

વળી જેનું લવાજમ આવી ગયું છે તેને હૃદયપુરના મહારાજા કાવરાજ ચીરવત પ્રતાપની છબી આ વખતથી આપવા માંડી છે. વાતે લવાજમ આપી તે આદર્શ રૂપ પુરુષની છબી મંગાવી લેવી. છબી મેલિલતાં ભૂલ થઈ જાય તો તે લખી મંગાવી લેવી.

ઉદ્બોધન.

“ ધેખ ઉદયગિરિ દૃષ્ટિ ઉઘી કરી,
“ મૂર્ધે ધોમે ધોમે આમ આવે. ”

વર્ષ ૧૨ જુન.]

આશ્વિન, શુક્ર ૩ ૧૯૬૪

[અંક ૬ જો.

દિશાવલોકન.

“ સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિ વગર દેશની ઉત્પત્તિ કદી થવાની નથી ” આ વાક્ય ઓપણી વારવાર સભળીયે છીયે ખરા, પણ ખરી રીતે જોતા દેશાદ્વાર કરવા જનપાનમાં સ્ત્રી માટે ઉદ્દેશ્યોક નવી હોનચાલો જોડલા જોરથી આવવી શરૂ થઈ છે જનવચ્ચે ત્હેના કરતા અડધા જોરથી પણ સ્ત્રીઓની દશા સુધારવાનું કામ ક્રમ-નસીમે કાંઈયે હજી આરંભ્યું નથી “ મોડર્ન રીન્યુ ” ના વિદ્વાન તત્ત્વજ્ઞે વ્યાજબી રીતે ફરીવાર કરી છે કે “ પ્રજાકીય કેનવર્ણી ” ની સરથા જોડેના આરંભ જગાળામા થયો છે, ત્હેમા પણ સ્ત્રીઓની ઉત્પત્તિ થાય તે માટે કાંઈ જોડવણ કરવામાં આવી નથી. અને જો હાની સરથા સ્ત્રીઓનો ઉદ્ધાર કરવાની કાંઈ જોડવણ ન કરે તો ત્હેને પ્રજાકીય સરથાનું નામ ઘટતું નથી

હાલમા ઠેકાણે ઠેકાણે સ્વદેશીની બાધાઓ લેવાય છે, રાજકીય વિષયો ચર્ચાય છે, ઉદ્યોગો ખીનરવાની તૈયારીઓ ખતાવાય છે, અને જુદી જુદી દીશાઓમાં અનેક સ્વાર્થ ત્યાગ થાય છે, પરંતુ જગ્ગા સુધી આપણા દેશની સ્ત્રીઓની કેનવર્ણીનો પ્રશ્ન પોતાનો કરી, વિદ્વાન દેશભક્તો ત્હેને માટે પોતાના સમગ્ર જીવન અર્પે નહિ ત્હા સુધી આપણા દેશનો ઉદય થવાની વ્યાજબી રીતે આશા રખાય નહિ

જાપાન, જોડેણે પોતાનો ઉદ્ધાર ધણાજ ટુક સમયમાં કર્યો છે, અને જોડેની પા-સેથી હમણા હમણા આપણે ઘણું શીખવાની આશા રાખીયે છીયે, ત્હેણે આ બાબતમા સમગ્ર એશીયા ખંડની પ્રજાઓમા ઘણો સન્ન દાખવેો બેસાડ્યો છે પોતાની ઉત્પત્તિનો માર્ગ સરળ કે રાને પૂર્વ દેશીય વિચારના બે સિદ્ધાંતિ ફનીને ત્હેણે આણી તર્ફની બધી પ્રજાઓને સ્પષ્ટ કરી નાખી છે એક તો ત્હેણે બધાને ખતાવી આપ્યું કે માધ પણ પ્રજા ઉત્પત્તિ થવા માગતી હોય તો ત્હેણે પોતાની જીવો તરફ ઘણું ન્યાયી નર્તન ચલાવવું જોઈયે અને મિલુ દરેક પ્રજાના માગ જમ્યા તે ત્હેણે પડોજ કીમતી ખજાનો છે,

અને તેથી લેખની તરફના વર્તનમાં ઘણીજ સભાજ રાખી તેનામાં ઉચ્ચાશયી અકુરો રોપવા નોંધે. જે દેશમાં અને ત્યાં બાળકો કુટુંબના વડીલના સમૂહો કાણ તથા દામ, લેખો વિચારી કે અવિચારી અને તેનો દુક્રમ માનવાને બાધાવા મળ્યાતા હોય, તે દેશો, ઉપરના જે સિદ્ધિ ઉપરથી સ્તબ્ધ થઈ નહીં હોય તેમાં ની નવાઈ ?

આ સિદ્ધિ બાધવામાં નવાનને મૂખ્ય સહાયક બુદ્ધિ પાશ્વિમાત્ય સુધારાની મળી નહારથી નવાનમાં યુરોપી પ્રભાવો સુધારો દાખલ થવા મોડેથી પાશ્વિમાત્ય સુધારા-ત્વારથી ત્વા આગળ સ્ત્રીની ઉન્નતિનો માર્ગ ધણે જરૂર સ્થ ની સ્થાય ગયો જેમ વચ્ચે રતુમાં મૂર્ધા ધરતીને લીધી કરી બીજે બહાર આવવાનો અવકાશ આપે છે, તેવીજ રીતે પાશ્વિમાત્ય સુધારાએ કેટલાએક કૃત્રિમ અને સખ્ત સાંસારીક બંધનો તોડી નાંખી નવાનની સ્ત્રીઓને ધોતારી શક્તિ ખીલવવાનું સુચન કરી આપ્યું છે

નવાનના ગભીર મનુષ્યોને વિચાર કરતાં માતૃમ ૫૩૫ કે યુરોપ તરફના ઉપયોગી અને આજી નાખે હોવા સુધારાનો મુખ્ય આધાર કેવલથી ઉપર સુધારાનો પાયો કે- રહેલો છે આમ લાગવાથી લેખણે પોતાના કેવલથીઆતાનુ બ- બવણી છે ધારણ ત્વાના જેવું કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને તરતજ તે અમયમાં મૂકવા માડ્યો, અને નહારે તેમણે તેમ કરવા માડ્યું ત્વારે સ્ત્રી સ્ત્રીકેળવણીનો પાયો કેવલથીની ગોઠવણ કરવાનું હેતુને ધણજ અગત્યનું લાગ્યું આ પૂર્વા ત્વાના લોકોએ એ વિષયપર બિયકુલ ધ્યાન આપ્યું નહોતું. આ વખતથી લેખણે હોદાઓની સાથે હેડરીયોને પણ પ્રાથમિક કેલવણી આપવાની ગોઠવણ કરી. પરંતુ યોગ્ય વખતમાં હોદરીયોને લાભકર્તા થઈ પડે તેવી હેતુ આગળ વધવું કેલવણી આપવાને માટે લેખને વારંતે ત્વા ખાસ જુદી નિશાળો ઉપાધવામાં આવી. આ પ્રાથમિક નિશાળોની ગોઠવણ થયા પછી સ્ત્રીઓને માટે ત્વા જુદી જુદી હાઈસ્કૂલો પણ ઉઘાડી વળી ત્વાની સરકારે પણ લો- કોના આ પ્રયત્નને હિતેનન આપ્યું, અને છ વર્ષથી તે બાર વર્ષની હિતેન સુધીની હોદરીયોને ફરજિયાત કેલવણી આપવાનો કાયદો થયો આ ઉપરાંત મેટ્રીએક હોદરી- યોને કેલવણી લેવા માટે ખાસ અમેરિકા મોકલવામાં આવી આ સ્ત્રીઓમાંની એક પાછી આબ્યા પછી એડમીરલ હેરિસ સાથે પદણી, નહારે બિજા સાયકરીસ એવાયમને પ- રણી આ રીતે ૧૮૯૧ ની સાલ સુધી તે બધું હિતેન પૂર્વક સ્ત્રી કેળવણીને સ- વાસ્થુ પરંતુ કેલવણીને પરિણામે હોદરીયોમાં રતલ તત્વાને આવ હિતેન થયો, આ લેખના જુના વિચારના માન્યોને મજબૂ નહિ

તેથી કરીને દરેક કુટુંબમાં કનહના બીજા રોપાયા, અને લેખમાં સ- વંધા થાંક કેળવણીને નિકળ્યો ત્વાના જુના વિચારના લોકોને એમ લાગ્યું કે કેળવણી હોદરીયોને દાખી અને કરવી બનાવે છે, અને સ્ત્રીપણના તેમના શક્તિ વિચારોને નાશ પડે છે, હાલે પરિણામે થોડાક સમયને માટે સ્ત્રીઓને એક ફટકો પડ્યો, નહોને લીધે લેખ યોગ્ય વખત સુધી આગળ વધવું બંધ રહ્યું તે વખતના લોકોએ એમ ધારવા માડ્યું

કે સ્ત્રીશિક્ષણવણીને હેતુ તેમને દ્રુત સારી માતાઓ અને સહમણુ પત્નિઓ બનાવવાનોજ હોવો જોઈએ અને તેમને બિજા કોઈ પણ પ્રકારની કેલરણી આપવા સહામે તેમણે સખ્ત અણગમો બતાવવા માડ્યો.

જાપાનના તે વખતના લેડોની માફક આપણે અહિં પણ કેટલાએક હજી એમ ધારે છે કે સ્ત્રીઓને ધરધા શિનાય બિજા કોઈ પણ જાતની કેલવણીની બિયકુલ જરૂર નથી પરંતુ હાવા વિચારા જાપાનમાં લાંબા વખત સુધી ટક્યા નહિ કેટલાએક મહાન મનુષ્યોને લાગ્યું કે સ્ત્રીઓ જે દેશોગતિનું સુખ સાધન છે તેમને એથી ઘણાજ અનાય વાય છે. એ પુરોષોમાં પ્રો. ગ્રાઝો નારુઝ (Prof. Grazo Naruso) આપણુ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે આ પરાપકારી મહા-

ત્માએ પોતાનું સમગ્ર જીવન સ્ત્રી કેલવણીની બાબતમાં જાળવવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને તે બાબતનો ખાસ અભ્યાસ કરવા અમેરિકા ગયા ત્યાં ત્રણ વર્ષ રહ્યા, તે દરમિયાન તેમણે ઉત્તર અમેરિકામાં આવેલી સ્ત્રીઓ મારેની દરેકે દરેક સરથાની સુલાક્ષત લીધી, પછી જાપાનમાં પાછા જઈ પોતાના અભ્યાસ અને અનુભવને આધારે “સ્ત્રી કેલવણી” નામનું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરી તે સબધી પોતાના વિચાર દર્શાવ્યા આ પુસ્તક ઘણાજ સરસ સમયે જ્યારે પણ તેની સીધી અસર તો એ થઈ કે જાપાનમાં ટેર ટેર સ્ત્રીઓને માટે સુધરેલી ઢબની હાઈસ્કુલો નિકળવા માડી આ સમય પછી સ્ત્રી વિદ્યાર્થીની સંખ્યામાં પણ જણાટાબધ વધારો થયો વળી તે સમયથી સ્ત્રીઓ માટે સંખ્યાબધ ચોપડીયો તથા, ચોપાનીયા પણ નિકળવા માડ્યા. પરંતુ પ્રો.

નારુઝ દ્રુત ચોપડી લખીનેજ અટક્યા નહિ તેઓએ ધણો વખત તેની ખાસ સ્ત્રીઓ વિચાર કરી સ્ત્રીઓને મારેજ ખાસ એક યુનિવર્સિટી સ્થાપવાની માટે યુનિવર્સિટી ચોજના થી કહાડી, અને તે બાબતમાં બિન વિદ્વાનોની સલાહ લીધી એ બધા તેમની સાથે એકમત થયા અને તેમાં મદદ કરવા વચન આપ્યું હાને પરિણામે સમય પૂર્વ તરફના દેશોમાં આગળ કદી પણ નહિ સ્થાપાયી હતી સરથા જાપાનમાં ૧૮૦૧ ના ઝેપ્રીન માંચની વીસમી તારીખે સ્થપાઈ

આ સરથાના કામના સુખ ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે. એક તો ગૃહવ્યવસ્થા, બિજો જાપાની સાહિત્ય, અને ત્રીજો ઇંગ્લેજ સાહિત્યનો, પ્રથમ વર્ષમાં આ ત્રણે વિભાગોમાં થઈ ત્યાં ૨૫૦) છાત્રીયો દાખલ થઈ અને તે ઉપરાંત આ સરથામાં દાખલ થનારને જીવવાનું એક ખાતું હતું, તેમાં ૩૦૦) છાત્રીયો આની આ રીતે પૈસાજ વર્ષમાં ત્યાં ૫૫૦) છાત્રીયો થઈ બિજો વર્ષે આ સંખ્યા ૮૦૦) ની થઈ અને ત્રીજે વર્ષે તો ૧૦૦૦) ની થઈ ગઈ આ બાબતજ ત્યાંના લોકો પોતાની છાત્રીયોને કેળવવાને કેટલા આતુર છે તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે.

વળી આ દરમિયાન જાપાનની પ્રાથમિક શાળાઓમાં પણ છાત્રીયોની સંખ્યા વધતી જ ચાલતી હતી, ત્યાં આગળ પ્રાથમિકકેલવણીના બે વિભાગ હતા એ એક સામાન્ય પ્રાથમિક કેલવણી અને બીજા ઉચી તરફની પ્રાથમિક કેલવણી દાવાની.

જાતની કેપડાણી પૂરી કરનાર ઊઠારીયોની સખ્યા ૧૯૦૧ ની સાતમા ૯૧૧૪૨૨ ની હતી, ત્હાંરે બિજી તરફની વેલવણી પૂરી કરનારની સખ્યા તેજ સાતમા ૨૪૪૩૯૨ જેટલી હતી

વળી આ સમય પછી તરત જ એક સિંહ સરયાએ બધી પ્રજાનું ધ્યાન ખેંચ્યું આ સરયા તે રોષ્ટરિયોમા સ્થપાયલી " ઇંગ્લિશ સાહિત્યની મીસ મુડા અને તેડે ઓડો માટેની નિશાળ " હતી જેનાં સ્થાપક મીસ મુડા (Miss. Kiddle) કરીને એક વિદ્યુતી બાઇ છે આ બાઇ પોતે અમેરિકાની એક જાણીતી કોનેજની ગ્રેજ્યુએટ છે તે ઉપરાંત તેઓ યુરોપના સાહિત્યનું પણ વણ બોળુ જ્ઞાન ધરાવે છે, તેમનો એક મુખ્ય ગુણ એ છે કે જે કામ હાથમા લેવું હોય તે સંપૂર્ણ કરવું ઉપરની શાળાનાં મુખ્ય હેતુ ઉદ્દેશ ઉદ્દેશ જાપાની સ્ત્રીઓની સહિતઓ ખીનવી, તેમને યુરોપ તરફના સુધારાનું જ્ઞાન આપી, તેમણી જે ઉત્તમ હોય તેને અનુસરવાને શીખવવાનો છે પરંતુ પાશ્ચાત્ય સુધારાનું જ્ઞાન આપતી વખતે મુખ્ય વાત ધ્યાનમા રાખનામાં આવે છે તે એ છે કે તેમને પોતાના વડીલો તરફથી વારસામાં મળેલા કેળા એક સદગુણો તેઓ મુખ્યત્વે નહિ ત્યાં તેમના મનમાથી પોતાની જામિ માટેનું અનિમાન લેશ પણ ધરે નહિ તેમને ત્હાં સ્વાશ્રયી જનતા શીખવવામાં આવે છે તેમનામા સ્વમાનના અકુરો રાખવામા આવે છે પરંતુ આ સઘણ શીખનારો ઉદ્દેશ હોયને કેવારી જીવગી ગાળી સ્વતંત્રતાથી રહેવાને ઉત્તેજ આપવાનો નથી, પણ તેમને ત્હાંના પુરોવાના બરોબરીયા કરી તેમની સાથે વધારે સ્નેહ આપી, તેમને વધારે ઉપયોગના અર્થ પડે તેવા કરવાનો છે

જાપાનની પ્રાથમિક નિશાળામાં પાસ થયેલી ઊઠારીયોને આ શાળામા દાખલ કે રવામાં આવે છે આ શાળાના બે વિભાગ છે, જેના વિભાગમા તેવું કંઈ વણત બે વર્ષ ગાળવા પડે છે, અને ત્હાં દરેક વર્ષની શી ૩ ૩૬ છે, બીજા વિભાગમાં ત્રણ વર્ષ ગાળવા પડે છે, અને ત્હાંની શી વર્ષે ૬૬૩ ૩ ૪૫ છે આ નિશાળમાં ૧૫૦ ઊઠારીયો નિયમિત અભ્યાસ કરે છે હાંમાંની ૩૦ તો શાળાના મકાનમા જ રહે છે મીસ મુડા જેઓ આ શાળાના મુખ્ય શિક્ષક પણ છે તેઓ પણ શાળાના મકાનમાં જ રહે છે અને ત્હાં રહેલી ઊઠારીયો ઉપર દેખરેખ રાખે છે.

આ શાળામા પરદેશી ભાષાઓ (Berli) નામે ઓળખાતી રીતે શીખવવામાં આવે છે આ રીતિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ પરમાવા શીખનારાઓને તેઓ જે દેશની ભાષા શીખતા હોય તેજ દેશના મૂળવતની તરફથી તેનું જ્ઞાન અપાવવાનો છે હાવી રીતથી તે ભાષાઓ શીખનારાઓને ત્હાંના દેશમા મુસાદરી કરીને શીખ્યા હોય એટલો લાભ થાય છે.

જાપાનીયોનાં મારણ એમ છે-અને તે તદ્દન અજોર છે-કે કેલવણી લીધા પછી

૮

એ અમિકૃત કુનતો સંધિ ! જેહ રયાપો,
ત્હા તો તપ્યા તપ બહુ બહુ યોગ સાધ્યો
પીધી પ્રસન્ન પ્રભુતા, ખીધી અમિસ્વાર્,
ને ગાઈ હું બસુખનીય જીતેક વાતો

૪

વર્ષે વર્ષે કયા એક માંડી આજ સુધી, સંધિ !
એમ અષ્ટાદશાધ્યાયી ગીતા છવનની લખી

૫

જેના મહાસાગર લોહ માહી
ધૂમે છખીવા કંઈ છીવલાઓ
અહાડના લોહ પ્રયત્ન ગાજે
તહેમાં ધૂમે માનવ બાલ રહેવા

૬

ધૂમરાનું હલે ! એવું બુઝ્યા, ને બુઝ્યા હજી
છમ્પાએ કે અનિષ્ઠાએ વાંધા સકે પના સજી

૭

મહીન કે સ્વચ્છ સ્વચ્ચ ધારી
મગા તણા નીગ વહે સદાય
મનીનને સ્વચ્છ પ્રકાશી રંગો
આયુષ્ય મગા વહી તેમ ભય

૮

ગલે એ નીરમાં, બહારી ! આપણું નહાતું નાવકે,
લ્યો સુકાન, તરાવી લો પૂર સંસારનું ધડુ

૯

આકાશનો ઉદય ઉતરતો અગાધ
પીવણનું પરમ હાર્ય હસે છ મન્દી
એવું સંધિ ! અમૃતના અભિરેકે જેવું
હો હાર્ય દેતનું સદા હસતો અગાધ

૧૦

હમે ને આશમે જ્યો જોઈને ભરતી બધી
સ્નેહથી સંચ્યાં છાપે દેવિ ! તે દંપતી તર્યા

બુકરટીવોર્શીગટન.

શુભમગીરીની અધમ અને નિરાશાજનક દશામાથી નીકળી બુકરટીવોર્શીગટન અથાગ ઉદ્યોગ અને અડગ ધૈર્યના બન્ને મીઠી લોકોમાં એક માહાપુરુષ થઈ પડ્યો છે અને એણે પોતાની જાનના લાખખે લોકોને સુધારી ઉત્થત કરવામાં પ્રાણતોડ મહેનત કરી છે. દુનિયાની બીજી બધી પ્રજાઓ કરતાં ઉત્તરતી ગણવામાં આવતી હજારથી લોકોની જાતિમાં ઉપા. થઈ અનેક તરેહના પ્રતિકૂળ સંજોગો છતાં એવીગનરે થોડા જ વર્ષમાં એકને હાથે જો અદ્યુત કાર્ય બજાવ્યું છે તે જોઈને છક થઈ જવાય છે.

એનો જન્મ અમેરિકાના શુનાઈટ સ્ટેટસમાં આવેલા વરજીનીઆના ખેતરમાં થયો હતો એનો બાપ કોણ તથા કિંમતમાં જન્મ તેની એને ખબર નથી બાપના સબધમાં નહોતો થતા પત્રી મેને વાતમાં ને વાતમાં મોઢાંએ એમ કહેતું કે પાસેના ખેતરમાં રેટેનાર એક સાહેબ ત્રણે બાપ થાય એની મા રૂબ પુર શરીરવાળી એક સીધણ હતી નહાનપણનો પણો કાળ લાકડાના કડકા ગોઠીને બનાવેલી એક જુ પડીમાં એમને રેટેવાનું હતું. ખેતરના મજૂરોને માટે રાધી આવવાનું એ રસોડું હતું, અને એ માજ એ, એની મા, એક મહોરો ઓરમન ભાઈ અને એની બહેન એટલાને રેટેવાનું હતું. રાત્રે એ બધા ઓરડીની ગદી ભોપ ઉપર મેલા હુગાના કુચા પાથરી એના ઉપર મૂકી રેહેતા એ બિચારો આખી જીદગીમાં નમત એ થું એ તો હિંદાર બહુના સરખો પાન્યો નથી જરાક સમજણો થયો ત્યારથી એને કામમાં જોડ્યો હતો પુણે વાળાનું, પાણી ભરવાનું, મજૂરોને ભાત આપી આવવાનું અને દયણ દળારી આવવાનું કામ છેક નહોતો હતો ત્યારથી એ કરેના મા પડીસાર કામમાંથી પરનારતી નહીં એટલે ઊકરાની આસનાવાસના એ પુરી કરી રાજતી નહિ તેમ નિશાળ કે ભણવાનું પણ બુકરના નશીબ મુધી નહોતું

શુભમગીરીમાંથી મુજા થયા પછી એ લોકો ત્યાંથી ખસીને બીજે ગામ ગયા, એ ગામમાં મીઠાની ખાણ હતી તે ઉપર એના ઓરમન બાપે નોકરી લઈ લીધી ત્યાં પણ બુકર છેક ચાર વાગ્યાનો ઉઠીને કામખર ચઢી જતો મીઠું ભરવાના થીપ ઉપર નબર પાડવામાં આવતા તેમાં એના બાપવાળી પીપોનો નબર '૧૮' હતો એ આકડા એ ઓળખતા ને નખતા સપાળબધ શીખી ગયો અહિંથી એના ભણતરની શરૂઆત થઈ એમ કહી શકાય થોડા દિવસ પત્રી એની મા કંઈકથી મૂળાક્ષર અને જોડણીની ચોપડી લઈ આવી પણ એની જાતનું મોઢું માણસ બણેતું ત્યાં હતું નહીં, અને ગેરા લોખની મદદ માગતા બહીક લાગી, તેથી એ પોતાની મેજે માહા મુન્ડલીએ કંઈક એમાંથી શીખ્યો એની મા એની ભણવાની ટોશ જોઈને બહુ રાજી થતી, ને વારવાર હિન્મત આપતી, પણ જાતે અભણ એને એને કાંઈ જાતની મદદ કરી શકતી નહીં એનામાં ત્યાં મોઢું શીધીતો છેકરો ભણેનો આની ચઢ્યો એની પાસેથી આખા મોહોરનાના માણસોએ ભણવાની ગોઠવણ કરી એને ખરાશવાન્ય વારા બાપ્યા અને કંઈક પગાર જેવું પણ ઉધરાણું કરીને એકડું કરી આપ્યું પગનું આની પામે ભણવાનો બુકરને

વખત મળતો નહીં. એ કંઈ જે પૈસાગણાએ એવો થયો હતો, એટલે એને બંધુવવામાં ખોટી કરે તો એટલા પૈસા ગરીબ ધરમાં યોજા થાગ તે કહે એવું નોંધ. આથી છુકરે રાત્રે બંધુવાનું, ઠરાવું, અને બધા દાહાડે મળતા તેનાથીએ રાત્રે એ વધારે મળવા લાગ્યો. થોડા દિવસ પછી એને દાહાડે પણ ચોરસ વખત મળવા ચોકસવાનું હતું છુકરે વોશીંગ્ટને “બુલામગીરીથી ઉઠે” (up from slavery) એ નામના પુસ્તકમાં પોતાનું જીવન ચરિત્ર લખ્યું છે, તેમાં એ કહે છે કે “મળીથી ૯ વાગે છુકરે ને નિશાળે જઈ તે પેઢેલાં ત્યાં તો થણ લેસન આવી જતું. આથી મહેં વિચાર કર્યો કે ૯ થી થોડાક વહેલા છુટાય તો નિશાળમાં વખતસર પહોંચાય એમ ધારીને મળી ઉપગની ધડીઆળ એક દિવસ મહેં જાનીમાની અડધો કલાક ફેરવી દીધી. આ વાત ધણીને ગમતી ના. આવે એ હું સમજું છું, પણ જે વાત ખરી બનેલી છે, તે મ્હારે મેઢીને જોઈએ. આ રીતે હું કાળ્યો ને નિશાળે વખતસર પોહાચવા લાગ્યો. એથી દરરોજ સહવારમાં ધડીઆળને ફેરવી દેતો, ને નિશાળે વહેલો પોહાચતો, પણ આ હુશીઆરી ગામ દાહાડા ચાવી નહિ. મળીના ઉપરીના સમજવામાં એ વાત કંઈક આવી જવાથી થોડા દિવસ પછી ધડીઆળના તાકાને એણે તાણુ મારી લીધું.”

પણ આવો છોકરો ભવવા વગર મેઢેજ નહીં એ ખુલ્લું છે થોડા દિવસ પછી એક સારી નિશાળે એણે બરાબર અભ્યાસ કરવા માટે જવાની ઇચ્છા કરી પણ એવી નિશાળ ૫૦૦ માઇલ દૂર હતી. ત્યાં પોહોંચવા જેટલા પાસે પૈસા મળે નહીં પણ એ તો ચેરથી નીકળ્યો. ધણો ભાગ ચાલતો ગયો. ને રસ્તે બીજા માગીને પેટ ભરવા ધાર્યું, પણ એ ક્ષણે છે કે “રસ્તામાં યાક અને છુપથી હુતો ઉઠેજ લેનાઇ ગયો રાત પડી ગઈ છેવટે રસ્તે એક શહેર આવ્યું એના પોગા લાકડાના ‘કુટપાય’ ઉપર લુગડાનું ઝોરીક કરીને સૂઈ ગયો. આખી રાત મ્હારા માથા ઉપરથીજ જાણે ગાડી થોડા ચાલ્યા જતી હોય એવું મહેં લાગ્યા કર્યું. આવી રીતે પણ ઉપ લસપસાટ આવેલી નેથી સહવારમાં યાક ઉતર્યાથી કંઈક જાગૃત તો થયો, પણ કેટલાએ દહાડાથી પેટ ભરીને ખાધું ‘હોઈ’ તેથી જીખ તો કકડીને લાગી મેઢેડીઆના ગાંધા અજગાળે ચૂતો ચૂતો હું ચારે તરફ જોવા લાગ્યો, તો પાસેજ વહાણમાથી/સામાન ઉતારવાને ધારે મજૂરો કામે લાગેલા દીકા. મહેં પણ મજૂરી કરાવડેને સામાન ઉતારવા માંડ્યો. એમાં તે આખો દાહાડો મજૂરી મળી ને બીજા પણ કેટલાક દિવસ નીકળી ગયા. મજૂરીનાં પૈસા મળ્યા એમાંથી ખાતા પોતાં કંઈક અગ્યું એટલું સાચે લઈને જે ગામમાં નિશાળ હતી ત્યાં આખરે પોહોંચ્યો.”

નિશાળ આગળ ગયો તો વખતે એના લુગડાં મેનાં ને શરીર ગડું થઈ ગયેલું હતું. એ નિશાળની ઉપરી એક લાઇ હતી, એની પાસે એ તરત ને તરત એવેજ વેષે મળવા ગયો. ને સુવમાં દાખલ થવાને મારે રજા માગી. બાઇએ કહ્યું કે જોડેના ખંડમાં કચરો પડ્યો છે તે વાળી નાખ જોઈએ. છુકરે સમજ્યો કે અનિષ્ઠ સુધારવાનો આખરે ખરો લાભ મળ્યો છે. એમ માની ગાડુ લઈને આખો ખંડ ૩ વાર ખુડીને રસ્તો કરી દીધો; રેખા પુરેલી બધું ખસેડીને સાફ કર્યું, ને હેરે લુગડાનો કડો લઈને પાણુ બધું ૪ વાર પછી પછીને લોહી નાખ્યું એટલામાં બાઇ આવીને હુવે છે તો બધું સફાઈપાંધે દીકું. પોતે ગજવામાંથી એક રેશમી રમણ દાહાડ્યો ને કેટલેક ઠેકાણે રેખા, પુરેલી,

ભીતો વિગેરે એ રૂમાલવતી લોહી બેઠાં ખુણા વચાળાં તપાસ્યાં, પણ સ્ટેજ પર ક્યારે કોઈ જગાએ માલુમ પડ્યો નહીં. એ આંધી 'પણી ખુશી થઈ ને બાળકે છાકરા આવી નવાઈતી પણ આંકરી પ્રવેશક પરીક્ષા સ્ટેજમાં પાસ કરી શક્યો એટલે એને સ્કુલમાં દાખલ કર્યો.

એ નિશાળમાં એકવાર દાખલ થયા પછી શીની કે ખાધાપીધાની હરકત પડે એવું નહોતું. નિશાળ તરફથી જ કેળવણી આપવાની સાથે સાથે કંઈ ન્હાનાં ન્હાના કામ એવાં આપવામાં આવતા કે એમાંથી વિદ્યાર્થીઓને ખરચ જેટલા પૈસા મળી રહેતા. ૩ વર્ષમાં, ત્યાં ભણનાર હતાં એટલું એ ભણી રહ્યો. ને પણ દિવસથી માને મળવા જવાનું મન થયા કરતું હતું તે પાસ થયા પછી પેહેલો ત્યાં ગયો. ગામના લોકોએ એની પાસે મીઠી લોકોનાં બીજા છોકરાને ભણાવવાનો નિશાળ કહાડવાની, પણ હજી વધારે ભણવાની એને ઇચ્છા હતી. એટલે યોગજ વખતમાં એ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની રાજધાની વોશિંગ્ટન આગળ અભ્યાસ કરવા લાગ્યો. ત્યાં યોગજ વખત રહ્યો, પણ એટલામાં એની મૂળ નિશાળ જ્યાં એ પાસ થયો હતો એ 'હેન્ડન ઈન્ડીટ્યુટ' ના ઠારોવારીઓએ એને પાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓ તરફનું એક ભાષણ આપવા બોલાવ્યો. ત્યાં એણે "ક્યુ બજ વિન્સ પામે છે" એ વિષય ઉપર એક ભાષણ આપ્યું. એ પછી ત્યાં એને આગળ ભણવાની યોજના એજ સરચા તરફથી કરી આપવામાં આવી; અને સાથે સાથે માસ્તરની જગ્યા પણ ત્યાં મળી એ વર્ષ પછી ટરકેજ નામના ગામડામાં એક નિશાળ કાઢાવવાની માગણી "હેન્ડન કોલેજ" ના વ્યવસ્થાપકો ઉપર આવી તે કામ છુકરને સોંપવામાં આવ્યું. તે છુકરે બહુ ખુશીથી સ્વીકાર્યું, પણ ત્યાં જઈને જુલે છે તો નિશાળ કે વિદ્યાર્થીઓ કશું તૈયાર નહોતું, બધું એને જાતે ઉભું કરવાનું હતું. અભ્યાસના રાજ તરફથી વર્ષ ૩, ૬૦૦૦ રોકડા મળવાના હતા, પણ એટલામાંથી એનો પગાર તથા મુકેલું બીજું બધું ખર્ચ ચલાવવાનું હતું.

આમ હાવાથી તે દિનમત હારી ગયો નહીં. યોગજ મહિના તો એણે આસપાસનાં ગામોમાં કરી મીઠી લોકોની સ્થિતિની તપાસ કરવામાં ગાળ્યા, એમાં એને જાણ્યું કે "યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાંથી છુટીને પાછા વૈતરા એનાં એ રહ્યા", એ વિચારથી આ લોકો કંટાળ્યા છે. છુટા થયા પછી એ લોકોએ મજુરીમાંથી છુટીશ એમ ધાકું હતું તે ચયુ નથી. બધામાં ભણનાની ઉત્કંઠા તો સજડ થયેલી છે, પણ એમને ઘર કેમ ચલાવવા અથવા ખેતી વિગેરે ઉલોગો કેમ ખીસાવા તે કશું આવડતું નથી. આ બધી જાતે કરેલી તપાસ ઉપરથી એને કેની રાજા રચાવધી એનો બરાબર ખ્યાલ આવ્યો. 'નહારા સંબંધમાં જે જે માફ આવશે તેને પ્રથમ તો નહારે કોઈપણ જાતની મેહેનતમાં ન્હાનમ નથી એ વાત શીખવાડની પડશે.'

(અપૂર્ણ)

*આર્યાવર્તની યાત્રિઓ, અને પ્રજાકીય બંધારણ.

જે સમયમાં બુદ્ધદેવ લોકોને ઉપદેશ કરતા હતા, તે વખતે હિંદુમાં રેનવે નહોતી, વીજળીક તારો નહોતા, છાપખાના નહોતા, સારે શાધી અને એમ કેમ બન્યું મુમ અને બહુજ થોડા સમયમાં બૌદ્ધ મત, જગતના દનની પેઠે હોદુસ્થાનની મોતરફ પ્રસરી ગયો ? આ પ્રશ્નના અત્યુત્તરની અવે મુચના કરવામાં આવી છે બુદ્ધદેવ ખરા અત કરણના અને પ્રમાણિક હતા, અને પોતાના મત માટે હૃદયબળ ધરાવતા હતા જગતમાં ભાગ્યેજ જાણવામાં આવે એવા તે મહાન ત્યાગી હતા જે વિપવનો તેણે ઉપદેશ કરતા તે પોતે આચરણમાં મુકતાં તેમણે બ્રાહ્મણ મતનો ખુબ નિષેધ કીધો—તે વખતનો બ્રાહ્મણમત જે, પાતકી પત્રો અને નિરપરાધી અને મુગા પ્રાણીઓને રીખાવવામાં અને યાત્રિને નામે ઓળખાતા દુરિમ ભેડ ભાવોના એવનમાં લાગેલો હતો ગરીબ લોકોને અને હિંદુ સમાજમાંથી બહિષ્કાર પામેલાઓને તેમણે મનુષ્ય પ્રેમ અને જાતુખાવના શાખનો ઉપદેશ કર્યા, અને પોતે ઉપદેશ કરતા તે આચરણમાં મુકવાની અને બહિષ્કાર પામેલાઓના હક્ક માન્ય રાખવાની તેમનામાં માનસિક દૃઢતા દેવાને લીધે પોતાના મતપ્રચારમાં તેઓ વિજયી થયા જેઓ અધકારમાં હતા તેઓએ બુદ્ધદેવમાં એક ઝળ હળતી જોયતિ દીડી તેઓને દાખી નાખવામાં આવેલા હતા અને ચઘી નાખવામાં આવેલા હતા તેઓએ બુદ્ધદેવને પોતાનો છુટકારો કરનાર અને ઉદ્ધારક તરીકે ઓળખ્યા એમ ધરાયી તેઓ તેમના મુકાની પાછળ પાછળ ચાલ્યા ગયા

બુદ્ધદેવના વ્યક્તિ વિશિષ્ટ આકર્ષણને બાલુએ મુકતા જનસમૂહને પોતાના મતનો ઉપદેશ કરવામાં જે રીતિ એમણે ધારી હતી તે નિશક હતી તેમના વખતને બ્રાહ્મણમત તે શિક્ષિત વર્ગોનો ધર્મ હતો, અને અબલુ જનસમુદાય તે કશા લેખામાં ગણતો નહીં બુદ્ધદેવના સમય પહેલા અબલુ વર્ગોનો ઉદ્ધાર કરવાને અને શિક્ષણ આપવા માટે કરો પત્ન કરવામાં આ થો નહોતો, કારણ કે બુદ્ધદેવની પૂર્વના સમયની સામાજિક નીતિમાં અબલુ જન સમુદાયની કરી ગણતીજ નહોતી તેઓને કંઈપી ધાર્મિક શિક્ષણ મળતું નહાં, કારણ હિંદુઓની ધાર્મિક વિદ્યા સંસ્કૃત ભાષામાં બંધ થયેલી હતી જે દિવ્યતિ સિવાય બીજા કાંઈને થણ શીખવા દેવામાં આવતી નહોતી અને જે નિયમ મેવા આગ્રહ સાથે પાળવામાં આવતો હતો તે રામાયણમાંની એક બીના ઉપરથી સમજાશે, જેમાં ક્યાણુ અને સલ્યપૂર્ણ રામચંદ્રને, એકસ ધાર્મિક ક્રિયાઓ જે તે વખત લોકોના વિચાર પ્રમાણે દિવ્યતિ સિવાય બીજાને કરવાનો અધિકાર નહોતો તે ક્રિયા કરવા સિવાય જેનો બીજો કરો અપરાધ નહોતો એવા, એક સંદ્રનો પ્રાણ લેતા જણાવેલા છે.

વર્ણોના હક્કોના આ કુરૂપયોગ સામે બુદ્ધદેવે વાણે ઉઠાવ્યો અને ક્યાણવા લોકોને મનુષ્યના હક્કો બહુવાની તબવીજ કીધી એમાં તેમના વિજયનો છુપો ભેદ સમાયેલો છે જનસમુદાયનું સમજવા માટે અને લેખને પોતાનો પ્રેમમત સમજાવવા માટે તેમણે તે લોકોને રાજવીઓની બાપરામસંસ્કૃત ભાષામાં—ઉપદેશ કર્યો નહોતો પરંતુ સામાન્ય લોકોની ભાષા—જે તે વખતે પ્રાકૃત અથવા પાલીને નામે કહેવાતી હતી—તે પ્રાકૃત ભાષામાં ઉપદેશ કીધો અને પોતે વિજય મેળવ્યો

પ્રજા શબ્દ પાશ્ચિમાત્ય દેશોમાં જે અર્થમાં સમજવામાં આવે છે તે અર્થમાં એક પ્રજા તરીકેનો દેખાવ આપાવતો કદીખી દેખાડ્યો હોય તો તે જે વખતે આ દેશમાં પ્રથમ ઉચ્ચતમ કક્ષાએ હતો, તે વખતે દેખાડ્યો હતો. તે-વખતે હિંદી પ્રજાના બંધારણની કૃતેહમાં જે કારણો સહાયશ્રુત થયાં તેનું પ્રયત્ન કરીએ તો તે જ્ઞાતિ પદ્ધતિના જુદામનું ખંડન અને તેમજ દબાવણ વગેરેના ઉદ્ધારના પ્રધાન કારણો આપણને જણાશે.

પદાર્થ વિજ્ઞાન શાસ્ત્રનો એક એવો નિયમ છે કે જે આપણેજ એક પ્રવાહી ગોળો પાવવો હોય તે એવી રીતે કે તે આખો તપી જાય, તો તેને મથાળેથી નહીં, પણ તળીએથી રમી લગાડીએ છંદએ. એક પ્રવાહી પદાર્થને અગ્નિનો પ્રયોગ લગાડવાથી જે બનાવ આપણી નજરે પડે છે તે પદાર્થ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રમાં કોન્વેક્શન Convection તરીકે જાણીતું છે. પાન્યાથી તળીઆની રજકણો મથાળે ચડે છે, અને મથાળેની નીચે તળીએ જાય છે. કોન્વેક્શનના લીધે રજકણોનો વિનિમય થાય છે જેથી આખો જમ્યો તપ્ત થાય. તેવીજ રીતે એક પ્રવૃત્તિ કૃતેહમંદ ઉતારવા માટે પદાર્થ શાસ્ત્રના આ નિયમને અનુસરીને કામ લેવું જોઈએ. જેઓ સમાજના નીચ્ચ કક્ષા પડ્યા રહેલા હોય તેમની પાસે હોયેલું જોઈએ, તેઓને કોન્વેક્શન દ્વારા સપાટી ઉપર લાવવા જોઈએ. જે એમ હોઈ કરવામાં આવે, દબાવણ લોકોને ઉદ્ધારવામાં નહીં આવે તો આપાવર્તમાં પ્રજા બંધારણનો સંભવજ નથી. જે માણસો વાતો કરવામાં સૌથી વધારે ગરબડ કરનારા કે તેઓ જે અંતઃકરણના ખરા હોય તો જે કંઈ જુદાંદેવે કર્યું હતું તે પ્રમાણે કરવું જોઈએ. પોતાના આરામ સુખ અને જીંદગીની અગીરી દબ જખનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને જુદાંદેવની રીતિઓ ધારણ કરવી જોઈએ. જુદાંદેવ એક રાજપુત જન્મ્યા હતા. પોતાના જપાટનો ત્યાગ કર્યાથી પોતાના દેવી કામમાં વિજય મેળવી શક્યા હતા. તેમણે દબાવણ લોકોને ઉચ્ચ સ્થિતિએ લાવી મુક્યા. લોકો જે બાપા સમજતા હતા તેજ બાપામાં મળે ઉપદેશ દીધો, અને નહીં કે શાસ્ત્રીય સંસ્કૃતમાં.

જ્યાં સુધી દબાવણ વગેરે મનુષ્યના હક્કોં આપવામાં આવે નહીં, અને તેઓને સપાટી ઉપર લાવવાની દરેક તજવીજ કરવામાં આવે નહીં ત્યાં સુધી, આપાવર્તમાં પ્રજાકીય બંધારણ એક સંસિદ્ધ બનાવ કદીખી બનાવ પામશે નહીં. જેએ કરવામાં નહીં આવે તો કદીખી દિશામાં કંઈખી પાકો સુધારો દિડુરયાનમાં સંભવિત નથી—કેઈખી ગમે તેવો સુધારો હોયો રાજકીય, સામાજિક અથવા ધાર્મિક—લોકોને તેમની પોતાની ભાષા દ્વારા શેક્ષણ આપવાની જરૂરીઆત વિષે વિચાર કરવાની જરૂરીઆત નથી. આજ કાલ આપણા ધણાખરા નેતાઓ અંગ્રેજીમાં બોલવા બોળખવામાં કુશળતા મેળવવાની તજવીજ કરી કરે છે. પરંતુ કદાચ અંગ્રેજીમાં લખવા અથવા બોલવાથી પ્રજા બંધારણના કામમાં કાર્યસાધક કાંઈ નિવડશે નહીં. સામાન્ય જનસમુદાયને સમજાવવાને આપણે દેશી ભાષાઓ ખીવવવી જોઈએ છે. એમ નહીં કરીશું તો સામાન્ય જનસમુદાય ઉપર કંઈખી અસર કરી શકીશું નહીં; કે જે જનસમુદાય પ્રજાનો ખરો આધાર છે.

મહારા દેશવટાની વાત (લાલો લજપતરાય)

(અનુસંધાન મયા માસના ૫૪ ૧૧ થી)

પાંચ મુદ્દસયોને પકડ્યા પછી, તરતજ લાહોર જઈ મારે જમીન ઉપર તેમને છેડાવી તેના વિચારથી હું લાહોર તરફ રવાના થયો. લાહોર મેદાન ઉપરના મુદ્દસયોને જમીન ઉપર છેડાના મેં અરજી આપી છતાં એન્જિનેટ જનરલ વિરૂદ્ધ પડવાથી જનરલ નિશ્ચય ઉપર આવી શક્યા નહિ અને અરજીનો નિકાન મુદતની રાખ્યો એ દાવજ પછી ડેપુટી કમીશનર રાવનપીંડીથી કેટલાક કામગીઆ સહીત આવ્યો જનરલને કામગીઆ સમ્રત કર્યા પછી અરજીનો નિકાન એમ કરવામા આવ્યો કે જો જમીન ઉપર પકડેલા સખસોને છેડવામા આવે તો વધારે તોફાન થાય માટે તેમને મુક્ત કરવામા આવશે નહિ. પંજાબની સ્થિતિ ધણી બારીક ધર્ષિ હતી આ બનાવથી એમ જણાતું હતું કે સરકારે દબાણની રાજ્યનીતિને હાથ ધરી છે પ્રજાના આગેવાનોને, પછી તેઓ રાજ્યનીતિ સબધે મને તેના વિચારો ધરાવતા હો, તોપણ કાસર આવે તો સરકારનો નિશ્ચય જણાતો હતો. આવી સ્થિતિમા પ્રજા દિલ્લે કામ મેવી રીતે ચાલુ રાખવું તે સવાન ધર્ષ પડ્યો, આ વિષય ઉપર મારા દેશ બંધોને સલાહ અને ચેતરણી આપવા માર્ગ છું જે નીચે પ્રમાણે છે —

સરકાર તરફથી ચોખ્ખી રીતે આપતું કામ બધે રાખવાને હુકમ ન મળે તથા સુધી, આપણે ઉપાડેલું કાર્ય બહાદુરીથી અને નીર્ભયતાથી કર્યા કરવું આપણા મહોબા ખીનકામદેસર છે અને તેથી પોલીસે જોર જુવમથી વીજેરી નાખતાં, એના હુમ્મ પોલીસને આપવા મેજિસ્ટ્રેટને તક મળે માટે સભાઓ ઉપર સભાઓ ભરવાનું કરવી તેમ છતાં યાદ રાખવું કે રાજ્યદારી દિવસવાને તોફાનથી દૂર રાખવી એટલે રાજ્યદારી દિલચાલમા કોઈ રીતે તોફાન યત્ન ન બેધએ

હું ખાત્રીથી કહું છું કે પંજાબમાં થયેલું તોફાન માત્ર સરકારના પોલીસ હોકાથી જગાડવામા આવ્યું હતું ખોટી જોની હકીકતો સરકારમા મોકલી આપી જેથી સરકારને દબાણ કરવાની જરૂર પડી આપણે બધે પડવાની જરૂર નથી અને ખાત્રી છે કે મારા પંજાબી ભાઈઓ આ પ્રસંગે બહુ શાત રહેશે તટસ્થ અને મક્કમ રહી રાજ્યદારી હક એજવરા માટે પોતાના પ્રયત્નને કિમિલ પણ સિધિય પડવા દેશે નહિ. ઇંગ્લેન્ડ કાયદા એટલા બધા વિશાળ છે કે તેમની હદમા રહી કાયદેસર ધીરુ પણ ચોક્કસ હુકમ કામ આપણે કરી શકીએ એ સમજથી કાયદાની હદમા આપણે રહો અને તેવી રીતે રહેતા મેજિસ્ટ્રેટ ખોટા હુકમોથી બદલે આપણને કામ કરતાં હેરાન કરે આ દેશમાં નજાદારો કામ ને બધ પડે તો જાત માટેની ખુદીકે કે ભયના આધી બધે પડવા દેા નહિ. ભલે સરકાર હુકમ કાઢી આપણને બંધ કરેલા ફરમાવે; સરકારને ઉનટા આક્રમકતા આવતું પડશે, અને લોકોને બીજી સુક્તિઓ સોંપી કાઢવા જરૂર પડશે અત્યાર

સુધી જે કામ કરવાને આપણે શક્તિમાન થયા છીએ તે કાયદાની હદમાં રહી ઉપરી અમલદારોથી નહીં કરતા કરેલું છે.

આ સમયે, સરકાર મારા ઉપર ત્રાપ મારવા ઇરાદો રાખે છે તેવી બાતમીઓ મારા મિત્રો તરફથી ઉપરા ઉપરી આવવા માડી. કેટલાકે સલાહ આપી કે નેબમકારક કામમાંથી મારે થોડો વખત દૂર રહેવું, તો કેટલાકે જણાવ્યું કે આ તોફાન શાંત થાય ત્યાંસુધી પરગામ જતા રહેવું. પરંતુ મારો જવાબ તો એક જ હતો. “ મેં કંઈ ખોટું કામ કર્યું છે તેવું હું જાણતો નથી, તેમ કર્યું છે તેવું લાગતું નથી, તો કાયદેસર સરકાર મારી સામે કોઈપણ પગલાં ભરી શકે જ નહિ, તેથી હું કોઈ પણ રીતે ભયની ફરકાર રાખતો નથી. ” હવે મારું ધ્યાન મારા પકડેલા મિત્રોને મદદ કરવા સંબંધી રોકાયું. હું “રાવલપીંડી જવા ઇરાદો રાખતો હતો પરંતુ તે ગૃહસ્થોના સંબંધીઓનું ધારવું મને એમ લાગ્યું કે હું રાવલપીંડી ગયો તેથીજ તેમના ઉપર આ આક્રમક આવી પડી, તેથી ત્યાં જવાનું બંધ રાખ્યું. પકડાએલા ગૃહસ્થોને મેં દીલાસા પત્ર લખી મોકલ્યો. પછી વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે પંબજમા તેમ દેશમાં ખીજ સ્થળોએ પકડેલા ગૃહસ્થોને કેદ કરવા મારે અણગમો જાહેર કરવો; પરંતુ તે વિચાર માડી વાળ્યો. આ સમયે પંબજમાં મને પકડવા સંબંધી જાણે ત્યાં અધ્યાઓ આડી રહી હતી. મને તેમાં કોઈ સલાહ લાગવાથી મારો પત્ર વ્યવહાર ટુંકો કરવા માગ્યો, અને ભવિષ્યની આશ્વત્થામાં મારા પિતા અણગમણે ટકી રહે તેવું તેમનું અંતઃકરણ તૈયાર કરવાનું ધાર્યું. સદ્ભાગ્યે મારી સ્ત્રી, બે માસ ઉપર વિધવા થએલી મારી પુત્રી, અને મારો યુવાન નાનો પુત્ર હુધીઆનામાં મારા સાળાને ત્યાં ગયાં હતા. લાહોરમાં માત્ર મારો મોરો પુત્ર હતો. મારા કુટુંબનો મોરો ભાગ લાહોરથી બહાર ગામ હતો, તેથી પોલીસની ઝડપી વખતે કુટુંબમાં દયાજનક દેખાવ નજરે પડે છે તે બન્યા નહિ માત્ર મારી ચિતા મારા યુવ્ય પિતા મારે હતી. બચપણથીજ મારા પિતા તરફ ધણેજ ભક્તિભાવ બતાવતો આવેલો તો તદ્દનનુસારે મારા પિતાની મરજી વિરુદ્ધ જઈ મારા પિતાની લાગણી દુભાવવી કે મારા દેશ પ્રત્યે મારી ફરજ બળાવવી અને ઉપજતી અગમણે વેકરી તેવું નિરાકરણ કરવાનું હતું. એક તરફ મારા પિતાએ બતાવેલી સખત લાગણી મારે મારું ધ્યાન દોરાવું. મારી તનહુરતીની ચિંતામાં તો અકાલે તેમને પળીઆં આવ્યાં હતાં મારી જીવવાની આશા (માદગીના સમયે) ખીજ છોડી દેતા ત્યારે મારા પિતા એકલા આખી રાત મારી પથારી પાસે બેસી રહેતા, ખબર રાખતા ને તળીયત સુધારતા ધસંગોપાત એકસરી જાનની વાતો કરતા, જેથી ધર્મ સંબંધી બી મારામાં રાખાયા હતાં.

સ્વાભાવિક છે કે આવા માયાળુ દયાળુ દિલચિંતક પિતા વિશે મને પહેલી શ્રીકર થાય તો ભવિષ્યની આશ્વત્થ તેમના ઉપર અસર ન કરતાં વજ પેડે રહી શકે અને તેમના ગૃહ શરીરને હાની ન કરે મારે મારે તેમને ચિનંતી કરવાની હતી. તેથી મને પકડ્યો તેના બે દીવસ પહેલાં મારા યુવ્ય પિતાને મેં નીચે પ્રમાણે કાગળ લખ્યો.

યુવ્ય પિતાજી—

મને પકડવા સંબંધી ઉપરા ઉપરી (બહોત ગરમ) અધ્યાઓ આવી રહી છે,

જે કે કેટલે સુધી ખરી છે તે હું કહી શકતો નથી મારે આપને વિનંતી કરવાની છે કે મારા ઉપર કોઈ પ્રકારની આકૃત આવે તો આપ જરા પણ દિનગીર ના થાઓ-ગમ રાતા ના, મને જરા પણ જીદીક હોય તો તે માત્ર આપને મારજ છે જે કહી મને પકડનામા આવે તો આપ ધીરજ રાખશો એવી હું આજીજી કહ્યું-ગોઠા પુરવેને હું ખ પડ્યું તો મારા ઉપર આવી પડે તેમા શી નવાઈ (મેં કીસ બીન્ટીમે દોહા) માત્ર પુન પ્યારેપીશનને અને હુડ બને તા ૧૩ મી પહેના અને આવવા ન દેશો

આપનો આચાર્યકૃત,

લગ્નપતરાય.

મારા પિતાને ધીરજ આપવાની સાથે મારે કેટલીક કાયદાની બારીડીઓ તપાસવાની હતી સાબળના પ્રમાણે ૧૮૧૮ ના ફેબ્રુઆરી ૩ મુજબ મને દેશનિકાલ કરી પંજાબમાંથી ખસેડાવેલો હતો, તેથી તે મગાની ૭ તમામ જોઈ ગયો મને બીનકુન લાગ્યું નહિ કે હું તે નખાણ પ્રમાણે ગુનેગાર હું આથી મેં તો મારું નામ જાહેર રાખ્યું પંજાબની સ્થિતિ આમે ઇંગ્લાન્ડમાં રહેતા મારા મિત્રોને પત્રો લખ્યા હતા જેમા વીધી યમ લેન્ડરખનને પણ લખ્યો હતો તેમને પંજાબની ચીનામ્-કેનન-કોલોનીમાની માહિતિ જણાવી હતી તે ઉપરાંત પંજાબના ગભીર મામલા વિષે ઇશારો કર્યો હતો યોગ વંચતે મારા મિત્રો જેમા દયાનંદ કોલેજના પ્રી સીપાન લાલા હું સરાજ હતા તેઓ મને બહાર ફરના જવા બોલાવવા આવ્યા અને બહુ આમલ કર્યો તે વખતે પ્રેસમા મો કસવા ' પંજાબની સ્થિતિ ' વિષે લેખ લખતો હતો તેથી ના પાડી માફ કામ પરવારી રહ્યા પછી મેટમાં જ્યાં મેં હુમડા પહેર્યો, મેટમાં કામ માત્ર એટલુંજ હતું કે મારા એક અરીસે ૩ ૩૫૦) મને આવ્યા હતા તેવા કેસમા સારા વજીરથી મને આવ્યા હતા એવી સરતે કે ખપ પડે તો સારા વજીરની સલાહ તેના કેસમા નહીં તકાફ મારા અ કીનની ઇનજા મુજબ ગાડીમા એમી કાર્મમા જ્યાં નીકળતો હતો, અને હજી પ્રેસમા મોકલવાનો લેખ તો મારા હાથમા હતો એટલામા તો મારા મુન્તીએ આવી ખનર આપી કે બે મહરોયો મને મળના આ ના છે, બહાર નીકળી નજર નાખતા મી ગંગા દાસ ઇન્સ્પેક્ટર અને રહેમતખાન મુનસીને ત્રેવા તેઓએ જણાવ્યું કે ' કમીસનર ત મને બોલાવે છે ' મેં કહ્યું ' હાન હું કાર્મમા જાઉં છું તે ત્યાંથી પાછા આવતા હું તે મને મળીશ ' છતાં તેઓએ આમલ કીધો ને જણાવ્યું કે કમીસનર ડીરેક્ટરે એકી સમા બેઠેના છે મને મનમા તો વહેમ પડ્યો કે કાષ્ટક ગ્રાહ બેઠે છે મારી તૈયાર રાખે લી ગાડીમા હું તેમને એસારી શાલ ચિતે તેમની સાથે ગયો દરવાજા બહાર નીકળતા બે મુશ્કાબીઅન સામા મળ્યા મારી ગાડી જોતા તેઓ ઘોડેથી નીચે ઉતરી મારીમા આવ્યા, ત્યાંથી એકીસમા ગયા ત્યાં જતાંજ મી યગદસમન મારે મારે પારટ કાઢ્યું છે તેમા દતા, તેઓએ મને જણાવ્યું કે ' ગવર્નર જનરલે તમારે મારે પારટ કાઢ્યું છે તેમા તમને પકડાં પંજાબમાંથી દૂર કરવાના છે ત્યાં તમને રીતસર વર્તન આપવામા આવશે મેં તરતજ જવામ આપ્યો કે ' હું તૈયાર છું ' મારે કાષ્ટો મળ્યું છે કે નહિ વિગેરે પુછવામાં આવતા સત્વર જવાબ આપીકે નહિ માત્ર સેવીને મગજ મારી ઇચ્છા હોય તો લખવા મારે પુછવામા આવતાં મેં પુન, ઉપર અને લાલા હું સરાજને લખ્યો હતો

પુત્રને સખત બલામણુ કરી હતી કે પૃથ્વિ પિતાને હરકોઈ રીતે સતોષ આપશે. તેમના હૃદયને તરત ઉઠાવી લેશે, અને મનને રીજવવું, મારી ખોટ પડવા ન દેશે. તેમજ મારા અશીર્વાદના રૂ. ૩૫૦) મારી પાસે હતા તે રકમ મારા અશીર્વાદને પાછી આપવા 'સૂચ્યું' હતું. મારા મિત્રને નારાજ નહીં થવા જણાવ્યું હતું. આ પ્રમાણે મારું કામ હું પરવારી રહ્યો કે મારે મારે પ્રથમથીજ મોટર તૈયાર રાખી હતી તેમાં મને ખેસારી દીધી. આગલી બેઠકમાં ડ્રીવિંગ કમીશનર હતા જેઓ મોટર હાંકનાર બન્યા હતા, અને બીજા પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ, પાછલી બેઠકમાં હું અને ઇન્સ્પેક્ટર. મોટર ચાલી, બાગ વટાવ્યો. મીઆનમીર, પસાર કર્યું એટલે તો અઘોષીક દેખાવ નજરે પડ્યો. લશ્કર મીઆનમીર તરફ કુચ કરતું દેખાયું; દેશી અને જોડ બન્ને ઘોડેસ્વાર ને પાવદળ. આ ઉપરાંત તોપો પંથું હતી. ભેતોં મને હાસ્ય ઉત્પન્ન તો થયું પરંતુ હજારી દીધું. મોટરકાર ઉભી રાખવામાં આવી. મોટર હાંકનાર ડે. કમીશનર બહાર નીકળ્યા, અને ઉપરના લશ્કરી કેમાન્ડરની સાથે વાતો કરતા આગળ ચાલ્યા. બે મુશીબીઆન મીપાઇની વચ્ચે તેમની પાછળ હું ગયો, મીઆનમીરની લશ્કરની કોટડીઓ આગળ આવતા એક કોટડી ઉપાડી આપી કેદખાનાની કોટડીમાં મને દાખલ કર્યો, ને તાળુ માર્યું. અંદર પેસતાંજ મેં માસતી બેસતમ ગરમી મને લાગવા માંડી, લુગડાં કાઢી નાખ્યા. કેદખાનાના નીચમો વાંચ્યા, મારે સુવાનો ખાટલો જેના ઉપર પુષ્કળ ધુળ ચોટી હતી તે તપાસ્યો. ખાટલો ખાંખેરો પાછી હું તો લાંબો થઈ સુધ રહ્યો. સુધ રહેતાં વિચાર આવવા લાગ્યા. મારે ભવિષ્યમાં જીવન કેમ ગાળતું તે ઉપર તરંગો ચાલ્યા, પ્રથમ તો મારી સ્ત્રી દીકરો દીકરી વિગેરે મને પકડતી વખતે એરદાજર હોવાથી ધન્યરતો આભાર માન્યો. પછી મારી ભતતની મારી હીમતને અંતઃકરણની દહતાથી તપાસ લીધી. તપાસતાં માલુમ પડ્યું કે મારું અંતઃકરણ દહતે સ્થિર છે. આત્મિક બળ અતુલ્ય છે. આ નિશ્ચય ઉપર આવતાં મને અધિકતર આનંદ થયો. થોડીવારે મને બોલાવી પુછવામાં આવ્યું કે ખાવા કે પીવા કંઈ જોઈએ છે તેના જવાબમાં મેં ના પાડી. સાંજના છતાં અમત્રમાં પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ આવ્યા, ને મને મીઆનમીરના રોશને લઈ જવા મારે મારે તૈયાર રાખેલી લેન્ડો ગાડીમાં મને બેસાડ્યો. રોશન આવ્યું ને મને ઉતારી તૈયાર રાખેલી "સ્પેશીઅલમાં" દાખલ કરવા તૈયારીઓ કરવામાં આવી. મને એક ડબ્બામાં દાખલ થવા ફરમાવવામાં આવતાંજ હું અંદર જઈ બેઠો. મારી સાથે આવેલા મી. રૂડલ પોલીસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટે મને ગુડબાઈ કહી. મેં સામે જવાબ આપ્યો એટલામાં તો ગાડીની સીસોટી વાગી, સ્પેશીઅલ ઝડપથી ચાલી. રસ્તામાં આવતા રોશનના નોકરોને પણ અમર પડવા દેતા નહિ કે રહેને, મને પકડવાથી બીજો ગભરાટ થાય ને તોફાન નજો. ચાલતી ટ્રેને જે ઉપરીને હવાલે મને કરેલો તે મારી પાસે આવ્યો. મારાં કપડા વીગેરે તપાસ્યાં કે કદાચિત મારી પાસે કંઈ લુકચાન જનક પદાર્થ માલુમ પડે તે નહીં જડતાં મારો સોનાનો અછોડા ઘડીઆળ ને રૂપીઆ મારી પાસે હતા તે સર્વ પોતાને કબજા કર્યું રસ્તામાં રોશને રોશને મને પકડવા સંબંધી ગુપ્ત રાખવામાં આવતું સ્પેશીઅલ રિપે પુછતાં જણાવવામાં આવતું કે એ તો "રેલવે બોર્ડ" સ્પેશીઅલ ગાડી છે. " વળી રોશન આવતાં ગાડીનાં ને વિશેષ કરીને રોશન તરફનાં બારણાં હુબધ કરેલાં. આવી સ્થિતિએ અપડાવો કુટાવો રાત્રી પસાર કરી.

પાળખ હવે પાછળ મુકધુ અને સવારમાં અયોદ્યાની હદમાં મુસાફરી કરતા હતા તોય સખત હતો દિવસના ભાગમાં મારે માટે કેટલીક બેગમનમાં કરી હતી, તે દીવસ ને બીજી રાત્રિ પસાર કરતા અમે બગાળના “ ડાયનેટ બદર ” પટાન્યા ત્યાથી આઠ વાગે “ ગાર્ડ ” નામની આગમોટમાં મને બેસાડ્યો પણ તે પટ્ટના મને કાગળલખતા પરવાનગી આપી હતી તેથી મારા પુત્રને નીચે પ્રમાણે પ્રગમ લખ્યો.

મારા જ્ઞાતા મુન,

મહારી સ્થિતિ જોઈએ તેવી છે ખાત્રી પૂર્વક હું તને જણાવુ છું કે મેં મારા આત્માને હિંમત રાખવાને કદી નિરાશ નહિ થયા એકસ હતાં કર્યો છે ભવિષ્યના બ નાવ માટે હું બેધડક તૈયાર થયેલો છું પરંતુ મારા પરમપૂજ્ય પિતાથી અને તારી માતૃ શ્રીની સભાળ રાખજે તેમની આમન્યા માનજે તારો, નાનો ભાઈ અને વિધવા બેનને જોણુ આવવા દેતો નહિ કાકાથી મળીને ચાલજે અને ખાસ કરી આવી પત્ની આદિ તોને કમરકસી સહન કરી લેજે પ્રિય પારિવારને પણ તેજ સ્વાદ છે ગભરાઈશ નહિ મારી મુશીબતથી હું કદી દબાવાનો નથી

હી

તારો દિતરડી

લજપતરાય

ત્યારબાદ દોડકામાં મને બેચારી નરા પોલીસ ઓફીસરને મારી કુખત કરી પાળખથી મારી સાથે આવેના ઇન્સ્પેક્ટરને રૂબ લીધી “ ગાર્ડ ” આગમોટમાં ગયા તો ત્યાં ન દીઠેના ભાગ દીકામાં આવ્યો અને તેમજ મારા દેખરેખ વાળાઓને આગમોટમાં વગર વપરાશનો નીચેનો ભાગ જેમાં દુર્ગંધ મારતી હતી તેમાં દાખલ થયા કેપ્ટને કહ્યું મેં આનાકાની કરી છતાં કાંઈ વળુ નહિ અંગ્રેજ અમલદાર પણ તેના બોમ થઈ પડ્યા હતા, પરંતુ કેપ્ટન સાથે મસખત ચનાવીને તેજાએ પોતાનો સ્વાર્થ પોતા માટે અલગ ઓરડી કઢાવી સાધી લીધો આપી જગ્યાએ મેં દીવસ ચાલ્યો, પછી મોટીની જે કોટડી અંગ્રેજ સમ ઇન્સ્પેક્ટરને આપવાની હતી તે મને આપવામાં આવી રસ્તામાં ખોરાક સંજોઈ બહુજ બેઠાજી રાખવામાં આવી મારી સાથે દિડું અને મુનમગાન સોરજને રાખ્યા હતા, એટલા માટે કે મને ઉપયોગી થઈ પડે, પરંતુ અર્થમાં — મને મદદ કરતા પટ્ટના તો દરિયાની હાથી પોતે બીમાર થયા મુસનમાં સારંગરોને પણ આરોગ્ય હતી અને રાધવાનું મેં માસિક રૂપિયા આપ કે નવમાથી ખાવાનું અને રાધવું પસંદ હતું નહિ તેથી અડધા ભુખે રહેતા આ દયાળુ સ્થિતિ જોતા મને અતિશય લાગી આવ્યું અંગ્રેજ અમલદારોને તથા આકાશવાણી પગાર મળે, ને વળી મુસાફરી વખતે સરકારી ખાણા ખરડને ખાવાની જોઈવળું સરકાર કરી આપે ત્યારે ખીચારા સા રજ દતે હું કા પગારમાંથી ખાવાનું, ને તે વગેરે મુસાફરીમાં કરી લેવું મારા પાળખી “ હાઇનેડ ” જામરજરત જોડાઓને આપી રીતે ભુખે અધમુજેના જોઈ દયા આપતી રસ્તામાં કેપ્ટન મારી પાસે આવી રાખવાદારી અર્થાં મારી પાસે કઢાવના યત્ન કરતો, ને પછી તે સરેન્દનાથ અને “ વન્ડે માતરમ્ ” જોડાવનારાઓને અપરાધો કહેતો, તેથી મારે વાત ટુકી કરવી પડતી કેપ્ટન સ્વભાવે હવે મને તે વખત બે વખત દાથ ને

મુકામાજીનો ઉપયોગ છુટથી કરતો. આવી રીતે રસ્તો ગુન્નરતાં અને તણ દીવસે રંગુન-
ના બારા આગળ આવ્યા. પરચાદનાં ફેરાં પડતા હતાં તે તે વખતે “ગાછુ” પોતાનું
લંચર નાંખ્યું; એટલામાં રંગુનના પોલીસ કમીસનર પોતાનું હોડકું લઈ આવ્યા, તેમાં મને
લઈ લીધો. કમીસનર બહુ તુરંત મીલજના હતા, પોતાની સત્તા સામા માણસ ઉપર
જણવવા ઇતેન્નર જણાતા હતા. મને હોડકામાં બેઠા બેઠક બેસવા પણ ન કહ્યું. હોડકું
પાછું ફર્યું, ને રંગુનના બારાની એકાંત જગ્યાએ લઈ ગયા, હાં મને ઉતારતાં એક
અટારો તૈયાર હતો તેમાં બેસાચો. રંગુનથી થોડુંક દુર આવેલા પાંચુક્રિગિ રોશને
મને લઈ ગયા. ત્યાં સીમ્ પોલીસ માલુમ પડતી હતી. હું તો બર્મીસ લોકોને અને
આરા સીમ્ બાંધવાને બેઠા પછી અને તો તે દિંદુ કે મુસલમાન હો બંગાળી કે પછી
મદ્રાસી પોલીસ હો મારા હલ્લમાં અટળક ભાઈબારાની લાગણી પેદા થઈ. બ્રહ્મદેશ મા-
રો દિંદુરયાનનો છે તેથી હું ભણે પંજાબમાં છું તેમજ લાગ્યું. મને કાંઈ અભ્યક્ષુ કે
અધવડતા બરેશુ જણાયું નહિ. કોણ જાણે કેમ એ સ્વામિકે ભાતભાવની લાગણી ની-
કળી આવી. રોશન ઉપર પણ દિંદુ સીમ્ અને મુસલમાન પોલીસો મારા તરફ મીઠી
દષ્ટિ કરતા હતા. તેમાં તેઓ પોતાના ઉમરા પણ કાઢતા હતા. આગબોટમાં મારા ઉપર
એક મુચાન બરાવદાર પંજાબી મુસલમાન પોલીસ મુકવામાં આવ્યો હતો. ચહેરા ખુશ
મીલજ ને સ્વાભાવ સરળ હતો. તેણે મારી આંખે ધણાજ અસરકારક રીતે મીઠી નજર
અને હેત ભાવથી વાત કરી હતી. વાત કરતાં પછી વખત ઉરેરોષ જતો એટલુંજ
નહી પરંતુ રડી પડતો, એને હું કદી વિચારનાર નથી. તે સિવાય મારા મુસલમાન
ખીરાદર પોલીસો મારી તરફ માનપ્રીતિ રાખતા હતા.

(અપૂર્ણ)

હુન્નરકળા નિરીક્ષણ.

રિય વાચકો, જરા ધ્યાન આપો. હુન્નરનો વાતકળીક હેતુ. દ્રવ્ય કમાવા કરતાં ધણીજ
ઉચ્ચ હોતો જોઈએ. મુરોપી પ્રજાએ હુન્નરને હેતુ દ્રવ્ય પ્રાપ્તિજ માન્યો છે, અને તે
સાધનથી પરદેશમાંથી દ્રવ્ય ખેંચી જવું અને પોતે પૈસાદાર થઈ સર્વ સુખ સ પાદન
કરવાં એજ તેમનો મુખ્ય હેતુ છે. અને તેથી જ તેમને જોઈતાં સુખમાં હણુ ખામી
લાગે છે. કારણ વસ્તુ અધિકાર (possession of property) તે વ્યાપાર અધિકાર
(possession of commerce) થી ભિન્ન છે. વસ્તુ અધિકારથી આવ્યાદી, સુખ મળે
છે. વ્યાપાર-અધિકારથી દ્રવ્ય પ્રાપ્તિજ છે, પણ શાંતિ કે સતોષ નથી. મારે અન્ય
દેશને દરેક વસ્તુ પૂરી પાડી તેમની અટળક દોલત ખેંચી લાવવામાં જ, તેઓ મોટાં
માને છે. પરંતુ તે વસ્તુ તેને લગતી દરેક સરત પૂરી પાડે છે કે નહિ તેનું તેમને બાન
નથી કે ને આપણે આગળ જોઈશું ત્યારે બરોબર સમજશે.

માટે અન્ય દેશને પૂર્વ પાડી તેમની જરૂરીઆતો તૃપ્ત કરવા જતાં ધણેમાં આમો
દાર કરી અસહ સ્થિતિએ, પહોંચવું એજ જીવન તેનું જોઈએ.

આપણા ભારત વર્ષમાં પુરાતન કાળથી યથાર્થ દુનર સામાન્ય રીતે ધર્મ સ્નેહ તેમજ ઉપયોગિતાથી ભિન્ન છે. આપણી સુદર પ્રાચીન કારીગરીનો અંશ-ખંડો દુનર-ને આપણી સાંસારિક છાંદગીમાં મુખ્ય ભાગ ભજવતો વિશ્વભો હોત, અને ખાસ પર દેશીઓના આનંદ માટે બનાવવામાં આવેલી અદ્ભુત ચીજો હોત તો, કુદરતના વિષમ પ્રમાણે બહોળા વપરાશમાં ન આવતી વસ્તુઓ જેમ નાશ પામે છે તેમ ક્યારનોએ તે નાશ પામ્યો હોત.

આપણે પુખ્ત વિચાર કર્યા પછી તેમજ જનસમાજની ઉન્નત સંસ્થાઓનો અનુભવ લીધા પછી જાણીએ છીએ કે કુદરતના સૌન્દર્ય અને ઉપયોગિતા એ બે, દરેક વસ્તુઓ સાથે પ્રણીત સંબંધ રીતે પરસ્પર જોડાયેલી છે. તેટલાજ માટે મનુષ્યના પ્રત્યેક હરત કૌશલ્યમાં તે બંને સંપૂર્ણ રીતે દરિયાશર થયા જોઈએ.

સૌન્દર્યતા એ વિષય દરેક બ્રહ્મિત પરતે આધાર રાખે છે. જે ચીજમાં આપણે સૌન્દર્યતા નીહાળીએ છીએ, તેને અન્ય પ્રજા તદ્વિહીન માને છે. પરંતુ આપણી લક્ષણ પ્રમાણે એ તો નિર્વિવાદ છે કે આધુનિક યાત્રિક કામો, રેલવે પૂલો, મોટર વિગેરે નિઃસંકે ઉપયોગી છે, પરંતુ આપણી પ્રાચીન, સુદર, મનોહર વસ્તુઓ જેટલી ખુબીદાર સુસોભીત તેમજ ટકાઉ નથી. પણ અર્વાચીન કામો, જે પ્રખ્યાત 'કોન્ક્રીટરો' ના હાથથી યાય છે તે પ્રાચીન ભવ્ય કામો સાથે સરખાવતાં ટકાઉપણામાં, ભવ્યતામાં પણ જ ઉતરતાં હોય છે. કારણ એજ છે કે મિથ્યાભિમાનથી સર્વ વસ્તુઓની દેખીતી ઉન્નતિ મધ્ય છે. હાલના કારીગરોનું લક્ષ્ય દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ તરફ વધુ દોડ્યું છે દ્રવ્ય કમાવાની આતુર ઉત્કંઠા માટે વસ્તુના આકાર, શીલિતાપણ તેમજ ટકાઉપણું અને શા હેતુથી બનાવવાની છે તે સર્વેનો જોખમભરેલી રીતે જોગ અપાય છે.

કારીગરીમાં વ્યવસ્થાની બેદરકારને લીધે હજારો છાનાં કપટ યાય છે. જેથી માત્ર તકલીફ બને છે, તથા આપણા કારીગરોનું માન પડે છે. તેઓ કારીગરો કહેવાયવાની લાયકાત ઉપર પાણી ફેરવે છે. પ્રમાણીકપણું સાચવવા માટે તેઓએ ખાસ યીજનું જોઈએ.

પુરાતન કાળમાં આપણા દેશમાં 'સૌન્દર્ય' એ શું છે તેનું જ્ઞાન પ્રજાના દરેક કળા નિપુણ કારીગરોમાં તેમના કામોથી જ આમેઆપ પ્રકાશી ઉઠતું હતું. તે વખતે જેમ વૈદિક કાળમાં ઋષિ લોકો પોતાના આશ્રમમાં તેજ કે છોકવાને અંગણ આગળ કપારા કરી રોપતા હતા, અને અનેક આધુતિપાણી ગોઠવણે કરી સૌન્દર્યથી ખરબૂર દેખાવવાળા કપારાઓમાં ઉઠેલા શ્રમ લેતા હતા, તેમ દુનર કારીગરીમાં પણ સૌન્દર્યતાને પ્રધાનપદ કપારાઓમાં ઉઠેલા શ્રમ લેતા હતા, તેમ દુનર કારીગરીમાં પણ સૌન્દર્યતાને પ્રધાનપદ આપતાં હતા. જલે, વખતનો વ્યય યાજ કે જલે દ્રવ્ય વધુ ખરચવું પડે, અથવા તો લેનારને તે ચીજ મોઠી પડે. તે સ્વપણાની તેજી બીજકુય દરકાર કરતા નહિ. પરંતુ તે સમયે રાજ્ય રજવાડાઓ પોતાના કારીગરોને ઉત્તેજન આપવા પોતાના દરવારમાં જેકાઈ કારીગર ફરેતા ફરેતા આવે, અને જણાવે કે મહારી મહા સુધીયતે બનાવેલી કારીગરીની કાષ્ટ ક્ષમત કરી લેવું નથી, તેને આશ્રય આપી તે ચીજ પોતે બહોરી લેઈ પોતાના રાજ્યમાં તેવા કારીગરોને મોટી પદવી આપી વર્ષાચન બાધી આપતા હતા.

હાલતો જે સોધી ને 'ટાપડીય' ને ઘોળકા' વાળી મળે તે લેવા તરફ પ્રત્યક્ષ લક્ષ્ય થોડું છે. ઉપયોગિતા, ટકાઉપણું સૌન્દર્યને ક્ષેત્ર પુછતું નથી.

પ્રાચીન કાળમાં હિંદની માફક યુરોપના ગ્રીસ દેશમાં મૂલ્ય કળાઓ-કાવ્ય, શીલ્પ, નાટ્ય, આદિ સંપૂર્ણ દશાએ કેળવાયલા હતા. હિંદમાં જેમ સંસ્કૃત સાહિત્ય કાવ્યમાંજ હતું તેમ ગ્રીસમાં પણ તે જાણાનું સાહિત્ય કાવ્યમાંજ હતું. ગ્રીસમાં પણ મહાન બેકો, સુદની વ્યૂહ રચનાઓ, ગુપ્તોને અટકાવવાની મોટી દીવાલો તથા કોલા બુરજો તથા સાધારણ ઉચ્ચાલનની મદદથી દરિયામાં પૂલ બાધવા વીગેરે પ્રખ્યાત હતા, તેવીજ રીતે આપણા હિંદમાં પણ અદ્ભૂત કાતરણીવાળા દેવાલયો, પાટશાળાઓ, યજ્ઞ-મંદિરો, વ્યૂહ રચના, તથા અદ્ભૂત શિલ્પ-કૌતર કામ તે સમયની જાણકારી તેમજ અભ્યુદય બતાવી આપે છે. તે સમયના કારીગરોમાં ભૂમિતિનું જ્ઞાન ધણુંજ હશે તેની સાબીતી મળે છે. મુસલમાની રાજ્યમાં બધાયલી મશીનો, તાજમહાલ જેવી દુનિયાની નવાબની સીએમા ગણાતી કબરો, બુરજો, મિનારા, પાટશાળાઓ વીગેરે ધણાજ નમુના જોવા લાયક રમણીય રથાનો છે જે સર્વે સાબીતી આપે છે કે હસ્ત કારીગરીથી તેઓએ આજેહુજ અઘોષિક તથા યાત્રિક મદદથી પણ ન થઈ શકે તેવા તથા રમણીય તેમજ ટકાઉપણામાં આજમુધી અચલિત છે તેવા બનાવ્યા હતાં. પર્વતોમાં વિશાળ કોતરેલી ચક્રાઓ, એક પર્યટમાં સાંધા સિવાય કોતરી કાઢેલા મોટા મોટા ઘોડાઓ જે હજુ હયાત છે તે હાલના રાક્ષસી યજ્ઞોની પણ અલ્પતા જાહેર કરે છે.

યાત્રિક શોધના પ્રવેશ સુધી આપણા ઘરો, -મકાનો, પોવાક, રાચરચીકુ વાસણુ વીગેરે સર્વે કારીગરીયુક્ત હતાં, હજુ પણ જેની આંખ જુની બાધણીનાં ઘરો-સરસા માન વીગેરે ઉપર કરી ગઈ છે, તેઓને તો હાલની ફેશનની શ્રીસીમારીમાં તણાઈ જતુ થવાનો તેમજ યુરોપીયન રીતિનું અનુકરણ કરતા સુધારાના હિમાયતીઓની, સાદા, કારીગરી વિહીન સરસામાન વસાવી એક તકલેદી સાદા બંગલામાં રહેવાની પસંદગી કાંઈ વિચીત્રજ લાગશે. તેઓ વિલાપતીજ સર્વ વસ્તુ સારી એમ માને છે. તેઓને દેશ વસ્તુ હમેશાં જોડાળ કદંગી તથા ગંદી લાગે છે, તેમની યશુધીન્દ્રિયો વિલાપતી વસ્તુ ઉપરજ વેવાઈ ગઈ છે. આ ક્યન એક દેશહિતનું છે.

આપણા રાજ રજવાડાઓએ તેમજ ખાનદાન શીમતો તથા સાહસીક બ્યાપારી ઓએ હુન્નર-ઉદ્યોગ, અને આપણી નિત્યની સાંસરિય જીવંતીનો ગારો સંબંધ, પુનઃ સ્થાપિત કરવા પ્રયત્ન શીક રહેતું એ મુખ્ય દુરજ છે; કારણ હાલમાં એક દંતકથા સમાન થઈ પડેલો આપણો હુન્નર, જેઓના આધારે, તેના નાશ થતા અંકુરો પણ પાણ વિના આજ સુધી હુબળા હાલતમાં ટકી રહ્યાં છે તેને તેઓ પાણી પાછ ઉછેરે તો અંદકાળમાં મૂળ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે.

પ્રાચીન હિંદની કારીગરીવાળા કારીગરોને ઉક્ત સ્વદેશ ભક્તો થોડા રસ્તે તમન, ને ધન, તેમજ હાલની સુધરેલી વસાળ તેમજ વીજળીની નવામાં નવી શોધાવ મિશ્રિત કરી સહાય આપે તો જરૂર તેમના ઉપર હુન્નરખાન પ્રસન્ન ગઈ એક અબાદી આપશે.

એક અનુભવી અંગેજી સુતરશાસ્ત્રી કહે છે કે “હિંદમાં મહા સુતરીનને પણ પ્રખ્યાત ઇંગ્લેન્ડનીપરોએ બાવેલુ હાથ એવું એકે મકાન નથી કે જે ગ્રામીન કારીગરોએ બાધેના સુતરોની સરખામણીમાં કાણુબર પણ સુધી સકાય તીરસ્થાપિપણના સ્વબંધમાં હિંદના બાધકોએ પુરાતન કાળથી દયાતી બોધવે છે સ્વચ્છતા અને સૌન્દર્યતામાં એક પદનીએ પહોંચેના છે તેના કરતા બીજી વધુ સાખીતી આપવી તે તેમની એક હિંચર તાને લાજન લગાડવા જેવું છે હિંદુ તેમજ મુસલમાનોના બધા કાર્તિસ્તો, ઇમાનો, તેમજ કીસાઓ, આ દેશના તાપ, વરસાદ, તેમજ ઠંડીની પ્રમળ અને હાનીકારક અસરોની કમોટીએ ચડેનાં તેમજ ઝલતી મદમદગાઝનની, તૈમુરઅલી, નાદીરશાહ, તેમજ અબદુલ્લી જેવાઓની મહાતુટકારાણી ચલાઈઓના કૂર ફટકા પછી પણ રહેના શક્તિવાન થયા છે તે ઉક્ત સાખીતીમાં અનુભવન આપવા બસ અરે ”

હવે પણ દેશી રાજ્યોમાં તેના કારીગરોએ શિષ્ય શાસ્ત્રિઓના વારસોએ તેની કારીગરી કેટલેક અંશે જાળવી રાખી છે, તેમને તથા બીજા ગરીમાવસ્થાને લીધે બાપ-દાદાની કારીગરી સુમાવી સાધન રિનાના થઈ પડ્યા છે, અને અકબરને પ્રગવવા કાંઈપણ રસ્તો રહ્યો નથી, તેઓને ઉત્તેજિત કરવા તથા કામે લગાડના બેઈએ

આના બાપદાદાની કારીગરીને સાચવી રાખનારા વારસોને પરદેશ કે દેશની કુતર ગાળામાં શીખવા મોકલાય અને પછી ગ્રામીન, અને અર્ધગ્રામીન કળાતુ મિશ્રણ કરી હાલની નવી ઠંઠ પ્રમાણે જ્ઞાન લઈ નિપુણતા મેળવે તો જેવું મળેતું ! તેજ પ્રમાણે આપણા શ્રીમંતોની સખાવતો, ગરીમ વણકરો જેઓ હાથની શાળ ઉપર કામ કરનામાંથી પણ ધધાવિહીન થઈ પડ્યા છે તેઓ મારે, તેમજ જરત કામ, ગાતર કામ અને એવી કારી-ગરીઓ ઉપર વપરાય તો કેવું સારું !

ચોકુ કે ખેતી સબધી નિરીક્ષણ કરી આ લેખ સમાપ્ત કરીશું, ખેતી કરવા કેના પ્રકારનું ખાતર, કેની જમીન તથા તેને સુધારનાના ઉપાય, કેના હાથ તથા ખેતી-યજો વિગેરેનો ઉપયોગ કરવો કેવી રીતે સુધારવું, તથા પછતર જમીનને કેવી રીતે ખેડાણ વાયક બનાવવી એ સર્વતુ કૃષિતાળામાં જ્ઞાન લેના નિર્ધન ખેડુતોને મોકલાય, તો દેશની સર્વ સ્થિતિમાં સુધારો થાય એ નિર્ધિષ્ટ છે

વાયક વૃંદ, તને માલુમ હશે કે, યુરોપમાં ખેતી કેના પ્રકારે થાય છે. ત્યાંની જમીન પહાડી તથા પહોળી ખેતાય નહીં તેની છે ઇંગ્લાન્ડ સ્કોટલેન્ડમાં ઠંડી રીતે લીધે છે.હા ઉત્તરમાં નથી. તો ત્યાં ખેતી કરી કેના પ્રકારે ફેલ મેળવી રસાળ પ્રદેશ માફક અને પકવણ તેના ઉપર પૂરેલું લક્ષ કરી રીતે ચાપે છે તે જાણનાથી થણાજ આનંદ સાથે ખેદ થાય છે. સિશિર રીતે લીધે ઉત્તરમાં છેડને ઉજાણા આપનારા યુરોપી મદદ તેમજ કાચગ્રહો સ્કોટલેન્ડના લોકો વાપરે છે, તથા સ્કોટલેન્ડના પર્વતો ઉપર તથા આઈસ પર્વત ઉપર ત્યાંના લોકો ખેતી કરવા શક્તિવાન થયા છે તેઓ કહે છે કે “માણસનો સતત ઉલોગ તથા ખતથી પાંદાડી જમીનને પણ એક નંદન વન બનાવી શકે છે.” આ કથન વ્યાજબી છે તે તેમણે સાખીત કરી આપ્યું છે ખેદ એટલા જ

માટે યાવ છે કે, આપણા હિંદુ જોડે રસાળ પ્રદેશ, આખી પૃથ્વીના પડમાં કોઈ રથને નથી, અને તેનું જીવન ફક્ત ખેતી ઉપર જ આધાર રાખે છે, છતાં આટલો બધો પછાત કેમ છે તેનું કારણ શોધતાં સદજ ખ્યાલ આવશે કે તેને સુધારવાના બનતા ઉપાય લેવાતા નથી. ખેડુત વર્ગ ઘણા જ ગરીબ અને અજ્ઞાન છે, તેઓને ભારે કર આપવો પડે છે, તથા વવરાવાનારો તથા મુખી લોકો પેદાશમાં મોટો ભાગ પકાવે છે તેથી તે ખીચારાના નશિયો તો ગુજરાન જેટલું જ બચકે તેથી પણ થોડું રહે છે. આ ધણું જ દયાજનક છે. માટે ઉદ્યોગ દુનરતા સંબંધમાં જેમ કહ્યું તેમ આમાં પણ શ્રીમતોની ખાસ મદદની જરૂર છે. જાપાન વિગેરે દેશોમાં તો રાજ્યની ખાસ મદદ છે. આપણે તેનું નથી. તોરૂં પણ કાંઈ હરકત રાખવી નહિ. વ્હાવા બધુઓ, ધૈર્ય રાખી સંકટના સમયમાં આગસ મુદ્રી હાથ ઉદ્યોગ આદરો. સરકારની મદદની જરૂર વિના આપણે આપણા પગ ઉપર ઉભા રહેવા યક્તિવાન થવું જોઈએ. સરકાર જો કાંઈક મદદ આપશે તો તે આપણા માખાપ છે તેમાં કાંઈ અનુગ્રહ નથી. ને નહિ આપે તો સ્વાશ્રયતો પાડ તમે સારી પેઠે થોડાં વર્ષો થયા શીખવા માડ્યો છે તે ઉપર આધાર રાખજો, જેમ કોઈ એક આપકર્મી છોકરાને તેના માખાપ કાઢી મૂકે છે અને કાંઈ મદદ કરતા નથી, તેથી તે લાગણીવાળો પુત્ર પોતાની જાત મેહેનતથી જાપ કરતા સારી પ્રતિષ્ઠા સંપાદન કરે છે, પછી માખાપ પણ તેને હેતથી પાછો બોલાવી પોતાનો વારસો આપે છે. તેમ જો આપણે આપણી યોગ્યતા મેળવીશું અને સરકારને બતાવી આપીશું કે હમે હવે યોગ્ય છીએ તો તે પ્રસન્ન થઈ આનંદથી આપણને મદદ આપશે. અરે યોગ્યતાવાળા આપણને હુન્નર ઉદ્યોગની સ્વતંત્રતા હુંકામાં 'સ્વરાજ્ય' પણ જરૂર આપશે એ સિદ્ધ સમજાવો.

પ્રજાત્વ અને હોનો મળાધાર.

(લંડનની "ઈન્ડીયન સોસાયટી" સન્મુખ શ્રી. કે. દાસ એઓએ વાંચેલો નિબંધ)

આજકાલ હિન્દુસ્થાનમાં, છેલ્લા ઘણાં વર્ષો સુધી નહિં જોયલી હેવી, નવીન ભગ્યતિ પ્રસરી રહી છે, હોને પરિણામે અનેક લોકોના મુખમાથી-પ્રજાત્વ, પ્રબંધીયત્વ, દેશજનતા, રાષ્ટ્રીયપણું, એક દેશત્વ, એક રાષ્ટ્રત્વ, Nationality-આ શબ્દો આપણે વારંવાર સંભળીએ છીએ. પરંતુ જેટલા વિસ્તારથી આ શબ્દોનો ઉપયોગ ચાપ છે તેટલા વિસ્તારમાં હોનો ખરેખરો ભાવાર્થ ધણા લોકો નથી સમજતા એવું અમને લાગવાથી આજે આ વિષય પસંદ કર્યો છે.

"પ્રજાત્વ એ એક ઘણી જ વિશાળ અને જુદી જુદી બાબતોથી ભરપૂર વિષય છે. તે વિષે બરાબર લેખ લખવો હોય તો એક મોટું પુસ્તક થઈ જાય. પરંતુ આજના

જેટલા હુંકા લેખની અદર રહેને સંપૂર્ણ રીતે ગર્થવાનું અનુકૂળ હોવાથી મ્હે તેની ફક્ત એક જ બાજુ લીધી છે. આ બાજુ તે તેની ગજગીય બાજુ છે.

આપણે બધા જાણીએ છીએ કે એક પ્રજ્ઞા ભિન્ન ભિન્ન ન્યાત જાત વિગેરેની અનેક મંડળીયોની બનેલી છે, અને આ જાતિઓને પોતાના ખાનગી માર્ગ હોય છે પરંતુ આ મંડળીયો જેટલા પ્રમાણમાં દેશની સામાન્ય ઉત્પત્તિમાં હિત ધરાવે છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં તે દેશની સામાન્ય પ્રજ્ઞાત્મની ગણના થાય છે.

એક મનુષ્ય પોતે લીધરત કે કોન્ટ્રાવેર્સીય પક્ષનો હોય છે તે પહેલાં તે એક ઉચ્ચ છે તેમ તે હાંફુ તરિખે કે મુસલમાન તરિખે ઓળખાય તે પહેલાં એક હિદી છે. એક લીધરતને પોતાના ખાનગી વિચારો તેમજ ઉદ્દેશો હોય છે અને તેવીજ રીતે એક કોન્ટ્રાવેર્સીયની બાબતમાં પણ છે. પરંતુ આ બંને પક્ષના લોગે ઇશ્મડની ઉત્પત્તિના સામાન્ય વિચારથી એકત્ર બંધાયેલા છે જ્યારે મમત્ર દેશને ગતો કોઇ સવાલ આવે છે ત્યારે તેઓ પોતાના મતભેદને દૂર કાઢે છ કારણ કે તેઓ સપળા, બની વૃત્તિઓ અને લાગણીઓ કરતાં વધુજ સંજ્ઞા રસદેશાભિમાનની લાગણીથી એકત્ર જોડાયેલા છે. આ સામાન્ય લાગણી, દૃઢ વૃત્તિ, હેમની પોતાની જ વચ્ચે અરસપરસ રહેલી છે, અને નહિ કે હેમની અને બિન કોઇની વચ્ચે. આ લાગણીને તીવ્ર જ તેઓ એક જ રાજ્ય છત્રની છાયા નીચે સ્થાપિત થયા વડે છે ધાર્મિક બાબતોમાં જદા જે કામ સારે છે, સંસારીક બાબતોમાં એક જ કામ સારે છે તેજ કામ રાજકીય વિષયોમાં સ્વદેશાભિમાન સારે છે.

આ પ્રમાણે આપણે જોઇએ છીએ કે અનેક ન્દાની ન્દાની મંડળીયોનું, પ્રજ્ઞાત્મનું રાષ્ટ્રીયતાનું એક મ્હોટું મડળ છે. અને આ મડળના બળતો આધાર પણ દરેક ન્દાની મંડળીયોના બળ ઉપર જ છે આમ દોગા છતાં પણ રાષ્ટ્રીયતાનું આ મ્હોટું મડળ દરેક દરેક મડળી ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે જેવી રીતે આપણે કોઇપણ ઇશ્વરી હુકમ જેવા કે મુહુર, માદગી, સુખ દુખ વિગેરેનો અનાદર કરવાને રાક્ષિમાન જ નથી તેવીજ રીતે સામાન્ય દેશના લાગણુ કાષ્ઠપણુ કામ કરવાને, પ્રજ્ઞાત્મની લાગણી પ્રેરે તો હેમને અનાદર કરવાને માર્ગપણુ મડળી સમર્થ નથી પણ હેમને પોતાને તેથી ગમે તેટલું ટુકસાન થતું હોય. એવું કારણ એ છે કે દેશના હિતમાંજ સર્વના હિત સમાયેલા છે વળી આપણને ખબર છે કે, માર્ગપણુ કેકાણે એક પંચ એકકુ મથુ હોય તો હેમની અંદરના મ્હોટા ભાગના માણસોના જે વિચાર તેજ પચના વિચાર તરિખે જાહેર કરવામાં આવે છે અને આ હુકમ બધા માને છે, તેવી જ રીતે પ્રજ્ઞાત્મના વિચાર પણ દેશના મ્હોટા ભાગના વિચાર છે, અને વળી તે બધા દેશના બના મારે છે, તેથી પ્રીને દરેક દરેક મંડળ અથવા ન્યાત પોતાને થોડા ઘણા ગેરનાબ થતા હોય તો પણ હેમને માન્ય કરે છે આ પ્રમાણે આપણે જોઇએ છીએ કે પ્રજ્ઞાત્મના મુખ્ય આધાર સર્વના સામાન્ય મતને સ્વોપરી સત્તા આપવામાં જ રહેલો છે અને આ સત્તાનો અનાદર કરવો તે એક રાજ્યદ્રોહનું કામ છે.

આ પ્રમાણે જલેનું બધારણ રચાયલું છે તે પ્રજા પોતાના તત્ત્વ ઉપર જ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. અચુક માણસ કે મડળના હક્ક કે ધમ્મના તરફ તે ધ્યાન આપ્યા કરતી નથી. અને આ જુદા જુદા મંડળો પણ જ્યારે દેશનું કાર્ષ સામાન્ય કામ હોય છે ત્યારે પોતાના હક્કને મારે બચાવવા કપા કરતા નથી આવી રીતે અનેક મંડળીઓની સ્વદેશાભિમાનની લાગણીઓના બળ ઉપર આધાર રાખતી રાજ્યનિષ્ઠાનું બળ ધણ જ વધારે યથ જાય છે, આના દાખવા આપવાનું કાર્ષ કર્યું નથી. ઇંગ્લેન્ડ પ્રધાન મંડળની નિમણૂકે ત્યાં પાર્લામેન્ટ નામનું મંડળ કરે છે, પરંતુ આ પ્રધાન મંડળ પાર્લામેન્ટ કરતાં વધારે સત્તા ભોગવે છે અને તેથી પણ સ્થેલો દાખલો લધે, આપણું શરીર દરેક દરેક પૃષ્ઠા ઉપયોગી અવયવોનું મળીને બનેલું છે. પરંતુ આ શરીર જે અવયવોનું બનેલું છે તે દરેકના કરતાં વધારે બળવાન છે. અત્યાર સુધી આપણે જોયું છે કે પ્રજાતત્ત્વ તે જ્ઞાના જ્ઞાના મંડળો ત્યા જાતિયોનું બનેલું છે, અને જે મંડળ ત્યા જાતિયોનું તે બનેલું છે તે દરેકના કરતાં હેની સત્તા ત્યા હિત તરફ વધારે ધ્યાન આપવામા આવે છે.

જે આપણે બારીકીથી તપાસીશું તો માલુમ પડશે કે જે સામાન્ય કૌટુંબિક રીતિ હિંદુસ્થાનના આર્યોનું એક વખતનું ગૌરવ ત્યા કીર્તિ હતી, અને જે અઘાપિ પણ હેનું મુખ્ય સત્ત્વ છીનમ્મિત થયું છે તે છતાં એ, હિંદના જુદા જુદા ભાગોમા અસ્તિત્વ ધરાવે છે, તે રીતિના સિદ્ધાંતો ઉપર જ આ દેશજનતાના સિદ્ધાંતો રચાયલા છે. આ રીતિમાં આપણે જોઈએ છીએ કે, જુદા જુદા માણસોનું મળીને કુટુંબ થયેલું હોય છે, અને દરેક જુદા માણસને પોતાના વિચાર ત્યા સ્વાર્થ હોય છે, પરંતુ જ્યારે આપણા કુટુંબના સંઘણા લાભો સવાલ આવે છે ત્યારે દરેકના જુદા સ્વાર્થ ઉપર લક્ષ આપવામાં આવતું નથી એક કુટુંબમા આપણે જે લાભો એક બિનલ્લથી તદ્દન જ ઉલટા વિચારો ધરાવતાં જોઈએ છીએ, પરંતુ કુટુંબના સામાન્ય હિતની બાબતમાં તેઓ ધણી જ સરસ રીતે જોડાઈ જાય છે. દરેક માણસના મનમા પોતાનો, પોતાની જાતનો, બચાવ કરવાની લાગણી જન્મથી જ રહેલી હોય છે. આ લાગણી સ્વાર્થ છે, પરંતુ કૌટુંબિક જીવંતોના મૂળ સિદ્ધાંતો હેમાથી જ ઉત્પન્ન થયેલા છે. આપણા કુટુંબની ઉત્પત્તિ નહિ યાય તો જ્યારે પણ નહિ યાય. આ સ્વાર્થી વિચારથી જ લોકો કુટુંબના લાભની બાબતમા આવતા નહિ દેશાભિમાનના સિદ્ધાંતો પણ મૂળેથી આ સ્વાર્થી વિચારમાંથી, બંધાયેલા, પરંતુ જેમ જેમ મનુષ્ય જાતિ વધારે સુધરેલી બનેતી, ગર્ભ તેમ તેમ આ સ્વાર્થી વિચારોનો નાશ થયો અને હેને બદલે, આ દેશના કામમા વચ્ચે આવી હું, અચ્ચણ કરીશ તો પાપી યદ્યશ. દેશદોષી કહેવાઈશ, એવો નીતિમય વિચાર લોકોમા ફેલાયો. આ પ્રમાણે પ્રજાતત્ત્વના ત્યા કૌટુંબિક જીવંતોના મૂળ સિદ્ધાંતો એક જ વિચારમા રહેલા છે. દેશજનતા તે જ્ઞાના જ્ઞાના ધણા કુટુંબોના સમૂહોનું મળીને બનેલું એક મોટું કુટુંબ છે. વિસ્તારમા પણ મોટું હોવાથી હેમા ત્યા એક સામાન્ય કુટુંબના લાભ ધણીવાર વિરોધી હોય છે. પરંતુ આપણે યાગજ જોયું છે તેમ પ્રજાતત્ત્વ કોઈપણ કુટુંબના જુદા લાભ તરફ લક્ષ નહિ આપતા બધાના સામાન્ય લાભ તરફ જ નજર રાખશે અને એટલું તો શું પણ જરૂર પડે એક અચુક મંડળને કે પુરુષને પણ, બધાના સામાન્ય લાભને મારે દૂર કરતાં અચકારો નહિ. આ ઉપરથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે દરેક

મનુષ્યે, મને તેટલો જોગ ખમીને પણ દેશ એવા દરવાની છે. આ રહમતનું કોઈ મુશ્કેલ નથી. ફરીથી આપણા શરીરનો સાબરો લ્યો. દરેક દરેક અવયવ, જે મળીને આ શરીર બનેલું છે, તે ધતુજ ઉપયોગી છે, અને તેની સંભાળ અતિશય રાખવી જોઈએ. પરંતુ કદાચ એવો વખત આવે કે એકાદ અવયવ કાપી નાંખવું પડે અને એ તેમ ન કરે તો આખા શરીરને નુકસાન થાય તો શરીરના સાબરો ખાતર એ અવયવને એકદમ કાપી નાંખવું જોઈએ. આ વાત સર્વમાન્ય છે એક કુટુંબ અને આખા રાજ્યની વચ્ચે પણ આપો જ અંબે છે. રાજ્ય કે કુટુંબ બેમાંથી એકને નુકસાન થવાનું જ હોય તો તે કુટુંબને જ યત્ન જોઈએ. આ વાત દરેક માણસે માદ રાખવી જોઈએ. એ કદાચ પોતાને જ હાથે પોતાના રાજ્યનું કે પોતાના જ કુટુંબનું અનિષ્ટ કરવાનો વખત આવે તો રાજ્યને બચાવી હાથ કુટુંબનું જ અનિષ્ટ કરવું જોઈએ.

દરેક કુટુંબની દરજ્જા એ છે કે તેનું કાર્ષણ્ય કુટુંબી ન્હાની વયનું 'દોષ' તદ્દારે તેને સારી કેસરથી આપી તેના મનમાં નીતિના બીજ રાખવાં. પછી તદ્દારે તે મોટા થાય અને સ્વેચ્છાથી પત્ની શકે એવી રિયલિટીમાં આવે તદ્દારે પ્રજાતનો તેના ઉપર હમ થાય છે, એટલે કે તેણે પોતાનું સહ દેશોવાની બાબતો તરફ દેરવું જોઈએ. એ ખાંડે કે મોટા થાય તો પણ તે કુટુંબના બંધનમાંથી દૂર થતો નથી. પરંતુ હવે આ બંધનો લોખંડના જેવા સખ નથી પણ રેશમી દોરીના જેવા મુલાળા છે આ સમયથી દેશ જનતા તેને એક વ્યક્તિ તરિખેરીકાર છે કે જેથી કરીને તે સમગ્ર પ્રજાની પ્રવૃત્તિઓમાં પોતાની તરફનું ઉમેરણ કરી શકે.

અત્યાર મુઠી ને પ્રજાત શું છે તે રહમતવવા પ્રયત્ન થયો છે. આપણે 'જેલું કે તે અમક સામાન્ય વિચારોથી બધાવલી ભિન્ન જિલ્લ વ્યક્તિઓ અને મંડળોનું બનેલું છે; અને જે સત્તાઓ મળીને તેની સત્તા બધાવલી છે તેજ સત્તાઓ ઉપર તે સામાન્ય ચલાવે છે, અને વળી કોટુમ્બીક કે જિલ્લ કાર્ષણ્ય બંધનના કરતાં પ્રજાતના બંધનના હક વિશેષ છે.

હવે આપણે આ દેશ જનતાની લાગણીનું મૂળ શું છે તે તપાસીએ. જે કુંકામાંજ કહીએ તો "સામાન્ય ભાવનાઓ," આ બે સંજોમાંજ તે આવી રહેલું છે, પરંતુ આ બે સંજોજ તેને મારે બસ નથી. કારણ કે કોઈ વળી એવો સવાલ કરશે કે આ "સામાન્ય ભાવનાઓનું" મૂળ શું છે? અને કેશ સંજોગો વચ્ચે, અને કેવી તરેહના લોકોમાં તેમનો ઉદ્ભવ થાય છે? આ સવાલનો જવાબ આપવાનો પ્રયત્ન હું હવે કરીશ.

આનો સૌથી સહેલો ઉત્તર, જે દરેક જનતા મનમાં આવી જાય છે તે એ છે કે; જે પ્રજા સામાન્ય જાતિ-કુળમાંથી ઉતરી આવી હોય, સામાન્ય ભાષા બોલતી હોય, અને સામાન્ય ધર્મ પાળતી હોય તેની વચ્ચે "સામાન્ય ભાવનાઓ"નો ઉદ્ભવ થવાનો સંભવ છે. એટલે કે પ્રજાતનું મૂળ, જાતિ, ભાષા અને ધર્મમાં આવી રહેલું છે, કેટલેક દરજ્જે આ ખાંડ છે. એ તરવે પ્રજાત ઉત્પન્ન કરવામાં ધણીજ અગત્યની મદદ આપે છે. પરંતુ તેમ ચર્ચામાં તેમના વગર આવી નહિ શકે તેમ નથી. તદ્દારે કહેવું એમ

છે કે જાતિ, ભાષા, અને ધર્મની ભિન્નતા એ એવી અડચણો નથી કે જહેને લીધે પ્ર-
જાત્યનો ઉદ્ભવ થતો અટકે. કેટલાએકને મ્હાર કહેવું પણ ઉછાંછળુ લાગશે ખરું, પરંતુ
વિચાર કરતા માલૂમ પડશે કે જાતિ, ધર્મ ને ભાષાની ભિન્નતા, દેશ જનતાના ઉત્પન્ન
થવામાં કાંઈ પણ કાળે કાંઈ પણ હરકત કરતા થઈ પડી નથી. જો આ
બાબતમાં ઐતિહાસીક પૂરાવા જોઈતા હોય તો તે પણ પુષ્કળ છે. સ્વીટ્ઝરલેન્ડ, જે યુરોપ
ખંડમાં પણ જ સરસ રીતે આવતું એક રાજ્ય છે, જેના, જાતિ ત્યા ભાષાની ભિન્નતાના
લક્ષ બિંદુથી જોતા ત્રણ વિભાગ કરી શકાય તેમ છે. ત્યાંના કેટલાએક લોકો ફ્રેન્ચ છે,
કેટલાએક જર્મન છે, મ્હારે કેટલાએક ઇટાલીયન છે અને આ ત્રણે દેશના લોકો હો-
મની પોતાની જ ભાષાઓ બોલે છે. વળી ધર્મ સંબંધી ઐક્ય પણ હોમનામાં નથી.
આટલું હોવા છતાં પણ સ્વીટ્ઝરલેન્ડ એક સ્વતંત્ર રાજ્ય છે, અને ત્યાં પ્રજાત્યની બિલકુલ
ખામી નથી. વળી બેલ્જિયમનો દાખલો સ્થો. ત્યાંનો એક વિભાગ હોલાન્ડની જોડે વધારે
મળી જાય તેવો છે મ્હારે બિલ્કે વિભાગ ફ્રાન્સ સાથે વધારે મળતો આવે છે,
તેમ છતાં પણ આખા બેલ્જિયમમાં સ્વદેશાભિમાનની લાગણી પ્રસરી રહેલી છે. વળી
ફ્રાન્સ જેવા આગળ વધેલા દેશમાં પણ કલેરીકલ્સ, અને પ્રોટેસ્ટન્ટ્સ, એ પ્રમાણે
ધર્મના બે પથ છે, અને હોમની વચ્ચે, ભિન્નતા હોવી છે કે તેવી ભાગ્યે જ બિલ્કે કાંઈ
દેશમાં હશે. તો પણ ફ્રાન્સ એક મહાન સામાન્ય છે. વળી અમેરિકાના યુનાઈટેડ
સ્ટેટ્સમાં પણ જુદી જુદી જાતિના અને ભિન્ન ધર્મ પાળનારા લોકો વસે છે. હાવા તો
બિલ્કે અનેક દાખલાઓ છે. અને હેતુ કારણ પણ દેખીતું જ છે. ધર્મ અને જાતિની
ભિન્નતાનો અર્થ શા છે ? શું તે એમ નથી કે જુદી જુદી જાતિના અને જુદા ધર્મ
માનનાર લોકોના મત અમુક બાબતમાં ભિન્ન છે. ? હું ત્યાં મ્હારા ભાઈ દરેક બાબતમાં
ભિન્ન મત હોઈયે, પણ શું તેથી હમે કૌટુંબિક બંધનથી ગદાપડ્યા નથી ? તેવું જ
પ્રજાત્યની બાબતમાં છે. જેના રેશમ જેવા સુવાળા બંધનો ભિન્ન જાતિ ત્યાં ધર્મના
લોકોને બાંધેલા રાખે છે.

વળી સ્વદેશાભિમાનના તત્વનું બિલ્કું પણ એક મૂળ છે, જહેને મી. મીડલ ધણી જ
અગત્ય આવે છે. હેવું કહેવામાં આવે છે કે પ્રજાત્ય ઐક્યનું ખરું મૂળ તો એ જ છે કે
તે પ્રજાત્ય ઇતિહાસ સામાન્ય હોય, દંતકથાઓ સરખી હોય, અને વળી પાછલા વખતમાં
થયેલી લડાઈઓમાં મેળવેલી જીત કે હારને બધા સરખી જ અગત્ય આપતા હોય. પણ
ઉપર જતાવેલા બિલ્કે તત્વોની માફક ધણી જ જરૂરના છે તેમ નથી. હોમના વગર પણ
ચાલી શકે, આ કારણો પ્રજાત્યને મજબૂત રહાય આપી શકે એટલી વાત તો ખરી છે,
અને આ તત્વોને લીધે જ ઇટાલીનો પુનરોદ્ધાર થયો અને ત્યાંની પ્રજાએ સ્વતંત્રતા, મે-
ળવી, એ વાત પણ ખરી છે. પરંતુ સનાતન એ છે કે પ્રજાત્યને વારસે આ મૂળ શું ધણું
જ અગત્યનું છે ? સ્વીટ્ઝરલેન્ડના લોકોએ પ્રજાત્ય ઐક્ય મેળવ્યું ત્યારે શું તેઓને
પાછલો સામાન્ય ઇતિહાસ હતો ? અમેરિકાની પ્રજામાં પાછલી સામાન્ય દંતકથાઓનો
ભંડાર હતો ? નહીં જ. હાવા ધણાય દાખલાઓ છે. ત્યારે પ્રજાત્યનું ખરું મૂળ છે શું ?
આપણે ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે તે મૂળ કાંઈ સંજ્ઞાતિયપણામાં નથી, સામાન્ય ભાષામાં
નથી, સરખા ધર્મમાં નથી, તેમજ સર્વ સામાન્ય ઐતિહાસિક અને બિલ્કે દંતકથાઓ.

ઇંગ્લેન્ડના દગા ભરેલું કરપીણ કામ જૂઠી બધા ૨૨૨૫ તેઓ ઇલેક્ટ્રોની ખીણની અંદર ઇંગ્લેન્ડે ચલાવેલી કૂરકતવ કોઈ પણ દીનસે જૂઠી ભય તેમ છે ? હા. આજ જવાબ હેમને વાસ્તે બરાબર છે. અરે, એથી પણ વધારે હેમને કહેવાનું છે. ખુદ ઇંગ્લેન્ડમાં જ બે પક્ષ હતા. તેઓએ પોતાના મત બેઠનો નિર્ણય લાવવાને માટે સખ્ત લડાઈ કરી હતી. અને આ બન્ને પક્ષો હજુ પણ ઇંગ્લેન્ડમાં હસ્તિ ધરાવે છે ફક્ત હેમણે પોતાના નામમાજ ફેરફાર કર્યો છે, બાકી હજુ પણ હેમનામા મતબેદ છે. આ બધું હોના છતાં પણ આ બન્ને પક્ષો અસલના વખતમાં હેમજ હાલના વખતમાં પણ એક પ્રબલતાના સામાન્ય વિચારથી બંધાયેલા છે આ બન્ને પક્ષો પોતાની ગણ ગુજરી સભારે તો હેમની વચ્ચે કડવારાની લાગણી ઉત્પન્ન થાય તેમ નથી ? અને આમ હોના છતાં, શું તેઓ એકજ પ્રબલ તરીકે બેઠાયલા નથી ?

આપણે પણ એક પ્રબલ નથી હોવા ખોટા ખ્યાલથી દોરાઈ નહિ જતા મનમાં નક્કી બાણું જોઈએ કે આપણે બધા એકજ પ્રબલ છીએ શું આપણામાનો દરેકજણ કોઈ પણ નાત કે જાતનો હોવા પૂરેલાં એક હિંદવાન નથી ?

આ બાબત ઉપર હું સ્વામિની નિવેદિતાના શબ્દો ટાકીશ. “જ્યારે બધા સામાન્ય પાકથીજ પોષાય છે—જ્યારે દુકળ પડે છે ત્યારે બધાનો સાથેજ મરેા થાય છે—જ્યારે દરેક રૂતુને બધા સરખી રીતેજ વધાવે છે અને નરસાદ નથી પડતો તો બધા સાથેજ લાગાજ કંઠળાણ કરવા મંડી ભય છે—અને જ્યારે બધાની હાજતો—આશાએ ભય—અને પ્રેમ એક સરખા જ છે ત્યારે આ બધાએને કયા વિશ્વ જુદા પાડી શકે તેમ છે ? ” સત્યતાથી તપાસતા જે લોકો બેઠાયલા છે તે લોકોને કયો માનુષી પ્રચાર જુદા કરવાને શક્તિવાન છે ?

જ્યારે “ વડે માતરમ્ ” નું પ્રબલકાય ગીત ગવાતું હોય છે ત્યારે દરેક દરેક હિંદુ પુત્રનું હૃદય આનંદોર્મિથી ધડકતું નથી ?

વડુ મા ! તને,

સુખ, સુલ, હિમગિરિ પવને ।

ધન્ય લીલોતરી સોહિત ત્હમને ।

વડુ મા તને ।

ચાદની ચળકે, જામની પવકે,

કુસુમ વિકસે દુમરૂળ લળકે,

વદન હસિત,

વચન વસિન,

સુખદ, વરદ, મા તને ।

વડુ મા તને ।

x x x x x x x x
x x x x

નમિયે નમિયે કમલે અમલે !

મુજલે મુજલે અતુલે ! મા તહને !

વન્દુ મા તહને !

જય, જય, જય, સ્થામન સરલે !

ધરણી, તરણી હસિત ધુરિતે !

વન્દુ મા તહને !

શુ આ રસાળુ ને યશાળુ ગીત હોંદુ ત્હેમજ મુસનમાન સીખ ત્હેમજ મરામની
બુમિ હિંદના ગાન કરતુ નથી ?

શુ આ ગીત દરેક હિંદીની માતા બારતભૂમીના ગુણ ગાનું નથી ?

* સીસ્ટર નિવેદિતાનો સ્ત્રી શિક્ષણ સબધી પત્ર

૧ લેવેડગ ગાર્ડન્સ, લડન છ' વે

પ્રિય બધુ,

ત્હમારે વિષય ધણેજ ઉપયોગી છે, અને તે વિશે લખનાની નહને તંક
મળી તેથી ખરેખર હું નહને ઘણીજ ભાગ્યશાળી સમજી છું

ત્હમે જે છોકરીઓના શિક્ષણ વિષે લખો છો ત્હેમની ઉમર જણાવી નથી, પણ
હું ધાર છું કે ત્હમે સર્વ વયની સ્ત્રીઓ વિશે સામાન્ય રીતે કહ્યો છે, અને તેટલા માટે
ત્હમે યુવાન અવિનાહિત બાળાઓને બાદ કરતા નહિ હો વળી હું એમ ધાર છું કે
ગુજરાતી ભાષા બોલતી કન્યાઓ માટે ત્હમારું કહેવું છે

બાળામાથી સ્ત્રી શિક્ષકો બોળી લેવા માટે હું સનાહ આપતી નથી કારણ કે
બાળાની સ્ત્રીઓ ગુજરાતી ભાષી શકશે નહિ અને તેથી ત્હમને પરશિક્ષણથી વચ્ચે
આવતી અડચણો ઘણી નડી ઘણું ખરું અચેજ ભાષામાં ચતુરતા વડે માનસિક
તથા નૈતિક શિક્ષણ દબ રીતે આપવા માટે સર્વ સાનનો પાયો મરુભાસામાં મુરદ કરવો
જરૂરનો છે તોપણ નિશક એક સારી બાળાની સ્ત્રી વ્યવસ્થાપક, એક અચેજ નયવા
તો ખીજી પરદેશી સ્ત્રીશિક્ષક મરતા અસમ્ય દરજ્જે ઝેર છે અને ત્હમે ખીજી પુરતા
ગુજરાતી શિક્ષકો તેણીના હાથ તલે મેળવો તો તેથી ધણીજ સહાય મળશે ત્હમે તેવી
સ્ત્રી માટે સલાહ માગતા હો તો મીઝજ એચ, સી સીકાર-ટે-ગ્રીમીસ એસ એસ
બોર ૮૨-૩ અપર સરક્યુલર રોડ કનકતા-ઉપર લખો, નહને ખાતરી છે કે તે ત્હમને
મદદ આપશે પરંતુ સ્ત્રી શિક્ષકની મોકરીયા જદ મળી આવશે, જે તેણીના મતિ
સાથે અમદાવાદ આવશે !

* અમદાવાદના વેદસનાનન ધર્મોત્તેજક મહાન તરણી સ્ત્રી શિક્ષણ કેવા ધાર મુ ઉપર અપાવ
એકએ તે સબધી તેમનો મત તથા જે જરૂર થો તો કમ સારી સ્ત્રી શિક્ષક મોકરી રોકો કે જેમ
એમ મુજબમા આવતાં તેવા જવાબમાં તે મડગના રોકેરી ઉપર તે બાગએ આ પત્ર લખ્યો છે
દાવર્માં કમક વિશેષ સ્ત્રી શિક્ષણના વિચારો સર્વના હોવાથી આ પત્રને લોકોની વિચારમાને અર્થ
પસિદ કરવો ઉચિત મરવો છે

૧૭ બોરપરાલેન બાગ બજાર કચકતામાં આવેલી વિવેકાનંદની સ્કુલમાં સીસ્ટર ક્રીસ્ટાઈનનું કામ બતાવી આપે છે કે ત્યારે હિંદુ સ્ત્રીઓને, વહેમના ધર્મ અને બંધારણ તરફ માનપૂર્વક ઉત્સાહ ધરી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે ત્યારે તેનો લાભ લેવા તેઓ અસંત આતુર હોય છે. તેથીએ શીખવા ભરવાના કામથી પહેલા શિક્ષણ શરૂ કર્યું. અને દરેક વયની સ્ત્રીઓ શીખવા માટે ત્યાં આવતી. વૃદ્ધ સાસુઓ તેમની પુત્રવધુઓને તથા માતાઓ તેમની પુત્રીઓને લેઈને આવતી, અને સર્વે સાથે મળી બ્રહ્મસથી શિક્ષણ લેતાં. અમે વળી ગીતામાંથી કેટલુંક વાંચતા, અને દુનિયાના બિન્ન બિન્ન દેશો વિષે નકશા સાથે વિવાદ કરતા. વર્ષ બે વર્ષ પછી તેથીએ યુવાન સ્ત્રીઓનો સામાન્ય શિક્ષણ માટે વર્ગ કાઢ્યો, અને આ પ્રમાણે હજુ ચાલે છે.

હું જાતે માનું છું કે, જે શિક્ષણથી સ્ત્રીઓને સ્વદેશાભિમાનથી વિમુખ કરે, એવું કોઈપણ શિક્ષણ તેમને નહિ આપવા બાબત હિંદુ કલ્પણ તથા ચરવીરતા બતાવે છે. પણ અલબત્ત આપણે એ પણ યાદ રાખવું કે, સંપૂર્ણ બ્રિટીશ અને પ્રજાતંત્રના શિક્ષણની સંપૂર્ણ પદ્ધતિએ એક ક્ષણ છે. માટે આપણે જે રીયતિમાં હોઈએ, ત્યાંથી શરૂઆત કરવી જોઈએ. હમેશાં ધણા ભાગે ગૃહમાંથી સારી નરસી ભાવનાઓ-અસરો ઉત્પન્ન થાય છે, અને નિરાળોમાં તો જ્ઞાન મળે છે. જે ભાવના ધણી નિર્મળ અને મજબૂત હશે, તો જ્ઞાન તેના કાચ કરતાં કંઈ વિશેષ નથી, એટલે કે તમે તમારી નાની બાળકોઓને ઘેર શિખવવાની ફરજ બજાવી યથાર્થ ભારતપુત્ર થવાનો યશ પ્રાપ્ત કરશો, તો દુનિયાની એકે નિરાળ તમારી સંતતિને દેશાભિમાનથી કદાપિ ભ્રષ્ટ નહિ કરી શકે. નિરાળ અંતઃકરણની બાળતમાં ધર કરતાં ઉતરતી છે, આ સસ તમને જાતે જ જણાશે.

મારે કહેવું જોઈએ કે, મુખ્યમાં આવેલી એક મોટી કન્યાશાળાની મુલાકાત લેતાં ૧૦-૧૧ વર્ષની બાળાઓને ટેનિસન મોટે બોલતી મેં જોઈ; પણ તેમની ભાગ્યેજ કોઈએ સતી સીતા કે સાવિત્રીનું નામ પણ સંભળ્યું હશે એવું મને જણાયું. આથી મને ધણું આશ્ચર્ય લાગ્યું. અને શિક્ષણ કહેવાયજ નહિ. પણ તે એમ પણ બતાવી આપે છે કે જે ગૃહમાંથી તેઓ શિખવા જતી હતી, તે ગૃહમાં ધણીજ આખી હોવી જોઈએ.

હિંદના કોઈ પણ પ્રાંતમાં અત્યારે પુરતી યથાર્થ શિક્ષણ પામેલી સ્ત્રીઓ નથી, કે જે સ્ત્રીશિક્ષણનો બધો ભાર ઉપાડી શકે; તેઓને પુરોનો સહાય તો જોઈએજ. આથી એમ નહિ સમજવું કે પુરોએ સાળામાં જવું. આના સંબંધમાં ફક્ત વૃદ્ધ પુરુષો સિવાય-હું સંપૂર્ણ નાપસંદ કરીશ. અને અર્થ એ છે કે, ધરડા પિતાઓએ પોતાની નાની બાળાઓ સાથે સમજુતી સહિત ઉચ્ચ બાળતો વિશે વાતચિત ચલાવવી, અને બાઈઓએ પોતાની બહેનો સાથે જ્ઞાનગોષ્ઠી કરવી; એ એક પોતાની પવિત્ર ફરજ મનાવી જોઈએ, વળી શિક્ષકોએ એજુકલેટર્સ (જુદા જુદા જ્ઞાનસ) દ્વારા શિખવવાને એકઠાં અને ચક્રવાં શરીરોમાં તથા ગામડાઓમાં ભારત અને ભાગવતની કથા કરનારા માણસોની પેઠે જોડાવું જોઈએ. અને આપણા ચાપક યુવકોએ ખાસ કરીને વાચનમાળાઓ (સ્કુલમાં ચલાવવા માટે) તૈયાર કરવામાં તથા ચોપાનીઓમાં દેશી ભાષામાં લખવાને અંતથી લાગવું જોઈએ.

સ્ત્રીઓ માટે ઉપયોગી નવીન વાંચનમાળા કરવાની પ્રાર્થના.

એક અમારા સ્વદેશજનક તરફથી અમને જણાવવામાં આવ્યું છે કે તેમને સ્વદેશજનતા ઉપર રચાયેલી સ્ત્રી શિક્ષણ માટે પહેલાથી ત્રીજા ધોરણ સુધીની વાંચનમાળા જોઈએ છીએ આ કાર્ય ખામ દેશવિત્તને માટે છે વાગ્તે આશા છે કે દરેક વિદ્યાનુ દેશવિત્તિમિતક પોતાથી બનતી મદદ આપવા તત્પર થશે જે દેશજનકને આ કાર્યની સિદ્ધિમાં સાધન બૂલ થવા મુશ્કેલી હોય તેમજ નીચેની સૂચનાઓ ધ્યાનમાં લઈ પ્રસ્તુત વાંચનમાળા સ્વચાલે આરંભ કરવો, અને તેને અમારી તરફ મોકલી આપવી તપાસ તથા ચુકાતીને અર્થે નીચેની વિદ્યાનુ જનોની એક ખાસ કમીટી પાસે તેની પસંદગી કરાવ્યા બાદ તેને છપાવવામાં આવશે.

૧ પ્રસ્તુત વાંચનમાળાની બાંધ શુદ્ધ, સરળ અને વ્યવહારુ જોઈશે.

૨ દરેક હિંદુ ધર્મીઓને ઉપયોગી તથા માન્ય થાય તેવા હિંદુ ધર્મનાં તત્ત્વો તેમાં સમાવેશ જોઈશે.

૩ ધરવૈદ્ય, બાળકોની આવજત વિગેરે શારીરિક શાસ્ત્રના વિષયો તેમાં સમાવવા જોઈશે.

૪ સતીસીતા, સાવિત્રી વિગેરેના શીષણ ધર્મવાળાં તથા વીર મહાત્મક ચરિત્રો હુકમમાં આવવા જોઈશે.

૫ વીર પુરુષો તથા મહાત્માઓનાં જીવન ચરિત્રો પણ આવવા જોઈશે, જેવા કે પ્રતાપ, ગોતમ વિગેરેના.

૬ સ્વદેશી તથા દેશજનતાપર ઉપયોગી ચર્ચા.

૭ નૈતિક શિક્ષણના પાઠો સહ વગેરે નીચેનાં વ્યાખ્યાઓ તથા તેનાં દર્શાવના પાઠો (ઐતિહાસિક પૈર્ષિક)

૮ સ્ત્રીઓને અતુલ્ય આવે તેનાં સાગ કવિઓમાંથી ચુટેલા મન્યો.

૯ સ્ત્રીઓને ઉપયોગી ગૃહ વ્યવહારની તથા ગૃહ વ્યવસ્થાની ઉપયોગી મામતો.

૧૦ સ્ત્રી જનસમાજનું એક મુખ્ય અંગ છે એનું જ્ઞાન કાવે એમાં જોષ જનક પાઠ.

ઉપર પ્રમાણે પ્રગતિની દૃષ્ટિ કરે તેવી રીતિય તે રચાયેલી હોય જોઈએ, સ્ત્રી કરીને નહાનપણથી બાગાઓનું હાલમાં ઉમદી છાપ પડતા સંસ્કારની તેમજ દેશ પ્રત્યેની પોતાની કે જે આદર કરવા જેવો સન્નિમાન થાય.

કેવળ સ્વદેશ ઉત્તરિની માર્ગ સિદ્ધિને માટેજ આ સ્ત્રીઓની પ્રાર્થના છે, તેથી આશા છે કે અમારા વિદ્યાનુ જોઈએ તેમજ અન્ય ગુરુદે જન્મુઓ પોતાના નવરાજ્યો સમય આ ઉપયોગી કાર્યમાં મદદ આપવામાં ગળતા પાછીપાતી નહિ કરે.

આના સંનિધમાં પણ વ્યવહાર નીચેના ચરનામે કરવા વીનતી છે.

તંત્રી.

‘ ઉદ્યોગધન ’ એડીટર રીચાર્ડસ.

અમદાવાદ.

સુખસિદ્ધ ઠા. જમનાદાસ એમચંદ, સંપ્રોધક L. M. & S. ની રખરખ
નીચે તૈયાર થતી ઠા. એન. હોલની હોટેલપથોગો દવાઓ.

પ્લેગ કીલર

જરૂર વાંચો.

પ્લેગની રાખખાણુ દવા.

જરૂર વાંચો.

આ દવા નાના બચ્ચાથી તે મોટી ઉર્મરના માણસોને સરખી રીતે આરામ કરે છે
ને પીવામાં ફરિયાદ છે, દરરોજ અવાર સાંજ પ્લેગ કીલર પીવાથી પ્લેગની દહેશત દૂર
રહી રૂંઘ મેલો નથી અને જેને ખેચ લાગુ પડ્યો હોય તેણે દિવસમાં ચારથી છ વખત
આ દવા પીનાં તેને પ્લેગની ચારે જાત નાણુર થાય છે. પ્લેગ જ્યાં જ્યાં થતો તેણે ત્યાં
મેડાએ પોતાના કુટુંબના રક્ષણ માટે દરરોજ તે દવા પીતી, અને ધર્મ જાને તેમજ
મુસાફરી તેમ પોતાના કુટુંબમાં રાખતી, કેમકે પ્લેગ કીલર વખત લાગુ પડશે તે કહી
શકાય તેમ નથી.

પ્લેગ કીલરે પ્લેગના માટે વપરાતી બીજી દવાઓ કરતાં પાણીતાણા, ભારત-
ગર, અમદાવાદ, વડોદરા, ખેડાજી, મહેસાણા એમ ઇલાકાં શેઠરોમાં બહુ જારી
અસર કરી નામ મેળવ્યું છે.

એક વખત આ મીઠી વાપરવાથી ખાતો થશે, આ માત્રી રોજે ધણુ કુટુંબોલુ
સમાનાય શક્ય છે, વારંતે વખતસર મેલી તેનો લાભ મેળે નદિતો પરતાવું પડશે.

પ્લેગકીલર સર્વે દવા વેચનારને ત્યાંથી મળે. કૌમત રૂ ૧-૪-૦

દવા કેમ વાપરવી તેની સમજ દવાની જાટથી સાચે હોય છે. કૌમતના સામા ન
જેનાં તેના મુખ ઉપરજ ખાસ વીચાર કરવો.

આ દવાની ફરીશાઈ બીજી કોઈ દવા કરી શકતી નથી.

એન્ટી મેલેરીઆ.

તાવની અકસીર દવા.

એન્ટીમેલેરીઆ નામ વાંચી ખરીદજો, કમાણી નહીં.

જેવા કે મેલેરીયામાંથી થતો ફેણુદા, એમંતરીઓ, તરીઓ, ચોથાંઓ વિપમજવર.

વળી આ દવાથી આદારીશી અને ચરીસની કમાણ, દખાવો, જરોજની આઠ (લીવર)
(ઇન્ફલુએન્સ) સખત ચરહોને તાવ નાશ પામે છે. કૌમત દોશી એકનો રૂ ૧-૦-૦

આ દવાની સેંકડો જાટલીઓ અમદાવાદની મીસોમાં તથા મુળાઈ, વડોદરા, અને
પાણીતાણાની જગા વખેરમાં ખપી ગઈ છે. ખરે તરી તો પૈસા પાછા. સર્વે શહેરમાં મળશે.

જલ્પીતા શેઠ મનસુખભાઈ ભયભાઈ, સોલીલીટર બાઇસકેર નાનખાઈ, પાણીતાણાની
આણુદેહ દવાખાણુની પેટી વખેર જલ્પીતા મુદરથી અને રાકેરોએ ઉત્તમ સર્ટીફિકેટો
આપ્યાં છે.

હિંદુ દેહ ટાનર—દરકોઈ કારખાણી નીખજતી નખગાઇનો નાશ કરે છે. સક્રિયને
માટે આના જેવી કોઈ દવા નથી કી. રૂ. ૨.

કોસેરા કેમ્ફર (અસલ અર્ક કેમ્ફર) ઉવળી, ગાંઠ, કાસેરા, અપચો, મુંઠ,
અતિસાર, સહેજખને દૂર કરે છે. કી. સાર આના, જગજાંધે સેનારને વટાવના બાવે વે.
વતખવકાર નીચેના સરનામે કરવો,
અવામાં આવે છે.

સુપ્રીન્ડેન્ડ—ડા. N. Hall & Co. લેમેરેટરી. રીચીરો—અમદાવાદ.

જાહેર ખબર.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ આરાખની દેવી છે, પૌષ્ટિક દવાઓની મહારાણી છે, રાકટરો અને વૈદોનું અમોઘ હથિયાર છે, શક્તિનો અખૂટ ખજાનો છે, સ્મરણશક્તિનો આગર છે, દુઃખીયાને આશીર્વાદ છે અને હુંકામા મનુષ્ય માનનું જીવન છે.

શુભ થયેલી યાદદાસ્ત, શુભ થયેલ તાકાતને પાછી મેળવના માટે, મગજને પ્રેરિ આપવા માટે, માનતાંતુઓને તેજ કરવા માટે, તથા લોહી સુધારના માટે આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ બિનહરીફ ધ્વજાજ છે.

કિંમત ગોળી ૩૨ ની ૩બી ૧ નો ૩પીઓ ૧.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

માલિક, આતંકનિગ્રહ ઔષધાવધ—સ્થાપિત ધરનીસન ૧૮

હેડ ઓફીસ—જામનગર—કાઠિયાવાડ.

બ્રાંચ ઓફીસ. મુંબઈ. કાલકાદેવી રોડ.

નં. ૧	નં. ૨	નં. ૩	નં. ૪	નં. ૫
મુખર્ષી.	કચકતા.	પુના-સીટી.	વડોદરા.	અમદાવાદ.
કાલકાદેવી રોડ.	દેરીસન રોડ.	જુધવારપેઠ.	રાવપુરા.	સીમીરોડ.

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

Pay-Nothing-A guide to Health, Wealth and Prosperity
In English p. p. 100) Gratis Post free, Apply to,

Vaidya Shastri Manishanker Govindji

Jamnagar, Kathiawad.

મગવદ્ગીતા.

શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર તથા પૂરતા વ્યાખ્યાન સાથે.

જ્ઞાપૂર્વ વિસ્તૃત અને વિશદ વ્યાખ્યાન સાથે, મૂળાભ્યાસ, શુદ્ધ અર્થ તથા અત્યુત્તમ પુષ્કળ વ્યાખ્યાન સહિત આ આર્ષતત્ત્વ જ્ઞાનનું અપ્રતિમશાસ્ત્ર દરેક સહૃદય, ધર્મપ્રેમી અને દરેક મુમુક્ષુ મનુષ્યે અવશ્ય વાંચવા અને અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. ૬૬ રૂબી આઠ પેજી લગભગ ૮૦ શરમ પૂર્ણ પાકું. કિંમત રૂ. ૪-૦-૦ આર પોસ્ટજ આના ૫ મ.

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

ગુપ્તસિદ્ધ દા. જમનાદાસ પ્રેમચંદ, સચોધક L. M. & S. ની કેમ્બ્રિજ
નીચે તૈયાર થતી દા. એલ. હોલની લોકોપયોગી ક્વાઓ.

પ્લેગ કીલર

જરૂર વાંચો.

પ્લેગની રામઆણુ દવા.

જરૂર વાંચો.

આ દવા નાના બચ્ચાથી તે મોટા ઉર્મીના માણસોને સખી રીતે આરામ કરે તે પીવામાં સ્વાદિષ્ટ છે દરરોજ સવાર સાંજ પ્લેગ કીલર પીવાથી પ્લેગની રહેણાક રહી જેગ થતો નથી અને જેને પ્લેગ લાગુ પડેલા હોય તેજી દિવસમાં ચારથી છ વખત આ દવા પીના તેને પ્લેગની મારે જાત નાણુદ થાય છે પ્લેગ આ બધા થતો દોષ ત્યાં નોકીએ પોતાના કુટુંબના રક્ષણ માટે દરરોજ તે દવા પીવી, અને ધર્મ ખાતે તેમજ મુસાફરી તેમ પોતાના કુટુંબમાં રાખવી, કેમકે પ્લેગ કદ વખત લાગુ પડેથી તે મોટા સ્થાય તેમ નથી

પ્લેગ કીલર પ્લેગના માટે વપરાતી બીજી દવાઓ કરતા પાણીતાજા, ભારતનું ગરુ, અમદાવાદ વડોદરા, ખેરાળુ, મહેસાણા એમ છત્રાદિ શહેરોમાં બહુ સારી અસર કરી નામ મેળવ્યું છે

એક વખત આ ઘીથી વાપવાથી ખાત્રી થયે આ ધાતકી રોગે બધા કુટુંબોનું સચાનાયક કાર્ય છે, વારંતે વખતસર ચેતી તેનો લાભ લેને નહિતો પરતોલુ પડેથી

પ્લેગકીલર સર્વે દવા વેચનારને ત્યાંથી મળે છે પ્લેગકીલર વાંચી લેજો કીમત રૂ ૧-૪-૦

દવા કેમ વાપરવી તેની સમજ દવાની બાટલી સાથે હોય છે કીમતના સામા ન લેના તેના ગ્રુપ ઉપરજ ખાસ વીચાર કરવો

આ દવાની દરીશાઈ બીજી કોઈ દવા કરી ચકતી નથી

જાહેર ખબર.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ આરોગ્યની દ્રવી છે, પૌષ્ટિક દવાઓની મહારાણી છે, હાકરો
! વૈદોનું અમોઘ હથિયાર છે, રક્તિનો અખૂટ ખજાનો છે, રમરણસક્તિનો સાગર છે,
પીયાને આશીર્વાદ છે અને દુઃખમા મનુષ્ય માનનું જીવન છે.

ગુમ થયેલી યાદશક્તિ, ગુમ થયેલ તાકતને પાછી મેળવવા માટે, મગજને પુષ્ટિ
પવા માટે, જાનવંતુઓને તોજ કરવા માટે, તથા લોહી સુધારવા માટે આતંકનિગ્રહ
ગોળીઓ બિનહરીફ ઈલાજ છે.

કિમત ગોળી ૩૨ ની કબી ૧ ના રૂપીઓ ૧.

વૈદશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

આવિક, આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય—સ્થાપિત ઇસ્વીસન ૧૮

હેડ ઓફીસ—જમનગર—કાઠિયાવાડ.

બ્રાંચ ઓફીસ, મુંબઈ. કાલકાદેવી અને

નં. ૨ નં. ૩ હાલગીર

મુંબઈ.

કાલકાદેવી.

પુના-સી. ૧૭૦ છે.

કાલકાદેવી રોડ.

હેરીસન રોડ.

જ ૧૦૦ પીકીનો રૂ. ૧.

ગા. ૫૦ ,, રૂ. ૦.૧૦

Pay-Nothing-A

English p. p. વી ઘટી ગયેલી તાકતને પાછી લાવે છે

II જસમાઈનની તાવની દવા એક વખત લઇ

ખાત્રી કરવી જોઈએ.

વ્યાપારીઓને મોટું હીરકાઉટ.

મળવાનું ઉકાલું.

જસમાઈન ઇન્ડિયા એજન્સી.

કાલકાદેવી રોડ—મુંબઈ.

અપૂર્વ

કળ વ્યાખ્યા

ને દરેક મુર

જ સમયને

ઉદ્બોધન સચિત્ર ૧૦૦ પાનાનું.

આવતા વર્ષથી ઉદ્બોધન મોટાં કળકાર સહાય બંધ મગજોમા છાંયી ૧૦૦ પાનાનું કરવા વિચાર છે. એમાં રાજકીય, સંસારિક, ધાર્મિક અને જનસમાજને ઉપયોગી એવા અનેક વિષયો વિસ્તાર પૂર્વક ચર્ચવાની ધારણા રાખી છે. વિદ્વાન્ લેખકોની સાથે ઉત્તમ લેખો લખાવવાની યોજના કરી છે. ચિત્રો પણ દરેક વખતે આપવાની યોજના ધર્મ છે ચાલુ ચર્ચા ઉપર હુકી અમર કારક નોંધ, પુસ્તક પરીક્ષા, ઉપયોગી લાપલેટ ઇમેજ, જંગાળી, જનતાની વિ પરોમાંથી અગત્યના લેખોના આર અને અવલોકન વિગેરે આપી ઇમેજ વિ. અન્ય લાપલેટોમા નીકળતા ઉત્તમ મામિકોની ટંબપર આ પત્ર ચલાવી જુનર દેશની ચકાસકિત સેવા કરવાનો આ નમ્ર પ્રયાસ છે લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે વાર્ષિક રૂ. ૩-૦-૦ રાખવાના છે. આશા છે કે અમારા ચાલુ આદેશ પત્ર લેવાનું ચરૂ રાખશે. અને નવા ચનાર ગ્રાહકો પણ પેટે લેથી જીવર આપશે તે ઉપકાર થશે. આ પત્ર બાબત કોઈ પણ જાતની સલાહ સૂચના મળશે તો તેનો ઉપકાર સહિત સ્વીકાર કરવામાં આવશે.

દીક્ષીવાળા લાલા બીરાનદયાળ ધરમદાસનો

શુદ્ધ સાચાં મોતીનો સુરમો.

આખની બળતરા કળતર, મગજની ગરમી, નજીબ, ખીલ, જાખ, છાસી, છાયા, મુહું, પડળ, આંખમાથી પાણીનું જુરુ, ચીપકા, પરવાળાં યીગેરેને મટાકે છે

મીન નં. ૧-૩ નો કાળો સુરમો તો ૧ ની યીચીનો ૨. ૧૦ નો ૧૦ની યીચીનો ૨. ૧
 નં. ૪ નો પીચ સુરમો તો ૧ ની યીચીનો ૧. ૧૦ તો ૧૦ની યીચીનો ૨. ૧
 નં. ૫ નો પોળો સુરમો તો ૧ ની યીચીનો ૨. ૧૦
 નં. ૬ નો લાલ સુરમો યીચી ૧ નો ૨. ૧૦

આંખવાની સળી શાશી સાથે મળશે બનાવનાર તથા વેચનાર
લાલા બીરાનદયાળ ધરમદાસ અતરવાળા.
 નં. ૩૪૫૩ અમદાવાદ.

ઉદ્બોધન.

વાર્ષિક લવાજમ...	...	૨	૧-૦-૦
પોસ્ટલ સાથે	૨	૧-૪-૦
દરેક માટે પુરોષ, અમેરીકા તથા આફ્રિકામાં...	...	૨	૧-૬-૦

(આ નાણાં પોસ્ટલ ઓર્ડરથી મળવા સ્વેચ્છી)

પત્ર બાવડા-અવરધાપક-ઉદ્બોધન-સીચીકા, પોલીસ મોકા સામે-અમદાવાદ.

ધી ગુજરાત પ્રીન્સિપલ પ્રેસ-અમદાવાદ.

ઉદ્બોધન

મસ્તો મા સદમય ! તમસો મા જ્યોતિર્ગમય !

મૃત્યોર્મામૃત ગમય !

રૂઢવારણ્યક. ૧, ૩, ૨૮

કમળેવાધિકારસ્તે, મા ફલેષુ, કદાચન !

ધોમજ્જગપદ્ધતિ. અ. ૨

પુસ્તક ૨.

તનવાણક અને પ્રકાશક.

સંવત ૧૯૬૬

ખંડ - ૭.

એકપુવક વર્ગ.

ફાલ્ગુણ
નવમ્બર, ૧૯૦૮

વિષયોત્ક્રમ

વિષય

વિષય

પૃષ્ઠ

દિશાપત્રોક્ત.

ડૉ. હરિપ્રસાદ વરજરાય દેસાઈ, એલ.ટી.પી.એન.એચ. ૨૦૧

કાવ્ય તરંગ.

ડૉ. હરિપ્રસાદ વરજરાય દેસાઈ, એલ.ટી.પી.એન.એચ. ૨૦૨

આર્યભટ્ટિ-સ્તવન.

ડૉ. રમણીકરાય અમરતરાય મહેતા. ૨૧૨

અરિષ્ટ ભાણા.

ડૉ. હરિપ્રસાદ વરજરાય દેસાઈ, એલ.ટી.પી.એન.એચ. ૨૧૨

ચુકર ટી ચોષી-અન.

ડૉ. હરિપ્રસાદ વરજરાય દેસાઈ, એલ.ટી.પી.એન.એચ. ૨૧૨

મહાશ દેશવટાની પાત.

ડૉ. શુનીભાઈ હરજીવિદ જાની. બી. એ. ૨૧૬

(સામા લખપતરાય.)

ડૉ. રામચંદર હરજીવન ત્રિપાઠી. ૨૨૩

આશિષવર્તના માચીન

ડૉ. રામચંદર હરજીવન ત્રિપાઠી. ૨૨૩

તીર્થસ્થળો. અવતિકા.

ડૉ. રામચંદર હરજીવન ત્રિપાઠી. ૨૨૩

તવનીત.

ડૉ. રામચંદર હરજીવન ત્રિપાઠી. ૨૨૩

જગજ્ઞાના યોવીસ પરચણા

ડૉ. રામચંદર હરજીવન ત્રિપાઠી. ૨૨૩

ની પ્રતિકા કોન્કર-સના

ડૉ. રામચંદર હરજીવન ત્રિપાઠી. ૨૨૩

ગમુષનું બાપણ.

ડૉ. રામચંદર હરજીવન ત્રિપાઠી. ૨૨૩

ખેરાં મુગાંતી સાળા.

ડૉ. રામચંદર હરજીવન ત્રિપાઠી. ૨૨૩

સ્વીકાર.

ડૉ. રામચંદર હરજીવન ત્રિપાઠી. ૨૨૩

મધ્ય-તરી.

ડૉ. રામચંદર હરજીવન ત્રિપાઠી. ૨૨૩

સાર્વિક લવાજમ અગાઉથી રૂ. ૧-૦-૦ રપાસ ખર્ચ ૦-૪-૦.

ગ્રાહકોને વિજ્ઞાપિત.

જનસમાજને ઉપયોગી દરેક વિષયોની ચર્ચા કરવાના ઉદ્દેશથી કેવળ પરોપકારાર્થે કાઢેલા આ માસિક ગતવર્ષમાં કેવું કાર્ય બગાડ્યું છે તે અમારા સુજ્ઞ વાચકોને વિદિત હશે. અને વિશેષમાં તેમાંથી કોઈપણ રીતે નફો કરવાનો તેના મવર્તકોનો વિચાર જ નથી તે, તેના આરંભ બે ફોર્મથી થયેલો તે ગ્રાહકોની સંખ્યામાં વધારો થયા સાથે અઢી અને ત્રણ ફોર્મ પર જઈ સરેરાશ અઢી ફોર્મ પર આવેલો, તે પરથી જ સ્પષ્ટ થશે. આ વર્ષથી તેને ચાર ફોર્મનું કરવામાં આવ્યું છે અને જેમ જેમ ગ્રાહકોની સંખ્યામાં હજી પણ વૃદ્ધિ થતી જશે તેમ તેમ તેના કદમાં વધી વિશેષ વધારો કરવામાં આવશે.

વિશેષમાં અમે આ વર્ષથી તેમાં લેવાના વિષયોનો મનન-પુર્વક અભ્યાસ કરી તેની નિયમસર વહેંચણી કરી છે, અને તેને લખાવવા માટે સારા ક્ષેત્રો સાથે ગોઠવણ કરી છે. ટુંકામાં તેને સર્વાંગે ઉપયોગી અને સુંદર બનાવવાનો અમે સંકલ્પ કર્યો છે, અને તે છતાં તેનું લવાજમ જેટલું જુજ હતું તેટલું જ, એટલે મતિવર્ષ રૂપિયો એક પ્રમાણે રાખવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.

આ અંક જે અમે બુક પોસ્ટથી રવાના કર્યો છે તે સ્વીકારાતાં અમે એમ સમજીશું કે અમારા ઉદ્દેશને પોષણ આપી આપ ગ્રાહક થઈ ચુક્યા છો અને આશા છે કે હવે પછીનો અંક જે વિ. પિ. થી રવાને કરવામાં આવે તો તે આપ જરૂર સ્વીકારી આભારી કરશો.

વિશેષ.

અમારા ગ્રાહકોને હો મ. શ્રીયુત તિલકની સુદર છબી આપવામાં આતી છે, અને હજી જે નવા ગ્રાહકો થશે તેને તે આપવામાં આવશે. વળી જેનું લવાજમ આવી ગયું છે તેને ઉદયપુરના મહારાજા કા નવાજ વીરરાવ મતાપની છબી આ વખતથી આપવા માંડી છે. ખાતે લવાજમ આપી તે ઝીલકી રૂપ પુરવની છબી મંગાવી લેવી. છબી મોકલતા જૂદ યથા કોષ તો તે છબી મંગાવી લેવી.

ઉદ્બોધન.

“ ઘેબ ઉદયગિરિ દહિ ઉંચી કરી,
“ સૂર્ય ધોમે ધોમે આમ આવે. ”

વર્ષ ૨ જુન.]

કાર્તિક, ૧૯૬૫

[અંક ૭ મો.

દિશાવલોકન.

ગુર્કસ્થાન

When a deed is done for Freedom, through
the broad earth's aching breast

Runs a thrill of joy prophetic trembling on
from East to West

And the slave where'er he cowers feels the
soul within him climb

To the awful verge of manhood, as the
energy sublime

Of a century bursts full blossomed on the
thorny stem of time. .

* * * * *

Lowell.

ન્યારે સ્વતંત્રતાને માટે કાર્તિક કાર્પ માય છે ત્યારે વિશાળ પૃથ્વીની પીડાતી છાતી.
માંથી દર્પનાં રોમાય પ્રચરે છે, તે બલિષ્ઠનું યુગન કરે છે અને પૂર્વથી પશ્ચિમ એનો
ધુન્ધો વ્યાપે છે, ન્યારે સેકામાં ઉત્પન્ન થનાર ઉંચી શક્તિ કાળના કાલવાળા યાઉપર
ચંપૂર્ણ રીતે ખીલી નીકળે છે સારે ન્યાં ન્યાં યુવાનો દાસત્વ ભોગવે છે ત્યાં ત્યાં ત્હેમને
ત્હેમના આત્મા મનુષ્યત્વની દમામદાર સ્થિતિએ ચડતા અણાય છે.

* * * * *

લોવેલ.

આજથી એ મદિના ઉપર જે દિવસે મહકે રહેશે સવાની પુણ્યતીર્થમાં આપણા આખા હિન્દુસ્થાનના મુસલમાનભાઈઓએ જાહેર-તહેવાર પાઠવેા હતા, અગત્યતાકે રાજ્યની અને મસજીદોમાં જે જાનરોમાં રોજનાઈ કરીને રૂઝ રમીત ધન પતાકાઓ આપી રીધી હતી તેજ દિવસે એવા સંપ્રદાયની ૧ લી તારીએ તુર્કસ્થાનની માગપધાળી પ્રજાએ સ્વસ્થાન્ય મેળવ્યું.

એથીઆઈ અને યુરોપી તુર્કસ્થાન પૂણા પ્રાચીન કૃત્યથી પ્રસિદ્ધ છે. સ્વરવસ્થાન ઈરાન, અને ચીનના મહાન વિચારો ગૃહસ્થ કરીને એ પૂર્વ દેશની મહાન પ્રજાઓના સુધારાના લાભ યુરોપપ્રજાની પ્રજાઓને એણે અસહનક વખતમાં પૂણા આપ્યા છે. ઈસવી શન પૂર્વે ૨૦૦ વર્ષ ઉપર રોમન લોકોએ એ દેશ જીતેા હતા.

ઈ. સ્વી. ૩૧૮ ની સાલમાં રોમન શાનસાદ કોન્સ્ટેન્ટાઇને રાજગાદી રોમથી તુર્ક સ્થાનના આધિપત્યનીધમ સેહેરમાં આણી એ સેહેરનું નામ પોતાના નામ ઉપરથી કોન્સ્ટેન્ટીનોપલ પાડ્યું હતું જે પુરાતન સેહેર હતું સુધી તુર્ક રાજ્યની રાજગાદીનું પાવતણ છે ત્યાર પછી ધીન દેશ જોડે એણે ઘણી લઘાઈઓ કરેલી છે અને મહાન છુદ્ધ ધર્મ ક્રીશ્ચીઅન ધર્મ અને મુસલમાન ધર્મના અરોક્ષિક પ્રયોજોથી કંઈ કંઈ રમ ત્યાંથી ખીલવા છે એજ મુલાકામથી જન્મીકપાન ધીન દેશ ઉપર અને આપણા હિન્દુસ્થાન ઉપર નહીં આવેા હતાં મુનવવસનો મૂળ પ્રરપ લગશે તેમજ જેની ધોર મદાઈઓનું જ્ઞાન આપણે છેક શુન્દરાલી નિશાળોમાંથી મેળવેલું તે તેમજ આજ દેશમાંથી આવેશે અને આપણા દેશમાં મુગલ વસતી સ્થાપના કરનાર બાબર પણ એનાજ વસતો હતો. ઈ સ્વી ૧૩૦૦ ની સાલમાં એાધમાન નામના એક તુર્ક સરદારે હાવના સુલતાન જે વસતો છે તે વસતી સ્થાપના કરી હતી અને એનાજ નામ ઉપરથી આજ સુધી તુર્ક રાજ્ય એાદમાન આત્માત્મ તરફિ જાળખાય છે. ઈ સ્વી ૧૪૫૩ ની સાલમાં તુર્કોએ કોન્સ્ટેન્ટીનોપલ લીધું અને અસન રોમના ચૂર્વ દેશમાના રાજ્યનો અર્થ આવેા.

યુરોપના આજકાલના જળવાન ખ્રીસ્તી રાજ્યો આજે તુર્કસ્થાનને “ યોગે દિવસે હુદવા નીકળ્યા છે ” તેજ ખ્રીસ્તી રાજ્યોને ઈ સ્વી ૧૬૨૨ સે સોળસે આ તુર્કસ્થાને તાસ તાસ ચોકસાએા હતા જે ઝીલનું રાજ્ય હમણાં કીટતો સુખ તુર્કસ્થાન પામેથી પચાવી પાડવા બેઠું છે તે આપુ રાજ્ય છેક હમણાં સુધી તુર્ક રાજ્યને તોમે હતું એરોટ્ટીયા આજકાલ તુર્કસ્થાનના યોસનીયા, અને હરેગ્રીના ખાતો હમેશને માટે પોતાના કરી લેવાની ચુકિતએા રહે છે તે એરોટ્ટીયા હમણીનું પાલનગર ધીએા તુર્ક લોકોએ એ કાળમાં જે વખત સર કર્યું હતું અને આ અભિમાની એરોટ્ટીયાના તે વખતના રાજકર્તા ફરહીનાનને સુલતાન સુલેમાન આજણ ઈ સ્વી ૧૫૩૬ માં એટલેસુધી તાબેદારી સ્વીકારવી પડી હતી કે સુલતાનના વઝીરની પદો જેઠા હોદ્દા લેરા એણે સુધીથી કબુલ કર્યું હતું.

સુલતાન સુલેમાન એમનામાં એક મહાન રાજકર્તા થઇ ગયો છે એના વખતમાં

તુર્ક રાજ્યનો વિસ્તાર થયો વધેો હતો અને લોક આબાદ અને બહોળાલીનો કાળ સુખી હતા. રાજ પદ્ધતિના ઉત્તમ પ્રકારના નિયમો એણે રચ્યા હતા અને મુઝકની બેંચણી જુદા જુદા પ્રાંતો પાડીને બહુ વખાણવા લાવક રીતે કરી હતી. પ્રજાને બધી જીણીજીણી બાબતોમાં સુખ આપવાની કાળજી એને એટલી બધી હતી કે છેક અનાજ અને ખાદ્ય ખોરાકની ચીજોના ભાવ પણ એણે કાયદાથી નક્કી કર્યા હતા. અને દેહાંતદંડની શિક્ષા ઉપર એને એટલો બધો અણગમો હતો કે એવી શિક્ષા એણે ધણી ઝાઝી કરી નાંખી હતી. દેશપરદેશના વ્યાપારીઓને એ ધણું જ ઉત્તેજન આપતો અને પરદેશના માલ ઉપર જગત પણ નામનીજ લેતો. એના વખતમાં જુદી જુદી જાતના લોકોને ગમે તે ધર્મ પાળવાની છુટ હતી.

પોતાના સુધરેલા રીતરિવાજનું અભિમાન રાખનારા હાલના પાશ્ચાત્ય ખ્રીસ્તીલોકો પોતાનો બહેપાર વધારવાને અને પારકા દેશનો બહેપાર તોડી પાડવાને આજ સુધી કંઈકંઈ પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. પરદેશના લોકો પોતાના રાજ્યમાં આવીને ફાવી જશે એ ખીકથી એ લોકો આપ્તકામથી, આરદ્રેલીઆમાંથી અને કેનેડામાંથી આપણા હિન્દુસ્થાનના લોકોને અને એશિઆટીકોને પોતાના રાજ્યમાંથી કાઢાડી મૂકવાને કેવા નીચ, કેવા સ્વાર્થી અને કેવા અધર્મી કાયદાઓ ધરે છે તે વર્તમાનપત્રો વાંચનારાની નજર પહોંચે છે.

જે તુર્ક પ્રજાને હજી પણ આ ખ્રીસ્તી લોકો જંગલી ધર્મોધ અને સ્વાર્થી કદી કહીને ગાળો ભરે છે એ લોકોમાં આજથી ત્રણસે વર્ષ ઉપર મહાન મુલેમાનના વખતમાં દેશપરદેશના લોકોને ગમે તે જાતનો બહેપાર કરવાની છુટ હતી, એમના જનમાલનું રક્ષણ સંપૂર્ણ રીતે યત્ન, એમના તરફ ધણેજ ભાવ રાખવામાં આવતો, ગમે તે ધર્મ પાળવામાં હરકત નહોતી અને પરરાજ્યના આણસો કંઈ શુન્યો કરે તો એમના લોકોની જુરૂરી મેળનીને એમના દેશના કાયદા પ્રમાણે કામ ચલાવવાની મોકલવા હતી. રાજ્યપદ્ધતિ અને જનસમાજમાં સામાન્ય સુધારો થયો તેની સાથે સાથે તુર્ક સાહિત્ય પણ મુજતાબ મુલેમાનના વખતમાં ધણું વધ્યું હતું. એ પોતે તત્ત્વજ્ઞાની અને કવિ હતા એનાં કાવ્યોમાં પવિત્ર નીતિ તરફનો એનો પ્રેમ અને પ્રજા તરફ એની દયાની કોમળ લાગણી જણાઈ આવે છે. એ વિદ્વાનોને ઘણો આશ્રય આપતો હતો. તેથી એ કાળમાં ત્યાં ધણું કવિઓ અને લેખકો ઉત્પન્ન થયા હતા. દૃષ્ટિહાસનં, કવિદાનાં અને વાર્તાઓનાં ધણું ઉત્તમ પુસ્તકો એ કાળમાં લખાયાં હતાં.

તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મના સિદ્ધાંતોમાં લોકોની સમજણ ધણી વધી ગઈ હતી. સંરજ કુરાનને બદલે ધણું રોંગ અને બેદમ જુનો વખતથી ચાલી આવતા હતા તે ફર કરી સુધારકો અને વિદ્વાન વિવેચકોના પ્રતાપે એ ઉત્તમ ધર્મનું ખરૂં રૂઢરૂપ લોકો સમજવા શક્તિમાન થયા હતા. સિંધ કામ અને કળાકોમલ્ય પણ મુજતાબ મુલેમાનના વખતમાં કેનું ઉચ્ચ સ્થિતિએ પોહોંચ્યું હતું એની ખાત્રી તુર્ક રાજ્યમાં જુદે જુદે દેશો આવે રહેલી જુની મસજીદોની બચ કારીગરી ઉપરથી થાય છે.

પણ મહાત્મી પડતી એ આ સંસારનો મહાન નિયમ છે. સુલતાન મુસે
વખતમાં પ્રાપ્ત કરેલી શ્રેષ્ઠતા જાણે વખત તુર્કી પ્રભુ દેશની
પડતી. નહીં, ધન અને મહોદાઇતા છદ્મમાં કાષ્ટપણ્ય પ્રભુ નીતિના તે

ના મહાન નિયમો તોડે તો એ પ્રભાતી પડતી સમા વગર
નથી. એની પછીના સુલતાનો રાજાઓના મહાન ધર્મ સુધી એશઆરામ અને એના
માં પડ્યા; શુદ્ધિસાળી અને અતુલની પ્રધાનોને બદલે ધીમે ધીમે ખુશામતીઆ
પ્રથમી માણસોના હાથમાં રાજ સત્તા આવવા લાગી, અને ગ્રામનાતી કપટભળ પ્ર
વધારે તે વધારે દુઃખ ઉપભવનારા થઇ પડ્યાં.

મહાન તુર્ક પ્રભુ પણ ધીમે ધીમે પવિત્ર કુરાનની આજ્ઞાનો ભંગ કરી શર
અને રાંડીઆજીમાં રજાતી ગઈ. પોતાનાં કર્તવ્યો સુધીને મેળવેલાં પડી. એના કે
રહીઆએ ધિરવી. ૧૫૭૧ માં એના નૌકાસૈન્યનો નાશ કર્યો અને ઈ. સી ૧૮૩૭
આ ક્રીસ્ટિયન્ટ રાજ્યની ધીમે ધીમે હેઠળ પડતી થઈ ગઈ, દર્મ્યાનમાં યુરોપખંડ
રાજ્યો સુધારતા ગયા સાના લોકોમાં કેળવણી વધી શુદ્ધ ખીલી બળ વધુ ત્રિશાનશાસ
અનેક ભાતની શોધો થઈ અને સુધારા વધારાના આ યુગમાં તુર્કરયાન જમાના
પાછળ પડી ગયું

આખા યુરોપનાં મહોદાં ખ્રીસ્તી માહારાજ્યોએ એ વખતે ધર્મ ફેલાવવાને જ
જેપાર વધારવા અને મૂલકો જીતવાની અને ગમે તે પ્રકારે જ્યા
વધારવા રાજ પ્રથમ થઇ નબળા લોકોનો બક્ષ કરી જવાની રાજનીતિ પારણ કરી હતી
આખા યુરોપખંડનાં બધાં રાજ્યો ખ્રીસ્તી ધર્મના હતા એમન
અનમાં તે વખતે કંઈક એવો જ ખ્યાલ બરાબો હતો કે આખી પૃથ્વી ઉપર આપરે
રાજ કરવા લાયક છીએ અને ખીલ લોકો આપણાથી ઉતરતા હોવાથી આપણે તો
રહેવા લાયક છે. પ્રથમ એમના જ ખંડમાંનું સુલતાનોની ધર્મનું બળવાન તુર્કી રાજ્ય
એમને ખુશનું હતું. એ બધાં રાજ્યો જે વખતે નવી નવી શોધોનો લાભ લઈ સુધારા
વધારા કરે જતાં હતાં તે વખતે તુર્કરયાન માદા માણસની જેડે અનેક વ્યાધિઓથી પી-
ગાતું હતું. " પૈસો ધર્મમાં અને બળ ખીલઓને મદદ કરવામાં વપરાય તો જ સારું
છે " પણ એ નીતિ યુરોપનાં ધનવાન અને શક્તિમાન રાજ્યો હજી શીખ્યાં નથી.
તુર્કરયાનને મદદ કરવાને જહાને પોતાના સ્વાર્થ સાધી લેવાની અનેક ભાતની શક્તિઓ
રૂશીઆ, જર્મની, ઈંગ્લંડ, ફ્રાન્સ અને ખીલ ધણી રાજ્યો છાંપી વખતથી કરે નય
છે અને જ્યારે જ્યારે પ્રસંગ આવે છે સારે સારે ચેલો બે બિલાડાં અને વાંદરાની વાતમાં
લખ્યુ છે એવું નાટક બધાં વારાધરતી બરા જરા " પૈસા " માં ફેરફાર કરીને બળવે
છે. એક કાલે જે તુર્કરયાન એશિઆ યુરોપ અને આફ્રીકાના ત્રણ ખંડોમાં વ્યાપેલું
હતું તેની પાસેથી ધીમે ધીમે ઉપરનાં રાજ્યોએ કંઈ કંઈ સુલકો પડાવ્યા છે. અને અ-
સારે યુરોપખંડમાં એનો વિસ્તાર ફક્ત સુબંધ ઇલાકા જેટલો રહ્યો છે. આફ્રીકામાંથી
કંઈક આપેા ઈજેપ્ત સરકારના તાબામાં આવ્યો છે અને એશિઆમાંના એના રાજ્ય-
ના મહોદા ભાગમાં જર્મનીએ પણ ચેચારો કરેલો છે. તુર્કરયાનમાં એટલેથી હજી પતરી

એમ લાગતું નથી. જેમ દિવસ જતા જાય છે તેમ નવી નવી બીનાઓ આજકાલ ન્યુસ પેપરોમાંના છેલા તારોમાં તુર્કસ્થાન સંબંધી આવે જ જાય છે.

એક કાળનું મહાન રાજ્ય આજે તો છેક નરમ યદ્દ ગએલું છે અને તેની પડતી લાવવામાં ખ્રિસ્તી રાજ્યોએ પોતાના પવિત્ર ધર્મનાં ઉદાર ફરમાન ૧૯ મી સદીમાં તુર્કસ્થાન તોડી ભગવાન કાંઈકરના અનુયાયીના નામને કલંક લગાડ્યું છે ખરું, પરંતુ બધો જ વાંક એમને કહાડવો યોગ્ય નથી.

ગયાં સો વર્ષથી તુર્ક દેશનાં પોતાનાં કર્મ પણ આજ પરિણામ લાવે એવાં હતાં. 'જે વખતે દેશને સુધારવાની, વ્યાપાર વધારવાની, રેલ્વે, તાર, પોસ્ટ વિગેરે ખાતાં કહાડવાની અને કેળવણી ફેલાવી દેશને ઉપયોગી જ્ઞાન આપી ઉદ્ધાગ હુન્નર ફેલાવવાની જરૂર હતી તે વખતે સુલતાનો તથા આગેવાનો મોજશોખ અને એશઆરામમાં ગુસ્તાન ચર્મ રહ્યા હતા. લશ્કરના સિપાઈઓના હથીપાર પુરાણ કાળના ચાલે જતાં હતાં. અને એમને પુરા પગાર પણ આપવામાં આવતા નહીં, નૌકાસૈન્ય અસ્ત વ્યસ્ત હતું. લાંચ રૂઝવત પ્રુક્ષળ ચાલતી; રાજના વજીરોથી તે બધા દૈયતને જેમ હુટાય એમ હતુંતા; જન માલની સલામતી નહોતી, દરબારમાં ન્યાય ખરાબ મળતો નહીં. લોકો ઉપર કર સખત નાખવામાં આવતા અને તેથી ખેડુત અને ટંદર ઉછેરી ગુજરાન કરનાર ગરીબ લોકોનો પુરો મરો થયો. અમલદારો ખુશામતીઆ, નીચ પ્રપચી અને દેશદ્રોહી યદ્દ ગયા હતા. રાજમાં અંધાધુની ખુબ જ ચાલતી.

સુલ્તાનો નવી નવી જાતનાં મેહુલો અને બંગલા બંધાવવામાં પડ્યા હતા, ફાનસ અને લાંડનથી નવી નવી ફેશનનાં પોસાક, ગાડી ધોડા, અને ફરનીયર લખ્ખો રૂપીઆના આવતા અને ઝનાનાની ખૂબસુરત બેગમેને મારે અવાઢીર અને અલંકારોમાં અદ્ભુત ધન શાણીની માફક રેડાતું. ધીમે ધીમે રાજની તીજેરી ખાલી થઈ ગઈ અને પર-દેશના વહેપારીઓ પાસે એમનાં રાજ્યોની જમીનગીરીથી વ્યાજે નાણાં લેવાં પડ્યાં, હિસાબ ચોખ્ખો રહ્યો નહીં અને રાખ પરરાજ્યોના બજારોમાં ઝાણી યદ્દ. છેવટે રૂશીઆના એલ્ઝીએ સલાહ આપી તે વડા તુર્ક વજીર મહમદ પાશા અને સુલ્તાન અબ્દુલ આઝીઝે પાણી ને વ્યાજે લીધેલા નાણાં આપવાની ના કહી ને આખા રાજ્યને દેવાળીયું કર્યું. એમાં ન્હાની ન્હાની મુડીવાળા હજારો લોકો રોપા અને આપી એ પ્રજા તરફ જે કોઈ ધોડાં રાજ્યોને લાગણી હતી તે પણ જતી રહી. ઇ. સ્વી. ૧૮૭૭ માં રૂશીઆ અને તુર્કસ્થાન વચ્ચે મહાન યુદ્ધ થયું એમાં તુર્કસ્થાન હાર્યું અને પાપમાન થયું.

હાલના સુવર્તાન અબ્દુલ હામીદ ૧૮૭૬ ના ઓગસ્ટની ૩૧ મી તારીખે ગાદીએ આવ્યા છે. એ બાદશાહ, શુદ્ધિશાળી, ઉદોગી અને પ્રજાના કંપાણુ-હાલનો સમય. ને મારે પછી લાગણીવાળા છે. સ્વભાવે સાદા અને સરળ છે અને કામ બધું દમણું દમણું એકલે હાથે કરતા હોવાથી ઉંધ પણ માત્ર પાંચ કલાકની કરી નાખી છે. પણ એમની આસપાસના સેક્રેટરીઓ અને પ્રધાનો

એ બસાર સુધી લોકોની સ્થિતિનો ખરા ખ્યાલ એમના કાન સુધી આવવાનું હોયો નહોતો અને પેદેલાના નેત્રું અધેર અને ધોડાળા રાત્રમાં હમણાં સુધી ચાલતા. તોએરી ખાલી રહેતી. એથી મુશ્કેલી કે લશ્કરી બંને ખાતામાં તોફાને પગાર મહિનાના મહિના સુધી મળે નહીં, નીકાફિયા ઉકળ-ખકડેલી હાલતમાં આવેલું અને બેરાર રાત્રનાર પડી ખાગ્યો. વસ્તીના બધાં જ ભાગમાં મેંપવારી દુઃખ અને ગિરણા સર્જન હજી સુધી એવામાં આવતાં; તુર્ક રાજની નખગાઇનો લાભ લઇને કેટલાએ ખાતો હમણાં હમણાંનાં પાશ્ચાત્ય રાત્રીના રક્ષણ નીચે સર્વત્ર થઇ પડ્યા છે અને એની હદ એમણેને જોઈ થતી ત્યાર છે. ક્રીસ પેહેલું છુટકુ એની પછી રોમાનીયા અને સર્વિયા સ્વતંત્ર બની અને ત્યાર પછી એસ્ટ્રીયાના રક્ષણ તમે એસનીયા અને હંગેરીનીના અર્થ છે. બલ્ગેરીયા ખંડણી આપવાની સરતે સ્વતંત્ર થયું અને છુટકુ છુટકુ સર્વત્રને કબજે થયેલું છે. રાત્રની નોટો ભાગ રૂશિયા, ક્રીસ અને મોન્ડોનીઓએ મેળવ્યો છે. અને એમનું નેત્રું એમનીઓને મેસીડોનીઓ અને આરમે પશુ છુટકુ થવાની કોશીમાં હમેશાં રહે છે.

પરંતુ હવે આ બધી વાતો જુની થઈ ગઈ છે. એસીઆના લાખી ઉપેનો દરે અંત આવ્યો છે અને તુર્કરશાનમાં એક કાળવાયેલી સ્વદેશાભિમાની અને બગવાન વર્ગ લોક સમૂહમાંથી ઉત્પન્ન થયે છે એજ અધિતિ. “યુવક તુર્ક મંડળ” ના પ્રપાસથી તુર્કરશાનમાં પ્રભુસત્તાક રાત્રની સ્થાપના થઇ છે. અને એમનેજ હાથે એ પુરાતન પ્રભુ પાછી પુનરોદ્ધાર કરશે એમ લાગે છે. લાંબા સમયે જ તુર્ક પ્રભુ બહુજ છુલમી અને બાસતપક રાત્રસતા નીચે દબાવલી હતી તે આ મહિમાવાન યુગમાં સ્વતંત્રતાની ખુલ્લી હવામાં દરેક લાગી છે અને ધોડાળ વખતમાં એ આખા રાજની ઉન્નત સ્થિતિ થવા પામે એને મારે પ્રાણતોડ નહેતલ કરવા લાગી છે. નાટકમાં એક સીત પછી ખીતે સીતે જોયે કપાટાખંધ બદલાઇ જાય છે તેટલીજ ઝડપથી કેન્સ્ટેન્ટીનોપલમાં એકહથ્થુ સર્જપદતિ મદવાઇને પ્રભુસત્તાક રાત્રની સ્થાપના થઈ ચુકી છે. જુની કાળનું એ ભવિતિ વચનું હુસેનશિદ્દર આજે ધામધુમ અને હાલોહથી ચાલુ રહ્યું છે. નેશરજનોના નોંડા ઉપર ન્યે એક નવુજ તેજ પ્રગાળી રહ્યું છે. આજુ બનેલો ઉપર ન્યા સા નેસમેર, ચરયા ચાલી રહી છે, અને પોલામાં, મેહોલીઓમાં સર્વ, રયલે આનંદ આનંદ ચર્ચ રહ્યો છે. બંધોના મુકીને તુર્ક સીઓ પશુ સલાઓ ભરી જાતને દિગમુંડ, કરી રહ્યો છે અને રોશાદારના ઉત્સાહમાં નવુ જળ મેરે છે. વર્તમાનપત્રો આ યોગ દિવસમાં બહાં વધી ગયાં છે અને નવી નવી અખેરો બનતી ત્યાર છે તેમ વધારા ઉપર વધારા, કહાડી બનેરોમાં અને મેહોલોહોમાં માટે વેગે બજારો ચાલે છે. છાપા વેચનારાં હાકરોએ ને આજકાલ તારો છે: પાસજી કોળા પરુલના દુર પ્રધાનોનાં મસ્કરીમાં દોરેલાં ચિત્રો વેચનારાં બેહું પૈસા કમાય છે. જુના વખતમાં મુલ્લાનાં છપીઓ વેચવાની બધી હતી તે પણ હાલ જરુરયાતે ખરે છે. આ બધી ધામધુમ કેન્સ્ટેન્ટીનોપલમાં, રુશા કદી ભેવામાં આવતી નહીં, લાં ગરેયા સુચારશે અને છે કે હમણાં તો બહો સંકેતમાં કે પારીસમાં રરના હોઇએ એવો શીર બકાર ચર્ચ રહ્યો છે.

ખીરતી લોકો અહુ લડાઇઓ પછી અને લોહીની નદીઓ વહેવડાવીને જે એક હ-
થુ સત્તાના ઘેર ઘણેકાણે તોડી શક્યા હતા તે કાર્ય તુર્ક પ્રભુએ એક પખવાડીયામાં
પૂર્ણ શાન્તિથી પાર ઉતાર્યું છે. ઇતિહાસમાં સુવર્ણ અક્ષરે લખાય એવા આ બનાવો
તુર્કસ્થાનમાં જેવી રીતે બન્યા છે એવી રીતે દુનિયાના કોઇ પણ મુલકમાં, કંપાંએ બ-
ન્યા નથી. ખીજી પ્રભુઓએ જે સ્વતંત્ર મેળવતાં ખુનામરૂઝી અને ત્રાસ ફેલાવ્યાં હતાં
તેજ સ્વતંત્રતા તુર્ક લોકોએ લોહીનું એક દીપું ખાડ્યા વગર પ્રાપ્ત કરી છે.

આ દેખાવ તુર્કસ્થાન જેવો મુલક જે આધુનિક પ્રકારની ફળવણીથી અને નવા
સુધરેલા રીતરીવાજથી અહુજ પાછળ હોય એમ માનવામાં આવતું હતું ત્યાં ઉપર ઉપ-
રથી જોતાં અહુજ નવાઇતો અને સમજી ના શકાય એવો લાગે છે પણ ઉંડા ઉતરીને
તપાસ કરતાં માલુમ પડે છે કે એ બધું પહારથી લાગે છે એમ ફક્ત ૧૫ દિવસનું કે
મહિનાનું કામ નથી. પણ વર્ષોનાં વર્ષો સુધી એ દેશના મહારાજાઓએ આ ફળ પ્રાપ્તિને
સાર જે અથાગ પ્રયાસો કર્યા છે તેને પ્રતાપે બનેલું છે.

નવીન તુર્કમંડળ જેને પ્રતાપે આ વખત આવ્યો છે એની સ્થાપના ઈ. સ્વી.
૧૮૭૬ માં આજથી ૩૨ વર્ષ ઉપર થઈ હતી. આહુ જમાનામાં
નવીન તુર્કમંડળ. દેશ વિદેશમાં જે સુધારા વધારા થઈ રહ્યા છે તેનું જ્ઞાન બરાબર
મેળવી તે વખતથી ઉત્સાહવાળા જુવાન તુર્કો લાંબી ઉંંધ ત્યાગી
સ્વદેશાભિમાન પ્રાપ્ત કરી દેશોદ્ય કરવાના ઉદ્દેશથી એક થયા હતા. યુરોપ દેશની બા-
પાઓ, ખાસ કરીને ફ્રેન્ચ અને ઈંગ્લીશ શીખી એ લોકો સમયોચિત શક્તિ મેળવી
શક્યા હતા અને ન્યુસપેપરો, પુસ્તકો અને લખાણોદ્વારા પોતાના જનભાઈઓને સુધરેલા
રાજકાર્યોથી એ દેશોમાં લોકો કેટલું સુખ મોગવી શકે છે તે સમજાવતા હતા.

ધીમે ધીમે એમનું બળ એટલું વધ્યું કે અમલદાર વર્ગે એમાંના કેટલાકને રાજદ્રોહી
કરાવી દેશનિકાલ કર્યા કેટલાકને કેદમાં પૂર્યા અને કેટલાક સ્વતંત્ર મતનાં વર્તમાન પ-
ત્રોને બંધ કર્યા અને માત્ર ખુશામતીયાં પત્રો ચાલવા દીધાં. સુલતાનને સમજાવ્યું કે
આ લોકો આપને જાન લેવાની ખટપટમાં પડ્યા છે એટલે સુલતાન લોકોથી દૂર અને
વધારે દૂર લશ્કરના રક્ષણ હેઠળ રહેવા લાગ્યો. કોઇ વિરલ પ્રસંગે સુલતાન પહાર નીકળે
તો હજારો લશ્કરી પેહરગીરો સાથે રાખ્યા વગર નીકળતો નહીં.

પેહેલાં તો નવીન તુર્કમંડળે પોતાનું ગ્રુપ્પ મથક સ્વીત્ઝરલેન્ડના જીનીવા શે-
હેરમાં રાખ્યું અને પોતાના સિદ્ધાન્તોનો પ્રસાર કરવાને વર્તમાન પત્રો ત્યાંથી કાઢાડવા
માંડ્યાં. ધીમે ધીમે વિદ્વાન અને દેશદાઇવાળા ઘણા ઉત્સાહી યુવકો એમાં જોડાયા. જે
વર્તમાન પત્રોથી વધીને એમનાં યોદ્ધા વખત ઉપર ૧૩ પત્રો નીકળતાં થયાં અને તે
દ્વારા એમના સિદ્ધાન્તોથી સામાન્ય જનસમાજ તો શું પણ તુર્ક લશ્કરનો એકે એક
જુવાન અમલદાર એ મંડળ તરફ દીક્ષાગ્રસ્ત થયો.

દેશ પાર થયેલા લોકો પોતાના સિદ્ધાન્તો જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં ફેલાવતા રહ્યા.
ઈંગ્લેન્ડ ફ્રાન્સ વિગેરે રચણ રહેલા ગમેલ તુર્ક વિદ્વાનો અનેક રીતે લોકોને પત્રોદ્વારા

અને લેબોરારી કેળવવા ગયા અને ધીમે ધીમે લોકો મુકું સમજ્યા કે દુખનું કારણ પા-
શાઓ (અમલદારો) અને સુલતાનની આસપાસ ફરી વળેલા તરફદારી મંડળ મોઝડીના
લોકો છે. “ સમાન હક્ક ” અને “ સ્વતંત્રતા ” “ પ્રજાશક્તિ ” અને “ અતીનીયી
રાજ્ય ” વિગેરે શબ્દોના મઢિના આખું એકદુમાન રાજ્ય સમજી ગયું.

આખું તુર્કરાજ્ય ઝોહીયા કરવાને તકથી રહેલું રૂશીયા ને લોકો સુલતાનની
રહાશા થયેલા છે એમ સમજી નવ્ય તો દેશ ઉપર મહડી આવે એમ સહમજી આ દેશ-
પ્રવેશ મહાભાઓ અત્યાર સુધી છાના છાના ખોતાનું કાર્ય કરે જતા હતા પણ છેલ્લી
રૂશીયા જાપાનની લડાઈમાં રૂશીયા હાર્યું એટલે એમની એ પહીક દૂર થઈ. બે વર્ષ
ઉપર ઇંગ્લેન્ડના ફેરોમા નર્થ એ લોકોએ એક મંડળ કાઢાયું એના ચિહ્નો નીચે
પ્રમાણે હતા. (૧) ઇ. સ. ૧૮૭૬ માં ગોલ્ડેલું રાજ્યધારણ જેમા ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રા-
ન્સના પ્રજા સત્તાક તરવોમાના ઉત્તમ તરવોનું મિશ્રણ કરેલું છે એવું બંધારણ ઘડી-
રવાને મારે રચાયલું. (૨) ચાલુ રાજ પદ્ધતિમા સુધારા કરવા. (૩) સુલતાનની આજ્ઞા-
પાસ વીંટાઈ રહેલા સ્વાર્થી અમલદારોનું સેતાની મેળુ દૂર કરવું. (૪) ઘડે રાજ્યનું
અખંડપણું જાળવી રાખવું (૫) નાત જાતના ભેદ દૂર કરી પ્રજાના સર્વ વર્ગને સ-
માન હક્ક આપવા. (૬) નામદાર સુલતાનની ખાતી કરી આપવી કે આપની જાત તરફ
પ્રજા બેવડા નથી.

તુર્કીની જ્હારતી બધી પ્રજા અને અંદરની પણ વસતીના મ્હોરો ભાગ આ ચિહ્નો
ન્યોને મળતો થયો. લોકો, નવા મતના સ્પર્દે જાગતા વિચારથી મુગ્ધ થઈ ૧૮૭૮
જરકર ખાતામાં પણ એ વિચાર ફરી વળ્યા. હવે એ ખરું કરવાનું હતું તે સુલતાનને
ખરી વસ્તુ રિયતિયું ભાન કરાવી એના જાન ખોલવાનું હતું અને એજાગત મેહુલખાથી
જ્હાર કાઢી બધી ખીના એને નક્કર દેખાડવાની હતી.

આ કારણસર એક પ્રાન્તના બધા બાગેવાનો એકઠા થઈ એક દિવસ જરકરી
તાર ઝોશીસે ગયા એમની મ્હોરો ભાગ પેન્સનપર ગયેલા જરકરીઓને હોતે જાળે
તરતજ પેટ્યાં તો એ લોકોએ જરકરી તાર ઝોશીસને કમળે લીધા. ત્યાંથી રાજ એ-
હેલની તાર ઝોશીસ ઉપર સંદેશ મક્કાના તેમાં આમદ પૂર્વક માગણી કરી કે નામ-
દાર સુલતાને જાતે ઝોશીસમા આવવું. તે પ્રમાણે સુલતાને આજ્ઞો. એની આગળ પુ-
જાના બધા કુખોનું વજુન એકે પછી એક નિવેડન કરવામાં આવ્યું. એ ફરીવાર એક-
ક્રમ દૂર કરેલાનું સુલતાને વચન આપ્યું. તે દિવસથી વધારે ઉત્તેજન થામી વારંવાર
એજ પ્રમાણે લોકો જુદે જુદે પળે સુલતાને સામે કાઢેને પચમાં શપ્થા વગર વાતો
એજ પ્રમાણે લોકો જુદે જુદે પળે સુલતાને સામે કાઢેને પચમાં શપ્થા વગર વાતો
કરવા લાગ્યા ત્યાં વર્ગની રાજઆતથી આવ્યે થવા લાગ્યું હતું. ગયા જુલકાઈમાં ખૂદ લા-
કરમાં સીપાઈઓએ ઉપરીઓના રહાશા મક્કા માલનું અને પગાર ના આપે ત્યાં સુધી
કે ઇ કામ કરવાના નથી એમ જોખે એખણું ત્હોરે થયું અને એ પાત જુદે સુલતાનને
કાને તાર મારકેને એઓએ પહોચાડી. એઓને કુખ દેનાર પેલી કુટ મંડળ મોઝડીના
પશાના કેટલાક-સેનાપતિઓને સીપાઈઓએ ગોળી જ્હાર કર્યા.

આ રીતે સુલતાન અબ્દુલહામીદ પેતાના રાજ્યની ખરી હકીકતથી ખાદિશાર થયે

અને દશાબાર આપ સ્વાર્થા અમલદારથી હું દશાબે એ વાત એને કણુક કરવી પડી. છ મહિના ઉપર મી. હાલીલ હામીદ “ઝોરીયેન્ટલ રીવ્યુ” માં એક લેખ લખી બહાર કઢ્યું હતું કે લોકોના પ્રતિનિધિ રાજ્ય મંડલની રીતના રાજકારોબારનો ખરડો સુદંતાન થયે છે. આ આશાથી નવીન તુર્કમંડળ કેટલાક વખતથી શું ચાલે છે એની સંકેતો કરતું હતું. એ શ્રદ્ધાનું છેવટે સાફ પરિણામ આવ્યું છે. જુના કાળની પ્રજાને તુર્કસાન કરે એવા કાયદાઓ કહાડી નાંખી ઉદાર મનથી અભ્યસત્તાક રાજ્યનું ધોરણ એણે પોતાની પ્રજાને બદલ્યું છે.

પેલી ચંડાળ ચોકડીના આગેવાનોને એક પછી એક પ્રજાજનોએ કેવી દશાએ પહોંચાડ્યા છે એનું વંચુંન વર્તમાન પત્રોમાં વાંચતાં બહુ કાષ્ટ નાટક જોતા હોય એવું લાગે છે. કેટલાક છાનામાના દેશ છોડી નાશી ગયા છે. કેટલાકને કેદ કરવામાં આવ્યા છે અને કેટલાકના જીવ લેવાયા છે. નવું પ્રધાન મંડળ કામીલપાશાની આગેવાની નીચે રચવામાં આવ્યું છે અને એ બનાવને માટે યુરોપનાં રાજ્યોએ ખુશી દર્શાવી છે અને શાનસાહ એડવર્ડ સુલતાનને તારથી સંદેશ મોકલ્યાથી મુબારકબાદી આપી છે,

પરંતુ યુરોપનાં મ્હોટાં રાજ્યોએ ઉપર ઉપરથી હર્ષ દેખાડી તરતજ વર્તન બદલેમ પડે એવાં ચલાવવા માંડ્યાં છે. માંડુ તુર્કરયાન મરે એમાં જ યુરોપનાં રાજ્યોની એમને સ્વાર્થ હતો. તે હવે સાજી સાર થઈ ટટાર થયું છે એટલે તર્કની હુલ. એને ફાડી ખાવા તકથી રહેલાં રાજ્યોના પેટમાં તેલ ફેડાયું છે. તુર્કરયાનની હાલની સ્થિતિ લડી ચકાવ એવી નથી એ વાત બહુ કેટલાંક મ્હોટાં રાજ્યોએ તુર્કરયાનનાં મંડળીક રાજ્ય બલગેરીઆને સ્વતંત્ર થવા મ્હંડાડ્યું છે. બલગેરીઆ પણ આ તકનો લાભ લઈ લશ્કર એકતું કરવા મંડી ગયું હતું અને પોતાની હદમાં ચડને જતી તુર્ક રાજ્યની બાંહેફને રેલ્વે કબજે કરી બેઠું. એથી જર્મની અને ફ્રાન્સ બન્ને રાજ્યો ઉસ્કેરામાં કારણ કે એમના પૈસાથી આ રેલ્વે તૈયાર પાડે છે એટલે એ કામમાં વિન આંવે તો આ રાજ્યોને તુર્કસાન થાય એવું છે. તુર્કરયાનની પાસેથી કંઈ પણ પંચાંથી પડવાનો વખત હોય તો આ છેલ્લો તક છે એમ સમજી આ બધાં રાજ્યો વારા ફરતી પોત પોતાના લાભ કાઢાડી લેવા તૈયાર થયાં છે. ખંડીઆ રાજ્ય સર્વોચ્ચ અને ઝોન્ડીનીઓ પણ સ્વતંત્ર થવા ફાટી રહ્યાં છે. ક્રીટને ઝીસને તાંબે થતું છે અને ઝોસ્ટ્રોઆ હંગરી જોસનીઆ અને હર્ગેજીવીનાંના પ્રાન્તો હર્મેશને માટે પોતાના ફરી લેવાની ધમકી આપી રહ્યું છે. આમાં, એ પેલેલાં મ્હોટાં રાજ્યોએ તુર્કી બાબત કરેલાં બંધાનના કોષકરારોમાં લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરે છે. પણ રાજપાટની બાબતમાં પ્રતિજ્ઞા કે વચન ભંગ કરવામાં પોંચે હોય એમ આ રાજ્યો કદી માનતાં હોય એમ જોવામાં આવ્યું નથી. આ ઘોઠાણો ઉભો કરી પાંદું તુર્કને એ માંથી બચાવવાનો પરીપકાર કરવા સાધુ યુરોપની મોરકે રૂશીઆ ઇંગ્લંડ અને ફ્રાન્સ દ્વારે આવ્યાં છે અને રૂશીઆના પાંચતખતમાં મ્હોટાં રાજ્યોની કોન્ફરન્સ ભરવાની તત્કાલીન ચાલે છે. જર્મની હજી એમાં જોડાવાની આનાકાની કરે છે. બલગેરીઆએ ચાર ફેવસ “એચ પેકડ મીને જોર આતા હું” કરી-જરા હાં, મીં કરી છેવટે પંચ કરે તે

નહારે કહ્યું છે એમ કહ્યું છે તુર્કી બિચારે પરણે ન્યાય કરાવવા કહ્યું થયું છે એણે શો મુનોહ કર્યો છે, અને શેનો ન્યાય લેના ગયું છે એ આપણા જાણવામાં નથી પણ ન્યાય લેવા ગયું છે ખરું

ન્યાય કરનારા પચના સભાસદોએ નિશ્ચય કર્યો છે કે “ તકરારી સવાલોનો ફરજો એવા નિયમ ઉપર કરવાની જરૂર છે કે જે સધળાઓના લાભો બચડતા હોય તેમની ઉપર પણ ધટતું ધ્યાન આપવું ”

તુર્કસ્થાનમાં પ્રચલિત રાજ્ય યનાથી ખીજાઓના શા લાભો બચે તે સમજી નથી પણ આ ખીના પણ પાછી પેલી “ એ બિલાટા ને વાદરા ” ની વાતમાંના ન્યાય માદ કરવાથી સમજાય એવી છે ખરી વાત એ છે કે રૂશીયાને કાળા સમુદ્રમાં પોતા કાદવલે દાદેનેશની સમુદ્રધુનીમાંથી લાઠી પ્રસંગે પહાર નીકળવાની રજા નથી તે બ વખતે લેઇ લેવી છે છજીમનો કબજો કાયમનો કરી લેવાનો લોભ ધ્રુવેને છે કો-સં સીયાનો મુલક જોડે છે છજી બગદાદ રેલ્વે જે મુલકમાંથી પસાર થાય છે તે આખે મુનક જર્મનીને લેઇ એશીઆમાં હજી મુધી કાઈ મુનક પોતાના કબજામાં નથી તે બ પ્રસંગે લેવાનો વિચાર છે છટલી ને આફ્રીકાની ઉત્તરે આવેના ત્રીપોલીના સરથાને લેવાં છે ન્યાય કરવાના બદલામાં ન્હોટા રાજ્યો આ પ્રમાણે અરરપરસ ને વામ અપાવી કચેરી બરખાસ્ત કરશે અને બલગેરીયા અને આરડીઆએ એનું અધમાન કર્ત્વિજો બદલામાં બધાને લેતા વધશે એટલો મુનક તુર્કસ્થાનને આપી ફેરો મંદરસ્સ હજી મળ્યું નથી પણ મળશે ત્યારે ઉપર કહ્યું છે એવું છેક નહીં તેા એને મળવું કામ થશે એમ લાગે છે વીસમી સદીના મુધારાના મુગમા મહાસાળયોની નીતિ અને ધર્મ હજી આટલે મુધી પાહોંચ્યા છે.

આ કટાકટીના સમયમાં નીચી તુર્કમંડળ પોતાનો રાજદારી જુરગો નિયમમાં રાખી પૂર્ણ પીરજ રાખીને પોતાનું કતબ બજાવે ન્યાય છે. રા- નવા રાજદારીઓનું કામ જકારખાર બિધિમાં કેવી રીતે ચલાવવામાં આવશે એ બાબતની નિયમ એમની તરફથી પહાર પડ્યા છે એમાં જાહેર કર્યું છે કે -

(૧) જે વજીરો પાલોમેન્ટના દરબારમાં લોકોના પ્રતિનીધીઓના વધારે મતથી નક્કી નહીં થાય હોમને હોદ્દા હોડવા પડશે (૨) રાજ સભાના સભાસદોમાં કે જાગ મુ'તાન નીમશે અને કે જાગ લોકો મુટી કાઢશે (૩) ૨૦ વર્ષની ઉંમરનો ફરક ઓડુમાન મત આપવાનો હક ધરાવશે (૪) જન અથવા ધર્મતા જોડે બાંધકાર ધ્યાનમાં નહીં લેતા આખી તુર્કી પ્રજાને સરખા હક મળશે (૫) લોકોને મોં તે ધર્મ પાળવાની છુટ છે (૬) કામદારો તથા મજૂર વર્ગની સગડ તથા મુખ બાગત ધ્યાન આપ- વામાં આવશે (૭) વગર જમીનના બેકુલોને જમીન અપારવામાં મદદ કરવામાં આવશે અને તેમાં હાવના જમીનદારોને મધ પ્રકારનું તુકેસાન કરનામાં આવશે નહીં હાલની મહેસુલની રૂઢીમાં ફેરફાર કરવામાં આવશે (૮) મગવણી મત મળશે, કેળવણીના ન્હોટા આધિકારીઓને સંપૂર્ણ નિશાળોની કેમ્પરેશ રાખવી પડશે, સરકારી નિશાળો ખોલવામાં આવશે જેમાં ન્યાત જલવા બેઠ નહીં રાખતા સર્વે સરખી રીતે દાખલ કરતામાં આવશે (૯) પેલીતકી અને બહારને ખીવરામાં હોટા પ્રમાણમાં સંધાન

કરવા ધાર્યા છે. (૧૦) રચયતના વડાઓ અત્યાર સુધી પોતે પોતાના મોહોલાઓના મુખીઓ તરીકે ફરીપાદો કરી શકતા હતા પણ હવે તેઓને વધુ સત્તા એ આપવામાં આવી છે કે એમનામાંથી જે લાયક જણાશે તેમને પોત પોતાના વિભાગના પ્રતિનિધી તરીકે સુટી કાઢવાને લાયક ઠેરવવા.

નવા તુર્ક રાજદારીઓએ ઉપરના નિયમ ધડવામાં લોકોનાં મુખ વધે અને દેશની સર્વ વાતે ઉન્નતિ થાય એ ઉદ્દેશ સંપૂર્ણ રીતે લક્ષમાં રાખ્યો હોય એમ લાગે છે.

તુર્કસ્થાનમાં ઉભી થએલી મુશીબતો દર કરવામાં યૂરોપનાં ન્હાનાં ન્હોટાં રાજ્યો-
એ જે જે વેપ બજવવા માડ્યા છે એ બધામાં ઇચ્છાંતી રીત-
ઇચ્છાંત અને તુર્કી. ભાત કંઈ એવા પ્રકારની છે કે ગમે તેમ હોય પણ એથી એનો

ન્યા ત્યાં ભાર બહુ પડે છે. ખુદ તુર્કસ્થાનમાં એવું માન વધતું
જાય છે અને શાનશાહના તાર ઉપરાંત પરદેશ ખાતાના પ્રધાન એડવર્ડ એએ ગઈ તા.
૨૨ મી એ પાર્લામેન્ટમાં ટરકી-બજરીઓના ગંભીર મામલા ઉપર બોલતાં જણાવ્યું
હતું કે “ હાલના મામલાથી ટરકીને સહુથી વધુ ખમવું પડ્યું છે અને સરકાર આશા
રાખે છે કે જે નવા સંજ્ઞાધારણની બહી અસર હમણાથીજ જણાવવા માંડી છે તે ધ્યા-
નમાં લઈ યૂરોપીઅન રાજ્યો ટરકીને નોરો બદલો અપાવવાને પાછળ પડશે નહીં.
અને જે કોન્ફરન્સ ભરવામાં આવવાનું છે એના કાર્યક્રમના બધા વિષયો સંબંધી
ટરકીની સંમતિ પહેલી લેવામાં આવશે ”

અન્ય રથળે જુના પ્રધાન મંડળના પરદેશ ખાતાના પ્રધાન લોર્ડ લેન્સડોને જ-
ણાવ્યું હતું કે “ પોતાની પ્રજાને નવું રાજ બધારણ બહી તુર્કીએ ન્હોટાં સુધારક
રાજ્યોની બરાબરીનું માન મેળવ્યું છે, ન્હારા વિચાર પ્રમાણે એટલીટને આ કામમાં ટ-
રકીને દરેક રીતે રોકા આપવો જોઈએ. ”

આ રીતે તુર્કસ્થાન જેવી બહુ દિવસથી દુઃખી મતી પ્રજાની ઉન્નતિ કરવામાં
આપણા બીટીશ રાજ્યના ન્હોટા ન્હોટા પ્રધાનેશના રાજ્યો ઉપરથી સમજાય છે એ પ્રમાણે
ખરેજ લે એઓ તત્પર હોય તો આપણે પણ એ કાર્ય પુરવંતું હોવાથી આપણા દ્વિ-
નુસ્તાનના મુસલમાનબાઈઓની સાથે એકાઈ એમનો ઉપકાર આનીયું,

પરંતુ એમાં માત્ર આપણને આશ્ચર્ય એટલુંજ રહેતો કે આવા સુધરેલા અને કા-
ર્મદક્ષ રાજકતાઓ પોતાના પગ તળેનો રેલો કેમ જોતા નથી ?
બીટીશ સામાજ્યનું અમૂલ્ય ગવાહિર દ્વિનુસ્તાન ૧૦૦, ૧૦૦
વર્ષથી એમની સુધરેલી સત્તા નીચે ન્હા છતાં એને “ નવું રાજ
બધારણ બહી ન્હોટાં સુધારક રાજ્યોની બરાબરીનું માન ” એઓ

કેમ મેળવતા નથી ?

આર્થ બૂમિ સતવન.

લૈરધી.

અધિ બૂવન મનો મોહિની

અધિ નિર્મલ સૂર્ય ઠરોળવ ધરણી

જનક જનની જનની ।

અધિ, .

નીન સિન્ધુ જન ધાત ચરણુ તવ

અનિન વિકલિપત સ્થામન અચન

અન્નર મુન્નિત બાન દિમાચન

શુભ ગુપારકિરીટિની ।

જનક

પ્રથમ પ્રભાત ઉદય તન મગને

વેદધુની સુણી ગુજ વન ધવને

પ્રથમ પ્રચારિત વળી તવ ભવને

ગાન ધર્મ, અધિ મુક્તિધવિની

હબશી લોકોના માહા પુરૂષ છુકર ટી વૉર્શીજનની
નિશાળની ચોળના.

(૨)

પોતે કાઠાડવા ધારેલી નવી નિશાળમા ફેવી રીતની કેળવણી આપવીએને બરાબર નિશ્ચય કરીને છુકરે ૩૦ વિદ્યાર્થીઓથી નિશાળની શરૂઆત કરી વિદ્યાર્થીઓમા હોઠર અને છોકરીઓ બન્ને રાખ્યા હતાં થોડા મહિનામા બીજા છોકરાં આવવા લાગ્યાં એટલે તબેલાની સાથેની એક મરઘાં રાખવાની ન્હાની એરડી ઉપડાવીને બીજા કલાસ લાં કરી, આ મધા છોકરા ઘણે ભાગે એકત લોકોના હતા અને થોડું ધણું બહીને એમાના કેટલાક તો પાછા એજ કામમા પડવાના હતા છુકરની ગોવણ એરી હતી કે થોડા વખતમાં એ વિદ્યાર્થીઓનાં શરીર બરાબર ખીને અને મન પણ પૂરેપૂરા કેળવાય વળી તે સાથે છોકરાં અને છોકરીઓ બન્નેને મ્હોટાં ચપા પછી પોતાલુ ગુજરાન સ્થાવવામાં હરકત ના પડે એટલું જ નહીં પણ અવિષ્કમા લેમની છુકરી ઉપયોગી અને સુખી ચર્ધ શકે એવું નિશાળમાજ કરવાલુ હતું લાકડાને વૉરનીષ લગારીને જેમ ચળકતાં કરીએ છીએ તેમ મ્હોટા મ્હોટા વિદ્વાતાવાળા વિષયો શીખવીને છોકરાને સહાયવાળાં ટાપનીપીયા પડિતજી ઠયેં કઇ સાબ નથી ખીસતા મચજ ઉપર મરજ પામેલી બાપાએના સંબેના

બાર ભરવાથી કે નહાનાં બાળકો પાસે પ્રાચીન ગ્રંથકારોના વિચારોમાંથી અડધા સમ-
ન્વયતા અને અડધા નહીં સમન્વયતા એવા વિષયો ગોખાવવાથી પણ કંઈ સારૂ ફળ
આવતું નથી. સીધી લોકોને એ વખતે શરીરને મેહેનત પડે એવાં કામ છોડી ઓશીસો-
માં ને બેન્કોમાં ને રેલ્વે ઉપર માસ્ટરોનાં કામ કરવાનું ને બપોલખે લુગડાં ધોરવાનાં
મળે એવા ધંધા કરવાનું મન બહુ ઘટું હતું. છુકર સમજ્યો હતો કે આ વૃત્તિને ઉત્તે-
જન આપવાથી એમને કે દેશને ઝાઝો લાભ થવાનો નથી.

નિશાળમાં વાંચતાં લખતાં શીખવી સાથે સાથે સુધરેલી ઢગની ખેતીવાડીનું જ્ઞાન
આપવાનું હતું. અને ખેતીની સાથે સાથે થઈ શકે એવા કેટલાક ઉપયોગી ધંધા પણ
શીખવાડવાના હતા. છોકરીઓને પણ બહુતરની સાથે ધરધંધા શીખવવાના હતા.
તેમાં ધરની સફાઈ, શોભા વિગેરેની નવી નવી રીતોથી માહિતગાર કરવાની ગોઠવણ
કરી હતી. એમની પાસે ધરની આગળ ન્હાની ન્હાની વાડીઓ કેમ કરવી એમાં શાક,
ભાજી, ફળ ફુલ કેમ ઉત્પન્ન કરવાં વિગેરે શીખવાડી ન્હોટાં થાપ ત્યારે એ રીતે ધરની
સુદરતામાં અને આવકમાં વધારો કરી શકે એવું કરી આપવાની યોજના નિશાળમાં
રાખી હતી.

આવી આવી યોજનાઓથી છુકરે દૈનિક સંકલ્પ કર્યો હતો કે આ સંસ્થાને એવી
ખીણવું કે જેમાં કામ રમત જેવું લાગે, શરીરને કસરત મળે ને આખરે “ મહેનતમાત્ર
પવિત્ર છે ” એ સત્યબાવ વિદ્યાર્થીઓના મનમાં રમી રહે. દેશની આર્થિક સ્થિતિ સુધાર-
વામાં શરીરની મેહેનત બહુ ઉપયોગી છે એટલું જ નહીં પણ એ ઉપરાંત માનસિક
ખીણવણી કરવામાં અને ચરિત્ર સુધારવામાં પણ એ બહુ લાભદાયક થઈ પડે છે.

છુકરે ધાર્યું હતું કે આ શાળાના વિદ્યાર્થીઓનું બહુતર પુર થાપ ત્યારે કોઈ ઉપ-
યોગી ધંધો, ખેતીવાડીની કોઈ ખાસ બાબત, સાધારણ ખેતી, દહીં દૂધના મલક માખણ
બનાવનારા સાચા વિગેરેમાંથી કોઈ એક બાબતનું દરેક વિદ્યાર્થી પૂર જ્ઞાન મેળવી ન્ય
તો બહુ સારૂ. આવું શીખીને વિદ્યાર્થી નિશાળમાંથી ન્ય તો સુખ અને રહાણથી
પોતાનો બહુવાર ચલાવી શકે અને એથી એ પોતાની જાતના લોકોને પણ મદદ થપ થઈ
પડે પોતાની નિશાળમાં ખાસ કાળજી એણે એવી રાખવા ધારી કે ત્યાંના વિદ્યાર્થીઓ
ત્યારે ન્હોટાં થાપ ત્યારે પુરપતે સ્ત્રીનાં નામને એવાં દીપાવે કે એમના બળ અને
ચતુરી ઉપર એમની આખી જાતના લોકો ધુળે. મતલબ કે એમની આગેવાની નીચે
આખી સીધી લોકોની કામ ઉત્તિ અને આખાદાની મેળવે અને એ આખી જાતનો
મોજો વધારવામાં અને નીતિ શુદ્ધ કરવામાં એ લોકો સદાચર થાય.

હલકામાં હલકી ગણાતી હબશી લોકોની આખી જાતની બધી રીતે ઉત્તિ કરી
શકાય એવી સંપૂર્ણ યોજના કરવાનું કામ કંઈ રહેજ ન્હોતું. મૂખ્ય વાત જે પૈસાની
તેનાં તો કેકાણાં ન્હોતાં અને ખીજી અસંખ્ય સુશીલિતો અનેક તરેહની હતી. પણ આ-
કશાથી હરી ન જતાં એ પહાદૂર યુવકે પ્રાણુતોડ ન્હેનત કરી. પેહેલાં તો પોતાને જોખ-
મે હિંમટન ઇન્સ્ટીટ્યુટ (પોતાની મૂળ કોલેજ) ના અન્નનચી પાસેથી ૭૫૦ રૂપીઆ
ઉપાડ્યા ને જે તબેકામાં પોતે નિશાળ કઢાડી હતી એની આગળનું પંડતર ખેતર ૧૫૦૦

રૂપીયાની કિંમતનું હતું તેની અડધી કિંમત આપીને કબજે લીધું અને બાકીના રૂપીયા પાછળથી ધીમે ધીમે આપવાનો વામદો કર્યો, તેમનાનાં કહેલું અને મરવાણાં જોરડી છુનાં હતા તે સાક્ષર કરીને ધોળાયા ને એના બેતર લીધા પછી ભણવવાનું કહેવારે રહેવારે ગમ્યું.

બપોરના મારતરનાં લુગડા કોરે મૂકીને બુકર ટી વોશીંગ્ટન જતે મજૂરીના મારક બેતર ઠીક ઠીક કરવા ગઈ જતો એટલે એને આમ કામ કરતો જોઈને વિવાધિયા પછુ એને મદદ કરના લાગતાં, આ રીતથી થોડાક દિવસમાં આખા બેતરની ૨૦ એકર જમીન સાક્ષર થઈ ગઈ એટલે થોડાજ વખતમાં બેતરમાં વાવેતરનું કામ શરૂ કર્યું. દર્મયાનમાં ખીસ બોલીવીયા કરીને એક કેળવણી છુવાન સીધણીની એને સુતાકાત થઈ. પોતાની જાતનું કંઠાથું કરવાના આના ઉત્તમ કાર્યમાં વોશીંગ્ટન સાથે જોડાઈ ને એ સન્નારીએ થોડા વખતમાં વોશીંગ્ટને કરેલા દેરા જેટલા અને જમીનના બાકી રલા એટલા બધાએ રૂપીયા ઉભા કરી આપ્યા. ને તે ઉપરાંત ખીજ પછુ એટલા રૂપીયા એકઠા કરી લાવી કે એમાંથી ૨૦ એકરને બદલે ૧૦૦ એકર જમીન નિશાળ ખાતે વેચાતી લાઈ સમઘ આજ બાઈ સાથે પાછળથી વોશીંગ્ટન પરજીએ હતો.

નિશાળ જોડે બેતરો રાખવામાં વોશીંગ્ટનના બે હેટ્સો હતા એક તો સામાન્ય કેળવણી સાથે બેતીવાડીનું ઘાન આપવાનો અને બીજો વિવાધિયાને બધે ત્યાં સુધી ખાસાપીયાની, લુગડાં લતાની અને રી તથા એપડીઓ વિગેરેની નિશાળ તરફથીજ બે-ગવઘ કરી આપવાનો, વિવાધિયાના માથાપ ટેલાક તો એની ગરીબ હાલતમાં હતો કે એમને એમના ઊંઠાની મજૂરીના પૈસાની જરૂર પડતી છતાં ઊંઠારો વખતે બ-હુલ્યા સાફ એમની મજૂરીના પૈસા ના આવે તો પરાણે નબાનવા તૈયાર હતા પણ એની હાનતમાં ફી કે એપડીયો કે ખાધા ખર્ચ ઊંઠારાનું નબાપી શકાય એવી એમની રિયતિ નહોતી તેથી આ વાતનો વિચાર કરીનેજ એવા ગરીબ ઊંઠારોને પણ કેળવણીનો લાભ મળે અને એમનું ભવિષ્ય થલુજ સાફ નીવડે એવા ધરાધારી વોશીંગ્ટને આ જોન-પછુ કરી હતી.

ધીમે ધીમે ઊંઠારા વધવા લાગ્યા તેમ નિશાળ સાફ એક સગવડવાળું મકાન બા-ધવાની જરૂર ઉભી થઈ, કારણ કે ભાગ્યે જુવડામાં નિશાળનું કામ ચાલતું તેમાં થણીજ હરકત પડવા લાગી એવે એના ખર્ચનો અડસટો નહીં કર્યો અને જગ્યા વિગેરે સુકરર કર્યું પાસેના એક સાગના લાકડાના બેઠાનીએ એ મકાન સાફ જોવતાં લાકડાં ઉધાર આપવાનું કહ્યું કર્યું એટલે વોશીંગ્ટને મકાનનું કામ ઉપરડ્યું ખીસ એરલીયા કેઠાણે કેઠાણે ફરીને ખીજુ ઉપરાણું કરી લાવી વળી કેટલાક સીધીઓ મકાન બાધવા લાગ્યા ખુરીથી મુશ્કેલ કામ કરવા કહ્યું થણા-વિવાધિયાને પણ કામે લગાડ્યા એટલે પર બાધવાની વિવા પછુ એ લોમને કઈક બાવડી પણ એહું મકાન બાધતા શીખ-વાડવાથી એને સતોષ થયો નહીં ઈમે કેમ થાડી એ પણ વિવાધિયાને શીખવાય તો ઠીક એમ સમજીને ઇડો પણ તાજ ખાડવા ધારી વિવાધિયા પાસે માટી જોડાવી, ઇડો પડાવીને બઢી પણ લાજ ઉભી કરી, પણ બડી બરાબર આપડી નહીં એટલે એ

બધી ઇરા નકામી ગઇ. આથી એ ડગ્યો નહીં. બધું કામ પહેલેથી પાછું ફરીથી તૈયાર કર્યું. છતાં ખીજી ભટ્ટી પણ બગડી. વળી ત્રીજીવાર માની ખોલી, ઇરા પડાવીને ભટ્ટી ત્રીજીવાર તૈયાર કરી આ વખતે છેક હિન્દપટનથી કેટલાક માણસો ખાસ મદદ કરવા આવ્યાં હતાં છતાં આ વખતે પણ બધું કામ બગડ્યું. હવે તો એની પાસેના બધા પૈસાં પણ થઇ રહ્યા તેમ છતાં હજી એકવાર ફરીથી પ્રયાસ કરવાની હિંમત કરી પોતાની પાસેની ધડીઆળ ૪૫ રૂપીએ વેચીને ચોથીવાર કામનો આરંભ કર્યો આ વખતે કાર્ય સિદ્ધ થયું અને ઇરા ધણીજ સારી બની. મકાનને માટે જોઇતી ઇરાતો એજ પ્રમાણે બનાવવાની પણ પાછળથી ભટ્ટી તથા ઇરા બનાવવાનું ખાતું નિશાળને. અગે જ્ઞાનરામ રાખ્યું અને ધીમે ધીમે ત્યાં આગળ કુભાર લોકોના કરતાં પણ એવી સારી ઇરા બનાવા માડી કે આસપાસના ગામોના લોકો કામ પ્રસંગે એમનીજ ઇરા વેચાતી લેના લાગ્યા. નિશાળનું મકાન તૈયાર થયા પછી છોકરાઓને રહેવાનું મકાન તથા રસોડું ત્યાંજ રાખવાની ગોઠવણ થઈ. ટેબલ વિગેરે સામાન મકાન બાંધતી વખતે લોકો વધ્યાં હતા તેમાંથી બનાવી લીધાં અને આક્રોશ સામાન ઉધાર લીધાં. આ રીતે “ બોર્ડીંગ ” ઉઘાડવામા આવી એટલે એ દ્વારા છોકરાઓને ગૃહવ્યવસ્થા તથા પાક શાસ્ત્રનું જ્ઞાન અપાવવાની ગોઠવણ થઈ. આ બધા કામમા છુકર, ટી, વોશીંગ્ટનને અને એની મદદે આવતા થોડાક પરોપકારી સીધી સી પુરુષોને અથાગ શ્રમ વેઠવો પડ્યો હતો એવોએ પણ દિવસો ચિન્તામા ગાળ્યા હતા અને ધણી રાત્રિઓ ઉભગરામા નિર્ગમન કરી હતી.

આટલું છતાં બધી સગવડ બરાબર થઈ શકી નહીં. વોશીંગ્ટન પોતે કહે છે કે, ‘ એક દિવસ રહવારના બધા છોકરા નારતો કરવા બેઠાં હતાં તે વખતે એમને શી શી બાળતોમા હરકત નડે છે તે નજરે જોવા હું રસોડાના બારણા પાસે છાનો માનો ઉભો રહ્યો તો સા તો તે દિવસે કંઈ ખુબ જ બગડાટ ચાલી રહેલો કારણ કે ખાવાનું બધું જ બગડેલું. એક છોકરીને ખાવાનું કંઈ ફાવેલું નહીં તે જૂખ મટાડવાની આશાએ પાણી લેના કુવે ગઈ તો સા દોરકું તુરેલું એટલે પાણી કઢડાયું નહીં. એ બિચારી બહુ જ ઉદાસ રહેરે કુવેથી પાછી ફરીને મ્હને જોયો એટલે એ બોલે તે હું સાબળીશ એમ સહમજીને દૂરથી બોલતી બોલતી ગઇ કે આ નિશાળમાં પુરૂ ખાવાનું મળતું નથી તેતો જાણે ધુળ નાખી પણ આતો પેટ ભરીને પાણી સરખુએ પીવાનું ના મળે. ખીજા બધા કરતા હું ધારણ કે આ છોકરીના શબ્દોથી હું બહુ લેવાઈ ગયો, ને મ્હને ધણી જ નાશીપાસી ઉત્પન્ન થઈ. ”

પણ એથી એ વધારે દુઃખ અને નિરાશા તો એટલા મારે થયા કે એ છોકરા કે છોકરાના માખાપ નિશાળમા ખેતર વિગેરેની ગોઠવણથી શો લાભ તે ખીલકુલ સમજ્યાં નહીં. એ લોકો કહેવા લાગ્યા કે અમે તો છોકરાને ભણવા મોકલીએ છીએ મારે ખેતરની મજૂરી કે ધરવધાની કુચલી ને ખીજા એવા વૈતરામા એમને ખોટી કરવાની જરૂર નથી નવી તરેહની આવી મજાની સરથાના અંતરમા રહેલી ઉચ્ચ ભાવનાનો એ લોકો કંઈ જ ખ્યાલ કરી શક્યા નહીં. એમ છતાં પણ વોશીંગ્ટને ધીરજ છોડી નહીં. વિદ્યાર્થીઓનાં માનપાને જાતે મળીને એ સમજાવવા લાગ્યો કે જેતીવાડીના શાસ્ત્રનું અને વ્યાપાર

‘ઉદ્યોગનું’ જ્ઞાન એમને આમળ જતાં બહુ જ ઉપયોગમાં આવશે. છોકરોને પણ એ ધીમે ધીમે કહેતો ગયો કે આપી બાપાર કેળવણીથી ત્હમને મોટાં થશે. ત્યારે ઘણા લાભ થશે. આખા આદિવાસીના રાજ્યમાં એ એટલા મારે મુસાફરીએ નીકળ્યો ને ટેકાણે ટેકાણે ભાષણો કરીને લોકોને પોતાની મહાન યોજનાઓના ઉચ્ચ આશયો કેવા છે તે સમજાવી આપ્યો. આખરે લોકો સમજ્યા ને ધીમે ધીમે એ નિશાળ આગાદ થતી ગઈ. પણ હવે તો એ વાતને ૨૫ વર્ષ વહી ગયાં છે. ને એટલી મુદતમાં તો ત્યાં કંઈ કંઈ ફેરફારો થઈ ગયા છે. જે નિશાળ માત્ર ૨૫ વર્ષ ઉપર સ્થાપન થઈ તે વખતે ભાગ્યાં મુદતમાં કુલ ૫૦૦૦ જેવો જોડો હતો તેમજ નેજા નેજા નેજા હોય તો એ નિશાળના આજનો મોટો મોટો વિશાળ બંગલોનો નજરે પડે છે.

(અપૂર્ણ)

મહારા દેશવટાની વાત.

(લાંબા લજપતરાય)

મે માસ (૧૯૦૭) ની ૧૬ મી તારીખે અમે માંડલે રોડને પહોંચ્યા. રોડન ઉપર નદી ધારેથી બનાવ બન્યો. આનંદેશ મી. ગોખલેની “ સરવન્ટસ ઓફ ઇન્ડીયા સોસાયટી ” ના મેમ્બર મી. દેવધર અચાનક ન્હને મળ્યા. તેમણે તરતજ નમસ્કાર કર્યા. મહારી સાથેના યુરોપીયન ઇન્સ્પેક્ટરેએ આ લાગણીનો આધાર તરીકે તેમનું ખાવડું પકડી દુર કર્યાં. ત્યાંથી અમે બન્ને જુદા પડ્યા. ન્હને તરતજ માંડલેના કેલખાનામાં લઇ ગયા. જેલરના બંગલોવાળા મેકામાં જે દીવસ સુધી ન્હને રાખવામાં આવ્યો પછીથી તે મકાનની નજીકમાં આવેલા બંગલામાં ન્હને રાખ્યો, જેમનો સુપર-ઇન્ટેન્ડન્ટ તેમની વર્તણૂક તથા રીતરીવાજ ઉપરથી સરખાતમાં સારા સ્વભાવના જણાયા પણ પછીથી જે દેખાવ તેમણે ધારણ કર્યા હતા તે બદલાઈ ગયો જે વિશે પાછળથી કહેવામાં આવશે.

મહારી સાથે આવેલા સુપર ઇન્ટેન્ડન્ટે ન્હને શોધી પાછા લાહોર જવા તૈયારી કરી શરૂઆતમાં જે અર્થ થયું હતું તે વિશે અને પાલી કરવા કશું જે મે કરી આપી. તેમના પાછા ગયા પછી મહારે વાતચીતનો પ્રસંગ માત્ર જેલર સાથે રહ્યો. જેલરે પ્રથમ મહારી સાથે સાઈ વર્તન રાખ્યું. બર્મિસ બાબતે અજ્ઞાત કરવા તેમજ તે દેશ સંબંધીનાં પુસ્તકો વાંચવા ન્હને તેમણે સૂચના કરી અને તે કામ માટે ન્હને બર્મિસ છુક પેદા કરી આપી. મહારા કામકાજ માટે જોકે મદદારી તોફર સોંપી હતો તે થોડા દીવસ સુધી, મહારે માટે રસોઇ બનાવતો.

આ મદદારી તોફરને માસિક રૂપીઆ ૨૫ નો પગાર આપવામાં આવતો આ ઉપરાંત એકે બીરતી રોકવામાં આદેશો હતા. ધોળી ને હળમ પણ રાખવામાં આવ્યા. હળમ દર મીને દીવસે મહારી હળમત કરી જતો. હળમનું અર્થ અંદી માસ સુધી

મેં આપું હતું. ત્યાર પછી સરકારે આપું હતું. હજમ સંબંધી હાસ્યજનક તકરાર ઉભી થઇ હતી. હજમે યોગ દીવસ મ્હારી હજમત ક્યાં પછી મ્હારી પાસે હજમતના પૈસા માગવા આવ્યો. મેં તેને જોર પાસે જવા કહ્યું. તેમની પાસેથી પૈસા ન મળ્યા અને મ્હારી પાસે ફરીથી આવ્યો ત્યારે મેં હજમતે કહ્યું કે સાહેબને પુછ્યા પછી તારા પૈસા ચુકવી આપીશ. સાહેબને આ જવાબની ખબર થઇ તેથી મ્હારી પાસે લાલ પીળા થઇ આવ્યા. ને કહ્યું કે હજમના ખર્ચ માટે સરકાર પૈસા આપવા બંધાએલી નથી. ત્યારે મ્હે કહ્યું કે—“ ૧૮૧૮ ના રેગ્યુલેશન ગ્રીન પ્રમાણે મ્હારી યોગ્યતા પ્રમાણે મ્હારી સારવાર થવી જોઈએ.” મ્હારી તકરારની અસર કોઈ થઇ નહીં અને ખર્ચ મેં આપવું જોઈ રાખ્યું. પણ છેવટે પ્રથમના અઢી માસના ખર્ચ સિવાય મ્હને બાકીનું ખર્ચ પુર પાડ્યું.

જોરાક સંબંધી મ્હારે ઘણી વખત તકરાર કરવી પડતી. જોરનો બટલર ઘણી હરકતો નાખતો. તેમજ પંજાબી બનતો જોરાક મને મળી શકતો નહીં. તેથી મેં પંજાબી રસોઇયા માટે વાઇસરોય પાસે માગણી કરી. આ ઉપરથી બર્મામાં રહેતા એક વૃદ્ધ પંજાબીને મારી પાસે મોકલી આપ્યો. પરંતુ તે મને નકામો થઇ પડ્યો. તેને રસોઇ બનાવતાં આવડતી નહોતી. મેં તેને પુછ્યું કે તેને રસોઇ આપડે છે કે નહિ. ત્યારે જવાબમાં જણાવ્યું કે તેનો ધંધો ખેતીવાડીનો છે અને માત્ર મને જોયા માટેજ, રસોઇ આપડે છે તેમ જણાવી મારી પાસે આવ્યો હતો. યોગ વખત પછી આ પંજાબી વૃદ્ધ મ્હારી પાસેથી આવ્યો ગયો, ફરીથી બટલરના પંજાબી મ્હારે આનવું પડ્યું. જોરાક અનિયમિત રીતે તે આવતો હતો. સાહેબનો ભરોસો આ બટલર ઉપર અતિશે હતો તેથી તેની નજરમાં આવે તેમ કરતો. એક વખતે એવું બન્યું કે મ્હારે માટે તેણે શાક ખીસકુલ બનાવ્યુંજ નહિ. શાક નહીં બનાવતું કારણ બજારમાં શાકની તંગી હતી તેમ નહિ પરંતુ ખીજે જોડ હતો. આથી મ્હારે માટે જોરાક લઇ મ્હારી ખોશીમાં આવ્યો એટલે જે મ્હને બાવ્યું તે ખાધું અને બાકીનું પાણું મોકલ્યું. તેથી બટલરને લાગ્યું કે હું સાહેબ આગળ ફરીઆદ કરીશ તેવી ધારતીથી હું ફરીઆદ કરું તે પહેલાં તો તેણે સાહેબને જઈ મ્હારે માટે આડું અવળું બરાવ્યું. આથી સાહેબ મુરસે થઇ મ્હારી પાસે કપડો દેવાના ઇરાદાથી આવ્યા. મ્હને કપડો દેવા ઉતરી પડ્યા પરંતુ મ્હેં તેમને યોગ્ય જવાબ આપ્યો અને બટલરના પ્રમાણિકપણા સંબંધી તેમજ મ્હારે માટે જોરા સમજુતી આપવા માટે જાહેર કર્યું. સાહેબ ગયા પછી મ્હેં મન સાથે ખીસકુલ વાઘો નહીં લેવા અને જેમ વર્તન રાખવામાં આવે તે સહન કરવા નિશ્ચય કરીધો.

મ્હારી તનહુરસ્તી સાધારણ રીતે નજાળી રહેતી. મ્હને છાતી તેમજ પાંસળામાં દુખાવો થતો હતો. આ હડીકત જોરના મુખર ઈન્ડેન્ડને જાહેર કરવાથી મ્હને દરવા દરવાની છુટ આપી. આ છુટ ધીમે ધીમે વધારવામાં આવી. સવાર તેમ સાંજે બંને વખત અસુક નીમેંથી હલમાં, નકા કરેલે રસ્તે, ફરોખીઅન સાન્જનોની સાથે મ્હને જવા જણાવ્યું. આ વખતે સારાન્જોને તેમના મુનીફોર્મમાં મ્હારી સાથે આવવું પડ્યું અને સાથે બંદુકો ભરેલી તૈયાર રાખવી પડતી. યોગ દીવસ હું દરવા ગયો પરંતુ પાછળથી અડચણો નડવા લાગી. મ્હારી સાથેના સારાન્જોને ભરેલી બંદુકોસાથે પગે ચાલીને

આવતાં કાલો આરતો તેથી તેમનું મન ખુલ્લું થયું અને નહારી આપે આવતા વાન નાખ્યો થતા. બીજું મહારો કુરવાનો વખત મહારમા વહેલો દોડાથી તેઓ તૈયાર થઈ શકતા નહિ અને તાકો થયેથી તેઓને તેમજ મહારે આવકા ભરેલું થઈ પડ્યું. થોડા વખત રહી સરદાર આજીવણીને માંડેલા લાખ્યા. ત્યાર પછી મહારી કુરવાની જમ્યાની દદ, દુધી કરી નાખી. આમ રૂપા જવામાં જે કે અડચણ થતી હતા મહારે કેટલોક શરીરમાં આરામ થવા લાગ્યો. પણ કુરવા જવાનું છેવટે મહારે અનિદ્રાએ બંધ કરેલું પડ્યું. વેલના સુષર ઇન્ડો-ગ્રાને આ વાત જાણવામાં આવી તેથી માલકા પકડવા સંબંધી મહારે શયનવામાં આવ્યું. આ સંબંધમાં જોઈતાં ચાલેતા મહારે માટે તેથી પૂરતું પાડ્યાં. તેમની ધારણા પ્રમાણે થોડા એક દીવસ દુર્ગોતમાં બેસી પાણીમાં જશે પરંતુ હું તો એક માછલી પકડી શકાય નહીં. ઉપરનાં સાધનો જે મહારે જેને પૂરતું પડવામાં આવ્યાં હતા તે હવે નકામી પડ્યાં. અને નહારા ઉપરી કોન્ટ્રોલને જ્યારે નોટીસી થતા થતા ત્યારે વાપરતા એમનિ એમજી હતોમતો આખરે એ બીજે ચોરી થયે

જે કે જોરે છેર હું જાણ્યો હતો હતો નહારે આંતરી માનસિકીની લાગણી સોજમાં જોઈ થઈ નહતી તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ હું માંડેલાં જ્યારે મહાર કુરવા જતો હતો ત્યારે થતો હતો. મહારા ઉપર નીમવાને સાથે આંતર કોન્ટ્રોલો મહારે કાંઈ લલામ કુરવાર સપ્તને નેતા ત્યારે પછીજ કનડાન કરતા આખામાં બે વધુ પ્રત્યક્ષ લાખ્યા આવ્યા ઉચિત ધારણા, એક વખત હું કુરવા જતો હતો ત્યારે એક પંખીની શબ્દો મહારે સંવામ કરી. તે કોન્ટ્રોલર હતો. તેણે મહારે જા મારે સંવામ કરી તેમ પુષ્કળ આવતાં કોન્ટ્રોલોને જાણ આપ્યો કે લાખ્યા લખપતરાય એક મહાન પુરુષ છે તે તેને સલામ કરવી તે મહારી કુરવા છે. બીજી વખત એક પુલાન પંખીએ સંવામ કરી આ ઉપર એકદમ તેને પકડવામાં આવ્યો. તેણે જા મારે સંવામ કરી એમ પુષ્કળમાં આવતાં આ છુરસાવાળા પંખીએ જાણ આપ્યો કે કાપડા પ્રમાણે તેને સંવામ કરવી તેમાં કાંઈ હરકત ભરેલું તેમજ નોખમ ભરેલું નથી આજ પ્રમાણે એક વખત એક જા બે કમળના કુલ લાઈ મહારે જેટ કરવા અંદર આવવા અંદરેકરની રાત માંથી. રાત ન મળતા આ મનુષ્ય મહારા મહાન સમોના આ પાસે જોનો રહીને કુલ લાઈ મહારા, માલ્યો જ્યારે જો કુલ મહારા નોકર સાથે ને ઉપર મચાવી લીધા આવી રીતના અનેક લાખ્યાઓ મહારે જોવા હતા.

પર વ્યવહાર મહારે કરવા રવામાં આવતા પરંતુ જે પત્ર હું મોકલેતા તેમજ મા. રાઉપર આવતા તેને જોઈ લખાઈ જતો તેથી નજરમાં આવે અને યોગ લાગે તો તે મહારે આવતા અગર જે વિદાય કરવાને હોય તો પાઠ કરેલો, નહીં તો રવાની રાખેલો દખાવી રાખેલા કાગળમાંનો એકાદ નીચે ટાંકે છું—

૧૮ રેસરોડ

માઉન્ટ પેલેટ સ્વામશી,

જે ૧૧ મી ૧૯૦૭

વહાલા સહિબ,

હું બાપીસ વરસની ઉમરનો વેલમોન છું. હિંદ સંબંધી અહીંયા પુરકળ ચર્ચા થઈ રહી છે. આ સંબંધનું કારણ શું છે તે મહારે જાણવા કૃપા કરશે ?

હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં પણ ચર્ચા ચાલે છે. હિંદ વિશેની ખરી હકીકત અહીંના લોકો સાચેજ જાણે છે. અને હું તે જાણુવા ઉમેદ રાખુ છું આશા છે કે કેદખાનામાં કંટાળગો નહીં અને યોગ્ય અને દઢ ધૈર્યથી પડેલી આશ્વત સહન કરી લેશે.

હી આપનો સ્નેહી

એચ. જી. સેન્ડી.

આ ઉપરાંત લાહોર, કાશી, આગ્રા, લાહન, વીગેરે મથગાથી નહારા ઉપર પત્ર આવ્યા હતા પરંતુ તે નહીં આપવામાં આવ્યા જ નહોતાં એનરેબલ શ્રી ગોખલેને। પત્ર પણ છુપાવી રાખ્યો હતો આ ઉપરથી નહારા પત્ર વ્યવહાર સબધેમાં કેવી રીતનું વર્તન હતું તેના ખ્યાલ આવશે.

મહારા વખતનો ઉપયોગ—કેદખાનામાં હું વખત કેવી રીતે પસાર કરતો હતો તે સબધી જાણવાને દરેકને કુતુહલ થાય તે સ્વભાવિક હોય તેમ સમજી નહારા વખતનો ઉપયોગ નીચે પ્રમાણે હતો તે જણાવુ છું .

રહવારે પાચ ને છતી વચ્ચે ઉઠતો બાલ અને આતર શાય કર્યા પછી પ્રાર્થના કરતો; યોગ વખત પગી ગરણુ દુધ પીને ફરવા જતો ફરી પાછા આ વા કંટુ નીચેની શ્રેણી વાચવામાં વખત ગાળતો

૧. ભગવદ્ગીતા
૨. વેદનો સંદેશ
૩. યોગ દર્શન.
૪. વેદમાંથી ચુગી કાઢેલા સ્તોત્રો.
૫. તૈત્તીય ઉપનીષદ

આ સિવાય પરચુરણ બાબતોના પુસ્તકો વાચતો અગીયારથી બાર વચ્ચેનો વખત નહારા પોવામાં તેમજ ભોજનમાં ગાળતો આમાંથી પરવાર્યા પછી માસિકપત્રો હોય તો તે વાચતો એટલામાં પાચ છ વાગી જતા અને તે દરમ્યાન પછી કાગળ પત્ર લખવાના હોય તો લખતો નહીં તો બર્મા સજાવીની રુક નોંધ કરી લેતો સાબનો જમવાનો વખત થતા જમી લેતો અને યોગે વખત એટલા ઉપર ખુરસી નાખી વિચાર કરતો બેસતો રાત્રીના વાચના બેસતો પરંતુ જીવજીવ બલિ પાસે આ રવાથી વાચતુ કાનતુ નહિ નન વાગતા મુર્છ જતો.

પુસ્તકો વાચવાનો નહીં લાભ પછોજ મળ્યો હતો બર્માને લગતા નીચેના પુસ્તકો નાચ્યા

- (૧) ઉગ્રેજી રાજ્ય નીચે બર્મા
- (૨) બર્મા અને બર્મોસ પ્રજા
- (૩) સીદકન ઇસ્ટ
- (૪) મદીગ અને તુદરી પ્રદેશ

આ ઉપરાંત પાચ છ આ વિષયને લગતા વાચના. તે સિવાય

- (૧) જરદીનના બે પુસ્તકો

(૨) હરબટ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટોરની ઇતિહાસ

(૩) આપર લેન્ડ

(૪) ઇન્ડિયન કંપનીના ઇતિહાસ—વીગેરે

નીચે પુસ્તકો ઉપરાંત વાચ્યાં. તે સિવાય ઘણી વાર્તાઓ વખત પસાર કરવાના ઉદ્દેશથી વાંચી જોવાના નામ આપવા અત્રે અનુચિત છે. નહારે મારે નહારો પુત્ર નહારી તરફ ઘણાં માસિક મોકલતો—

• આ સર્વનાં પરીણામમાં નીચેના લેખો લખવા હું સહિતમાન થયો—

(૧) બર્મા દેશ

(૨) ૧૫૦ ધાનાની એક ઉર્દૂબાણમાં વાર્તા—

(૩) આધુનીક સમયમાં ચર્ચાતા વિષયો ઉપર હુંક લેખ

(૪) ભગવદ્ ગીતાનો સંદર્શ

(૫) સંસારીક મુધારો

બર્મા દેશ સંબંધી કેટલીક વાચતો અને ટાંકવા યોગ્ય ધારવાથી નીચે જણાવેલ

બર્માના ઘણાં લોકો પોલીસ ખાતામાં છે. આમાંના ઘણાં તો બહુજ યાચાક અતુર હોય છે. સાય પકડાવા અને એરી પ્રાણીને કબજ કરવામાં નીડર હોય છે. તે માં કેટલીક ભતના વહેમો વિચારો પ્રચલીત છે સરીરે દીગણ અને બાંધામાં પુષ્ટ છે. તેઓ આધારણ રીતે ગુખાં લોકોને મળતા આવે છે, ખોરાકમાં મોલવારીને તં લીધે માંસ અને માછલાં વપરાતાં નથી લીલી ભાજી તથા મોખા મિઠો વપરાય છે. લેપરંત દારૂ તથા અશીશુની વપરાણ ઘણીજ છે જે બર્માના લેખની-સારીરીક સ્ત્રીની અવતવીત્ત્વ ચિન્હ છે. રીતભાતમાં સ્ત્રી પુરો ઘણાં સ્વચ્છ છે સ્ત્રી તેમજ પુરો બાકુતિ બરાવદાર તેમજ મોહક છે. બર્માના લોકની નીતિ દક્ષી છે, પરંતુ વ્યક્તિ વસ્ત્રવાટથી હમણાં તો ઘણીજ દક્ષી અને સરમ બરેલી યર્ષ પડી છે. આટું પરીણ એ આવ્યું છે કે બર્મામાં “ હાફકાસ્ટ ” જગર તો વર્ણસંકર પ્રભુ પ્રુષ્ઠ છે. નેપ પરદેશીના હાથમાં છે. ધર્મ દીનપતીદીન નષ્ટ થતો ભય છે અને ખીક રાખવા આવે છે કે બાલિષ્ઠમાં યોડા વખત પછી બર્માના લોક “ બરમત ” એવી સંસા મો એસી વર્ણસંકર યર્ષ જશે.

કેળવણીમાં બહુજ પછાત છે. એ કે ઘણાખત બરમત લખી પાત્રી બન્યું છે જર રસાયણો પાક અને હવ્ય પ્રકારની કેળવણી અણતી નથી બર્મા જે બર્માના અગ્ર તો પંચભ બેવડું મોડું છે તેમાં માત્ર બાળી લેખ મોડેને છે. તેમાં એક તો મીલન લોકની છે. હાલના આંકડા પ્રમાણે કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાં પાસ થએલા બર્મા ક્રિષ્ણ એકો માત્ર ૩૪ છે. આટલી મોટી કેળવણી છતાં એંગ્લો ઇન્ડિયન એમ બુધ મારે । કે બર્મામાં કેળવણીનો પ્રસાર પુષ્કળ થયે છે. બર્માનામાં ૩૪૦૦૦ અને મુળાઈ પૂર્વ બંગાળ અને આસામમાં ૨૦૦૦૦ વિદ્યાર્થી છે તારે બર્મામાં માત્ર ૭૦૦ મે. આ ઉપરથી અમલશે કે બર્માની કિંમતિ કેળવણી સંબંધી કેટલો બધો દેવદાર છે કે જેનું પરિણામ ધાર્મિક અને નૈતિક અવનવી હાલમાં એવા પ્રમાણે આવ્યું છે.

સાધારણ રીતે ન્હારી જન માટે ન્હને ખીણકુલ ચીંતા નહતી. માત્ર ચીંતા જો થતી તો તે એટલીજ હતી કે મારો જમાઈ જો ખી. એ. તથા કેદખાનામાં મારા એમ. ખી. થયેયો હતો તેના સ્વર્ગવાસ થયો હતો. તેના મન-મનની સ્થિતિ. જુદી મારી દીકરીને વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થએ જો માત્ર થયા નહતા તે પહેલા તો મને કેદ કરવામાં આવ્યો. આથી મારી પુત્રી સંબંધી તેમજ મારા વૃદ્ધ પિતા માટે અને છેવટે ન્હારા નાના પુત્ર પ્યારેકુખી માટે કંઈક દુઃખ થતું. મારા મોટા પુત્રને યોગ્ય કેળવણી આપી હતી અને પોતાનું પ્રમાણિક જીવન ગુજારી શકે તેવી સ્થિતિમાં હતો. મારો નાનો પુત્ર અભ્યાસ કરતો હતો પરંતુ ન્યાનંદ વૈદિક કોલેજમાં તે આગળ પડતો ભાગ લેવા લાયક થાય તે માટે તેને ફર્સ્ટ ક્લાસ કેળવણી લેવા ઇચ્છાંડ મોકલવાનો હતો. આ કામ માટે લગભગ દસ હજારની રકમ મેં જીદી કાઢી હતી પરંતુ તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવા માટે મારી દૈનિકી હતી. મારા બાકીના કુટુંબ માટે ન્હને ધારતી નહતી કારણ ન્હારી પત્નીની આત્મશ્રદ્ધા અને ધૈર્ય સંબંધી ન્હારો પુત્ર ભરોસો હતો અને તે ખરો પડ્યો. ન્હારા મન સંબંધી બરોબર ખ્યાલ આવવા માટે માંડલેથી લખેલા કાગળોમાંના કેટલાક અંગ્રે ટાકુ હું.

માંડલે. જુન. ૧૦-૧૯૦૮.

પ્રિય સુદરલાલ,

આજ સવારમાં તમારો પત્ર મળ્યો. અંગ્રે હું સુખી છું. દીવગીરી માત્ર એટલીજ છે કે ન્હારા દેશી બંધુઓની સેવા કરવામાંથી વિમુખ થયો છું છતાં એટલી તો દૈનિક માન્યતા છે કે આપણું ભવિષ્ય ઇશ્વર ઉજળું કરશે અને આપણું ભલું જશે.

આપને ખાતરી છે કે હું તે માત્ર કર્મ-ફળની આશા રાખ્યા સિવાયના કામનોજ ઉપાસક છું. કીસ્મત અને કર્મ જુદાં છે. કીસ્મત ઉપર આધાર રાખવા કરતાં કર્મ ઉપરજ રાખું છું. વીગેરે.

લજપતરાયના દેશનીકાલથી લોકોની દયા લાગણી તેમના કુટુંબ પ્રત્યે સારી હતી અને તેઓ તેમના કુટુંબને મદદ કરવા ઉત્સુક હતા. પરંતુ લજપતરાયે પારકાની મદદ નહીં સ્વીકારવા માટે તેમના પુત્રને ઉત્તમ પાઠ ભણાવેલો હતો અને માંડલે ગયા પછી પણ પોતાના મિત્રને આ બાબત માટે લખી જણાવે છે.

માંડલે. જુલાઈ ૧૪-૧૯૦૭.

પ્રિય સ્યામલાલ,

આપનો પત્ર મળ્યો. લોકોની દયા લાગણી ન્હારા કુટુંબ પ્રત્યે બહુ સારી છે તેનું જણાવે છે તો તે માટે સર્વનો આભાર મારું છું પરંતુ આ બાબતમાં હું વાંધો જાહેર કરું છું. ન્હારી સ્થિતિથી લોકોમાં ન્હારે માટે લાગણી યર્ષ છે અને આ લાગણીનો લાભ ન્હારા દીકરાઓ લેશે તો હું હૈમને હમેશા ધિક્કારની નજરે જોઈશ. હું એમજ અહરૂનીશ ઇચ્છું છું કે, હૈમની પોતાની મદદથી, સ્વાશ્રયથી, પારકા ઉપર આધાર રાખ્યા સિવાય, તેઓએ પોતાનું ગુજરાન મેળવવું જોઈએ.

ન્હારા પુત્રોને યોગ્ય કેળવણી મળેલી છે. તેઓ વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં છે. લગ્ન થ. એમાં નથી એટલે હૈમને હાવ હરકત પડે તેમ નથી. વિગેરે.

લી. આપનો સ્નેહી લજપતરાય.

માંડલે

નવે-૧૨ ૧૧-૧૯૦૭

મિય પુત્ર પ્યારેલાન

તારો પુત્ર મળ્યો છે આ મન માન એકજ ઉદ્દેશથી લખ્યું હું તેના ઉપર આજ
ધ્યાન આપજો તારી જાતે લવિષ્યમા તારે તારા સાધન મેળનાના છે તું કાંઈના ઉપર
આધાર બીનકુશ રાખતો નહિ સ્વાશ્રય એટલે કે પોતા ઉપરજ આધાર રાખવો તે ક-
રવા કુનીયામા બીજો કોઈ ચઢીઆતો પાઠ નથી બીજા ઉપર વિશ્વાસ રાખવાથી આ-
ખરે સારૂ પરીણામ આવતું નથી. મારો એજ મત છે કે બીજાના ભગા નીચે અને પ-
રોપકારી કામ હેઠળ આવવું નહીં બીજાની મદદ સિવાય સાલે ખોરાક મળે તો તે
ઉત્તમ છે. હુબી દાવ શેટી સ્વતંત્ર રીતે ખતિપાદન કરવી જેથી આખી જીંદગી રસ-
મય જનશે હું આશા રાખું છું કે નહારા ગ્રેષ્ઠ કોઈ મિત્રની મદદ કોઈ કામમાં તું મધ્ય
નહિ કોઈ નહને એમ કહે કે " જુલે તમારા પુત્રને અમુક મદદ કરી છે " એવું કરવે
નહિ સ્વાશ્રયનો પાઠ શીખતાં કહી રહ્યો છું ગુરુશાનમા ઉત્તરવું પડે તોપણ બીજી
રાખીશ નહિ. આ ઉત્તમ અવિદિત્ય અને ઉમદા પાઠ શીખતાં તું કદી કમાય નહીતો
ફીકર નહિ આશા છે કે તારી આશાઓ બરે લાગવામા અને નિશ્ચયને અગ્રપણે વળગી
રહી સ્વાશ્રયનો પાઠ લખવામા પાણી પાની કરીશ નહિ એજ

હી તારો હેતરવી

(આજ દીવસે લજપતરાયનો છુટકારો થયો હતો) લજપતરાય,

ઉપરના પત્રોમાંથી જણાશે કે લજપતરાયને છુટકારો થયાની આશા એકી હતી
પરંતુ થોડા દીવસ પછી તેમના જણવામા આવ્યું હતું કે ગવર્નર જનરલ તો ૬ નવેમ્બરે
સીમલા છોડી કલકત્તે જશે આ ઉપરથી એમ અનુમાન થયું કે તો ૬ પહેના તેમનો
છુટકારો થશે. આ આશામંત્રિ આશામા તેમનું મન બગડ્યું ગયું છેવટે તો, ૧૧ મી
નવેમ્બરને દીવસે જોણે તેમનો સામાન તૈયાર કરવાનું કહ્યું ને પ્રેમાનામાંથી મુક્ત કરવાનો
હુકમ જણાવી દીધો

આ સમાચાર સાંભળતાં હુંમના મનમાં એમ આવ્યું હતું કે સરદાર અછતસિંગ
જેઓ તેમની નજીકના મકાનમા રહી તરિક હતા તેમને પણ જોડો અને તે પ્રમાણે
બન્યું. નવેમ્બરની તા. ૧૧ મી એ તેમને માડતેથી જોડો રહેવા સાથે ગાંધીમા બેસારી
વિદાય કર્યા, તેમના નજીકના ડબ્બામા સરદાર અછતસિંગને બેસવામાં આવ્યા પરંતુ
એટલી બધી કાળજી રાખવામાં આવી હતી કે લજપતરાય કે અછતસિંગને અરસપરસ
ખબર ન પડે કે તેઓ બંને સાથે છે ત્યાંથી રંગુનના ખારામા આવ્યા ગાંધી આગળોટ
તૈયાર હતો તેમા બંનેને વાંચાશરતી દાખલ થીયા પ્રથમ લજપતરાયને
આગળોટના નીચેના ભાગમા બરાઈ રહેવા કહ્યું અને પછી સરદાર અછતસિંગને દાખલ
કર્તા આગળોટમાં એક બીજાથી કુર રાખવામા આવ્યા હતા છેવટે હુગલી રોડને આ
વત્તા તૈયાર રાખેથી રેલ્વેસ્ટેશનમા બંને બેઠા તે છેવટે મીઆનમીં અને લાહોર રોડને
હિતવાં. આ પ્રમાણે દેશભક્ત લજપતરાયના દેશનીકાનો અંત આવ્યો

આર્યાવર્તનાં પ્રાચીન તીર્થ સ્થળો.

અવંતિકા.

અવંતિકાયાં વિહિતાવતારં મુક્તિ પ્રદાનાય ચ સજ્જનાનામ્ ।

અકાલમૃત્યોઃ પરિરક્ષણાર્થં વંદે મહાકાલ મહા સુરેશમ્ ॥ ૧ ॥

પૌરાણિક કાળનું અવંતિકા અને તે પછીના કાળનું લોકપ્રિય ગુર્જર કવિ સામેજ ભટ્ટનાં ધણાં પ્રસિદ્ધ કાવ્યોના નાયક અને સર્વત્ર યજ્ઞાવતાર પ્રખ્યાત વીર વિક્રમાદિત્યની રાજ્યધાનીનું મુખ્ય શહેર ઉજ્જન એ આર્યલોકોનું પ્રાચીન પુણ્ય સ્થાન છે.

અવંતિકા એ મોક્ષ આપનારી સાત પુરીમાની^૨ એક પુરી હોવાથી, તથા ત્યાં ક્ષિપ્રા નદી, બાર જ્યોતિર્લિંગમાંનું મહાકાળેશ્વર મહાદેવનું સ્થાન, સિદ્ધવડ મંગળના મહત્ત્વ જન્મસ્થાન, ચિરંજીવ ગણાતા રાજ ભત્રીહરિની ગુફા આદિ તીર્થ સ્થળ; તથા વિક્રમ રાજના વખતનો જૂનો દરવાજો, ગંધરખીયું મથાણુ આદિ ઐતિહાસિક સ્થળો હોવાથી આ શહેરમાં પ્રતિ વર્ષે યાત્રાળુ તથા ઐતિહાસિક શોધ જોળના શોખીન મુસાફરોની સારી દેક જમે છે.

વળી અહીંયાં હરિહાર તથા ગોદાવરી જેવો બારે જેજો પશુ ભરાય છે, જ્યારે હો-દના પ્રત્યેક ભાગના લાખો મનુષ્યો આ સ્થળમાં એકત્ર થાય છે. આવા મહાત્મેવાળા સ્થાનમાં અમે પશુ ગયા એમિલ માસમાં ગયા હતા. ડાકોરથી ગોધરા, રતલામ થઈ ઉજ્જન જવાય છે.

તીર્થસ્થળોમાં ગોર લોકો યાત્રાળુઓ પાછળ ધણે દુરથી પડે છે. અમારી પાછળ 'પશુ એક ગોર મહારાજ પડ્યા હતા. પશુ આ મહારાજ ખીજ જેવા કાળા અંકુરને કૂદી મારે એવા નહોતા. સિધ્ધેશ્વર દિક્ષિત જાતે વૃદ્ધ વિદ્વાન અને શહેરમાં પ્રતિષ્ઠિત હતા, તથા ધરના પશુ સુખી હોવાથી સ્વભાવે સાંત અને સતોષી હતા.

પેસતાંજ શહેરનો દેખાવ રમણિય જણાવા લાગ્યો રોશન સામેજ સુશોભિત બ-ગીચો અને સારાં મકાનો જોતાં અમે જનપંથુ કે શહેર સુંદર હશે, પરંતુ ચોડેજ અગાડી જતાં સાધારણ ધરો દેખાવા લાગ્યાં, અને નદીના કીનારે પહોંચતાં તો કેટલાંક ખરોડો, ખુંપડાં અને ઉકેરડા જણાયા. ગોર લોકોને ત્યાં ઉતરવાથી અનેક પ્રકારની પરતંત્રતા જો-ગવવી પડે એમ અમારું માનવું હોવાથી અમે અમારો ઉતારો નદીને કીનારે એક મ-કાનમાં માણસ દીક રોજનો એક પૈસો ફરાપી રાખ્યો, આવાં મકાન ત્યાં ખાસ બાંધવામાં આવે છે, અને જેવાના પ્રસંગમાં ભાડાની ઉપજ સારી થતી જણાય છે.

૧ સજ્જનોને મુક્તિ આપવાને માટે અવંતિકામાં અવતાર ધારણ રહ્યો છે, જેમણે એવા મહા સુરેશ્વર મહાકાળને હું 'અકાળ મૃત્યુમાંથી રક્ષણ થવાને માટે વંદન કરું.

૨

અયોધ્યા મથુરામાયા કાશીકાંચી અવંતિકા
પુરિ દ્વારામતી ચૈવ સસૈતે મોક્ષદાયકાઃ ॥

આ પછી અમે નદી ઉપર સ્નાન કરવાને ગયા નદી કાંઠેની બાજુએ બાધેલ હતી, અને પાટનાં જૂદા જૂદા નામ હતા ઉનાળાના દીનસમાં પાણી ઉતરી જાય છે. ફક્ત રામપાટના પાણી ઉંડું હાય છે તેથી યાત્રાળુઓ આ પાટમાં સ્નાન કરે છે આ પાટ ઉપરનો દેખાવ અતિ નુદર છે સહામે કહિ વૃદ્ધ બાપી રહેતા છે નદી બળબળ વળા કરે છે અને વિનાશ પાટ ઉપર ફેલાય મહિમા સાધુઓ ખેસી ભજન ગાય છે અને ફેલાયેલા બાધણો કુદુ ગદન વગેરે લઈને પાટ ઉપર દશરૂપ આટે ખેસે છે ગોર લોકો ત્યાં આગળ યાત્રાળુઓના કર્ણ મૂકાવી સકલ ભલુડી સ્નાન કરાવે છે, અને પછી દર્શન કરના લઈ જાય છે

દર્શન પહેલું સ્થળ હરચિદ્ધ માતાનું સ્થાન છે એવું કહેવાય છે કે ભેમ સિવાજી મહારાજને બસાની માતા સહાય હતા, તેમ આ માતાજી સભ્ય વિકસદિવને સહાય હતા અને તેને દરેક સંકટના સમયે પ્રત્યક્ષ દર્શન દઈ સહાય આપતા

ત્રાપી પછી મહાકાળેશ્વરના મહાદેવમાં જવાય છે આ મહિરની બાધણી ખીલ કેટલાકે મહિર ખો પહેલા મહેરો દરવાજા, પછી નહાતુ કે મહેરો ચોજાન અને પછી રહામી બાજુએ કે વચ્ચે મહાદેવનું સ્થાન, એની નથી ત્યાની બાધણી કંઈ જૂદાજૂદા કારની છે આરે બાજુએ બાધેલ એક વિશાળ સરોવર છે આ સરોવરની આજુબાજુ નહાના શિવાયો છે અને એક ખુણે એક નહાતુ ખેમ પાટનું મંદિર મહાકાળેશ્વરનું બાપી રહેલું છે આ બાધણી કાંતો દલાના પ્રથમે ગદાય કરનાને વારતે રાખી હોય કે કાંતો મુસામાની રાજપની વખતે જીર્ણોદ્ધાર ગયા વગર રહેતી સ્થિતિને લીધે હોય તે વચ્ચે કાણુ જાયે / યાત્રાળુઓ મહાદેવના દર્શન કરવા જતા પહેલાં આ સરોવરમાં સ્નાન કરે છે. કેટલાક ફક્ત માર્ગનું ડર છે પણ એમને એમ પૂજન કરવાકેતા નથી સરોવરનું પાણી લીનવાતુ તથા ધણુજ ગડું હતુ ધણુ વરોથી ગરમી સાથે જ કરાયા વિના રહેલું હોય એવું જણાતુ હતું આ પછી ત્યાં આગાડી ખેડના માળાઓ પાસેથી પુષ્પ અને ખીની પત્ર લઈ મહાદેવમાં જવાય છે મહાદેવમાં જ વાતુ દાર નહાતું છે અને એક નહાના બધારા બોલસામાંથી લપસી પડાય એવી ગી કણા પગથીયા ઉતરીને જવાતુ હોય છે. બહારથી એક માણસ આપણી સાથે લીવે લઈને આવે છે મહાદેવના મંદિરનું અત્યુર ધણુજ નહાતું છે તથા આજુબાજુની ખીલો જામક બળતા લીના દીરાથી તથા પ્રાસંગિક રૂઢિ કરનાર બાધણોના ખીલ બળતા લીવાની મેરાથી તથા દર્શન કરવા તથા દી પુરવા આવનાર ભક્તોના નીશ્ણા હાય લોવાથી એક કાળા મીઠાણુ પદાર્થથી નાચ્છદિત થયેથી હોય છે પુનરીઓ તથા અન્ય બાધણો અખંડ મેરાની તથા જળના અભિરોધાની પુત્ર મચાવી રહ્યા હોય છે અને યાત્રાળુઓ અહનિશ આ જા જાય છે મહાદેવનું બાજુ આપણી ડે નેટલું ઉંચું તથા આપણે બાધમાં ન આવે એવું જાય છે અને જળ દ્વષ વીધા પુષ્પ અને ખીલી વચ્ચે સલામત આમનિશ રહે છે દર્શન કરવી વખતે બાધણે જાણે મોઢું દિ પમદિશા ન હોયએ એની એક પ્રકારની શક્તિ આપણા મહત્વમાં આની વસે છે

આ સ્થળ સિવાય શહેરમાં ખીલ મનાદય લોગના તથા સિપિયા સરકારના બં-

ધાવેલાં શિવ તથા વૈશ્વ સંગ્રહાયના કેટલોક બમકાદાર મંદિરો છે તથા નદીની એક બાજુએ અરવ્ય જેવું ગંદીરપીયુ મશાણુ આવેલું છે.

યાત્રાનાં ખીજાં સ્થાન પછાં દૂર છે, તથા જંગલમાં આવેલાં છે. કેટલાક યાત્રા-
ળુઓ આ સ્થાનમાં દર્શન કરવા ગાડીઓ ભાડે કરીને જાય છે. પહેલું સ્થાન મંગલેશ્વર
મહાદેવનું આવે છે. નદીને કિનારે એક ઉચો રેકરા છે. તેના ઉપર આ પુરાણ મંદિર
આવેલું છે. એવું કહેવાય છે કે મંગળના ગ્રહનું આ જન્મ સ્થાન છે; અને તેથી
મંગળના ગ્રહની સાતિ અહીંયા કેટલાક શ્રદ્ધાળુ યાત્રાળુઓ કરાવે છે. ભત્તરની ગુફાએ
પણ એક અરવ્યમા આવેલું સ્થાન છે. આ પછી સિદ્ધ વડને સ્થાનકે જવાય છે. રસ્તા
પછાં સુંદર ઝાડોમાં યઇને જાય છે. અને ક્ષિપ્રા નદીને લાકડાનો પૂવ ઉતરવો પડે છે.
આ પૂલ વાંસના ડોડા તથા લાકડાના લગ્ગા કંડાઓથી બાંધેલો છે. અને તેના ઉપરથી
માણસો આવજલ કરી શકે છે. ગાડીઓ કે બળદ વગેરે આવજલ કરી શકતું નથી. આ પૂલ
ઉતરીએ એટલે સિધિયા સરકારની સેન્ટ્રલ જેલ આવે છે. અને ત્યાંથી આબલીના વન-
માં યઇને થોડે દુરે સિદ્ધવડ જણાય છે. મહાર માનવુ એમ હતું કે સિદ્ધવડ એ એક
મહાન ધર્માવાળો પુરાણ વડ હશે. પણ ત્યાં જતાં કંઈ જુદું જ જણાયું. નદીને કિનારે
એક રેકરા ઉપર એક નહાનો નરપદ્મવ વડ છે. નદીનો કિનારો બાંધેલો છે. ક્ષિપ્રા નદી
આ સ્થળે થવું જ સુંદર રૂપ ધારણ કરે છે. સહામી બાજુએ સુંદર વૃક્ષો અને વેલીઓ
આવી રહેલી છે. જેના ઉપર મયૂર આદિ અનેક પક્ષીઓ કસોત્ત કરી રહે છે; અને
નદીના નિર્મળ જળમાં પણ અનેક જળચર પ્રાણીઓ રમઝડે વિહાર કરે છે. અહીંયા
કાચબાને ચણા નાંખવાનો રિવાજ છે. અને દૂધ દહીં આદિ પંચામૃતથી નદીની તથા
વડની પૂજા કરાય છે. ચણા નાંખતાંની સાથે જ કાચબાઓ એકદમ આવે છે અને રામ-
ચંદ્રજીના પદ્મચરના પૂજા જેવો એક કાચબાની પીડોના નાનો સરખો પૂલ ક્ષિપ્રામાં બં-
ધાઈ જાય છે. એમ કહેવાય છે કે આ વડ સમક્ષ જે કંઈ સંકલ્પ કરવામાં આવે તે
સિદ્ધ થાય છે. આથી આ વડનું નામ સિદ્ધવડ પડેલું છે. પછા યાત્રાળુઓ અહીંયાં કાંઈ
અમાનુષિક સંતાપથી સુખત ચવા તથા પ્રત્યેષતિ યવાની અભિલાષાથી આવતા અમને
જણાયા. આ સ્થળનાં દર્શન સાથે યાત્રાનાં સ્થળ પૂર્ણ થાય છે.

ઐતિહાસિક સ્થળ જેના લાયક એક છે. અને તે વિક્રમ રાજના અંતઃપુરનો ક-
હેવાતો દરવાજો એજ છે. આ દરવાજાના બે સ્તંભ છે. ઉપર પાસ ઉગેલું છે તથા ધ્રુવ
અને કચરાનાં પડો બંધાયેલાં છે. આજુબાજુ કંગાળ વસ્તી આવેલી છે. એક દરવાજા-
ના પથ્થરમાં એક પૂતળી છે આને સિંદુર લગાડેલું છે. અહીંયાં બાર મહિનામાં એક
મેજો બરાવ છે, અને આ દિનીને ભોગ ચડાવવામાં આવે છે. શહેરનું બહાર વિશાળ છે
અને શહેરની આજુબાજુ સાત સરોવર કહેવાતાં મહેાટાં ઉજાડ તળાય છે. શહેરનો
એક વખત ત્રિસાર પળોજ દરો એમ જણાયા પિના રહેતું નથી.

આ શહેર સિધિયા સરકારના ગ્રામીણ રોડમાં ક્ષિપ્રા નદીને કિનારે આવેલું છે.
તેનો ઘેરાવે દાવ જ માર્ગ અને ઘાટ લંબચેરસ છે. શહેરને ફરતો કિસ્મો છે. વિશાળ
બંજર, ચાર મીડો અને પછાં હીંદુ દેરાં છે. વગી સિધિયા સરકારનો જૂનો મહેલ

જયપૂરના મહારાજા જયસિંહની બંધાવેલી, વેપરશાળા, એક હરિપત્રાળ, મુકવર કોલેજ અને એક હાઈસ્કૂલ છે. બાળાળ કક્ષાં જે કે હાથ ધર્યા પડતી રિપતિમાં છે. તો પણ થયું વસતીવાળું અને વહેપારનું મગક છે. હાલમાં આ શહેરમાં સુતરાઉ કાપડ અને અરીણનો વેપાર સારો ચાલે છે. સંવત ૧૯૯૭-૯૮ ની સાલમાં અહીંવાસી રવેલે ખાતે અરીણની ૩૭૧૨ ટીઓ ચઢાવવામાં આવી હતી. ૧૮૯૧ ના વર્ષની ૧૧૬ પ્રમણે આ શહેરની વસ્તી ૩૪૬૯૧ મનુષ્યો છે.

વિકાસરિત્તના પહેલાં આ શહેરમાં અરીણ સળો હતો. પ્રથમ પછી ધણી કાળ સૂધી આ શહેરમાં કિંદુ રાજ્ય રહ્યું. પછી સને ૧૨૯૫-૧૩૧૭ માં અલ્પાહીરોન ખીલજીએ આ શહેર લીધું અને તે પછી ૧૩૮૭ માં આ શહેરના હાલે અહીં આ દિગ્વીથી સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું. પ્રાણવામાં મુસલમાની રાજ્ય ૧૫૩૧ સૂધી રહ્યું; તે પછી બંદાહરણે પ્રાણવા મુસલમાની ત્રેડી દીધું. સને ૧૫૫૮ માં આ શહેર પાસે ચૌહાન-જેળ અને તેની ભાઈ હાસ વચ્ચે યુદ્ધ થયું હતું. પછી તરતજ યોગા સમયમાં ઉત્તરના સિંધિયા સરકારના હાથમાં ગયું. સને ૧૮૧૦ સૂધી આ શહેરમાં સિંધિયા સરકારનું પ્રાપ્ત તખ્ત હતું. તે પછી દેલતરાવ સિંધિયાએ ગાલીવરને પાટનગર બનાવ્યું.

આ ઉપરાંત આપણે જણાય છે કે ઉત્તરના એ ધણી જ પ્રાચીન શહેર છે, અને નૂના વખતમાં ધણું જ વિતારવાળું હતું આ શહેર એક વખત હાલમાં ઉત્તરના બોમ્બતા, હાઈદરાબાદનાં મુબઈ અને કલકત્તા કરતાં કદ આરામ પ્રકારની ભાગ્યજાવી ભોગવતું હતું. ।

કયાં પુરાણ કાળનું અવતિષ્ઠા, મહા કાળેધરનું રથાન; ક્યા તે પછીનું અરોહ અને વિક્રમનું પાટનગર, અને ક્યાં આજનું તેજ નિર્ધન વસતીવાળું અને ઉત્તરના પદ ઉત્તરના । । । ખરે કાળની ગતિ વિચિત્રજ છે । । ।

બંભાળાનાં ચોવીસ પરગણાની ઇતિહાસિક કોન્ટ્રી-સ.

બંભાળામાં હાલનો સમય ધણેજ અસત છે. ચોવીસ પ્રમે તેવા આનંદદારનાં ૧૨ ઉપર હાલર પછી એક પડતાં દરોડા પાકી જમિ મુકતા અચકાતી નથી સરકાર તરફથી પણ સર્જા જાણનાં પગલાં જરૂરમાં આવ્યાં છે. આ ઉપરાંત નિજ ધણી ભતની હાલ મારી તંદાનાં લોકોને વેકરી પડે છે, તે છતાં પણ તંદાનાં રાજપૂતારી નેતાઓ 'સોતાનું' કામ કેવું, સાંતપણે અને મક્કમણે જાનવ્યા કરે છે તે જતાવવાનાં હેતુથી આ કોન્ટ્રી-સનાં મુખ્યમનુ જાણણ અને આપવામાં આવ્યું છે.

મધ્યખ યા. નીનરત સરકાર નેચો સાબુના તથા ચામડું કેળવવાનાં કારખાનાનાં માણીક છે, તેમજ સ્વદેશીનાં એક સુલ્લ ધીમાણી છે તેમણે કહ્યું કે—

આપણા દેશમાં નંદારે આપણે કોણને મળાએ તંદારે "તહેમે સારા છે." એમ પૂછવાનો રિવાજ છે. પરંતુ આ પ્રાંતમાં નંદાં જ રહીયે (બંભાળા) મળના ચોખાં છે અને લોકોની સરેરાશ આવક તો પૂર્વે ફકાડે સ્વતંત્રીક રૂપીયાનીજ છે, નંદાં તહેમે

પીવાનું પાણી પણ ચોખ્ખું મળી શકતું નથી, જ્યાં એક માઇલના વિસ્તારમાં અઠાર માણસો મેનેરીયા તાવથી મરી જાય છે, ત્યાં હું લેખને 'સારા છે' એમ શું પુછું ? આ ખબર પૂછી તે ફક્ત ગ્રેડાની જ મીઠાશ લેવા જેવું થયો.

આ પ્રાંતમાં હોંદુ ને મુસલમાન મળીને એકરીસ લાખની વસ્તી છે. પરંતુ હામાના કેટલાની હાલત સારી છે ? ૧૯૦૧ ની સાવના ઇન્કેન્સેન્સના પત્રકમાં તો ફક્ત ૩૮૯૩ માણસના જ નામ જોવામાં આવે છે. હાલો અર્થ એજ થાય છે કે આટલા સીવાય બિજા કોઇપણ મનુષ્યની આવક વરસે ૫૦૦) રૂપિયાની ઉપર નથી. અહિંના એંશી ટકા માણસો તો પોતાનો નિર્વાહ ખેતીના ધંધામાંથી ચલાવે છે. આ પ્રાંતમાં બધી મળીને એક કરોડ વીધા જમીન છે, જોમાંની ફક્ત ત્રીસ લાખ વીધા જ દર વર્ષે ખેડાય છે. અને આ ત્રીસ લાખ વીધા ઉપર સત્તર લાખ માણસો પોતાનો નિભાવ કરે છે. એટલે કે દરેક ખેતી કરતા માણસને ભાગે પોણા બે વીધા જમીન આવે છે. જે ત્રીસ લાખ વીધામાં વાવે તર થાય છે તેમાંના સત્તાવીસ લાખમાં ખોરાકીના કામમાં આવતા દાણાનું જ વાવેતર થાય છે. હવે જો દર વીધામાં ત્રણ મણ (ખંગાળી) અનાજ ઉગે તોપણ દરેક ખેડૂતને ભાગે પાંચમણ અનાજ આવે. આટલા ઉપર નિર્વાહ ચલાવવો તે અશક્ય જ છે. એ ખરું છે કે જે ત્રણ લાખ વીધા બાકી રહ્યા તે ઉપર શણ શાઇ વી. તું વાવેતર કરવામાં આવે છે અને તેમાં ઠીક લાભ થાય છે. પરંતુ તે છતાંએ આ લોકો ફક્ત ખેતી ઉપર પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શકતા નથી. તેમને મજુરી કરવા જવું પડે છે. અને જો કે મજુરીએ મોઢી ધર્મ છે તે છતાંએ બિજા જરૂરીયાતી ચીજો તેના પ્રમાણમાં ઘણી જ મોઢી ચલાવી આ લોકો બિચારા મહા સુશીખતે પોતાના દીવસ ગાળે છે. સાધારણ સારા વર્ષોમાં જ આ લોકોની રિયતિ હારી છે તો ધણી દુકાળના વર્ષોમાં આ બિચારાંની રિયતિ કેવી થતી હશે !

હવે આપણે વણકર સુતાર હુદાર વીગરે ઠારીગરોની રિયતિ ઉપર વિચાર કરીએ. આ લોકોની વસ્તી આ પ્રાંતમાં બે લાખની છે. અસલના વખતમાં તો આ લોકો જ બધાના કપડા લત્તા, ફરતીયર, વાસણો વી. પૂરું પાડતા. ફક્ત અડધી સદી ઉપર જ તે બધા સારી રિયતિમાં હતા. પરંતુ પરદેશી લોકોએ આવી પોતાને ત્યાં બનેલો માર્ગ જાહેરનો આપણા દેશના બજારોમાં વેચવા માંડ્યો છે ત્યાંહારની આ ઠારીગરોની પડતી થવા માંડી છે. જેવા આ પ્રાંતમાં ઘણા કારખાનાઓ હતાં તે બધા હાલ પડી ભાંગ્યા છે. ફક્ત ચાકીસ વર્ષ ઉપર જ ખાંડ બનાવવાના એકસો વીસ કારખાનાઓ અદિ હતા. અને ફક્ત તે ઉપર જ એક કરોડ રૂપિયાનો વર્ષે ફદાટે બેપાર ચાલતો હતો. પરંતુ ગયે વર્ષે આ કારખાનાઓની સંખ્યા દસની હતી અને આ વર્ષે છ ની યથા ગણ છે. આ બધા લોકો હવે નહાની ગ્રેડી દુકાનો માંડી પોતાનું સુખશાન ચલાવે છે,

આ લોકો ધણી આપણા મધ્યમ વર્ગના લોકો આવે છે. આ બધા પોતાનો નિર્વાહ વણીલાત કે દાકતરનો ધંધો કરીને, અથવા તો સરકારી કે ખાનગી નોકરીમાં રહીને, ચલાવે છે. આ બિચારાની સ્થિતિ પણ દીવસે દીવસે દયાર્જનક થતી જાય છે. તેમની કમાણી તો સાધારણ રહી અને બધી જરૂરી ચીજોપણ મોઢી થતી ચાલી તેમની આવક યોડી, કેડેન્ડા ગ્રેડેન્ડા, ઇન્કેન્સેન્સ આપવાનું અર્થ, સંજ્ઞ, અને યજી ભમ અને મેનન

જેવા સ સારીક વિવાળેમા કરવું પડતું ખર્ચ પણ ઘણું જ. અને બીજી ઘણી રીતે, મધ્યમ વર્ગ જે જન સમાજના દેહાર્થ છે, તેની હાલત ખરાબ થતી જ ન્હાય છે.

સૌથી છેલ્લે આપણો નોટા જમીનદારોનો એટલે કે રાજાઓનો વર્ગ આવે છે, સાધારણ રીતે આ લોકો ઘણા પૈસાદાર અને સુખી છે એમ માનવામા આવે છે પરંતુ તેમની સ્થિતિ તો તેમનું મન જ ન્હાય છે દીન્યે દીન્યે તેમના ઉપર કંઈ વધારવામા આવે છે તોપણ બિચારાઓથી બોનાતું નથી, વળી ધનનીજ પાટાંજિ આણ્ણવી મેનાવડા અને કેટલાંએક સરકારી ફોડામા નાણા ભરવામા તેમને ઘણું જ ખર્ચ થઈ ન્હાય છે, અને દીનપરદીન તે લોકોની સ્થિતિ પણ બગડતી જ ન્હાય છે.

આ પછી આ વિદ્વાન ભાષણ કરતાં ત્હાના લેખોના શરીર સુખાકારીઉપર લખાણુધી વિવેચન કરીને, તે લોકોને પીવા માટે ચોખ્ખુ પાણી નથી મળતું, ત્હાનું કૂતરું કામ બરોબર નથી અને તેથી મેનેરીયાનો ઉપદ્રવ ઘણો છે વી ઘણી ફરીવારો કરે છે અને કેટલાંએક આકડા કાઢીને બતાવે છે કે વસ્તી ઘણી ઘટી ગઈ છે અને દુષીનો સાબીત કરે છે કે તેમ ચલાવું કારણ મેનેરીયા છે.

ત્હાર પછી કવચણીની બામત ઉપર બોલતા તેઓ જણાવે છે કે —ફક્ત મરદો જ કવચણી આપવાથી કાંઈપણ પ્રભુનો ઉપધાર માથ નહિ સીઓને દેનહી આપ વગર કોઈપણ પ્રભુ ઉત્તમ માથ નહિ હવે કટાકની સમય આ પો છે અને તેને વખતે પણ જે આપણે સીઓને પુરોના ઉપર જ આધાર રાખવાનું સીખરીયું તો આગળ ઉપર આપણું શું થશે તેની ન્હને રહમજ પડતી નથી નૈસર્ગીક હોશીપારીમા સદૃશ્યોમા, ખતીપણમા, અથવા તો મમજ કે અત કરણતા કોઈપણ ભાવમા આપણી માતાઓ બહેનો, સીઓ કે પુત્રીઓ આપણા કરતા કોઈપણ દરજ્જે ઉતરે તેમ નથી આપણી આગસને લીધે, અને પચિત્ત દરજ્જે વીચારનાથી આપણે સીઓ પર ને બધિપ્તની પ્રભુ ઉપર મહાન આદર લારીયું એ ખરૂં છે કે આ બામતમા કેમ્પેક દરજ્જે આપણી ગરીબ સ્થિતિ જનાવદાર છે પરંતુ તે છતાંજ આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે ન્હાં સુધી આપણી સીઓ કેળાવવી હશે નહિ ત્હા સુધી દુનિયાની સુધરેલી પ્રભુઓ વચ્ચે આપણી કાંઈપણ ગણતી થશે નહિ.

અહિંની વસ્તીના પ્રમાણમા ભણેલા માણસોની સંખ્યા નાજીયાસ કરે તેવી છે. એકવીસ લાખની વસ્તીમાથી ફક્ત એક લાખ ત્રીસ હજાર જણા રાગી બપી શકે તેમ છે જે ધલાકામા હિન્દુસ્થાનનું સુખ્ય સહેર આવેયું છે તે ધરાકાના એક પ્રાતના લોકોની કવચણી સંબધમા આ દશ છે તો પછી જિલ્લ ભાગોની વાત જ રી કરી.)))

દુસર ઉલોગની કળવણીની સ્થિતિ પણ ઘણી જ દુઃખજનક છે આખા પ્રાતમા એજ તેની સાળાઓ છે અને તે પણ પાદરીઓએ ચોતાના સ્વર્ધર્મીના લાભ માટે રચાયેલી છે.

આપણે બધા બધીએ જીવે કે ન્હાં સુધી જોકુતોની હાલત સુધરતો નહિ ત્હાં સુધી દેશની હાલત સુધરતી નથી આ પ્રાતમા સંવરમાજ માણ્યો ખેતી ઉપર જીવે છે તે છતાં પણ સુધરેલા દેશમા ખેતી કેડી ટપ ઉપર કરવામા આવે છે, તેનું ત્હમાના કાંઈને બાધેજ જાન હો, તે દેશમા ખેતીનો આધાર ધરસાદ ઉપર રાખવામા નથી

આવતો, અને સુધરેલી દબધી ને ખાતરોની મદદથી ગમે તેવી જમીન ઉપર સરસ પાક થાય છે તે વાત આ લોકોના માનવામાં ભાગ્યેજ આવશે. જ્યાં સુધી આ બાબતોની કેલવણી આપણા ખેડુત વર્ગને મળે નહિ ત્યાં સુધી ખેતીની સ્થિતિ સુધારવાની શી આશા રખાય ! !

અહિંના લોકોને પોતાનું ધૂર કરવાને શા સાધન છે તે આપણે ઉપર જોયા. હવે જરૂરી ચીજો પાછળ કેટલો ખર્ચ કરવો પડે છે તે તપાસીયે.

ધારો કે દરેક માણસને સરેરાશ વર્ષે વીસવાર કાપડ જોઈએ છે અને તેની કીંમત બે રૂપિયા થાય છે. તો એકવીસ લાખ માણસને ખેતાળીસ લાખ રૂપિયા કાપડ પાછળ ખર્ચ થશે. પરંતુ આ ખેતાળીસ લાખમાંથી અહિંના વણકરોને ધણોજ નફો ભાગ મળે છે. મંદિરો ભાગ તો જહારના લોકો લઈ જાય છે,

આપણા એકવીસ લાખ માણસમાંથી સવાબે લાખ વામી લખી જાય છે. આ બધા બધેલા લોકો સાધારણ રીતે છુટ પહેરે છેજ. ધારો કે આ લોકો વર્ષે દહાડે સરેરાશ બે રૂપિયાના છુટ પહેરે છે. તો આ પ્રમાણે છુટ પાછળ દરવર્ષે રહાડાચાર લાખ રૂપિયા ખર્ચાય છે. આ રકમનો પણ મહેરો ભાગ પરદેશ ખાતેજ જાય છે,

તેનીજ રીતે જો દરેક માણસ વરસ દીવસે પાંચશેર ખાંડ ખાતો હોય તો પણ વીસ લાખ રૂપિયા ખાંડ પાછળ ખર્ચાય. હવે જો આપણે લગભગ લક્ષ આવીએ તો આટલી બધી ખાંડ આપણાથી બનાવી શકાય તેમ છે. આમ હોવા છતાં જો આપણે આટલા બધા રૂપિયા નાહક પરદેશ જવા દઈએ છીએ.

આપણા પ્રાંતમાં વર્ષે છ લાખ રૂપિયાનું હુણુ આવે છે. અસહના વખતમાં તો બધું અહિંજ બનતું અને હું ધારૂ છું કે હજી પણ તેમ થઈ શકે. આપણામાંના બધા એમ ધારે છે કે સરકાર આપણને મીઠું પકવવાનો પરવાનો નહિ આપે. પરંતુ આ માનવું બૂલ ભરેલું છે. હાલ તો મીઠા પાછળ વપરાતા લગભગ બધા રૂપિયા પરદેશ ખાતે જાય છે.

આ ઉપરાંત બીજી ઘણીયે જરૂરી ચીજો પાછળ ધણો ખર્ચ થાય છે. તેથી સવાલ જો ઉદ્બળ થાય છે કે આપણો પૈસો વધારવો શી રીતે.

સૌથી પહેલા તો આપણા લોકોને વ્યાપારી કેલવણી આપી, નવી નવી શોધોને અનુસાર મીઠો તથા કારખાનાઓ ઉભા કરવાને શક્તિમાન બનાવવા જોઈએ. હાલે પરિણામે આપણા ઘણા માણસોને રોજગાર મળે, અને કેટલા એક ખેડુતોને પણ ફક્ત ખેતી ઉપરજ નિર્વાહ કરવો નહિ પડે.

આ પ્રાંતને વારંવાર સરકારના વ્યાપાર ખાતાના સલાહકારે નીચેના ઉદ્યોગો રચાયવાની બલામણુ કરી છે:—

કપડાનું વણાટકામ; માટીના વાસણો, લાકડાની કારીગરી; સાદકીયો; ચામડાનું કામ; છરી, ચપ્પુ વી. લોહાનું કામ; પીત્તળના વાસણો; રસાયણી પદાર્થો; દીવાસળી; સાણુ; સુગંધી તેલ, લાખ, બદામ, અળસી, વીંજેરના તેલ; રેશમી વણાટ, રેશમ, વીંજેર રંગવાનું, ઇંદ્રી, મોત્ત, મુરખા, રંગ, અને બીજા કેટલાક.

ઉપર જણાવેલા ધધામાના ધણા આપણે સ્હેતલથી કરી શકીએ તેવા છે પરંતુ સુતરાઉ કાપડ અને ચામડાના માનનો જાણે છેકાવ હોવાથી અને તે ઉપર તો અથોરા પ્રાત ખાડ બનાવવાને વધારે અનુકૂળ હોવાથી આ બાબત ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

પરંતુ આ બધાને વાસ્તે ચાપણુ જોડે તેમજ તે બાબતની કનવણી ધરાવનાર તથા તે કામને સારા પાયા ઉપર મૂકી શકે તેવા મનુષ્યો જોઈએ. જેને સપાટ જોતાર આ કામ ધણુ અધિક લાગશે. પણ જો આપણે 'માણસ' નામને લાવક હોઈશું તો આ અડચણો દૂર થઈ જતા વાર લાગશે નહિ.

આપણા દેશનો પૈસો પરદેશ જતો અડકાવવાને દેશી માન જ વાપરવો જોઈએ અને જે માણસો ઉદ્યોગની વૃદ્ધિ કરી દેશને ઉત્તર કરવા ઇચ્છતા હોય તેમને મદદ કરવી જોઈએ.

છેતર આપણે ગમે તે કરવાનું હોય—ક્રિતિ તે મેનેજરીયા અડકાવવાનું હોય કે પોતાને મારે સારૂ પાણી મેળવવાનું હોય કે પછી કનવણી પ્રસારવાનું અને ઉદ્યોગો વધારવાનું હોય ગમે તે હોય—તો પણ તે બધામાં એક મેકની સહાયતાની જરૂર છે જેવી રીતે એક મનુષ્ય સ્વાત્રયથીજ ઉત્તર થઈ શકે તેવી રીતે એક પ્રભુ પણ સ્વાત્રયથીજ ઉચ્ચતા પામે છે અને દરેકે દરેક મનુષ્યનો ભેગો સ્વાત્રય તેજ આખી પ્રભુનો સ્વાત્રય છે. પારડી આરા નહિ રાખતા દરેકે દરેક જણે કમર કસીને દેશને આગ દેવા ચલ્ય કરવો જોઈએ.

જ્યાં સુધી આપણે બધા સાથે વિચાર કરી એક સામાન્ય રીતેજ આગળ વધીશું નહિ, ત્યાં સુધી દેશની આબાદીની કાર્ષ પણુ આરા નથી સામાન્ય ધોરણ ઉપર કામ કરવા મારે આપણે કમીંગો, અને તેની અદર ન્હાની કમીંગો, પ્રાતના દરેકે દરેક આ ગમા નિમચી જોઈએ. હાલની સ્થિતિ જોતા પ્રાતના પાયેદળ પર ગામેભા કમીંગોના નિમ વાનું બની શકે તેમ નથી. પરંતુ આપણા પાંચ હજારમાંથી ૧૭૬૮ ગામે માં નિશાચો છે, ત્યાં આગળ આ કમીંગો નિમી સહાય આ કમીંગોના હેમના ગામમાં દુકાન પડે, પાણીની તગણ પડે શેગનો ઉપદ્રવ ચાપ અથવા તો તેમને બિન કાર્ષ કે અ હોય તે બધાની ખૂબર એકદમ મૂખ્ય કમીંગી ઉપર મેકનાવી દે, અને મૂખ્ય કમીંગી તે બાબતમાં ચોખ્ખ પગના બરે.

આ કમીંગોના સ્થાપનાની ઇચ્છા રાખનાર મનુષ્યોએ ગામેગામ કરી તેની જરૂર અને ઉપયોગીતા સ્થમનવવી જોઈએ અને તે સ્વપાયા પછી તેની વ્યવસ્થા કરતા શીખવવું જોઈએ. સરકાર તરફથી આ બાબતમાં કંટાળી મદદ મળશે તેની તો આપણે જણવી પણુ કરી નથી અને તેમ કરવું ઠીક પણ નથી, કારણ કે જેટલો આપણે થોતાન ઉપર આધાર રાખતા શીખીશું તેટલો આપણને વિશેષ લાભ થવાનોજ નહીં ખર્ચ છે કે આપણે આપણું કામ કદાચણથી કરે જઈશું તો સરકાર આપણો તરફ અગતી દીધી જોશેજ.

આપણા હાલના કામે આપણા હાલના પરિણામ રૂપ છે તેથી આપણે એટલા

બધા સ્કૂલો કરવા કે જે પાછલા સ્કૂલો કરતા ઘણાજ વધી જઈ આપણા દુઃખોનો નાશ કરે,

જો આપણે આપણી ફરજ બજાવીને લાયકાત બતાવી આપીશું તો દુનિયામાંની એક પણ ચીજ હેરી નથી કે ઈશ્વર હેને આપણાથી દૂર રાખશે...

ડા. સરકારે ઉપલુ બાપણ કરતી વખતે જો કે એકજ પ્રાંતને લક્ષમાં રાખ્યો છે તે છતાં પણ હોમમાં સમાવલી સૂચનાઓ આપણા પ્રાંતને પણ ઘણી ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે. હોમણે જે લુદા લુદા આંકડાઓ કાઢ્યા છે અને તે ઉપરથી અનુમાન બાંધ્યા છે તે કેટલા બધા ઉપયોગના છે તે આપણને સદજ દેખાઈ આવે છે. આપણી તરફ પણ તેવા આંકડાઓ કોઈ કાઢે તો અવસ્ય ઘણોજ લાભ થાય. આપણા ગામડાંમાં વસતા બંધુઓને ઘણીવાર જનસેવા કરવાની ઇચ્છા હોય છે તેમ અનુકૂળતા પણ હોય છે. હાવા દેશબક્તા બંધુઓ જો ડા. સરકારના ધોરણ ઉપર હોમના ગામના આંકડાઓ કાઢે તો તેઓ જનસમાજને ઘણો લાભ કરી શકે વળી ડા. સરકારે દરેક ગામડાંમાં, એક મધ્ય કમીટીની છાયા નીચે, ન્હાની કમીટીઓ રચાવવાની જે સૂચના કરી છે તે પણ ઘણીજ લાભ કરતી છે. આપણા નેતાઓમાંના કોઈ તે ઉપર લક્ષ આપશે તો તેથી અવસ્ય લાભ થશેજ.

વળી આ કોન્ફરન્સમાં પસાર થયેલા દરાવોમાના નીચે આપેલા કેટલાક એક આપણે મનન કરવા યોગ્ય છે.

“આખા પ્રાંતમાં એકજ ધોરણ ઉપર કામ કરવા લુદા લુદા ગામોમા અનેક -ક- કમીટીઓ રચાવવી અને તેમ કરી ડીરેક્ટ એસોસીએશનના કામમાં અનુકૂળતા કરી આપવી.”

“૧૯૦૫ ના ઍગ્રીમેન્ટની સાતમી તારીખે થયેલા બહિષ્કારના દરાવને ફરીથી પસાર કરવો”

“અનુકૂળ રચનાઓ ગરીબ મનુષ્યોને અને ખાસ કરીને ગરીબ બેકુતોને મદદ કરવાને ધર્મદા ખાતાઓ રચાવવા”

“અંદર અંદરના કલંધાનો નિકાલ, કચેરીઓમાં જઈ ઘણો ખર્ચ કરીને નહિ લાવતાં, આખરદાર માણસોનું પંચ નિમીંપ ચાલતની રીટીથી લાવવા ચાલ કરવો.”

“આ પ્રાંતના નેલુ ટકા મનુષ્યો અબણ હોવાથી પ્રાથમિક દેશવણીનો સ્વતંત્ર અથવા તો બિન કોઈ પણ પ્રકારે પ્રચાર વધારવો”

“આ પ્રાંતના મીઠના ઉદ્યોગનો પુનરોદ્ધાર કરવા ચલન કરવો અને આ વાત ખ્યાનમાં રાખી ડીરેક્ટ એસોસીએશને તે સજ થી ખનરો લોકોને પૂરી પાડવી.”

“દેશમા ગરીબાઈ ચાલતી હોવાથી સ્વદેશી હીંચાવને સુસ્ત રીતે વળગી રહેવું”

બહેરા મુંગાની શાળા-ખાડીઆ.

અમદાવાદ, તા. ૨૩-૧૦-૦૮

મે. ઉદ્યોગનના વ્યવસ્થાપક સાહેબ,

નીચેનો લેખ કેળવણી સંબંધનો છે તેથી તેને આપના પત્રના આવૃત્તિ અક્રમાં પ્રસિધ્ધ કરી આભારી કરશો.

અહીંની બહેરા મુંગાની શાળાનું કામ તા. ૧-૧૦-૦૮ થી શરૂ થયું છે. વાંચતા, લખતા, મેળવતા, ગણિત તથા ચિત્રકામ દ્વારા શીખવાય છે કેળવણી મફત અપાય છે. બહારગામથી આવનાર છોકરાઓ માટે થી વૈશ્ય મોડીંગ, જૈન મોડીંગ અથવા મહાપતરામ અનાયાથમની મદતથી ખાવા નથા રહેવાની ગોવલ્લુ ધરી ખાતા વગેરેની ધલાલીદી તજવીજ માટે ખુલાસો કરવા વિનંતિ છે. બહારગામના અનાથ બાળકોને આ શાળામાં લઈ આવનારને જરૂર જણાએથી બાળમી મુસાફરીનું ખર્ચ આપવામાં આવશે.

લી સેવક

બ્રાહ્મરાકર લટલુભાઈ દેસાઈ બી એ

બહેરા મુંગાની શાળાના મુખ્ય શિક્ષક
તથા વ્યવસ્થાપક મંડળીના મંત્રી.

સ્વીકાર.

ધન્યવતરીના સ્વપાદક અમારા ઉપર ઉદ્યોગનના બદલામાં ધન્યવતરી માસીક બોકને છે તે અમે આભાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ. શારીરિક શાસ્ત્ર દુનિયામાં એક ધણું ઉપયોગી શાસ્ત્ર છે અને તે પ્રજાને શારીરિક શાસ્ત્રની ધણી જરૂર છે એના જેટલી જરૂર ખીન્ન કોઈપણ શાસ્ત્રની નથી. શરીરના સુદૃઢપણા ઉપર મનના સુદૃઢપણાનો આધાર છે અને તે બન્નેના સુદૃઢપણાને અંગે અનેક ખીન્ન ઉપયોગી સાચોની શોધ થઈ શકે છે. શરીરના બધારણના નિયમે જાણવાની ધણી જરૂર છે કે જે નિયમોના અસાનતાને લીધે મનુષ્ય અનેક વ્યાધિઓ ભોગવે છે. આપણા પૂર્વજોએ પણ સરીરની સુદૃઢતાની ધણી જરૂર સ્વીકારી છે. શરીરમાઘ સ્વલ્પ ધર્મસાધનનું આરા આપા વચનો વારંવાર ઉચ્ચારવામાં આવ્યા છે.

આ માસિકમાં પ્રાચીન અને અર્વાચીનની દૃષ્ટિથી શરીર સંબંધી અનેક વિષયો ચર્ચવામાં આવે છે. આપણા ગુજરાતમાં આવા માસિકની ધણી જોડ છે. જે કે વંદ ક્રેપટર દ્વારાનીએ આ વિષયમાં લોકોને જાગૃત કરે છે, પણ આપ ઉપરથી વિશ્વ સાર તે એકલું જ માસીક પુરતું નથી. શરીરને સુદૃઢ કરવાનું શાસ્ત્ર જાણવું એ પણ એક અવશ્યક કાર્ય છે. વારંવાર આપણે કે સર્વે તરફથી ગુજારે જાણ્યો એને આપ આપશો.

શ્રીઓ માટે ઉપયોગી નવીન વાંચનમાળા કરવાની પ્રાર્થના.

એક અમારા સ્વદેશજનું તરફથી અમને જણાવવામાં આવ્યું છે કે તેમને સ્વદેશજનતા ઉપર રચાયેલી શ્રી શિક્ષણ માટે પહેલાથી 'ત્રીજી ધોરણ સંધીની વાચનમાળા' જોઈએ. આ કાર્ય ખાસ દેશહિતને માટે છે વાંચે આશા છે કે દરેક વિદ્વાન દેશહિતચિંતક પોતાથી બનતી મદદ આપવા તત્પર થશે. જે દેશજનને આ કાર્યની સિદ્ધિમાં માનવ જૂથ થવા મુશ્કેલી હોય તેમણે નીચેની સૂચનાઓ ધ્યાનમાં લઈ પ્રસ્તુત વાચનમાળા રચવાનો આરંભ કરવો; અને તેને અમારી તરફ મોકલો આપવી. તપાસ તથા ચુટણીને અર્થે નીચેની વિદ્વાન જનોની એક ખાસ કમીટી પાસે તેની પસંદગી કરાવ્યા બાદ તેને પ્રમાણવામાં આવશે.

૧ પ્રસ્તુત વાચનમાળાની ભાષા શુદ્ધ, સરળ અને વ્યવહારુ જોઈશે.

૨ દરેક હિંદુ ધર્મીઓને ઉપયોગી તથા માન્ય થાય તેવાં હિંદુ ધર્મનાં તત્ત્વો તેમાં ચર્ચાવાં જોઈશે.

૩ ધર્મવેદ, બાળકોની માવજત વિગેરે શારીરિક શાસ્ત્રના વિષયો તેમાં સમાવવા જોઈશે.

૪ સતીસીતા, સાવિત્રી વિગેરેનાં શીષણ ધર્મવાર્ણ તથા વીર રસાત્મક ચરિત્રો હુંકમાં આવવાં જોઈશે.

૫ બીર પુરુષો તથા મહાત્માઓનાં જીવન ચરિત્રો પણ આવવાં જોઈશે; જેના કે પ્રતાપ, ગૌતમ વિગેરેનાં.

૬ સ્વદેશી તથા દેશજનતાપર ઉપયોગી ચર્ચા.

૮ નૈતિક શિક્ષણના પાઠો સહ વગેરે નીતિની વ્યાખ્યાઓ તથા જેના દર્શાવના પાઠો (ઐતિહાસિક પૈરાણિક.)

૯ શ્રીઓને અનુકૂળ આવે તેવા સારા કવિઓમાંથી ચુટલા કાવ્યો.

૧૦ શ્રીઓને ઉપયોગી ગૃહ વ્યવહારની તથા ગૃહ વ્યવસ્થાની ઉપયોગી બાબતો.

૧૧ શ્રી જનસમાજનું એક મુખ્ય અંગ છે એવું બાન કરાવે એવા બોધ જનક પાઠ.

ઉપર પ્રમાણે પ્રગતિની વૃદ્ધિ કરે તેવી રીતિપર તે રચાયેલી હોવી જોઈએ, જ્યાં કરીને ન્હાનપણથી બાળાઓના હૃદયમાં ઉમદી છાપ પડના સંસારની તેમજ દેશ પ્રાપ્તિની પોતાની ફરજો અદા કરવા તેઓ સક્ષિતમાન થાય.

કેવળ સ્વદેશ ઉન્નતિની કાર્ય સિદ્ધિને માટેજ આ અમારી પ્રાર્થના છે, તેથી આશા છે કે અમારા વિદ્વાન એક્સપર્ટ તેમજ અન્ય શુરવીર જન્યો પોતાના નવરાજનો સમય આ ઉપયોગી કાર્યમાં મદદ આપવામાં માનવ પાછીપાની નદિ કરે.

આના સંબંધમાં પત્ર વ્યવહાર નીચેના યરનામે કરવા બીનંતી છે.

તંત્રી.

‘ ઉદ્યોગધન ’ એડીશન સીચીરોડ.

અમદાવાદ.

જાહેર ખખર.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ.

તંકનિગ્રહ ગોળીઓ આરોગ્યની દેવી છે, પૌષ્ટિક દવાઓની મહારાણી છે, ડાક્ટરો નું અમોઘ હથિયાર છે, શમિતો અખૂટ ખજાનો છે, રમરણશક્તિનો સાગર છે, આશીર્વાદ છે અને હુકામા મનુષ્ય માનવું છત્રન છે
 ૧ યથેલી યાદદાસ્ત, શુભ ચપેન તાકાતને પાછી મેળવવા માટે, મગજને પુષ્ટિ માટે, યાનતત્ત્વોને તેજ કરવા માટે, તથા લોહી સુધારવા માટે આંતંકનિગ્રહ બિનહરીફ ઈલાજ છે.

કિમત ગોળી ૩૨ ની ૩૫ની ૧ તા ૩૫ની ૧.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

માલિક, આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય—સ્થાપિત ઇસ્વીસન ૧૮

હેડ ઓફીસ—જામનગર—કાઠિયાવાડ.

બ્રાંચ ઓફીસ. મુંબઈ. કાલકાદેવી રોડ.

નં. ૨	નં. ૩	નં. ૪	નં. ૫
કલકત્તા	પુના-નીડી	વડોદરા	અમદાવાદ
હેરીસન રોડ	બુધવારપે.	રાનપુરા	રીચીરોડ

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

Nothing-A guide to Health, Wealth and Prosperity
 (ish p p 100) Gratis Post free, Apply to,

Vaidya Shastri Manishanker Govindji
 Jamnagar, Kathiawad.

મગવદ્ગીતા.

શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર તથા પૂરતા વ્યાખ્યાન સાથે.

અપૂર્વ વિસ્તૃત અને વિશદ વ્યાખ્યાન સાથે, મૂળાલોક, શુદ્ધ અર્થ તથા આત્મતત્ત્વ મેળવી વ્યાખ્યાન સહિત આ આર્થતંત્ર જ્ઞાનનું અપ્રતિમશાસ્ત્ર દરેક સહૃદય, ધર્મપ્રેમી અને દરેક સુસુક્ષ્મ મનુષ્યે અવસ્થ વાચ્યતા અને અભ્યાસ કરના યોગ્ય છે. કદ ૩૫મી આઠ પેજી લગભગ ૮૦ ફારમ પૂરું પાડે. કિમત રૂ ૪-૦-૦ ચાર પૈસાએ આના પાચ

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

ધી જનરલ એસ્યુરન્સ સોસાયટી લીમીટેડ

હેડ ઓફીસ અંજમેર.

જુદી જુદી રીતે હાંદગીના વીમા ઉતારે છે.
સોસોના વીમા પણ ધણાજ એના દરે ઉતારે છે
રૂપીયો એક માસીક બરવાણી રૂ ૫૦૦ નો વીમો અગર ઉપર પ્રમાણે વધારો થકાડે
કરી સકાય છે

જાનવરોના વીમા.

આખા હિન્દુસ્તાનમા જાનવરોના વીમા ઉતારવારી આ એકજ સંસ્થા છે
ધોડા-ગાય, બગદ, બેસ કુત્રા, વિગેરે જાનવરોના મધ્યમસર ભાવે વીમા ઉતારવામા
આવે છે

દર એજામાં એજા.

સ્વદેશી સાહસને ઉત્તેજન આપવા તેમજ ધરોહર

નેધએ છીએ.

મુખાર્ધ ઈલાકાના જુદા જુદા ગામોમા લાગવગ વાગા પ્રમાણીક અને ખતીતા એ
જન્દો નેધએ છીએ, પણાર અગર કમીસન આપવામા આવશે

વધુ વિગત માટે લખો.

દીવેટીયા, દેસાઇ એન્ડ કું.

ચીફ એજન્ટો, ઓલીફન્ટ રોડ, અમદાવાદ.

હુનીઆમા આખ એ હાંદગીત હવન છે.

ધણા વરસનો અતુ
ભાવ મેળવી પ્રખ્યાત
ધરેલી ચસમાની
મોટી હુમન

ચુનીલાલ મયાચ દ

મહેતા

અમદાવાદ

પ્રજાસરવાળ નં ૩૧૧૪

ખરા પેખલના ચસમા.

દાકટરી ચસમાની પેગીમાથી આંખ તપસી ચસમાનો ન ખર મફત કાઢવામા આવે છે
ચસમાનું રીપર કામ સજાજ એજા ભાવથી કરવામા આવે છે
મોતીઆના ચમમા પણ અમારે લાખી દરેક ખતના મળે છે
સંદેશદરથી તમા ખાતુએની સમવડના મારે જેમ મોલાવવાથી દાકટરી ચસમાની જેમ
માધી આંખ તપાસી ચસમાનો ન ખર મફત કાઢવામા આવે છે

દરેક જગાએ વેચાય છે.

જસમાઈતની

વીંછીની દવા.

જસમાઈતની

તાવની દવા.

ગમે તેવા ઝેરી વીંછીનું
ઝેર એક મીનીટમાં ઉતરી જાય છે
લાખો પડીકા (તાવ) નાબુદ થઈ જાય છે.
અજમાઈ ગયાં છે અને એકાંતરીઓ,
તેનું અકસીરપણું સાબી ત થઈ ગયું છે.
એક પડીકાથી ૧૦-૨૦ દર્દીઓ વીંછીના ત્રાસથી
મુક્ત થાય છે.

ફક્ત ત્રણ પડીકાંથી
ગમે તેવા ઝેરી પુખાર
(તાવ) નાબુદ થઈ જાય છે.
એકાંતરીઓ, ચોથીઓ,
વગેરે એકદમ ફેરી ન
મરી જાય છે. અને
દર્દીઓની નવી જીંદગીનું
સુખ મળે છે.

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ ,, રૂ. ૦.૫૦

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ ,, રૂ. ૦.૫૦

તાવથી ઘટી ગયેલી તાકાતને પછી લાવે છે
તેથી જસમાઈતની તાવની દવા એક વખત લઈ
ખાત્રી કરવી જોઈએ.

બ્યાપારીઓને મોટું હિસ્સાઉન્ટ.

મળવાનું ઠેકાણું.

જસમાઈત ઇન્ડિયા એજન્સી.

હાકુરહાર રોડ—મુંબાઈ

વિશેષ.

અમારા ગ્રાહકોને લો. મા. શ્રીયુત તિલકની સુંદર છબી આપવામાં આવી છે, અને હજી જે નવા ગ્રાહકો થશે તેને તે આપવામાં આવશે.

વળી જેનું લવાજમ આવી ગયું છે તેને ઉદયપુરના મહારાણા જ્ઞાનપાળ વીરરત્ન પ્રતાપની છબી આ વખતથી આપવા માડી છે વારંતે લવાજમ આપી તે આદર્શ રૂપ પુરુષની છબી મંગાવી લેવી. છબી ગ્રાહકતાં જુલ થઈ હોય તો તે છબી મંગાવી લેવી.

આલુ વર્ષના ગ્રાહકોનું લીટ.

૮૨	રા કૃષ્ણલાલ નરસીંહલાલ	અમદાવાદ	૧-૦-૦
૮૩	રા. રોક દાસરાય ગુરતાદજી	ખરોડ-કેપ	૧-૪-૦
૮૪	રા પરચોતમદાસ	ઉમેદા	૧-૪-૦
૮૫	રા. હોટાલાલ ગોર્દીદજી માવારાળા મહેસર		૧-૪-૦
૮૬	રૂપચંદર (R. K Brothers)	અમદાવાદ	૧-૦-૦
૮૭	રા બાબુરાવ રામજી	"	૧-૦-૦
૮૮	ટાઉન લાઇબ્રેરી	સોજીત્રા	૧-૪-૦
૮૯	રા પુરપોત્તમ વ. શાહ,	ખેરડી થાણા	૧-૪-૦
૯૦	રા. પ્રેમાનંદ લલ્લુભાઈ	કુલવાડી	૧-૪-૦
૯૧	રા. ભગદેવરામ ઝવેરીલાલ મહેતા	અમદાવાદ	૧-૦-૦
૯૨	રા. ચિંતામણી જમતિયાલ	"	૧-૦-૦
૯૩	રા શુભાભાઈ માણેકલાલ દેસાઈ	"	૧-૦-૦
૯૪	મદ્રે અ. બાલાય લલ્લુભાઈ	"	૧-૦-૦
૯૫	રા. લક્ષ્મણ જેઠાભાઈ વ્યાસ	"	૧-૧-૦ મત વર્ષના
૯૬	રા. હમનલાલ મણીલાલ ચૌહાણ	"	૧-૦-૦
૯૭	રા હિરાચંદ્ર આર. ઝાંઠ	"	૧-૦-૦
૯૮	માસ્તર મોહનલાલ	"	૧-૦-૦
૯૯	રા. ચીમનલાલ બાપુજી શાહ	"	૧-૦-૦
૧૦૦	રા ચીમનલાલ હરીલાલ નગરી	"	૧-૦-૦
૧૦૧	રા તલુજીતરામ વાવાભાઈ બી. એ	બાવનગર	૧-૪-૦
૧૦૨	રા. અંકુલાલ રવિચંદ્ર વાંઘી	સુખઈ	૧-૪-૦
૧૦૩	રા. કુવરજી સુસાબભાઈ નાથક	સુરત	૧-૪-૦
૧૦૪	રા નીલમલાલ કુમેરજી તળવીજરા	દેહેગામ	૧-૪-૦
૧૦૫	રા અચરતલાલ પુરપોત્તમ	ચાંકોટ	૧-૪-૦
૧૦૬	રા. હમીદરામ દોલતરામ દીક્ષીત	સુરત	૧-૪-૦

ઉદ્બોધન.

“ પેખ ઉદયગિરિ હૃદિ ઉચ્ચીકરી,
“ સૂર્ય ધોમ ધોમ આમ આવે. ”

વર્ષ ૨ જી.]

માર્ગદર્શિ, ૧૯૬૫

[ભંક ૮ મો.

દિશાવલોકન.

હિંદીઓના પરદેશવાસ

રાજમુગરે કોહિનરનો ચન્દ્ર સુરે છે
મહા રાજ્યના મુગમ્મા હિન્દ જાશે ?
સરસાળ હિન્દના હૃદય ખડે
મહા રાજ્યના રાજ્યગી સમ
રનીકારશે કે નહિ ? રાજ !
હિન્દ અને જિગનિયાને
જમણા ને ડાંગ નયન જેવાં ગણશે ને ?
મહારાજ્યકુતુબ હિન્દ કુંડ-ગી કે નહિ !

આસ્ટ્રેલીયા, હિન્દ, આફ્રિકા, કેનેડા, બ્રિટન -
મહારાજ્ય દેદની પાંચે ઇન્દિયો
પ્રજુતાપી પોષમે, રાજકુમાર !

નહાનાલાલ દુનપતરામ કવિ

પ્રાચીન-અર્વાચીન ઇતિહાસના પાના પ્રગલ્ભોના પરિપાક કાળમાં તેના મનુ યોના
પરદેશવાસના જોટલા સારા પુરશે તેમના પૂર્ણ જાહોજલાલીમાં જી
પરદેશવાસને અનુકુળ સુકેલી પ્રગલ્ભોના પરદેશવાસના નદિ પૂરે સમજ કર ન માય
અમય માટે આ સમયે જાણવાસની જરૂર છે કે પ્રગલ્ભોના પૂર્ણ ગૌરવ
કાળમાં પરદેશો જીત્યા માટે ફણા પ્રયત્નો થયેજ ગયા છે, હા પ્રા
ચીન યુગમાં કે નર્વાચીન સમયમાં પેણ એ સર્વ પ્રસંગોએ પ્રામજનતા, પ્રામજનતા
કે દેશજનતા એટલી અજાનતર રહેતી છે અને જલદની મદાપ્રજોના ફળ મેળવ્યાં ન

મેળવ્યાં એટલામાં સમકાલીન અન્ય પ્રજાઓના બળ સામેં સ્વશ્રમિ બળને જયવંત અને જીતે રાખવાનો લોભ એટલો તીવ્ર રહ્યો છે કે હુંકા સમયમાં પસરેલાઓનું સંકેતન પાછું ચઢ્યું છે અને પરદેશવાસ બહુ જ અસ્વચ્છ અને અપૂર્ણ નીવડ્યો છે. એથી ઉલટી જ રીતે પ્રજાઓની જીંદગીની શરૂઆતમાં રાજકીય, સાંસારિક, ધાર્મિક અને આર્થિક ઉભરતો રાજ્યોને પરીણામે જે પરદેશ વાસ સ્વીકારવાની યોગ્યતાને ફરજ પડી છે તેઓ સ્વશ્રમીને નમસ્કાર કરી નવું જીવન શોધવા અને સફળ કરવા નીકળવાથી નવા દેશોમાં વસી મળી જાય છે અને લાંબા સ્વદેશજીવિઓને કાળાંતરે વીસરી નવ પ્રજાઓમાં ઉત્ક્રાંતિ પામ્યા છે.

મીસ અને રોમના રાજ્ય વિસ્તાર સાથે કેટલીક સેક્સન, નોર્મન વગેરે પ્રજાઓનાં પરબૂતી શોધન અને નીવાસને સરખાવાય, પ્રાચીન ઈરાનના રાજ્ય માધ્યમ ઐતિહાસીક વિસ્તાર, ઉચતી તુર્ક પ્રજાનાં રોજાઓના પરદેશવાસ સાથે સરખાવેલા. આવાય તો એ અને એવાં બીજાં પૂર્વ પશ્ચિમના ઇતિહાસમાંના ઐતિહાસીક સામ્યો ઉપરનાં સિદ્ધાંતનાં પ્રમાણ થવાને યોગ્ય નથી.

આપણા દેશને તો પ્રાચીનથી તે હાલ મધ્યેના સમય ઇતિહાસ એવાં જ પ્રમાણોથી ભરપૂર છે. મહા આર્ય પ્રજાઓ ધાર્મિક કલ્પોથી ભરી પડતાં

પ્રાચીન હિંદમાં તેમાંના કિંદુને કાઢે ઉતરતા રોજાં નવ જીવન અને નવા દેશની આશાઓ હેવાસ.

એટલાં યતાં રોજાઓનાં સ્વરાજ્ય, ક્ષાત્ર રાજ્ય અને આર્થિક,

સાંસારીક અને રાજકીય ફેરફારોથી પરીણામતાં સામાજ્યોમાં આ દેશમાં વસતા આર્ય-અનાર્ય સર્વ મિશ્ર પ્રજાઓમાં બદલાઈ જાય છે. તે પહેલાંના અને પછીના સમયમાં રાજવિસ્તાર, વ્યાપાર, ધર્મ વિસ્તાર વગેરે અર્થે રાજ તરફથી કે ખાનગી પરદેશમન થાય છે, ખંભાતના અખાત, કચ્છના અખાત અને સુરગરીથીના મુખ આગળથી મજબૂત અને લાંબી સફર ચોગ્ય નૈઋત્યો વેધારીઓ અને તેમની મતા, સાધુઓ અને તેમની મૂર્તિઓ તથા યુરતકો અને એ સર્વનું રક્ષણ કરવા માટે સૈન્ય સંહિત નીકળી પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને પૂર્વના મહાસાગરોમાં ફરતી, તથા દાપુઓ તેમજ મિસર અને ઉત્તર આફ્રિકાનાં, તૈમીસ, યુફ્રેટીસના મુખ આગળનાં એસીરીઆનાં અને સિંહલ, જાવા, બાલી, ચીન, જાપાન, અને પીરનાં બંદરોએ નાંખતી. ઉત્તર આફ્રિકાનાં અર્બેશ, બાબીલોન તથા અન્ય એશિયાના વતનીઓ, મીસર, એસીરીઆ કાશ્મીરના મૂર્તિપૂજકો તથા મત્સ્ય દીપના સમુદ્રોના લોકો સાથે હિંદના, ગુજરાતના પ્રાચીન વતનીઓને વ્યાપારને માટે સંબંધ હતો. મૈસૂર સામ્રાજ્યથી શરૂ થતા આપણા દેશના સંકળનાયુક્ત ઇતિહાસનાં સાધનોમાં ધાર્મિક નવા ઉપદેશને અર્થે તથા વેપારને અર્થે જતાં મનુષ્યોએ હિંદની તે સમયની સુધારણના, સંહિતના, મંદીરોના અને કલાના વારસા એશિયા તે પશ્ચિમ કાઢે તેમજ સિંહલ, જાવા, અને બાલીના દાપુઓમાં આપેલા નોંધાએલા છે. પણ એ ઉદય કાળ અને ત્યાર પછીનાં હજાર વર્ષમાં હિંદમાં વસતી આર્ય-અનાર્ય પ્રજાઓએ અંતર વિસ્તાર ઉપરાંત નવ જીવન ખાસ શોધ્યાં નથી. યુદ્ધ ધર્મને નાશ આપણા દેશમાં ધાર્મિક શ્રવિવર્તનમાં થયે છે એ વાત અન્ય દેશ-તોથી આપણી સમક્ષ રજુ થાય છે,

તેમાં આ એક વાત ઉમેરવા સરખી યદ્ય પડશે કે ઇ. સ. ૫૯૦ના આંતર કલહો ને જણાવાયા છે એટલા ગંભીર હોત તો આ દેશની પ્રજાને, કાંઈ નહિ તો તેના અમુક ભાગને, નવ જીવન શોધવાની જરૂર પડત. પ્રજાઓના ઇતિહાસ એવા શોધન અને પ્રાપ્તિની કાંઈ સાખીતી આપતો નથી. મૌર્ય સામ્રાજ્ય પહેલાં પછી કાળ પહેલાં શરૂ થઈ ગયેલ રાજ્યોને આ તે વિરામતા આપણા ઇતિહાસમાં હિંદની મહા પ્રજાઓની માનસિક, આર્થિક ભરતીનાં એકેર ઉજળતાં મોજાં આ દેશની પ્રાચીન જાહોજલાલીનાં કીરણોથી પ્રકાશે છે.

પ્રજા જીવનની ભરતીનાં આ મોજાં અન્ય નવીન પરિપાક પામતા અનુષ્ઠાન યુગોની સહાધારીના દબાણ નીચે વિરમે છે. ત્યારથી હિંદમાં લાંબી ઝોટ નવાં ટોળાંઓના વાસ. શરૂ થાય છે. હિંદની હિંદુ ધર્મરૂપે નવા ધર્મની એકતાની ભાવના છતાં એ દબાણ જયવંત નીચે છે. જે કાર્ય ઇરાન અને ગ્રીસનાં મહા રાજ્યોના નેતાઓ જીત મેળવવા છતાં કરી શકતા નથી; તે ઇસ્લામનાં ટોળાં કરે છે. આ ટોળાંઓનો હિંદ સાથેનો સંબંધ અગત્યાં આર્થ ટોળાંઓ પેટે હમેશનો ચલા છતાં તેમના સંપ્રદાયોની જીત, જીતાએલી પ્રજાની સંજ્ઞા અને ધાર્મિક સાંસારિક સંકલ્પનાને લીધે આગળના જેવી સર્વ દેશીય શ્રેષ્ઠતામાં પરિણમી શકતી નથી, તેમજ સંમીલન પણ થવા પામતું નથી. નાના રાજ્ય સમુદાય, ગ્રામ્ય અને પ્રાંતિક સ્થાનિક સ્વરાજ્ય જેવી અવસ્થા, સાંસારિક અને ધાર્મિક બળોના પ્રહારો છતાં ટકવાની શક્તિ એ બધાથી કંઈ રોડો રૂપીઆની મહેસુલ વડે રાજ્ય નીભાવતા અને મહેસો અને મરજીદો બાધિતા બાદ શાહોના રાજ્ય અમલની અસર સારી કે નરસી પ્રજાના આંતર જીવનમાં ધણી ઝોટી થાય છે. પ્રજાના લાભ છતાં એ રાજ્યને પોતાના કરવા પડે છે. રાજ્યમાં પ્રજાનું હિત એજ રાજ્યના જીવનનો આધાર ધણી ઇસ્લામી રાજ્ય કર્તાઓ સ્વીકારે છે. એ સ્થિતિમાં ધણી ફેર પડતો નથી. પણ ઇસ્લામના મહા રાજ્યની પૂર્ણ જાહોજલાલીના સમયમાં મૂળ વતન સાથેના સંબંધ એટલા ઝોજા થાય છે કે જીતનારને નવા દેશને પોતાનો જન્મદેશ કરવો પડે છે. હિંદના ઇસ્લામીઓના જીવન આદર્શ અને અભિલાષ ટોળાઓનાં મટી હિંદના વતનીઓના જેવાં થાય છે. આંતર સંમીલન માટે જમરા પત્નો આદરવામાં આવે છે પણ ફળીત થતા નથી. જૂની હિંદુ પ્રજા કાષ્ઠક પોતાના કાંઈક નવા આવનારાના આગ્રહથી લુહાઈ જાગવી રાખી શકે છે તેમાંના થોડાં સમર્થ અંગો જીતનારાનાં આયમવા માંડતા પ્રહારોમાં પોતાનો પ્રભાવ દાખવે છે. એ નવા જૂના સર્વને પશ્ચિમનાં વ્યાપારી સહારીકાનાં ટોળાં આગળ આખરે દબાઈ જવું પડે છે.

આટલી લાંબી ઐતિહાસીક ખીનાઓ રજુ કરવાનો હેતુ આ દેશના ઇતિહાસમાં પરિપાક દશમાં ઉતરી આવતાં ટોળાંઓના નવજીવન શોધન અને પ્રાપ્તિ અને નવા દેશમાં ત્યાંની પ્રજા સાથે લડી ઝગડીને આખરે તે પ્રજામય બની જવાના દ્રષ્ટાંત આપવાનો હતો એટલે આટલું લંબાણ કરવું પડ્યું છે.

પશ્ચિમનાં યુરોપીય રાજ્યોના સંસ્થાન વાસ અને પરદેશવાસ આફ્રિકામાં અમેરીકામાં અને સાગરિકા-ટાપુઓમાં આર્મેન અને તુર્કોનાં ટોળાંની પાશ્વમની અર્વાચિન પેઢી અંદરના ધાર્મિક આર્થિક ઉભરાઓમાંથી ઉદ્ભવ્યા છે. વ-

પ્રજાઓના પરદેશ-ધારે માનસીક ઉત્થાપિતિ વાળી સુધરેલી પ્રજા જન્મથી પ્રજાઓને ખ-
વાસ તથા રાજ્ય-સેરી પોતાનો માર્ગ નવા પ્રદેશોમાં કરતી આવી છે એવાજ ક્રમે
વિગતાર. એ પ્રદેશોમાં યુરોપનાં નવ પ્રદેશ શોધનારાં રોજાઓએ પોતાનો
માર્ગ ક્યો છે. પરંતુ એશીઆના ગીચ વસ્તી વાળા પ્રચિન અર્ધચીન સુધારણાના અ-
શોધી અંકીત યજ્ઞેશ્વર લેણે સાથેનો એ પ્રજાઓનો સંબંધ જૂદાજ પ્રકારનો છે. જમ-
તના પ્રાચીન ઇતિહાસમાંથી એવાં પણ છુટા છવાયાં દર્શાવે મળશે. પણ રાજવિસ્તાર
મારે પ્રજાઓ અન્ય મહા પ્રજાઓ સાથે અથામણમાં છેલ્લાં બસે આસે વરસમાં
આવી છે તેવું આમજ બનેલું બહુ જાણીતું નહિ આ દેશમાં મોગજ દરઆરમાં વેપારી
પરવાના લેવા આવતા યુરોપની જુદી જુદી પ્રજાઓના વ્યાપારી એકચીએને મલાયા
દ્વિપકંથ, સિયામ અને ચીનને કિનારે કરતા પરદેશીઓને, એશીયા માધનર, અરબ-
સ્તાન મિસર અને ઇરાનના પ્રદેશોમાં વ્યાપાર શોધતા વ્યાપારીઓને હિંદુ, ઇસ્લામી તથા
બૌદ્ધ મહાપ્રજાઓ ઉપર હાવના જેવું આધિપત્ય મેળવવાનો સ્વપ્ન પણ ખ્યાલ નહિ હોય.
ધાર્મિક, રાજકીય અને આર્થિક વ્યક્તિ રસાત યની ઇન્દ્રિયાથી યુરોપનાં સંસ્થાનો સ્થાપાયાં ત્યાર
પછી યોડે કાલે એ ખંડના લોકોની રાજઆતમાં વ્યાપાર વૃદ્ધિના અને પછી રાજ્ય વિ-
સ્તારના ચતોને અતે એ આધિપત્ય એમને પ્રાપ્ત થાય છે. રોમના મહારાજ્ય વિસ્તાર-
માં રોમનોનો અન્ય પ્રજાઓ ઉપરના આધિપત્ય પ્રમંદે જેવો સંબંધ હતો તેવો સંબંધ
પશ્ચિમની પ્રજાઓનો પૂર્વની પ્રજાઓ સાથે છે. એશિયામાં નીરાસ કરવાની ઇચ્છા યુ-
રોપના મનુષ્યોએ યોડી બનાવી છે. આંતર ઉબરા સમયા સાથે જે દેશજનતા એમને
પોતાને દેશે પ્રગટી છે તેની બળવત્તર અચરો એમને પરજીનીના બનતાં અટકાવે છે.
એ અચરો એમનાં સંસ્થાનોમાં પણ જીવંત રહી રાખે છે. એને લીધેજ એમના મૂળ
દેશોના વાવડા એ દુરના યુગકોમાં હડતા રાખવાનો વિચાર દ્રઢ થયો છે. મૂળ દેશ એ
નવા, પોતાનાં ભાંડુઓએ વસાવેલા દેશોનું રક્ષણ કરવાનું રીકારી રહ્યા છે. એશિયાના
દેશોમાં મહાપ્રજાઓથી વસેલી જૂનીમાં યુરોપના મહારાજ્યોનું માત્ર રાજકીય આધિપત્ય
છે. ત્યાં એમનો નિવાસ નથી. સંસ્થાનોમાં વાસ હજેરનો કરવા છતાં હજુ મૂળ જૂનીના
સંબંધ હીલા નથી થયા.

હિંદુ ઉપરના અર વ્યાપારી પ્રજાના, આ દેશની પ્રજાના ધાર્મિક સાંસારિક
વ્યક્તી સ્વાતંત્ર્યમાં વધારો કરતા પરજૂનીના કલ્યાણવાહક
વ્યક્તિસ્વતંત્ર્ય પરદેશી અમલને રાજઆતમાં લોકોએ અભિનંદો. લાંબા ધુ-
નવા મહાપુગની નવિ-ધવાતા અગ્નીમાથી ઉત્તર મધ્ય અને દક્ષિણમાંથી પ્રગરેલી મો-
ન ભાવના. મજ રાજ્ય અમલને એમને ઝાડવી જવાલા પણ સમાધ મધ એ
અર. પણ સમગ્ર પ્રજાનું વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય આ દેશમાં કદી હલુજ
નહિ. રોજાઓના સ્વરાજ્યમાં, ક્ષાત્ર રાજ્યમાં, વધારે બળવાન સામ્રાજ્યમાં કે પરદેશી
રાજ્ય અમલમાં આગે સમાજના અર્ધ સ્વાતંત્ર્ય વિના વધારે ઉત્થાપિત પ્રકારના સ્વાતં-
ત્ર્યની કંઈપના કે હયાતી પૂર્વનાં મનુષ્યોએ અનુભવ્યાં નથી. રાજકીય વ્યક્તિ સ્વાતં-
ત્ર્યની ભાવના, ધાર્મિક સાંસારિક વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યની ભાવના કરતાં પણ વધારે યોડી
ચરિત્રિત આપણા લોકોને છે. પશ્ચિમની એ મહાભાવના હાલ પૂર્વના લોકોમાં પૂજ્ય છે.

ધાર્મિક, સાંસારીક અને રાજકીય સ્વાતંત્ર્યનો આ દેશમાં અભાવ હતો. ત્યારે, આપણા આખા ઇતિહાસમાં સર્વ સમયે વ્યાપારી સ્વતંત્ર્યને હાની માર્યાતી હિંદમાં વ્યાપારી યથા નથી. સામાન્ય પ્રજા જીવનમાં અનુભવાતી એટલાં જાણીતાં પારી સ્વતંત્ર્ય. એક સમયના સામ્રાજ્ય જેવો વ્યવસ્થીત વ્યાપાર આપણા દ્વીપકલ્પના કીનારાના સર્વ ભાગમાં હતો. એ વધારવામાં નવી પ્રજાનું હિત હતું. નવી પ્રજાને આ દેશમાં વસી પોતાનો નીભાવ અને સામર્થ્ય દેશની સમૃદ્ધિ વધારી તેમાંથી મેળવનાં હતાં. બગદાદ, બસરા છુબારા અને મલય દ્વીપો તથા સિંહલ અને ઉત્તર આફ્રીકા સાથેનો વ્યાપાર હિંદનાં નવાં જુનાં સંતાનોએ ભેગો ભજવ્યો હતો. એથી ઉલટીજ રીતે નવા પરદેશી વેપારીઓને અને તેમની દ્વારા રાજ ચલાવનારાઓને આ દેશના લોકોના વ્યાપારની યોડી જ ચિંતા છે. આ દેશના તેમને ઉપયોગી અનાજ અને અન્ય ખેતીના અને જંગલના પદાર્થ સરળતાથી સરતે ભાવે પોતાને દેશ લઈ જવાય અને પોતાને ત્યાંનાં કારખાનામાં ખનતો માલખને એટલા પ્રમાણમાં સારે ભાવે આ દેશમાં વેચી શકાય એ એમની રાજનીતિનું દ્રષ્ટિબોંદુ સ્વભાવીક રીતે છે. એ રાજ્યનીતિ, મીલના સંદેશમાં એક દેશની પ્રજાના ખીજ દેશની પ્રજા ઉપરના રાજ્યની રાજ્યનીતિનાં આર્થિક ક્ષેત્રો આ દેશની પ્રજાની નીરધનતા અને ઉદ્યોગ હીનતા, વિના અન્ય નીવડ્યાં નથી. વ્યાપાર વૃદ્ધિ માટેનાં મનાતાં રેલ્વે અને તારનાં સાધનો છતાં, નવી જમીનો ખેડવા છતાં, અસુક બંદરોનાં વ્યાપાર અને સમૃદ્ધિ વધે જવા છતાં, નવા યોગ મહાન ઉદ્યોગો શરૂ થવા છતાં જૂના વેપારી, કારીગર, ખેડૂત મજૂર સર્વ દેશનાં આંતરનિવાસી પ્રજા જનોના જીવન સાધન એમાં યથા નાશ પામતાં ગયાં છે; અને અનેક આર્થિક નિર્વિવાદ કારણોથી, તેઓ કેવળ ગરીબ અને નિરાધાર હજી પણ ચતા ભય છે એ ઘણી યોડી સંકાની વાત છે. આ દેશની વ્યાપાર સભ્યે રાજ્યનિતિમાં આ દેશના લોકોની ગરજ દ્રષ્ટિસમીપ રહે અને ઈંગ્લાંડ અને તેનાં સંસ્થાનોનાં મનુષ્યોનાજ લાભ જોવાનું ખને છે તે અટકે ત્યાંસુધી એ આર્થિક પરિણામો અટકનાં ફર્લા.

ગરીબાઈ અને ઉદ્યોગહીનતા ચાલુ ચતાં આપણા દેશમાંથી કાં હિંદુ, કાં મુસલમાન કાં ઉત્તરનાં કે કાં દક્ષીણના હજારો માણસો પેટની મજૂરી માટે નવી વ્યાપારી રાજ્ય અર્થી ગુલામની અવસ્થામાં પરદેશમાં જવા મંડ્યા. મુંબાઈ, મદ્રાસ નીતિનાં પરિણામ અને કલકત્તા વગેરે બંદરોથી પોણા સૈકા ઉપરથી ઈંગ્લાંડના સંસ્થાનો, ટાપુઓ વગેરે પ્રદેશોમાં લગભગ ગુલામ જેવી સેવા કરવા માટે આ દેશના લોકોને ચઢાવવાનો રોજગાર શરૂ થયો. નવા યુગના વ્યાપાર અને ધર્મેષદેશના મારે નહિ. માત્ર ગુલામ જેવી મજૂરી માટેના પરદેશગમન અને પરદેશવાસ આ સમયથી ચાલુ ચયા છે.

કેપ કોલોની, મોરીશીયસ વગેરે પ્રદેશોમાં મોકલવામાં આવતા આ મજૂરો સાથે ઘણીજ કુરતાથી વર્તવામાં આવતું. ત્યાં ઘણા માણસો પૂરતી સંભાળ અને ખોરાક વિના કામના અસહ્ય બોલથી મરી જતાં. ઘણા લાંબા કાળ સુધી તેમને પોતાના દેશમાં પાછા

આવવાનાં સાધન ન હોવાથી મુખ્યમંત્રી અવસ્થામાં રહેલું પડ્યું. આ અને એવાં અનેક કુખો દુર કરવાની ઇચ્છા કે વૃત્તિ આપારી કંપનીના રાજ્યને જીતી નહોતી. પરંતુ આ વ્યાપાર માટે જવાની સક્તિ કે અનુકૂળતા આ દેશના પતનીઓમાં ઓછાં થયાં હતાં. નવજીવન શોધવાનાં સામર્થ્ય અને તત્પરતા આ ખંડ જેવા મહાન દેશમાં ફેલાઈ સંપત્તી અને મુખમાં જીવન ગાળવા પછી અધોગતિના સમયમાં પ્રભુમાં જીવવાંજ નથી.

કંપનીના રાજ્યની અધાધુની ઉત્કટતાએ આખા દેશમાં અગ્નિ ઝળે ત્યાર પછી ઈંગ્લાન્ડને અને આ દેશનો સંબંધ ફરી મળ્યો. રાજ્યોના મહારાજ્યમાં સમાવવાના કોઈ આ દેશની પ્રભુને, અન્ય આંગ્રેજ પ્રભુઓ સાથે સમાવવાના કોઈ દેવાયા.

આ દેશમાંથી મજુરી માટે પરદેશોમાં જતા મજુરો સખધે કાપડામાં ફેરફાર થયા બધન પાસ થઈને દરારવામાં આવ્યું, છ માસ સુધી પોષણ અને પરદેશવાસ સખધે દવા વગેરેના ખર્ચ લઈ જનારને માથે રહ્યાં. પાછા મોકલવાનું કાયદામાં ફેરફાર થાકું પરદેશી જમીનદારે આવવાનું હતું. મજુરો માટે પરદેશવાસ વધવા માંડ્યો એટલુંજ નહિ પણ ધીમે ધીમે એ મજુરો સ્વતંત્ર થઈ થોડાં મેપાર અને ખેતી કરવા લાગ્યા, તેથી તેમજ ઇંગ્લાન્ડના સીધા રાજતંત્રની વધારે અનુકૂળતાથી આ દેશના મધ્યમ વર્ગના સાહસિક વેપારી બાદીયા, બોલ, એમ્બ્ર, બુટલર, થાલુગા, ખત્રી વગેરે લોકોએ આક્રીકાના દક્ષિણ અને પૂર્વના મુખોમાં વ્યાપાર અર્થે જવા માંડ્યું. એ વેપારીઓની સાથે એમના મુખારતા મોકલે વસવાટ વગેરે જતા. પાછળથી થોડાં વધીય, ફક્ત વગેરે જીયા ધંધા કરનારા પણ લાં વસવાટના સંબંધી અથવા તદ્દન નવેસરથી જવા લાગ્યા. દક્ષિણ આફ્રિકા, પૂર્વ આફ્રિકા, ચોરી-શીઅસ, ફ્રીજ, બોનેસ, ન્યુગીની, ઇન્ડોનેશિયા એ પ્રદેશોમાં કેટલાક હિંદીઓ વસવાટ કરી રહે છે. કેટલાક કુટુંબ સાથે રહે છે, પણ આવળ કરે છે. ત્યાં વસતાં ભૂના લોકો સાથે સંસર્ગથી મિત્ર પ્રભુ પણ થાય છે. આ દેશના પતનીઓની છેલ્લે બેકબર વર્ષથી જીંદગીમાં આવેલી જીદાઈ અને ધાર્મિક, સાધારણ આમરોહની વૃત્તિ એ દુરના પ્રદેશોમાં ઝાંખી થતી જાય છે. હિંદના પરદેશ જતા પતનીઓ સામાન્ય અભિવાય, અને સામાન્ય અપતિથી વધારે મિલનસાર, ઉદાર અને સ્વદેશ તથા સ્વદેશી વસ્ત્ર ધન જાય છે.

ઇંગ્લાન્ડનાં સંસ્થાને અને અન્ય પ્રદેશોના મોરા રહેવાશીઓ આ દેશના રાજઆતના પરદેશ જનારાઓની અપિનાં ખુશયાં નહોતા. એટલુંજ નહિ પણ મોરા સંસ્થાનીકોની તેમના ખાસ આમંત્રણથી ખાસ મોકલણી કરી મજુરો સુધીએ પ્રવેશ ત્યાં મોકલવામાં આવતા. આ દેશના મજુરોને પરદેશ ચલાવવાના અપ્રતીતિ વૃત્તિ જીદાઈ કાયદા આ દેશના રાજ્ય માટે કરવામાં આવ્યા છે ખરા, પણ સંસ્થાને નિર્મીત મજુરો પૂરા પાડવાનો ઉદ્દેશ પણ તે પાડનારોને સખળ પ્રેરણાકારક હતો. હિંદી, મજુરોએ એ મુલકોમાંના જંગલોમાં રૂપાંતર કરી કુંદર બાગો અને ફળદ્રુપ ખેતરી બનાવ્યાં છે; રેરા અને પથ્થર તોડી સોના અને હીરાની તથા કાચાની ખાણોમાં અટકાઈ ધન બોલવામાં સહાયતા કરી છે. મ-

જુર વિના તો સુરોપના સંસ્થાનીકને આલે એવું જ ન હતું. આ દેશના ન્હાના વેપારીથી પણ એ દેશના મોટા વેપારીઓને કાંઈ નુકશાન નહોતું, પણ ઉલ્લેખ લાભ હતો. ત્યાંની જંગલી પ્રજા સાથેના વ્યાપારમાં ન્હાના વેપારીઓ ઘણી સહાય આપી શકતા. મોટી અંગ્રેજ પહેરીઓને ત્યાંના વતની સાથેની આપ લેની માથાકુટ કાવતી નહોતી તે માથાકુટ કરી તેમનો માથા અને ઘોડા પોતાનો સ્પર્ધા ન જગાડે એવો માલ વેચવાનું કામ આ ન્હાના વેપારીઓ કરતા.

મોરારીશીઅસમાં, કેપના સંસ્થાનમાં અને નાતાલમાં હિંદના અને ચીનના મજૂરો તથા હિંદી વ્યાપારીઓએ ગોરા સંસ્થાનીકોની અમૂલ્ય સેવા બ-
મોરારીશીઅસ અને જાવી છે. નાતાલમાં હાલ જે ૩૧૦૦૦ હિંદીઓની વસતી છે તે કેપનાં સંસ્થાનોમાં માની સ્ત્રીઓ, બાળકો અને નવાં આવેલાં બાદ કરતાં ઘણાં એવાં હિંદુઓનો પરદેશ મનુષ્યો છે, જેઓ ત્યાં જન્મી હિંદનું મોટું પણ એવા નહિ પાન્યાં વાસ. એવા તે દેશમાં જન્મેલાં, ત્યાંજ ઉછરેલાં અને મૂળ દેશનો સંબંધ પણ ઘસાધ ગયેલો એવાં કુટુંબોને ગરજ મટતાં ત્યાંથી હાંકી કાઢવાનો દુરાગ્રહ ગોરા સંસ્થાનીકો યોડાં વર્ષથી લઈ બેઠાં છે ઇંગ્લાંડની પ્રતિષ્ઠા, તેના રાજ્યાસનસંધાના અભયવચન, તેના રાજનેતાઓના આગ્રહ સર્વ લોપતા આ સંસ્થાનીકો ઇંગ્લાંડના મહારાજ્યના 'સ્ટેબલ' (સોડ કર્જનના શબ્દોમાં) ગણનાના કે-
ટલા અધિકારને પાત્ર છે તે સર્વત્ર પૂછાય એમાં નવાઈ છે ?

સર્વ કાળ સરખો નથી જતો. જે હિંદીઓ સંસ્થાનીકોના દાસ હતા, તેમના હા-
યમાં રમકડા સમાન હતા તે બરોબરીઆ અને એ હવે એમને નાતાલમાં. રેયનું નથી. મહેનત અને પ્રમાણીકપણાથી બચાવેલા બે પૈસા વડે પાંચ વર્ષ પછી હિંદી મજૂર ન્હાની દુકાન કરે કે ખેતર ખરીદે, અથવા હિંદી વ્યાપારીનાં હોકરા બજીગણી ન્હાની દુકાનને ઠેકાણે ગોરાઓના જેવી પહે-
રીઓ સ્થાપે એટલે આગળ કરેલી સર્વ સેવા બુધાર્ધ જતાં વાર નથી લાગતી, પણ સ-
માનતા દાખવવાને પરિણામે ઈર્ષા તરતજ જન્મ લેછે. કેપ જેવા ઉદાર રાજનીતિયુક્ત સંસ્થાને પણ હિંદી અને ચીની પ્રત્યેની સાજન્યતાનો ત્યાગ કરી યુરોપી ભાષા ન બોલનાર એશિયાપ્રાસીને પોતાના સંસ્થાનમાંથી ઇ. સ. ૧૯૦૨ પછી દુર કરવા કાયદા કર્યા છે.

ઇ. સ. ૧૮૬૨ પહેલાં નાતાલ એક ઉજડ અને જંગમ જેવો પ્રદેશ હતો. આ દેશમાંથી સરાસરી ૩૦૦૦ મજૂરો એ સાલમાં ' પરદેશવાશી હિંદીઓના રક્ષણાર્થે ' કા-
યદો થવા પછી ત્યાં મોકલવામાં આવતા. રેતીનાં મેદાનો અને જંગલોને બદલે ફળદ્રુપ કીનારા અને આબાદ શહેરો થવામાં ખાસ સહાય હિંદીઓની મજૂરીની હતી એવું ત્યાંના કેટલાક વિવેક બુદ્ધિવાળા માણસો પણ સ્વીકારે છે. ૪૦૦૦૦ હિંદી મજૂરો હજી પણ તે દેશના ન્હાના બગીચા અને શેરડીનાં ખેતરો તથા કોલસાની ખાણોમાં કામ કરે છે. જે સ્થિતિમાં એ મનુષ્યો મજૂરી ત્યાં કરે છે તે જો તપાસવામાં આવે તો તો ' રક્ષણ ' આપતા કાયદા છતાં પણ એમની અવરથા દયાપાત્ર છે તેની ખાતરી થઈ

છોકે એમ છે. એક લેખકના સંદેશમાં 'નાતાલનો હોદી મનુર નથી' મૂલામજ છે. એ મૂલામજે દેશમાંથી કાઢવાની મારાઓની ઇચ્છા નથી. એમને તો જમીનો ખરીદના, મકાનો બાંધતા, પેઢીઓ ચલાવતા તથા સ્થૂનીશીલ સુલુષીમાં હક માગતા, મારાઓ મારનાજ રસ્તાઓ, મહોલ્લાઓ, પમ્પીઓ, રેલ્વેઓ, ટ્રામ ગાડીઓમાં પ્રતિષ્ઠા અને સ્વસ્થતાને અર્થે પોતાનો માર્ગ કરાવતા મથતા મધ્યમ વર્ગના હોદીઓને નવા બાંધતા અટકાવી છુતાને ધોડા સમયમાં પણ તેમના દેશમાં એકલતા કાપાના સાધનો ધરાવે છે. દેશ સુધારણાની અનેક સેવાઓ મારે ઉપકાર, વંશપરંપરાના પરદેશવાસ, મહારાજા પ્રત્યે લેખે સમાન પ્રભુત્વના હક, સુધાતા અને પ્રમાણીકપણું એ હોદી પરદેશવાસ બનાવના ધોડાં અરણીકાર ન કરી શકાય એવાં કથનો છે.

હિંદીઓ મંદા છે સુખશાંતિના સામાન્ય નિયમો પણ જાણતા નથી, એવાં મંદાં કાઢી નહિ અને દુઝોનો વરસાદ દાન-સવાવના પચરંગી મોડાઓ દાનસવાવમાં. વરસાદો છે તેની કલ્પના અને સરખામણી બાગ્યેજ થઈ શકે એમ છે. રેશનના આશરેથી એનરેલેન પક્ષના ઇંગ્લાંડના રાજ્ય

રીઓએ એ ઇંગ્લાંડથી ધોડા સમય મારે સ્વતંત્ર યથેચા પ્રદેશના લોકો સામે લડા કરવાનો ઇંગ્લાંડને જે હક્કો પડે આપણે ક્યો તેમાં આપણા દેશના ગરીબ લોકો માં બોઅરો જે હક્કુ વર્તન ચલાવતા તેનો પણ સમાવેશ થયો હતો. લડાઈ પૂરી થય પછી દાન-સવાવમાં અંગ્રેજ વાવરો હોડો મથે ત્યાર પછી ધોડા સમયમાં એ છતાંએ પ્રભુને સ્વરાજ્ય આપાયું. ત્યાર પછી હિંદના મનુષ્યોને હોડા કરવા, નવા આવતાં અટકાવવા ન સહન થાય એવા નીચ તોષાવાના, પરવાના સાથે કરવાના, અંગ્રામીની જીવો પુરવો બાળકોની લેવાના કાપણ કરી તેના ઉલ્લંઘન મારે કેદખાનામાં મોકલી પ્રતિબદ્ધ હોદીઓ પાસે પરચર બાગવા જેવું હક્કુ કાર્ય કરાવવા દાન-સવાવના ઇંગ્લાંડના સામાન્ય તબેના સ્વરાજ્ય મોગવતા પ્રદેશના મોડાઓ ઉત્સાહ અને આનંદ સાથે છુમે છે. લડાઈ કરવા મારે ઇંગ્લાંડની પ્રભુને સમન્નવનારા રાજદ્વારીઓમાંના જેઓ હોદીઓને મતા અન્યાયની વાતો કરતા તેઓમાં જણુ ખરે જન્ય જનજનોમાં ધડપ છે અને હવે પોતાનાજ રાજ્ય અમલમાં પતા અન્યાયની શરિતાપરીતતા જોવાની એમને પરવા નથી.

હકિયુ આમરીકામાં આપણા દેશીઓને રાજમધારણ અને સ્થાનીક સ્વરાજ્યના હક્કથી વિમુખ રહી દુઝો સહન કરવાં પડે છે, છતાં વંશપરંપરા-પરદેશવાસી હિંદી- ના હિતોના રક્ષણને અર્થે, પરદેશમાં વસવાટી આવેલા એકતતા ઝીનાં પૈરે, દ્રવતા અને સ્વાર્થ-રામનાં બજો એમણે એટલા સંપાદન કર્યો છે કે સ્વદેશસ્ત્રવતા. દુનિયામાં સર્વત્ર અત્યારે એમના પૈરે, દ્રવતા અને સ્વદેશસ્ત્રવતાનાં પ્રમાણુ આપાય છે. ઇંગ્લાંડના ધોડા હોડાર રાજદ્વારીઓના આપણ અને હોદીઓની સહનચીત્રતા જણતાં હોદીઓને એ દેશમાંથી રહેવા દેવામાં જાણીતા થાય તોપણ બોચા અને સમદસ જેવા કુદામહી બોઅરોના હાથી નીચેનું સ્વરાજ્ય આ દેશના વતનીઓને સામાન્યના પ્રભુત્વના સંપૂર્ણ હક્કો આપશે કે નહિ તેની કાંઈ ખાતરી નથી. દાન-સવાવના ન્યાયલયમાં નેત્રુ કેદીઓને જે ન્યાય આપવામાં આવ્યો છે

તેથી થોડો સતોષ ઉપજે પણ વધારે આશા રાખવી જોઈ છે. સ્વરાજ્યના સંપૂર્ણ હકે અથવા થોડા મુનિસીપલ હકો અને વ્યાપારી સ્વાતંત્ર્ય તથા જમીન ખરીદવાના હક પણ સંપ્રાપ્તિના અગ નહિ પણ 'તાબાના' ગણતેજા પ્રદેશના લોકોને ઇચ્છાસી પ્રતિષ્ઠા અને ગૌરવને કારણે આજીવન થોડા સમય ઉપરના થવું અને હાલમાં ગણતંત્ર 'ન્યાય' સંતાન આપે એવો થોડોજ સંભર છે. દેશ ત્યાજ કરી પરજીવીવાસના કુઃખ હોરનારે એ હકો પ્રાપ્ત કરવામાંજ સાર્થકતા માનવી પટે છે. આ દેશના લોકોએ સર્વ પ્રકારની સ્થિતિ અનુકુલ સહાય એમના મહત્કાર્યમાં આપવી જરૂરની છે.

પરંતુ આસ્ટ્રેલીઆના અટકાવેલા દાર, કેનડાના પૂર્વના મતુષ્યોના તિરસ્કાર, અમેરિકાનાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની બદલાતી વૃત્તિઓએ બધાનો કાંઈપણ સંસ્થાનોનાં દારો અર્થ આપણે કરાનો રહેતો હોય તો તેના સાર એજ નીકળશે કે બધે થશેજ. પૂર્વની 'ઉપાડી' પોલોનાં રહેતાં મતુષ્યો સામે પશ્ચિમના લોકોનાં નવા વસાવેલા સંસ્થાનોનાં, દક્ષિણ આફ્રિકા મુહાનાં દાર ધરોધ બધે થવાનાં. પૂર્વના સમય પ્રદેશમાં એશીઆ માઇનરથી તે ચીન સુધી વ્યાપારી અને રહેણી તરીકે સંપૂર્ણ હકો ભોગવતી અને માગતી એ પ્રભુઓ અન્ય પ્રભુનાં મતુષ્યોના તિરસ્કાર કરવામાં એજ અને સુખ માને છે. એ જોના પૂર્વના લોકોનું કર્તવ્ય થું એવું નથી કરવું કે પૂર્વની ઉપાડી પોલોનાં દાર વાજમાનું સામર્થ્ય ન હોય તો, એ પોલોમાં ફરતા પરદેશી ફેરીઆઓ ઠેડ પરમાં ન આવે મારે પોતાના પરનાં કમાડ તો અટકાવવો. ચીન, હિંદ વગેરે પ્રભુઓના છેલ્લા 'બોયકોટ' ને નામે પ્રસિદ્ધિમાં આવેલા પ્રપાસો આવીજ નિતિ મુચવે છે એ સહજ સમજાશે.

જૂના સંસ્થાનો કરતાં ઈંગ્લાંડના ન્યાયા અને નવાં સંસ્થાનોમાં આ દેશના પરદેશવાસી લોકોની રિયલિટી કેટલેક દરજ્જે સારી છે. મેરીશીઅસ, નર્થ સંસ્થાનોમાં નવી પૂર્વ આફ્રિકા વગેરે પ્રદેશોમાં હિંદીઓની સેવાના લાભ સ્વીકાર આશા ભર્યાં વાસ. વામાં આવે છે અને સંસ્થાનોની આત્માદી મારેતી એ સેવા મારે આ દેશના એ પરદેશ જતા લોકોનો ખાસ આમાર પણ માનવામાં આવે છે. ક્રોનીગાર, મેન્ગ્રોન્ગીક મેન્ગ્રોન્ગ અને મહાસરોવરેલી ઉત્તરના મુગેન્ડા દેશની આસપાસનો પૂર્વ આફ્રિકાના નામથી જોગબાતો પ્રદેશનો ખાસ હોદા વેપારી, ધૃત અને મનુરની સહાયથી આમાર થયો છે એવું પરદેશ ખાતાના અને સંસ્થાન ખાતાના અધિકારીઓ મુહાએ રીકોરેક્ટ છે. હોદીઓના જીવિગિન મુગના પરદેશવાસમાં કેવળ નવું પ્રકરણ પૂર્વ આફ્રિકાના પરદેશવાસથી થયે પણ છે. ક્રોનીગાર-જંગમાર, મોઝાંબીક વગેરે ભાગોમાં લુપ્ત મુગતાનના સમયથી બાલીયા, ખચી, મેમ્બુ, જોન્, બ્લેન્ડ, વાપ્પી. આ વગેરે લોકોએ પ્રદેશમાં કરીઆણા અને હાંતના આવત, તથા ઠાપડ, અનાજ વગેરેના નીકાસ વેપાર મારે જતા. ન્હોટી અમેજ પહેલીએને મુકક વરો મગતી અને એ રીતે ઠામ નમે જવું. ધીરે ધીરે વધારે સિતારમાં વેપાર વધ્યો છે. આખા મુગેન્ડા પ્રદેશમાં માત્ર વેપારીઓજ નહિ પણ ઉત્તરના જેકુયો થોડી થોડી જમીન લઈને રહેતાં લાખ છે. હોદીઓની ઠીક વચી એ બાજમાં થઈ છે, અને વધવા દેવામાં આવે તો વધારો

સંભવ છે. માત્ર સુધારીને ખેતીના કાર્યમાં ઉપયોગી કરવા મારેજ જમીનો હિંદી ખેડુત ને આપવા ઈચ્છે છે. પણ ધીરે ધીરે એ ખેડુતો ત્યાં રચાયે થયાના પણ સંભવ છે. ખેતી અને વ્યાપાર ઉપરાત ત્યાંની સરકારી અને ખાનગી રેલ્વેની નોકરીમાં પણ આ દેશના ધણા લોકો ભેગા છે. ત્યાંની જમીનોના અધિકારથી અને વ્યાપાર અર્થે વંશપરાના શહેરોના વસવાટથી થોડા મ્યુનીસીપલ અને ધારાસભામાં ચુંટણીના હકો પણ એમને મળ્યા છે. એ બધું અત્યારે આપણને શુભશુચક જણાય, પણ સંસ્થાન ખાતાના હાથમાં આવે એ પ્રદેશને હજી થોડાં વર્ષ પણ નથી થયાં એટલામાં હિંદીઓની વસ્તીનું વધતું પ્રમાણ અટકાવવા માટે ઉપાય લેવાની જરૂર ઉપર વિચેચનો થાય છે. એક આગેવાની રાજકિય વિચારક ગણાતા ઉમરાવે થોડાક સમય ઉપર ભાષણ કરતાં કાફરા-પૂર્વ આફ્રીકાના મળ વતનીઓના કથાણ અને રક્ષણને અર્થે આ દેશના લોકો મારેનુંજ સંસ્થાન એ પ્રદેશ ન બને તેને માટે ખાસ સંભાળ રાખવાની જરૂર દર્શાવનારું ભાષણ આપ્યું હતું. સંસ્થાનોની રાજનીતિમાં યોગ્ય સંસ્થાનીકો માટે અનુકૂળ રચણે જૂદાં સંસ્થા પછી મેજેરીઆ અને અન્ય ઉપદ્રવવાળી બીની જમીનો ખેતી માટે ઉપયોગી બનાવવા હિંદી ખેડુતને આપવામાં આવે છે, કાફર એ સુધારી શકે એમ નથી, એ સર્વને જણીતું છે, છતાં કાફરોના લાભને નામે આ નરી છઠ્ઠાઠ જગાડવા યત્ન થાય છે. પૂર્વ આફ્રીકામાં હિંદીઓ, પોતાના દેશમાંથી પરદેશમાં એ પૈસા રળી જીવવા ઇચ્છતા હિંદીઓ, ને આવતા અટકાવવાની પેરવીઓના એ પડયા છે.

ટીનીકાદ, ન્યુગની, જામેકા, ફીજી, સીએચ એનેડા નોવીસ વગેરે પ્રદેશોમાં ત્યાના યુરોપી વસનારાઓની માગણીથી આ દેશના મજૂરોને ઈ. સ. ટાયપોમાં હિંદીઓ. ૧૮૬૨ ના કાયદાની રૂએ હજી પણ મોકલવામાં આવે છે. ત્યાં ઉત્તરના પંતલ અને એકત્ર પ્રાંતોના ગરીબ મુસલમાન અને હિંદુઓ જાય છે. કેટલાક મજૂરીને કાળ પુરો ચતાં પાછા આવે છે. ઘણા ત્યાંજ જીવન પુરા કરે છે. આફ્રીકાની ઓલાદનાં અને પોતાના દેશનાં મનુષ્યો સાચેનાં સંબંધથી મેથ છતાં પ્રભુ બને છે. ઘણા દુરતા સુપકમાં ધર્મની માન્યતા જૂદી જૂદી પણ બેળ-જવાળી થઈ જાય છે. સાંસારીક બંધનો પણ આપોઆપ દીલાં પડે છે. મજૂરીના દર સારા હોવાથી એટલે દુર જવાનું એમને આજ સુધી પાસવતું આવ્યું છે.

પૂર્વના બ્રહ્મદેશની દક્ષિણે આવેલા ઇન્ડો આઈનાના સુલકમાં ત્યાંની સરકારે મજૂર અને કારીગર વર્ગના લોકોને સવડ અને મજૂરીના લાભ દર્શાવી ખાસ ત્યાં જવાનું આમંત્રણ કર્યું હતું. પરદેશવાસીના 'રક્ષણ' ના કાયદાને અનુકૂળ ગોઠવણથી ત્યાં પણ મજૂરો જતા.

ઉત્તરમાં નહેરો વડે ખેતીની કરવામાં આવતી સુધારણાથી, દેશના ખનીજ ઉદ્યોગોમાં થતી સ્વદેશી સાહસની વૃદ્ધિથી, નવા કાયદાના અને અન્ય મહા ઉદ્યોગોના ફેલાવાથી મજૂરીના લાભ શહેરો અને ગામડામાં સર્વ જગ્યાએ વધવા લાગ્યા છે. એને લીધે દેશની અંદરના પ્રાંતવાસમાં દેરકારો થાય છે. મજૂરો માટે વધારે સારી કમાણીનાં સાધન આ દેશમાં

વધતાં ગુલામની અવસ્થામાં પરદેશ જવાનું તો ઘણું કરીને થોડા સમયમાં જ આણું થઈ જશે.

નવજીવન શોધવા અને સંપાદન કરવાનાં સાધન, સામર્થ્ય કે અનુકૂળતા આપણા લોકોમાં અત્યારે નથી. એકાગ્રતા અને એકતાનો વાયુ આપણા, સંસ્કૃતિની છેળોમાં પડતા ચઢતા અભિલાષનાં વહનને આપણા દેશની આંતર સુધારણા, સમૃદ્ધિ અને મહત્તાને કેન્દ્ર તરફ ટ્રેરે છે, તે સમયે આપણા દેશનાં પાંગરતાં પુષ્પો નિર્જન વેરાનોમાં રંગદોળાય એ આપણને યોગ્ય પણ નથી લાગતું. ઇંગ્લાંડનાં સંસ્થાનોના લોકો ન્યાય કે અન્યાય દુરલક્ષી આપણને એમના દેશોમાં પેસતા અટકાવે છે. ઇંગ્લાંડની એ સંબંધમાં સ્થિતિ એટલી વિચિત્ર છે કે ‘રિવ્યુ ઓફ રિવ્યુ’ ના અધિપતિ મી. રેડ જોવાને “મે હિંદીઓ જર્મનીની હકુમત નીચે હોત તો જર્મન રાજ્યની પ્રજાનું અપમાન કરવા માટે ઇંગ્લાંડને એનાં સંસ્થાનોની જર્મનીના તાબાની પ્રજા પ્રત્યેની ચાલ માટે ઉત્તર આપવાની ફરજ પડત.” સ્વરાજ્ય ભોગવતાં સંસ્થાનોના લોકોના હકનું ઉલ્લંઘન હિંદીઓ માટે થતું હમણાંના સંયોગોમાં સંભવીત નથી. એવા શબ્દો ઉચ્ચારવા પડ્યા છે. હાલની અવસ્થામાં તો આપણો પુકારી પુકારી પુછોતો “મહારાજ્ય કુલણું હિન્દ કુટુંબી કે નહિ” એ પ્રશ્ન અનુત્તર રહે છે, અને એનો ઉત્તર ક્યારે મળશે તે આપણે જાણતા નથી.

અણુગમતા પેરાણા થયાને બદલે નવાં ક્ષેત્રો નવજીવન માટે ન અને તો માત્ર ફળદાયી વ્યાપાર માટે શોધવાની પણ આપણી વ્યવહારીક ઉત્તિ અર્થે આપણને જરૂર છે. અરબસ્તાનના કીનારાના પ્રદેશમાં, ઈરાનમાં, કુર્દેસસ અને તાતાર, શાહખીરીઆના નવા રેલ્વેનાં સાધનથી સરળ થએલા પ્રદેશમાં તીબેટ, સીયામ, અને ચીનમાં કાલદેશને માર્ગે આપણી વ્યાપાર વૃદ્ધિ પહોડીઓ અને બેઠાનાં વ્યવસ્થિત તે સાધનોથી સુસલમાન, હિંદુ અને અન્ય પ્રજાઓએ કરવાનું સરખા જેવા રીત રીવાજોથી, પ્રમાણીકપણાથી, સાદાથી અને થોડાંઓની ધર્મ સંબંધી એકતાથી ખની શકે એવું છે. બોખારામાં અંગ્રેજ સરકારનો કોન્સલ નહિ હોવા છતાં સિંધ હૈદાબાદના ‘મુલતાની’ નામથી ઝોળખાતા હિંદુઓ અને સુસલમાનો સ્વતંત્ર વ્યાપાર પણ સમયથી ખેડે છે. એવીજ રીતે જરા વધારે સાહસીકતા આદરી આ પ્રદેશોમાં વ્યાપાર વૃદ્ધિ કરવાથી જ આપણી આર્થિક ઉત્તિ થઈ શકે એમ છે. પરદેશનો માલ આપણાં બજારોમાં આપણે માગીએ કે ન માગીએ તોપણ નાંખવામાં આવે છે. આપણાં અનાજ અને અન્ય સાધન આપણે ભુખ્યા હોઈએ છતાં પરદેશ જાય છે, અને અટકાવવાનું આપણા હાથમાં નથી. એવા સંયોગોમાં એશીઆનાં બજારોને યોગ્ય માલ બનાવી સીધી રીતે વેચવાનું સાહસ આપણે નહિ ઉઠાવીએ; ત્યાંના ફોજા ઉન વગેરે માલ પરદેશી પહોડીઓને બદલે બારેબાર આપણે અહીં લાવી ન શકીએ તો આપણે પ્રજા તરીકે નવી વ્યાપારી સ્પર્ધામાં ટકવાને થોડા અધિકારને પાત્રજ નીવડીશું. જરા લાંબી નજર અને સાહસ હિંદના મનુષ્યો-ગુજરાતના વેપારીઓનો પુરાણો વારસો છે. ‘ઈન્દ્ર ઇચરત સયા’ એ પુરાણ કથન નવા સ્પર્ધાકરણ સાથે આપણને બોધાવું છે તે અનુસાર આપણા નવ જીવનના સર્વ પ્રદેશોમાં કસાણા એવા કાર્યવાહક સાહસોથી રજીત થશે. માત્ર ધોષથી નહિ.

સ્વદેશ અર્થે સ્વાર્પણ.

(લાવણી.)

ઉઠો, ઉઠો, આર્પ બડવીર ! શર નર નગો !
તણ સ્વાર્થ, મમત, કુસંપ, મિનતા ત્યાગો.
બની એક; સુસંગીન, હિન્દુ, પારસી વીરો !
બલિદાન દેશને કાજ કરો રણવીરો ! (ધ્રુવ.)

સ્વાર્પણે મહામુદ દીન ધર્મ પ્રકટાવે,
સ્વાર્પણે ઐક્યતા છુદ્દેર બહવાવે,
સ્વાર્પણે કોસર ઇસુખીરત લટકે છે,
સ્વાર્પણે સત્યવીર દયાનન્દ વિષ લે છે,
એ ધર્મમૂર્તિના પુત્ર ! સુત્ર સ્વાર્પણનું લખને નગો,
કરી ધ્યાન પિતૃઓ તણું સત્વ કંઈ માગો. ઉઠો ઉઠો.

સ્વાર્પણે બાણશ્યાપર બિખમ મુએ છે,
સ્વાર્પણે પૂલપર હોરેરપચ જઈ રહે છે.
સ્વાર્પણે શિવાજી સ્વરાજ્ય સ્થાપિત કરતા,
સ્વાર્પણે બ્રિગેડો જાત્ર મૂખમાં કરતા:

એ ઉદાહરણ લઈ ધ્યાન; ગાન મજવો બન્ધુ સ્વાર્પણનું,
ને શુભી શર ઉભરાય પિતૃ તર્પણનું. ઉઠો ઉઠો.

સ્વાર્પણે હિન્દના લુદ પિતા દાદાજી,
સ્વાર્પણે મુરેન્દ, બિપિન, ધોસ, લાક્ષાજી,
સ્વાર્પણે તિલક મહારાજ, દુ.બ સહુ ધરતા;
તે સ્વદેશ ધમે બલિ આપતો કરતા.

છે રહાવે એવા વીર, ચિર પૂરવાં નવ પાછા હારો,
તો બ્લોક પછી કાં ધરો ? ઉઠો દુ.બ મટરો ઉઠો ઉઠો.

સ્વાર્પણે “સ્વદેશી” “બેપકાટ” માં બળતો,
સ્વાર્પણે “સ્વરાજ્ય” તળો જુડો જળગતો,
સ્વાર્પણે જઈ મળતો “સેવક સમિતિ” માં,
સ્વાર્પણે “સેવિકા” ધર્મ ધરો મુનિતિના.

કરી સ્વદેશ સેવા એમ, નેમ સ્વાર્પણનો ધરી, સહુ ધપતો,
શુદ્ધાત્મકરણે એજ મંત્રને જપતો.

છે પરાયંથી કલ્યાણ, ધ્યાન એ ધરો હિન્દીઓ નિત્યે,
બની એક, ઉત્પતિ પથે ધસો એ રીતે. ઉઠો ઉઠો.

લાપ્લાસ.

ફ્રાંસનો ન્યુટન.

આ પૃથ્વી ઉપર વસેલા ગણિત શાસ્ત્રીઓ અને ખગોળવેત્તાઓમાં શ્રેષ્ઠ પાયરી સાઇમન ડેકર્વીસ દ લાપ્લાસ, ઓળ નામની નદી ઉપર આવેલા ઓમોન્ટ નામના નાના ગામડામાં સને ૧૭૪૯ ના માર્ચ માસની ૨૮ મી તારીખે જન્મ્યો હતો. તેના બાળપણના વર્ષો વિષે ક્ષણીજ થોડી માહિતી મળી શકી છે, તેનું કારણ એ છે કે તે ધણોજ ગરીબ હતો. તેના પિતા એક સાધારણ ખેડૂત હતા; તે ધણા પરિશ્રમે કુટુંબનું પોષણ કરી શકતા હતા. લાપ્લાસ વિદ્યાભ્યાસમાં ચાલાક જણાવાથી, ગામના પૈસાદાર માણસોની મદદ મેળવી શક્યો, અને પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધારી શક્યો.

શરૂઆતમાં તેણે ધાર્મિક પુસ્તકોમાં પ્રવીણતા મેળવી અને ધર્મ સંબંધી વાદવિવાદમાં ધણા પ્રખ્યાત થયો. પણ ગણિતના વિષયમાં તેને ધણું સાઈગ્ન જોવાથી ઓમોન્ટનો લશ્કરી નિશાળમાં ગણિતના શિક્ષકની પદવી મળી. આ વખતે તેની ઉંમર ધણીજ નાની હતી. ફક્ત અઠાર વર્ષની ઉંમર થઇ ત્યારે તેણે પારીસમાં જઈ નામાંદિત થવાનો વિચાર કર્યો. તે વખતે દા લેન્ગ્ટે નામનો એક ખગોળવેત્તા ફ્રાંસમાં મોટો સત્તાધારી હતો. લાપ્લાસે તેના ઉપર બલામણુના પત્રો લીધા અને પારીસમાં આવ્યો. પણ તેના કમભાગ્યે દા લેન્ગ્ટે તે કાગળો ઉપર લક્ષ આપ્યું નહીં. તો પણ આવી રીતે પોતાના ખુદલાજ કાર્યમાં ફતેહ ન મળ્યા છતાં તે બીજાકુલ નાંચીપાસ થયો નહી. તુરંતજ તેણે યંત્રશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો વિશે તે મહાન ખગોળવેત્તા ઉપર પત્ર લખ્યો.

દા લેન્ગ્ટે આથી ધણોજ ખુશી થયો અને તેણે લાપ્લાસને પત્ર લખી ખબર આપી કે “ તમારે કોઇપણ પ્રકારની બલામણુની જરૂર નહતી. તમે તમારા જ્ઞાનથી ઉત્તમ બલામણુ કરી છે અને હું તમને મારાથી બનશે તેટલો આશ્રય આપવા સુધીય નહીં. ” તેણે પારીસની લશ્કરી કોલેજમાં લાપ્લાસની ગણિત શાસ્ત્રીની જગ્યા ઉપર નીમણૂક કરાવી, અને તેને ઉત્સાહથી હમેશાં મદદ કરતો રહ્યો.

જુવાન ગણિતશાસ્ત્રીનું બવિધ નિશ્ચિત યથું હતું. તે ચોવીસ વર્ષનો નહતો એટલામાં તો એણે અપૂર્વ શોધો કરવા માંડી કે જેથી તેને “ ફ્રાંસનો ન્યુટન ” એવી માનવંત પદવી મળી છે. શરૂઆતમાં તેણે એક પુસ્તક લખ્યું જેમાં તેણે સકારણ પદ્ધતિ (analysis) નું ધણુંજ બારીક જ્ઞાન બતાવ્યું. આ પ્રમાણે સકારણ પદ્ધતિમાં નિપુણતા મેળવી તે નિપુણતાનો ઉપયોગ આકાશનાં મહોની ગતિઓ નક્કી કરવામાં વાપર્યો. શરૂ અને ચિનિના મહો વચ્ચે ભિન્નતા સમજાવવા માટે ઓઇલર નામના એક પ્રખ્યાત જર્મન ખગોળવેત્તાએ અને લાગ્રાંજ નામના ફ્રેંચ ગણિતશાસ્ત્રીએ ધણી મહેનત કરી હતી પણ તેઓને ફતેહ નહતી મળી. તેથી લાપ્લાસ તે વિષયમાં ધણોજ ઉડો. ઉત્તરો અને માહિક આલોધનો (planetary perturbations) ની સરાસરી ગતિ નિશ્ચય (invariable) છે એવું ચિદ્ર કરી આપ્યું. સને ૧૭૭૩ માં શાસ્ત્રમાજના આશ્રય

હોળ પોતાનો સિદ્ધાંત સિદ્ધ કરી આપનાર એ લેખ તેણે વાંચ્યો અને સૂર્યમંડળની સ્થિતિ સાબીત કરી આપી.

આ પછી લાંબાસ અને લામાજ જે શુદ્ધ ગણિતમાં થયેા પ્રવીણ હતા તે બન્ને વચ્ચે પછીજ ગાઢી મિત્રાચારી થઈ. અનુભવમાં લાંબાસ એકો હતો અને સિદ્ધાંતમાં લામાજ એકો હતો. તે બન્ને એક બીજામાં અધુરુ શુણે પુરુ કરી શકતા હતા. ઉપર ૧૭૮૭ માં પોતાની બધી શોધોને એક ઉત્તમ લેખમાં વર્ણવી અને તે લેખને સાસ્ત્રમાજ ઉપર મોકલી આપ્યો. શરૂ અને શનિ વચ્ચેની ભિન્નતા સરાસરી ગતિની વિકાસપાતાના સિદ્ધાંતવડે તેણે જાહુજ અસરકારક રીતે સમજાવી હતી. ૧૭૮૪, ૮૫, ૮૬ સાલનાં સાસ્ત્રમાજના વાર્ષિક પુસ્તકોમાં જે લેખ લાંબાસના છપાયા છે તેના જે બીજા સારા લેખ કંઈ પણ સ્થળે બેઠાણી કદાચવા થયુા મુશ્કેલ છે. આ પ્રમાણે ૧૮૮૧ ની સાલ સુધી સૂર્યમંડળની સ્થિતિ વિશ્વ જે કોઈપણ પ્રકારનો વિચાર હતો તે લાંબાસે દૂર કર્યો.

આ ઉપરાંત લાંબાસે ગગનયંત્રસાસ્ત્રમાં વિગિચ શોધો કરી નથી તેનું કારણ એજ છે કે વધારે શોધ કરવી અશક્ય હતી. મકાન ગગનસ્થ યંત્ર કવી રીતે કામ કરે છે તે બધું તેણે ખુલ્લું કરી આપ્યું. પણ હવે એવો વખત પાસે આવ્યો હતો કે નવાં નવું એકા સુધી પ્રખ્યાત ગણિતશાસ્ત્રીઓએ અગોળવિધમાં નેટલે શોધ કર્યો હતો તેને એક સારા પુસ્તકના આકારમાં પ્રસિદ્ધ કરવો. આ કામ લાંબાસે ખંતથી માથે લીધું. ધણી સાળા વખત સુધી પરિશ્રમ લઈ ગગનયંત્રસાસ્ત્ર નામનું એક મોટું પુસ્તક પાંચ ભાગમાં પ્રસિદ્ધ કર્યું. ન્યુટને લખેલો પ્રોપોઝીશન (સિદ્ધાંતો) નામના પુસ્તક કરતાં લાંબાસનું ગગનયંત્રસાસ્ત્ર કોઈ પણ રીતે ઉતરતું નથી. દરિયામાં ચતી ભરતી અને ઝાટ કેવી રીતે ચાલે છે તે તેણે શુદ્ધ ગણિતની મદદ વડે બતાવી આપ્યું છે.

લાંબાસની જીંદગીમાં ભાગ્યેજ દુઃખમય પ્રસંગ આવ્યો હતો. ૧૭૭૩ માં તે સાસ્ત્રમાજમાં દાખલ થયો હતો અને ૧૭૮૪ માં રાજ્યના તોપખાતાની સંભાળ સંભાળનાર અધિકારી તરીકે નીમાયો હતો પણ વૈષ્ણવિક વિચારોની કાંચમાં વૃદ્ધિ થવાથી તેના ઉપર શક આવ્યો હતો અને તેને નોકરી ઉપરથી દૂર ખસેડવામાં આવ્યો હતો. તે પછી ૧૭૮૬ માં ગગનયંત્રસાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ કરવાથી તેને આખા મુરોષમાં ખ્યાલિ મળી હતી. તે પ્રભસત્તાક રાજ્યનો હિમાયતી હતો અને તેથી તે નેપોલિયન જેવા ગરીબના બેઠી મહાનુ નરની વરસ શુદ્ધ ભક્તિમય લાગણી ધરાવતો હતો. નેપોલિયન હમેશાં સાસ્ત્રપ્રિય હતો. અને તેના ઉપર ધણુંજ હેતુ રાખતો હતો. તેણે લાંબાસને આખરે કાર્યના મુખ્ય સચિવની જગ્યાએ નીમ્યો. પછી તેને રાજકીય સભામાં દાખલ કરવામાં આવ્યો અને ૧૮૦૩ ની સાલમાં તે રાજકીય સભાનો અધ્યક્ષ થયો. આ પ્રમાણે તે રાજકીય ખાતોમાં યજુ થયો આગળ પડતો ભાગ લેતો હતો. ઉપર તેને આર્થિક નામની ઉમરાવની પદવી આપવામાં આવી હતી.

લાંબાસ ગરીબ સ્થિતિમાં ઉછરેલો હોવાથી સાધારણ રીતે જીવાન સાંજ મઠુ બોલે આશ્રય આપતો હતો. તેઓના અવધાસની વૃદ્ધિ જોવા તે થયો આશ્ચર્ય હતો તે.

। સાથે ધણીજ બલમનસાધથી વર્તતો. મોંચુર ખાઓટ કહે છે કે “ જ્યારે મેં
 િની શરૂઆત કરી તે સમયે લાપ્લાસે મને ખાનગી રથએ બોલાવી પોતાની શોધો
 િ હતી અને કહ્યું હતું કે આ સધળી શોધો તારે શુભ રાખવી ” લાત્રાંજ સાથે
 ની આખી જીંદગી સુધી શુદ્ધ અંતઃકરણથી મિત્ર રહ્યો.

ખાત્રા પીવામાં લાપ્લાસ ધણેજ નિયમિત હતો. તેથી વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ તેના શ-
 િ પણ અશક્તિ નહતી આવી. ખરેખર તેને પોતાની આંખનો સંભાળપૂર્વક ઉપયોગ
 પડતો પણ તેની ઉત્તમ સ્મરણશક્તિ તેના મૃત્યુપર્યંત તેજ રહી. તેના મરણ પહેલાંનાં
 બે વર્ષમાજ જ્યારે તે વધારે પરિશ્રમ કરતો ત્યારે તેની તખીયત ખગડતી.

તેણે એક સારા સ્વભાવવાળી સુંદર સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યું હતું. આ લગ્નથી તેને
 બે ની સાક્ષમાં એક પુત્રસંતાનની પ્રાપ્તિ થઈ. તે પુત્ર તેની પછી તેની ઉમરાવનો
 િનો ભોઠતા થયો અને તોપખાતામાં સેનાપતિ થયો.

તે પોતાના મિત્ર ઉપર ધણુંજ હેત રાખતો. જ્યારે લાત્રાંજ ૧૮૧૩ ની સાલમાં
 ગયો ત્યારે તેના મરણ પછીનું બાપણ તેણે પોતે કર્યું હતું.

તેની જીંદગીના પાછલા વખતમાં તે પોતાના ગ્રામજાના રહેણાણમાં રહેવા ગયો તે-
 પડાશમાં તેનો એક મિત્ર બર્થોલેટ નામનો ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેની મદદથી તેણે
 ગામમાં એક શાસ્ત્રસમાજની સ્થાપના કરી. આ શાસ્ત્રસમાજમાં તે વારંવાર પોતાના
 આપતો હતો.

આકર્ષણના નિયમની ગણતરી ઇંગ્લેન્ડ આકૃતિએ મારે ધણીજ કઠિન થાય છે. તે
 ત્રી મારે એક સમીકરણ (equation) લાપ્લાસે શોધી કઢાડ્યું છે આ સમીકરણ
 ધર્મિજ્ઞાનશાસ્ત્રના એકેએક ભાગમાં વપરાય છે અને લાપ્લાસનું સમીકરણ એ ના-
 ઓળખાય છે.

તેના ગામજાનાં રહેણાણમાંજ તેના પોતાના વૈદની સારવાર હેઠળ ૧૮૨૭ ની સાલ-
 આ મહાન બગેળવેત્તા શુજરી ગયો. તેણે પોતાના સકારણ પદતિના અદ્યુત
 િથી અને અધાગ પરિશ્રમથી, બગેળશાસ્ત્રની દરેક શાખામાં ધણેજ જીડા પ્રવેશ
 િ અને જે સિદ્ધાંત તે પોતાના હાથમાં લેતો તેના ઉપર એટલી બધી ખંત અને
 િતા રાખતો કે વર્ષોના વર્ષો જ્યારે પણ તેને સાખીત કર્યા વિના રહેતો નહિ. એવું
 થાય છે કે, તે જાતે યાકતો નહી પણ તેનાથી સિદ્ધાન્તને યાકતું પડતું. શેરીઅર ના-
 િ એક ગણિતશાસ્ત્રી કહે છે કે “ He would have completed the
 ience of the skies had the science been capable of completion.”
 જો ગગનશાસ્ત્ર સંપૂર્ણ થઈ શકે એવું હોત તો તેણે અસુસ કરીને તે પુર્ણ કર્યું હોત.”

આદર્શ પુરુષ આનન્દમોહન ખસુ.

(બાણુ ધી કૃષ્ણકુમાર મિત્રના કેટલાક સ્મૃતિ સંસ્કારો.)

ઈ. સ. ૧૮૭૨ માં નજારે હું પેલો કલકત્તામાં આવ્યો ત્યારે મહાત્મા કેશવચન્દ્ર સેન શહેરમાં સર્વ શ્રેષ્ઠ પુરુષ હતા. પૂજ્ય વિદ્યાસાગર મહાશય તે સમયે જીવતા હતા. પરંતુ હેમના જીવનનું કાર્ણ જાણે સમાપ્ત થઈ ચુક્યું હતું. હેમના દર્શન કરવાને મારે અનેક લોક હેમની પાસે આવતા હતા. અને હેમની સાથે વાર્તાલાપ કરીને સંસારમુખારા સંબંધી વિષયોમાં અનેક લાભ ઉઠાવતા હતા. પરંતુ સર્વ સાધારણ ઉપર હેમનો પ્રભાવ પ્રભાવ આ સમયે એટલો બધો બેચારમાં આવતો નહીં. સ્વર્ગસ્થ રાજેન્દ્રલાલ મિત્ર તે સમયના એક ખીન્ન મુખ્ય પુરુષ હતા. હેમની અદ્ભૂત વિદ્વતા, આશ્ચર્યકારક પ્રાચીન શાસ્ત્રોના સંબંધી જ્ઞાન જોઈને હમે વિસ્મય ચક્રિત નેત્રે હેમના રહસ્ય જોઈ રહેતા. પરંતુ યુવક મંડળીના જીવન ઉપર હેમનો પ્રભાવ ઠાંધ પુરતો નહોતો. મહાત્મા કૃષ્ણ-દાસ પાલ રાજનીતિના ક્ષેત્રમાં તે સમયે સર્વ શ્રેષ્ઠ પુરુષ હતા. પરંતુ હેમના કાર્યની સીમા મુખ્યત્વે કરીને જીવનદારોની સભા પુરતી હતી. માધકેલ મધુસૂદન દત્ત તે વખતે જીવતા હતા. પરંતુ હેમનું કવિત્વ તે સમયે મૃતઃપ્રાય હતું. હેમનો પણ ઠાંધ પ્રભાવ યુવક વર્ગ ઉપર હતો નહીં. પરંતુ પવિત્ર ચરિત્ર, અદ્ભૂત પ્રતિભા અને અપૂર્વ વાન-તાના બળવડે મહાત્મા કેશવચન્દ્ર સેન તેવામાં ચારે દિશાએ પોતાનો પ્રભાવ વિરેલારી રજા લતા.

વળી હું જોતો કે યુવકો ઉપર કેટલાક પૂર્વ બંગાળના નિવાસી, પ્રતિભાશાલી અને નીતિપરાયણ યુવકોનો આશ્ચર્યકારક પ્રભાવ હતો એ કાળનું કલકત્તાનું વિદ્યાર્થી જીવન પ્રશંસાપાત્ર નહતું. થણા થોડા યુવકોનો સત્કાર્યમાં ઉત્સાહ હતો. નાના પ્રકારના કુર્ચ્છો વિદ્યાર્થી વર્ગમાં પ્રબળ હતા હેમનો મહેરો બાજ અવિનયી હતો. કલકત્તા વિભાગની વિદ્યાર્થીઓ આ વિષયમાં ખાસ વધારે અપરાધી હતા. પૂર્વ બંગાળની તેમજ ખીન્ન તાલુકાઓના છોકરાઓને તેઓ પરદેશી ગણી તીવ્રરુદ્ધ બતાવતા. હું જે સમયે પ્રેસીડેન્સી કૉલેજના પ્રથમ વર્ષના વર્ગમાં અભ્યાસ કરતો હતો તેવામાં એક સભ્ય ખીલારિ વિદ્યા-ચર્ચિને, કલકત્તાના છોકરાઓએ શરઆતમાં ક્ષા મરકરી કરતાં કરતાં આખરે ક્રાસની વચમાંજ પ્રેક્ષક લેવશીજ સાહેબના કેબલોજ મારવાનું શરૂ કર્યું. એ બિચારા વિદ્યાર્થીનો અપરાધ માત્ર એજ કે તે બિહારી હતો. લેવશીજ સાહેબ હેમને જરાયણુ કાઢી રમ્યા નહીં આખરે શાર્ટકિલ્લ સાહેબે આવીને હેમને સમન્વયા. પરંતુ આવા સમયમાં, પણ પૂર્વ ઉદ્દેશ્ય કરેલા પૂર્વ બંગાળવાસી વિદ્યાર્થીઓ સાધારણ વિદ્યાર્થી મંડળની ત્રદા મેળવવાને સક્તિમાન થયા હતા. હું નજારે કલકત્તા આવ્યો તેવામાં સ્વર્ગીય રજ-ની કાન્તનાથ શય આ ઉત્તરિશીલ યુવકોમાંની મુખ્ય વ્યક્તિ હતા. આના બે વર્ષ પહેલાં, આનન્દમોહન બોસ, પોતાની વીદ્યુ છુદ્ધિ અને મધુમય ચરિત્રના પ્રભાવે પૂર્વ બંગાળ-સીઓ તરફ સાધારણ વર્ગની ત્રદા સંપાદન કરીને વિજ્ઞાપત સિધાવ્યા હતા. હેમની

આટલી ન્હાની વયમાંજ હોમના ચરિત્રનો પ્રભાવ ચારે દિશામાં ફેલાયો હતો. હું જોતો કે બે વર્ષ પૂર્વે તેઓ કલકત્તા છોડી ગયા હતા છતાં પણ, સુગન્ધી યુક્ત ઠરતુરી જેમ ફર હોવા છતાં પણ પોતાનો સૌરભ લાંબા કાળ મૂકી છોડી જાય છે, તેમજ આનન્દમોહનના યશઃસૌરભ અને ચરિત્ર સુગન્ધથી કલકત્તાની છાત્ર મંડળી મોહિત થયેલી હતી. જો તો કે અવિનયી વિદ્યાર્થીઓ પણ આનન્દમોહનનું નામ આવતાં માથું નમાવતા.

છ. સ. ૧૮૭૪ માં આનન્દમોહન સ્વદેશમાં પાછા ફર્યા. હમે કુતૂહલથી કલ્યાન્ત થઇને હોમને મળવા ગયા. હોમણે હમને સવાસ કયો ' હમે પોતાનો સમય કેવી રીતે પીતાવો છો ? ભવિષ્યમાં દેશ તરફજ આપણું કર્તવ્ય છે ત્હોને કાંઈ વિચાર કરો છો કે નહીં ? ' હમે તે સમયે બ્રાહ્મ સમાજમાં જતા આવતા, ધર્મજીવનની કથા યોડીધણી બેસવા લાગ્યા હતા પરન્તુ દેશની પ્રતિ આપણું કર્તવ્ય છે ત્હોને અસાર આંગમંજ પમાસ પણ નહતો. ઘેર જઈ હમે પરસ્પર વાતો કરવા લાગ્યા કે એ કથા તો આગળ કહી સાંભળી નથી. વિચારવા લાગ્યા કે હવે શું કરવું. આનન્દમોહને હમને પહેલીવાર દેશ તરફના કર્તવ્યનું સ્મરણ કરાવ્યું. હમારા સાંભાગ્યે શ્રીયુક્ત સૂરેન્દ્રનાથ બેનરજી મંદાન શય તે સમયે પોતાના મનોરથમાં નિષ્ફળ નિવડીને વિશ્વાસપત્થી પાછા આવ્યા હતા. તેપણ એ મુજબજ બોલવા લાગ્યા. બને મળીને દેશમાં નૂતન પ્રાણ સંચાર કરવાની ચેષ્ટા કરવા લાગ્યા.

આનન્દમોહને હમને કહ્યું ' હમે એકસફડે અને કેમજિજનું અતુકરણ કરી સમા રથાપન કરો, ધાર્મિક સમજનોના જીવનચરિત્રે વાંચો અને તે ઉપર મનન કરો. એટલે જોશો કે પ્રાણની શીતલતા જતી રહેશે. અન્તરમાં અગ્નિ પ્રદીપ્ત થશે.

હમે દેશક જણાએ મળીને છ. સ. ૧૮૭૪ માં એ ઉદ્દેશથી એક સભા રથાપન કરી. આનન્દમોહન અને સૂરેન્દ્રનાથ ત્હોના અરબારી બન્યા. ધીમે ધીમે દેશમાં સ્વદેશ પ્રેમની આગ સળગવા લાગી. આનન્દમોહનના ગંભીર ધર્મ વિશ્વાસપૂર્ણ વાક્ય અને સૂરેન્દ્રનાથની મેજિની, ગેરીબાદ્ડી વગેરેના દૃષ્ટાન્તથી પૂર્ણ ઉદીપનામય વક્તવ્યને કીધે ચારે દિશામાં એક મ્હોટા આન્દોલનની ઉત્પત્તિ થઈ. વર્ષા રતુમાં નવું જળ આવતાં જેમ માછલાંઓ આનન્દથી નાચે છે. તેમ નૂતન આરા અને વિશ્વાસથી ઝુલક મંડળીના મન નાચવા લાગ્યાં. એજ અરસામાં છ. સ. ૧૮૭૫ માં જંગાળા દેશમાં પ્રકૃત સ્વદેશ હિત-પિતાનો ભાવ જગી ઉઠ્યો. આજ દેશમાં જે સ્વદેશપ્રેમનો તરંગ જોઈએ છીએ તે આનન્દમોહન અને સૂરેન્દ્રનાથના અકલાન્ત પરિશ્રમનું ફલ છે.

ધીમે ધીમે વૃદ્ધોમાં રાજનીતિની ચર્ચા મ્હાન મતી ગઈ. તે સમયે મદાત્મા કૃષ્ણ-દાસ પાસ, રામ દિગમ્બર મિત્ર, રામ રાજેન્દ્રલાલ મિત્ર, એ લોકોના હાથમાં રાજની-તિની ચર્ચાનો ભાર હતો. સરકારના કાર્યનું લગભગ એ બધા અનુમોદન કરતા; કેવળ ન્હારે સરકાર જમીનદારોના સ્વાર્થ વિરૂદ્ધ કાંઈપણ કરતી ત્હારે તેઓ પ્રજા આન્દોલન ઉપરિચિત કરતા. તે સમયે સાધારણ જન સમાજ આગળ મ્હોં બોલવું કોઈ પસંદ કરતા નહીં. છ. સ. ૧૮૭૬ માં આનન્દમોહન, સૂરેન્દ્રનાથ અને દારકાનાથ મૈત્રેયી વગે-

દેએ મંળીને સામાન્ય જન સમાજના કલ્યાણને માટે ' ભારત સભા ' ની સ્થાપના કરી
 એ દિવસની વાત આજ સુધી યાદ છે. એ દિવસના બપોરના સમયે સુરેન્દ્ર બાણના એક
 ના એક પુત્રનું મૃત્યુ થયું. યનમાં વિચારવા લાગ્યા કે ' હવે તેઓ કેવી રીતે સભામાં
 આવી શકશે ? ' પરંતુ આર વાળાને સમયે કું દેખાએ છીએ ? મહોદ્દાદ સુરેન્દ્રનાથ
 સભા સ્થળમાં ઉપસ્થિત છે. પુત્ર શોકનો શોક નથી. દેશનું કાજ તેના કરતાં પણ વધારે
 છે. એ દરમિયાન એને વતનિભાવ થઈ ગયા. પ્રભાતનું દુઃખ વર્ણન કરતાં
 ' લોખ અને દુઃખ સાથે સુરેન્દ્રનાથે એ દિવસે એકું સરસ વ્યાખ્યાન
 આપ્યું કે સભા સ્થળ તથા નિષ્ણત ચકિત થઈ ગયું. તે સમયે પ્રજાની કુર્કીયાનું ઠેકાણું
 નહતું, બેકુત અને જમીનદારના સંબંધ વિષયક કાયદો એવો હતો કે જમીનદારો તે
 મના પ્રતિ રહેજામાં અસાચાર કરતા, કેટલાક તો બેકુતના રહેવાના ધરબાર સુદ્ધે છી-
 નવી લેતા । આ કાયદો બદલાવવા માટે એક અરજી ગવર્નમેન્ટમાં મોકલી પણ જમીન-
 દારોએ તેનો વિરોધ કર્યો. આનન્દ મોહનની આગેવાની તથા ભારતસભાના સભાસદોએ
 રેવતના પક્ષને રેકા આપ્યો. રેવતને તેમણે કહ્યું કે " પણ દિવસો સુધી તમે એક પણ
 વાક્ય બોલ્યા વગર બધું દુઃખ સહન કર્યું છે. હવે મ્હો પોલીને એકવાર પોતાના દુઃખની
 કથા કહો. " દેશેદેશ અને ગમેશમ ભારતસભાના રાજનૈતિક ઉપદેશકો મોકલવામાં
 આયા. એકેક સભામાં હસદસ પંદર પંદર હજાર માણસો એકઠા થવા લાગ્યા. ધીર
 આનન્દોજન મચી રહ્યા. પ્રભાવકિતનો પ્રભાવ દેખીને ગવર્નમેન્ટ અને જમીનદારો
 ધંધ ગયા. ત્હારથી બેકુતોનો માર્ગ સાફ થઈ ગયો.

સર વિવાસ રોમસન એ સમયે બંગાળના લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર હતા. ચૌકીદારોનો
 પગાર એવામાં જમીનદારો આપતા હતા. લે ગવર્નરની એવી પ્રજ્ઞા થઈ કે ગ્રામવાસી
 આ ચૌકીદારોનો પગાર આપે અને બંગાળના લગભગ એક લાખ ચૌકીદાર પોલિસમાં
 ભરતી થાય. આનન્દમોહનને આ સમયે ગવર્નમેન્ટની પારાસભાના સભાસદ તીમવામાં
 આવ્યા હતા. તેમણે આ વિવાજની વિરુદ્ધ મજબુત પોઝર ઉઠાવ્યો. દેશમાં સર્વજન રા-
 જનૈતિક ઉપદેશકો એ માટે જન્મ લાગ્યા. આનન્દમોહનના પ્રયાતની દેશમાં એવો અડિત

લિખિત થયો કે સરકારને ચૌકીદારોનો કાયદો પડતો મૂકવો પડ્યો. આટલા દિવસ સુધી
 લોકો જેના આવ્યા હતા કે, ગવર્નમેન્ટ જે ધારે તે જરૂર જ કરી શકે છે. આનન્દ
 મોહનના યતનથી રહેલીવાર આ પારણા ખોલી હતી.

ઓગષ્ટીસ વર્ષની ઉમરે સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષા આપવાનો કાયદો એ સમયમાં
 પ્રચલિત હતો. આનન્દમોહન અને સુરેન્દ્રનાથના યતનથી પરીક્ષા માટેની ઉમર વધારીને
 ૨૩ વર્ષની કરવામાં આવી.

લોર્ડ લિટને છાપખાના સંબંધી કાયદો રચીને રાત્રિપ્રકાશનું અવલોકન કરવા સ
 બંધી આ દેશવાસીઓની સ્વતંત્રતા છીનવી લીધી. આનન્દમોહન અને સુરેન્દ્રનાથના
 મેન્ટાથી ભારતવર્ષમાં સર્વનું આન્દોલન ઉજું થયું. ટાઉન હોલમાં એક વિરાટ સભાનું
 અધિવેશન થયું. પણ કિસલદુર્ગે ગવર્નમેન્ટની ચોખ્ખાનો તીવ્ર ખડન કરવામાં આવ્યું.
 એકે જોયો આધિકાર ધરાવનાર સરકારી અમલદાર પોલિસની મ્હોટી સાંખ્યા લખને સ-

માં ઉપરિચિત થયો અને બોલ્યો કે ' લોડ' લિટનનો હુકમ છે કે આનંદોદ્ધન કરનાં બોને આ રથજેથીજ પકડીને લઈ જવા. '

વિનયમાં આનંદમોહન એક તૃણની સમાન હતાં. તેઓ સધળાના પગની રજાને રહેવાનું પસંદ કરતા હતા. પરંતુ એ દિવસે, સભામાં આનંદમોહનની અગ્નિ મૂર્તિ જોઈને ભાન થતું હતું કે કુસુમ પણ કોઈ પ્રકારે વળાદિપિ કઠોર થવા પામે છે. તેજસ્વિતાની દ્વિતીમાન મૂર્તિવત્ ઉભા રહીને વજ્ર જેવા અવાજે આનંદમોહન બોલ્યા. 'આજ કદિ પદ્મણુ પણ આવે અને તોપના ગોળાથી હમને ઊરાડી મુકવા માગે છતાં પણ હમારામનો એક પણ પ્રાણી આ રથજેથી ખસેશે નહીં " આનંદમોહનના સાહસથી આખી સભામાં વિવૃત તરંગ પ્રવાહિત થયો. રાજ્યના અમલદાર અને પોલિસ પણ સ્તબ્ધિત થઈ ગયા. આ પ્રકારે આનંદમોહન આપણા દેશવાસીઓને રાજનીતિની ચર્ચા શીખવી ગયા છે.

રાજનીતિના ક્ષેત્રમાં આનંદમોહન જેમ મહા આનંદોદ્ધન ઉત્પન્ન કરી ગયા છે, તેમ યુવક વર્ગમાં સત્યાનુચાર ઉત્પન્ન કરવા માટે, વારત્તવિક મનુષ્યત્વ મેળવવા હેતુને ઉદ્ગુક્ત કરવા માટે પણ હેમણે એવોજ યત્ન કર્યો છે. જોયું છે કે, ત્રણસે ચારસે યુવકોને સાથે લઈને આનંદમોહન અને સુરેન્દ્રનાથ કદી બોરોનિકલ ગાર્ડનમાં તો કદી દક્ષિણેશ્વર વગેરે સ્થાનમાં આખો દિવસ ગાળવા માટે જઈ રહ્યા છે. આનંદમોહન એવે રથજે ધર્મવીર પુરોહિતોના જીવનચરિત્ર વાંચી સંભળાવી સધળાના પ્રાણમાં આત્મસાગતો ભાવ જગાડવાનો યત્ન કરતા. 'હું જાણું છું કે' એ સમયે કેટલાક યુવકોના મનમાં નરનારીઓના કલ્પાણને માટે આ ક્ષણભંજુર દેહ અર્પણ કરવાનો સંકલ્પ ઉદય પામતો. એક દિવસ દક્ષિણેશ્વરના બાગમાં હમે ત્રણસે ચારસે યુવક ગયા હતા. આનંદમોહન Renon રેનો રચિત દમ્પ્શિરતના જીવનચરિત્રમાંથી ઇશુના વધનું વૃત્તાન્ત એવા પ્રકારે વાંચી રહ્યા હતા કે એવો પાઠ આજ સુધી કદી સાંભળ્યો નથી. હેમનું મુખ રક્તવર્ણ થયું છે ચક્ષુઓમાંથી જલધારા વહી રહી છે, રૂંધાપલા કંઠે તેઓ ઇશુના જીવનની અંતિમ અવસ્થા વાંચી રહ્યા છે. હેમના મુખકમળ ઉપર સ્વર્ગીય જ્યોતિ કુટી નીકળી છે. ચિત્રમાં અકેશા હોય તેમ યુવક મંડળી હેમની ચારે દિશાએ બેસી ગઈ છે એ સમયે હમારા મનમાં થતું કે આવા પ્રકારે જીવન સમર્પણ કરવું જોઈએ. મહારા બન્ધુ રિપન કોલેજના આગલા પ્રિન્સીપાલ સ્વર્ગીય ત્રીગુણ ચરણસેન મહાશય એ સમયે ઉપરિચિત હતા. એક માસ પછી હેમણે જ્ઞાને કહ્યું હતું કે " સ્વપ્નમાં જોઉં છું કે આનંદમોહન બાણ ઇશુનો વધવૃત્તાન્ત એજ ભાવે વાંચી રહ્યા છે, હમે એજ ભાવે સાંભળી રહ્યા છીએ અને પ્રાણ વ્યાકુલ થઈ આવે છે " આ પ્રકારે કલકત્તાના યુવક મંડળમાં આનંદમોહન નૂતન પ્રાણનો સંચાર કરતા હતા. યુવકો પણ હેમના દૃઢ શ્રદ્ધાળુ બન્યા બની ગયા હતા. એક દિવસ વ્યાખ્યાન કરતાં, તેઓ બાલ વિવાહના દોષ દર્શાવી રહ્યા હતા, બાલ્ય વિવાહથી દેશની કેટલી દુર્દશા થઈ છે તેવું તેઓ વર્ણન કરી રહ્યા હતા. યુવકોનું એક દળ સભા રથજમાં હસી થઈને પુછવા લાગ્યું " હમારે શું કરવું જોઈએ ? " આનંદમોહન બોલ્યા " જ્યોતિ પ્રતિષ્ઠા કે બાળમગન નહીં કરીએ. "

તેજ રચયે એક સમાની યોજના થઈ. બહારગામમાં વિવિધ રચયે બાળવગ્નની વિરૂદ્ધની હીમચાલ રૂર થઈ. સોંઠેડો સુવદે સહી દેશખત કરી પ્રતિષ્ઠા લેવા લાગ્યા કે હમે બાળ-
દામ કરીશું નહીં. આનન્દમોહનના અરિત પ્રભાવને સીધે સુવદે હોમની સાથે આદવા
ખધા હળી ગયા હતા.

આનન્દમોહનની પ્રતિષ્ઠા સર્વગામી હતી. રામરામ મોહનરાયે જેવી રીતે ભા-
રતની સર્વ દિશામાં ઉત્તતિ સાધવામાં પોતાના જીવનનો ભોગ આપ્યો. હતા તેવીજ રીતે
આનન્દમોહને પણ ધર્મ, રાજનીતિ, સંસ્કાર સુધારો, વગેરે બાળતમાં દેખું સર્વ પ્રકારે
કૃત્યોણુ સાધવામાંજ આપું જીવન વીતાવ્યું છે. આ વિશાળ ભારત સામ્રાજ્યની ચારે
દિશામાં દૃષ્ટિપાત કરતાં એક આનન્દમોહન શિવાજ રામરામ મોહનરાયનો ખરેખરો પિ-
તૃ ભીતને કાંઈ ભેદમાં નથી આવતો.

ગંભીર ધર્મ બાવનાથી તેઓ હમેશા પ્રેરાયલા રહેતા હોમનું સતીશીલ પ્રતિભાશાલી
વદનકમળે હોમના અમૃત્ય સાધન—જન્મ, મૃત્યુ, બકિતભાષ વડે, એક સ્વર્ગીય
ન્યોતિ વડે અપૂર્વ તેજ ધારણ કરી રહેતું; હોમનું દેશ વિસ્તૃત અરિતમાધુર્ધ આજ
ગંભીર ધર્મભાવમાંથી ઉત્પન્ન થયું હતું. વિશા વૃદ્ધિ અને માન સામ્રાજ્યમાં આનન્દમોહન
આ દેશના કોઈથી પણ ઉત્તરે એવા નહોતા. ક્ષેત્રની શુદ્ધતા અને વિનયમાં પણ કોઈ
હોમની બરાબરી કરે એમ નહતું. પોતાના જીવનને ધર્મથી અલગ કરી તેઓ સંતુષ્ટ
થયા નહીં, પરન્તુ દેશના ધર્મ સંરક્ષકને માટે આનન્દમોહન જીવનના મહેનત કરી
ગયા છે. સાંસ્કારણુ બાલકસમાજને માટે હોમણે શું નથી કર્યું, શત્રુ શત્રુમાં ધરણે યદ્યે
પણ તેઓ હંમસી સાથે બાલકસમાજ સંબંધી વાતચીત કરતા, હોમના ભવ્ય મહાનમાં
ભદ્રારે જતા ત્યારે હમને તે પોતાના બગીચામાં વૃક્ષની નીચે બેઠાં બેઠાં કે 'મા-
ઈના કરો' ત્યારે હોમની પાસે પ્રાર્થના કરાવવાની મતી પણ હોમનાં આમક-
થી પ્રાર્થના કરવીજ પડતી, બોલો કે એવે સમયે દરેક અશુભારા પકો રહી છે. રાત
બકિતલો આવો સમાવેશ બીજો તો કાંઈ ભેદ નથી.

આ દેશમાં એ નવતિની ઉત્તતિ વગર દેશની ઉત્તતિ થવાની નથી એ માન
ઉપર આનન્દમોહનનો ખાસ વિશ્વાસ બેસી ગયો હતો. ઇંગ્લાંડમાં એ સંબંધમાં જે ઉ-
ત્તમ આદર્શને પોતે ભેદ આભય હતા હોમનું અનુસરણ કરવા માટે દેશમાં આવીને
તેઓ પોતાના પ્રાણનો સર્વ આવેગ આ દિશામાં ટાળવા લાગ્યા. બેથ્યુન કોલેજ એ
સમયે 'બોધાલય' પદવિત સિસ્ટણુ આપતી હતી. આનન્દમોહન અને હોમના બન્ધુ
દુર્ગા મોહને મળી 'બંગમહિલા ચિંતણ' ની રચાવના કરી હતી. એક દિવસ તે વ-
ખતના લેક્ટરન્ટ ગવર્નર એ વિલાલયનું ઉચ્ચ પ્રકારનું શિલણુ બેઠેત વિરમય પામ્યા
હતા. એ એક દેશી સદૃશકર્યોના ચત્ર અને આમકથી બંગ-મહિલા વિલાલયમાં ઉત્તત
સાદિલ, ગણિત, ઇતિહાસકર્તિ સિદ્ધિ આપાનું હતું. ત્યારે ગવર્નમેન્ટના પુષ્કળ ધન
ખર્ચ કરવા છતાં પણ બેથ્યુન કોલેજમાં બોધાલ કરતાં આગળ શીખાનું નહતું.
હોમના આમકથી બંગ-મહિલા—વિલાલય બેથ્યુન કોલેજની સાથે ગેજની દેશમાં આ-
બુન અને બેથ્યુન કોલેજ હોમના વર્તમાન ઉત્તત સ્વરૂપમાં આવી આનન્દમોહનના પ્રયત્ન-
થી બંગાળા દેશમાં બીએની માટે ઉચ્ચ સિસ્ટણના કાર પ્રકા થયા.

આનન્દમોહનનો બંગાળી સાહિત્ય પ્રતિ અપરિચીત અનુરાગ હતો. ઘણા લોકો એમ માનતા કે તેઓ ફક્ત અંગ્રેજી અને ગણિતમાંજ પડિત છે, પરંતુ હમે નળીએ છીએ કે બંગાળી સાહિત્યમાં પણ તે ચાર પડિત હતા. કોઇ ઉત્કૃષ્ટ નવું બંગાળી પુસ્તક બહાર પડતું તો તેઓ ઉત્સાહ પૂર્વક તેને ખરીદવા તૈયાર થતા.

આનન્દમોહન કોર પરિશ્રમી હતા. જ્યારે વિચાર કરીએ છીએ, કે તેમનું શરીર કદી પણ બળવાન નહીં હોવા છતાં, તેઓ કેવા અસાધારણ પરિશ્રમનું કાર્ય કરી ગયા છે ત્યારે વિસ્મય પામીએ છીએ. સીટી કોલેજની સ્થાપના વખતે જોઇએ છીએ કે રાતના એક બે વાગી ગયા છે અને તેઓ આહાર કરવા પણ નથી પામ્યા છતાં પણ કામ કરી રહ્યા છે. સાધારણ શાલસમાજની સ્થાપના સમયે જોઇએ છીએ કે તેમના અનેક સાથીઓ કોર શ્રમ કેલાન્ત થઇને વિશેષ કામ કરવાને અસક્ત બન્યા છે, પણ તેઓ અકલાન્ત છે. થાકતું જાણે નામજ નથી. એક દિવસ મહેં તેમને પ્રશ્ન કર્યો “આપ થાક્યા વગર આટલું બધું કામ કેવી રીતે કરી શકે છે ?” તેમણે ઉત્તર આપ્યો ‘ આ જીવન ઈશ્વરે આપેલું ધન છે. તેણે જે જ્ઞાન, શક્તિ, અને ઇચ્છા આપી છે. તેનો ઉપયોગ જો તેના કાર્યમાં ન કરીએ તો અપરાધી ન થઇએ ? ” નવરૂં કે તેમની અદ્ભૂત શક્તિનું મૂળ ક્યાં છે. જે વ્યક્તિ આખો દિવસ એમજ વિચારે કે જીવન મહાફ નથી, શક્તિ સામર્થ્ય મહાફ નથી, તે વ્યક્તિ કદી ચૂપ બેસી શકે નહીં.

મહારી આંખ આગળ આનન્દમોહને પોતાના જીવનનું કાર્ય આરમ્ભ કર્યું હતું; ઇશ્વરના વિશ્વાસ યુક્ત સેવકની માફક, તેના પદમાંજ શક્તિનો સદુપયોગ કરી, મહારી આંખ આગળજ એ આદર્શ પુરૂષ જીવનની લીલા સમાપ્ત કરી આપ્યા ગયા, તેમનો આદર્શ આ દેશના સ્ત્રી પુરૂષોમાં નવો ઉત્સાહ રેડા એજ પ્રાર્થના.

ધર્મ.

અંક ૧ લો. ૨૬ પાનેથી ચાલુ.

ધર્મનો વિષય પૂર્ણ ચર્ચાનો હોઈ હજારો લોકો પૂર્વ કાળથી તેને એક કોર પણ મૂકતા આવ્યા છે. તેની ચર્ચાની કશી જરૂર જણાતી નથી. અને હાલમાં પણ ઘણાક યુવકો કે જે અંગ્રેજી અભ્યાસથી સ્વતંત્ર વિચારની છાપ પ્રાપ્ત કરે છે તેઓ પણ તે વિષયને બાલુએ મૂકવાનું કહે છે. ધર્મને અંગે આત્મી અજ્ઞાન પ્રજ્ઞની વર્તણૂક જોઇએ એમને ધર્મના વિષય તરફ તિરસ્કાર આવે છે. ધર્મ એ શબ્દ માત્રથી પણ એમના મગજની શાંતમાં ખલેવ પહોંચે છે. ગમે તેમ હોય તો પણ કોઇ પણ વિષય કે જે વારંવાર નજર આગળ તરી આવે છે તેને વિચાર્યા વગર તો સુરા માનવ જન્મે એક બાલુએ કોઢવો એ યોગ્ય નથી, એક વખત એના ખરા ખોટાનું શાંત ચિત્તે વિચારી જોવું જોઈએ. જેવી રીતે અંધ શ્રદ્ધાથી કોઇ પણ વાતને વળગી રહેવું એ ‘ખોટું’ છે. તેવીજ

રોતે કાઈ પણ વસ્તુને અચૂક કાલ્પના પ્રસંગથી વિચારતું રહ્યાન નજ આપતું તે પણ તેટલુંજ ખોટું છે. વિચારી વગર કાંઈ પણ વસ્તુનું જ્ઞાન થવું નથી. તેમાં પણ કાંઈ પણ વસ્તુનો જોડો વિચાર તેટલુંજ તે વસ્તુનું આપણને જ્ઞાન થાય છે. હાલમાં કેટલાક બંધુઓને ' નવીન આપે નવીન કૌતુક ' એવું થયું છે. તેથી ફરીને જુની જાણતોને વિચારવામાં આવે છે. જુની જ્ઞાનની જાણતોને વિચારી નવીન જાણતોનેજ વજમવાથી આપણી ઉન્નતિ થવાની નથી. ઉન્નતિમાં જીવું અને મરું એ બન્ને કામનું છે એ જાણેને વિચારી, યોગ્ય સામે તેા પ્રહણ કરવાનું છે. જુના અને નવામાંથીજ કે. પણ નવીન વસ્તુનું જ્ઞાન બને છે. આપણે ફરીના પોષણ મારે, નવા બંધારણ મારે. અમ બાદએ છીએ તેમાંથી રક્તારિક બને છે. પણ તે યાદ રાખવાનું છે કે જુના ત જોના મિત્રભૂમી, અવસાનથી તે બધું તૈયાર થાય છે. દબરો વર્ષ થયા વિષના જ્ઞાન મંદીરમાં અનેક જ્ઞાનની કિપાએ થઈ રહી છે. મનુષ્ય જીવન ડુંક છે, જ્ઞાન અનંત છે. અનંત જ્ઞાનથી માલ્યા આવતા સદિ તંત્રમાં મનુષ્ય જાતે પોતાના અનુભવથી અને વિચારથી જે જે પુરતો રમી વિષ વિદ્યાવધમાં મૂક્યા છે તે જરૂર આપણે વાંચવા જોઈએ, વિચારવા જોઈએ. એ પુરતોમાં કેટલીક મનુષ્ય જ્ઞાતી થની જોવા પણ ફરી, તેથી ફરીને આપણે સમગ્ર વિદ્યાવધને વિચારી નજ રહીએ. દરેક મનુષ્યને દરેક જ્ઞાનના પ્રસંગો પ્રાપ્ત થઈ તે દરેકનો અનુભવ થઈ શકેતો નથી. જ્ઞાનની પ્રાયેક શાખામાં માનવ તેને જ્ઞાનની શાખ મારે ફરીથી મુજાસરથી આરંભ નજ કરી શકે. યજ્ઞેલી શોધોને જોઈ જવી વિચારી જોવી એ બધું છે. નહિ તો આજળ કદી વધી શકેવાનું નથી.

પ્રાચીનકાળમાં દરેક દેશમાં ધર્મનો વિષય એ સર્વથી એટ ગણાયો છે. અને મનુષ્ય જ્ઞાનને મનુષ્યજાતી એણી ચરતા પ્રથમ સ્કુરણ પણ તેનુંજ મજેલું છે, એમ દુનિયાના ઇતિહાસને નજર આવળ હાલત ઇતિહાસ છે. વિચારવાની જ્ઞાનમાં શક્તિ છે તે મનુષ્ય છે. જ્ઞાનમાં Minded માઈન્ડ (મન) છે, તે Mind મેન (માણસ) છે. પણ વિગેરેમાં પણ મન-વિચારણા શક્તિ હોય છે પણ તે અચૂક મર્યાદાવાળીજ હોય છે. માત્ર મનુષ્ય જ્ઞાતમાંજ તે પૂર્ણકાળે ખીલી નીકળે છે. અને તેથીજ તે મનુષ્ય તે મનુષ્ય કહેવાય છે. વર્તમાનકાળમાં આપણને થઈક જ્ઞાનના વિષયો સામાન્ય થઈ ગયા છે. પોતામાં અથવા પોતાના આસપાસના વાતાવરણમાં રહિત દિવસ તેની આકૃતિ થતી હોવાથી કેટલાક વિષય આપણને સામાન્ય થઈ જાય છે, જે કે દરેક વિષયનું જ્ઞાન અગાધ છે, વિચારી છતાં, જલ્દયા છતાં દરેક જાણતોમાં દહા વિચારવાનું તથા જાણવાનું જાણીજ રહેલી જાય છે. પણ માણસ જ્ઞાનને ધણે ભાગે એવા સ્વભાવ પણ ગણાયો છે કે વર્તમાન જોગવાતી વસ્તુમાં ધણુંજ વિશેષ રહી ગયેલું હોય છતાં કાંઈ નવીન વસ્તુ નજરે પડે તો તરત તેના તરફ ખેંચાઈ જઈ તે જુની વસ્તુને છોડી દે છે. એમ હરેકને સદા સર્વદા થયા કરે છે. એજ નિયમને અનુસારે થઈક જ્ઞાનના વિષયોની સાથે ધર્મનો વિષય આપણને હાલ સામાન્ય થયા ગયો છે. પણ નવી સ્પેરના સર્ગકાળમાં વિવિધ રંગોથી તથા વિવિધ શક્તિયોથી ભરપૂર પોતાની આસપાસની સૃષ્ટિની લીલા જોઈ મનુષ્યને શું લાગ્યું હતી ? કાંઈ પણ મનુષ્યજાતને જન્મતાં પાત આ સૃષ્ટિમાંથી સર્જ જર્જ એક જોયશમાં દશ વિંસ થઈ સૂધી રાખ્યું હોય અને ત્યાર પછી તેને તેના જન્મસ્થાન-

પાળી સૃષ્ટિમાં પાછું લાવવામાં આવ્યું હોય તો તે મનુજન્મતને આ સૃષ્ટિ બધી અચળા રૂપ ધૃષ્ટ પડશે, અને હું કોણ ? અને આસપાસનું આ બધું શું ? એના વિચારમાં ને વિચારમાં તે ઘરત ધઈ જશે, અને જરૂર તે સૃષ્ટિ તત્ત્વની શોધ કરવા મંડી પડશે. અચળામાંથી જીવતા યાય છે અને જીવતા દરેક વસ્તુની શોધ કરાવે છે, અને હું કોણ ? અને આસપાસનું આ બધું શું ? અને તેની સાથે મહારો શો સંબંધ છે ? આવા પ્રશ્નોનું માણસ જાતને પ્રથમ સ્ફુરણ ધાય છે. વૈદિક ઇતિહાસના બધારણ તરફ જોતાં આ મતને ટેકા મળે છે. અને તે પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં ધર્મની સ્થાપના ધાય છે. ધર્મનું આવી રીતે પ્રોતાનું અને આ વિશ્વનું શોધમા ખીજ રહેલું છે.

દરેક વિષયમાં જરા જોડા ઉતરવાની જરૂર છે. હાલના સાક્ષતા કહેવાતા ધર્મના આચરણથી આપણે ભૂલ કરવી ન જોઈએ. ધર્મ એ એક પોતાની અને સકળ સૃષ્ટિની શોધની ભૂમિકા છે. તેમાંથી અનેક જાતની જ્ઞાનની શાખાઓ નીકળે છે. એ એક ગંભીર ગહન વિષય છે, તથાપિ તે દરેકને સહજ, સ્વાભાવિક છે. અનેક ખીજ વિષયોથી રાત્રિ દિવસ મન-વિચારધ્યાન ગુંધાયલું હોવાને લીધે આ વિષયને સ્વાભાવિક છતાં પણ આપણે ભૂલી જઈએ છીએ. પણ તે ધર્મના વિષયને ભૂલવો એ જાતને ભૂલવા બરાબર છે. મોટા વેલો પણ જીવનમાં દરેકને એક વખત એવો આવે છે કે જ્યારે અચળાની સાથે આ ધર્મના વિષય તરફ આપણે વળીએ છીએ. નાના કે મોટા દરેક બનાવો-પ્રસંગો એ જીવને જ્ઞાનપ્રદ છે. પણ મહાન પ્રસંગો તો જીવનના બધારણના માર્ગનો નિર્ણય કરીને આપે છે. ધર્મ એ સત્ય વસ્તુ છે, એ કંઈ કેટલાક માને છે તેમ કલ્પનામૂલક નથી. વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર જેવી રીતે એક સસ શાસ્ત્ર છે તેવી રીતે ધર્મ પણ એક સત્ય શાસ્ત્ર છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર જેવી રીતે સૃષ્ટિ તંત્રના બહિરપડેને ઉકેલી ઉકેલી તેના ધર્માર્થ સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપે છે તેવી રીતે ધર્મશાસ્ત્ર એ સૃષ્ટિ તંત્રના અંતરપડેને ઉકેલી ઉકેલી તેના ધર્માર્થ સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપે છે તેટલા માટે આ બંને શાસ્ત્રોની દિશાઓ પણ જુદી જુદી છે ધર્મમાં અંતરમુખ ધર્મ સૃષ્ટિના અંતર તત્ત્વોનું દર્શન ધાય છે. અને વિજ્ઞાન શાસ્ત્રમાં બહિરમુખ ધર્મ સૃષ્ટિના બહિર તત્ત્વોનું દર્શન ધાય છે. ધર્મમાં પોતાના અસ્તિત્વથી માંડી સકળ સૃષ્ટિ તરફ વળાય છે, ત્યારે વિજ્ઞાન શાસ્ત્રમાં સૃષ્ટિ તરફ નજર કરી પોતાની તરફ વળાય છે. ફલાણો પદાર્થ તે શું છે ? અને આ પદાર્થ તે શું હશે ? એમ જ્યારે વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર શોધ કરાવે છે. ત્યારે હું કોણ ? મહાર અસ્તિત્વ શું ? આવી સ્થિતિ સ્વયંભૂ છે કે કોઈની સત્તાને આધારે છે ? એવી શોધ ધર્મશાસ્ત્ર કરાવે છે. બંનેમાં સૃષ્ટિના સત્યોનીજ શોધ છે. બેકનના શબ્દોમાં કહીએ તો ગમે તે દિશામાં આત્માનો સ્વભાવ એનો એજ છે. "For the spirit of man is the same."

હિન્દુસ્થાનમાં અપાતા ચાંદોની ખબી ઉપર, રાષ્ટ્ર મતમાં,
એક બપોનીઓ મત.

ન્યારથી હું આ દેશમાં આવ્યો છું ત્યારથી એક નજીવી નવાઇ જેવી બાબત
હજી સુધી પણ મને સમજ પડતી નથી.

યોગા વખતની વાત ઉપર એક પ્રતિષ્ઠિત ગ્રંથસ્થ મુખાષ્ટમાં મને મળવા અ
તેમણે હિંદમાં અપાતા ચાંદોની બક્ષીસ સંબંધી વિવેચન કરવા માંડ્યું. તેમની ૨
સાથી હું ખુબ અભયબીમાં પડ્યો, કારણ કે મેં મારા દેશમાં આવી તરફની બક્ષીસ
પદ્ધતિ ઠઠિપણુ જોઇ નથી. તોપણ આ પદ્ધતિ ઉપર નિષ્પક્ષવાત રીતે જે નિરીક્ષણ
કર્યું છે તે તમારા પત્રદ્વારા જે લોકો આ બાબતમાં આડે રહેને દેરવાઈ શૂદમાં પડે
તેમને ખબર પડે એવા ઉચ્ચ આશયથી લખું છું.

પેરુલા તો મને એવું સમજાવ્યું કે આવા માનની બક્ષીસ તરફ ધણીજ ધ્યાન
છે, જેથી મને તરતજ યાદ આવ્યું કે જેમ એક ગામડામાં મેં બીખારીઓ તરફ પૈ
દેંક્યા હતા અને તે વખતે જેવી ધ્યાન પડી હતી તેવીજ આ ધમાકા પતી હોવી જોઇ
હું તો એક સાધારણ અક્ષરનો માણસ છું. હું કાંઈ આમાં ઉચ્ચ પ્રકારની કલ્પના શી
કે શોધા જોતો નથી. હું કાંઈ આ બાબતમાં ખાલી દમામથી દેરવાઈ જઈ એમ નથી
હું કદાચ આ બાબત ઉપર લખત નહિ. પણ બીચારા કેટલાક આ ખાલી દમામમ
દેરવાઈ ગયા છે તેમને મારે, દયાની લાગણીથી લખું છું કે જેથી કરીને તેઓ આતુ
ખરું રહસ્ય સમજી સત્ય માર્ગ મહણ કરે. મારા સાંભળવા પ્રમાણે, માન મેળવવા
માટે યત્ન કરતા આ ઉમેદવારો પોતાની મુસાદ પાર પાડવા હરેક પ્રકારના ઉપાયો શોધે છે
જેવાં કે બીન કુદરતી કલ્પના, પાર્શ્વિકા, મેળાવણ, માનપત્રો, (sacred praises)
વિગેરે. પણ આ બધું શાને માટે ? ફક્ત એ જણ અક્ષરો કે રાષ્ટ્રોજ માટે, જે હું તમે
અથવા કોઈપણ મહેનત કે પૈસા વગર જેને આપણે આહીએ તેને આપી શકીએ.
શકસીઓએ કહ્યું છે કે નામ (એટલે જાતિની) તે શી કિમત છે ? ત્યારે પછી એક
રુબ કે અક્ષરની તો શી કિમત હોય ?

એવા નામની હું બીજકુલ દરકાર કરું નહિ. એવાં નામો તો હું ગમે તેને આપી
શકું. દાખલા તરીકે મારા પટાવાળાનું નામ બ્રહ્મદેવસિંહ છે જેને હું દિવાન બ્રહ્મદેવ
કહું છું.

યોગા વખત ઉપર ઉપરનાજ ગૃહસ્થે રસ્તામાંથી જતા રાય બહાદુર મને બતાવ્યા
મેં કહ્યું મારી અખિનો વિશ્વાસ ન કર્યો અથવા તો એ ગૃહસ્થનો વિશ્વાસ રાખ્યો.
તે એક ખરેખર દયાળુનક દેખાવ હતા. સાફ કરજો; જે આવા રાય બહાદુરો અને
ખાન બહાદુરો બપાના આશય (Ideal) રૂપ હશે તો મને બહાદુરીનો ખ્યાલ આવતો
નથી; સોના રૂપાના ચાંદ માટે તો મારે કાંઈ વધારે કહેવું નથી. કારણ એને માટે તોએ
સોનું તથા ચાંદી તેઓને તેઓના ઉત્તરજ કામોના બદલામાં મળશે. સી. આઈ. ઇ.
વિગેરે નામોના અર્થ ગ્રહન કરવા મારી શક્તિ આવતી નથી, પરંતુ સી. આઈ. ઇ. એટલે

‘હિન્દુસ્થાનના રાજ્યનો ભાઈબંધ’ એવો અર્થ કરવામાં આવે છે. હું માનું છું કે દરેક દરેક હિન્દુ હિન્દુસ્થાનના રાજ્યનો હમેશનો જોડાયેલો ભાઈબંધ છે, and a worker for it too. પણ હું જૂઠું છું તે કદાચ હિન્દુસ્થાનના અગત્યદારી વર્ગનો ભાઈબંધ હશે !

વળી યોગ્ય વખત ઉપર મારા પટાવાળાએ મને જાહેર કર્યું કે ‘હારીબલ (બપુંકર) સ્ટીન્ક’ (Horible stink Sahib) સાહેબ મળવા સારૂ આવ્યા છે. ત્યારે તેઓ આવ્યા ત્યારે માલૂમ પડ્યું કે તેઓ તો ઝોનરેબલ (માનવંત) હેસ્ટીન્સ છે જેનો મારો પટાવાળાએ જોરો ઉત્સાર કર્યો, એ તો ઠીક પણ મને પછીથી માલૂમ પડ્યું કે ફક્ત ઈન્સીક્તના મેન્બરોને જ ઝોનરેબલ (માનવંત) કહેવામાં આવે છે. ત્યારે તો ખીન બધા માનવંત નહિ એમ ધારવામાં આવે. આ એક અન્યાય તથા પક્ષપાત કહેવાય. એ ખરું કે હિન્દુસ્થાનનું રાજ્ય ચક્રાવતારાઓ માનવંત છે પણ તેઓને જ ફક્ત માનવંત કહેવા એ ખોટું છે.

મને કહેવામાં આવે છે કે તમારા દેશમાં ‘નાઇટહુડ’નો કિતાબ છે. નાઇટનું કર્તવ્ય એટલું છે કે પોતાને સાહેબ (Sir) કહેવડાવવો. ઠીક, મારા દિવાનખાનાનો નોકર તથા છુટલેલ પણ, મને (Sir) સાહેબ કહીને જોડાવે છે. તેમાં નવાઇ શી ? પણ નવાઇ જેવી વાત તો એ છે કે આવા નડામાં અને નકામાં નામનું પૈસાથી વેચાણ કરવામાં આવે છે. એકથી તે ત્રણ લાખ રૂપૈયા સુધી રૂપૈયા આપી તે ઈલકાબ ખરીદ કરવામાં આવે છે, હું તો એક ટોડી પણ ન આપું. અમારા દેશમાં તો નાઇટની પરીક્ષા કાંઈ જૂદીજ રીતે થાય છે. છેવટે ન્યાયની ખાતરકહેવું જોઇએ (Star of India) હિન્દો તારો એવા ઇલકાબ મારે તો નમનજ કરવું જોઇએ, કારણ તે બરોબર ઉચોજ કિતાબ છે. તેની તો પ્રસંસાજ કરવી જોઇએ. કારણ મહાત્મ પ્રભુ પોતેજ હિન્દુસ્થાનના ગ્રાન્ડ કમાન્ડર ઝોફ રયર છે કારણ હિન્દુસ્થાનના નશીબના મહાત્મ તારા તે ખરેખર પોતેજ છે. પણ જરા દુનીયાની નજરે જોઇએ તો એટલું કલુષ કરવું પડશે કે આ ઇલકાબ અયોગ્ય નથી, કારણ હિન્દુસ્થાનનું નશીબ થોડા વખત મારે તો તેમનાજ હાથમાં છે; તેનું શાશ્વત ભવિષ્ય તો સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વરના હાથમાં છે.

“ હિન્દની આધુનિક રાજ્યકીય હાલત ”

આપણે ઘણાજ બારીક સમયમાંથી પસાર થઇએ છીએ. દેશના કોઇપણ ભાગમાં સંપૂર્ણ શાંતિ નથી. જુદા જુદા પ્રાંતોમાં જુદી જુદી ચળવળો ચાલે છે. જુદા જુદા માન્યસો જુદા જુદા વિચારો દર્શાવે છે. હાલે પ્રસંગે આપણા વિધાયતમાં વસતા મિત્રો આપણે વિશે શું ધારે છે તે જાણવું અત્યંત યર્થ પડશે એમ ધારી આ વખતે નીચેના લેખો પસંદ કરવામાં આવ્યા છે.

હિન્દુસ્થાનના મિત્રોની એક સભા લંડનના સર મેસોનીક હોલમાં મળી હતી તે પ્રસંગે પ્રમુખસ્થાને માન્યવર ગોખલે બિરાજ્યા હતા, અને સર હેનરી કોટન અને મી. ઝોન્સેડી એમ. પી. એ બે ગૃહસ્થોએ “ હિન્દની આધુનિક રાજ્યકીય હાલત ” વિષે આપણુ કહ્યું હતું.

હિન્દુસ્થાનમાં અપાતા આદોની અબી ઉપર, રાષ્ટ્ર મતમાં,
એક જાપાનીઝનો મત.

ત્યારથી હું આ દેશમાં આવ્યો છું ત્યારથી એક નજીવી નવાઇ જેવી બાબતનો હજી સુધી પણ મને સ્મરણ પડતો નથી.

યોગા વખતની વાત ઉપર એક પ્રતિષ્ઠિત મહારથ મુબાઇમાં મને મળવા આવ્યા. તેમણે હિંદમાં અપાતા આદોની બહીસ સંબંધી વિવેચન કરવા માંડ્યું. તેમની પ્રશંસાથી હું ખુબ અનુવંધીમાં પડ્યો, કારણ કે મેં મારા દેશમાં આવી તરફની બહીસની પદ્ધતિ કદિપણ જોઇ નથી. તેપણ આ પદ્ધતિ ઉપર નિષ્પક્ષપાત રીતે જે નિરીક્ષણ મેં કર્યું છે તે તમારા પત્રદ્વારા જે લોકો આ બાબતમાં આડે રસ્તે દોરવાઈ બૂધમાં પડે છે તેમને ખબર પડે એવા ઉચ્ચ આદ્યથી લખું છું.

પહેલા તો મને એવું સમજાવ્યું કે આવા માનની બહીસ તરફ ધણીજ ધ્યાન પડે છે; જેથી મને તરતજ માદ આવ્યું કે જેમ એક ગામડામાં મેં બીખારીઓ તરફ પૈસા ફેંક્યા હતા અને તે વખતે જેની ધ્યાન પડી હતી તેવીજ આ કમાલ થતી હોવી જોઈએ. હું તો એક સાધારણ અકસરનો માણસ છું. હું કાંઈ આમાં ઉચ્ચ પ્રકારની કલ્પના શક્તિ કે શોભા જોતા નથી. હું કાંઈ આ બાબતમાં આવી દમામથી દોરવાઈ જઉં એમ નથી. હું કદાચ આ બાબત ઉપર લખત નહિ. પણ બીખારા કેટલાક આ આવી દમામમાં દોરવાઈ ગયા છે તેમને મારે, દયાની લાગણીથી લખું છું કે જેથી કરીને તેઓ આત્મ અર્થે રહસ્ય સમજી સત્ય માર્ગ મહણ કરે. મારા સંભળવા પ્રમાણે, માન મેળવવાને મારે યત્ન કરતા આ ઉમેદવારો પોતાની મુસાદ પત્ર પાડવા હરેક પ્રકારના ઉપાયો શોધે છે; જેવાં કે બીન ફરજિયાત કર્તવ્ય, પાર્ટીઓ, મેળાવડા, માનપત્રો, (garret parties) વિગેરે. પણ આ બધું શાને મારે ? ફક્ત બે ત્રણ અક્ષરો કે સમ્બોજ મારે, જે હું તમે અથવા કોઈપણ મહેનત કે પૈસા વગર જેને આપણે આહીએ તેને આથી શકીએ શોક્ષપીઅરે કહ્યું છે કે નામ (એટલે ક્રાંતિની) તે શી કિમત છે ? ત્યારે પછી એક રુબ કે અક્ષરની તો શી કિમત હોય ?

એવા નામની હું બીજકુલ દરકાર કરું નહિ. એવાં નામો તો હું ગમે તેને આપી શકું. હાખલા તરીકે મારા પટાવાળાનું નામ બાહદુરસિંહ છે જેને હું દિવાન બાહદુર કહું છું.

યોગા વખત ઉપર ઉપરનાજ ગૃહસ્થે રસ્તામાંથી જતા રાવ બહાદુર મને બતાવ્યા મેં ક્રાંતિ મારી આપોનો વિશ્વાસ ન કર્યો અથવા તો એ ગૃહસ્થનો વિશ્વાસ રાખ્યો. તે એક ખરેખર દયાળુનક દેખાવ હતો. માફ કરજો; જે આવા રાવ બહાદુરો અને ખાન બહાદુરો બધાના આગમ (interest) રૂપ હશે તો મને બહાદુરીનો ખ્યાલ આવતો નથી; સોના રૂપાના ચાંદ મારે તો મારે કાંઈ વધારે કહેવું નથી. કારણ એને માણે તોએ સોત તથા ચાંદી તેઓને તેઓના ઉત્તરણ કામોના બદલામાં મળશે. સી. આર્ચ. ઇ. વિગેરે નામોના અર્થ મહન કરવા મારી શક્તિ ચાલતી નથી, પરંતુ સી. આર્ચ. ઇ. એટલે

‘હિન્દુસ્થાનના રાજ્યનો ભાષ્યધ’ એવો અર્થ કરવામાં આવે છે. હું માનું છું કે દરેક દરેક હિન્દુ હિન્દુસ્થાનના રાજ્યનો હમેશનો જોડાયેલો ભાષ્યધ છે, and a worker for it too. પણ હું જુલું છું તે કદાચ હિન્દુસ્થાનના અંમંત્રદારી વર્ગનો ભાષ્યધ હશે !

વળી યોગ્ય વખત ઉપર મારા પટાવાળાએ મને જાહેર કર્યું કે ‘હારીબલ (ભયંકર) સ્ટીન્ક’ (Horrible stink Sahib) સાહેબ મળવા સાડ આવીયા છે. જ્યારે તેઓ આવીયા ત્યારે માલૂમ પડ્યું કે તેઓ તો ઓનરેબલ (માનવંત) હુસ્તીન્ક છે જેનો મારા પટાવાળાએ જોયો હત્યાર કર્યો, એ તો ઠીક પણ મને પછીથી માલૂમ પડ્યું કે ફક્ત કૌન્સીલના મેમ્બરોને જ ઓનરેબલ (માનવંત) કહેવામાં આવે છે. ત્યારે તો ખીલ બધા માનવંત નહિ એમ ધારવામાં આવે. આ એક અન્યાય તથા પક્ષપાત કહેવાય. એ ખરું કે હિન્દુસ્થાનનું રાજ્ય ચલાવનારાઓ માનવંત છે પણ તેઓને જ ફક્ત માનવંત કહેવા એ જોડું છે.

મને કહેવામાં આવે છે કે તમારા દેશમાં ‘નાઇટહુડ’નો કિતાબ છે. નાઇટનું કર્તવ્ય એટલું છે કે પોતાને સાહેબ (Sir) કહેવડાવવો. ઠીક, મારા દિવાનખાનાનો નોકર તથા બુટલેક પણ, મને (Sir) સાહેબ કહીને બોલાવે છે. તેમાં નવાઇ શી ? પણ નવાઇ જેની વાત તો એ છે કે આપા નન્દામા અને નકામાં નામનું પૈસાથી વેચાણ કરવામાં આવે છે. એકથી તે ત્રણ લાખ રૂપિયા સુધી રૂપિયા આપી તે ઈલકાબ ખરીદ કરવામાં આવે છે, હું તો એક કોડી પણ ન આપું. અમારા દેશમાં તો નાઇટની પરીક્ષા કાંઈ જૂદીજ રીતે થાય છે. છેવટે ન્યાયની ખાતરકહેવું જોઇએ (Star of India) હિન્દો તારો એવા ઇલકાબ માટે તો નમનજ કરવું જોઇએ, કારણ તે ખરેખર ઉચોજ કિતાબ છે. તેની તો પ્રસંસાજ કરવી જોઇએ. કારણ મહાન પ્રભુ પોતેજ હિન્દુસ્થાનના ગ્રાન્ડ કમાન્ડર ઓફ સ્ટાર છે કારણ હિન્દુસ્થાનના નરીખના મહાન તારા તે ખરેખર પોતેજ છે. પણ જરા ફનીઆની નજરે જોઇએ તો એટલું કશુંજ કરવું પડશે કે આ ઇલકાબ અયોગ્ય નથી. કારણ હિન્દુસ્થાનનું નરીખ યોગ્ય વખત માટે તોતેમનાજ હાથમાં છે; તેનું શાશ્વત લક્ષિય તો સર્વ શક્તિમાન ઇશ્વરના હાથમાં છે.

“ હિંદની આધુનિક રાજ્યકીય હાલત ”

આપણે ધણાજ ખારીક સમયમાંથી પસાર ચઇએ છીએ. દેશના કોઇપણ ભાગમાં સંપૂર્ણ શાંતિ નથી. જુદા જુદા પ્રાંતોમાં જુદી જુદી ચળવળો ચાલે છે. જુદા જુદા માણસો જુદા જુદા વિચારો દર્શાવે છે. હાલે પ્રસંગે આપણા વિચાયતમાં વસતા મિત્રો આપણે વિશે શું ધારે છે તે જાણવું અગત્યનું ચર્ચ પડશે એમ ધારી આ વખતે નીચેના લેખો પસંદ કરવામાં આવ્યા છે.

હિન્દુસ્તાનના નિત્રોની એક સભા લંડનના સર મેસોનીક હોસમાં મળી હતી તે પ્રસંગે પ્રમુખસ્થાને માન્યવર ગોખલે મિરાજ્યા હતા, અને સર હેનરી કોટન અને મી. ઓ’મેડી એમ. પી. એ બે ગૃહસ્થોએ “ હિંદની આધુનિક રાજ્યકીય હાલત ” વિષે ભાષણ કર્યાં હતાં.

ઓ. મી. ગ્રામલેએ પ્રમુખસ્થાનેથી જણાવ્યું કે:- " હિંદમાં વસતા ઇંગ્લેન્ડે માટે હાલનો મામલો ગંભીર છે એમ અહીંના ઇંગ્લેન્ડે હવે માન્ય કરે છે એમ ન્હાર પારવું છે. હાલ સંઘટના સમયમાં સર હેનરી કર્તા-કાર્થ ચારો સલાહકાર હેન્ડને મળવો મુશ્કેલ છે. હેમની હિંદમાંની લાંબી કારકીર્દી દરમિયાન તે ત્યાંના દરેક વર્ગના માણસોનો ખાર તથા માન જીતી લેતા બાબતશાળી નિવડ્યા છે, અને ન્હારથી તેઓ પ્રાંતમંડમાં દાખલ થયા છે ત્યાંથી હિંદની અમૂલ્ય સેવા બતાવે છે.

મી. એલ્ગ્રેડી એક જુદીજ તરેહના મિત્ર છે. તે સ્વતંત્રતા તથા ન્યાયને ચાહનાર છે. ઉત્તર-પશ્ચિમ પ્રવલ્ન કરતી પ્રજાઓના તેઓ એક ખરા ઇંગ્લેન્ડની માફક પેશક છે. હજી તેઓ હિંદની કેરફાડાડીની માફક પેટા સમયમાંજ આ મુલાકાત લેશે. (તાળીયો) હું. હેમને ખાત્રી આપુ છું કે ન્હારે તેઓ તેમ કરશે ત્યારે ત્યાંથી હેમને ઘણું માન મળશે (સાંભળો સાંભળો)

મું. હમણાજ ઠણું કે હિંદનો હાલનો મામલો ઘણોજ ગંભીર છે. આ મામલાનું પરિણામ, ઇંગ્લેન્ડ લોકો તે તરફ કેવું વર્તન ચલાવશે તે ઉપર આધાર રાખે છે. પરંતુ ત્યાર પછીયે બધું શાંત યઈ જશે એમ માનવું ભૂલ ભરેલું છે. હિંદના મુકારા માંગનાર પક્ષે જે લઠાઇ શરૂ કરી છે તે કાંઈ એકજ ઝખાઝખીમાં જતાઈ જવાની નથી. જો તેઓ જીત્યા તો ખીજે હલ્લો કરવાના અને નજીકના ભવિષ્યમાં ઇંગ્લેન્ડને હિંદ તરફ વધુને વધુ લક્ષ આપવું પડવાનું. (સાંભળો સાંભળો) ત્યારે હિંદની હાલની કટાકટી ઉશ્કેળી બાબત ? હિંદુસ્તાનના અઢારમા સેકાના ઇતિહાસના ત્રણ વિભાગ કરી શકાય. પહેલો તો- ઇંગ્લેન્ડે હિંદ લીધું તે કાળ એટલે જીતનો-અથવા કબજે લીધાનો કાળ. કારણ કે હિંદમાં ખરી રીતે તેઓએ જીત મેળવી કહેવાય નથી. એ તો અંદરના કંઈ સંપત્તિ લીધેજ હેમના હાથમાં જઈ પડ્યું.

ખીજો કાળ આશાઓનો અથવા શાંતિનો જે વખતે ઇંગ્લેન્ડે પોતે હિંદનો કારભાર ક્યા ધોરણ ઉપર કરવાના છે તે સંબંધી મોટા મોટા વચનો આપતા હતા. આ વચનો ઉપર વિશ્વાસ રાખી, હિંદના પિયારકોએ દેશ સંબંધી આશાઓ બાંધી હતી.

ત્રીજો કાળ વચનો પળાવવા પ્રવલ્ન કરવાનો હતો. આ કુગર્ના દેશના નેતાઓ, જેઠામણે સરકારને આપેલા વચનો પ્રમાણે ચાલવા આમદ કર્યો, હેમના વચ્ચે તથા સરકારી અમલદારો, જેઠામણે આપેલા વચનોનો નિરેશ કરવા માંગ્યો હેમની વચ્ચે વિરોધ જીવન-મરણ. આ વિરોધ છેલ્લાં પચીસ વર્ષથી ચાલ્યા કો છે.

નીચત સેકાના પ્રારંભે પૂર્વ તરફના સઘળા દેશમાં નવીન હિંમતવાદ પ્રસરી અને ન્હારે, જે આપણે પક્ષે જોઈ લઠાઈ કરાવી હતી તે પક્ષનો સુરત લીધાપતી હિંદના હાકેમ તરિકે આવ્યો, ત્યારે તો આખા પૂર્વમાં એક નવન લાગણીને જન્મ ધર્યો હતો. હવે સમયે લોર્ડ કર્ઝનની હિંદના હાકેમ તરિકેની નિમણૂક નિમણૂક બંધ બેસી નહોતી. અને તેથી સ્થિતિયે ઘણું ગંભીર સ્વરૂપ પકડ્યું.

એક તરફથી રાજ્યમાં સઘળા તરફ સમભાવથી વર્તન થવું જોઈએ એવી વ્યાખ્યા માગણી લોકોએ કરવા માંડી, ત્યારે ખીજી તરફથી અમલદાર વર્ગે તે લાંબી દે-

વાને-પગલાં ભર્યાં પરંતુ જેવી રીતે દરેક દેશમાં જાપતાના કાયદા નિષ્ફળ નિવડ્યા છે તેવીજ રીતે હીંદમાં પણ તે નિષ્ફળજ નિવડ્યા. (તાળીયો)

આ રીતે ઉત્પન્ન થયેલા અસતોષ તો ઉઝી રાજ્યદારી કુનેઠ ખતલાબાથીજ બધ પડે. અને જ્યાં સુધી તેમ થશે નહીં ત્યાં સુધી હીંદનો મામલો ફેલાણે પડશે નહીં. હોંદવાસીયોયે તેમને આપેલા વચનો પળાવવાનું પણ લીધું છે. અને જ્યાં સુધી તેઓ તેઓ રૂપેદમદ થશે નહીં ત્યાં સુધી તેઓ કાયદેસર રીતે રાજ્યધારણોની રીતે અને મજબુતાઈથી લદવાજ કરશે”

સર હેનરી કોટને જણાવ્યું કે:—

“મી. ગોખલેના જણાવ્યા મુજબ હીંદનો હાલનો મામલો ઘણોજ ગંભીર છે, જે ફેલાણી અને વિચારો પાશ્ચિમાત્મ લોકોએ ત્યાં દાખલ કર્યાં છે, તેના પરિણામ રૂપે દેશભિમાનનો તથા એક પ્રજાતત્વનો જુરસો ત્યાં ઉભરાયો છે, અને તેને લીધે લોકો સ્વરાજ માગે છે.

શીત્તેર વર્ષ ઉપર મેકાલેએ જે દીવસની આગાહી કરી હતી તેની પૂરા પડી છે. પરંતુ સત્તાધીશો આ રિયલિતી તરફ તેની દૃષ્ટિથી જોતા નથી. કોઈ પણ માણસ પોતાને મજેલી સત્તા મૂકી દેવા પ્રુછી હોતો નથી. અને હીંદના સનહી નેતરોની બાબતમાં પણ તેમજ છે. હાલમાં રાજ્યકર્તાઓ, અને રાયત વચ્ચેનો ઝડપો ઘણોજ દુઃખદાયક છે. હાના જેવા દાખલો તો ફક્ત રૂશીયામાંજ મળી આવે તેમ છે. આ અને વિભાગો વચ્ચેનો સબધ પહેલેથીજ સારો હતો નહીં. પરંતુ ઉલ્લાં યોડાં વર્ષોથી તો વાત ઘણી જ વધી પડી છે. અને જે પહેલાં વચ્ચે કડવારા ઘણો જ વધી ગયો છે. અને આ એક ઘણી ગંભીર બાબત છે. ઉપરી અમલદારો દેશના એક પ્રજાતત્વના જુરસાને તોડી પાડવાની હક લાઇ બેઠા છે. જોહારી લોકોએ તે જુરસો વધારવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. હાલમાં દેશના નેતાઓ, લેખકો કે અને બાપજી આપનારાઓની રહામે અખત ઝૂડો ઉઠાવવામાં આવ્યો છે. દેશના દરેક ભાગમાં રાજકીય મુદ્દમા ચાલે છે, અને તેમાં વંદનાવથીજ સળગે કરવામાં આવે છે. નાયાધીશો કહે છે કે “જેવી રીતે તમારે મત આપવાનો હક નથી તેવીજ રીતે તમે મારે બાપજી કરવાનો પણ હક નથી.” એક માણસને રાજકીય બાપજી આપવા માટે જન્મ દેશનિકલની સળ કરવામાં આવી છે. એક બીજા માણસને એક “શીતુરી” તારનો સંદેશ મોકલવા માટે સાત વર્ષની અખત મજુરી સાથે દેહની સળ થઈ છે. મજબૂતની ક્ષિત્રીય કેલવણી સંબંધી ટીકા કરતાં માટે એક મુસલમાન ગૃહસ્થને એવર્ષની દેહની સળ સજા મજુરી સાથે કેરવામાં આવી છે. મધ્ય પ્રાંતોમાં એક એવો મુકરદમો બન્યો છે કે કાંઈના માનવામાંજ ન આવે. એક એવો હીંદી જાપામાં હીંદીઓનો તીરસ્કાર કરનારો લેખ આવ્યો. આ તરફ બધા હીંદીઓનું લક્ષ્ય એવવામાટે એક હીંદી જાપાએ તેનો ઉતારો કર્યો. આ ઉપરથી સરકાર હેઠાં પડી અને આ હાદી જાપા ઉપર એકદમ કામ ચલાવવામાં આવ્યું જે કે એવો હીંદી જાપા તરફ તો કાંઈ પણ પગલાં બરવામાં આવ્યા નહોતા. ઉપરના મુદ્દા માટે વિચારો હીંદી અધિપતિને અખત મજુરી સાથે પાંચ વર્ષની સળ થઈ. હીંદી રાજ્યકર્તા કામ ત્યાંની રાજ્યત પ્રત્યે કેવી લાગણી ધરાવે છે તે બતાવવા આ દાખવા પૂરતા છે. પાર્લામેન્ટમાં આ બાબત સવાલો

પૂજાયા દત્તા, પણ તેનો જવાબ કોઈપણ રીતે સતોષકારક નહોતો. આવું બેદરકારી મળું વર્તન હિંદની ઉરેરાડી લાગણીથી કાંઈપણ દીવસ સાંત પાડવાનું નથી. (સાબળો સાંભળો) એ ખરું છે કે લોર્ડ મોર્લી કેટલાએક સુધારા હિંદમાં કાબલ કરવા માને છે. (એક અવાજ-દમરે તે નથી જોવાતા) ધરો કે આ સુધારા હિંદીઓને વણા લાભ કરતા હોય. તોપણ આટલા બધા ઉરેરાવણ લોકોને તેથી શો સતોષ મળવાનો છે ? બેકો સાંત હોય તોજ તેમને સતોષ અપાઈ શકે. હાલની રીયતિ બેતાં તો લોર્ડ મોર્લીના સુધારા, હિંદમાં જે કાયાશ બરેલી લાગણી રાજ્યકર્તા અને રાષ્ટ્રવાદ વચ્ચે ઉભી થઈ છે, તેને શાંત કરવા અમર્થ થાય તે સક બરેલું છે. હાલ જે થાઈન અગત્ય છે. તે થોડા વણા સુધારા કાબલ કરવાનું નથી. પણ રાજ્ય સલાવવાની વૃત્તિમાં ફેરફાર કરવાનું છે. જ્યાં સુધી આવો ફેરફાર થશે નહીં ત્યાં સુધી અસંતોષ રહેવાનીજ (સાંભળો, સાંભળો) હાથા રાજ્યદારીઓનું કામ તો એજ છે કે હિંદીઓને વણી થોડી નહેનતે રવજાજ મળે તેમ કરી આપવું. હાલની રાજ્યપદ્ધતિ તે કામ સારી એમ કહેવું બેશક, પણ જૂન જૂન બરેલું છે. ”

મી. એમ. પી. બોલ્યા કે:-

“ વણીસર એવો સરાજ રૂઢવામા આવે છે કે “ મજુરપક્ષ ” હિંદના સલાલો ઉપર વિશેષ લાસ શા માટે આવે છે. તેનો જવાબ એ છે કે મજુરપક્ષને પ્રત્યક્ષતાક રાજ્યપર પૂર્ણ બેરાસો છે. હિંદીઓને મારેજ સ્વતંત્ર સરકારો મેળવવા હમે પૂરા ભાગ-શાળી થયા નથી. પરંતુ તે દરમીયાન પણ ખીલ લોકો તે વારતે પ્રયત્ન કરતા હોય તે તરફ હમે ફર્લક્ષ આપી ચકતા નથી. (તાણીયો) કેટલીકવાર એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે હિંદના કારોબાર વિષે હુ જે દીક્ષાએ કરે છુ તેની ખબર નહને સીધી રીતે મળેલી હોતી નથી. આનો જવાબ એ છે કે જે માણસ રમતમાં ભાગ લીધા શોવાય તે બેતોજ હિંદી હોય તે માણસજ નિષ્પક્ષપાતે ચોતાના વિચાર તે સખધી દર્શાવી શકે (તાણીયો). હિંદવાસીયોની માગણી તરફ હિંદમા તેમજ ઇંગ્લાંડમાં પણ કેટલાએક લોકો જે દક્ષિણી જીવે છે તે વણીજ વાધા બરેલી છે. જ્યાં સત્તાધારીઓની એક જમાત બંધાઈ ગઈ છે. અને તે લોકો અમુક સ્તેજ આવ્યા કરે છે. આ લોકોને હેમના રસ્તા સાંધી દૂર કરી નાખીશું એટલેજ આપણી એક નહોલી દરકત તો દૂર થઈ જશે. હિંદી સ્થાનના વિચારો ઉત્તત થવા માંડયા છે. પરંતુ અમલદારો તો એવાને એવાજ રવા છે. તેઓ તો એમજ ધારીતે બેસા છે કે જોરા લોકોને તો પરમેશ્વરે ખીલ લોમા ઉપર સલા ચલાવવાનેજ નિર્માણ કર્યા છે. x x x હું કશુંક કહું કે લોર્ડ મોર્લીએ કેટલીકવાર હિંદી મિત્રોની સલાહ યુજબ વર્તવા પ્રયત્ન કર્યો છે. પરંતુ તે વિચારોની પાછળ એક જૂત હમેશતું વળગેલુંજ છે. કાંઈપણ કરતા રહેવા તે રહેના હિંદના મહત્તીશોને પસંદ પડશે કે કેમ તે વિચાર તેને કરવો પડે છે. અને નહોકણ એ છે કે હિંદવાસીઓની જોડે જ્યાંના અમલદારોના વિચાર આગળ વધેવા નથી (સાંભળો, સાંભળો). કોઈપણ એમ કહી ચકશે કે બ્રિટિશ ગવર્કારની હિંદમાંની હાલની રીયતિ ન્યાય પુરઃસર છે. ખેડુત દીન પરકીન વધુ ગરીબ થતો લય છે. અને સમગ્ર દેશ પણ પૈસા સંબંધી રીયતિમાં આગળ વધતો નથી. નહને તો એમ લાગે છે કે હિંદના લોકો બેધેયે તે કરતાં પણ વધારે સાંત થને નરમ છે (તાણીયો). નહારા બેઝવાનો અર્થ હિંદી કરતો નહીં. નહાર કહેવું એ

નથી કે તેઓએ કાપવાનું ઉદ્દેશન કરવું જોઈએ. પરંતુ જો તે લોકોને ફતેહ મેળવવી હોય તો હેમણે હીંમત ભરી રીતે, મજબૂતાઈથી અને ખંતથી હેમની માગણીઓ આજી રાખવી જોઈએ (સાંભળો, સાંભળો). ગરીબ હાંદી કર ભરનાર ઉપર લશ્કરી ખર્ચનો પીસતાવીસ લાખ રૂપિયાનો વધુ બોલે નાંખે તોપણ તે વાતમાં પાર્લામેન્ટની અનુમતી પણ લેવામાં નથી આવી. હાંદીમાં રીતે દબાર ગોરા લશ્કરનો શો અપ છે? તે લોકોને ત્યાંના તે ત્રીસ કરોડ ઉપર કાણ રાખવા રાકવામાં આવેલા નથી. હેમને રાખવામાં તો આપણા સમગ્ર મહારાજ્યનો ઊંડો હેતુ છે, અને આ હેતુને જાપાન વીગેરે સાથે સંબંધ છે. આમ હોવા છતાં એ તે લશ્કરના નિભાવ ખર્ચ ખાતે એક પાઈ પણ ઇંગ્લીશ તીજે-રીમાથી લેવામાં આવતી નથી. આ ત્રિે બોલતાં હું ધીરજ ધારી રાકતો નથી (સાંભળો, સાંભળો) બહારે હાંદીઓ ન્યાયી હકની માગણીઓ કરે છે ત્યારે હાંદી અમલદારો તે રહામે નહોતો રોપલો ભરીને વાધાઓ રજુ કરે છે. હું તો તે બાબતમાં હાંદીઓને ખાત્રી આપું છું કે ત્યારે આખો પક્ષ હેમને મદદ કરશે (સાંભળો, સાંભળો) ઉપરી અમલદાર એવા વાંધા ઉઠાવે છે કે “હાંદીઓમાં એક પ્રજાતુ તત્વ નથી અને તેમ બનવું પણ મુશ્કેલ છે.” “તે લોકોમાં તો નાત જાતનો તફાવત પણજ છે.” “ત્યાં તો જુદા જુદા ધર્મો પણ છે.” વીગેરે પરંતુ આ સવળાનો જુવાબ એજ છે કે હેમને મક્ક અને ફરજિયાત પ્રાથમિક કેલવણી આપો એટલે આ બધું હેની મેજે જતું રહેશે. હાંદીસ્તાનની પ્રાથમિક કેલવણી પાછળ આટલું થોડું ખર્ચ થાય છે તે આપણને પણજ સરમ ભરેલું છે. (તાળીયો) મ્હેં એક વખતે મી. ગામ્બેલા નામથી “આમની સભામાં” કહ્યું તું કે જો હાંદીમાં ફરજિયાત મક્ક પ્રાથમિક કેલવણીની સંરચા દાખલ કરશે તો હેનો વધારો હાંદીના કેળવાયેલો વર્ગ પોતેજ કરશે. પરંતુ હાના જુવાબમાં નહને એમ કહેવામાં આવ્યું હતું કે જો તેમ કરવામાં આવે તો હાંદીમાં. અસતોય અને શીતર વધી પડશે (હસાહસ). એનું કારણ શું? હું તો કહ્યું કે ત્યાં સુધી તેઓ અસતોય બતાવશે નહીં ત્યાં સુધી ત્યારે હેમને કંઈ પણ હકો આપવાના નથી. અસતોય એવો નાં જોઈએ કે જેથી તેઓની આજરને હાની પૂંચે. અને જહેનો ઉઠેય પાપી હોય. પરંતુ પૂન્ય-ઈશ્વરી-અસતોયની લાગણી તો હોતીજ જોઈએ કે જેથી લોકો પોતાનું તેમજ દેશ બંધનું શ્રેય કરવા પ્રયત્ન કરે. (તાળીયો) જો સિટીય સંરચાનો જેવું સ્વરાજ બોગવવું હોય તો હાંદીઓમાં એકજ હેતુ જોઈએ. પરંતુ આ તો “શીતર” થઈ જાય! જે જુલમી રાજ્ય હેમની ઉપર સત્તા ચલાવે છે તે તરફ “જેમની ખાત્રી” થઈ જાય! (હસાહસ) ત્યારે મીત્ર સર હેનરી કહે છે તેમ સુધારાની વાતો તો સંભળાય છે. પરંતુ તે છતાં એ નહને ખાત્રી નથી કે આ સુધારાની યોજનાથી હાંદીના પાર્લામેન્ટમાંના મિત્રોને પણ સતોય વળશે. હાંદીઓએ ઈંગ્લેન્ડે પોતાની માગણીઓથી વાકેફ કરવા જોઈએ અને હાલ જે ચળવળ તે લોકો ચલાવી રહ્યા છે તે ઊંડાં જોઈએ નહીં. જોખમ એકથા વગર કદી થયું મહાન કાર્ય થતાં નથી. હાંદીવાસીયોએ એકવાર ઈંગ્લેન્ડ રાજ્યપ્રધાનીઓને ખાત્રી કરી આપરી જોઈએ કે હેમની માગણીયો તદન બ્યાજબી અને કાયદેસરનીજ છે. પછી જુવો કે હેમને હેમના હક ગિન જોખમે અને બેધડક આપવામાં આવે છે કે નહીં.”

ધી જનરલ એસ્યુરન્સ સોસાયટી લીમીટેડ.

હૈડ ઓફીસ અંગ્લેન્ડ.

બુટી બુટી રીતે હાંડગીના વીમા ઉતારે છે.

શ્રીઓના વીમા પચુ પચાન ઓછા દરે ઉતારે છે.

કમીયો એક માસીક બરવાંથી રૂ. ૫૦ નો વીમા અગર ઉપર પ્રમાણે વધારે કરાઈ શકે છે.

જાનવરોના વીમા.

આખાં હિન્દુસ્થાનમાં જનાવરોના વિમા ઉતારતાં આ એક જ યંત્રણા છે.

શેઠાં ગાય, બગદ, બેસ કુકાં, વિગેરે જનાવરોના મધ્યમસર ખારે વિમા ઉતારવામાં આવે છે.

૨૨ ઓછામાં ઓછા.

સ્વદેશી સાદસને ઉત્તેજન આપવા તેમાં યેજાન.

જોઈએ છીએ.

સુઆઈ ઇન્સાફના બુટા બુટા માથેમાં લાગાઈમ વાળા પ્રમાણીક અને જતીલાં એક જોઈએ છીએ, પગાર અગર કમીશન આપવામાં આવશે.

વધુ વિગત માટે લખો.

દીવેદીયા, દેસાઇ એન્ડ કું.

ચીફ એજન્ટ્સ ઓલોન્ડ રોડ, અમદાવાદ.

હુનીઆમાં આંખ એ હાંડગીનું જીવન છે.

આ વરસના અનુ
મય એકાદી આખ્યાત
પરિદી અરજાની
મારી દુકાન

યુનીલાલ મયાસ &
મહેતા
અમદાવાદ
મણિલાલ, નં. ૩૧૧૪

ખરા પેખલના અસમા.

સાફતી અસમાની પેડીમાંથી આંખ તપાસી ચસમાનો નુકસાન મક્કત કાઢવામાં આવે છે.

ચસમાનું પીપર કામ ધણીજ ઓછા બોલથી કરવામાં આવે છે.

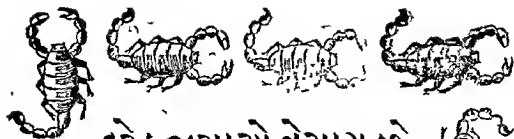
ઓતીઆના અપ્રમા પચુ અમરે સારી દરે જાગી મરે છે.

સદ્ગુણોત્તે તથા આનુઓની સગવડના માટે પેર ઓજાવવાંથી સાફતી અસમાની પેડી ચાલે આંખ તપાસી ચસમાનો નુકસાન મક્કત કાઢવામાં આવે છે.

મહેતા પ્રધર્સી.

અરથેન્ડસ એજન્ટ એન્ડ જનરલ આર્ટર સપ્લાયર્સ.

જાની ખાડ, કાકાના પાતીઆ, સ્વદેશી ઉત્તમ તેલ, અત્તર, કલકત્તાની ખામીસ, ઓશીકાના ગલેક્ષ વિગેરે ચિને કમીશનથી ખુરી પાડનારા.

દરેક જગાએ વેચાય છે.

જસમાઈનની

વીંછીની દવા.

જસમાઈનની

તાવની દવા.

ગમે તેવા ઝેરી વીંછીનું એર એક મીનીટમાં હિત રી જાય છે. લાખો પડીકાં જસમાઈ ગયાં છે અને તેનું અકસીરપણું સાચી ત થઈ ગયું છે. એક પડીકાથી ૧૦-૨૦ દર્દીઓ વીંછીના ત્રાસથી મુક્ત થાય છે.

ફક્ત ત્રણ પડીકાંથી ગમે તેવા ઝેરી છુખાર (તાવ) નાખુદ થઈ જાય છે. ગલેગ, મેલેરીઆ, રેબનો, એકાંતરીઓ, ચોથીઓ વગેરે એકદમ ફેરીન મરી જાય છે. અને દર્દીને નવી જીંદગીનું મુખ મળે છે.

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ " રૂ. ૦.૫૦

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ " રૂ. ૦.૫૦

તાવથી ઘટી ગયેલી તાકતને પાછી લાવે છે તેથી જસમાઈનની તાવની દવા એક વખત લઇ ખાત્રી કરવી જોઈએ.

ગ્યાપારીઓને મોટું ડીરકાઉન્ટ.

મળવાનું ઠેકાણું.

જસમાઈન ઇન્ડિયા એજન્સી.

કાકરદાર રોડ—મુંબાઈ.

ઉદ્બોધન સચિત્ર ૧૦૦ પાનાનું.

આવતા વર્ષથી ઉદ્બોધન મહોદ્દા દળદાર સફાઈ બંધ કાગળોમાં છાપી ૧૦૦ પાનાનું કરવા વિચાર છે. જોમાં રાજકીય, સાંસદિક, ધાર્મિક અને સામાજિક ઉપયોગી જોવા અનેક વિષયો વિસ્તાર પૂર્વક ચર્ચવાની ધારણા છે. વિદ્યાન લેખકોની સાથે ઉત્તમ લેખો લખાવવાની યોજના કરી છે. એનો પથ દરેક વખતે આપવાની ગોઠવણ થઈ છે. ચાલુ ચર્ચા ઉપર દુકી બસર કારક નોંધ, પુસ્તક પરીક્ષા, ઉપયોગી લાખણો, ઇંગ્લેન્ડ, ગંગાળી, સુજરાતી વિ. પત્રોમાંથી અગત્યના લેખોના સાર અને અવલોકન વિગેરે આપી ઇંગ્લેન્ડ વિ. અન્ય લાખણોમાં નીકળતાં ઉત્તમ માસિકોની ઢાળ પર આ પત્ર યહાવી સુજર દેશની યથાશક્તિ સેવા કરવાનો આ નત્ર પ્રયાસ છે. લલોજમ માલ અર્ચ સાથે વાર્ષિક રૂ. ૩-૦-૦ રાખવાના છે. આશા છે કે અમારા પાલુ ગ્રાહકો પત્ર લેવાનું શરૂ રાખશે. અને નવા થનાર ગ્રાહકો પણ પેઢે-પેઢી ખજાર આપશે તો ઉપકાર થશે. આ પત્ર બાળક કોઈ પ્રણુ જાતની સંગ્રહ સૂચના મળશે તો તેનો ઉપકાર સહિત સ્વીકાર કરવામાં આવશે.

દીલ્લીવાળા લાલા બીશનદયાળ ધરમદાસનો.

શુદ્ધ સાચાં મોતીનો સુરમો.

આંખની બજાર, કળતર, મંગળની ગરમી, નજીઓ, ખીલ, અંખ, છારી, છાંયો, પડળ, આંખમાંથી પાણીનું ઝરવું, ચીપડા, પરવાળાં વીગેરેને મટાડે છે. મિત નં. ૧-૩ નો કાગળ સુરમો તો. ગાની શીશીનો ૨. ગા તો. ગાની શીશીનો ૨. ૧ નં. ૪ નો પાંચો સુરમો તો. ગાની શીશીનો ૧. ગા તો. ગાની શીશીનો ૨. ૧ નં. ૫ નો યોજો સુરમો તો. ગાની શીશીનો ૨. ગા તો. ગાની શીશીનો ૨. ૧ નં. ૬ નો લાલ સુરમો શીશી ૧ નો ૨. ગા તો.

આંખવાની સળી શીશી સાથે મળશે. બનાવનાર તથા વેચનાર.

લાલા બીશનદયાળ ધરમદાસ અતરવાળા.

નં. ૩૫૫૪ અમદાવાદ.

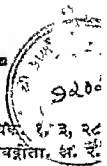
ઉદ્બોધન.

વાર્ષિક લલોજમ...	રૂ. ૧-૦-૦
પોસ્ટેજ સાથે...	રૂ. ૧-૪-૦
દરિયાં ખાતે પુરવઠા અને રીકો તથા ઉપકાર...	રૂ. ૧-૧-૦
આક્રિષ્ટ...	

(આ નાણાં ચોરસ આંકડાથી મળવાં જોઈશે.)

પત્ર વ્યવહાર-વ્યવસ્થાપક-ઉદ્બોધન-રીમારડ, પોલીસ સેક્રી. સામે-અમદાવાદ.

ઉદ્યોધન.

અસતો મા સદ્રમય । તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।

મૃત્યોર્માઽમૃતં ગમય ।

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે, મા કલેષુ કદાચન ।

ગૃહદારણ્યક, ૧, ૩, ૨૮

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, ૬, ૨૬

પુસ્તક ૨.	}	તંત્રવાલક અને પ્રકાશક,	}	સંવત ૧૯૬૫
અંક ૧.		એક યુવક વર્ગ.		પૌષ જ્ઞાન્યુભારી ૧૯૦૬

વિષયાતુકમ

વિષય

લેખક

પૃષ્ઠ

દિશાવલોકન.

કોચેશના પ્રમુખનું ભાષણ, નવી
શુધારાની યોજના.

રા. કૃષ્ણવાન નગરીનાન દેસાઈ, એમ. એ. ૨૫૭

કાવ્ય તરંગ.

સ્વદેશ ધર્મ
માતા-તત્ત્વ.

રા. રામગોદનરાય જશવતરાય ૨૬૪
રા. નર્મદશંકર હરગોવિંદ શુક્લ, ૨૬૫

ઉગતા વર્ષમાં અમારી આકાંક્ષા.

રા. રમણીકલાલ અમૃતભાવ મહેતા, ૨૬૫

અરિત્ર માળા

બક્ત દાહરામ

રા. શતિલાલ છાત્રવાન લાખીયા બી. એ. ૨૬૭

વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર.

શુરતાકર્ણ

રા. જ્ઞેષલાલ ચીમનલાલ ૨૭૧

વિજ્ઞાનશાસ્ત્રની વૃદ્ધિ.

સ્વામીનારાયણ એમ. એ.
રા. બસીલાલ મણિલાલ મહેતા બી. એ. ૨૮૬

સામાજિક.

અરપર્યં પર્ણની ખેડકારક સ્થિતિ
નવનિત.

રા. શંકરલાલ ઘેલાભાઈ હરિદાસ, ૨૭૭
રા. શંકરલાલ ઘેલાભાઈ હરિદાસ, ૨૮૧

સરકારની રાજ્યનીતિને કેવી રીતે
પટ્ટાચી વળણ.

વાર્ષિક લેવાજમ અગાઉથી રૂ ૧-૦-૦ રપાલ ખર્ચ ૦-૪-૦

સવાજમની પહેચ.

૧૦૭ રા મીમનસાલ સાકળવદ મહેતા	સુબાઇ
૧૦૮ રા કેશવલાલ દરેશ્વરન શાંદ	સુબાઇ
૧૦૯ રા મીમનસાલ મનવલાલ શાંદ	દીક્ષાકેપ
૧૧૦ રા બુદ્ધરાજર ગૌરીચંદ	જીજ્ઞાસર
૧૧૧ રા મોદનલાલ પાર્તીદાસ દવે એમ એ એલ એલ બી સુબાઇ	
૧૧૨ રા હીચંદાસ દોશરામ ચંદ મીયાગમનગા	નવાયુરાં
૧૧૩ રા મોતીલાલ હીરાલાલ જમાનાજીવાળા (બે વર્ષના)	અમદવાદ
૧૧૪ રા ચંદ્રલાલ અબાલાલ ડોકરે	અમદવાદ
૧૧૫ રા ત્રીકમલાલ હોટલાલ	અમદવાદ
૧૧૬ રા ગીરધરજીન મોદનલાલ	ધોળગામ
૧૧૭ રા સુનીલાલ સાકળવદ શાંદ	અમદવાદ
૧૧૮ રા દરિયાઇ વદાવનરાલ	હરેશ
૧૧૯ રા ત્રીકમલાલ નાનુલાલ મોહથી	અમદવાદ
૧૨૦ રા મુગરલાલ મણીલાલ વેરા	શરધાર
૧૨૧ રા કીનાભાઇ ગરબવાલ	જીજ્ઞાસર
૧૨૨ રા અચંતલાલ પુરોતમ ઝવેરી	રાજકોટ
૧૨૩ ના મહેતા હીરાલાલ આદિતરામ	કાંચી
૧૨૪ રા ચંદલાલ અમુલલાલ મહેતા	કલકત્તા
૧૨૬ રા દાસ કલમરામ મયારામ બી એ એલ એલ બી	સુબાઇ
૧૨૬ રા રાવળ પ્રાણુદાસ પુરોતમજીવલ જર	(કાંચી)
૧૨૭ રા મોતીલાલ અમુલજીવલ બી એ	બાંચ
૧૨૮ રા કવિ ન્હાનાલાલ દલપતરામ એમ એ	રાજકોટ
૧૨૯ ના હરિલાલ મયગજી	વડવાણ
૧૩૦ રા હરીલાલ રાજરામ	અમરેલી
૧૩૧ રા અમુલજી સુવીલાલ	મહેમડવાલ
૧૩૨ રા મોતીલાલ શાંદાભાઇ સુવરવાઈજી	વડોદરા
૧૩૩ રા જીવજીલાલ ભગવાનજીવ મોદી	વડોદરા
૧૩૪ ના એકલાલ દરેશ્વરજી બી એ એલ એલ બી	નડીયાદ
૧૩૫ રા મીમનસાલ ભગવાનજીવ મોદી	વડોદરા
૧૩૬ ના અમુલજી મોદીરામ અમરિવેદી	અમદવાદ
૧૩૭ રા વડાલ ગીરધરલાલ ડોસાભાઇ	વડોદરા
૧૩૮ રા નરસીભાઇ દેસાઈ	સોજીના
૧૩૯ રા શાંતિલાલ અમુલખામ મહેતા	અમદવાદ
૧૪૦ રા રણુજીલાલ નાનુલાલ દોકરે	અમદવાદ
૧૪૧ રા અમરજીલાલ ગાંધી	અમદવાદ

ઉદ્યોગધન.

“ પેખ ઉદ્યોગિરિ દૃષ્ટિ ઉચી કરી,
“ સૂર્ય ધોમે ધોમે આમ આવે. ”

વર્ષ ૨ જુન.]

પૌષ, ૧૯૬૫

[અંક ૧ મો

દિશાવલોકન.

કોંગ્રેસના પ્રમુખનું ભાષણ, નવી સુધારાની યોજના.

સુરત ખાતે થએલા ગમખવાર બનાર પછી આ વર્ષની કોંગ્રેસ સભા અનેક પ્રકારની આગાહીઓ કરવામાં આવતી ગયા વર્ષે દરમિયાન ઉદ્યોગ અને વિનિત પક્ષને સચુક્ર કરના અનેક પ્રકારની યોજનાઓ કરવામાં આવી હતી આવા પ્રકારની કૃત્રિમ ઐક્યતાથી દેશાનુભવના કાર્યને કાયદે જવી રીતે થાત એ સમજાવું નથી બધા મુખ્ય વિષયોપરજ મતભેદ ત્યાં સચુક્રતા શી રીતે સંભવે ? કદાચ ધારો જે ઉભય પક્ષ વચ્ચે ઐક્ય કરી શકત તોપણ એ ઐક્યતા કેટલો સમય ટકવાની ? અનેક મહા કાર્યો વિશે મતભેદ હોય એ સ્વાભાવિકજ છે, તેમાં વળી રાજ્યકીય વિષયોમાં તો મતભેદ વધારે પ્રબળ થના પામે છે દુનિયામાંથી એક પણ દેશ એવો મળી નહિ આવે કે બધા રાજ્ય કીય પક્ષો ન હોય તો પછી હિંદને અપવાદ રૂપ ગણવાની શી જરૂર ? ઉદ્યોગ અને વિનિત પક્ષના મતવાદીઓ માટે આવીની લડાઈઓ છતાં કૃત્રિમ સચુક્રતા ધારણ કરી દેશાનુભવના મહા કાર્યો પાર પાડવા ઉપાયો યોજે તેના કરતાં ઉભય પક્ષ ભિન્નજ રહી પોત પોતાની મતિ પ્રમાણે દેશાનુભવના મહા કાર્યોમાં મચ્છર રહે તો મારા ધારવા પ્રમાણે હિંદી પ્રજાને વધારે કાયદો થાય એટલુંજ નહિ પણ હિંદી અન્યમત કેળવના સાર ઉભય પક્ષના અનુયાયીઓમાં પણ વિશેષ ન્યૂનિતિ રહે આવી જાતના અનેક કારણોને લીધે ઉભય પક્ષ સચુક્ર ન થઈ શક્યા તે સાર દિનગીર થયાનું કાંઈ પણ કારણ નથી આપણે તો ઉભય પક્ષને ફક્ત ઇચ્છી, ઇચ્છર પાસ એટલુંજ માગીશું જે ઉભય પક્ષની મહેનત સફળ થાઓ ને હિંદી ભાગ્યરેખા લીન પ્રતિદીન ઉદય પામે.

કોંગ્રેસમાં પ્રતિ વર્ષે ખાસ ધ્યાન એવાના યોગ્ય વિષય પ્રમુખનું ભાષણ હોય છે ને આ વર્ષે પણ પ્રમુખ ડૉ. રાજા ગિહારી યોગ્યનું ભાષણ પાછના વર્ષોના પ્રમુ

* આની અદરેખા મત તે નહીં બધા મત માટેથી એક છે.

ખના ભાષણો કરતાં કોઈપણ રીતે ઉત્તરે તેમ ન હતું. આ વર્ષના પ્રમુખના ભાષણ ઉપર મત દર્શાવતા પહેલાં આ વર્ષના બારીક સંજોગો તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ. સુરતના બેઠક કારક પણ કેટલેક અંશે પ્રથમથીજ ધારી સુકાએલા તથા દૂર ન કરી શકાય એવા બનાવો, ઉદામ પક્ષ કરતાં પણ ગરમ સભાવના “ટેરિસ્ટ” પક્ષનો જન્મ, ત્હને ઘણી દેવા સાર રાજ્ય કર્તાઓ તરફથી લેવામાં આવેલાં સખ્ત પમકાં, શી. તુરી લખાણો સાર કરવામાં આવેલી સખ્ત સિદ્ધાંતો, છાપખાનાઓ તથા પ્રત્ન-મત કળવવાનાં મુખ્ય સાધન ૩૫ પત્રો ઉપર સુકવામાં આવેલા પ્રત્યેક પ્રકારના અંકુશો, ઈ. સ. ૧૮૧૮ ના પુરાણ કાપદાના આધારે રેશના બંધીતા અમળીઓને દેશપાર કરવામાં રાજ્યકર્તાઓએ ભરેલાં અયોગ્ય પગલાંઓ, તથા આવી રીતનાં સખ્ત ઉપાયોની સાથે ‘હિંદી પ્રત્નને અંતોગ પમાડનારી નથી સુધારાની યોજના-આવા સંજોગો વચ્ચે પ્રમુખનું કાર્ય કેટલું વિકટ હતું તથા ત્હેમણી ડૉ. રાશનિહારી ધૌપ કેવી કુદેહથી બહાર આવ્યા છે તે ઉપર વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે ડૉ. ધૌપની રાજ્ય-નીતિ તથા દક્ષતા સાર આપણને સારો અભિપ્રાય બંધાયા વગર રહેતો નથી.

ભાષણની શરૂઆતમાં ઉભય પક્ષની સંયુક્તતા વિષે અશક્યતા બંદગાવી ઉદામ પક્ષ વાદીઓને સાર “ખોટા મમતીયાઓ” જાણી રખડનારાઓ” વિ. જરા સખ્ત શબ્દો વાપર્યા છે તે સંજોગ વપરાયા હોત તો સાર થાત. પણ આટલા શબ્દો બાદ કરીએ તો પછી ઉદામ પક્ષવાદીઓને પણ ભાષણ સાર કોઈ પણ પ્રકારની ફરિયાદ કરવાનું કારણ રહેતું નથી. સુરતના રમખાણ વિષે સેહેજ ઈશારો કરી પ્રમુખના ભાષણનો મુખ્ય ભાગ “નવી સુધારાની યોજના” એ લીધો છે ને આપણે પણ એ યોજના સચિત્તર આપીએ તો અયોગ્ય નહિં બહેવાય.

આ યોજના કોઈ પણ રીતે નવીન નથી. ઈ. સ. ૧૮૮૨-૮૩ માં લોર્ડ ‘રીપને આપણને રચાનિક સ્વરાજ્યના હક્કો બક્ષવા ત્યારથી હિંદમાં “પ્રત્નમત દર્શાવનારી સંસ્થાઓ” નાં બીજા શૈપાયાં છે. ઈ. સ. ૧૮૯૨ માં પસાર કરવામાં આવેલા “ઈંડીઅન કૅંસિલ્સ એક્ટ” થી પ્રત્નમતને વધારે દૃઢ પાયાપર સુકવામાં આવ્યો આવી “પ્રત્નક્રીય મત દર્શાવનારી સંસ્થાઓ” આપણને રાજ્યક્રીય લગાઈ વડેર આપવામાં આવી નથી. ઈ. સ. ૧૮૮૫ માં કેબિનેટ સર ચર્લ ત્યારથીજ એવી સંસ્થાઓ સાર આપણી માગણીઓ યર ચર્ચ. ઈ. સ. ૧૮૮૯ માં મી. જાડલોએ એ માગણીને બંધાર ૩૫ આર્થુ ને ૧૮૯૨માં ન્યારે લોર્ડ લેન્સડોન હિંદના વાઇસરોય ને લોર્ડ કોસ સેક્રેટરી એફ રેબેલ દોર ઈંડીઆ હતા ત્યારે રાજ્યકર્તાઓએ આપણી દાદ સંભળીને ન્યાય આપ્યો. ઈ. સ. ૧૮૯૨ માં “કૅંસિલ્સ એક્ટ” ના પસાર થવા પછી આપણી માગણી ધીમી પડીને ઈ. સ. ૧૮૯૫ મળીથી તે વિષે કોઈ પણ મંત્રેસના સાહિત્યમાંથી મળી આવતું નથી. પણ “રાજ્યક્રીય વિષયોમાં અંતરતા હોતીજ નથી” ને એક સંસ્થા અન્ય સંસ્થાની જરૂર દેખાડે છે. આમાં પણ આવીજ રીતે યસું. એક દશકાની અંદર દેશમાં વધેલી કળવગી તથા તે અંગે જાગૃત મંત્રેસા પ્રત્નમતને લીધે ૧૮૯૨ ની યોજનામાં ન્યૂનતા જણાઈ ને તે કારણનેલીધે ઈ. સ. ૧૯૦૪ થી આપણા અમળીઓએ, ઉદાર સંસ્થાઓ વિષેની માગણી એકત્રાર ફરીથી શરૂ કરી. જણાવતાં ખુશી ઉપજે છે ને માત્ર ચાર વર્ષની ટુંકી રાજ્ય.

ક્રીય લડાઈ પછી આપણી માગણીઓને યોગ્ય સત્કાર કરવામાં આવ્યો છે તે આપણને આપણા, બ્યાજખી હકો બક્ષાવામાં આવ્યા છે તે સાહે. જો આપણે આપણા વાઈસરોય લોર્ડ મીન્ડો તથા સેક્રટરી ઓફ સ્ટેટ ડેર ઈડીઆ લોર્ડ મોક્ષીનો ઉપકાર માનીએ તો ઓઠું નહિ. નવી યોજના અમલમાં મૂકતા જુની યોજનામાં નીચે પ્રમાણે સુધારા વધારા થશે.

૧. ઈ. સ. ૧૮૯૨ માં વાઈસરોયની કૌંસીકમાં સોળ સભાસદોનો ઉમેરો કરી, આખા હિંદને સારૂ એક ધારા સભા કરવામાં આવી તે એ ધારા સભામાં મુંબાઈ, મદ્રાસ, બંગાળ, વલ્લ્ય પ્રતિ (હવે સંયુક્ત પ્રતિ) ની પ્રાંતિક ધારા સભાઓના પ્રત્યક્ષ સભાસદોને એક એક સભાસદ મોકલવાની રજા આપવાની રજા આપવામાં આવી હતી. નવી યોજના પ્રમાણે પ્રજા તરફથી મોકલવામાં આવતા સભાસદોની સંખ્યામાં વધારો કરવામાં આવશે.
૨. ઈ. સ. ૧૮૯૨ ની યોજનાથી મુંબાઈ, મદ્રાસ તથા બંગાળની ધારા સભાની સંખ્યામાં ઉમેરો કરી તે સારૂ યોગ્ય સભાસદોની ભલામણ કરવાના હક આપવામાં આવ્યા. ઈ. સ. ૧૮૯૮ માં આ હક પંજાબ તથા બર્માને પણ મળ્યા. ઈ. સ. ૧૯૦૮ ની નવી યોજના મુજબ આજ સુધી ચાલતી આવતી ભલામણને સુટશીનું રૂપ આપવામાં આવશે. અર્થાત્ આજ સુધી પ્રજા-મતની ભલામણ ઉપરથી રાજ્યકર્તાઓ નિમણૂક કરતા હતા તેને બદલે નવી યોજના અમલમાં મુકાયા પછી ધારાસભામાં બેસવા સાફ પ્રજાની પસંદગી જ બસ થશે. તેને સરકારની નિમણૂકની જરૂર રહેશે નહિ.
૩. પ્રાંતિક તથા સમગ્ર હિંદની ધારાસભામાં બહુમતી આજ સુધી રાજ્યકર્તાઓની હતી. આ બહુમતી હવે નીકળી જશે તે પ્રાંતિક ધારાસભાઓમાં પ્રજા-મતને બહુમતી મળશે. પણ આવી જાતની પ્રજા બહુમત પ્રાણી ધારા સભામાં પસાર કરવામાં આવેલાં ખીલો અમલમાં મુકાતા અટકાવવાની સત્તા વાઈસરોયના હાથમાં રહેશે.
૪. ધારાસભાઓ ઉપરાંત મુંબાઈ તથા મદ્રાસના ગવર્નરને મદદ કરવા સારૂ કારોબારી ખાતાઓ છે. આ કારોબારી ખાતામાં આજ સુધી અંગ્રેજોની જ નિમણૂક કરવામાં આવતી હતી. પણ હવે પછી તેની સંખ્યા બે ને બદલે ચારની નિમણૂક થશે તે છેમનો એક હિંદનો વતની જ રાખવામાં આવશે. બીજી આ ઉપરાંત વાઈસરોયને મદદ કરનાર કારોબારી ખાતામાં પણ જગ્યા ખાલી પડે હિંદીની નિમણૂક કરવામાં વિચાર રાખવામાં આવ્યો છે. પંજાબ, બંગાળ તથા બર્માના લેફ્ટનન્ટ ગવર્નરને પણ કારોબારી ખાતાં આપવાનો વિચાર ચાલે છે.
૫. નવી યોજનાથી બજેટ રજુ કરવાના વખતમાં પણ યોગ્ય ફેરફાર કરવામાં આવશે. બજેટ તથા પૈસા સંબંધી અન્ય ચર્ચાઓ થઈ રહ્યા બાદ તે ઉપર ફરિયાદો રજુ કરવાની તથા મત લેવાવવાના હકો પણ આપવામાં આવશે.

પણ બજેટ સંબંધી પસાર કરવામાં આવેલાં કરાવો કોષ્ટકો રીતે રાજ્યકો-
તમિતે બંધનરૂપ ગણાશે નહિ.

૬. આજ સુધી ધારાસભામાં પ્રભાષીય સભાસદો તરફથી પ્રત્યેક પુષ્ટવામાં આવતા હતા તે પ્રત્યેક પ્રથમથી રજુ કરવા પડતા હતા. નવી યોજના પ્રમાણે આ પ્રત્યેક રજુ તો કરવા પડશે પણ પ્રત્યેકના મળેલા હત્તર ઉપરથી સચિત અન્ય પ્રત્યેક હવે પછી પૂછી શકાય તે એવા પ્રત્યેક સાદે રજૂ લેવા પડશે નહિ. હુંકમાં નવી યોજના અમલમાં મુકાયા પછી પ્રભાષીય સભાસદો તે અમલદાર વર્ગ વચ્ચે અનેક પ્રકારનાં પ્રત્યેકતર શુદ્ધ થશે.

નવી યોજનાના મુખ્ય વિભાગ ઉપર પ્રમાણે છે. હવે તે ઉપર વિચાર કરીએ તો સહજ જણાશે જે કમલ નં. (૧) તથા (૨) સાદે આપણે કાંઈ ખાસ કહેવા જેવું નથી. નં. (૨) હરેક રીતે સતોષ કરક છે તે તે પ્રમાણે જે હક આપણને મળશે તે આપવામાં આપણુ રાજ્ય કર્તાઓ આપણુપર દયા નહિ પણ ફક્ત ન્યાયજન કરે છે. સુરેણીને સાદે કેવી સંરેખાઓ કરવામાં આવશે તે વિષે દાવમાં લખવાની જરૂર નથી પણ આ સ્થળે એટલું તો કહેવું જોઈએ જે મુસલમાનોને સુરેણીના ખાસ હક આપવામાં આવે એ કાંઈ યોગ્ય કહેવાય નહિ. આમ કરવાથી માત્ર જાતિ-વિરોધજન જન્મ પામવાનો. મત આપનારાઓ મુસલમાન ન હોય તો પણ સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંરેખાઓ તરફ નજર નાંખીએ તો સહજ જણાશે જે આપણા મુસલમાન ભાઈઓ આવી સંરેખાઓમાં અનેકવાર સભાસદ તરીકે બિરાજ્યા છે તો પછી એઓને ધારા સભાઓમાં યોગ્ય સ્થાન નહિ મળે એવી બીજી રાખવી તે બીજકુલ અ-કારણ છે. આશા છે જે નવી યોજના અમલમાં મૂકાતાં પહેલાં જાતિ-વિરોધ કરાવનારી બાબતો એમાંથી કઢાડી નાંખવામાં આવશે.

કમલ નં. (૩) ના સંબંધમાં મુખ્ય વાંધો કટલેક સ્થળેથી એ ઉઠાવવામાં આવ્યો છે જે ધારા સભામાં પસાર કરેલાં બીધોને અમલમાં મુકતાં અટકાવવાનો હક વાઈસરોયને ન આપવો જોઈએ. આવો વાંધો ઉઠાવનારાઓએ યાદ રાખવું જોઈએ જે આ હક કાંઈ નવો નથી. વળી દુનિયાના કોઈપણ પ્રતિષ્ઠાસ વરદે નજર નાંખીએ તો પણ સહજ જણાશે જે પ્રભાસતાક રાજ્યોમાં પણ અમુક અંકુશ સહિત આવી જતતો હકો રાખવામાં આવ્યા છે. ખુદ ઇંગ્લેન્ડમાં પણ આમજ છે. હાઉસ ઓફ કોમન્સમાં પસાર થયેલાં બીધ અમલમાં મુકાતાં પહેલાં તે ઉપર હાઉસ ઓફ લોર્ડસ તથા રાજની પદવાનગીની જરૂર છે. તો પછી હિંદ જેવા દેશમાં જ્યાં દેશાતિતિની શ્રેણિના માત્ર પ્રથમ પગથીએજ આપણે પહોંચ્યા છીએ ત્યાં આવી રીતે બીધ અટકાવવાની ચત્તા વાઈસરોયને હાથ રહે તેમાં કાંઈ ખોટું કહેવાય નહિ. જે પ્રભાષીય એકતાના શિખર સુધી આપણે પહોંચીશું, એ આપણો પ્રભાસ દરને બિન્નતા વગર નો યરો, જે આપણે દેશવત્સલતા સર્વેને બતલાવીશું તો હું નથી ધારતો જે આપણી ધારા સભાઓએ પસાર કરેલાં બીધની સામે હિંદી વાઈસરોય લાંબા વખત સુધી ચેતાનો હક ચલાવી શકે, આવી જતતો “બીધ અટકાવવાનો” હક કોઈપણ વખત ચોખ્ખો રીતે દર્શાવ્યોલા અગ્ર પ્રભાસ સામે ટકી શક્યા નથી તો પછી હિંદમાં પણ એ હકની રિયલિટી એવીજ થવાની એ નિઃસંદેહ છે.

યોજનાની કલમ નં (૪) ની બાબતમાં એજ લખવાતું જે આ કલમને બીલનું ૩૫ મળતું જોઇએ. જે કારોબારી ખાતાના સભાસદો વધારવા સારૂ બીલ થાય તો પછી હિંદના એક વતનીને અંદર સામેલ કરવાનો હક પણ એ બીલમાં શા સારૂ ૨૫૪ રીતે ન આવેલો જોઇએ । લોર્ડ મોર્લીના કહેવા પ્રમાણે હિંદના વતનીની નિમણૂક બાબત બીલમાં કંઈ પણ આવશે નહિ. નવો માર્ગ માત્ર રૂઢિ તરીકે જ દાખલ કરવામાં આવશે. ન્યાં સુધી મોર્લી-મીન્ડો જેવા ઉદારવૃત્તિ વાળા નરો હિંદપર દેખરેખ રાખે છે ત્યાં સુધી તો નવી કલમ રૂઢિ રૂપે રહેા કે બીલરૂપ થાઓ એમાં કંઈ વિશેષ નથી. પણ હિંદના કમભાગ્યે મોર્લી-મીન્ડો તે કવચિતજ આવે છે. આપણા કોઇ ભવિષ્યના “સાત્રાન્યનીતિ” ને માન આપનારા વાઇસરોય એવા પણ આવે જે રૂઢિને લાત મારી હિંદી પ્રજાને મળેલા ન્યાયી હક પાછા છીનવી લેવા પ્રયત્ન કરે આટલા સારૂ હિંદી પ્રજાને આપવામાં આવેલો નવો હક બીલરૂપ લે તો ન્હારા ધારવા પ્રમાણે ભવિષ્યમાં તકરારી સંજોગો ઉભા ન થાય ને હેમાંજ આપણું તથા આપણા રાજ્યકર્તાઓનું સુખ સંભાળેલું છે.

યોજનાની કલમ નં (૫) ને (૬) માં સમાયેલી બાબતો સાધારણ છે. બજેટ ઉપર જે કરાવો રજુ કરવામાં આવશે તે જે કે બંધનરૂપ નહિ ગણાય તો પણ હેની અસર તો થવાનીજ વળી આ ઉપરાંત પ્રત્યેના વિષયમાં પણ જે સરજતા થશે તેથી હવે પછી પ્રજામતને લાંબા સમય સુધી તરછોડી શકાશે નહિ.

આવી રીતે નવી યોજના મોટા ભાગે સંતોષકારક છે. આપણા પશુપત્રના રાજ્યકીય અમલખીઓએ એ યોજનાને સંતોષની લાગણીથી સ્વીકારી છે એટલુંજ નહિ પણ કોંગ્રેસે નવી યોજના સારૂ લોર્ડ મોર્લી તથા લોર્ડ મિન્ડોના હેમની ઉદારવૃત્તિ વાળી રાજ્ય નીતિ સારૂ આભાર માન્યો છે. હિંદનો રાજ્યકીય જન્મ ઇ. સ. ૧૮૫૮ માં થયો ઠીક એ તો ખોટું નહિ. તો પછી પરછત્ર નીચે રહી પચાસ વર્ષની ટુંકી સુદતમાં આપણે આટલા પશુ યોગ્ય હકો મેળવવા ભાગ્યવંત થયા છીએ તે બધી કીયા હિંદવાસીના હૃદયમાં ખુશીની લાગણી ઉત્પન્ન નહિ થાય. પણ જ્યારે નવી યોજના ધડાયાના સંબંધમાં કંઈ ખાસ કહેવા જેતું નથી ત્યારે તે યોજના અમલમાં મુકવાના વિષયમાં અનેક શંકાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રથમ પ્રશ્ન એજ ઉઠે છે જે નવી યોજના જે ઉદારવૃત્તિથી તૈયાર કરવામાં આવી છે તેવીજ ઉદારવૃત્તિથી અમલમાં મૂકાશે કે કેમ । ઇ. સ. ૧૮૮૨-૮૩ માં બક્ષવામાં આવેલા સ્થાનિક—સ્વરાજ્યના હકના ઇતિહાસ પ્રતિ દૃષ્ટિ નાંખીએ છીએ તો આ શંકા વિશેષ બળ પામે છે. પ્રથમ તો આ યોજના બીલરૂપે પાર્લામેન્ટમાં પસાર થતી અટકાવવા ઇંગ્લાંડમાં સખ્ત ઉપાયો લેવા માંડ્યા છે ને તે સારૂ “એંગ્લો ઇન્ડિઅન” અમલદાર વર્ગની કમીટીઓ કરવામાં આવી છે. પણ ઉદારવૃત્તિ વાળાઓની બહુમતી આગળ આ લાંબો સમય ટકી શકશે નહિ. બીલ પસાર થયા પછી બીજા અંતરાયો રહેને અમલમાં મૂકાતાં હિંદના “એંગ્લો—ઇન્ડિઅન” અમલદાર વર્ગ તરફથી નાંખવામાં આવશે એ નિઃસંદેહ છે. આશા છે જે લોર્ડ મીન્ડો જેવા ઉદાર ને ન્હોટા મનવાળા આપણાં વાઇસરોય આવા અણુસમજી અમલદાર વર્ગને ઠેકાણે લાવશે ને સર્વ રચણેથી નવી યોજનાનો યોગ્ય સત્કાર કરાવી હેને પૂરતી અંજઆયેશ આવશે.

વળી નવી યોજનાથી આપણા સંસ્કૃતિઓને તેમજ આપણે સિર નવી જવાબદારી આપી છે, અદ્ય સમયમાં નવી યોજનાને અજમાવેજ અપાશે. આને સમયે રાજ્યકર્તાઓને ખતરી મદદ આપવી એ આપણો મુખ્ય ધર્મ છે. નવી યોજનાના પેટા વિભાગો વિશે મતભેદ કરાય હશે ને હોય એજ સ્વાભાવિક છે. જ્યાં સુધી એ યોજના અમલમાં મુકાય ત્યાં સુધી એ મત ભિન્નતા દર્શાવવાને આપણને તક મળેલી છે ને તે તકનો સફળ ઉપયોગ કરી પ્રયોગ દિવ્યકારીએ આપી મહાઅમલવાળી બાબત ઉપર પોતાના મત દર્શાવવા નોંધ્યો. પણ બે આપણે આવી જાતના મતભેદવાળાં વિભાગો બાહ્યપર મુકીએ ને યોજનાને સમગ્ર રીતે નોંધ્યો તો એટલું કદાચ વિના ચાલતું નથી એ નવી યોજનામાં લોર્ડ મોર્લી ને લોર્ડ મીન્ગોની ઉદાર આમૃતિ તરત જણાઈ આવે છે. લોર્ડ મોર્લિ સેક્રેટરી થયા ત્યારથી એમને સાર અને આશાઓ બાંધવામાં આવી હતી. ખર્ચ, ખેત, તથા એડવોકેટના અનુયાયીના હસ્તકારા દિંદને અનેક ઉદાર લાભ મળ્યો એવી આશા પ્રથમથી જ રખાતી હતી. પાછળથી “ રેરીટ ” પદને દાખા દેવા સાર લેવાએમાં સર્વ પગલાંઓએ આ આશાને મદદ કરી પણ દિંદના સહભાગી દેવેક રથેથી રાખવામાં આવેલી બીતિ અ ઠારણ જણાઈને લોર્ડ મોર્લિ તથા લોર્ડ મીન્ગોના આપી રાખી દિંદી પ્રત્યક્ષ દેશાનતિની બેલોને પ્રથમ પગથીએ મહાન છે. મોટી ભેખેજ ઉદાર મદતી બીક હવે જરા દૂર થઈ છે ને પ્રથમ પગથીએથી ઉત્તરોત્તર ઉંચે મહાન રસ્તો હવે વધારે સરળ યાદ પડે એવી આશા રાખીએ એમાં કંઈ વિશેષ નથી.

પણ આવી જાતની આશાઓ ફળીજત થાય ને સાર દિંદી પ્રત્યક્ષ દેશાનેથી વ્યક્તિઓએ ઘણું કરવાનું છે. પ્રાથમિક કેળવણીની બાબતમાં એટલું લખીએ તેટલું એણું છે. પ્રત્યક્ષ જાણવાનું તથા પ્રત્યક્ષ એકતા આણવાનું મુખ્ય સાધન પ્રાથમિક કેળવણી છે, તો પછી આપણા દેશવાસે વર્ષે પ્રાથમિક કેળવણીના દેશવાસે કરશે એ પોતાનું પ્રથમ કર્તવ્ય ગણવું નોંધ્યો. એ ખરાખરા ઉચ્ચ આશય છે ને જ્યાં સુધી દિંદની કેળવણીના પુરો પોતાના અત્યંત બંધુઓને પ્રાથમિક કેળવણીનાં મોર્ડ ફળ અપાડશે નહિ ત્યાં સુધી એક પ્રત્યક્ષ મહાન કાર્ય કરવા આપણે લાપક કહેવાઈશું નહિ. જણાવતાં મુશી ઉપર છે ને કેવિસે પણ પ્રાથમિક કેળવણી વિશે કાવ્ય પસાર કર્યો છે ને રાજ્યકર્તાઓને આપ્યા દેશમાં પ્રાથમિક કેળવણી મદદ ને ધીમે ધીમે રચિયાત કરવા વિનંતિ કરી છે. મહારા ધારવા પ્રમાણે માત્ર કાવ્ય કર્યો આ કાર્ય પાર પડવાનું નથી. પ્રાથમિક કેળવણીના દેશવાસે કરવાનું કર્તવ્ય એટલું રાજ્યકર્તાઓનું છે તેટલું જાણકારથી પણ વધારે આપણું છે. વળી કેળવણીના દેશવાસે આપણું તો કાવ્ય સચવાશે એટલું જ નહિ પણ “ સ્વાર્થ સરશે. ” તો પછી આપણા કેળવણીના વર્ષે એ કાર્ય થા સાર ઉપારી લેવું ન નોંધ્યો. આશા છે એ આ વિષયપર આપણે વિશેષ લક્ષ આપીશું ને આપણા અત્યંત બંધુઓને તરફની આપણી પવિત્ર ફરજ આદર કરવામાં નિર્મયક સમય માળીશું નહિ.

નવી સંધારાની યોજના ઉપરાંત પ્રમુખે આપણમાં રાજ્યકર્તાની મુકરમદાઓપર આપણું ક્યાન એટલું છે. રાજ્યકર્તાઓની આ નીતિને પ્રમુખ પસંદ કરતા નથી ને હોને સખત બાપમાં વજોડી કહાડે છે. આવી જાતની રાજ્યનીતિ અસાધિ સમાચરને મદદ

ઉલટી વધારે છે. “સ્વાત્મ ભોગી” થવાનું કાર્ય આથી પણ સહેલું થઇ પડે છે. ને બે ચાર રાજ્યદ્રોહી લખાણો લખ્યાં એટલે રાજ્યકર્તાઓ એ લખનારને ન્યાયાસનો આગળ ૧૨૪ એ કલમ પ્રમાણે ઉભો કરે છે ને તેના તુરંગમાં જવાથી પ્રભ એને “સ્વાત્મ ભોગી” ગણી લે છે. આવી રીતે રાજ્યદ્રોહી લખાણો સાથે તુરંગમાં મોકલવાથી જે કોઈને પણ તુકસાન થયું હોય તો તે આપણા રાજ્યકર્તાઓને જ છે. ડૉ. રાશબિહારી ધોપના કહેવા પ્રમાણે “લેખ ગમે તેટલો તીવ્રો તથા સખ્ત હોય તો પણ જ્યાં સુધી રાજ્ય કારભાર સારો હોય ત્યાં સુધી એ લેખ લેશય પણ અસર કરતો નથી.....રાજ્યકીય હિલચાલ કરનારાઓની મુખ્ય ચાવી રાજ્યકર્તાઓની છદ્દ છે.....ઉદાર સરકાર લોકોને હમેશાં વિનીતજ બનાવે છે.”

આ પછી પ્રમુખે બંગાળના વિભાગપર આપણું લક્ષ દોર્યું છે. દેશમાં નવી હીલચાલને લોડ કરજનની રાજ્યનીતિથી નવું બળ મળ્યું છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. લોડ મેકડોનલ્ડના કહેવા પ્રમાણે “ધ. સ. ૧૭૫૭ માં ક્લાઈને પ્લાસીના રણક્ષેત્રમાં ફતેહ મેળવી ત્યારથી આજ સુધીમાં હિંદી કારોબારમાં થયેલી સૈથી મહાન બૂલ બંગાળના વિભાગની છે.” લોડ મોર્લિંગે પણ એ વિભાગને વખોડી નાખ્યા છે. તેમ છતાં પણ એ બૂલ હજી સુધારાતી નથી એવું કારણ સમજાવું નથી. “બૂલ સુધારવી” એ કાંઈ નમ્મળાઈનું ચિહ્ન નથી. એથી તો ઉલટું ઉદાર દિલને નહોતું મન દેખાશે. બંગાળને પણ યુબાઇ તથા મદ્રાસની માફક એક પ્રાંત બનાવી તેના પર અમલ ચલાવવા એક ગવર્નરની નિમણૂક કરવામાં આવે તો બધા સવાસનો ફર્યો નિકળી જાય ને અશાંતિનું મુખ્ય કારણ દૂર થાય.

ભાવણુમાં મુખ્ય બાબતો ઉપર પ્રમાણે છે. ઉપર પ્રમાણે બનેલી હકીકતો તથા તે ઉપરના પોતાના વિચારો દર્શાવી પ્રમુખ ઉપસંહારમાં ભવિષ્યમાં શું થશે તેની આગાહી કરે છે. ઉપસંહાર પ્રમુખનાજ શબ્દોમાં આપીશું તે ઠીક પડશે. “ભવિષ્યની કોએસના પ્રમુખો લશ્કરી ખર્ચ કમી કરાવવામાં ને એ ખર્ચ ન્યાય સર વહેંચવામાં દેશને મુબારકબાદી આપવા શક્તિમાન થશે. નહને આશા છે જે તેઓ ઉંચી નોકરીઓમાં અગ્રેજોને બદલે હિંદીઓને દાખલ કરાવવા, પ્રાથમિક કેળવણીનો વિશેષ ફેલાવો કરાવવા, જમીનની મહેસુલમાં વધારે ઘટાડો કરાવવા, હિંદની ગરીબ પ્રજા પર બોનસ મીકોનો કર બીલકલ કહાડી નંખાવવા ફતેહમંદ થશે.....વળી બ્રિટિશ છત્ર નીચેના બીજા દેશોમાં હવે લાંબા સમય સુધી હિંદીઓને અનિચ્છિત પરદેશી તરીકે ગણવામાં આવશે નહિ.....ધ. સ. ૧૮૧૮ નો ૩ જે કાયદો—લાંબા સમયથી નાશ કરવા યોગ્ય ટુક મુદતમાં દૂર કરવા માટે દેશને તેઓ મુબારકબાદી આપશે.....નહને આશા છે જે કોઈ ભવિષ્યનો પ્રમુખ શ્રોતાઓને કહેશે જે રેકનીકલ કોલેજોની સ્થાપનાથી તથા વધારવામાં આવેલા નહેર કામથી હિંદમાંથી દુષ્કાલ જતો રહો છે અને સમય જતાં પ્રજા આધુનિક રાજ્ય બંધરથા કરતાં ચઢિયાતી લેખાશે અને સ્વરાજ્યને યોગ્ય પોતાને આપીત કરશે ત્યારે ઇડીઅન નેશનલ કોએસનો કોઇ “પ્રુસપુશાલ” પ્રમુખ એકત્ર થએલી પ્રજાને હર્ષના અવાજે વચ્ચે બ્રિટિશ છત્ર નીચે સંસ્થાનેના જેવું રાજ્ય હિંદને મળ્યાના સમાચાર અપશે.”

સ્વદેશ ધર્મ.*

રાગ લાવણી.

મહારી ભારતી ભૂમિ એક-અલેદન, એ મુજ થદા છે,
મહારી ભારતી નિજ ખાલકની પ્રિયમેધા, ઉર થદા છે;
મહારી ભારતીના ઉપદેશ સુદિવ્ય વિશે દદ થદા છે,
મહારી ભારતી ઠેરી સંતતિ-સંતર્વારોમાં થદા છે.

ઉચ્ચ, પવિત્ર ગિરિધર રસિત ભૂમિ અજયથશુ થદા છે,
સાગરનો ઉછરંગ સુહાવન જનનિ ષળમાં થદા છે;
સુગિની સૌન્દર્ય વાણી-કુલ ગરણુભયીમાં થદા છે,
માતૃભૂમિ અત્યેક કલ્પે પાવનકારી, દદ થદા છે.

ભારતીનાં પ્રાચીન તતુજની ભરમ હેવન, મુજ થદા છે,
એ પૂર્વજના પિંડ થદીજ ખનેલ શરૂર મુજ, થદા છે;
સર્વ કાળ ને સકલ વર્ણના ભારતી-ઐક્યે થદા છે,
ભિન્ન ધર્મ, નાતિ, પણ ભારતવાસી બન્ધુ, એ થદા છે.

દુનિયાંના સગપણુથ ય ંહાલા દિવ્ય પ્રજાત્વે થદા છે,
ભારતીના સોનેરી ભૂત, તેજસ્વી ભાવિમાં થદા છે;
બન્ધુઓની દેશભક્તિ, નાતિ, ધર્મ, વીર્યમાં થદા છે,
ખેડેનોની કેમળતા, ત્યાગ, સુપવિત્રતામાં થદા છે.

ભારતી ભૂમિ અથેજ અમારું હેવન મરણુ, દદ થદા છે,
ભારતીમાં એકજ કર્તવ્ય, પ્રજાત્વ, ભાવના, -થદા છે;
ભારતીનું સેવન સર્વસ્વજ, હેવન પ્રાણુમુજ, થદા છે,
ભારતી એયા ! તુજ આશીષ કલ્યાણુકારી હો, થદા છે.

માયા-તંત્રી-(મુગ્ધા)

(A Sonnet)

(વસંતતિલકા)

લાઠી.

તા ૨૪ ૧૧-૦૮.

પુષ્પે નમેલ વિટપો^૧ હસતી દુભોની
આવી ઉધા તિમિરહાર^૨ અનેક ખોલી
તે માહિ વાયુ લહરી છદને^૩ હસાવે.
વિહંગ ગાન કરતાં નભમા ઊડે છે. ૪

ઠહેતી સરિત વીચિથી^૪ કરી મંજુ ગાન
તહેમાં સુવર્ણ પ્રતિમા રવિની સુહાય
ધારી વીણા કર વિષે, તટ બેઠી મુગ્ધા
વેરાય સ્મિત મુખથી કઈ મન્દ તહેના. ૮

તંત્રી^૫ હસાવો સુરથી જગને રમાડે
વિશાળ ચિત્ત પટમાં મૃદુ ગાન રેડે
વિષ્ણુલ વિશ્વ ધરતું સુરઃમંજુ તહેના
ત્યા બોમ અંક અથડે પડઘા પડંતા ૧૨

મુગ્ધાનું ગાન સુણતા સહુ લુપ્થ થાતા
અંબાય લોક સઘળા દગ બિમ્બથી ત્યાં ૧૪

ઉગતા વર્ષમાં અમારી આકાંક્ષા.

હું જીવ છું શું સ્વાર્થ છું ? નહારી શી આકાંક્ષા છે ? સ્વાધાનુ શું છે ? ક્યા સ્વા
ધર્શ ? કોને સ્વાધર્શ ? શબ્દમયી જગતમા નહાર સ્થાન ક્યા છે ? ક્યા જર્ધશ ! ઝાની પાસે
જર્ધશ ? કોને સ્વાધર્શ ? તે કોણુ આપશે ?

અનત રાત્રિના ગૂઠ તિમિરમા આ જીવતમાની આકાંક્ષાનો ધ્વનિ ક્યાં મળી

૧ ડાળીઓ ૨ અધકારના પડો. ૩ પાંદડાં ૪ નદીના તરંગથી ૫ વીણા.

ભય છે ? ના ના, મળી જતો નથી. એવિ આ જગતમાંથી ખીલ જગતમાં ભય છે. કર્મદ્રિષ્ટીની કઠોર સાધના ત્યાં જમણા વેગથી દોડે છે. દિવસ અને રાત પણ સાંજ ભય છે. દિન રાત સાધનાનાં ગાન ગર્જે છે. દિન રાત કર્મનાં નિશાન ઉડે છે. દિન રાત વૃદ્ધિ છે. કોણ કહે છે ભય છે ? કોણ કહે છે કે પરાજય છે ? કોણ કહે છે કે આ સર્વનો અંત છે ?

હું જાણ છું; મ્હારી શી આકાંક્ષા છે ? ઉચ્ચુક્ત આકાંક્ષા તમે મુક્ત વાયુની માફક મુક્તિ, સ્વાધિનતા. આ બધું કાગચારમાં રહી હું મારા મનુષ્યત્વને સંકુચિત કરવા મ્હાનો નથી. સ્વાધિનતાના સ્વચ્છ વાયુ ! મ્હને મુક્તિની દિશા તરફ લઈ જા. એજ હું મ્હાલું છું, એજ મ્હારી આકાંક્ષા છે. કર્મની સાધનાથી મ્હારા સકલ બંધન હિત કરી મ્હને મનુષ્ય કર. એજ મ્હારી વાંછના છે. મનુષ્યત્વની મ્હારી આકાંક્ષા છે. હું મ્હારી ચિત્-વૃત્તિની સમ્યક્ સ્પૃત્તિ સાધ્ય કરીશ.

સ્વેચ્છાચારના નકામા બહુજાટથી મ્હારું મનુષ્યત્વ સંકુચિત ન થાય અને કલ્પના શક્તિ તમારી મારફત પરિચલિત ન થાય એવી સ્વાધિનતા હું મ્હાલું છું. હું પોતાને અને મ્હારા બધુઓને મુક્ત થવા ઇચ્છુ છું. લાંબાં લાંબા વાગ્ય જાળની મ્હને જરૂર નથી હું મ્હારી વિચાર શક્તિનો; કાર્યપરાયણ શક્તિનો હિસાબ કરી ખર્ચ કરીશ. જીવન વિદ્યા શુભાવીશ નહિ. મ્હારા હેતુને સ્પર્શ કરીશ, મ્હારા ઉદ્દેશ્યને સાધ્ય કરીશ. જન સમૂહમાં ઘેટાંની માફક દોરવાઇશ નહિ. ઉચ્ચતમ કલ્પનો-ઉત્કર્ષપંથનો-અનુ-ગામી ચર્ચશ. મ્હારી વિચાર શક્તિ, કાર્યપરક શક્તિને મ્હારી દાસી કરીશ. કર્તવ્ય અને કર્તવ્ય હીનતાની સીમાના પથપર ચાલવું હોડી ઇર્ષ્ય. ઉજ્જવલ માર્ગમાં રથ મગ્ન પગથી નહિ, પણ દ્રઢ પગલાં ભરી આગળ વધીશ. મ્હારું ઇષ્ટ પ્રાપ્ત કરી. મ્હારી સ્વાધિનતા-મુક્તિ-મેળવીશ એજ મ્હારી આકાંક્ષા એજ મ્હારી ઇચ્છા છે.

જીવનની આકાંક્ષા કદી વ્યર્થ ચલી નથી, કરી રાકાતી નથી. હું મ્હારું કર્માનુયાયી રૂળ ભોગ કરીશ. હું મારી સાધનાનુયાયી સીદ કરીશ. તમે આડા આપનાર વરણ કોણ ? જેઓ આવશે તેને સંજો લઈશ. બાધ કરશે તેને 'વિવેક' કુદિથી દૂર કરીશ. એજ મ્હારી વાંછના ! એજ મ્હારી ઇચ્છા ! જેને લીધે અનંત બ્રહ્માંડ આવે છે તેનાથીજ મ્હારી વાસનાને સ્પૃત્તિ મળે છે.

આજ મહે' સાંભળ્યું; શું' સાંભળ્યું ? આજ મ્હારા કાનમાં મધુર બંસેલી નાદ થયો. એ નાદથી હું સુધા થયો. શા નાદ થયો ? " ઉત્તિષ્ઠત જાગૃત પ્રાપ્ય ધરામિ જોષ્ઠત " મ્હારી જગૃત યવાની ઇચ્છા હતી. હું જાણ્યો છું. મ્હારી આકાંક્ષા પણ તે-જોના હૃદયને સ્પર્શ કરે છે. મ્હારી સાધનાપર તેઓ આસિવાદ ધર્મોવે છે. હું જાગૃત થયો છું હું કર્તવ્ય રસિક થઈશ. હું મ્હારા દેશ બાંધવોની સેવા કરીશ. દેશની સેવા કરીશ. મુક્તિ સ્વતંત્રતા મેળવીશ ત્યાં સુધી હું યોજીશ નહીં. એજ મ્હારી આકાંક્ષા એજ મ્હારી ઇચ્છા-એજ મ્હારી વાંછના છે.

ભક્ત દાદુરામ.

આ માસિકમાં અસાર સુધીમાં મહાન તત્ત્વવેત્તા, ખગોળવેત્તા, શોધકો, અને રાજદારિઓનાં જીવનચરિત્રો પ્રગટ થયેલાં છે, પરંતુ આ વખતે જે જીવનવૃત્તાંત આપવામાં આવ્યું છે, તે તદ્દન જીવદાન પ્રકારનું છે. આ ચરિત્રનો નાયક નથી કોઈ પ્રસિદ્ધ મન્યકાર કે નથી કોઈ જગત્ માન્યકવી; તેમજ તે નથી કોઈ રાજ્યકૌસ્લય મહાત્મા કે શરવીર યોધો, છતાં એના સરળ સામાન્ય જીવનતાં જીવનમાં એક પ્રકારની ભવ્યતા છે. દેશોદ્ધારને માટે દાસ સુધીમાં જે કાર્ય કાર્ય થાય છે તે, ઘણે અંશે ભણેલાંને વધારે ઉત્તત કરવાને અથવા તો આગળ વધેલી કોમોને વધારે સંસ્કારી બનાવવાને વારતે થ. એલાં માલૂમ પડે છે. પરંતુ સામાન્ય જનસમૂહને હજી સુધી ખાસ લાભ ભાગ્યેજ થયો છે. અભણ અને પછાત પડેલા વર્ગને કળવવા, સુધારવા, અને નીતિને સારું ચઢાવી સુખી કરી, તેમનું જીવન સફલ થાય, તેનું કાર્ય હજી સુધી આપણા ઇલાકામાં આરંભાયેલું જેવામાં આવતું નથી. જે કાર્ય વિદ્વાન લોક માન્ય પુરોધાથી પણ જવલેજ થયું છે, તે કાર્ય આ ભક્તે આરંભ્યું છે. જનસમૂહના હિતાર્થે એક મનુષ્ય કેટલું કરી શકે છે, તેનું ઉત્તમ દર્શાવેલું વિધિવિધ વ્યવહારીક શુદ્ધિજળ ધરાવનાર ભક્ત દાદુરામના જીવનચરિત્ર ઉપરથી જણાય છે.

દાદુરામ મહારાજનો જન્મ ક્યારે થયો તેતો તે પોતે પણ જણતા નથી; પણ આશરે છપ્પન અઢાવન વર્ષ થયાં હશે એમ તેઓનું કહેવું છે. તેઓ ન્યાતે ધારાળા અથવા કોળી છે. એમનો જન્મ નડીયાદ તાલુકાના અઘાલી ગામમાં થયો છે. આવા પ્રુણે ખોવાયે જન્મેલાની વંશાવળી કે આપદાદાની કારકીર્દીમાં પણ આપણને ખાસ જણવાનું ભાગ્યેજ મળે. પણ એટલું તો નક્કી કે તેમના પિતાનું ભજનકીર્તન તરફ લક્ષ જરા વધારે હતું. 'વળી પુત્રના લક્ષણ પારણામાંથી' એ કહેવત પ્રમાણે દાદુરામને નાતપણુ થીજ ભજનકીર્તન કરી પોતાના વર્ગના લોકને સારે રસ્તે ચઢાવવાની ઇચ્છા થયેલી જણાઈ આવતી. તેર ચૌદ વર્ષની ઉંમરમાં તેઓએ એક ગુરૂ પાસેથી થોડુંક હિંદુશાસ્ત્રનું તથા ભાષા તુલસી ગુજરાતીનું જ્ઞાન સંપાદન કર્યું; તથા ભજનકીર્તન કરતા પણ શીખ્યા. ૨૦—૨૫ વર્ષની ઉંમરથી તેઓ આવાં ભજનીયા ગાવામાં, અને એકતારા સાથે કીર્તન કરવામાં વખત ગાળતા, ભજન કરતાં જે વખત વધે તેમાં ગામઠીઆ અંબણ અને હલકી વળુના લોકોને સદુપદેશ કરતા. ગામે ગામે ઉપદેશ કરતા હતા. આ ઉપદેશમાં તેઓ ચોરી નહીં કરવાની તથા પ્રમાણીકપણે ધ ધો કરવાની શીખામણુ દેતા. તેમની બોલવાની ઢબ તથા તેમની ભવ્ય આકૃતિને કીધે એમની શીખામણુની ઘણી અસર થતી. આ રીતનું એમનું જીવન છેક હમણાં થોડા વર્ષ પહેલા સુધી ચાલ્યા કરતું. 'ઉદર નીર્વાહની ચિન્તા આવા સંતને વિદુસ્તાનમાં ભાગ્યેજ રહે છે. તે પ્રમાણે ભક્ત દાદુરામને પણ ચિન્તા ન હોય તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. દાસમાં જ્યાં જ્યાં દાદુરામ મહારાજ ભવ્ય છેલાં માણસની કંઠ બાજે છે. પૈસા નારીયેજ તથા અનેક પ્રકારના પ્રસાદનાં ફગલા થાય છે. આ સર્વ ચીજો ઘણે ભાગે દર્શનાર્થે આવેલા મનુષ્યોને વહેંચી દેવામાં આવે છે. પોતાને વારતે તો

તેઓ હલકા સાધારણ ખોરાકજી ખસંદ કરે છે. આજકાલના અનેક પાખંડી સાધુઓ પૌતાના ભક્તોના ખર્ચે મીઠાજ ને મોજ મગાહ ઉઠાવે છે અને દરેક જાતના અનાચાર કરે છે. તેમનાથી તદન વિરહ આ ભક્તના આચાર વિચાર તથા રહેણી છે. ગામડીઆઓ તો તેમને દેવાંશી ગણીને યુગ્મે છે. અને તેમના વચનને વેદ વાક્ય પ્રમાણ તરીકે માને છે. તેઓ આઠલા બધા માનીતા હલકી વર્ણના લોકોમાં છે એટલુંજ નહીં, પણ વાણીઆ સાક્ષણ વીગેરે પણ તેમની પાસેથી ઉપદેશ લેતા આવે છે. અને તેમની કંઠી બંધાવે છે. આ પ્રમાણે દિવસે દિવસે તેમની સરા થણી વધતી ચાલી છે અને હવે જે-મણે તેમના છવતનું ખરેખર ઉપયોગી કાર્ય જાણે કે અજાણે આશરે પાંચ ૭ વર્ષ થયાં હાથમાં લીધું છે.

ગરીબ અને જાતે પણ “હલકી વર્ણના” હોવાથી પૌતાના વર્ણના મનુષ્યોના કુ-ગણો તેઓ સારી રીતે જાણતા; તેમાં વળી ગ્રામે ગામ ફરી ભજન કરવામાં તેઓ ગરીબ વર્ગના ગાઢ પરિચયમાં આવતા, એમના સુખ દુઃખમાં અંતઃકરણ પુર્વક માન લેતા. તેથી તેમની ખરેખરી હાલતનો પાકો ખ્યાલ પૌતાના મનમાં આજીવે હતો. પૌતાના લાંબા વખતના ઉપદેશથી અને ભજનશીર્ષનથી, લોકોનો ભાવ, તેમના ઉપર વધતો ગયો, અને તેનો તેમણે પૂર્ણ લાભ લઈને પૌતાની જાતના લોકોની કુખી હાલત સુધારવાનો પાકો નિશ્ચય કર્યો.

‘સદર્શન’ નામના ગ્રંથમાં પ્રખ્યાત લેખક રામાઈય લખી ગયો છે કે, “મનુષ્ય જાતના સુધારાના ઇતિહાસની શ્રેણીનું પગથીયું” તપાસતા જશો તો તે, વિરહતાલ કોટ, અને વિનના કોટ તોડી ખસેડી પાડીને ચણવામાં આવ્યું છે એમ જણાશે. ” એ પ્રમાણેજ ભક્ત દાદરામને ગાર્ગ સહેલો નહોતો. તેમજ અજાનતાના પ્રાપ્તિના સમયમાં વહેમી અને પાંખંડી લોકોને વધારે માન મળે તથા સમજી અને રેશની ઉન્નતિ માટે વિચાર પૂર્વક સુધારા સુચનારનો સામાન્ય લોકો તરફથી યોગ્ય સહાર ન થાય એટલુંજ નહીં પણ તેમની હાંસી થાય, નીંદા થાય એ સ્વભાવિક છે. દાદરામને જે ગર્જના લોકો સાથે પ્રસંગ પાડવાનો હતો તે તદન અજાણ અજાન ગરિબ અને વહેમના પાસમાં બંધાયેલાં હતાં. તેથી તેમણે પૌતાના પગલાં પછીજ સંજાગથી ભરવા માંડ્યાં. પહેલાં તો તેમણે ધીમે ધીમે દરરોજ સવારમાં ન્હાવાનું અને ઇશ્વર ભજન કરવાનું, શીખવવા માંડ્યું. આમ શરૂવાત કરવાના કારણમાં તેઓ કહે છે કે મનની નિર્મળતા સુધારવાની શુદ્ધતા શીવાય આવતી નથી, અને ઇશ્વર ભજનમાં મન અને તન બેની શુદ્ધતા જોઈએ. આ તેમના ઉપદેશને અમલમાં મુકવાને તેમણે જે લોકો ન્હાવા વગર આવે તેમને દર્શન ન આપવાનો અને ભજન નહીં કરવાનો દરજ્જા કર્યો. ગદારાજના દર્શન વગર અને ભજન ઉપદેશ સંજાગજી વગર તો આશ્રેજ નહીં, તેથી ન્હાવાનું અને ઇશ્વર ભજન કરવાનું તેમના ગ્રંથોમાં રહ્યું. ખરે તેમણે જોયું કે એક ચીજનો વરાખર અમલ કરવાનું તેમના ગ્રંથોમાં રહ્યું. ખરે તેમણે જોયું કે એક ચીજનો વરાખર અમલ થાય છે ત્યારે બીજો વિષય હાથમાં લીધો. તેઓ સારી રીતે જાણતા કે આ ગરીબ અને ગાંધે વર્ગની પાપમાલોનું મૂળ દારૂનું વ્યવસ્થ છે, અને જ્યાં સુધી તે દારૂ ચડ્યું નથી, ત્યાં સુધી બીજા કોઈ પણ સુધારાની આરા રાખવી એ ફાગલ છે. ધીમે ધીમે આ ભક્તે દારૂ નહીં પીવાનો ઉપદેશ કરવા માંડ્યો, અને જે કોઈ તેમની પાસે આવે તેને દારૂ નહીં

પીવાની શીખામણ આપવા માંડી. વધારામાં તેમને દરેક ન્યાત પાસે ધારા કરાવરાવ્યા કે, જે કોઇ દારૂ પીએ તેને ન્યાત પ્હાર મુકવો, અને તેની સાથે કોઇ પણ જાતનો વ્યવહાર રાખવો નહીં. દારૂ પીનારનું પોતે પણ ન્હાં નહીં જોતાનો તથા ઉપદેશ નહીં આપવાનો ઠરાવ કર્યો. ન્યાત તરફથી બહીષ્કાર અને કડક મરજી સહેવાય તેમ ન હતું અને તેથી ધીમે ધીમે વધીને હાલમાં એવી સ્થિતિ આવી છે કે આ વર્ગમાંથી કોઇ રડરે ખડયો દારૂ છાનો છપનો પીતો જણાય છે. ખેડા જીલ્લામાં હાલમાં દારૂનો ઉપાડ ધણેજ ઓછો થઈ ગયો છે. દરરોજ સવાર સાંજ જે દારૂના પીઠાં આગળ લોકોની ઠક ખાતરી લાં હાલમાં ઉજડ જણાય છે, અને તેનું મૂળ ભક્ત દાદરામજી છે. જે દારૂ નિષેધનું કામ ભણેલા અને વિદ્યાનુ પુરૂષોને પુના વિગેરે સ્થળોમાં કરવું ભારે થઇ પડ્યું તે કામ આ ભક્તના ભજન કીર્તન અને ઉપદેશથી ધણે અંશે સફળ થયેલું જોવામાં આવે છે. દારૂ પીનાર છાકટાઓને તેઓ પોતાની પાસે આવવા દેતા નથી, અને તેમને તેમની ન્યાત તરફથી દાદરામના કલા પ્રમાણે ભારેમાં ભારે સજા કરવામાં આવે છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે આ ભક્ત ખેડા જીલ્લામાં કેટલી લાગવગ ધરાવે છે તથા તેમનું લાં કેટલું માન છે.

શુદ્ધિ શક્તિનો ઉપયોગ બહુ વિરતૃત તથા અધિક રચાયી હોય છે. તેમાં પણ વિભાગ હોય છે. કોઇ રાત્રી સેવા દ્વારા, કોઇ લોક સેવા દ્વારા, કોઇ ભાષણ દ્વારા, કોઇ લેખન દ્વારા, શુદ્ધિ શક્તિનો ઉપયોગ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. ભક્ત દાદરામે સામાન્ય જન સમૂહની સેવા કરવી ને પરમપદ પામવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. દારૂ પીનારને દારૂથી દૂર કરી તેમને ગૃહસંસાર સુધારી જીવંતી સુખી કરી હવે તેમણે ચોર લોકોને ચોરી અને હુટકાટ કરતાં અટકાવીને નીતિથી અને પ્રમાણીકપણે ધંધો કરવાને ઉપદેશ કરવા માંડ્યો. અને તેમાં પણ તેઓ ધણેક અંગે ફતેહમંદ નીવડ્યા છે. ખેડા જીલ્લાના ધારાળા લોકો ચોરી અને લૂંટકાટ કરવામાં મગધુર ગણાતા, ચાલતી આગ ગાડીએ ચઢી ડાળા તોડતા, અને સરકારના જામી છતાં ખેતરો લૂટતાં અને ઘર ફાડતા. વળી ખુન પણ કરવામાં પાછી પાની કરતા નહીં આવા લોકોને સુધારી ચોરી કરતા બંધ કરી ખીજે રસ્તે ચઢાવવાનું માન આ પુરૂષને છે. હાલમાં સરકારી આંકડા ઉપરથી માલૂમ પડે છે કે ખેડા જીલ્લામાં ચોરી તથા લૂંટકાટ ઓછી થઇ છે. અને જેણે ચોરીઓ કરી છે તે દાદરામના અનુયાયીઓ હોતા નથી. તેઓના આ પ્રસંસાપાત્ર કામને માટે સરકારથી પણ તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવ્યો છે. ચોરી કરનારને ત્રણ વર્ષ સુધી ન્યાત પ્હાર મુકવાના ઠરાવ તેમણે દરેક ન્યાત પાસે કરાવરાવ્યા છે. વળી તે ઉપરાંત જે માણસ ચોરી કરે છે, તે માણસને બીજા અનુયાયીઓ શોધી ઠહાડી દાદરામ પાસે સજા કરાવવા લાવે છે ત્યાં તેનો ન્યાય થાય છે. અને વ્યાજબી દંડની કે ન્યાત પ્હાર રહેવાની સજા કરવામાં આવે છે. આ સ્થળે એટલું કહેવું જોઈએ કે એમની ન્યાય શુદ્ધિ ધણી તીવ્ર છે. અને ખરતિ ખર્ચ કહેવામાં જરા પણ પક્ષપાત કરતા નથી. આમ હોવાથી લોકોની શ્રદ્ધા પણ ધણી રહે છે. ખાનગી કજીઆના સુકાદા બન્ને પક્ષકારોને સંતોષ થાય તેમ આપે છે. સાધારણ કજીઆમાં તો આ વર્ગના લોકોએ કોર્ટમાં જવાનું માંડી વાળ્યું છે. અને દાદરામ ન્હારાજના નીવેડાથી સંતોષ માને છે. લવાદી સુકાદાનું આ એક સ્વરૂપ તરીકે આપણે આ રીતને માનીએ તો કશું જોડું નથી.

યોરી અને દારૂ મે જાધે કરવામાં થયે અત્રે સફળ થવા પછી ભક્ત દારૂમાં આ પછાત વર્ગને કેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. તેને સારૂ મે ત્રણ ન્હાના ગામમાં રાત્રિ-શાળા જેવું કાંઈક કર્યું છે. ત્યાં અગ્રાડી ન્હેનતુ લોકો રાતના મળે છે, અને શિક્ષકની દેખરેખ નીચે પાંચતાં લખતાં શીખે છે. આવી એક શાળા આણંદ પાસેના યોરીઆવી ગામમાં છે. ત્યાં આશરે ૨૫ થી ૩૦ ન્હોટી ઉમ્મરના માણસો ભાગ લે છે. કેળવણી-થી આ લોકોની સ્થિતિ સુધરશે એમ તેઓ એક કેળવણેવા માણસની માફક માને છે, અને તેને સારૂ પોતાનો ધનનો પ્રયત્ન કરે છે. હાલના વખતમાં ત્યારે સામાન્ય જન-સમૂહની કેળવણીના સંબંધમાં ગંભીર વિચાર આવે છે, ત્યારે આપણને ભક્ત દારૂમાં ની આવી કોઈ યોજના, કિન્હના સુખાખના ચિન્હ તરિકે જણાવવી જોઈએ. આ ઉપરાંત કાંઈક ફરજીઆત કેળવણી જેવું કરવાનો પણ આ ભક્ત વિચાર રાખે છે. પણ હજી અનિવાર્ય અગ્રમણેને હોધે તે અમલમાં મુશ્કેલી સકાયું નથી. પરંતુ આ લેખના લેખક સાથે થયેલી વાતચીતમાં તેઓ દુક વખતમાં ખેડુત અને ગરીબ “દહણી” વર્ણના લોકોના ઊકરાઓને કેળવણી આપવાની જાહેવણ કરવા માંગે છે. તેમનો વિચાર એક નિ-શાળ હાકરમાં હાલમાં રચાવવાનો છે, જ્યાં આ વર્ગના ઊકરાઓ રહે, અને જણે જે માણાપ પોતાના ઊકરાને આવી શાળામાં મોકલે નહીં, તેની પાસેથી અમુક ભતના દંડની સજા ફરજવાની છે. વળી આવી ભતની કેળવણીને સારૂ કોઈ પણ ભતની શી લેવામાં આવવાની નથી. આવી શાળાના નીભાવને માટે તેમને કાંઈ પણ ચિન્તા નથી. કારણ તે-મના અનુયાયીઓમાંથી ભેદમાં અવરતા પૈસા આવા ખર્ચમાં જોઈએ તેના કરતાં વધુ છે. અને વળી તેમનો લાગવગ અને સત્તા એટલી છે કે આ ખાતરમાં કોઈ પણ ભતનો વાંધો આવે એમ છેજ નહીં. જેની રીને આ ભક્ત પોતાના બીજા પ્રયત્નોમાં ફતેહમંદ થયા, તેમ તેઓથી આ બાબતમાં પણ થાય એમ આપણે અંતઃકરણ પૂર્વક ધ્વજીશું.

આ ઉપરાંત સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવામાં પણ તેઓ પ્રયત્ન કરે છે. બાળકમ કે સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી, અગ્રાંત કામમાં એકદમ વિચાર કરવો, અને પચ્ચાં ભરવાં એ તો તદન હાલમાં અસકય છે. પહેલાં કેળવણીનો કોઈ પણ પ્રકાર પ્રવેશ થાય સાર પછી આ સંબંધમાં કાંઈ થશે. પરંતુ રતુકાળની પ્રાપ્તિ પહેલાં દોકરીને સાસરે વીરણ નહિ કરવાની તેમને દરેક ન્યાય પાસે પ્રતિજ્ઞા કરાવી છે. જો કે આ ઘણી જુજ બાબત સામે છે, પરંતુ ત્યારે એ બાબત આપણે સરકારના બાર ખર્ચની હદના કાપઢા વિશે વિચાર કરીશું ત્યારે લાગશે કે આ ભક્ત પહેલાં પગથી એક મોટા સુધારાનું બીજા છે.

ઉપર પ્રમાણે તેમની જીંદગીના કાર્યનો દુક હેવાલ છે. તેમના કાર્યનો મહત્તા કે-ટલી છે, તેનો સર્વ પાંચકોને સહજ ખ્યાલ આવી જાય. આપણા દેશનો ઉદાર સા-માન્ય જનસમૂહની સુધારણા ઉપર છે, એમ તો સૌ દેશી જણે કરે છે. અને આવા જે પ્રયત્નો સામાન્ય જનસમૂહની સુધારણા સારૂ ધર્મ્યર પ્રીતે જે કાંઈ આવાં લોધિપયોગી કાર્યો કરે છે તે આપણા ધન્યાદને પાત્ર છેજ. બ્યવહારીક જીવિથી આવા જે કોઈ પ્રયત્નો સ્વાર્થ અગર પરમાર્થથી દેશોદારના કામ કરે છે, તેમનો માન સરજ કરવાને તમા બીજા મનુષ્યો પણ એવાં કાર્ય કરવાને પ્રેરણ એમ કરવાની દરેક દેશ હિતેચ્છુની ફરજ છે.

“ જે માણસો બહુ બહુ વેડે છે તે બહુ બહુ કરે છે ” એ મીલ્ટનના અભિપ્રાય પ્રમાણે આ ભક્તો વેડ્યું છે બહુ અને કર્યું છે પણ બહુ તે છતાં હજી થવું કરવાનું રહ્યું છે. એક મોટું ઝાડ કાપવું હોય તે એક પાએ કપાતું નથી, પણ ધણી મહેનતે ઉપરા ઉપરી કોઢાડાના ધા મારવાથીજ કપાય છે. તેમજ હીંમતની સાથે જુસ્સો અને આગ્રહ જે માણસમાં હોય છે તેજ જીતી શકે છે. આ ભક્તના કાર્યનું શુભ ફળ ફક્ત આ રીતે જોતાં પાંચ વર્ષમાં મળ્યું છે. હજી તો તેમના કાર્યની શરૂવાત છે. અને એટલામાં તેમના ૨૦—૨૫ હજાર અનુયાયીઓ છે. લોક વાયકાતો ૧ લાખ ગણે છે. હજી તો તેઓ નીતી, ધર્મ અને સુધારાનો પ્રચાર ફક્ત ખેડા જિલ્લામાંજ કરે છે; પરંતુ તેમનો વીચાર બીજા જિલ્લામાં પણ એ પ્રમાણે કરવાનો છે.

આ ભક્તની આટલી બધી લાગવગનું કારણ તેમના ગુણોજ છે. સસને વળગી રહેવું, સ્વતંત્રતા વેચવી નહીં, મનને દંડ રાખવું, ખોટી નીંદાથી ડરવું નહીં, બીજાના હિતને મારે આત્મભોગ કરવો, ઉદ્યોગી અને સલાચારી બનવું, તનમનની ગમે તેટલી મહેનતથી હારવું નહીં, વિદ્યા અને આવી પડતાં દુઃખોને હીંમતથી હડાવી કહાડવાં, હસ્યુખા આનંદો સ્વભાવથી રહેવું, ગમે એવી અકાળમજામાં પણ સમ્મતા છેલ્લી નહીં અને લોકોપયોગી કાર્યમાં પરમાર્થ બને તેટલું કરવું, એ આ ભક્તજનના આસ ગુણો છે.

આ દુનિયાપરનાં કર્તવ્ય પરાયણ મનુષ્યોનાં જીવનવૃત્તાન્તો આપણને પોતાના દૃશ્યતથી કર્તવ્ય પરાયણ થવાનું અને પ્રજાની ઉન્નતિ મારે ઉદ્યોગ કરવાનું સીખવે છે. તેમજ તે આપણને આજસુ તથા એકંદ્રપેટા સાર્થક થતાં અટકાવે છે. આપણા કુટુંબ અથવા સંબંધીઓ તરફ જેમ આપણે ફરજો અદા કરવાની છે, તેમ બીજા મનુષ્યો તરફ પણ બંધવવાની છે. ભક્ત દાદુરામના જીવનચરિત્ર ઉપરથી આ શિવાય આપણે ધણુંક મનન કરવાનું છે. ભક્ત દાદુરામનું યથાશક્તિ ક્રાંતિકથન કરી ન્યાય આપવો એ આ લેખકની શક્તિની પહાર છે. પરંતુ આપણે એટલું ઇચ્છીશું કે આવા ઉદાર દિલના પુરુષ મહાત્માને પણ ચાલનારા અનેક મનુષ્યો યાવ અને હીંદુસ્તાનને અધિકારમાંથી મુક્ત કરો, અને તેની પ્રજાને બીજી પ્રજાની માફક પ્રગણીત કરો.—અસ્તુ.

ગુરુવાકર્ષણ.

આપણે ગુરુવાકર્ષણથી થતી અસરો જાણવાને મારે સરૂઆતમાં ગતિશાસ્ત્રમાં વપરાતા પારિભાષિક શબ્દો સારી રીતે સમજવા જોઈએ.

આ સમગ્ર વિશ્વમાં નિરપેક્ષ ગતિ (Absolute Motion) ની કલ્પના કરવી અશક્ય છે. જે કોઈ પણ પ્રકારની ગતિ આપણે આપણી નજરે પ્રત્યક્ જોઈએ અથવા જે ગતિના અસ્તિત્વનું જ્ઞાન આપણને આપણી સ્પર્શેન્દ્રિયની મારફત યાય છે તે સંબંધી સાપેક્ષ ગતિ (Relative Motion) છે. દાખલા તરીકે આજગ્રામી ૪૫

માઇલની ગતિથી પુર જોસમાં આવી નાથ છે એટલે સ્થિર વૃક્ષોની સ્થિતિ સાથે ૨ વર્તા આગ ગાડીની સ્થિતિમાં દર કલાકે ૪૫ માઇલનો ફેર એક કલાકમાં થાય છે. આપણે એમ ધારીએ કે એક આગગાડી ૪૫ માઇલની ગતિથી ઉત્તર દિશા તરફ છે અને બીજી તેની બાબુએ ચમ્પે પાં માઇલની ગતિથી દક્ષિણ દિશા તરફ છે. આ કાબજામાં એક ગાડી સાથે સરખાવતાં બીજી આગગાડીની સ્થિતિનો ફેરફાર કલાકે ૯૦ માઇલની પ્રમાણે થાય છે. વળી આપણે જે પૃથ્વી ઉપર વસીએ છીએ પૃથ્વી પણ સ્થિર છે? કયાં ? તે પણ પોતાની ધરી ઉપર એક દિવસના અરસામાં ૧ વખત ફરે છે એટલે દર કલાકે આશરે ૧૦૦૦ માઇલની ઝડપથી પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ પૃથ્વી ઉપરની દરેક ચીજને ઘેરવા કરે છે. તેથી કલ્પ આપણે જાતે ૧ માઇલની ઝડપ ધરાવતા હોઈએ તો આપણી ગતિ નિરપેક્ષ નથી પણ પૃથ્વીની સાથે સરખાવતાં આપણી ગતિ દર કલાકે ૧ માઇલની છે, આ પ્રમાણે આ વિષયમાં એટલી પ્રકારની ગતિનું આણુને બાન થઈ શકે છે તે બધી ગતિ સ્વાપેક્ષ છે.

આપણી ધારણાઓ સહેલાઈથી સમજી શકાય તેટલા માટે જેવી રીતે ભ્રમિતિ આપણે બિંદુની કલ્પના કરીએ છીએ તે પ્રમાણે ગતિશાસ્ત્રમાં આપણે એક પદાર્થ-બિંદુની કલ્પના કરવી પડે છે. જે પદાર્થનો અત્યંત ઓછામાં ઓછો પરમાણુ કરવામાં આવે તો તે પરમાણુ તે ભ્રમિતિના એક બિંદુથી દર્શાવી શકાય.

હવે ધારો કે પ નામનો એક પરમાણુ પોતાની સ્થિતિમાં ફેરફાર કરે છે. જે સ્થિતિમાં ફેરફાર એક સરખી રીતે થતો હોય તો દરેક સેકન્ડમાં અમુક ફીટ જેટલોજ ફેરફાર થવો જોઈએ. સ્થિતિમાં થતા ફેરફારને આપણે ગતિ કહીએ છીએ. જે ગતિમાં ફેરફાર એક સરખીજ રીતે થતો હોય તો તેને આપણે સમગતિ (Uniform motion) અને જે ગતિમાં ફેરફાર એક સરખી રીતે ન થતો હોય તો આપણે તેને વિષમ ગતિ (Variable motion) કહીશું.

આ રથને એક બાવત ઉપર ખાસ લક્ષ આપવાની જરૂર છે. તે બાવત એ છે કે ગતિ સખ્તથી સ્થિતિમાં ફેરફાર કેટલો છે અને કેટલા દિશામાં થાય છે તે બન્ને સ્પષ્ટ રીતે જણાવી શકાય છે. તેથી ગતિને દર્શાવવા માટે સીધી લીટી બસ થઈ. જે કોઈ પરમાણુ દર સેકન્ડમાં ૫ ફીટની ગતિથી પૂર્વદિશા તરફ જઈ હોય તો આપણે એક સીધી લીટી પૂર્વ દિશામાં દેરીએ અને કેટલું અમુક પ્રમાણુ રાખીને તે લીટીમાં પાંચ ફીટ માપીએ તો તે પરમાણુની ગતિ તે સારી લીટીથી સંપૂર્ણ રીતે દર્શાવી શકાશે. ગતિની દિશા સ્પષ્ટ રીતે બતાવવા માટે ઘર (arrow-head) નું ચિન્હ નીચે બતાવવા પ્રમાણે કરવામાં આવે છે. નીચેની આકૃતિમાં તે પરમાણુની સંપૂર્ણ ગતિ દર્શાવવામાં આવી છે.

હવે વિષમગતિ ઉપર આપણે જારીક વિચાર કરીએ. વિષમગતિની ખામતમાં અમુક પળે ૧ ફીટની ગતિ હોય તો બીજી પળે સાત ફીટની ગતિ હોય અથવા તો પાંચ ફીટની ગતિ હોય, પણ આપણે જે એક સેકન્ડમાં પણ કરોડમાં બાજ જેટલો વખત

ધારીએ તો તેટલા વખતમાં તે પરમાણુની ગતિ અવિફ્રત (invariable) રહે છે એવું ધારી શકાશે તેથી જો અત્યંત યોગ્ય વખતને માટે હટ લખીએ, અને જો હ વખતે પરમાણુની ગતિ વ હોય અને $h \times \delta t$ વખતે પરમાણુની ગતિ $v \times \delta t$ હોય તો તે પરમાણુની ગતિમાં હટ વખતમાં હવ જોડાશે ફેરફાર થાય છે. તેથી હટ વખતમાં ગતિનો ફેરફાર હવ થાય તો ગતિના ફેરફારનું પ્રમાણ $\frac{h \times v}{\delta t}$ થી દર્શાવી શકાશે. ગતિના ફેરફારને ગતિવૃદ્ધિ અથવા ગતિહાસ એવું નામ આપવું અયોગ્ય છે કારણ કે ગતિમાં વધારો પણ થાય અને ઘટાડો પણ થાય તેથી ગતિમાં થતા ફેરફારને આપણે ગતિવિકાર (Acceleration) કહીશું. જો ગતિવિકાર ગતિમાં વૃદ્ધિ કરતો હોય તો ગતિવિકારની પહેલાં વત્તાનું ચિન્હ + મુકવામાં આવે છે અને જો ગતિવિકાર ગતિમાં ઘટાડો કરતો હોય તો તેની પહેલાં ઝાણાનું ચિન્હ - મુકવામાં આવે છે.

જો ગતિવિકાર સરખી રીતે થતો હોય એટલે જો સરખા વખતમાં ગતિમાં સરખો વધારો અથવા ઘટાડો થતો હોય તો તેને સમગતિવિકાર કહેવામાં આવે છે અને જો ગતિવિકાર સરખા વખતમાં સરખી રીતે ન થતો હોય તો તેને વિષમ ગતિવિકાર કહે છે.

હવે આપણે જો ચીજોને માપવાની રીતોનું વર્ણન કરીશું. એક તો પૃથ્વીની સપાટી આગળ ઉંચેથી નીચે પડતી વસ્તુઓમાં થતો ગતિવિકાર જોતા પૃથ્વીનું ગુરુત્વાકર્ષણ કહેવામાં આવે છે અને જોતા માટે આપણે ગુરુત્વાકર્ષણ બૂલાશરતો ગ લખીશું. બીજું એક મામ પદાર્થ, એક સેન્ડીમીટર છેડે મુકેલા એક મામ પદાર્થ ઉપર આકર્ષણ કરી જો ગતિવિકાર કરે તે આને ગુરુત્વાકર્ષણનો સ્થાપી (gravitation constant) એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે અને તેને માટે બાળબોધ બૂલાશરતો ગ લખવામાં આવે છે. આ બન્નેને સ્વતંત્ર રીતે માપી શકાય છે પણ તે બન્ને વચ્ચે એટલો ગાઢો સંબંધ છે કે પૃથ્વીનું ગુરુત્વાકર્ષણ તે સાધારણ ગુરુત્વાકર્ષણનો અમુક વિષય છે. આ બન્નેની મદદથી પૃથ્વીમાં રહેલો પદાર્થ અથ (Mass) શોધી શકાય છે અને તેથી પૃથ્વીની મધ્ય ઘનતા (Mean density) શોધી શકાય છે.

શરૂઆતમાં આપણે પૃથ્વીનું ગુરુત્વાકર્ષણ માપવા માટેની રીતો કવી રીતે શોધી કઢાડવામાં આવી તેનો ઇતિહાસ સંક્ષેપમાં આપીશું.

સોલમા સૈકાના છેલ્લા ભાગમાં ન્યારે ફેરેડીનસ, ગેલીલીઓ અને તેમના સમકાલીન ગણિત શાસ્ત્રીઓ આધુનિક યંત્ર શાસ્ત્રનો પાયો નાંખતા હતા તે વખતે પડતા પદાર્થોના નિયમોનું જ્ઞાન મેળવવામાં મૂલમંડાણ કરવામાં આવ્યું હતું. બહુને ત્રિકોણ અને ઢાળનો સિદ્ધાંત શોધી કઢાડનાર, ફેરેડીનસ અને ગતિશાસ્ત્રને શોધી કઢાડનાર, ગેલિલીઓ, એ બન્નેને ખાતરી થઇ હતી કે પદાર્થો પોતાના વજનના પ્રમાણમાં હતા-વળથી પડતા નથી. વળી તેઓએ ખાતરીપૂર્વક જણાવ્યું કે જે કોઈ પણ પદાર્થ ઉપર ફક્ત તેનું વજન અસર કરે તો તે પદાર્થ, ગમે તો બારે હોય કે હવકો હોય તો પણ સરખી જ ગતિથી નીચે પડે. આ સમયે વાયક શકા કર્યો કે જો આપણે પૃથ્વીની સપાટીથી ઉંચેની જગ્યા

ને શરૂઆતમાં પદાર્થની ગતિને માટે આપણે v_0 અને છેવટમાં પ્રદાર્થમાં ઉત્પન્ન થયેલી ગતિ માટે v_t મુકીએ તો

$$v_t = v_0 + at \quad (\text{ઘ})$$

હવે v_0 ગતિથી t વખતમાં $v_0 t$ અંતર કપાશે અને પૃથ્વીના ગુરૂત્વાકર્ષણથી $\frac{1}{2} at^2$ અંતર કપાશે તેથી ને કુલ અંતર માટે આ મુકીએ તો

$$s = v_0 t + \frac{1}{2} at^2 \quad (\text{ઢ})$$

સમીકરણ (ઘ) ની બન્ને બાજુઓનો વર્ગ કરવાથી

$$v_t^2 = (v_0 + at)^2$$

$$= v_0^2 + 2 v_0 at + a^2 t^2$$

$$= v_0^2 + 2 a \left(v_0 t + \frac{1}{2} at^2 \right)$$

તેટલા માટે સમીકરણ (ઢ) ની મદદથી

$$v^2 = v_0^2 + 2 as \quad (\text{ચ})$$

સમીકરણ (ક) (ય) (મ) (ઘ) (ઢ) અને (ચ) ગતિ શાસ્ત્રના મૂલભૂત સમીકરણો છે.

ઉપલા સિદ્ધાંતોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે આપણે રહેલો દાખલો આપીશું.

(૧) એક છોકરો દર સેકન્ડમાં ૧૬ ફીટની ગતિથી એક પથરી સીધો ઉંચે ફેંકે છે, તો તે પથરી કેટલે ઉંચે પહોંચશે અને કેટલા વખતમાં ?

આ દાખલામાં પૃથ્વીનું ગુરૂત્વાકર્ષણ ગતિમાં વધારો નથી કરતું પણ શરૂઆતમાં પથરાની જે ગતિ હતી તે ગતિમાં ઘટાડો કરે છે. તેથી ગતિવિહાર ગ ના પહેલાં ચોક્કા નું ચિન્હ મુકતું જોઈએ. t વખત પછી પદાર્થની ગતિ સમીકરણ (ઘ) થી મલી શકે છે. પણ અહીંયા t વખત પછી પદાર્થની ગતિ કેવળ નાશ પામે છે કારણ કે જ્યાં સુધી પદાર્થની ગતિ કેવળ નષ્ટ થઈ નથી ત્યાં સુધી પદાર્થ ઉંચે ચડી ચકવાનો પણ જ્યારે પદાર્થની ગતિ નષ્ટ થાય છે ત્યારે તે પદાર્થ ઉંચામાં ઉંચો ચરે છે અને પછી પૃથ્વીના ગુરૂત્વાકર્ષણની અસરથી નીચે પડવાનું શરૂ કરે છે.

$$v = v_0 + at$$

$$\text{અહીંયા } v = 0, v_0 = 16, \text{ અને } a = -32$$

$$0 = 16 - 32 t$$

$$t = \frac{16}{32} = \frac{1}{2}$$

તેથી પથરી અડધી સેકન્ડમાં ઊંચામાં ઊંચા ચઢે પહોંચશે. પથરાએ કાપેલું અંતર કહાડવા માટે.

$$s = v_0 t + \frac{1}{2} at^2$$

$$\text{અહીંયા } v_0 = 16, t = \frac{1}{2}, a = -32$$

$$s = 16 \times \frac{1}{2} - \frac{1}{2} \times 32 \times \left(\frac{1}{2}\right)^2$$

$$= 8 - 8 = 0$$

તેથી પથરો ૪ ફીટ લંબે પહોંચીને પછી નીચે પડવા માંડશે.

આ પ્રમાણે ગુરુત્વાકર્ષણના સિદ્ધાંતનો ઘણો સ્થળે ઉપયોગ થાય છે. તોપને કેવી રીધ-
તિમાં ગોઠવીએતો ગોળો અમુક સ્થળે અમુક દિશામાં પડે એ વિગેરે ધંભા ઉપયોગી કાર્યો
ગતિ શાસ્ત્રની મદદથી થાય છે. આ ગુરુત્વાકર્ષણના મહાન નિયમને, યુરોપિયન
શોધ કર્તાઓના પહેલાં આસરે ૫૦૦ વર્ષ ઉપર શોધનાર મહાન ભારતરાયાર્થ આ પવિ-
ત્ર આર્યભટ્ટિના અલંકારભૂત વિદ્વાન ચંદ્ર ગપા છે, જેનું નામ દરેક ભારતવાસી ગર્વની
સાથે પાઠ કરે છે.

અસ્પર્શ્ય વર્ણની ખેદકારક સ્થિતિ.

“ I am a Jew. Hath not a Jew eyes ? Hath not a Jew hands,
organs, dimensions, senses, affections, passions ? fed with the
same food, hurt with the same weapons, subject to the same
diseases, healed by the same means, warmed and cooled by the
same winter and summer as a Christian.” Shakespeare.

“હું” યાહુદી છું. યાહુદીને આંખો નથી હોતી ? એને હાથ, અવયવો, ઈંદ્રિયો, બાવ,
લાગણીઓ બધું અમારી માફક નથી હોતું ? એજ ખોરાક અમને પોષતો નથી ? તદ-
મારા જેવાજ હથીઆરો અમને ઇજ નથી કરતાં ? એજ રોગો અમને વ્યાધિ નથી કરતા
અને એજ દવાઓથી અમને કાયદો નથી થતો ? ખ્રીસ્તીઓની માફકજ યાહુદીએને
પણ એજ શિયાળામાં ટાઢ વાય છે અને એજ ઉનાળામાં તાપ લાગે છે. ”

મહા કવિ સેકસપિયરના મર્યટ ઓફ વેનીસ નામનો નાટકમાંનું એક પાત્ર શા-
યલોક, ‘કે જે પોતાની યાહુદી કોમ તરફ તે વેળાએ ચલાવવામાં આવતી અત્યંત ઘાતી
વર્તણૂકથી વિકાળ પડ્યુના જેવી સ્થિતિએ પહોંચ્યો હતો, તે આ જુરસાદાર ભાષામાં પો-
તાનો ક્રોધ દર્શાવે છે. છતાં આવા સખત ચળે પણ હાત્રની અસ્પર્શ્ય ગણાતી ન્તિની
તીવ્ર લાગણી—પોતાના તદન સાધારણ હકો, જેના પર મનુષ્ય માત્ર મનુષ્ય તરીકે દાવો
કરી શકે એવા હકો પણ હુંદાઈ મચેલા નેહને ઉદ્ભવતી ખેદની લાગણીને ઉદ્ગાર
આપવાને પૂરતા જુરસાદાર કહી શકાય નહીં. એ બાપડા લોકો સેંકડો વર્ષો થયાં અગ-
ણિત હાડ મારીઆ ભોગવતાં આવ્યા છે ને હજુ પણ ભોગવ્યા જાય છે. એમની આ
શોકજનક સ્થિતિ વિશે આ સ્થળે થોડુંક કહેવું અયોગ્ય ગણાશે નહીં.

આ ટુંક વિવેચનમાં એ ભાગ્યદીન ન્તિની ઐતિહાસીક ઉત્પત્તિ વિશે કંઈ કહેવા-
ની ખાસ જરૂર નથી. તેમજ અલાર સુધીમાં તેમણે ભોગવેલી અસંખ્ય વિટંબણાઓનું
દુઃખજતાં લંબાણથી આપવાની જરૂર નથી. અત્રે માત્ર એટલુંજ કહેવું બસ યશે
કે ભારત માતાના પહેલામાં પહેલા પુત્રો હોઈને, તેઓને મનુષ્ય સચિત કૂરમાં કૂર રિ-

પાળેમાંના ફેટલાકને ઘરેલે યવું પડ્યું દિલ્લું. અપાંત બેઠતી વાત છે કે તેમને તેમના આર્થ બહુબોલે રાજકીય અને સામાજિક દબોથી વિરુદ્ધ રાખી નાના પ્રકારેના અન્યથોથી દુઃખ લીધું એટલું જ નહીં પણ ધાર્મિક પ્રયોગો અભ્યાસ કરવાની મના કરી. ધર્મથી અજ્ઞાન રાજવામાં પણ તેઓ ચૂક્યા નહીં. અને તેમની સ્થિતિ એવી દશાએ પહોંચી કે તેમની છાંદગી કોડી હાંમતની પણ મણાતી નહીં. એક દંતકથા કહે છે કે સિદ્ધારાજ બચસિંહે પોતાના નવા બંધાવેલા સદઅલિંગ તળાવમાં પાણી આવે તે સાર મથો નામના દેડને તળાવમાં મારી નાંખવાને દૂકમ આપે. આ કમનસિય માણસો ઉપર યતા અન્યાય અને જુલમનો કાષ્ઠ અવાસ આ દંતકથા કેટલેક અંશે આપશે. પરંતુ પ્રાચીન કાળમાં મનુષ્યોએ કરેલાં કૃત્રિમો ન્યાય અન્યાયનો વિચાર હાવના જમાનામાં પ્રચલિત બંધુત્વ ભાવનાને ધોરણે કરેલા કઠોર વ્યાખ્યાની મણાવ નહીં. તે તેથી અસહના જમાનામાં એમના ઉપર પડેલ મુસેલીઓ અને વિદંબણાઓને વિચાર કરતાં ઉદ્બવતી અત્યંત બેઠતી હામણીઓને અકુસમા રાખી, તેમની હાલની સ્થિતિ તરફ પાન આપવું પધારે ચોગ્ય લાગે છે.

પરંતુ તેમની હાલની સ્થિતિનો વિચાર પણ કાંઈ રીતે ઓછે લગભગ ૧૬ નથી ઇશિષ્ઠ કાનગથી એક આલે મિત્ર, જે તે લોકોને આ દુસ્વસ્થામાંથી મહાર મહાર બગીચ પ્રવેશ કરે છે, તે લખી જણાવે છે કે,—

"The Panchamas of this place are a miserable class. They are as a class day labourers taking as a rule one-meal a day and relieving their hunger at midday by drinking toddy."

"અહીંના પંચમ લોકો બહુ દુઃખી હાલતમાં છે. એમની આખી કામ દિવસે મજૂરી કરે છે, એક જ વાર ખાવા પામે છે અને મધ્યાહ્ન કાળે માત્ર તાકી પીને જીવ મટાડે છે."

અને આવા મૂર્ખ અને અજ્ઞાન લોકોને પુષ્કળ મહેનતે લીમવી બંજારી તૈયાર કરાવ્યા પછી પણ એમને વરતે ચોગ્ય શાલ મેળવતો અશ્વિત મુસેલીઓ નરે છે. એજ મુદતમાં લખે છે કે—

"All my attempts to get even a single youth appointed as a peon have failed. Even the European officials do not like to incur the displeasure of their subordinate."

એમના એકાદ જુવાન માણસને પણ વાળાની નોકરી આપવાની રહે જે મહેનત કરી તે બધી વર્થે મક્ક છે. યુરોપીઅન અમલદારો પણ એમના તાખાના રેશીઓને નાખુસ કરી આ લોકોને નોકરી આપવાની હિંમત ધરી શકતા નથી.

તે છતાં અત્યંત આનંદાસ્થ પમાન્ધરી વાલતો એ છે કે આ હાલતી અન્યાયને લીધે આવી દુર્દશાએ પહોંચ્યા છતાં, અને યુરોપીઅન અમલદારો પણ એમના તાખાઓના રેશીઓને પુષ્કળ કરવા ખાતર તે લોકોની અવગણના કરવા છતાં તેઓમાં પોતાની ઉમરિને વાસ્તે ખંતથી પ્રયત્નો કરવા નેટલું પણ મનુષ્યત્વ રહેલું છે. મીઠા કીધે કે નેમણે આ ઉમદા કામ પ્રશંસનીય પરીપકાર શુદ્ધિએ ઉપાડી લીધું છે તેઓ લખે છે કે;

"In several places there are very encouraging instances of effort being made by the depressed classes for their self-elevation. The Mohapa Low Caste Association is, I think, the first of the reform movements amongst these people, inspired with the spirit of self-help.....personal and social morality, individual and domestic cleanliness, forbearance from drink and flesh of dead animals and from such other practices that are repulsive to the higher castes, attendance at the religious meetings, interdinings among the subcastes are among the several injunctions."

"પ્રથમે રથને આ હાલથી જાતિઓએ આત્મોદ્ધારને મારે જે પ્રયાસો કરેલા છે તે જાણીને આપણને બહુ ઉત્તેજન મળે છે. મોહપા જાતિના મંડળની સ્થાપના જે થયેલી છે તે જાત મહેનતથી આગળ વધવાના ઉદ્દેશથી પ્રેરાયેલી પ્રથમજ સરથા છે. એના નિયમો મુખ્ય નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) જાતિની અને સમાજની નૈતિક રહેણી કરણી (૨) પોતાની અને ધરની સ્વચ્છતા. (૩) દારૂ અને મરેલા દોરતું માંસ ના વાપરવું, અને ઉંચી જાતોમાં જે ખોટા ગણાય તેવા રિવાજો નાશ કરવા. (૪) જાતિઓને જરૂર અને ખીજા આપણા જેવાના જોડે જમવાનો વ્યવહાર રાખવો." આગળ ચાલતા મી. સીધે જણાવે છે કે

"In my last visit to the Association, I had the pleasure of addressing at a late hour about 300 people including about seventy women."

"ગઈ વખતે હું ગયો ત્યારે ૩૦૦ માણસોની સભામાં હું બાપણ કરવા ગયો હતો તેમાં ૭૦ તો સ્ત્રીઓ હતી.

ઉપર દર્શાવેલા ફકરાઓપરથી કોઈ પણ વિચારશીલ મનુષ્યને માલુમ પડશે કે, સેંકડો બંધુઓ કે જેઓને માયાળુ અને ન્યાયી વર્તણૂકે દેશની ઉજાતિના મહાપદમાં આપણી બાંધ પકડી ખંતથી પ્રયત્નો કરવા યોગ્ય બનાવી દીધા હતા, તેવા સેંકડો બંધુઓને જાતિ રિવાજના ધાતકી જૂલમને પશુની રિયતિએ પહોંચાડી દીધા છે. અને એ સર્વેનું પાપ આપણે શિરે છે. અને તે પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત મારે મહેનત કરવી એ આપણામાંના દરેકની ફરજ છે.

વળી જે ધાર્મિક દૃષ્ટિએ જોઈએ તો પણ આ કામ ઉપાડી લેવાને આપણી કર્તવ્ય શુદ્ધિ પ્રેરશે. હરેક દેશની સૌથી મૂલ્યવાન યોગ્યતા તે દેશમાં વસનારા મનુષ્યોની જ બનેલી છે. અને દરેકને પોતાની શારીરિક, માનસિક અને ધાર્મિક શક્તિઓના પરિપૂર્ણ વિકાસને મારે જોઈતી તક મેળવવામાં ગદ્ગદ કરવી એ જનસમાજનું પહેલામાં પહેલું કર્તવ્ય છે. ઇટાલીના મહાન દેશજાત મેટ્રીનીએ પોતાના "મનુષ્યોની ફરજો" નામના એક પુસ્તકમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે.

"Men are all sons of God and bound to fulfill and execute one sole law here on earth: that each of them is bound to live not for himself but for others; that the aim of existence is not to be more or less happy; but to make themselves and others more virtuous; that to struggle against injustice and error for the benefit of their brothers is not only a right but a

વળી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે એ કઈ હિંદી પ્રભનો નાનો સુનો ભાગનથી. આ વાત સને ૧૯૦૧ ના સેન્સસ રિપોર્ટમાંથી લીધેલા, નીચેના અંકડાઓ પરથી માલમ પડશે

ફૂલે હીંદી પ્રભ	૨૯૪૩૬૧૦૫૬.
ફૂલે હીંદુ પ્રભ	૨૦૭૧૪૭૮૨૬.
ફૂલે અસ્પર્શ્ય પ્રભ	૫૩૨૦૬૬૩૨.
ફૂલે મુસલમાન પ્રભ	૬૨૪૫૮૦૭૭.

આ આંકડાઓ પ્રમાણે આ હલકા ગણાયેલી વર્ણના લોકોની સંખ્યા લગભગ પાંચ કરોડની છે. એટલે કે ફૂલે હિંદી પ્રભનો છઠ્ઠો અને હિંદુ પ્રભનો ચોથો ભાગ છે. બીજા મુસલમાની પ્રભ કરતાં તેઓની સંખ્યા માત્ર એક કરોડના આશી છે. ને તેથી ખીન્ન કરાનો વિચાર કર્યા વગર માત્ર સંખ્યા તરફ પણ ધ્યાન આપીએ તો દરેક મનુષ્યને લાગ્યા વગર રહેશે નહીં કે, આ પ્રશ્ન નજીવો ગણી બાબતો સુકવા જોવો નથી. એટલુંજ નહીં પણ વખત જોયા ત્યારે આ ભારતભૂમીના પાંચ કરોડ પુત્રોની ઉન્નતિને માટે સર્વેએ એકતા મહી નહોતાં પ્રયત્નો કરવાની જરૂર છે. માટે જો જો મંડલોએ આ ઉદાર કામ વ્યવહારિક રીતે ઉપાડી લીધું છે, તેમને પરમેશ્વર નિમિત્તે યથાશક્તિ ધનથી લેખ અગર ભાષણથી અથવા શુભેચ્છાઓ પણ મદદ આપવી એ પોતાની ફરજ છે એવું દરેક ભારતવાસી માન્ય રાખે તો આવા પ્રકારનું અમાનુષીપણું ભરતખંડમાંથી નહીં થાય અને તેની ઉન્નતિના ખીજ ઉડાં ને ઉડાં રોપાય. લેખકની છેવટે એટલીજ વાર્તાના છે કે પરમ દયાળુ પરમેશ્વર દરેકના અંતઃકરણમાં શુભ રહેલી દયા જાગાડે અને તેમને કર્તવ્ય માર્ગે પ્રેરે. અરજ.

વિજ્ઞાન શાસ્ત્રની વૃદ્ધિ.

—:—

વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર અને તત્ત્વ જ્ઞાન એ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે એમ ઘણાઓનું માનવું એ સૂત્ર બરેલું છે. વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર અને તત્ત્વ જ્ઞાન એ બેની શોધોના વિભાગ ભિન્ન હોવા-
ને લીધે તેઓ વિરુદ્ધ લાગે છે પણ વાસ્તવિક રીતે તો એ બન્ને શાસ્ત્રો એકજ તત્ત્વની
શોધમાં છે. ફેર માત્ર એ છે કે જ્યારે વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર દ્રિષ્ટિ દ્વારા બહારની સૃષ્ટિમાં શોધ
ચલાવે છે ત્યારે તત્ત્વ જ્ઞાન શુદ્ધ વિચાર પૂર્વક મનની સૃષ્ટિમાં શોધ ચલાવે છે. વિજ્ઞાન
શાસ્ત્રીને પોતાનો માર્ગ ખરો છે એવું કહેવાનો જોડો હક છે તેટલોજ હક બધે તેથી
પણ કદાચ વધારે હક તત્ત્વજ્ઞાનીને છે. કારણ તત્ત્વજ્ઞાની કેવળ મનના તર્ક કરી બેસી
રહેતો નથી, પણ પોતાનું જ્ઞાન ફેરવે અથવા ખર્ચે છે તેનો અનુભવ બાહ્ય કે આંતર
સૃષ્ટિમાં લે છે. બન્ને શાસ્ત્રો અનુભવનાં છે. જે શાસ્ત્રનાં તત્ત્વો અનુભવમાં ન આવી શકે
તે યોગ્ય શાસ્ત્રજ ન કહેવાય. તે ઉપરાંત તત્ત્વ જ્ઞાન દરેક શાસ્ત્રોના તત્ત્વોનો સમગ્રપણે
વિચાર કરે છે અને તેમાંથી સાર જે થી લઈ આપણી જીવંતીના તત્ત્વો ઉપર વધારે પ્ર-
કાશ પાડે છે. જોડહુંજ નહિ પણ તત્ત્વ જ્ઞાન તરફ જીવાસા અનાદિ કાળથી દરેક પ્રજા-
માં થતી આવી છે, અને તેજ પરમ સતોષ, શુદ્ધ નીતિ, વ્યવહાર કૌશલતા વીગેરે અ-
નેક મહાન જ્ઞો આપે છે. તત્ત્વ જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર તે બન્નેને એક કરીએ તો
તે શુદ્ધ જ્ઞાન કહેવાય. વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર અને તત્ત્વ જ્ઞાન એ બેની અરસપરસ મદદ અને
ઉત્તતિથી દેશની ખરી ઉત્તતિ થાય છે. આપણા આર્યવર્ત ઉપર એક મોટી આક્રેષ
એ છે કે તત્ત્વ જ્ઞાન તરફ મિથ્યા શાક આપ્યો તેણે પોતાની અવનતિ કરી; તો પણ
જ્યારે આપણે ઉપર જોયું કે તત્ત્વ જ્ઞાન તરફની ઝાંઝા મિથ્યા નથી, પણ ધણી લાભ-
કારક છે ત્યારે, તથા તેજ આપણા દેશની સ્વાભાવિક સંપૂર્ણતા તથા ગૌરવતા છે તો
તેને ન વખોડતાં ચાલ ચિત્ત રાખી આપણી ખામી-વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર તે તરફ આપણું લક્ષ
દોરવું જોઈએ. વિજ્ઞાન શાસ્ત્રનું મુખ્ય રથાન પશ્ચિમ છે. પણ તે આપણને વિજ્ઞાન શાસ્ત્રમાં
મદદ ખરોખર ત્યારેજ કરતે કે જ્યારે આપણે તેમને જેની જોડ છે એવું તત્ત્વજ્ઞાન આ-
પવા શક્તિવાન થઈશું. અદ્વાજદશીનો નિષેધ એ છે કે બન્ને સરખા પુરુષો અદ્વાજ-
દશી બનેને કાયદો થાય તેથી રીતે કરી શકે છે. તેટલા માટે તત્ત્વજ્ઞાન તરફ પણ કાળજી
રાખીને વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર સંપાદન કરવું. આપણી વાડીમાં ઘણા કાળથી ઉગેલા કુદ્રુપ જાડને
કાપી નાંખી બીજાં જાડ કરીથી વાવવાં એ આર્થિક નીતિથી વિચિત્ર માર્ગ છે.

વિજ્ઞાન શાસ્ત્રમાં આજ કાલ પશ્ચિમમાં અનેક શોધો થઈ રહી છે. નવીન સૈદ્ધાંત
જે શોધો થઈ છે તે ફેરલી બધી અપૂર્વ અને મદદ છે, તેનો ખ્યાલ સુગંધાતી ભાષા
બજાનાર વાચક વર્ગને બહુ જોષદાઈ થઈ પડશે એમ જાણી તેનું હુકામાં વર્ણન કરવા
આરંભું છે. પશ્ચિમમાં જે મહાન વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીઓ થઈ ગયા છે અને હાલ યત્ન
છે તેમની વૃત્તિ, આચાર, વિચાર અવલેકન કરીશું તો આપણને એ જણાશે કે તેઓ
પોતાની જીવંતી વિજ્ઞાન દેશને પૂરું અર્પણ કરી કે છે. રાત દિવસ ખાતાં પીતાં ફક્ત
તેનું જ પાન અને તેનું જ ગિરન તેઓ કરે છે. આવી એક નિષા બક્ષિતને વિજ્ઞાનદેવી

આધીન કેમ ન થાય ? જ્યારે આપણે તેમની શોધો તરફ અવલોકન કરીશું ત્યારે આપણી ખાતરી થશે કે તેમની શોધો સાધારણ તરેહની નથી પણ તે અત્યંતિક અને દૈવી છે. તેમની શોધોથી જે મહાન પ્રકાશ પડતો જાય છે તેને અપરોધ કાર્ષ પણ કરી શકે એમ નથી. દુકામાં લાંબા વિદ્યાન શાસ્ત્રીયોને વિદ્યાન શાસ્ત્ર તેજ ધર્મ તેજ કહેવાય છે.

આપણે આ જગત જોઈશું તો તેમાં વિવિધ પ્રકારનાં પદાર્થ માલુમ પડશે. તે પદાર્થો કેટલાં છે, કેવી પ્રકારના છે, શાથી જનેલાં છે, શા માટે છે એ બધું વિચારતાં આપણે ધણા અધિકારમાં-અજ્ઞાનમાં છીએ એમ લાગશે, પણ મનુષ્યનો સ્વભાવ આગળ વધવાનો જ છે. આ પદાર્થ વિજ્ઞાનમાં પૂર્વ કાળથી નાની મોટી શોધો થતી જાય છે. અને જેમ જેમ કાળ વધતો જાય છે તેમ તેમ આપણે વધારે પ્રકાશમાં આવીએ છીએ. સાધારણ રીતે પદાર્થ વિજ્ઞાનમાં જગતના દરેક પદાર્થનાં ત્રણ ગુણ પાડવામાં આવ્યા છે. ૧ દ્રવ્ય matter, ૨ આકાશ ether, ૩ શક્તિ energy. આ ત્રણ શીવાય સૃષ્ટિમાં યોગ્ય વર્ગમાં આવી શકે એવી કંઈ વસ્તુ નથી.

દ્રવ્ય માટે આપણે આટલું તો જાણીએ છીએ કે દરેક વસ્તુ પરમાણુઓથી બનેલી છે. જ્યારે કાર્ષ પણ દ્રવ્યના વિભાગ કરીએ છીએ ત્યારે તેના પરમાણુઓ જુદાં પડે છે. પદાર્થ વિજ્ઞાન શાસ્ત્રો આ પરમાણુ વિશે એમ કહે છે કે અત્યાર સુધી હતી જાતનાં તત્વોના પરમાણુઓ માલુમ પડ્યાં છે, અને તે પરમાણુઓ પ્રલક્ષ રીતે વિભક્ત થતા નથી, પણ આ સિદ્ધાન્ત ઉપર પણ કેવી નવી શોધો હાલમાં ચર્ચા છે તે આગળ જતાં જણાશે. અત્યાર સુધી એવું મનાતું હતું કે પરમાણુ તે અતિ સૂક્ષ્મ વસ્તુ છે કે જેને વિભાગ નથી થઈ શકતો, અને એક ખીલથી જુદાં જુદાં ગુણ ધરાવતા પરમાણુઓ હતા. નાતનાં છે. આપણે માનીએ છીએ અને માનવું જોઈએ કે ઈશ્વરની સૃષ્ટિમાં પૃથ્વી, ચંદ્ર, સૂર્ય મહા તારાગણ એ સર્વે પરમાણુઓનાં બનેલા છે. પરમાણુઓના વિવિધ સંબંધથી વિવિધ પ્રકારનાં દ્રવ્યો બને છે. સર્વ રચણે જાણે પરમાણુઓનો જ શાસ્ત્ર થઈ રહ્યો ન હોય. પરંતુ વિકૃત રીતે આપણા શરીરમાં અને દરેકી અણકતા તારામાં કાર્ષ પણ ફેર નથી. ફેર માત્ર પરમાણુઓની રચનામાં છે. કુદરતની ખૂબી કેવી ન્યારી છે કે એક જ પરમાણુઓની જુદી જુદી રચનાથી ચોરીઆ જોવાં કુદરતના પદાર્થો અને માણવીના પુષ્પો જેવા રમણીય પદાર્થો બનેલા છે. આ પરમાણુઓના તત્ત્વ (રહસ્ય) વિશે વિચાર કરીશું

જે દ્રવ્યનાં રહસ્ય અજ્ઞાન છે.

(અપૂર્ણ)

સરકારની રાજ નીતિને કેવી રીતે પહોંચી વળવું.

(એક નેશનેલીસ્ટની દૃષ્ટિથી.)

હિન્દુસ્થાનમાં આગળ વધતી હિંદુસ્થાન તરફ સરકારે એક નિશ્ચિત પ્રકારની રાજ નીતિ મહત્વ કરી છે એવું ઘણી જાનતો ઉપરથી ખુલ્લી રીતે માલૂમ પડે છે થોડા વખત પહેલાં તો તેમની મુખ્ય નીતિ અકુશમય હતી એવું સામાન્ય રીતે માલૂમ પડતું હતું પણ હમણાના ટેનાક પ્રસંગે ઉપરથી નિશ્ચયપૂર્વક એમ ધારી શકાય છે, ને લોર્ડ મેર્લી પોતે ઘણે ભાગે એમ સતોષપૂર્વક માનતા હોવો જોઈએ કે પોતાના તીવ્રવાદી દેશમાં પ્રસારેના અધાગ અસતોષ દૂર થશે એના થોડા વખત ઉપરના સીવીલ સર્વિસ કન્યામાં અપાયલા ભાષણે ઉપરથી ખુલ્લી રીતે માલૂમ પડે છે કે તેનું પહેલા મન જે અનેક શકાઓથી વ્યાકુળ હતું તે હવે એક દૃઢ નિશ્ચય ઉપર આવ્યું છે હિન્દુસ્થાનની હિંદુસ્થાન તે જીવંત અને દિન પ્રતિદિન વૃદ્ધિ ગત થતી મહાન હિંદુસ્થાન છે એ તેણે કબૂલ કર્યું છે તેથી તથા ‘ તદ્દન અકુશમયનીતિ હવે આપણે પાછળી નહિ ’ વિગેરે તેના ઉદ્ઘોષથી આપણને માલૂમ પડે છે કે થોડા વખત સુધી મેર્લી સાહેબ એક નિયમીત અને દૃઢ નીતિ મહત્વ કરવાના છે

હાલના નવા કાયદાઓ, તથા ગરીબ પક્ષના ઘણા પત્રકારોના અધિષ્ઠિતોની ધર પકડ એ સર્વથી આ ઉપરનું અનુમાન વધારે સાબીત થાય છે આજ અનુમાનને વિશેષ ટેકા મુખ્યાર્થના ગવર્નર જોર્જ ક્લાર્કના લેજિસ્લેટીવ કૌન્સિલમાં ઉચ્ચારેલા વચનોથી મળે છે જે, “સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટની ઈચ્છા અનુસાર જ નાણું છું તે પ્રમાણે તો એટલજ કહીશ કે હાલના દીનગીરી હોવાથી કે પત્રો ઉપરની ધાડથી અમારી અગીકારેલી નીતિને ઘોંટા નહીં પહોંચતા અમે તે તેની તેની જ ચલાવીશું નવા સુધારા જે થોડા વખત પછી અમલમાં નૂકનામાં આવશે તે આ દેશના નાનગતની અદર દિન વારીઓને વધારે ભાગ લેવાને એક અગત્યનું પગલું થઈ પડશે આ સુધારાઓ જો કે અધિરા સ્વભાવવાળાને સતોષ નહીં પમાડે તોપણ હું આશા રાખું છું અને માનું છું કે નવા થનારા સુધારાઓને જ્યારે કરવાને હિન્દુસ્થાનનો ઉચ્ચ લોકમત અતંકરણ પૂર્વક અમારી સાથે જોડાયલો રહેશે, અને અસ્થાની સામે સાવચેતી લેનામાં સરકારને મદદરૂપ થશે ”

આ ઉપરથી એમ માલૂમ પડે છે કે અધિકારી વર્ગે જાણી જાણી પૂર્વક હિંદની સ્થિતિ અવલોકન કરી છે, અને તેની તરફ એક નિશ્ચિત પ્રકારનું વર્તન થોડું છે એવું નક્કી કર્યું છે

આપણે પણ અતે સતોષ પૂર્વક વધાવી લેવી જોઈએ, કારણ, જે આપણે તેનું રહસ્ય બરોબર સમજીશું તોજ આપણે તેની તરફ ટેંગી નીતિ અગીકાર કરવી એ બરોબર આપણને સમજાણ પડે તે નીતિ અવલોકન કરતા પ્રથમ તો એ બરોબર સમજવાનું છે કે સ્વભાવિક રીતે તે નીતિ એના સિચાગથી નિર્ણય થયેલી છે કે હિન્દુસ્થાનમાં ધીરે ધીરે રાજ્ય અચળ રહે હિન્દુસ્થાનમાં બ્રીટીશ ગવર્નમેન્ટ અસ્તિત્વ હિન્દુસ્થાનના છુટાપણા અને તેના ઉદય માટે છે એવું જો અગાઉના રાજ્યકર્તાઓ એક દિલ લાગણીથી કે દેખાડ

વાની લાગણીથી ખોલી ગયા છે તે ગમે તેમ હોય, પણ તે બધાથી ઉલ્લેખ જવાબ લેઈ મોર્લાએ આર્થોરાઇના ભાષણમાં આપે છે કે હિન્દુસ્થાનનો દરેક સવાલનો એવી રીતે નીવેડો આપવો કે હિન્દુસ્થાનમાં આપણા રાજ્યનું સ્થાપીપણું જળવાઈ રહે.

આ સુખ્ય વાત સ્મરણમાં રાખીને આપણે તપાસ કરીએ કે હાલના નવા ખરડા અને કાયદા ઉપરથી માલુમ પડતી સરકારની રાજનીતિ શી છે ? હુંકારી તે રાજનીતિ આ પ્રમાણે છે:—મધ્યમ પક્ષનાઓને મેળવી લેવા અને ઉદ્દામ પક્ષવાળાઓને દાખી દેવા. સરકાર બરોબર નિર્ણય ઉપર આવી છે કે હિન્દુસ્થાનની દિલચાસ જીવંત છે માટે હાલમાં તે દિલચાસ ચક્રાવનારાઓ વચ્ચે જે ફાટ્યૂટ પડી છે તેનો લાભ લઈ સરકારની એવી ઇચ્છા છે કે મધ્યમ પક્ષવાળાઓને નવા સુધારાઓ આપી રાજ કરી મેળવી લેવા અને ઉદ્દામ પક્ષવાળાઓને અનેક પ્રકારના કાયદાઓ ઘડી દાખી દેવા.

સરકાર બે બાબતોના નિર્ણય ઉપર આવી છે. (૧) હિન્દી દિલચાસ મિથ્યા નથી પણ સત્ય છે અને જેને દરેક હિન્દી સ્વાભાવિક રીતે માત્ર છે. (૨) જે કોઈ પણ સુધારાની બક્ષીસ નહિ આપવામાં આવે તો મધ્યમ પક્ષવાળા પણ કદાચિત ઉદ્દામ પક્ષમાં જઈ જાય, અને જે બન્ને એકત્ર થઈ જાય તો હાલના અસતોષમાં વધારો થશે અને જે હિન્દુસ્થાનની અંદરની બ્રીટીશની સર્વોપરી સત્તાને મંબીર બેખબરમાં આપી મૂકશે.

ઉદ્દામ પક્ષનું બળ અને તેની અસર વધતી જતી જોઈને મધ્યમ અને ઉદ્દામ વચ્ચે જોડાવા વધારવો જરૂરનો ધારી સરકાર વતે છે. સરકારની નીતિમાં મધ્યમ પક્ષવાળાઓને મેળવી લેવા એ હેતુ શા સાર હશે ? કારણ સરકારને બધ છે કે જે મધ્યમ પક્ષવાળા ઉદ્દામ પક્ષમાં બળી જશે અને બન્ને એકત્ર થશે તો હિન્દુસ્થાનમાં બ્રીટીશ રાજ્યના પાયાને બહુ ધોકા પહોંચશે. સુધારા કરવાની ખાતર નહીં પણ મધ્યમ પક્ષવાળાઓની ઇતિરાજ દૂર કરવા અને તેમની મદદ લેવાના ઇરાદાથી તે સુધારા હાથ લેગે છે. આમ છતાં ઉદ્દામ પક્ષ માટે તો જૂદીજ વાત છે. તેઓ બીન લાગણીવાળી સરકાર પાસેથી નજીવા હકકો મેળવવા એવા ઉદ્દેશવાળા નથી તેઓને ઉદ્દેશ તેથી તદ્દન જૂદો છે અને તે રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્ય છે. અને આ ઉદ્દેશ દરેક બ્રીટીશ રાજ્યકર્તાના ઇરાદાથી ઉલ્લેખ હોવાને લીધે તેઓને એકજ રસ્તે રહે છે કે ઉદ્દામ પક્ષવાળાને દરેક પ્રકારે નથી દેવા અને તેઓનું એવું માનવું છે કે તેઓ યોગ્ય વખતથી ઉપનયન થયા છે એટલે તે રસ્તે તેઓ સહેલાઈથી અસ્તપ્રાય થઈ શકશે. આવી સામાન્ય રીતે મોર્લાની રાજ્યનીતિ છે હવે તે તરફ આપણી વર્તણૂક તથા દિલચાસ કેવી હોવી જોઈએ તે જોઈએ.

વખત ઘણી બારીક છે અને આપણુ ઉદ્દેશના દિલ મારે જોટું અને તેટલું એક નિશ્ચય પૂર્વક અને બહુ વિચાર પૂર્વક એક નિશ્ચિત નીતિ મદદ કરવી અને તે પ્રમાણે મજબૂત રીતે ચાલવાની ઘણી જરૂર છે. હાલની સ્થિતિ ઉપરથીજ સારું બા નરસું બનિય બધોવાતુ છે એ નહીં છે, માટે જો આપણે વખત પ્રમાણે નહિ જાણીએ અને હાડપણુ ઘેરે અને સ્વાધીનતાયોગ પૂર્વક અને તેટલો પ્રયત્ન નહિ કરીએ તો આપણા રાજનીતિ કામના ભંગાણુ માટે આપણેજ જવાબદાર થઈશું, પણ તે પહેલાં આ બાબત ઉપર વિચાર કરવાની જરૂર છે. હું સરકાર મધ્યમ પક્ષવાળાને લાંગા વખત સુધી મે-

જાવી શક્યા હોતેમંદ નીવડશે ? મધ્યમ પક્ષવાળા તેઓના સિદ્ધાન્તો તરફ સત્યતાથી વળગી રહેશે તો આતું બનવું અશક્ય છે.

સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ જે સુધારા કરવા માગે છે તે બ્રીટીશ રાજ્યની સર્વોપરી સત્તાને પોષણ કરે એવા હશે, અને તેની સર્વોપરી સત્તા હાં સુધીજ જળવાશે કે ત્યાં સુધી હિન્દુસ્થાનના લોકોને સમાનતાના હકો નહીં આપવામાં આવે, અને ખરી સત્તા તેમના હાથમાં રહેશે. સરંધાનેના જેવું સ્વરાજ જે મધ્યમ પક્ષનો આશય છે તે બે સત્ય હોય તો હિન્દુસ્થાન ઇંગ્લાંડ સાથે એવા સંબંધોથી જોડાયેલું છે કે તે બેની સાથે પ્રજા, ભાષા ધર્મ કે ઇતિહાસ વિગેરે સ્વાભાવિક બંધન ન હોવાને લીધે તે સ્વરાજ અશક્ય જેવું છે. બ્રીટીશ રાજ્યવાદીઓ આવાજ વિચાર ઉપર આવે છે. અને તેઓ બરોબર જુએ છે કે આવી તરેહના સ્વરાજ માટે હિન્દુસ્થાન લાયક નથી. માટે મધ્યમ પક્ષવાળા કે જેમણે આતું સ્વરાજ મેળવવા સોમન લીધા છે તેઓ જે પોતાના નિશ્ચયમાં નરમ તથા હલકા નહીં પડે તો તેમને અને મોક્ષિને આગળ જતાં તીક્ષ્ણ પ્રસંગો આવશે. મોક્ષિ સાહેબ યોગ્ય ધણા સુધારાથી મધ્યમ પક્ષવાળાને કેવી રીતે મેળવી લેશે ? તેટલા માટે કાંતો સરકાર જાહેર મતથી હારી જઈને સ્વરાજ બહારે અથવા મધ્યમ પક્ષ વાળા પોતાના પક્ષથી ખસતા જશે. ગમે તે રીતે આ બેમાંથી એક પણ વાત નહીં બને તો તે બન્ને વચ્ચે તીક્ષ્ણ ઝડપડા ચાલી રહેશે મોક્ષિ સાહેબની નીતિ પરત્વે ખીજ એક વાત વીચારવાની એ છે કે શું તે ઉદ્દામ પક્ષને અસ્ત કરવા શકિતવાન થશે ?

આ એક અત્યંત પ્રશ્ન છે જેને વિચારવાથી ઉદ્દામ પક્ષ શું છે તે અને તેને રોકા આપનાર તથા ગ્રેસનાર જે મહાન બળો છે તેનો ખ્યાલ આવશે.

ઉદ્દામ પક્ષ એટલે રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતા અને ગૌરવ માટે પ્રયાસ કરનાર વર્ગ, તે શું હિન્દી સુધારણા માટે પ્રયાસ કરનાર યીજ વર્ગની માફક પાશ્ચિમત્ય અસરોનું શુદ્ધ કાયદા પૂર્વક સ્વાભાવિક પરિણામ નથી ? એવો કોઈ પણ નથી જે એમ નહીં કહી શકે કે સ્વાતંત્ર્ય મેળવવું એ, પશ્ચિમે કેળવાયેલા હિન્દીઓને શીખવ્યું નથી. જે આમ છે તો દબાણની નીતિ રાષ્ટ્રીય પક્ષનાં સ્વાભાવિક બળ અને તેજ આગળ કાંઈ પણ અસર નહીં કરી શકે. જડવાદીઓ કે અંગ્રેજવાદીઓ બેંચે ના કણુલ કરે પણ એ વાત નિર્વિવાદ છે કે હાલના વખતમાં હિન્દુસ્થાન અને આખા એશીયા ખંડમાં જે અમાનુષીક બનાવો બની રહ્યાં છે તે આધ્યાત્મિક નજરે જોતાં ખાલી દગમ નથી પણ તે મહાન ઇશ્વરી બળોના અનુસાર ચાલી રહ્યા છે. દુનિયા નીચેમોને આધારે ચાલે છે. અને હિન્દુસ્થાન હમેશને માટે ગુલામગીરીની રિયતિમાં રહેવાનું એમ કહેવું તે ઇશ્વરી નીચેમોથી ઉલટું છે.

ઇંગ્લાંડનો હિન્દુસ્થાન સાથેનો સંબંધ અને તેથી પાશ્ચિમત્ય જ્ઞાન અને સુધારણાનો સંક્રાંતિ, પહેલાં ગમે તે રીતે ચર્ચા હોય પરંતુ તેની મુખ્ય ધારણા એજ હોવી જોઈએ કે હિન્દુસ્થાનને એક સ્વતંત્ર, આગળ વધતા રાજ્યની પદવી પર્યંત ઉન્નત કરવું; જેથી પશ્ચિમ અને પૂર્વની સુધારણા અને જ્ઞાનની પરસ્પર મૈત્રિ તથા આપ લે થાય. બ્રીટીશ રાજ્યની હિન્દમાં ખીજા ધારણા છે એવું માનવું તે ઇશ્વરી અસ્તિત્વ શૂંચી જવા બરોબર અને જીવનનું જડ વાદી અનૈતિક સ્વરૂપ બોલા બરોબર છે.

હિન્દી હીલચાલ તેટલા માટે એક હિંદી હીલચાલ છે અને સામર્થ્યમાં પણ આ ચર્ચાવાન સ્તર્ય તેની આમે થયા સ્થિતિવાન નથી. દર્શિદાસ આ સિદ્ધાન્તને ઠેકા આપે છે. ઇસ્લામ પ્રભાએ હિન્દીની સિદ્ધિતનો સાત સ્તોત્ર પૂર્વક નીચેના આશયો રોપ અને બન્ને પક્ષોને તથા હિન્દીને સુખી દરજ્જા હોય તે વેગે દર્શિદાસ તરફ બંધીનાર દર્શિદાસ સારી રાજનીતિ પ્રદાન કરી શકે.

હવે આપણા પ્રથમ પ્રશ્ન તરફ આવીએ કે સરકારે કીધેલા દળાણ તરફ આપણે શી રીતે વળતું આપીએ. ઉત્તર આપણે જણાવેલા આટલી તથા માન્યતા બરોબર વાદ કરવી જોઈએ.

(૧) આપણા પક્ષની નીતિમાં અને તેની અંતિમ ફેરફારમાં આપણને ધૂર્ણ થવા હોવી જોઈએ.

(૨) આપણા ઉદ્દેશની પ્રાપ્તિ એટલેમ વધી જતા સીધા અને બળાત્મક પૂર્વક કાર્યો નહીં થઈ શકે.

(૩) જે કદાચ આપણે હિંદીવાન ભાગી ભવ (એ હિંદી ન કરો) તે તે અપણી જ ખેદરૂપી કુસંપ અને અનિશ્ચિતતાને લીધે થયે, અને કામ ઝડપી થાય જતાની મદદ નામર્થ્યનો નહીં. પેટની થાવ તે એ છે કે આપણે સ્વંત્ર રહેવું અને ઉદ્દેશની ભાગલાઈથી દેશમાં ન જવું. બીજા તરફ આપણે જાણીએ અને દેશની સ્થિતિ પીચરાઈ ભવ છે. જે આમ રહેવાના દ્વારને કે અધારી તરફ અમરમાં મેળવવાની રૂબ આપે છે તેનો જવાબ બધારે પ્રશ્ન આવે તારે દર્શાવે કરતા આપણે અટકાવવાની જરૂર નથી, પણ એટલું આપણે ખાતરમાં રાખવાનું છે કે કાલની બરી હવે આપણે ઉત્તર પાત્ર કાલ જોઈએ નહીં, અને જે આપણને ખમતું પડે તે મહાન વીરોની આજ્ઞા પાળી શકતાથી અને આત્મીય ખમતું.

કેવળ પણ ઉદ્દેશ જ્યાં સુધી તે લોકોના મોટા જવાબ પ્રતિબા ઉતારે છે તેનો અને મોટાના હિતના ભાગે પણ કામ કરવા જેટલા જગ અને ઉત્સાહ તેમનામાં પ્રેરે નથી ત્યાં સુધી તે પાર પડી શકતો નથી. મોટા મેટા વર્ષ ઇસ્લામ પ્રભાતીય સ્થિતિના હોઈને પણ આગળ વધારો કર્યો છે, તે ઉદ્દેશના અંગે પણી સરચાઓ અને મંત્ર બીજા સાથે એક જુદા પક્ષ હોય થયા પાળે છે. તે ઉદ્દેશને દેશમાં કરવા ખાતર જે કામ અધાર સંધી થયું છે તે તેટલા પૂરતું જાહેર કીધું છે પણ અનુચિતતાઓ એવો પણ મોટો ભાગ છે કે જેઓના અનુચિત આ અંગે એના જેવા બીજા કોઈ પણ ઉદ્દેશ કોઈ પણ અધાર કરી નથી અને જેઓની સમજ સ્થિતિને એક કાર્ય અને નિષ્ફળ પ્રાર્થના ભાગ કરવાની જરૂર છે. સ્વાતંત્ર્ય મતના દેશવાસ તેટલા માટે મેળી દેશ જોઈતો નથી. કોઈ પણ ઉદ્દેશને ફેરફાર મેળવવા પડે તો તેના અધાર થયો જોઈએ અને જો તેને અધારિત નર્થનાથ તેના દેશમાં થઈ શકે નહિ તો તે કાલે રસ્તે પ્રવેશે તે આપણા જ હોઈને થયા પહેલા તેના અધાર કરવાને થયો જોઈએ.

પણ બધારે એવી તકરાર લાગવામાં આવે કે સ્વાતંત્ર્ય સિદ્ધિનું પ્રતિષ્ઠાન જાહેર છે તે તે પક્ષની કોઈ એમ નીકળતું નથી કે તે પ્રતિષ્ઠાનમાં તે સોંપી અને

પામશે. માર્ક કાંઈ એમ કહેવું નથી કે પ્રભાકરે સ્વાતંત્ર્યનો સુદો દરેકે દરેક માણસ ને સુધી લખતા વાંચતા લોકોને નહીં ત્યાં સુધી વિચાર પામી શકશે નહિ. પણ એમ તો માર્ક કહેવું છે ન કે આંતર ભ્રમણ ને તેના વિચારને મારે આવશ્યક છે તે હાલની બધાંકર નિરક્ષરતા ને સુધી વારત્તિક રીતે જોડી કરવામા ન આવે ત્યાં સુધી ઉદ્દેશ્યી શકશે નહિ. એ આપણા પ્રભાકરે લક્ષણમાં પ્રવેશનો જુઓ. સ્વાભાવીજ સમજ થએલો હોત તો ભણે જુદી વાત હતી. પ્રજાવની ભાવનામાં પૂરે પૂરી પડી શ્લેષી કોઈ પણ પ્રજા એ કે તેની વસ્તીનો પ્રજા મેડે ભાગ અધિકૃત હોય તો પણ દેવ કુનિયોગે જોએથી પેતાની સ્વતંત્રતા શાંતી મેળવતી કદવતી શક્ય છે પણ ને પ્રજામાં સ્વાતંત્ર્યનો જુઓ હજી હવે ભયુત કરવાનો છે તેનો, હા સુધી તેના લોકમાંનો મોટો ભાગ કડ-હડતા અજ્ઞાનમાં હુએલો છે ત્યાં સુધી, ઉલ્લેખ થતો મુશ્કેલ છે.

કોઈ પણ આદર્શને કારણે કરવાની કાર્યનિક પ્રવૃત્તિને મારે આજે જ્યારે કોઈ કદી પણ ખોરબે નાંખવું જોઈતું નથી. આપણે સુધીથી પણ દહતો અને જળથી બહારનો રાજ્ય અગર આંદોલન બતાવ્યા વિના સ્વદેશી, અધિકાર અને પ્રભાકર કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાનું કાર્ય કરવાનું છે. આ કાર્ય નિષ્ક્રિય રીતે કરવાને મારે જાણની સહકારી સ્થાપના ઉત્તી કરવી જોઈએ અને દરેક જાણમાં જો-જામાં જોજા એ પણ માણસ ધણી ઉચી પ્રકારની કેળવણી વાળા હોવા જોઈએ જેને તે કાર્યને મારે પેતાની જાંદગી અર્પણ કરે.

પ્રાંતિક મંડળીઓ ઉપનામ આપી જીલ્લા મંડળીઓ બનાવે તે એક ખોરબી બાજળ વધવાનું પગલું સમજવું તેમજ તાલુકાની મંડળીઓ પણ હોવી જોઈએ અને તેમાંથી પણ વધારે અમલની બીના એ છે કે આવી મંડળીનું કામ પ્રત્યેક વર્ષના આરંભથી તે તે અત સુધી નિયમિત રીતે ચલાવ્યા જવું.

પ્રજામની જરૂરીઆતો કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાની, જોતીમાંની સુધારવાની, અને સ્વદેશી ઉદ્યોગોને રક્ષણ આપવા નિર્ધેની છે. એ સ્વદેશ શ્રેયના વિચારોની ખોલવણી અને સ્વાતંત્ર્યના પ્રેમની સાથે સાથે આ કાર્ય કરવામાં આવે તો રાષ્ટ્રીય લીડરશાઓની રીતે જ નહીં બેસશે કે તે અને તેના બળવાન વિરોધને પણ દોરકે મારવાને સમર્થતાન થશે.

સાંસારિક સુધારા પ્રતિ કદા પણ જવું જોઈએ ખરેખર તે એક ધણી સતેષની બાબત છે કે જુના પુરાણો વહેંચે હવે નહતે મતા ભવ છે અને સાંસારિક બાબતોમાં આગળ વધવાની જરૂર વધારે તે વધારે સીધારાલી ભવ છે. પણ રાષ્ટ્રીય બાબતો આપણા મનમાં જોડાઈ તો બળવતર છે કે સાંસારિક ચેતનાની આપણી ભાવતીને પ્રતિમાન અને સતત કાર્ય રૂપે હજી હવે બહાર પાડવું છે. કમી ચમોચા વર્ગની ઉત્થાપતિ, જાતિના અંતરાકેતો નાશ, લખના વધમાં વધારો—આ બધા સુધારા સ્વર્ગન હિંદી રાષ્ટ્રવાદ બંધાવવાને મારે જોડા જરૂરના છે કે જાની અવગણના અગર તેમાં વિશ્વળ કરવો તે એક આત્મપાલી પગલું છે. અને ખરેખર હાલનો સમય કે જેને પ્રભાકરે મારે સરામ લાલચા ઉત્તેજ કરી છે તે આ સુધારાને અમલમાં લેવાના જોઈએ બંધોરેલો છે.

મને તો પૂરેપૂરી ખાતરી છે કે જો રીસાજને જે હાનના ઉપમા ચાલુ રાખવામાં આવે તો તે અચિત સમજ અને એકત્ર પ્રજ્ઞાનના વધારાની આડે આવે. સમાનતા સ્નાતક, અને ન્યાયના સિદ્ધાંતો જેટલે દરજ્જે રાજકીય જાળતોને લાગુ પડે છે તેટલેજ દરજ્જે સામાજિક જાળતોને પણ લાગુ પડે છે તમારી જાણીના એક વિભાગમાં તમારા કાર્યોના પાયે આ સિદ્ધાંતો ઉપર રચી તમે તેના ખીજા વિભાગમાં તેઓનો અનાદર નજ કરી શકો તમે એક તફાવત જાણી લેવું પ્રતિપાન કરી અને જાતિમાનને મનમાં રધાન આપી પ્રજ્ઞાનની સુવર્ણમય અનિયમી હિંદની જુદી જુદી પ્રજ્ઞાની એકત્ર ગુથણીની ખરેખર આશા નજ રાખી શકો, અનુત અને અકાળજી બેદના મધ્યમાં પ્રજ્ઞાન કદી પણ ઉછરીને વિકાસ પામી શકે નહિ જે હિંદની પ્રજા એકત્ર થવા માગતી હોય તો આધુનિક જાતિ બધારણનો નાશ થવોજ જોઈએ

આ પ્રમાણે જોતા આપણે સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રીય એકતા પ્રાપ્ત કરતા પહેલાં ધણું બધું વહાઈ કાર્ય કરવાનું છે, અને જે આપણે આ રીતે સંપાદન કરવામાં અધીર જાતી જે કાર્ય આપણે તરત હાથમાં લેવાનું છે તેને જૂની જરૂરિયાત તો તેનું પરિણામ સજડ પગજી અને નાખીવારીમાં આરજો કસારે અગર કેમ વારતનિક પગના નીચાથી હિંદીવાનો સ્વતંત્ર રાષ્ટ્રીય એકતાને પામશે તે કોઈ માણસ જાણતો નથી અગર તેની બરાબર રીતે આગાહી કરી શકતો નથી, તેમજ તે હાનને હાન જાણવું અગત્યનું પણ નથી.

એટલું તો હું જાણુ છું અને જાતી કોળીને કહી શકુ છું કે દોઢ પણ પ્રજા, જરૂરની નૈતિક અને સામાજિક કેળવણીથી જે ભરિયને માટે અધિકારી અને છે તેનાથી, તેને નાખી મુન સુધી કદી પણ વિમુખ રાખી શકાશે નહિ અને જે કાર્યની ખરા મનની બજારથી માટે હું ઉપર આમલ કયો છે તે, આ પછે સ્વતંત્ર પ્રજ્ઞાનના ભવિષ્ય માટે આપણા નૈતિક બળથી યોગ્ય થઈએ તેને માટે જે તનિમ આપણે લેવી જોઈએ, તેનોજ સમાવેશ કરે છે એક વખત આ કાર્ડ સિદ્ધ થયું પછી અધિકારી કૃપાનોજ સમાવ ગરુ છે જેને માટે મારી ખાતર જમા છે કે આપમતસાનાઓ કનેથી તે કંઈ દૂર રહી શકતી નથી સરકારની કસાણની નીતિને પહોંચી વળવા માટેનો સારામાં સારો માર્ગ એ છે કે સત્યતા અને નિઃકપરીપણાના સાચા ભાવથી ઉપર આવેજેલું કાજ બજાવવું મનુષ્યોને ઉતાવળીયા અથવા તોફાની કાર્ય તન્દ્ર પ્રેમા વિના સ્નાતકને મન પ્રચાર થવા દેવો, સ્વદેશી બધાંગ, અને રાષ્ટ્રીય કેળવણીનો જેમ અને તેમ આજુબાજુ સાધવોતો પુરેપુરો લાભ લઈને રધારે ને વધારે ફેલાવો કરો, નીચતા ધર્મના લોહો હિંદી રિથિતિએ પહોંચાડો, અને જાનિએને પાણીયુ આપો અને સામાજિક નુકસાનને સમાવ રીતે આમજ વધારો, સ્વતંત્રતાને જુગસો કેળવો અને પ્રજ્ઞાનના ભાવને વિકાસ પમાડો અને પછી આપણે સ્વતંત્રતાને માટે ખરેખરા યોગ્ય જાનીશ, અને જ્યાં આપણું રાષ્ટ્રીય સ્વાતંત્ર્યને માટે નૈતિક યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી કે પછી નહીં સમજવું કે પૃથ્વી ઉપર તો એવી એકે મત્તા નથી જે આપણા સ્વતંત્ર અને અજવાન પ્રજાકીય લાચી તન્દ્રની આપણી વિગતવત ગતિને અગ્રાવી કરે,

(મોર્ડન રીવ્યુમાં મી. આર. જી. મેંડાના લેખ ઉપરથી)

જાહેર ખબર.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ આરોગ્યની દેવી છે, પારિતોષિકની મહારાણી છે, ડોક્ટરો અને વૈદ્યોનું અગ્રણ્ય હથિયાર છે, શક્તિનો અખૂટ ખજાનો છે, રમરમશક્તિનો સંગર છે, દુઃખીયારો આશીર્વાદ છે અને દુકામાં મનુષ્ય માનવું છવનું છે.

મગ્ન યથેલી વાદદાસ્ત, મુગ્ધ યથેલ તાકાતને પાછી મેળવવા માટે, મંગલને પ્રદે આપવા માટે, જ્ઞાનતંત્રુઓને તેજ દરવા માટે, તથા લોહી સુધારવા માટે આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ ખિનહરીદ પ્રલાજ છે.

કિમત ગોળી ૩૨ ની ૨૫ની ૧ નો રૂપીયો ૧.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

માસિક, આતંક નિગ્રહ આપવાલય—સ્થાપિત ધરતીચને ૧૮

હેડ ઓફીસ—જામનગર—કાઠિયાવાડ.

બ્રાંચ ઓફીસ. મુંબઈ. કાલકાદેવી રોડ.

નં. ૧	નં. ૨	નં. ૩	નં. ૪	નં. ૫
મુંબઈ.	કલકત્તા.	પુના-સીટી.	વડોદરા.	અમદાવાદ.
કાલકાદેવી રોડ.	હેરીચન રોડ.	હુપવારપો.	રાવપુરા.	સુરેશીરોડ.

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

Pay-Nothing-A guide to Health, Wealth and Prosperity
In English-p. p. 100) Gratis Post free, Apply to,

Vaidya Shastri Manishankor, Govindji

Jamnagar, Kathiawad.

મગવદ્ગીતા.

શુદ્ધ મગવદ્ગીતા લાખાંતર તથા પૂરતા વ્યાખ્યાન સાથે.
અપૂર્વ વિદ્યાત અને વિશદ વ્યાખ્યાન સાથે, મૂળસ્તોત્ર, શકલ અને તથા અત્યુત્તમ
પુનુજ વ્યાખ્યાન સહિત આ આર્ષતત્ત્વ જ્ઞાનનું અમરતિમશાસ્ત્ર દરેક સ્વદેશ, ધર્મગ્રંથો
અને દરેક મુશ્કેલી મનુષ્યો અપરમ વાંચવા અને અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. રૂ. ૩૦ની બાંધ
પેલે લગભગ ૨૦ ફારમ પૂર્ક પાકે. કિમત રૂ. ૪-૦-૦ આર યોરરો/ આના પ્રાંચ

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

ધી જનરલ એસ્ચુરન્સ સોસાયટી લીમીટેડ.

હેડ ઓફીસ અંજમેર.

જુદી જુદાં રીતે હાંડવીના વીમા ઉતારે છે.

ઓઓના વીમા પણ ધણી જોડા દરે ઉતારે છે

૩૫૧૦ એક માસિક બરરાશી રૂ ૫૦૦ નો વીમા અગર ઉપર પ્રમાણે વધારો પડશે.
ઠરી રહે પ છે.

જાન્યવરોના વીમા,

આખા હિન્દુસ્થાનના જનાવરોના વિમા ઉતારનારી આ એક જ સંસ્થા છે.

દોડા ગાય, બગીચા, બેસ કા, વિગેરે જનાવરોના મધ્યમમર આવે વિમા ઉતારવામાં આવે છે.

દર યોજામાં યોજા.

સ્વદેશી માલસને ઉત્તેજન આપવા તૈયાર થતોજ

જોઈએ છીએ.

મુખાર્જી ઈમારતના જુદા જુદા ગમેતા લગભગ વાળા પ્રમાણીક અને ખતીયા એ-
જન્ટો જોઈએ છીએ, પગાર અગર કમીશન આપનામાં આવશે.

વધુ વિગત માટે લખો

હીવેટીયા, હેસાઈ એન્ડ કું.

ચીફ એજન્ટો. ૫૫ લોન્ડન રોડ, અમદાવાદ.

દુનીયામાં આખા એ હાંડવાં જીવન છે.

મહા વરમનો અનુ
ભવ જોળવી પ્રખ્યાત
ધણેદારી ચસમાની
મેઘો દુકાન

યુનીલાલ મયાચંદ
મહેતા

અમદાવાદ
મહાવરવાળ, નં. ૭૬૧૪

ખરા પેખલના ચસમા.

કાંકરી ચસમાની પેટીમાંથી આખ તરતી ચસમાનો નંગર મક્કત કેલવામાં આવે છે.

ચસમાનું રીપર કામ ધણી જોડા આવથી કરામાં આવે છે.

મોતીઆના ચસમા પણ અમારે લાથી દરેક જાવના મળે છે.

સફાઈદારો તથા બાલુઓની લગવડના માટે યે જોવાલાથી દાકતરી ચસમાની પેટી.
માંથી આખ તપાસી ચસમાનો નંગર મક્કત કાલવામાં આવે છે

મ હે તા બ્ર ધ ર્સ.

મરચન્ટસ એજન્ટ એન્ડ જનરલ ઓર્ડર સપ્લાયર્સ.

ખંજાળની ખાંડ, દાકાના ઘોતીઆં, સ્વદેશી ઉત્તમ તેલ, અત્તર, કલકત્તાનાં
જખણુતાં ખાસીસ, યોશીકાના મલેક્ નિગેરે ચિત્તે કમીશનથી પુરી પાડનારા.
કે. ૪૬ ઇંજરા રફીર, કલકત્તા.

શ્રીઓ માટે ઉપયોગી નવીન વાંચનમાળા કંપાની પ્રાવેશ.

એક આપના ઉપરથી તમને આ નો જાણવતો છે કે તેમને સંદેશ
 નવા ઉપર રચાયેલી સ્ત્રી દિવસ માટે પહેલાંથી જોવા માટે સુધારાની માગણી છે.
 હોય એ કારણ આપ દેશવિજ્ઞાન માટે જે વાંચન માટે કે જે સ્ત્રી વિદ્યા દેશવિજ્ઞાન
 પોતાની જાણતા માટે આપના તપર વગેરે દેશવિજ્ઞાન એ કારણે સ્ત્રીના સાધન જોવા
 થવા જોઈએ તેમજ નીચેની સૂચનાઓ દેવાના હતા પ્રગુણ વાચનમાળા રચના
 આરંભ કરેલા, અને તેથી આપની તરફ જોઈતી આપની તપાસ તથા સુધારાને અર્થે ની
 મેલી વિદ્યા જોઈતી એક આસ કમીટી પાસે તેની પસંદગી હોવા માટે તેને જાણવતું
 આ આવશે

૧ પ્રગુણ વાચનમાળાની જાણ શુદ્ધ, અગ્ર અને વ્યવહાર જોઈશે

૨ દરેક વિદ્યુત્ત ધર્માર્થને ઉપયોગી તથા માન્ય થાય તેમજ વિદ્યુત્ત ધર્મના તથા તેમ
 અર્થના જોઈશે

૩ ધર્મજ્ઞ, જાગૃતી માવડત વિશે શારીરિક શાસ્ત્રના વિશે તેમાં સમાવશ
 જોઈશે.

૪ મતીગીતા સાત્રી વિશેના ધીરજ ધર્મમાળા તથા વીર શાસ્ત્રક અંગે કુક
 માં આવવા જોઈશે.

૫ વીર ધર્મજ્ઞ તથા મદદગારોના જીવન અંગેના ધર્મ અવધા જોઈશે જેવા કે
 પ્રતાપ, જીતમ વિશેના

૬ અંગેની તથા દેશવિજ્ઞાનના ઉપયોગી અર્થ

૭ નૈતિક શિક્ષણના પામે સલ્લ મંગેરે નીતનો વ્યાખ્યાઓ તથા તેના દર્શનક
 પાઠો (ઐતિહાસિક પૈાણ્ય)

૮ શ્રીઓને અનુકૂળ અર્થે તેવા સા. શ્રીઓની સુધારા કા પે.

૯ શ્રીઓને ઉપયોગી શુદ્ધ વ્યવહાર તથા શુદ્ધ વ્યવહારી ઉપયોગી જાણતા

૧૦ શ્રી જનસમાજનું એક મુખ્ય અંગ છે એનું જાણ કરાવે જોઈશે જોઈશે
 જનક પાઠ

ઉપર પ્રમાણે પ્રમાણની વૃદ્ધિ કરે તેવી રીતેપર ને રચાયેલી હોવી જોઈશે, જેથી
 કરીને નદાવપણ્યો આપણોના હૃદયમાં ઉમડી જાય પડતા સસાગરી તેમજ દેશ નાપેની
 પોતની કુતરો અથવા અથવા તેમના શક્તિમાન થાય

કેવળ સ્વદેશ ઉપરતિની કાર્ય નિર્ધાર માટે આ આપની પ્રાર્થના છે, તેથી આપ
 કે આપના વિદ્યાનુ જોઈશે તેમજ અન્ય સુધારા મંજુરો પોતાના નવરસની સમય
 આ ઉપયોગી કાર્યમાં મદદ આપવામાં આવતા જાણીતી નહિ કરે

આના સમર્થનો પત્ર વ્યવહાર નીચેના કાર્યે કરવા વીનથી છે

તંત્રી.

‘ ઉપયોગી ’ જોઈશે નીચેના.

અમદાવાદ

વિશેષ.

અમારા ગ્રાહકોને લો મા. શ્રીયુતિ તિલકની મુંદર છબી આપવામાં આવી છે, અને હજી ૨ નવા ગ્રાહકો ધરી તેને તે આપવામાં આવશે.

વળી જેનું લવાજમ આવી ગયું છે તેને ઉચ્ચગુણના મહારાણા ક્ષાત્રપાળ વીરરત્ન પ્રતાપની છબી આપવા માડી છે. વાસ્તે લવાજમ આપી તે આજર્જ ૩૫ પુરૂષની છબી મંગાવી લેવી. છબી મોકલતાં ભૂત ધઇ હોય તો તે લખી મંગાવી લેવી.

જુનાગઢ પાંજરાપોળ લૉટરી

ભાગ ત્રીજો. ફક્ક ટિકેટો ૫૫૫૨૭, દરેક ટિકેટની કીંમત. રૂ. એક.
 ઇનામની | ઇનામની રકમ. | ફક્ક. ૩ | ઇનામની | ઇનામની રકમ | ફક્ક ૩
 મ'ખ્યા. | મ'ખ્યા. |

૧	૫૦૦૦	૫૦૦૦	૩૦	૫૦	૧૫૦૦
૨	૧૦૦૦	૨૦૦૦	૪૦	૩૫	૧૦૦૦
૪	૫૦૦	૨૦૦૦	૬૦	૧૦	૬૦૦
૫	૨૫૦	૧૨૫૦	૧૦૦૦	૫	૫૦૦૦
૮	૧૦૦	૮૦૦	૭૧૫	૪	૩૦૬૦

૧૧૧૫ કુલ ઇનામ કુલ રૂ. ૨૨૨૧૦

જિં જોગ્યા જોગી હ દીકર ખપાવનાને અરો રૂપિયો અને અગીયાર દીકર ખપાવનાને એક રૂપિયો કમીસનનો અપાગ છે જોઈતી ટિકેટ અગાઉથી નાણા મોકલીને અગર “ વેંચુપેઅલ ” થી એકદમ મંગાવી લેજો. નરોળ અલખાવી લેવાની આ ઉમદા તક છે. સ્વાર્થ ને પરમાર્થ એક સાથે જોગજોલ છે સ્વાર્થ કરતા પરમાર્થ અને પરમાર્થ કરતા સ્વાર્થ ઘણું જલ્દ છે. એક રૂપિયો ખરચવાથી તમે કાલ ગરીબ થઇ જવાના નથી પણ જો કાગલેથી પ્રમન્ય થશે તો એક તગડું પૈસાદાર થઇ જશો માટે આવી ઉમદી તક જોગી નહીં ધર્મદાના કામમાં લીધે દરેકો નહીં. આજ કાલ દરેકો તો લખતે રહી જશે વહેલો તે પહેલો જાગતાની પાડી અને ઉંધતાનો પાટો એ તમે કયા નથી અણત્તા ૨ તેથી દોરો ગાંધી દેશરો, ટિકેટ કેવી તો તે વેળાસર શાખરે ન લેવી ૨ કટકા ટિકેટ તથા તે મના કાલ નામખર દાખલ કરીને મોકલવી તે રીયે તારીને દુગમ લખાં જખાસને દોટ્ટી રૂપે લદવી ચાલો કરા અવે ત્યારે મો ધોવા શા ગટ જલુ કોમ હતા મદી જશે તો માન એ રૂપિયો તથા તે પછુ આવા ધર્મદાના કામમાં અને આપો તો જલ્દ જાણ.

પુરૂષોત્તમ કહાનજી ગાંધી લીંબડીવાળા.

જુનાગઢ. (કાઠીયાવાડ.)

મુખસિદ્ધ ડૉ. જનતારામ રેખચંદ, સમીપકે 31 M & S ની દબરેખ
 નીચે તૈયાર થતી ડૉ. એન. મેલેરીઆ લોકપ્રચારી દવાઓ

એન. મેલેરીઆ

અરેર વાંચો

પ્રેમ તા ૧૩. ૧૧. ૧૯૩૩

અરેર વાંચો

આ દવા તમામ સ્થાનોએ તે તેની ઉત્તમતા ૧૯૩૩ ને સ્પષ્ટ રીતે આ મંદ છે,
 તે પીવામાં સ્વાસ્થ્ય છે. તે મન સારા માણ પુનઃ કાવચ પીવાથી પ્રેમની હિંમત ફર
 ની રીત ધર્મો નથી અને જેને પુનઃ તાજ પડે તેમ તેને હિંમત આપી છે. વખત
 આ દવા પીના તેને પદ્મની આજ નવ નવુ માવ છે. પ્રેમ ભ્યાં ભ્યાં મતો હોવા તમા
 મોડેથી પોતાના કુટુંબના કાર ગટે કટે તે દલ પીરી, નવો કર્યે અને તેમજ
 મસાદરી તેમ પોતાના કુટુંબના પાત્રી, કમ પ્રેમ છન વખત સાચુ પાશે તે મ્હી
 સમય તેમ નથી

પ્રેમ કોલર પ્રેમના મટે ૧૧ ની ઠીક દવાએ મના પાત્રીનામ્, બાવન-
 ગર, અમદાવાદ, વગેરેના અગણ્ય મહેરાણા એમ છતાં મેલેરીઆ ખુ સારી
 અગર કરી તામ મેમ મુ છે

એક વખત આ રીતી વાપવાથી ખરી થશે ના પાત્રી રીતે ધન્ય કુટુંબોત્ત-
 સ્થાનાસ કાચુ છે, ૧૧ ની વખત મેલી તેના કાચ લે તે નિર્મિત પડના પડી

પ્રેમની ૨૦ મંદ દવા પ્રેમનાને તમામી તમે પ્રેમની મંદ ના રીતે કામગ ૨૧-૮૦

દા કમ વાવરી તેની મળવ દવાની મદરી માથે હોય છે કિમતના સમા ન

તેના તેના મળ ઉપર આમ પીવાર કે વે

આ દવાની કમીમાં ખીટ મળ દવા મરી થતી નથી

એન. મેલેરીઆ.

તાવની અકસાન દવા.

એન. મેલેરીઆ નામ વચ્ચે ખરી ને કમીની નહીં

એવા કે મેલેરીઆમાંથી તમા રોગ દે, એકાન્તીઓ, લડાઓ, મોથીઓ વિષમકવર.

મળી આ દવાથી અપારકારમાં નવો જીવનની કમર, કુખનો, જીવનની આ (સીવ)
 (પ્રવરુએન) સખ ચત્તીને તવ નામ પામે છે કીવન સીવો એનો ૨ ૧-૦૦૦

[આ દવાની રોકેટો અગવડો અમ વધારી મોલેરીઆ તમા કુખનો, વગેરે, અને
 પાત્રીનામ્ની તમા પ્રેમના ખાલી મળ છે ખર નહીં તો વેચા પાછા સર કહેના મનો

મળીના રોક મળુખનામ્ બચુના, એકોમીટર આગર નાનામાં, પાત્રીનામ્ની
 આગર કમીમાંથી વેકો વળે અગવડો દવા અને કોલરોએ ઉત્તમ સર્વોચ્ચે
 આપ્યા છે

કોલરો દવા દાન-દાન-દાન નીવતી ખાતાઓ નામ કરે છે શક્તિને
 માટે આવા જેવી કોલ દવા નથી મે ૨

કોલેરી કેમ્ફર (અસર કાર્ - પુર) ઉત્તમ, ગરો, મહેત, અપઓ સુઝ,
 અતિસાર મેલેરીઆ કરે છે કા આ આમ અગવડો, લેનારો વધારના બાને વે
 અગવડો આપે છે પવ દવા નીવેના સનામે કહેવા.

સુપીરેન્ડ-Dr. N. H. H. Co. મેલેરીઆ, રીમોસ-અમદાવાદ

દરેક જગાએ વેચાય છે.

જસમાઈનની

વીંછીની દવા.

જસમાઈનની

તાવની દવા.

ગમે તેવા ઝેરી વીંછીનું ફક્ત ત્રણ પડીકાથી
ઝેર એક મીનીટમાં ઉતરી ગમે તેવો ઝેરી યુખાર
રી નાચે લાખો પડીકા (તાવ) નાખુદ થઈ નાચે.
અજમાઈ ગયા છે અને રોગ, મેલેરીઆ, રોજનો,
તેનું અકસીરપણું સાળી એકાતરીઓ, ચોથીઓ
ત થઈ ગયું છે. વગેરે એકદમ ફેરીન
એક પડીકાથી ૧૦-૨૦ મટી નાચે છે. અને
હર્ફીઓ વીંછીના ત્રાસથી હર્ફીને નવી જીવોત્તર
મુક્ત થાય છે. મુખ મળે છે.

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.

૫૦ ,, રૂ. ૦.૫૦

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.

૫૦ ,, રૂ. ૦.૫૦

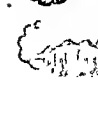
તાવથી ઘટી ગયેલી તાકાતને પાછી લાવે છે
તેથી જસમાઈનની તાવની દવા એક વખત લઈ
ખાત્રી કરવી જોઈએ.

વ્યાપારીઓને મોટું ડીસ્કાઉન્ટ.

મળવાનું ડેકાણું.

જસમાઈન ઇન્ડિયા એજન્સી.

હાકુરહાર રોડ—મુંબાઈ.

દીક્ષીવાળા લાલા ખીશનદયાળ ધરમદાસનો થુડ સાચાં મોતીનો સુરમો.

આંખની બળતરા, કળતર, મગજની ગરમી, નજીબો, ખીલ, આંખ, છાતી, ડાઘા
કુહું, પડળ, આંખમાંથી પાણીનું ઝરવું, ચીપટા, પરવાળાં વીગેરેને મટાડે છે.
મોત નં. ૧-૩ નો કાળો સુરમો તે. બાની શીશીનો ૨. બા તે. બાની શીશીનો ૨. ૧
નં. ૪ નો પીળો સુરમો તે. બાની શીશીનો ૨. બા તે. બાની શીશીનો ૨. ૧
નં. ૫ નો પીળો સુરમો તે. બાની શીશીનો ૨. બા
નં. ૬ નો લાલ સુરમો શીશી ૨ નો ૨. બા

આંજવાની સળી શોરી સાથે મળશે. બનાવનાર તથા વેચનાર.

લાલા ખીશનદયાળ ધરમદાસ અંતરવાળા.

નં. ૩૫૫૩ અમદાવાદ.

ઉદ્બોધન.

એક રૂપિયાના જૂજ લવાજમમાં આર કેમનું માસિક જેમાં જનહિતાને સર્વ પ્રકારના
ઉપયોગી વિષયો સ્વતંત્ર રીતે ચર્ચવામાં આવે છે. તે ચિવાય તેના આકર્ષકને બાતકર્મી-
પદ આર્થિકમંદુરતા મદારણા શી પ્રતાપસિદ્ધિની એક સુંદર તંત્રીર ભેટ તરીકે આપ
વામાં આવશે. વળી ત્રીજેના પુસ્તકો તેમને સરતા બાને આપવામાં આવશે.

મૂળ કીમત. પટ્ટાડેલી કીમત.

૧. જુજસાત સાહિત્ય પરિપક્વતા પ્રથમ વર્ષનો રીપોર્ટ, સર્વ જાપણના સંગ્રહ સાથે.	રૂ. ૨-૦-૦	રૂ. ૧-૦-૦
૨. કાંબોધાન	રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૦-૮-૦
૩. મહાનિબંધ, (૫ આંકી નાટક)		
માફ પુસ્તક ...	રૂ. ૧-૦-૦	રૂ. ૦-૧૦-૦
કાનુ પુસ્તક ...	રૂ. ૦-૮-૦	રૂ. ૦-૫-૦

પોસ્ટેજ ચુકવું.

સર્વિસ લવાજમ...	રૂ. ૧-૦-૦
પોસ્ટેજ સાથે ...	રૂ. ૧-૪-૦
હરિયા માર્ગે મુરોપ, અમેરીકા તથા આફ્રિકામાં...	રૂ. ૧-૧-૦

(આ નાણાં પોસ્ટલ ઓર્ડરથી મળવાં જોઈશે.)

૫૫ બંગાલ-બેંગલોર-ઉદ્બોધન-રીપોર્ટ, પોલીસ-ચોડી સાથે અમદાવાદ.

ખી. " જુજસાત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ " અમદાવાદ.

ઉદ્યોધન.

અસતો મા સદ્રમય । તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।

મૃત્યોર્મોદમૃત ગમય ।

પ્રહારણ્યક ૧૮૨૨-૨૮

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે, મા કલેષુ કદાચન । શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા. અ. ૨.

પુસ્તક ૨. }	તંત્રવાદક અને પ્રકાશક.	૧૨૬૫
શ્રક ૧૦. }	એક યુવક વર્ગ.	માઘ,
		ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૯.

વિવરણ		પિપયાનુક્રમ
વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
દિશાવલોકન		
સ આર સુધારા સમાજ	એક એનુએટ	૧૮૮
કાવ્ય, તત્ત્વ		
પદ્યાર્થ	એક એનુએટ.	૩૦૪
ચરિત્ર માળા		
જોશી જોશી	સ ચંદ્રમણિભાઈ લોહાવાન પ્રકાશ.	૪૦૫
સમર્થ ગમદામની મહુ પ્રાર્થના.	૧ મહિનાનું કેશવનાથ પત્રિકા	૩૧૨
વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર		
વિજ્ઞાનશાસ્ત્રની શ્રદ્ધિ	સ વાસીનાથ મણિલાલ મહેતા ની એ	૩૧૫
પાવાગકલુ વર્ણન,	સ મુનમચ્છદ કેશવનાથ શાસ્ત્ર	૩૧૭
નવનીત.		

હિંદુસ્થાન અને ૦૧૫૧૨ } ૧૮ ફેબ્રુઆરી દિશાવાન દેશ ૩૨૪
સાહિત્ય સંસ્થાની

પાર્થિવ સનાતન આચાર્યો ૩ ૧-૦-૦ ૨૧૧૧ અને ૦-૪-૦.

તેઓને આપણે આપણી સાધેના સંબંધમાંથી 'ઓપકાર' કરવા જોઈએ. આપણા માં નથી રાજકીય પ્રવૃત્તિ હિતવદ્દ કરનાર દિલ્લેશના માણીની બીબીનમંદપાણે પ્રખ્યાત દેશભક્ત સુરેન્દ્ર બાપુની વિધવા બગીચા સાથે પુનર્વિધન કરી રીતે સર્વને બલસાધી આપ્યું છે કે પોતે એક હાલકતા સુધારક છે. નવા યુગના કીધ સુદ તરીકે પોતે બહાર પડ્યા ત્યાર પહેલા ધર્મોચ્ચમાજના તથા સંસાર સુધા તેઓ ઉપદેશ કરતા. ઉદામ પદના સુવિખ્યાત નાપક રા. આપણે પણ એક વ સંસાર સુધારા સમાજના પ્રમુખ હતા. તેમજ સંસાર સુધારાની દિલ્લેશના બાપુ આગેવાન ન્યાયમૂર્તિ અંજલિદેવર પદ એક વખત કમિસના પ્રમુખ સ્થાને બીજા હતા. આ વર્ષની સંસાર સુધારા સમાજના પ્રમુખ ન્યાયમૂર્તિ અંજલિદેવર પદ કમિસ ન્યાયતા આગેવાન છે તે તેઓ પણ એક વખત કમિસના પ્રમુખ હતા, આથી ૬ વધારે નામે આપણની જરૂર થી છે ?

આપણી સાંસારિક રિધિ સિદ્ધિ સિદ્ધિ સિદ્ધિ નથી એ તો સર્વ કોઈ કમુક કરશે કા કરી બહારી લીધેલા અગણિત દાનિકારક રીવાજોને લીધે આપણે સર્વ રીતે સફિ રીન થઈ ગયા છીએ અને હુનિયામાં એક અગણિત પ્રભ તરીકે આપણી મુશ્કેલી થાય છે. આપણે આમાન્ય વર્ગ તેમ હવેના વર્ગ અને આપણી સીમા ખરેખર અધમ દશમાં છે. તેઓ વહેમ અને અગણિતમાં નિરંતર કુટયા કરે છે. તેઓ નિયારાં ધર્મનું ઉચ્ચ રહસ્ય સમજી શકતા નથી તેથી તેમના આત્માને જોઈતું સાલવન મળતું નથી ધર્મને નામે તેઓ બીજારા અનીતિવાન અને પાપી ધર્મ ગુરુઓના હાથમાં નિમજ્જન પતી રહે છે અને તેમના જેવા આળસુ અને કુટ ધર્મ ગુરુઓને મિશ્રન જમાવવાથી અને તેમની સેવા કરવામાં જ પોતાના હેતુ સાર્થક મરો એમ માને છે. આપણી આવી સાંસારિક તથા ધાર્મિક રિધિ સુધારવાનો નવાં સુધી આપણે પ્રયત્ન નથી કરતા હાં સુધી આપણી દેશભક્તિ અપૂર્ણ છે બલે પછી કેટલાક કહેવાતા દેશભક્તો આપણા સંસાર સુધારકોને તથા ધાર્મિક સુધારકોને જાણે દેશમાં તથા તેમને યોગ્યવામાં પોતાનું કર્તવ્ય અપૂર્ણ થયું સમજે.

આપણા દેશના રીત રીવાજો ઉપર આપણને પક્ષપાત હોય એ તો સ્વાભાવિક છે. પણ આપણા હાલના રીત રીવાજોમાંથી કયા કયા આપણને હાનિકારક છે, કયા કયા અન્યાય તથા નિર્વિધતાથી ભરેલા છે, કયા કયા હાલના સમયમાં આપણા હિતને અવરૂંદ નથી વિશેષે આનંદોને વિચાર કરવો તથા તેવા રીવાજોને નાબુદ કરવા પ્રયત્ન કરવો એ પણ આપણે ધર્મ છે. આપણે સર્વ અપૂર્ણ છે તે આપણા રીત રીવાજોમાં તો હાલ સુધારો કરવાની જરૂર નથી એવું ચિંચાવિમાન રાખવું એ તો અર્થતાનું યક્ષણ છે. સંસાર સુધારાના વિરોધીઓ તરફથી પછીવાર એમ કહેવાયું આવે છે કે સુધારાવાળાઓ આપણા અસલી રીવાજો કાઢી નાખી તેને બદલે પુરોપીચન રીત રીવાજો આપણામાં સ્થપ્ય કરાવતા પ્રયત્ન કરે છે. અને તેથી તેઓ પુરોપીચન સંસારની અગળ બાજુ તરફ ટોડીતું વ્યાન જોડી પોતાનો વિજય થયો એમ સમજે છે. પણ સુધારાના વિરોધીઓની આડી દલીલ તો એકી છે. સુધારકો આપણને કહી એવું કહેતાજ નથી કે આપણા જની રીત રીવાજો અશામ છે મારે તેમને આપણે

ત્યાં કરવો તે યુરોપીઅન રીત રીવાજો બંધાજ સારા છે મારે તેઓ સંપૂર્ણ આપણે મહણ કરવા. મી. મલબારી, ચંદાવરકર તથા દયારામ ગીકુમલ જેવા ઉદ્દેશ સુધારકોના લખાણો તથા ભાષણોમાં કદી પણ આંતુ કહેવામાં આવ્યું નથી. તેમ તેઓ પોતેએ પણ આપણા સર્વ રીવાજો છોડી દઈ યુરોપીઅન રીવાજો મહણ કર્યાજ નથી. સુધારાવાળાઓ તો એમજ કહે છે કે આપણા રીત રીવાજોમાં જે સારા હોય અને જે સર્વ રીતે આ જમાનાને અનુકૂળ હોય તે તો આપણે અવશ્ય રાખવાનાં. પણ જે રીવાજો આપણને હાનિકર્તા, વ્હેમથી ભરેલા તથા જમાનાને બીલકુલ અનુકૂળ નહીં એવા માલમ પડે તો તેમનો આપણે ત્યાગ કરવો. યુરોપીઅનોના જે ખરાબ રીત રીવાજો હોય તે તો આપણે અવશ્ય નાજ લેવા. પણ તેમનાંમાંથી જે આપણને સાર લાગે તે આપણા સંજોગોને અનુકૂળ થઈ પડે એમ હોય તે મહણ કરવામાં બીલકુલ આંચકા ખાવોજ નહીં. યુરોપના રાજકીય વિચારો મહણ કરવામાં આપણે ઈતેભર છીએ તો એમના સાંસારીક જીવનમાંથી પણ આપણને કાંઈક શીખવાનું તથા મહણ કરવાનું મળશે. યુરોપીઅન પ્રભાવનાં દુર્ગુણો આપણામાં ના આવે તેમ એમના કેટલાક હાનિકારક રીવાજો આપણા સાંસારીક જીવનમાં પ્રવેશ ના કરી શકે તેને મારે સાવચેત રહેવું. એ અવશ્ય જરૂર છે. પણ આમાં હદ કરતાં વધારે સાવચેતી રાખી, આપણી સાંસારીક રિયલિટી છે તેમને તેમ રહેવા દેવી, અને આગળ એક પણ પગલું ભરતા બંધીવું એ પણ હાનિકારક છે. આપણી સાંસારીક સ્થિતિ આપણાથી છે તેમને તેમતો રાખી ચકાશેજ નહીં. કલમ આપણે આડે રસ્તે દોડાઈ જઈએ એવી બીકથી ગભરાઈ જઈ આપણે સુધારાને મારે આગળ એકપણ પગલું ભરીશું નહીં તો વ્હેમ અને અજ્ઞાનને હાથે આપણી સાંસારીક રિયલિટી દીનપર દીન વધારેને વધારે ખરાબ થતી જશે. આપણા સાંસારીક જીવનમાં લાંબા કાળથી પેટેના સડાં તેમાંથી કાઢી નાખી અને વધારે સ્વચ્છ બનાવવું એજ સંસાર સુધારા સમાજનો ઉદ્દેશ છે. તો એ ઉદ્દેશ સફળ થાય તેને મારે આપણે પણ આપણી યથા સક્તિએ સમાજને મદદ કરવી એ આપણો ધર્મ છે. અને તેમાંજ ઉચ્ચ વ્યવહારકુશળતા રહેલી છે.

સંસાર સુધારા સમાજનો આવોજ ઉદ્દેશ છે તે સમાજના માર્ગક્રમ તપાસ્યાથી આપણા સમાજોમાં સહેજ આવશે. પ્રત્યેક વર્ષની માફક આ વર્ષે પણ એ સમાજ નીચેના વિષયો ઉપર ચર્ચા કરી દરબો પસાર કર્યા હતા.

(૧) સ્ત્રીઓમાં વિદ્યાનો વધારો થાય તેને મારે બનતો પ્રયત્ન કરવો.

(૨) દેશનાં ઉદ્યોગો મારે પરદેશ ગમનની જરૂર છે મારે પરદેશ ગમનને મારે જે ન્યાતોમાં બંધન છે તે દૂર કરવા અને વિલાપત વિગેરે રથને જઈ આવેલાને ન્યાત બંધાર ના રાખતા ન્યાતમાં લઈ લેવા.

(૩) આપણો દેશ તદન અકિનદીન થઈ ગયો છે તેનું એક કારણ બાળશસ્ત્ર છે મારે તે આપણામાંથી દૂર કરવા આથી કરીને દેશ વધારે બળવાન થશે તે વિદ્યા અભ્યાસમાં સ્ત્રીઓને હરકત નહીં પડે.

(૪) એક મુખ્ય ન્યાતમાં જે પેટા ન્યાતો પડી ગઈ છે તે કાઢી નાખી દરેક પેટા ન્યાતોમાં શેડી બ્લેઝર તથા બેડી બ્લેઝર હાખવ કરી દેવા.

- (૫) આપણી પ્રજાકીય ઉત્થિતિને માટે દાલમાં ન્યાત જાતના જે સખત બંધનો છે તે તુરંત કાઢી છે માટે તેમને ધીમે ધીમે ઓછા કરવા પ્રયત્ન કરવો.
- (૬) આપણામાં જેમને હલકા વર્ણના લોકો ગણવામાં આવે છે તેમની સાંસારીક સ્થિતિ ખરેખર ઘણી પાત્ર છે માટે તેમને કેળવણી વિગેરેના સાધનો ધરા શકી તેમની સ્થિતિ ઉચ્ચ કરવા પ્રયત્ન કરવો.
- (૭) હિંદુ સંસારમાં વિધવાનાં અગણિત દુઃખો છે તે ઓછા કરવા પ્રયત્ન કરવો. તેમના માથાના વાળ કાઢી નાખી તેમને કદરવા બનાવવાની જે જગતી રીત આપણામાં દાખલ થઈ છે તે કાઢી નાખવી. પ્રે. કવે'ના વિધવા આશ્રમ જેવા સ્થળે સ્થળે વિધવાઓને માટે આશ્રમો કાઢવા, જેથી કરીને તેઓ કાષ્ઠના ઓશીઆળા રથો વિના સ્વતંત્રપણે પોતાનું ગુજરાન ચલાવી શકે. તેમ જે વિધવાઓની પુનર્લગ્ન કરવાની ઇચ્છા હોય તેમને હરકત ન કરતાં પુનર્લગ્નની છુટ આપવી.
- (૮) આપણામાં દારૂનો જે દુર્ગુણ હમણાં દાખલ થઈ ગયો છે તેને જડમૂળથી કાઢી નાખવા મહેનત કરવી જોઈએ.
- (૯) આપણું સાંસારીક જીવન સર્વે રીતે પવિત્ર રાખવું જોઈએ અને તે માટે લગ્ન જેવે ગુણ પ્રસંગે શુભકાઓના નામ કરાવવાનો જે રીવાજ આપણામાં દાખલ થઈ ગયો છે તેને ધીમે ધીમે નાશ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.
- (૧૦) જે લોકો આપણા ધર્મમાંથી પરધર્મમાં ગયા હોય તે તેમને જો રીતી આપણા ધર્મમાં આવવાની ખુશી હોય તો તેમને વગર હરકતે લેવા.
- (૧૧) ધર્મને માટે પુન્યશાળી લોકો મંદીરમાં જે પૈસા આપે છે તે પૈસાનો થોડો દુર-પયોજ અટકાવવાના હેતુથી વાઈસરોયની કાઉન્સિલમાં ડૉ. રામપીલાઈ ધીરજ જે કાયદો પસાર કરાવવાની તજવીજ કરે છે તેને સંપૂર્ણ રોકા આપવો.
- (૧૨) ગરીબ નિરાધાર બાળકોને ઉઠેરવા તથા તેમને સારી કેળવણી આપી સતત્રપણે મોટપણમાં પોતાનું ગુજરાન કરી શકે એવી યોજના સ્થળે સ્થળે થવી જોઈએ. નાની નાની નિરાધાર બાળકોઓને મંદીરમાં મુરલીઓ તરીકે રાખી તેમનું આખું જીવન અપવિત્ર બનાવવામાં આવે છે તે અટકાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

આવા ઉપયોગી વિષયો ઉપર આ વર્ષે સંસાર સુધારા સમાજમાં વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું. આટલા ઉપરથી સમજાશે કે આપણા ઉદ્યમે માટે આ એક ઉપયોગી મંડળ છે. આ મંડળને વધારે ઉપયોગી બનાવવું એ આપણા હાથમાં છે. આવા આવા વિષયો ઉપર સારી ચર્ચા ચાલી હતી ને ઉપયોગી ભાષણો થયા હતા. યજ્ઞ સંસાર સુધારા વિદ્વાત ભરેલી ચર્ચા તેમ ભાષણોથી પરિપૂર્ણ થતો નથી. જે કે શરૂઆતમાં આવી ચર્ચા તથા ભાષણો આપણને જરૂરના છે. ખરા સુધારાને માટે તો ભાષણો તથા ચર્ચા કરતાં આચાર વધારે અગત્યની વાત છે. માટે સંસારસુધારાસમાજે પસાર કરેલા દરેકો અમલમાં મુકવા પ્રયત્ન કરવો એ પ્રત્યેક કેળવણી સ્ત્રી પુરોનો ધર્મ છે ને તે જ ખરી રીસેવા તેમ મનુષ્ય સેવા છે.

સંસાર સુધારા સમાજના આ વર્ષના પ્રમુખ ન્યાય મૂર્તિ શંકરનેર આપણા દેશના લોકપ્રિય તેમ વિદ્વાન આગેવાન છે. પ્રમુખ તરીકેનું તેમનું ભાષણ ઉત્તમ વિચારોથી ભરપૂર તેમ મનન કરવા યોગ્ય આવશે એમ સર્વ તરફથી આશા રાખવામાં આવતી હતી ને તે આશા સર્વ રીતે સફળ થઈ છે. સરસ્વતીમાં એમણે જણાવ્યું કે આ નાતાલ ટાણે આપણા દેશની ઉન્નતિ અર્થે વિધિવિધ પ્રકારના મેળાવડા કરવામાં આવે છે તે સર્વ મેળાવડામાંથી સંસાર સુધારા સમાજનો મેળાવડો અગ્રણી પડી જાય છે. ખીજી સર્વ સભાઓમાં લોકચલ લગભગ એકત્ર જેવો છે. સહજ સજ્જ કદાચ મતભેદ હોય તો તે નહીં જ જેવો છે તેથી તે સભાઓમાં લોકમત વિરૂદ્ધ કથું પણ કામ કાજ કરવામાં આવતું નથી; અને તે સભાઓમાં આગળ યડતો ભાગ લેવાથી લોકપ્રિયતા ખોવાનો ઓછો સંભવ છે. કદાચ લોકપ્રિયતા મેળવવાનો પ્રસંગ આવે છે, ખીજી સભાઓમાં મુખ્ય કામ પારકાઓના દોષ કાઢવાનું છે અને આપણે, મારે રાજકીય વિગેરે હકો માગવાનું છે, પણ સંસાર સુધારા સભામાં તો આથી ઉલટો જ કામ છે. અહીં તો આપણે મારે કાંઈ હકો માગવામાં આવતા નથી. પણ અહીંને, તેમ હલકી વર્ણના લોકોને વધારે હક આપી એમની સ્થિતિ ઉન્નત કરી એવી આપણી યાસે માગણી કરવામાં આવે છે. જે સત્તા કે હક આપણી યાસે હોય તે છોડી દઈ સામાને વધારે સત્તા કે હકો આપવાનું કામ સ્વભાવીક રીતે મનુષ્યને અપ્રિય લાગે છે. સંસાર સુધારા સમાજમાં પારકા કરતાં આપણાં પોતાના વધારે દોષ કાઢવામાં આવે છે. આપને આપણો સ્વાર્થત્યાગ કરવાનું કહેવામાં આવે છે. તેમ સંસાર સુધારાની બાબતમાં લોકમત ધણો ખરો વિરૂદ્ધ હોવાથી લોકોને ન રહે એવું આપણે કહેવું પડે છે ને કરવું પડે છે. આવા આવા કેટલાક કારણોને લીધે સંસાર સુધારા સમાજ લોકોને પ્રિય થઈ શકી નથી. આમ છતાં પણ આ વર્ષના પ્રમુખ શંકરનેર સંસાર સુધારાની બાબતમાં આશાભંગ થતા નથી. તેમને તો સંપૂર્ણ આસ્થા છે કે વહેલું મોકું સુધારાનું કાર્ય સંપૂર્ણ રીતે ફતેહમંદ થશે જ. જેઓએ ઈંગ્રેજી કેળવણીનો પ્રસાદ ચાખ્યો છે તેમનું વલણ સુધારાની તરફ જ છે. જમાનાનો પવન પણ સુધારાને અતુક જાય છે. લોકમત ધીમે ધીમે કેવો ફેરવાય છે તેના પ્રત્યક્ષ પ્રમાણમાં પ્રમુખ સાહેબ જણાવે છે કે લોડ વિલીયમ એન્ટીક ન્યારે સતી થવાનો રીવાજ બંધ કર્યો ત્યારે તે વિરૂદ્ધ આપણા લોકોએ હજારો સહીઓ કરી પાર્લામેન્ટમાં અરજી કરી હતી. આવી અરજીમાં આજે કોઈ સહી કરશે ? ઇ. સ. ૧૮૬૩ માં એક સતી થવાને બહાર પડેલી વિધવાએ બપોરે સળગતી ચિતા જેઠ પોતાનો વિચાર ફેરવી નાખ્યો. ત્યારે જમીનદાર જેવા કેટલાક મોભાદાર પુરુષોએ પણ તેને બળાત્કારથી ચિતામાં નાખી દીધી હતી. આવો બનાવ દમણમાં બનેશે ખરો ? હલકી વર્ણના લોકો તેમ સ્ત્રીઓથી ઉંચા પ્રકારનો વિદ્યાભ્યાસ થઈ શકે નહીં એમ આજે કોઈ કહેવાની દિવ્યમત ધરશે ખરું ? દેશના સામાન્ય હિતને સજ્જ નીતિબંધન નુકશાન કર્તા છે એમ હવે આપો કેળવણીના વર્ગ માને છે. બંગાળના જમીનદારો શીવાય ખીજી કોઈ કેળવણીના લોકો ભાગ્યે જ હવે એક ઉપર ખીજી સ્ત્રી થરણે છે. એક મનુષ્યને અડકવાથી ખીજો અપવિત્ર થઈ જાય છે એમ માનવું પણ હવે દીનપર દીન કમી થતું જાય છે. એક

પ્રાતઃપાઠાની સાથે બેસી જમવાથી ખીજી ન્યાતવળો વરસાદી ન્યય છે એ મત તો હવે દાક્ષિણ્ય યદ્યપિયો છે. જુદી જુદી ન્યાતના વર કન્યાના લગ્ન સાંમેને વિરોધ પશું હવે કમી થતો ન્યય છે.

ચક્રનેરે પોતાના પ્રમુખ તરીકેના ભાષણમાં ખીજી ઉપયોગી વાત એ કહી કે આપણા સંપૂર્ણ ઉદ્દેશને માટે ઈશ્વરની ઉચ્ચતિ ખાસ આવશ્યક છે. ત્યાં સુધી પ્રાર્થના તથા ઈશ્વરના વિચારમાં, માનસિક ચક્રિતમાં તથા રસવૃત્તિમાં અંતર છે ત્યાં સુધી આપણા સંપૂર્ણ ઉદ્દેશની આરા રાખવી નિરર્થક છે. ઈ પ્રાર્થનાને મળી જન મંડળનું આપણે અંગ છે. તો પછી તે અંગના એક અવયવને અગ્રાડી દોડાવવો ને ખીજીને પછાડી રાખવો એમ કદી બની શકે? હાથ અગ્રાડી દોડે પછાડી રહી ન્યય એમ કદી સંભવ્યું છે? ને આપણે આપણી ઈશ્વરને આપણી સાથે દિશામાં તેમ વિચારમાં અગ્રાડી નહીં લઈ જઈએ તો તેઓ આપણને એવી રાખી તેમની સાથે પછાડીને પછાડી રાખી મૂકશે.

આપણા રીનભાગ દેશમાં વિચિત્ર પ્રકારની અસંખ્ય ન્યાતો પડી ગઈ છે, તેમ દેશમાં, હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રીસ્તી, યાહુદી વિગેરે વિધિવિધ પ્રકારના ધર્મને લીધે મળી જતા પડી ગઈ છે. તે ઉપરાંત ગુજરાતી જંગાળી, પંજાબી, વિગેરે પ્રાંતિક ભેદો પશુપતી ગણા છે. આપી રચિતમાં ખરા દેશમજાનું કર્તવ્ય એ છે કે આરા આવા ભેદો કદી નાખવા તેમ આપણે દેશમાં એક જ પ્રભાવની ઉત્તમ ભાવના ઉત્પન્ન કરવા પથાચક્રિત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દેશના સામાન્ય હિતની ખાતર આપણે ન્યાતી, ભતી તેમ આતિથ્ય સ્વાર્થ તણ દેવા સર્વને બોધ આપવો.

દાક્ષિણ્ય સમયમાં દુનીઆમાં સર્વ રચે, પૂર્વમાં તેમજ પશ્ચિમમાં, સ્વયં-ચિતન ન્યાતી રહ્યું છે. આવા સમયમાં આપણે આપણા સાસારીક રીત રીતોને સ્થિર રાખી શકીશું જ નહીં. ચિતન એ સદિનો મહાદ નિયમ છે. મારે પ્રભુ ઉપર આરથા રાખી આગળ વધવા આપણે તન, મન, ને ધનથી પ્રયત્ન કરવો જોઈએ એજ આપણું અભિ-રુદ્ધિ કર્તવ્ય છે.

પોતાના ભાષણને છેવટના ભાગમાં પ્રમુખે સંસ્કાર સુધારાની બાબતમાં દેશમાં થયેલું કામકાજ કહી બતાવ્યું. તેમાં નામદાર આપકવાડે સંસ્કાર સુધારાની બાબતમાં કાંઈની નોંધ લીધી હતી. તેમણે જણાવ્યું કે છેલ્લાં બે ચાર વર્ષમાં પંડેરા આંદોલનથી પછો સારો ફેલાવો થયો છે. હાલકા વર્ણની સ્થિતિ સુધારવા તેમ જ ન્યાતી તરીકે તેમને યદ્યપિ અપમાન અટકાવવા મારે ગાયકવાડ સરકારે વ્યવહારીક પદ્ધતિ અર્થે સુધી લીધું છે કે ગાયકવાડી કચેરીઓમાં તેમ જ મેજાવડાઓમાં નીચવર્ણના લોકોને પેસવા દેવામાં આવતા નહોતા તે ધારો એમણે બંધ કરાવેલો છે. દાક્ષિણ્ય ન્યાતી દરખાસ્ત સર્વને મારે ખુલ્લો છે. જે મનુષ્ય ખીજી મનુષ્યને માત્ર અક-કવાથી અપવિત્ર થઈ જતો હોય તે બધે ન્યાતની કાદમાં ના આવે.

પ્રમુખે છેવટે સર્વને બોધ આપ્યો કે દેશહિતના મહાન કાર્યમાં અરસપરસ કદી વિરોધ કરવો નહીં તેમ નાહક કડવા સૂકન કદી કેઈની કામગીરી દુખાવવી નહીં કાઈના ઉપર પિઠારની કામગીરી આપણા અંતરણ્યમાં ઉત્પન્ન થવા દેવી નહીં. પ્રેમથી એવું કાર્ય થઈ શકે છે તેવું પિઠારથી કદી પણ થઈ શકે નહીં. સામાન્યહિતને ખાતર સ્વાર્થ ન્યાત કરી સર્વને કામ કરવાની વિનંતિ કરી પ્રમુખે પોતાનું ભાષણ સમાપ્ત કર્યું.

પદ્યાત્રાપ.

હરિગીત છંદ.

- દિવસ વીતે વર્ષ વીતે જીવગી તો જાવ છે,
 શ્રુત્યેતથા મુખમા પડી આ જીવ તો પરતાપ છે, ૧
- સમર્થ નહીં નહે શીઠરી કર્તવ્ય તો કાણું નહીં,
 નહિ દેશ સેવા ઉર ધરી સુખ કીનને દીધું નહીં, ૨
- પરધર્મ નિદા બહુ કરી નિજ ધર્મની પણ તેટલી,
 કુધર્મને પણ ચઢી લીધા પાપની નહે પોટલી, ૩
- બહુ પ્રમદ ધનના લેખથી નહીં દુઃખ હું તો પાર્શ્વે,
 અતિ દ્રવ્યના દમ મેળવી શાંતિ કહી નવ પાર્શ્વે, ૪
- ઇલાકામના બહુ ધુમ્ધ લીધા દ્રવ્ય અર્થનિપજા,
 ઉચ નામ ગહે તો મેળવ્યાં નહીં મેળવ્યાં-ખરે, જોખીયા, ૫
- ઉધો સુધારો નહે કર્યો લીધો કુધારો હાથમાં,
 રત્નજન્મ વૃત્તે ચાલવા જન અન્ય લીધા સાથમાં ૬
- સત્તા તથા મદમા છળી બહુ અન્ધ હું તો રે બળો,
 બહુ કાર્ય દૂર નહ કાર્ય વળી દ્રોહ કીધો દેશનો, ૭
- જગતનું જે મર્થમિત્તુ વ્યકિત મુજની બાજુતો,
 તે સ્વાર્થના પૂરે બહો પદ્મર્થને ન વિચારતો, ૮
- ‘ માતૃ ભૂમિ આજ નહારી મુજ જતેતા તો ખરા ’
 આનદનો ઉનાચ એ કહીએ હૃદય નવ આવતો, ૯
- કીર્તિ મુખની જીવતા વળી દેહ જાયે મૃત્યેએ,
 નહીં વ્યકિત કો સંસારને અતિ પ્રમદ નામે આપરો. ૧૦
- એજે મુખાવી જીવગી કર્તાના કરી ના બદગી,
 નિજ દેશ સેવા નવ કરી શૌંદ માતને બારે વહો, ૧૧
- ધિક્ક દોનત ધિક્ક સત્તા ધિક્ક આ ઇલાકાખને,
 ને ધિક્ક મુજને ધિક્ક કિસ્મત ધિક્ક આ સંસારને, ૧૨
- હે પ્રભુ દ્વિહસ્ત જોડી નમ્ર વિનયિ હું કરે,
 કે શાંતિ તું અવસાનમાં દેજે, પણ હું શું કહું ? ૧૩
- જન્મ પાછો આપજે આ ભરત ભૂમિને વિષે,
 પ્રિય બંધુના દુઃખ ટાળવા જેથી મયુ હું નિશ્ચિને, ૧૪
- નિજ દેશની સેવા કરી વળી ધર્મ પણે સંચરી,
 તુજ નામ જપતા થીન યહ સંસાર સાગરને તરી ૧૫
- દોષા:-દેશાર્પણમાત્મહવિ સેવામાધામના હુતમ્ ।
 સદ્ગતિસ્તેનગન્તવ્યા કૌનોદારસમાધિના ॥

જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન.

આ માસિકમાં આત્માર સુધી ખગોળવેત્તા, તત્ત્વવેત્તા તથા સાધુપુરુષોના જીવન-ચરિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. આ વખતે તેથી તદ્દન નિરાળા પ્રકારના મનુષ્યનું જીવન-ચરિત્ર આપવા વિચાર્યું છે. જેનું ચરિત્ર અને વર્ણવવાનું છે તે એક મહાન ધર્મજ્ઞ અને રાજ્યનિતિમુ પુરુષ હતો જેણે પોતાના ઉંચાં પ્રકારના આરિષ્ટથી આખી દુનિયાને અઘિત કરી રહેલી હતી. રહેણી રહેણીમાં અતિશય સાદો, બોલવામાં ગંભીર, પ્રતિજ્ઞે શક્તિ, આપત્તિમાં ધૈર્યવાન, કર્તવ્યના પ્રતિપાદનમાં કુશળ, ન્યાયશુદ્ધિમાં નિપુણ, અધમ સ્વાર્થશુદ્ધિને સુઝકારનાર, યુદ્ધમાં નિડર અને દેશની દાઝ દેડે ધરાવનાર એવા નરવીર જ્યોર્જ વોશિંગ્ટનના નામથી ભાગ્યેજ કોઈ અર્ધચીન ઇતિહાસનો વાચક અજાણ્યો હશે. ઉપર વર્ણવેલા અનેક ઉત્તમોત્તમ ગુણોથી અલંકૃત યજ્ઞેલા આ મહાન પુરુષમાં નિઃસ્વાર્થ શુદ્ધિ અને નિર્મમત્વ એટલે ધરજી પહોંચ્યાં હતાં કે પોતાના દેશને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી આપ્યા બાદ એક સાધારણ ગૃહી તરીકે તેણે પોતાને ઘેર પાછા જઈ એક બેકુલ તરીકેની પોતાની અસલ જાંઘી શુભરવાનું પસંદ કર્યું હતું ખરેખર આવા ઉચ્ચ આશયવાળા અને નિરભિમાની પુરુષના દાખલા કવચિત્તજ ઇતિહાસનાં પાનાને વિભૂષિત કરે છે. ચૌમનો ઇતિહાસ જે હાલમાં જાણીતા ઇતિહાસોમાં પ્રોટામાં પ્રોટા, અને વિવિધ પ્રકારના જન સ્વભાવના ચિત્રોથી ભરપૂર છે, તેમાં પણ ફક્ત એકજ પુરુષ જ્યોર્જ વોશિંગ્ટનના જેવું વર્તન ચલાવતો જોવામાં આવે છે, અને તે દુરુદીઅસ ક્વીન્કટીઅસ સીન્સિનેટસ હતો. બેસક, પાછળની તવારીખમાં ગ્રેનસાઠ ઠાપોકલીથી-અન અને પાંચમા આર્સ, તેમજ તુર્કસ્થાનના ખીજા મુરાદને પોતાની ઈજ્જતી રાજ્ય-લાગ કરતા આપણે જોઈએ છીએ, છતાં વોશિંગ્ટન અને સીન્સિનેટસ જેવા ધીરવીર પુરુષો જેઓ પોતાની મહેનત અને પોતાના ઉંચા ગુણો વડે આખી પ્રજાને મહાસંકટથી બચાવી તેના પ્રેમના ખાત્ર ચણ, ઉંચામાં ઉંચા પદના અધિકારી બની, તે જ્યાં પદનો તરખસાની માફક ત્યાગ કરે, એવા નિઃસ્વાર્થી મનુષ્યો આ યુગ લોકમાં તો વિરલજા હોય છે. આવા યશસ્વી ચરિત્રવાળા પુરુષોનો જો કે કાળ આ દુનિયામાંથી નાશ કરે છે, છતાં તેમનાં આદર્શરૂપ ચરિત્રો તે જ કાળનું હારથ કરતાં હમેશ સુધી આ દુનિયામાં પોતાની જગા સાચવી રાખે છે. ખરેખર આવા લોકોનાં જીવન ધન્ય હોય છે અને તેઓ હમેશાં સર્વથી વંદનીય છે. 'પ્રતાપ કાવ્ય' ના કવિએ યથાર્થ ગાયું છે કે,

" જેણે ફરી આદરી, પરમાર્થ જોને સ્વાર્થ છે,
 " તે સલ્લ લાણી અજયવાદા, એકલો પૂજ્ય છે;
 " જેનું ક્રુદ્ધ મગ્ગ રહ્યું, નિજ દેશના મહાકામમાં,
 " એ પુનિત કુંદર ક્રુદ્ધવરનું. પ્રેમ પૂજન થાય છે "

વોશિંગ્ટન જેવા મહાન પુરુષોનાં જીવનચરિત્ર ઉપરના ગાંધોને અક્ષરશઃ સત્ય કરી બતાવે છે. આવા પુરુષનું પરમાર્થી જીવન તેજ સફળ થયું સમજવું, બાકી આ દુનિયામાં ખીજા તો ધણુએ જન્મે છે અને મરે છે. એવા નકામા જીવો જે દુનિયાનું કંઈ સહ્યું કરતા નથી તેને માટે રાજ્યિ મનુહરિએ જરોખર કહેવું છે કે,

“ સંજાતવ્યર્થપક્ષાઃ, પરહિતકરણે નોપરિપ્રાપ્ત : ।

બ્રહ્માણ્ડોદુમ્બરાન્તર્મશકચદપરે, જન્તયો જાતનપ્રાઃ ॥

“ ખીલ જન્તુઓ (છલો) બહારથી રૂપી ઉમરકામા નાના જન્તુની માફક, કે જેમને નિર-
ર્થક પાંખો (શુદ્ધિ આદિ સધનો) મળેલી હોય તેઓ પરમાર્થના કામોમાં કદી ઉંચા કે
નીચા થતા નથી અર્થાત્ પોતાની જાતને મહેનતમાં નાખતા નથી, તે જન્મ્યા ત્યારથીજ
મુખ્યા સમજવા.”

જે પ્રખ્યાત નરના જીવનનું આપણે નિરીક્ષણ કરવાનું છે તેણે અમેરિકાના યુના-
ઇટેડ સ્ટેટ્સના નામથી ઓળખાતા મહાન પ્રભસચાક રાજ્યને સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરી
આપી તે દેશના પહેલા પ્રેસિડેન્ટ (પ્રમુખ) તરીકે તેને ઇજાનિત અવરથામાંથી એકત્ર
અને સુવ્યવસ્થિત બનાવ્યું હતું.

જ્યોર્જ વૉશિંગ્ટન, ઉત્તર અમેરિકાના વર્જનીઆના સ્વરથાનમાં વેસ્ટમોરલેન્ડના
પરજણામાં ૨૨ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૭૩૨ માં જન્મ્યો હતો, ઇંગ્લેન્ડ લખવા વાંચવાનું
અને ગણિત શાસ્ત્રનું કેટલોક વ્યવહારુ જ્ઞાન તેણે મેળવ્યું હતું. જ્ઞાનપણમાં, તેનું વલણ
દિવ્યાની નોકરી તરફ વળ્યું હતું પણ ત્યાં થોડો સમય નોકરી કર્યાબાદ તે તેની માની
આજીજીને લીધે તેને ઊંડવાની ફરજ પડી ત્યાર પછી તે જમીન માપવાના કામમાં
પડ્યો જેમાં તેણે અતિશય હુશિઆરી અને અયજતા દાખવ્યાં. આવા નાના હોદામાં પણ
તેના શુદ્ધ તેના દેશભાષાઓથી ઠાંક્યા રહ્યા નહી. ઓગણીસ વર્ષની વયે વર્જનીઆની લશ્કરી
ટુકડીમાં મેજેરના હોદા સાથે તેને એડજુટન્ટ જનરલ બનાવવામાં આવ્યો. સાર બાદ જુન્ય
લશ્કરે વર્જનીઆના પ્રદેશનો થોડો ભાગ દબાવ્યો હતો, તેના વિષે તકરાર લેવાને તેને એલચી
નીમવામાં આવ્યો હતો, અને પછી કમવાર લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ અને કર્નલની જગ્યાએ તેને આ-
પવામાં આવી. સાર પછી તરતજ પ્રાન્તિક લશ્કરી અમલદારોને મારે કેટલાક નિયમો, જે તેની
નજરમાં તેમના ફરજીબંધ ઉતારી પાડે તેવા હતા, તે દાખવ ચરાથી તેણે તેની લશ્કરી
પદવીનું રાજીનામું આપ્યું, અને ખેડુતની જીંદગી શુન્દરવાની મતલબથી પૌરોએક નદી-
પર આવેલી પોતાની જમીનપર રહેવાનું તેણે નક્કી કર્યું.

પણ તેના લશ્કરી જીંદગી મારેના પક્ષપાતે તેને ધડી જંપવા દીધો નહિ અને
જુન્ય લોકો સામે પોતાના સ્વરથાનોની હદનું રક્ષણ કરવા તેને તેના દેશભાષાઓ પાછું
નિમંત્રણ મોકલ્યું. તેના લગાઈના કામની એટલી બધી પ્રથંસા થઇ કે ૨૩ વર્ષની નાની
ઉમરનો હોવા છતાં તેને વર્જનીઆના તમામ પ્રાન્તિક લશ્કરનો કમાન્ડર બનાવવામાં
આવ્યો. ૧૭૫૮ માં લડાઈ શાંત થવાથી પોતાના હાથ નીચેના સીપાઇઓના અનહદ
વખાણ અને દિલગીરી વચ્ચે તેણે ફરીથી પોતાના હોદાનું રાજીનામું આપ્યું.

ત્યાર પછી જો ઇંગ્લાંડ અને અમેરિકા વચ્ચે લડાઈ જંગી ન હોત તો જ્યોર્જ
વૉશિંગ્ટનની લશ્કરી કારિદોનો અદ્યોથી અંત આવ્યો હોત, અને તેણે પોતાના બાકીના
દિવસો ખેડુતની શાંત જીંદગીમાં નિર્ગમન કર્યા હોત. અગ્રે આ લગાઈનું મૂળ, તથા
તેની કેટલોક મુખ્ય ખીલાઓ જણાવવી અવશ્યને નહિ ગણાય. માધ્યમિક કળના ધા-
ર્મિક સુધારાને લીધે જે યુરોપના રાજ્યોમાં, ધાર્મિક તથા પડયા હતા તેના પરિણામે

ધાર્મિક કલહ અને લુલ્લભોનો ત્યાં પ્રચાર થવા માડ્યો હતો. ઇંગ્લાંડમાં પણ આદમ્મા હે-
ન્ની, ઇલિઝાબેથ, ફેરી વિગેરે રાજ્યકર્તાઓના સમયમાં રોમન કેથોલિક અને પ્રોટેસ-
ન્ટનું સુદ જ્વરી હતું, અને આ બે ધર્મમાંના બે ધર્મનો પ્રતિપાદક રાજ્ય ગાદીએ
ઢોપ તે, તેની વિરુદ્ધ ધર્મના લેકોપર લુલ્લભ શુભરતો. ઇલિઝાબેથના સમયમાં
નરીન શોધના ચમત્કારથી ઉત્તરી રહેલા ધણી લોકોએ તથા પહેલા જેમના વખતમાં
લુલ્લભથી કંટાળેલા ખુરીટનેએ, ઇંગ્લાંડથી અમેરિકા જઈને વસવાટ કર્યો
હતો. ત્યાં તેઓએ છુટાં છુટાં તેર * સ્વસ્થાન વસાવ્યાં હતાં જેમાં પોતપોતાની
લુઈ રચાનિક સત્તા સ્થાપવામાં આવી હતી; પણ રાજ્યવ્યવસ્થા ઇંગ્લાંડથી નીચાએ
અધિકારીના હાથે ઇમેજ કાયદા પ્રમાણે ચલાવવામાં આવતો હોય તેઓ ઇંગ્લાંડનું
ઉપરીપણું સ્વીકારતા હતા. તેમનાપર કર નાંખવાની સત્તા ઇંગ્લાંડને નહોતી,
કારણકે તેઓ બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં પોતાના સમાસદો સુદી કાઢીને મોકલતા નહોતા. તે
છતાં તે સ્વસ્થાનોને જળવધા નવું લશ્કર ઉભું કરવાનું તથા ખીલું કેટલુંક નકોપું અર્થ
કરવાનું ઇંગ્લાંડે યોગ્ય ધાર્યું, અને તેમાં થતા અર્થના ત્રીજા ભાગનો ફાળો અમેરિકા
કનેથી લેવાને મારે ગ્રેવાઈઝના પ્રધાનમંડળે ૧૭૫૫ ની સાલમાં જાહેરનામું તેમજ
સ્ટેમ્પના નવા કર નાંખ્યા. અમેરિકન સ્વસ્થાનોમાંના નવા પ્રતિનિધિની કોન્ગ્રેસની
સંભા તરત મળી અને તેણે આ કાયદાની સામે પોતાનો વાંધો દર્શાવ્યો. બંડ થતાં શરૂ
થયા, અને સ્વાતંત્ર્યની તેમજ બ્રિટિશ સત્તા ઉચ્ચતરી પાડવાની ઉપાડી રીતે વાલો
થવા માંડી.

આ વખતે જે બ્રિટિશ રાજ્યનું સુકાન દરબંદેથી પુરુષોના હાથમાં હોત તે આ
કલહના પરિણામે ઇંગ્લાંડને જે મારે નુકસાન સહેલું પડ્યું તેમાંથી કદાચ તેને બચાવી
શકાત. પણ પ્રધાનમંડળે ઉપરા ઉપરી બૂલો કરી, બ્રિટિશ પ્રજા અમેરિકનોની સામે
ઉઠાઈ પડી, અને રાજ્ય ત્રીજે ન્યોર્થ જે સત્તાનો ધણોજ લોભી હતો તેણે અણુપટતી
હકીકત બતાવી. વર્ક અને પોટ જેવા રાજ્યનિતિય પુરુષોએ આ અપવિત્ર હાથ
સામે વાંધો ઉઠાવ્યો છતાં આ કલ્હાનો અંત આણવાને યોગ્ય પગલાં લેવાયાં નહિ.
ગ્રેવાઈઝ પ્રધાનમંડળની પછી રેઈન્જિલ્ડમ પ્રધાનમંડળે જે કે નવા કર કાઢી નાંખ્યા
તો પણ પોતાનો હાથ ઉપર રાખવાને ઇંગ્લાંડને તે કર નાંખવાનો હક છે એવો કાયદો
પસાર કર્યો. ત્યાર પછી ૧૭૬૭ માં પોટ-ગ્રેવાઈઝ પ્રધાન મંડળના ટાઉન્ડેન્ડે,
પોટની માંડગીના સમયે ચલેથી ગેરહાજરીમાં, અમેરિકામાં જાતે મેહસુબ જે
ચોપાં બાગની ઝાંખી કરવામાં આવી હતી તેથી પડતી જોડને પૂરવાને, આ, કાચ,
કાગળ અને ખીલ કેટલીક અમેરિકામાં આપાત થતી વસ્તુઓ પર જકાત નાંખી.
આનાથી અમેરિકનો ખુબ ઉશ્કેરાયા અને “બોસ્ટનની કતબ” જેમાં કેટલાક સીપાઈઓ-
એ અમેરિકાનાં લોકોનાં ઘોળાપર બંદૂક છેડી બે તથા જલુને મારી નાંખ્યા, તેનાથી
બળતામાં થી હોમાયું. તેના પછી લૉડ મૅથ્યુસ પ્રધાન મંડળ સત્તામાં આવ્યું અને

* ૧. મેસેચુસેટ્સ, ૨. વર્મોન્ટ, ૩. વર્ગોન્ટ, ૪. રોહાડ આઈલેન્ડ, ૫. કનેકટિકટ, ૬. ન્યુ-
યૉર્ક, ૭. ન્યુજર્સી, ૮. પેન્સિલ્વેનીયા ૯. ડેલાવેર, ૧૦. મેરીલેન્ડ, ૧૧. મેર્ય ક્રેડેલીના, ૧૨
સાક્ષ ક્રેડેલીના, ૧૩. ન્યોર્થમા.

તેણે કેટલાંક શાન્તિનાં પગલાં લીધાં. તેણે ચાની જગત કાઢી નાંખી પણ રાધાનિક અમલદારોની જામીની તથા દબાણની નીતિને લીધે સુલેહ અસંભવિત થઈ પડી. મેક્સિકો-સેલ્સના ગવર્નર હુચિન્સનના કેટલાંક ખાનગી કાગળો બહાર પડ્યા જેમાં તેણે ઇંગ્લાંડની સરકારને સખ્તાઈનાં પગલાં લેવાની બલામણુ કરી હતી. વળી ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની, જે બ્રિટિશ સરકારની સાથે ગાઢ સંબંધમાં હતી, તેને એક કરોડ થીતર લાખ રતલ ચાનો જથ્થો અમેરિકામાં ખીન જગતે લાખલ કરવા દેવાની પરવાનગી આપવાનો કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો, અને તે ચા જે ધણીપર અમેરિકામાં મોકલવાની હતી તેમાં હુચિન્સન ગવર્નરના બે પુત્રજ દતા, તેથી સ્વચાનવાસીઓએ તે ચા કીનારા પર ઉતરતી અટકાવવાનો વિચાર કર્યો.

૧૭૭૩ની ૧૬ મી ડિસેમ્બરે ચાથી બરેલાં પણ ઇંગ્રેજ પહાણુ ઓસ્ટનના બંદરમાં લંગાયાં, જેનાપર રાતા અમેરિકનોના પોતાકમાં કેટલાંક તોફાનો સ્વચાનવાસીઓ ચઢી ગયા, અને બધી ચા ફરિયામાં ફેરી દીધી. રાધાનિક સરકારે ચાના પ્રત્યુત્તરમાં ઓસ્ટનનું અંદર બંધ કર્યું, મેક્સિકોસેલ્સની હકની સણુંદમાં રખાત્તર કર્યું અને ઇન્સાઈ આપવાની રીતમાં ફેરફાર કર્યો જેથી અમેરિકામાં રાત્તપ્રદોહને માટે પકડાએલા કેહીને ઇંગ્લાંડ લઇ જઇ તેનાપર કામ ચલાવવામાં આવે. વધારામાં 'ફિલબેક એક્ટ' જેનાથી કેનેડાના લોકોને અમેરિકનોથી વધારે કેટલાંક ખાસ હક આપવામાં આવ્યા તેનાથી અમેરિકનો વધારે ઉરફેલાયા. વર્જિનીયાના સ્વચાને ઓસ્ટનની તરફેણ કરવામાં પહેલ કરી અને પાંચમી સપ્ટેમ્બર સને ૧૭૭૪ માં બાર સ્વચાનના પ્રતિનિધિઓ-(હજી જ્યોર્જિયા તેમની સાથે બેટાચું નોર્થ)-ફિલાડેલ્ફીઆની કોન્ગ્રેસમાં બેગા થયા અને નીચે પ્રમાણે "હકનો એકરાર" કર્યો:—

"અમે એક જગાથી બીજી જગાએ જઈને વસવાને હીવે કાઈ પણ મતના હક બીધા નથી. પ્રતિનિધિ સુદી હકાકવાના, અમારા પોતાના કર નાંખવાના, સ્વતંત્ર વાઈવિવાઈ અને સ્વાનિક ન્યુતીના હકનો અમે હજી પણ હાવે કરીએ છીએ—જે સર્વે હકનો હાલ સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે; અને ન્યાં સુધી ચા અમારી ફરિયાદનાં લાણે દૂર કરવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી એક બ્રિટનમાંથી કાઈ પણ માત્ર આયાત થવા નહિ હજી અગર ત્યાં નિહાસ નહિ થવા હજી."

લૅડ નૉર્થે અમેરિકનો સાથે શાંતિથી કામ લેવા જણાવ્યું પણ હવે તેઓ ખરા મમતે ચડયા અને ૧૭૭૫ ની ૧૦ મી મેએ સ્વચાનોની કોંગ્રેસની બીજી બેઠક મળી જેમાં સજાહની સધળી માગણીઓ અમેરિકનોએ ઘુચકારી કહાડી અને લગાઈને માટે સજા થયા માંડ્યું. તેમણે પોતાના લરકરના ઉપરી તરીકે જે જ્યોર્જ વૉશિંગ્ટને અનેક વખતે આ સ્વચાનોને માટે ઇંગ્લાંડની સરકારની તરફથી ફ્રેન્ચ સરકારની સામે દહડી તેનું સંરક્ષણ કર્યું હતું તેનેજ ઇંગ્લાંડની સરકાર સામે હવે લડવાને નિયોજ્યો.

હવે-વાત બરોબર કસપર ચઢી. ઇંગ્લાંડની સરકારે અમેરિકનોને પૂરેપૂરા નહાત કરવાનો વિચાર કર્યો, ત્યારે અમેરિકનોએ ઇંગ્લાંડથી તકન સ્વતંત્ર થવાનું ઇચ્છ્યું અને 'અમેરિકાના સ્વતંત્રની લગાઈ' અહીંથી ચર થઈ.

આ લગાઈની મુખ્ય ખીનાઓ નીચે મુજબ છે.

૧૭૭૫, જુન ૧૭, અમેરિકનોએ બોસ્ટનના બંદરને ઘેરો ઘાવવા લાગ્યાં થોડાંક ધનકાની ટેકરીની લગાઈ લડવામાં આવી અમેરિકનોએ મુળ બહાદુરી બતાવી પણ આખરે તેમને નંદાચક્ર પડ્યું. જર્મોલ્ આ ને અલગ રહ્યું હતું તે આ લડાઈ પહેલાં બેડાઈ ગયું હતું.

૧૭૭૬, અમેરિકનોએ કેનેડા પર હુમલો કર્યો પણ તેમાં તેઓ નિષ્ફળ ગયા.

૧૭૭૬, જુલાઈ ૪, અમેરિકનોએ 'સ્વાત્થ અને એકશન' કર્યો તે નીચે પ્રમાણે હતો:-

“ અમે અમેરિકાના એકત્ર થયેલા રાજ્યોના પ્રતિનિધિ આ કોન્ગ્રેસમાં એકઠા થઈ અમારા હિતો દાખા ન્યાયીપણા માટે દુનિયાના મહાન ઇન્સાફ કરનારની બદલી મુલતી દફતાથી પ્રકાશ કરીએ છીએ અને સર્વને જાહેર કરીએ છીએ કે આ એકત્ર થયેલા સંસ્થાનો સ્વતંત્ર અને સ્વવશ રાજ્યો છે, અને ખરા હક પ્રમાણે તેમજ હોવાં જોઈએ. ”

આ એકશનનો અર્થ ઘણેજ ગંઢ છે. અમેરિકાના આ હુલ્લેનો અર્થ એ થાય છે કે તેમણે આ એકશન પછી નહેર રીતે ઇંગ્લેન્ડનું ઉપરીપણું ફેંધી દીધું અને ત્યારથી તેમની નવી પ્રતિષ્ઠા થઈ પણ લગાઈ ૩૫ પણ અઢી થી વધી ગયું.

૧૭૭૬, ઓગસ્ટ ૨૭, ઇંગ્લેન્ડ સરકાર ધાર્મિક લોન આપવાનો અને ન્યુયોર્કનો કબજો લીધો, અને બ્રુક્લીનની લગાઈમાં અમેરિકનોને હરાવ્યા.

૧૭૭૭, વોશિંગ્ટને ઇંગ્લેન્ડે પાસેથી ન્યુ જર્સી લઈ લીધું, અને શિયાળામાં ફિલાડેલ્ફિયા લીધું.

૧૭૭૭, ઓક્ટોબર ૪, બ્રિટિશાઈનની લડાઈમાં ધાર્મિક વોશિંગ્ટને હરાવી ફિલાડેલ્ફિયા લીધું.

૧૭૭૭, ઓક્ટોબર ૧૭. જનરલ બર્ગોઇનને કેનેડાથી ન્યુ યૉર્ક નહ જનરલ કલીન્ડન સાથે ડાવવાનો હુકમ થયો. પણ તેમ યદ્ય ન શકવાથી સારાટોનાની નજીક અમેરિકનોએ તેને ઘેરી પો અને સારણ થવાની ફરજ પાડી.

આ ઇંગ્લેન્ડ લોકોની મોટી હારથી ફ્રેન્ચ લોકોએ અમેરિકનોત્ સ્વાતંત્ર્ય સ્વીકાર્યું અને મને ઉપાડી મદદ આપવા માંડી. તે મદદ મુખ્યત્વે કરીને નૌકાબળની હતી.

૧૭૭૮ ઇંગ્લેન્ડ જનરલ કલીન્ડને પ્રિલ્સબર્ગથી ખાલી કર્યું અને ન્યુ યૉર્ક તરફ તે હમ્બો; અને ન્યેપોલ આ અને કેરોલીન્સ લેવા તરફ પોતાત્ મન પ્રેર્યું. ચાર્લ્સ ટાઉન લઈ તે ન્યુ ડર્કમાં આવ્યો, અને કોર્નવોલિસને દક્ષિણમાં લડવાને મેલ્યો.

હવે બ્રિટિશોના કબજામાં ન્યુ યૉર્ક શિવાય ફક્ત કેરોલીના અને ન્યેપોલ આ રહ્યાં હતાં.

૧૭૮૦. કોર્નવોલિસે અમેરિકન જનરલ ગેટ્સને કેમડનની લડાઈમાં હરાવ્યો.

૧૭૮૧, ઓક્ટોબર ૧૮. ઉત્તરમાં ન્યુ યૉર્ક તરફ જતાં લોર્ડ કોર્નવોલિસને રાઇમોના ગ્રામ નીચે ફ્રેન્ચોએ અને ગ્રીનની સરહદી નીચે અમેરિકનોએ ઘેરી લીધો. લોર્ડ કોર્નવોલિસ રાઈનીઆના કીનારાપર ઇંગ્લેન્ડ નૌકાબળની મદદની આશાથી યૉર્ક ટાઉન તરફ વળ્યો; પણ ઇંગ્લેન્ડ નૌકાબળને બદલે ફ્રેન્ચ નૌકાબળ આવ્યું અને દરિયા તરફથી પણ તેને ન્હાસતાં અટકાવ્યો. જેથી આખરે તેને સારણ થવું પડ્યું. આ ઇંગ્લેન્ડની હારથી હવે લડાઈનો અંત આવી ગયો.

આ પ્રમાણે ૧૭૭૪ ની ૧૪ મી જુને શરૂ થયેલી લડાઈ ઓછા વત્તા જીતવા સાથે આઠ વર્ષ ચાલી. તેની શરૂઆત પછી બે વર્ષે ૧૭૭૬ ની ૪ થી જુલાઈએ સ્વસ્થાનવાસીઓએ ઇંગ્લેન્ડ સરહદથી પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય જાહેર કર્યું; જેનો ૧૭૭૮ માં ફ્રાન્સે, ૧૭૮૨ માં હોલાન્ડે, અને ૧૭૮૩ ની ૩૦ મી નવેમ્બરે બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટે સ્વીકાર કર્યો.

જો કે આ પ્રમાણે એમને પ્રભાવી સ્વાતંત્ર્યનું સુખ પ્રાપ્ત થયું તો પણ તે સ્વસ્થાનવાસીઓ તેનાથી સતોષ પામ્યા હોય એમ જણાયું નહિ. તેમના તકા પડી ગયા; સઘળી બાજુએ બેદલી ઉત્પન્ન થઈ અને જો વોશિંગ્ટનના હકાપણે અને સ્વદેશપ્રેમે આ ઉભરો શાંત પાડવા અને આ ભયનું નિવારણ કરવાના રસ્તા બતાવ્યા ન હોત તો આ રાજ્યોનું એકત્રપણું ટુટી જત અને પ્રભાવી નાશ અને નાબોધીમાં તેનું પરિણામ આવ્યું હોત.

પોતાના દેશને મુક્તિ અપાવ્યા બાદ વોશિંગ્ટન જાહેર જાહેરીમાંથી ફારકત થયો અને પોતાના સ્વદેશવાદીઓની ખરા અંતઃકરણની સ્તુતિ સાથે પોતાના બાપદાદાના મુકામે ગયો. કોમવેલે, અગર પાછલા સમયમાં નેપોલીઅને જેમ કર્યું હતું તેમ, જાહેરી સુધી શહેનશાહ, રાજા અગર દેશરક્ષકનો હોદ્દો પોતાને માટે નક્કી કરી લેવા જેટલો પોતાની લોકપ્રિયતાનો તેણે લાભ લીધો નહિ. તેણે પોતાની ઇચ્છાથી સઘળા પ્રકારના, જાહેર જાહેરીમાં અંગે પ્રાપ્ત થતાં, માનવાનનો ત્યાગ કર્યો અને તે પ્રમાણે વર્તી અર્વાચીન ઇતિહાસમાં હજી સુધી કોઈ પણ સાથે સરખામણી ન કરી શકાય એવો જાન્ય પ્રકારનો નૈતિક ગુણનો દાખલો આપી દુનિયાની સમક્ષ મેલ્યો. આટલું છતાં આવી અસાધારણ સેવાના બદલા તરીકે પોતાના સ્વદેશના પ્રેમ શિવાય બીજી કોઈ પણ વસ્તુની તેણે આશા રાખી નહિ.

આ પ્રમાણે જાહેર જાહેરીમાંથી નિવૃત્તિમાં પડવા છતાં તેણે પોતાના સ્વદેશ તરફ લક્ષ આપવું બંધ કર્યું નહિ અને યોડી મુદતમાં પોતાના દેશની અંદરની જળમુસાફરીમાં સુધારો કરવાની યોજના બનાવી, જેથી કરીને, પેટા સ્વસ્થાનો ઔદ્યોગિક સંબંધ.

માં વધારેને વધારે આપવાથી, તેમનો રાજકીય સંબંધ વિશેષ મોટો થાય. પણ તરતજ તેને વધારે જોનવાળું કામ ઉઠાવવું પડ્યું.

આ નવું રચાયેલું રાજ્યમંડળ તે જુદા જુદા સ્વસ્થાનોના પરસ્પર દ્વેષથી પ્રતિ-ક્ષણ ટુટી પડવાના બચમાં આવી પડ્યું. એના હાથ નીચે તરત એક કન્વેન્શનની સભા ખેલાવવામાં આવી, અને તેણે તરત એક બંધારણ પસંદ કરાડ્યું. તે બંધારણ તે સ્વસ્થા-નોના મોટા ભાગે કબૂલ રાખવાથી તે એકત્ર થએલા રાજ્યોએ તેને સર્વાનુમતે પ્રથમ પ્રેસિડન્ટનો હોદ્દો લેવાની અરજ કરી. આ હોદ્દો તેણે ધણીજ આનાકાની સાથે સ્વીકાર્યો. તેને જાણી જગાને માટે લગભગ પચાસ આઠાંશ નહોતી અને જે દેશને લડાઈના પ્રસંગમાં તે બચાવી શક્યો હતો તેનાપર સલાહ શાંતિના વખતમાં બરોબર રાજ્ય ચલાવવા માટે પોતાની શક્તિ વિશે પોતાના વિનયને લીધે તેને શક લાગ્યો.

ખરેખર આ ધણેજ વિકટ કાર્ય હતું, પણ વોશિંગ્ટન તેને બરોબર પાર પાડી શક્યો. એક તરફ દેશની સાખને ફરીથી સ્થાપવાની હતી, અને બીજી તરફ આ રાજ્ય-સમૂહનું ફેલું વાળવાને ગોઠવણ કરવાની હતી, જે સમયે અન્યાયનો દામ લેવાને સમજે રથજે બળવાન ધ્રુષ્ટા માલુમ પડતી હતી, અને વેરો ઉપરાવવાનું કામ કંઈજ અને બળખામણું ધર્મ પડ્યું હતું. વળી તેર સ્વસ્થાનોના જુદા જુદા પ્રકારના વિરોધી સ્વાર્થની ખસર નીચે આવી પડેલા નવા રાજ્યમાં સ્થિરતા અને બળ મેલવાનાં હતાં, અને ઉત્તરી પ્રાંતને માટે સુલેહનો પ્રસાદ કાયમ રાખવાનો હતો, બપોરે, લોકોની અવળા માર્ગે દોરેલી લાગણીઓ તેમને લડાઈમાં એકદમ અંતરાવત આ બધાં એવાં ગહન કાર્યો હતાં કે જેને, કોઈ પણ રાજ્યનિષ્ઠાત પુરૂષને બળવવાનું ભાગ્યેજ માથે આવી પડ્યું હશે, અમર તેને બળવવા જેટલી શક્તિ ધરાવતા કોઈકજ હશે, જાહેર જાહેરીમાં તેનું વર્તન શુભ અને નિઃસ્વાર્થ હતું. કોઈ પ્રકારના વહેમ, વિકાર અગર સ્વાર્થ, પ્રજાના કાર્યખારમાં ઉત્તમ-માં ઉત્તમ પ્રયોગોની તેના હાથે નિમજ્જક કરાવવાના તેના કર્તવ્યની કદી પણ આડે આબાં નહતાં, જનરલ વોશિંગ્ટન પ્રેસિડન્ટનો હોદ્દો બે વાર ભોગવી, રાજનામું આપ્યા પછી બે વર્ષ જીવતો રહ્યો. તે ૧૭૯૬ ની ૧૪ મી ડીસેમ્બરે ગળાના સોજના ઉપદ્રવથી નમરજીવણ થયો.

તેના ચહેરાનો દેખાવ ઝોજાસવાળો અને બારેખમ હતો. તેની રીતભાત બહુ સક્રિયવાળી અને વિનયી હતી. તેનામાં અતિથ્યભાવ ધણો હતો, અને તે ખર્ચ બારે પણ નિયમિત રાખતો. તે બહુ શરમાળપણથી બોલતો પણ કોન્ટ્રેસપ્ટર લખેલા તેના કાચેલા તથા તેના લખેલાં બાપણો એટલી વખતે સ્પષ્ટ અને સચીન માલુમ પડે છે, તેની અંગત રેખામાં તે ધણેજ નિયમવંતો હતો, અને તેની નીતિ તથા આચારમાં સંક્રાંતિ માટે સ્થાન હતું જ નહિ. શેક્સપીયરના ચંદ્રમાં કહીએ તો, " એક બીજાથી નિયમિત થએલા અને કે.ઈ.પણ દુર્ગંજોથી અભિક્રિત એવા ઉત્તમ ગુણોનું ચારિત્ર્ય ઇતિહાસના પાનામાં મળવું મુશ્કેલ છે. " " સંગ્રામમાં સૌથી પહેલો, સુલેહમાં પણ સૌથી પહેલો, અને તેના દેશબાઈઓના હુકમમાં પણ સૌથી પહેલો. " એવા આ ધીરવીર પુરુષનું સ્મરણ બધા દેશબંધોના કરતા વધારે ઉમંગથી સાચવી રાખવામાં આવે છે, અને તેનું નામ, તેની પ્રજાને, પોતાની સંસ્થાઓને બિવિધની પ્રજા માટે સલામત અવસ્થામાં સાચવી રાખવાને, હમેશને માટે ઉત્તેજિત કરે છે.

સમર્થ રામદાસ સ્વામીની પ્રભુ પ્રાર્થના.

* જની ભક્તિ નાહોં, મની ભાવ નાહોં ।
મલા યુક્તિ ના, બુદ્ધિ કાંઠીચ નાહોં ॥
રૂપાલુપણે રાજ્ય રંકાસીચાવે ।
સમર્થા તુલે કાય ઉત્તીર્ણ મ્હાવે ॥

સુમારે અઢીસો વર્ષ પૂર્વેની આ પ્રભુ પ્રાર્થના છે. સત્તરમા સૈકામાં રામદાસ સ્વામીએ પોતાના માટે તથા પોતાના દેશના ઉદ્ધાર માટે આ ઉપરના કાવ્ય મુજબની પ્રાર્થના કરી હતી અને તેજ પ્રાર્થના કરવાનો આ પણ સમય આવી લાગ્યો છે તે સમયે હિંદુસ્થાન ઉપર મુસલમાની રાજ્ય સત્તા ચાલુ હતી. હિંદુઓના પવિત્ર તીર્થક્ષેત્રોનો વિધ્વંસ થતો હતો અને હિંદુ ધર્મ નિર્મૂળ થવાનો યત્ન ચાલુ હતો. ગાયોનો વધ, દેવળોનો નાશ, અને પવિત્ર બ્રાહ્મણોનો છળ આદિ ઉધાર્ઘના જંતુ લાગેલા હતા, અને આખું હિંદુસ્થાન પરદેશી લોકોની ગુલામગીરીમાં ગેર્યા ખાતું હતું. કોઇ દેશ દૈવમતિએ કરીને ગુલામગીરીમાં હુબલો હોય છતાં પણ તેના લોકને જ્યારે ગુલામગીરી અધમ છે, અને તેમાથી આપણે મુક્તિ મેળવવી જોઇએ એવું લાગે છે ત્યારે તેને બિવિધમા વહેલે મોડે પણ સ્વતંત્રતા મેળવવાની આશા રહે છે પરંતુ સત્તરમા સૈકાની આ દેશની સ્થિતિ તરફ નજર કરતાં માલુમ પડે છે કે લોકના દિલમાં ગુલામગીરી માટે તિરસ્કારવૃત્તિ ઉત્પન્ન થયેલી જણાતી નહોતી. સાધુ સંત પોતપોતાના દેશના અને સામાન્ય લોક પોતાના પેટ ભરવાના ભજનમાં લાગેલા જ્યાં ત્યાં નજરે પડતા હતા. આવી સ્થિતિ વખતે સમર્થ રામદાસ સ્વામીનો અનતાર હિંદુસ્થાનની ભૂમીપર થયો અને તેઓજ પોતાના દેશને સ્વતંત્ર કરવામાં કારણભૂત થયા. રામદાસ સ્વામીના અંધમાં આપણી ગુલામગીરીની સ્થિતિ બદલ અનેક પ્રસંગે ખેદ પ્રદર્શિત કરેલો જોઇએ અત્રે. “ અરે પ્રભુ, તે આ શું કર્યું ? મારા ક્યા પાપે પરાધીનતા પ્રાપ્ત થઇ ? પરવશ પડી છવત્તુ દીન જણાય છે ? પરાધીન પડવાથી વાહ તારૂં કેવું દેખાશે ? ” ઈત્યાદિ પ્રકારના જે અનેક ઉદ્ગાર રામદાસ સ્વામીના અંધમાં ઠેકાણે ઠેકાણે દેખાય છે તે ઉપરથી પોતાના દેશની પસ્તંત્ર સ્થિતિથી તેમને ધલ્લુંજ લાગી આવેલું હોવું જોઇએ અને પોતાના દેશવાસીઓને આવી અધમ પરાધીન સ્થિતિમાં ન રહેતા સ્વતંત્ર થવા માટે તે સર્વેને અહોનિશ ઉપદેશ કરતા હોવા જોઇએ એમ જણાય છે. રામદાસ સ્વામીનું મુખ્ય લક્ષ્ય જો કે પારમાર્થિક વિચાર તરફ લાગેલું હતું તોયજી તેઓ વહેવારમાં યોદ્ધા લક્ષ આપતા એમ નથી. સંસ્કારબદ્ધ નથી આપણે મુક્ત થવું એ તેમને જેટલું પ્રિય હતું તેટલુંજ આપણે દેશ પરદેશીના પરાધીનપણાથી મુક્ત થાય અને તે ખરા સ્વાતંત્ર્ય સુખનો અનુભવ મેળવે, એવી તેમની ઉત્કટ ઇચ્છા હતીજ. પારમાર્થિક મહત્વાકાંક્ષાનો અસ્તુત વિચય સાથે સંબંધ ન હોવાથી

* લોકમાં ભક્તિ નથી, મનમાં ભાવ નથી, મહાત્મમાં શુક્તિ દિવસ બુદ્ધિએ કંઈજ નથી. તો કૃપાણુ થઇને અમે બરીબને રાજ આપ. હે સમર્થ પ્રભુ, દોસો અમારાથી શો બદલો વળાય એમ છે ?

તેને આપણે દાણબર બાણ રાખીએ. પરંતુ રામદાસ સ્વરામીની ઐદિક મહત્વાકાંક્ષા કહીએ તો તે પોતાનો દેશ પરદેશીઓના હુલ્લમથી સ્વતંત્ર થયેલો જોવા એજ હતી. પરંતુ આ પોતાની સ્વતંત્રતાની ઇચ્છા મનમાં ઉત્પન્ન થતાંજ તેમણે પોતાની તે સમયની પરિસ્થિતિ તરફ નજર ફેરવી તો તે સમયે પોતાની ઇચ્છા ફળીભૂત થવાનાં સાધન કાઢપણુ સ્થળે દર્શિયોયર થયાં નહીં, અને તેથી તેમને અનેક વખત નિરાશા ઉત્પન્ન થઈ હતી. સ્વદેશ માટે સ્વતંત્રતા મેળવવાની ઇચ્છા કરનાર દેશભક્તને નિરાશાના તરંગ કેટલી વખત આવે છે ! અને રામદાસ સ્વામીના તેમના અંધમાં જે ઉદ્દગાર મળી આવે છે તે ઉપરથી તેમના મનનું પ્રયત્નરણુ કરી જોના તેમને પણ આવા નિરાશાના અનેક તરંગો આવેલા હોવા જોઈએ એમ જણાય છે. સ્વદેશને સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત થાય એવી રામદાસ સ્વામીની ઇચ્છા તો ખરો પણ તે બીયારા એકલા શું કરે ? જેમણે તેમના દેશને પોતાના જડબામાં રાખેલો તે લોક અસખ્ય, પ્રમળ, અને સુસંપન્ન ! તેમના સામે આ એકલોજ સ્વદેશભક્ત શું કરી શકે ? આવા કાર્યમાં વાસ્તવિક કહીએ તો સર્વ લોકની મદદની આવરપક્તા હોય છે. અને તે પ્રમાણે તેમણે તે કાર્ય પાર પાડવા પોતાના " એક રાધવના અનેક પંથ " કાઢવા હતા, અને સ્વાતંત્ર્યપ્રીતિના અને સ્વદેશભક્તિના ઉપદેશનું કામ તેમણે સઘળી બાણુએ રાફે કર્યું હતું. છતાં પણ તેમના પ્રયાસને જોવાં ફક્ત આવવાં જોઈએ તેવાં આબ્યાં નહીં. સ્વરાજ્ય પ્રીતિ એ લક્ષ્ય ધણું મોટું, અને તે પ્રમાણે તેની સાધન સામગ્રી આપણને ઘણી યોડીજ અનુકુળ, એમ લાગવાથી નિરાશા તેમના અંતઃકરણ ઉપર પોતાનો કાળો પડો વારંવાર નાંખતી હતી. આવા એકાદ નિરાશાના પ્રસંગે તેમના મુખમાંથી આ લેખના અગ્ર ભાગે મૂકેલા ઉદ્દગાર નિકળેલા હોવા જોઈએ. ખરેખર એ પૂર્ણ નિરાશાનાજ ઉદ્દગાર છે. લોક તરફ નજર કરતાં 'સ્વદેશ સ્વાતંત્ર્ય' જેવું મહત્કાર્ય પાર પાડવા માટે લોકના મનમાં જે ભક્તિ કિંવા શ્રદ્ધા જોઈએ તે રામદાસ રામીને તેમનામા બિલકુલ જણાઈ નહીં, કીક, પોતાના તરફ નજર કરતાં આવા મોટા કાર્યને ભાર પોતાના સિરપર લેવા જેટલી શક્તિ કિંવા શુદ્ધિ પોતાનામાં છે એવી પણ રામદાસ રામીને પોતાને માટે ખાતી થાય નહી, અને એમ લાગે એ સ્વભાવિકજ છે. જ્યારે મહારાષ્ટ્રની તે સમયની સ્વતંત્રતા માટે રામદાસ સ્વામી એજ મૂખ્યભૂતે કરીને કારણભૂત થયા ત્યારે તે કાર્ય સિદ્ધ થતા પૂર્વે સમાજની એકંદર પ્રતિકૂળતાને લીધે કેટલીક વખત તેમનું મન નિરાશાથી હતવીર્થ થઈ જાય તો તે સહજ હતું. મનુષ્યને પ્રથમ એમજ લાગે છે કે આપણે જે એકાદ કાર્ય કરવાનું છે તે માનવી પ્રયત્ને કરીને સરળ થશે. પરંતુ અનુભવથી આ ભમ દૂર થવાથી આખરે ભયંકર નિરાશા ઉત્પન્ન થાય છે, અને આમ થવાથીજ મનુષ્યનું મન માતવપ્રયત્નને જે દારા સાફલ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તે ભગવત કૃપા તરફ દેરાય છે, અને પરમેશ્વર કૃપા કરશે તોજ આ કાર્ય પૂર્ણ થશે એમ લાગે છે. નિરાશાનો અધકાર જ્યારે આપણી ચારે બાણુ પ્રસરે છે ત્યારે આકાશમાં દૂર દૂર અંતરે આવેલા તારાની પણ પાછળ જે ભગવત કૃપાનું નાતું સરખું અધિક તેજ ચળકે છે ત્યાં મનુષ્યનાં ચક્ષુ સફળલાગે છે. શુદ્ધિનો ગર્વ ઉતરી જાય છે, શુદ્ધિ હાથ પગ જોડીને લગી રહે છે, અને ભગવત કૃપા સિવાય મનમ્થ પ્રાણી, પગ છતાં લંગડો, હાથ છતાં કુરો, અને નેત્ર છતાં અંધ છે એમ જણાય

છે. અને દોરી તૂટેલા પતંગની માફક માનવીપ્રમત્તની નિર્બળતાથી નિરાધાર થયેલું મન આકાશમાંથી આમ તેમ ઉડતું ઉડતું આખરે પરમેશ્વરના ચરણ સમીપ શરણ માગવા જાય છે. આ લેખના અગ્રભાગે મૂકેલા ઉદ્ગાર જગદેશ્વર રામદાસ સ્વામીએ ઉચ્ચાર્યા હશે સારું તેમના મનની પણ આવીજ અવસ્થા થયેલી હોવી જોઈએ અને તે સ્થિતિમાં રામદાસ સ્વામી પરમેશ્વરને કહે છે કે હું તો જોવતો આવતો રંક છું. સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ માટે જે દ્રવ્ય જોઈએ તે મારી પાસે નથી. લોકની મદદ નથી, અને પોતાનામાં યુક્તિ કિંવા શુદ્ધિ પણ નથી, અને દ્રવ્ય તો રંક પાસે નજ હોય, છતાં પણ મારે દેશ સ્વતંત્ર થાય અર્થે તેનું રાજ્ય અમને મળે એવી મારી દૃઢ ઇચ્છા છે. તે ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને મારી પાસે કંઈ સાધન નથી. તારી કૃપા એજ મારું અર્થ સાધન. તું કૃપાળુ થઈને અમને આપશે ત્યારેજ અમને રાજ્ય મળનાર છે. ભલે તું અસારે કૃપાળુ થઈને રાજ્ય અપશે અને પછી કહેશે કે હવે મારી કૃપાનો તરત તમે બદલો આપો તો તે મારે રામદાસ કહે છે કે, “હે સમર્થ પરમેશ્વર ! તારી કૃપા માટે અંજો શું બદલો આપી શકનાર છીએ ! તારી કૃપા અનંત છે ! તેનો બદલો અદ્ય મનુષ્યપ્રાણી શી રીતે વાળી શકનાર છે ! એટલે ઉપકારના બદલાની આશા પણ તું રાખીશ નહીં; માત્ર નિરપેક્ષ શુદ્ધિ આને કેવળ કૃપાળુ થઇને જ તું અમારા દેશનું રાજ્ય અમને આપ. ”

રામદાસ સ્વામીના અંધ માટે હાથમાં પુષ્કળ શોધ ચાલી રહી છે અને નવીન નવીન ઐતિહાસિક વૃત્તાંતથી ભરપૂર શુદ્ધ આવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ થાય છે. પરંતુ આ ઉપર જણાવેલ ઉદ્ગાર રામદાસ સ્વામીએ ક્યારે અને મનની કંઈ સ્થિતિ વખતે કહેલાં, એટલે પ્રુક્તરો મેળવવા પર્યંત પણ માર્મિક મીમાંસાની ખેડ હજી સુધી પહોંચી નથી. તે એટલી સ્થિતિ પર્યંત આવી પહોંચવાને કાવ્યપરીક્ષાની પદ્ધતિમાં અદ્યપિ પુષ્કળ પ્રવૃત્તિ થવાની જરૂર છે. સુધરેલા પાશ્વિમાત્મ દેશોમાંના યુદ્ધ કવિરત્નોની કાંઈ વિશેષ ઉક્તિ સંબંધી ત્યાંના વીકારો જે પ્રકારની ચિહ્નિત્સા કરે છે તેની કંઈપણ માહિતી પ્રસ્તુત શ્લોક સંબંધી ઉપવચ્છ હોત તો વધુ આનંદ આવત. પણ જ્યાં પ્રત્યક્ષની સીમાનો યોગ નથી ત્યાં અનુમાનથી વાત સિદ્ધ માનવામાં આવે છે, આ શાસ્ત્ર નિયમ સર્વને વિદિત છે. તે પ્રમાણે આ શ્લોકના અર્થના ભાવ ઉપરથી રામદાસ સ્વામીની આ શ્લોક બોલતી વખતે માનસિક સ્થિતિ સંબંધી અનુમાન કરીએ તો એમ જણાય છે કે સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ માટે સ્વતંત્ર પુષ્કળ પ્રયત્ન કરતા, અને લોકને પુષ્કળ ઉપદેશ આપવા છતાં પણ કંઈ વળશે નહીં એમ લાગવાથી અત્યંત નિરાશ અને ઉદાસીન થઇને તે કોઈક એકાંત સ્થળે જઈને એકા હશે, કિંવા એકાદ ટેકરીના શિખરપર જઈ ઉભા હશે, અગર તો કોઈ પ્રસાદ અને ગંભીર નદીના કાંઠે તે લાંબા થઇ સૂતા હશે, તે દીર્ઘ નિઃશ્વાસ, નાંખતા હશે, અને પોતાના દેશના સ્વાતંત્ર્યની પ્રાપ્તિ અસાધ્ય લાગવાથી તેમના નેત્રમાંથી અળખળ અશ્રુ વહેવા લાગ્યાં હશે, તે વખતે તેમને દિશાઓ પણ ઉદાસ લાગી હશે, અને સૂર્ય પ્રકાશમાન છતાં જ્યાં ત્યાં તેમને તો અંધકારપ્રસરેલો જણાયો હશે અને “હે સ્વદેશ !” “હે સ્વતંત્ર !” એવા ઉદ્ગાર તેમના બાષ્પાવૃદ્ધ કંઠમાંથી અનેક વખત બહાર નીકળ્યા હશે, અને આખરે હવે પરમેશ્વર સિવાય અન્ય કોઈનો આધાર નથી, તેનીજ

કૃપાથી આપણને સ્વતંત્રતા મળે તો મળે એમ હામવાથી આ શ્લોક તેમના પુખ્તમાંથી બહાર પડેલો હોવો જોઈએ.

હાલના રાજકીય વાતાવરણમાં આ શ્લોકના બાળ પ્રમાણે વર્તવાની આપણે જરૂર છે. આજની આપણી સ્થિતિને મારે તેનો ઉપયોગ કરવાની કોઈને હમ્મશ થાય તો તે શ્લોક જાણે કોઈએ આજની સ્થિતિને અનુસરીને કંઈ હોય એવો ભાસ ઉત્પન્ન કરવા જેટલી નવીનતાથી તે પૂર્ણ છે. આજના આપણી પણ આવીજ સ્થિતિ થયેલી છે. હાલમાં દેશના ઉપર સંકેત એટલું પ્રચંડ છે કે કોઈપણ એકલો માણસ કહેશે કે હું તેનું નિવારણ કરીશ, તો તેની યુક્તિ કિંવા શુદ્ધિ, કાંઈ ચાલનાર નથી. જલે તે મારે અનેક લોકોના સંપદ એકઠા કરીએ તો તે મારે લોકમાં જે એક પ્રકારની ભાવિ કિંવા શુદ્ધિ જોઈએ તે પણ નથી; અને સંપત્તિ વિષયે બોલીએ તો હાલમાં હિંદુસ્થાનના લોક તેનાથી હીન થઈ ગયા છે. જલે આ સામ્રાજ્ય ત્યારે બીજાકુલ નથી ત્યારે સ્વરાજ્યના દૃઢ બદલ માગણી કરવાનો નાદ પણ આપણને, આ કામનો છે કે તે પણ આજ સુધે નથી. તે છતાં હિંદુસ્થાનના સમગ્ર લોકોના મનમાં સ્વરાજ્યની કલ્પના એટલી દૃઢ થઈ ગઈ છે કે તે કલ્પના હવે મન વિચારી શકતું નથી અને તે કલ્પનાની છુટી ચામચ પછી મન તે કલ્પનાથી હલકા પ્રતિની અને અંધાલી એવી બીજી કોઈપણ કલ્પના તરફ નજર પણ દી નાંખનાર નથી. તે મનને તો સ્વરાજ્યનીજ પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ. આ સ્થિતિમાં ભગવત્ કૃપા સિવાય આપણે મારે અન્ય દોષધણુ માર્ગ નથી. એટલેજ આ રામદાસ સ્વામીના ઉપરના શ્લોકને ધ્યાનમાં લઈને તેજ પ્રમાણે આપણે પણ પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવી જોઈએ અને કૃપાજી મળે તું અમો રાંડને અમારું રાજ્ય કે એવી તે વિનંતી કરવી જોઈએ. હૃતિદિલ્લમ્ ।

વિજ્ઞાનશાસ્ત્રની વૃદ્ધિ.

(અનુસંધાન ૫૪ ૨૮૨ થી)

૭૮ તત્વોના ૫૨માણુઓ દરેકથી જુદા જુદા ગુણવાળા અને વિભક્ત ન થાય એવા છે. હવે તેઓમાં ૫૨૨૫૨ કાંઈ સંબંધ છે કે નો સંબંધ હોય તો તેઓના તોલ ઉપરથી કાંઈ પ્રકાર સળગે, રસાયણશાસ્ત્રિઓએ તેઓના દરેકનાં તોલ કર્યાં છે. સૌથી હલકામાં હલકું હાઈડ્રોજન વલ માલુમ પડ્યું મારે તેના ૫૨માણુને એક તોલ માપક unit of weight ગણ્યું એટલે, સોનાનું ૫૨માણુ હાઈડ્રોજનના ૫૨માણુ કરતાં ૧૯૭૨ પહોં હોવાથી તેનું વજન ૧૯૭૨ રાખ્યું. વજનના લીસ્ટ તરફ જતાં માલુમ પડ્યું કે ૭૮ તત્વોના ૫૨માણુઓમાં ૨૧ ૫૨માણુઓનો તોલ જરૌબર પૂર્ણાંક સંખ્યામાં આવે છે, અને બીજા ૨૮ નાં લગભગ પૂર્ણાંક સંખ્યા સુધી આવે છે. આ ઉપરથી માલુમ પડ્યું કે જરૌબર પૂર્ણાંક સંખ્યામાં તોલ આવવાને લીધે તેઓની ૫૨મે કાંઈ પણ સંબંધ હોવો જોઈએ. વધારે આશ્ચર્ય એ છે કે આ તત્વોમાં કેટલાંક તત્વો ગુણોમાં મળતા

થયા. જેમ કેાઇ ગામની નિશાળમાંથી પણ અંશે મળતા શુણ્ણવાળા ઊંકરા આપણે એકદા ઠરીએ તેમ આ તત્ત્વોમાં કેટલાંક તત્ત્વો અમુક ગોઠવણમાં મૂકવાથી શુણ્ણોમાં એક થયા. પ્રથમતો, શુણ્ણોમાં એક જણાતા તત્ત્વોની ગોઠવણી કરી તો તે તત્ત્વોના ત્રણ ત્રણ વિભાગ પડયા. અન્યથા એ છે કે દરેક વિભાગમાં ત્રણે પરમાણુઓના વજનની સંખ્યાની સરાસરી વચલા તત્ત્વના પરમાણુના લોલ જેટલીજ થઇ. દાખલા તરીકે,

કોચીરાઈન=૩૫-૪

બ્રોમાઈડ=૮૦-૦

આયોડાઈન=૧૨૬-૮

આ ત્રણેની સરાસરી ૮૧-૧ આવે છે જે બીજા પરમાણુના વજનની બરાબર થાય છે.

આવી રીતે દરેક વિભાગમાં માલુમ પડ્યું. આ ઉપરથી રસાયણશાસ્ત્રીઓની ખાત્રી થઇ કે પરમાણુઓમાં પરસ્પર કાંઇ પણ ગુણ સંબંધ હોવો જોઇએ; કારણ પરમાણુઓના શુણ્ણ અંતે વજન વચ્ચે નિકટનો સંબંધ છે. પરમાણુઓના વજન ઉપરથી તેના શુણ્ણનું વર્ણન થઈ શકે. અર્થાત્ વજન પ્રમાણે શુણ્ણ ઉદ્ભવે છે.

સને ૧૮૬૩ ની સાક્ષમાં જોન ન્યુલેન્ડે શોધ કરી કે જો તત્ત્વોને તેમના વજનોના પ્રમાણે એક પછી એક ગોઠવવામાં આવે તો કુદરતની રીતેજ તેઓ એવી રીતે ગોઠવાશે કે એકજ શુણ્ણના તત્ત્વો એકજ ક્રાક્ષમાં આવશે અને એકંદરે તેઓના સાત વિભાગ થશે. એટલે ૧ થી ૭ પરમાણુઓ વધતા જતા વજનના પ્રમાણમાં એક ક્રાક્ષમાં ગોઠવીએ તો પહેલાં તો સાત હાર થશે. પછી આઠમા તત્ત્વને ૧લા તત્ત્વ નીચે મૂકીએ, ૧૫ મા તત્ત્વને ૧ લા નીચે મૂકીએ, ૨૧ મા તત્ત્વને ૧લા તત્ત્વ નીચે ગોઠવીએ તો માલુમ પડશે કે ૧લા તત્ત્વના પરમાણુ અંતે, ૮,૧૫, ૨૧ મા વિગેરે તત્ત્વોના પરમાણુ શુણ્ણમાં પણ ભાગે જળતા થાય છે. તે પ્રમાણે બીજા વિભાગમાં આ ઉપરથી ખાત્રી થશે કે ધ્રુવરની અગાધ કલ્પના અનુસાર, કાંઇ ગુણ નિયમપૂર્વક આ પરમાણુઓના પરસ્પર સંબંધ છે. ધ્રુવરનું અસ્તિત્વ ન સ્વીકારનારને ખાત્રી થશે કે જગતની રચનામાં કેટલું અગાધ જ્ઞાન સમાયલું છે. આ નિયમ (periodic law) ને અનુસાર લોર્ડ રેલે અને રેન્ડોએ હવામાં રહેલું શુણ્ણ તત્ત્વ ઓરગન શોધી કાઢ્યું. આ નિયમના રહસ્યથી દ્રવ્ય વીધે આટલું જ્ઞાન મળ્યું કે પરમાણુઓની રચના કોઇ અમુક અગાધ બુદ્ધિ અનુસાર છે. આપણે જોઈશું કે દ્રવ્યના વધારે રહસ્યનો સમજણ રસાયણશાસ્ત્રી પાસેથી અને ટીપણુ હવે પદાર્થ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી પાસેથી મળશે. તે એક વસ્તુ કે જેને આધારે આ જગત રચાયલું છે, તે વસ્તુની શોધ પાછળ જ વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર લાગેલું છે. પદાર્થવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર ઉપરથી માલુમ પડે છે કે, હવા વિદ્યુતનું વહન કરી શકતી નથી. જો હવા વિદ્યુતનું વહન કરતી હોય તો તારના દોરડા નકામાં થઈ પડે કારણ તે ઉધારા હોવાને લીધે હવા વિદ્યુતને સર્પ લેત, પણ હવા (gasless-air etc) વિદ્યુતને લઇ શકતી નથી, જો કે વિદ્યુતનું બહુજ ઓછા પ્રમાણમાં વહન કરે છેજ. આ ઓછી હવાની વહનશક્તિ, હવાને ગરમ કરવાથી, કે તેની પાસે બળતી ધાતુઓ અને કારબોન તાવવામાં આવવાથી કે તેની ઉપર એક્સ (X-rays) કિરણો નાંખવાથી, વધે છે. આટલાં જૂજ જ્ઞાને, કે હવા કેટલીક વસ્તુના સંયોગથી વિદ્યુતને બહુ સારી રીતે વહન કરી શકે છે) એ પ્રકૃતિના મુક્ત દાર કેટલા બધાં તો હુદ્સોંઠ્યાં છે તે આજળ જતાં જણાશે.

આ દવાની વદનશક્તિનું ખૂં કારણ શું હશે એ પણ પ્રયોગથી માલુમ પડ્યું છે. અમુક રિયતિને અંગે નહીં પણ કોઈ પદાર્થ દવામાં ભેળસેળ થયેલ છે તેને લીધે વદનશક્તિ વધે છે. આ વસ્તુ શું હશે તે વિચારતા માલુમ પડ્યું છે કે દવામાં કે-
લાક પરમાણુઓ છે જે વિજળીને લઇ લે છે. દવા તો નહીંજ. વળી આ પરમાણુઓ positive પોઝીટીવ અને negative નેગેટીવ એ તરેહની વિદ્યુતમય હોવા ભેદથી એમ પણ સાબીત થયું છે. આ પરમાણુઓ આયન્સ Ions પ્રેરવા છે. આપણે આયન્સનું રહસ્ય તપાસીએ કે જોને વિશે રસાયનશાસ્ત્ર કાંઈ દહી શકે નથી પદાર્થવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર તેનો શો જવાબ આપે છે તે ભેદથી. આપણા સવાલો આટલા છે કે આ આયન્સ તે શું છે ? તે શકત હવામાંજ રહે છે? તે શું પરમાણુઓ છે ? કે પરમાણુઓ કરતાં નાના હતા છે ? અને વિદ્યુત સાથે તેમનો સંબંધ કેવો છે ? પ્રયોગો કરતાં માલુમ પડ્યું છે કે આ દવાના આયન્સ એ તરેહના છે. એક positive પોઝીટીવ વિદ્યુત લઇ શકે છે અને બીજા negative નેગેટીવ વિદ્યુત વાળા હોય છે. negative વિદ્યુતવાળા પરમાણુઓ પછીની લેયધમાં ઘણી અગત્યની સેવા બજાવે છે માટે તેમનું negative કારપરકસ કરીને બહુ નામ આપવામાં આવ્યું છે.

કારપરકસના પરમાણુઓ કે જે હવામાંથી કે બળતી નેગેટીવ ધાતુઓમાંથી કે કારબન વિગેરેમાંથી બહાર નીકળે છે અને corpuscles વિદ્યુતવાળા આવે છે, તેમનું રહસ્ય જોવા પણ પ્રયોગો કર્યા. (અપૂર્ણ.)

પાવાગઢનું વર્ણન.

આમગાદીમાં પ્રવાસ કરતા કરતા વગેરે રેલવેની નજીક પહોંચીએ છીએ ત્યારે આપણી દષ્ટિમર્યાદામાં ચોડક દૂર એક આસમાની રંગની રેડરી દેખાય છે. આ પ્રાચીન મંદિરો હુંગર છે. જો, તેની તલેટીએ પાંચ સેકાપર ભારે ખાતિ પામેલુ આપાનેર શહેર આવેલુ છે. કરતાં કરતાં છાપડી પ્રમાણે જગરે સુવર્ણતના સુવર્ણત મહમદ મેગડાએ આ શહેર તથા ગઢ કબજે કર્યા ત્યાર પછી ચોડક સમયને અંતરે આ શહેર પડતી દશાને પામ્યું અને તેની ઘરતીને જગદાવાદ, વગેરે ભર્ય અને સુરત સહકોમાં જઈ રહેલું પડ્યું. આમ હોવાથી અત્યારે તો આપાનેરમાં ખરેખર જાયો, અને તવારીખ-કર્તાઓની કચાવેલી કવચથી જેવું વર્ણન થયેલું છે તે વાચીને તે શહેર જોવા જનાર સુસાદરેને હાવતા તેની પૂર્વની જાહેજાલીના ચિન્હ સરખા પણ મળતાં નથી. પણ દરેક પ્રભની સદતી તથા પડતી હોય છે તે વચન સ્મરણમાં રાખીએ તો આ મોટો ફેરફાર જોવાથી આપણને થયેલો અચ્છો દૂર થયો હમણાં તો તે જગ્યા ફક્ત એક તીર્થસ્થળ તરીકે જણાય છે કારણ કે પાવાગઢ ઉપર આપણી આવશક્તિ ફેલી કલિકા તથા ભદ્રકાળીનો નિવાસ છે અને મહાકાળીના દેવળ ઉપર સદનશા પીરનું સ્થાન હોવાથી આપણા મુસલમાન બધુએને માટે પણ આ જગ્યા પવિત્ર છે. મહાકાળી તથા શ્રદનશા પીરના સ્થાન એકા સ્થળે હોવાનું કારણ રાત્રીકાળમાં મુખચિહ્ન છે પરંતુ

નિષ્પક્ષપાતપણે તવારીખનું અધ્યયન કરનાર વિદ્યાર્થી જનને તો આ પ્રશ્નનું નિરાકરણ કરવાનું કામ થાતું કદિન હોયું નોંધવું. આ મઠ ઉપર છેલ્લા રજપૂત રાજા પતાઈનો મહેલોનાં ખૂરર આવેલાં છે. પણ હાલ તો ફક્ત તે મકાનોના કચાલો અને અંદર પથરાના મોટા દગલો શિવાય કંઈ પણ નજરે પડતું નથી. સુમત્રુ પાત્રાણીઓને ઘોડા વરસ પછી આ ભવ્ય રિંદમા ઘણા વખતથી સાથે સાથે વસતા જુદા જુદા ધર્મોના અનુયાયીઓમાં-પણ કેટલો ભ્રાતૃભાવ છે તે આ ઉપરથી જણાશે. ભવ્ય મકાનોનું સ્થાન પણ નજરે આવવાનું નથી કારણ કે મકાનો પ્રભુને આશરે છે. તેમની કાંઈ પણ દરકાર કરતું નથી. આટલું જતાં એ તો નિર્વિવાદ છે કે દેવીઓનાં મંદિર હમેશાં સારી સ્થિતિમાં હોય છે, પણ તેમને મરામત કરવાનું કામ તેમના ભક્તો અમર જૈન કામના ગૃહસ્થો કરે છે. આ વખતે આપણા આવા-બંધુ સખીઓની ધરતી પ્રજા સા કરવાનું યોગ્ય ધારીએ છીએ. મહા દેવી અંબાજીના પવિત્ર સ્થળે પણ મંદિરો તથા મરામત આપણા જૈન બંધુઓજ કરે છે.

ખનીજ પદાર્થોના સંબંધમાં પણ પાવાગઢની બરોબરી કરે એવું કાંઈ ખોનું સ્થાન ભાગ્યેજ હશે. ત્યાંથી યોગ્યક દૂર સિવગજપુર સંસ્થાનમાં બે ત્રણ વર્ષથી લાંબી ખાણ સંજોગીનું કામ કરનારી “ધી સિવરાજપુર સિન્ડીકેટ” ના બ્યવસ્થાપકોએ શોધી કહાડ્યું છે કે આ પરિવ ગઢ ઉપર સોનાની ખાણ મળી છે. અને તે ઉપરથી નામદાર સરકારને ખાણ માની પરવાનગી મેળવવા સાર તે મંડલીએ અરજ પણ કરી હતી. જો આ કામ સારી રીતે કરવામાં આવે તો આ સુપ્રસિદ્ધ “આંખાનેર” શહેરની પુરાતનની જાહેરાતોના આવા અર્થોમાં કાળમાં આવી શકે. તવારીખના વિદ્યાર્થીઓને પણ દંતકથાઓમાં સલાહભર્યા નિશ્ચય કરવાને મળ્યું આ હકીકત સહાયભૂત થઈ પડે એ નિઃસંશય છે. એમ કહેવાય છે કે આ ખાણ છે ત્યાં અગાળ રજપૂત રાજાએ તો સોનાનો મહેલ બાંધ્યો હતો. તે બહારથી તો ફક્ત પથ્થર નાં મહેલ જોવા હતા પણ અંદર સોનેથી ગ્રીત હતો અને ત્યાં કોતર કામ પણ બહુ સારું હતું. “આર્યાવર્તના સંપત્તિનો સમય ઐતિહાસિક છે અને કાદમ્બનિક નથી તે આવા અવા રમણીય અને રમણાણુ દાખલાઓથી સિદ્ધ થાય છે.” આંખાનેર રજપૂત રાજાઓના વખતમાં પૂર્ણ કળાએ પહોંચ્યું હતું અને મહમુદ બેગડાની જીત ને ફક્ત પાંચ સેકાનીજ વાત છે. ત્રણ કડેનાં હુમાયુ અને બહાદુરશાહની લડાઈઓ વખતે પણ આંખાનેર એક રણરંગ હતું તો તે નિશ્ચી દંતકથાઓ કંઈ તદ્દન કપોળ કલ્પિત નહિ હોય એમ દરેક હિંદુસ્તાન સમજાશે. વળી પાવાગઢમાં “મેન્ડોનીઝ” ની પણ ખાણ છે અને પચમકામની સર્વ મેન્ડોનીઝની ખાણો બોદવાનું કામ એક મંડળીને આપેલું છે તેમને આ ખાણો પણ સોંપેલી છે. એવું પણ કહેવાય છે કે ત્યાં વખતે કોયલા અને લોહનું પણ હવે અને આ વાત ખરી પડે તો ભવિષ્યમાં આંખાનેર હિંદુ “ન્યુકાસલ” પણ થઈ શકશે.

* “ન્યુકાસલ” એ ઉગ્રાંદની ઉત્તરના ભાગમાં ટાઇન નદીપર શહેર છે. તેની પાસેના પ્રદેશમાં હાલ તથા કોયલાની ખાણો છે, તેમજ આ કારણથી પ્રાદુર્ભાવનું અયક સ્થિતિ છે.

અમને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે આપણા ગવર્નર સરત્તોબી સીંગલહામ કદાઈ સાહેબ પણ આ પુરાતન કીલ્લાની મુલાકાતે તા. ૨૫-૧-૦૮ ને રોજ પધાર્યા હતા, તેમજ આજ પવિત્ર સ્થળે તા. ૧૫ મીથી તા. ૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૮ સુધી દીર્ઘકાલ જન કોનફરન્સની બેઠકો ભરાઈ હતી.

આ પવિત્ર સ્થળની સામાન્ય મહત્તા આટલી લખાણથી દર્શાવવામાં હમણે આશય એ છે કે અર્વાચીન કાળની રંગબેરંગી વસ્તુઓમાં લીન થયેલા જીવાતોનું લક્ષ પુરાતન સમયના આ અમલના સ્થાન તરફ દોરાય. હવે આ સ્થળનું વર્ણન આપવા રજા લેઈશું.

ત્યાં ચરોતર, કાનમ વિગેરે ફળદ્રુપ પ્રદેશો આવેલા છે ત્યાંની જમીન કાચા સોના જેવી ગણાય છે અને ત્યાંના પ્રસારે વેપાર વણજમાં આગળ પડતા છે એવા આપણા શુભશત પ્રાંતમાંજ પંચમહાલ જીલ્લો છે. તેની આસપાસ ખેડા અને ભરૂચ જીલ્લાઓ તેમજ રેવાકાંઠા એજન્ટનીનાં સરંચાનો આવેલાં છે, આ જીલ્લાના હાલેલ તાલુકામાંજ ઉપર દર્શાવેલું આપાનેર સહેર છે.

વાયકવર્ગને સાથે લેઈનેજ આ તીર્થ સ્થળની યાત્રાએ નીકળ્યા હોઈએ એમ કહેવાથી વર્ણન આશ્લેષ અપાય એ સ્વાભાવિક છે. અગ્રેથી વ્યાજગાડીમાં બેસી વડોદરા લગણુ જવું તે આપણને દરરોજની વાત જેવું છે આ રેલ્વેને ઉતરી નર્મ બેરોડા-મોધરા-કોડ-આન્ય-ગ્રાઈનની ગાડીયા બેસીએ. આ લાઇનના ત્રીજા અને ચત્તી રેલ્વેનનું નામ રેલ્વે કંપનીએ આપણા પવિત્ર સ્થળના સ્મરણાર્થે "આપાનેર રોડ" રાખ્યું છે. ત્યાં આપણે ઉતરીએ. અહીં કંઈ ધારા વાહનની સવડ નથી અને જે ગાડી આપણી નજરે પડશે તેઓ પથરા કે ઘાસથી ભરેલાં હોવાથી આપણા કામનાં નથી. આ રેલ્વેન ગાયકવાડ સરકારના સંસ્થામાં આવેલું છે. ત્યાં વસતી નથી. અને પાસે કોઈ પણ ગામડું નથી. આમ હોવાથી વાહન તો હાલેલથીજ મંગાવવું પડશે અને તે આવે ત્યાં સુધી આપણે વાટ જોરી પડશે. આવે સમયે કદાચ એકાદ ગાડું આવી પહોંચ્યું તો મ્હેં માગ્યું બાકું આપવું પડશે. આમ હોવાથી યોડી વખત આપણે વીશીમાં આરામ લેઈએ, વગી આપાનેર રોડ પર સાંજે ગાડી કંઠમાં વખતે આવી પહોંચે છે. સવારનો વખત ઠીક છે. પરંતુ વડોદરા જહુ વહેલુ ટાઢમાં કુંઠવાતાં કુંઠવાતા નીકળવું પડે છે. આમ હોવાથી યાત્રાળુ લોકોને "સુડી વન્ને સોપારી" જેવું છે. વીશીમાં યોડી વખત આરામ લીધા પછી આપણે પ્રાચીન યાત્રાળુની માફક કણજરી સુધી એટલે આશરે રાત માઈલ પગે ચાલવાનું પસંદ કરીએ. ત્યાંથી વાહનની પુરતી સવડ થશે. આરા વાહનને લીધે કદાચકેમાં કણજરીથી ત્રણ માઈલ હાલેલ પહોંચીશું. અર્વાચીન સમયના ખરેખરી બરખૂર અને આછી વસ્તીવાળા 'આપાનેર' ના ગામડામાં ખાવા તેમજ રહેવાની પણ સવડ નથી માટે તે બાજત બદલેજત કરવા સારૂ હાલેલ

* પ્રભુનું નિરંતરકિત ચઢાતાર આપણા લોભાક્રિય અને વિદાયુકત મીમંત સલાહના ગાયકવાડ તરફથી તેમના સંસ્થામાં આવેલા આવા વિકટ જમણાં ઘડને જનાર ભૂખ્યા અને અન્નરેષા યાત્રાળુઓને શીઘ્ર સમવડ કરવામાં આવશે એવો આશા રાખવામાં આવે છે.

દ દિવસ થોભવું પડશે. ચાંપાનેરમાં ખાવાની વાજીસો જૂની, સડી ગયેલી અને ડી જાતની મળે છે. માટે સર્વ સાહિત્ય હાલોવધીજ તૈયાર કરવું પડશે.

પોડાક વર્ષપર હાલોવધી ચાંપાનેર જવાનો રસ્તા ભયંકર હતો તેથી દિવસેજ મું-
ત્રી કરવાની જરૂર હતી. પરંતુ હાલ ગાડાંની આવજ વધારે હોવાથી ગમે તે વખતે
જાય તેવું છે. ગઢ ઉપર ચઢવું છે માટે સવારના ચાર વાગ્યેનો સમય અનુકૂળ છે.
હાલ અને ચાંપાનેરનું અંતર ત્રણ માઈલનું છે તેથી સવારે છ વાગે આપણે ચાંપા-
પહેંચીશું અને આવી રીતે આપણે પાંચમઠની તબેટીએ આવીશું.

ગઢ ઉપર જવાનો રસ્તો ઘણો સડકો છે. બે માણસોથી સાથે સાથે જઈ રાકાર્ડ
ડી માટે એક પાછળ એક એવી રીતે હારમાં જવું પડે છે. નીચેની સડકથી તે ઠેક
ડાકળીના મંદિર સુધીનો રસ્તો આસરે ત્રણેક માઈલનો છે. બરાબર મધ્યમાં એટલે
માઇલ ચઢીએ ત્યારે માચી આવે છે, અહીં આરામ લેવાની સવક છે. તે એક બે
જનુ મકાન છે, અને પાસે “તેલીયુ” તળાવ આવેલું છે. પાણીનો રંગ મીઠા તેલ
વેા હોવાથી તે તળાવનું નામ એવું પડ્યું છે. માચી આગળજ રસ્તા ઉપર બેલોદાની
ચો પડેલી છે. એવું કહેવાય છે કે આ તોપો રજપુત રાજાઓના વખતની છે. તેમનું
રિમાણ સાધારણ છે અને ઉપર ઘણો ઠાટ ચઢી ગયો છે. માચી સુધીનો રસ્તો તદ્દન
ભો નથી. વારંવાર સીધો રસ્તો આવે છે. તેમજ ગઢ ઉપર આ માળ આપણા સાધારણ
કાનોની માફક નીચેથી ઉપર જવાના નથી, પરંતુ રસ્તા આગળથી પહેલા માળમાં
ગને ત્યાંથી ૧૦ પગથીયા ઉતરી બીજા માળમાં એવી રીતે એક નીચે બીજે એમ
ભાગવળ છે. ઉમંગથી ચઢીએ છીએ એટલે રસ્તો કઠણ લાગતો નથી. માચી સુધીમાં
પાંચ દરવાજાની અંદર ધઈ જવું પડે છે. આ દરવાજા રજપુત રાજાઓએ બાંધેલા કોટના
હતા એમ કહેવાય છે.

ચોથા દરવાજામાંથી પચાર ચઢને મુખ્ય રસ્તા પાસે આવેલી પગથી પકડી યોડે
દર જઈએ તો આપણા ઝવેરીનો મહેલ આવે છે. તે પર્વતની બીજામાં બરાબર કો-
તરી કાઢેલો છે. આપણે ઝવેરી એ રજપુત રાજાઓના વખતમાં એક પૈસાદાર ઝવેરી
હતો. આ મહેલને નવ માળ છે. સર્વ માળનું ધરિમાણ એકજ છે. ફક્ત ત્રીજા માળ
સુધીજ ઉતરી રાકાય છે. કારણ કે ત્યાર પછી નીચે ઉતરવાનાં પગથીયાં અંગ્રેજ સરકારે
બંધ કર્યાં છે. આ જગ્યાએ આસપાસના છુટારાઓ આવી સંતાપ રહેતા અને પોલીસ
પાછળ પડી છે એવી ખબર મળે કે તરતજ નીચે ઉતરી જઈ પર્વતની બીજા શુકામાં
બરાઈ જતા. આમ હોવાથી ઉપર જણુચા પ્રમાણે રસ્તો બંધ કરવો પડ્યો છે. નવમા
માળની નીચેથી વિધામિત્રી નદીનું મરણ વહે છે. ઉપરથી નીચે પડવાના સમયે તેનો
અવાજ ત્રીજે માળે પણ સંભળાય છે. આ મકાનની આજુબાજુ યોડેક સુધી સીતાદેવો-
નાં ગાડ છે.

આવી રીતે ખાપરા ઝવેરીના મહેલમાં જઈ આવ્યા પછી તેના તેડુ રસ્તે મુખ્ય
ચઢાવે પહેંચી માચીમાં આવીએ, ત્યાં યોડે આરામ લેઈ ખાવાનું ખાધા પછી તેલીયા-
નું પાણી પીશું એટલે ખાપરા ઝવેરીનો મહેલ એમથી લાગેલો ‘માઠ ઉતરી જશે.’

મીઠીઆ દેરથી ધોડેક ઉચે જઈએ તો પાટીયાપુલ આવે છે. આ એક લાકડાનો પુત્ર છે તે બે રેકરીઓને જોડે છે. હમારા એક મિત્ર મી. મગનલાલ જગનલાલ કમોદીઆના પૂર્વજોએ સિંધિયા સરકારના વખતમાં આ પૂલ બંધાવ્યો હતો.

ડોલતા ડોલતા હીંમચે હાથ લગાડી ઉચે ચડ્યા પછી આપણે છાસીયા તળાવ આગળ આવીએ છીએ. પાણીનો રંગ જાશ જેવો ધોળો છે. અહીંથી નવલખા કોણ જવાનો રસ્તો આવે છે.

આ પ્રમાણે ઉચે ચડ્યા પછી આપણે માતાજીના મંદિર આગળ દુધીઆ તળાવ ના કાંઠાપર આવી પહોંચીએ છીએ, પાણીનો રંગ કુદ જોવો ધોળો છે છાસીયાના પાણી કરતાં આ પાણી વધારાસને લીધે વધારે નિર્મળ તેમજ ઠંડું છે. અહીં આપણે રનાન કરીને જે માતાજીનું મંદિર આપણી હાજિ આગળ છે તે દેવીની પ્રાર્થના કરીએ જરૂર હોય તો સ્ટેન્ડના આધ પછુ લેઈએ. આ પછી શુદ્ધ અંતઃકરણથી માતાના મંદિર તરફ પ્રયાણ કરીએ. નાળીયેર વગેરે પુલનો સામાન મંદિરમાં મળે છે.

દુધીયા તળાવના કિનારાપરથી આશરે ૨૨૫ પગથીયા ચઢીને માતાના મંદિરના દરવાજા આગળ જવાય છે.

મંદિરમાં પ્રવેશ કરી માતાજીનું દર્શન કરીએ વચમાં ચક્રચક્રિત આંખોવાળાં અને રમણીય આકૃતિનાં પૂજ્ય મહાકાળી દેવી છે તેમની ડાબી બાજુએ ભવાની અને જમણી બાજુએ સરસ્વતી દેવી બિરાજ્યા છે. મહાકાળીના માથા ઉપર સદનશા પીરનો હાથ-છે. દેવી કોપ કરી પાતાળમાં પેસી જતાં કન્યા તેમને અટકાવવા સાર સેદનશા પીરે ચોટલો જાલી લીધો હતો એમ દંતકથાઓમાં આપેલું છે. પીરનો અંદરનો ભાગ આરસથી જડેલો છે. પીરનો નિવાસ આ મંદિરની ઉપરના મોંગની અગાસીમાં છે, ત્યાં જ્યાં સાર મંદિરની એક બાજુએ ૭-૮ ૫૫૫ રતાં પગથીયાં છે. આ અગાસીમાં ચઢીને આગળ પાછળ જોઈએ તો એક રમણીય દેખાન નજરે પડે છે. આટલા ઉંચા સ્થાન ઉપરથી વરોદના શહેર એ ધરેની

૧૬ નાની-હાર જેવું દેખાય છે. એને જે આગળ સરોવરમાંથી પાણી લેઈ વડોદરાના ઠાણીના કારખાના તરફથી નવી વાટે આખા ચહેરમાં પાણી ૧૩ ૫૩ છે તે સરોવર એક માના ખાખોમાંથી જેવું દેખાય છે. મોટાં મોટાં શહેરો વિષે આમ છે તો હાલોલ, કાલોલને યજ્ઞથી જેવાં નાનાં ગામ વિષે તો કહેવું જ શું ? તેમાં નહિ જેમાં દેખાય છે, થોડી ઘર સુધી અગાસીમાં બેસી ચારે તરફ નીહાણીએ અને પતાઈ રાત્રી વિશેની દંત કથાઓ ખરી હશે કે નહિ તે વિષે વિચાર કરીએ. બીજી એક વાત પણ આપણામાં રુકે છે, પર્વતમાં જુદા જુદા રંગના પાણીવાળા નવાળોતો સ્વાદ એકજ છે અને તે ઉપરથી આપણા પુરાણોમાં પ્રસિદ્ધ અર્થેકાં ચાલ સમરો-ક્ષીર સાગર-મધુ સાગર વીગેરે-પણ અસ્તિત્વમાં હશે એમ અનુમાન કરી શકાય. હવે આપણે નીચે ઉતરવા માંડીએ.

પ્રમથીમાં ઉતરીને દુધીયા તળાવના કાંઠા ઉપર એકાદ વર્ષ ઉપરજ બંધાયલું જૈન દેવલ જોઇએ તેની અંદરના ચોરસમાં જડેલા આરસ ઘણા કીમતી છે.

આગળ ચાલતાં જાણીયા તળાવ આગળના નવા રસ્તા ઉપર જઈ શું તો થોડક દૂર નવલખા કોઠારે પહોંચીશું આ કોઠારને પહેલાં નવ ધુમટ હતાં તેમાંના પાંચ એક હારમાં સીધા, બે તેની જમણી બાજુએ અને બે ડાબી બાજુએ હતા. હમણાં તો જમણી બાજુના બંને ધુમટ જમીનદોસ્ત ધર્મ થયા છે. આ કોઠારનું નામ નવલખા કોઠાર કેમ હશે તે કહી શકાતું નથી. નવ ધુમટ પરથી પડ્યું હોય એમ સંભવે છે. પણ કેટલાક કહે છે કે આ કોઠાર બંધાવતા રજપુત રાજાઓને નવ લાખ રૂપિયા ખર્ચ થયા હશે. પરંતુ એ મકાનનો સાદો દેખાવ અને તેની-સાધારણ ઉચ્ચાઈનો વિચાર કરતાં આ હકીકત ખરી લાગતી નથી. વધારે સંભવિત હકીકત એ છે કે આ કોઠારમાં વર્ષો વર્ષ કાનમાં આવેલા સારૂ નવ લાખ રૂપિયાનું અનાજ આપણા દાનેશ્વરી-રજપુત રાજાઓ ભરી રાખતા હતા આ અનાજ બીડ વખતે પણ કામ આવતું હતું, પણ દુકાળ તો તેમના સમયમાં ક્યારેય પડતો હતો આ તરફની ભૂમિ કુળદ્રુપ હોવાથી અત્યારે પણ પાક સાધારણ ઉતરે છે, તો આગળના વખતમાં પાક ઘણો સારો થતો હોવો જોઈએ, વળી તે સમયે હિંદનો પૈસો પરદેશ પસંદાઈ નહોતો જતો.

નવ લખા કોઠાર જોઈને જોજ રસ્તે આગળ ચાલતાં આપણે સોનાની ખાણવાળી જગાપર આવી પહોંચીએ છીએ. હમણાં તો ત્યાં આગળ જુદા જુદા રંગના પથ-રાઓ છે. પણ તેમાં શું છે તે ભવિષ્યના વખતમાં જણાશે મારે તે વિષે વિવેચન કરવાનું હમે દુરસ્ત ધારતા નથી.

આજ રસ્તે રહેજ ચક્રમાં આગળ ચાલતાં બે મોટાં ટાંકાં આવે છે. તે દરેક આસરે ૬ ફુટ પહોળાં, ૬ ફુટ લાંબાં અને ૬ ફુટ ઉંડાં છે. બે વચ્ચેનું અંતર પણ ૬ ફુટ છે પાણીનો રંગ લીલાશયર છે. આગળ જતાં એક મોટી પીતલની લોખ આવે છે. તેના મોઢાનો વ્યાસ બે ફુટ છે અને તેની લંબાઈ ચાર ફુટ છે આજ રસ્તે આગળ જતાં પાટીયા પુલ આગળના દરવાજા આગળ મુખ્ય રસ્તાપર આવાય છે.

ચીમરીયા દેવ અગાડી મુખ્ય રસ્તે સુધી ભદ્રકાળી, માતાના મંદીર તરફ ફરીએ. રસ્તામાં ચોતરફ આવે છે ત્યાં પતાઈ રાત્રીની ચાણીઓ નવરાત્રિના દિવસોમાં ગરબે

આ પવિત્ર સ્થળની યાત્રાથી દરેક પ્રકારના અભ્યાસીને ઉપયોગી બોધ મળ્યા વગર રહેશે નહિ તવારીખના અભ્યાસીઓને આ સ્થળ જોશથી દરેક પ્રભતે ઉત્તતિ તેમજ અવનતિ છે એમ ખાતરી થશે. તત્ત્વજ્ઞાનનું અધ્યયન કરનારાઓને જગત્ત્રિયતા પરમેશ્વરની અગાધ લીલાતું આ ભવ્ય સ્થળ બાન કરાવ્યા વગર રહેશે નહીં. આ પર્વતની જમીનની અંદર રહેલા અખૂટ ભંડાર વિષે જ્ઞાન મેળવવાનો અવકાશ સૃષ્ટિ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓને મળશે વનસ્પતિ શાસ્ત્ર ભણનારાઓ જો રસ્તો સુધી વેગળા ભય તે તેમને સર્વ પ્રકારેના ઝાડોનું જ્ઞાન મળશે. આ પૈકી બરું ઝાડ ખાસ જોવા જોગ છે. ઔષધશાસ્ત્રના વિદ્યાર્થીઓને આ પ્રદેશની લુદી લુદી ભુમીઓમાં લુદો લુદો પાક કેવો ઉતરે છે તે વિષય વિચારવાનો છે. ઇજનેરીને ઉપર વર્ણવેલા મકાનોની ઢળ અને આકાર મનન કરવા લાયક છે અને અતે પ્રાચીન શિક્ષાલેખના અભ્યાસીને ચાંપાનેરના કોટમાં, ચોત્રાપર અને મહાકાળીના દેવળમાં કોતરેલા લેખોનું અધ્યયન કરવાની તક મળશે.

આ પુરાતન સ્થળની યાત્રા કરીને તેમાંના અખૂટ ભંડાર વિષે માહિતી મેળવવા તથા આ ભવ્ય શેઠેરની જાહેરાતથીનો વિસ્તાર નહીં કરવાનો પ્રયત્ન કરવાની હમે વાંચકવર્ગને સખત ભલામણ કરીએ છીએ. આ ગઢનો દેખાવ કંઈ ચિત્તાર્કયક નથી. ત્યાં ભભોક કે “ફેશન” નું નામ નિશાન નથી પણ તેની સાદી ભવ્યતામાંજ તેની મહત્તા રહેલી છે. પુરાતન કાળના મકાનો બહારથી સાદાં હતાં પણ અંદર જઈ જોવાથી આપણું મન રંજન થતું. આ લેખમાં વર્ણવેલા સર્વ મકાનો આજ પ્રકારનાં છે. “કુંગરા દરથી રળીયામણા” એ કહેવતને આ પાવાગઢના કુંગરે ખોદી પાડી છે. આગ ગાદીમાંથી નજરે પડતાં તે તદત નહિ જોવે દેખાય છે; પણ ત્યાં જઈ જોવાથી તેની ભવ્યતા અને સૌંદર્ય આપણા ચિત્તને આનંદમય બનાવે છે.

છેવટે આવા આવા પુરાતનકાળનાં ઘણાં રમ્યસ્થળોની યાત્રા થઇ આ ઉપયોગી માસિકમાં તે સર્વ સ્થળોની મહત્તાનું આલેખન થાય એવી આશા રાખી આ લેખ સમાપ્ત કરીએ છીએ.

હીંદુસ્થાન અને વ્યાપાર-રક્ષાણીની રાજ્યનીતિ.

અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ શહેરી અને આગેવાન રાજ્યદારી, “હી. બા. અમ.” બાલાજ સાકરલાલે એક લેખ મોડર્ન રીઝુમાં લખ્યો છે. આજ કાલ હીંદમાં નવિન ઔદ્યોગીક પ્રવૃત્તિ પ્રસરી રહેલી છે અને લોકોને હવે વ્યર્થ શાસ્ત્ર સખથી લેખોમાં રસ પડવા લાગ્યા છે. અવરુદ્ધ સ્થિતિ હોવાથી, અર્થશાસ્ત્રના વિષયોમાં પ્રમાણરૂપ ગણાતા આ વિજ્ઞાન લેખકના લેખનું અત્રે ભાષાંતર આપવામાં આવ્યું છે.

“કરાંચીના પ્રખ્યાત વ્હેપારી એ. મી. પેને “હીંદ અને બ્રિટીશ મહારાજ્ય” એ નામની એક ચોપડી હમણા બહાર પાડી છે. આ ચોપડીનો ઉદ્દેશ, શ્રી. ચેમ્બરલીન વાળી જાકતની રીઝી અખતાર કરવા હીંદને લગ્નચાવવાનો છે, ઉપરના ઉદ્દેશના ટેકામાં, આ પુસ્તકમાં આપેલી દલીલો પછીજ નિર્ણય છે. તેઓ વ્હેપારને નદીના વહેણ

સાથે સરખાવે છે. અને કહે છે કે, નદીઓનો લાભ લીધા વિના તહેમને વહેવા દેવી તેમાં જેટલું નુકસાન છે તેટલું જ નુકસાન અમાધિત વ્યાપાર નીતિથી છે. આ પ્રમાણે મી. વેબની બધી દલીલો રૂપક ઉપર રચાયેલી છે. અને તેમ હવાથી જે લોકો બાપાની ખુબી ઉપર ધ્યાન ન આપતાં મક્કમ મુદ્દાઓ તરફ જ દષ્ટી રાખનારા છે તેમને તેથી નિવૃત્ત સંતોષ થવાનો સંભવ નથી. તેઓ, એન્ગરહીનની રીતની તરફેણમાં નીચેના મુદ્દાઓ ટાકે છે.

“તેઓ કહે છે કે ઔદ્યોગિક વહેવારથી રોજી ઉત્પન્ન થાય છે એવો નજીવું છે, અને તેમને પરિણામે, ખેતીવાડી કરતા તે ધધાથી વધારે માણસોને, ખેડાડી, રૂપડાં, વગેરેનું મુખ મળે છે. વળી ઉદ્યોગો ખેતીવાડી માફક હવા પાણી ઉપર બહુ આધાર રાખતા નથી. અને ઉદ્યોગો ચલાવવા માટે ઘણીજ થોડી જમીનની જરૂર છે, મુરોષ અને અમેરિકાની પ્રત્યક્ષે એ આ લાભ લેવા છે; અને તેઓએ આ કામમાં વિશાનની તેમજ રાજ્ય કર્તાની મદદો મેળવી છે. ખરું જોતાં આગળ વધેલી પશ્ચિમી પ્રત્યક્ષે પોતાના દેશના ઉદ્યોગો ખીલવી, પોતાનાજ માણસોને ભેગ અને તેમ વધારે રોજી મેળવી આપવાનું સારું કાર્યું છે. કેટલાએક સમય પહેલાં આ પ્રત્યક્ષે જ્ઞાન, મુડી, વગેરે બાબતોમાં એટલિન કરતાં પછાત હતી. પરંતુ હવે તેઓએ તેમનું અનુકરણ કર્યું છે. વિદ્યલને ખીલવવાથી, અને ઉપાદક ઉદ્યોગોમાં તેઓ વ્યવહાર ઉપયોગ કરવાથી, કેટલીએક પ્રત્યક્ષે પોતાના કારીગરોની વ્યવહાર હાલિયારીમાં ઘણીજ વધારો કર્યો છે; અને હવે તે તેઓ એટલિનની સરસાઇ કરે છે. પરદેશીઓ “લેનો” ની રીતે ઉછીનાં મેળવેલા નાણાના ગાપનથી મુડી આપાત કરી પૈસા સંબંધી તગી તેઓએ દૂર કરી છે. આ બધી રીતોથી તેમનો વહેવાર હવે એટલો તે આગળ વધેલા માંડ્યો છે કે એટલિનને પણ તેથી ધોમો ‘હાથવા લાગ્યો છે. મી. વેબનો ઉદ્દેશ એટલિન પર આ ઔદ્યોગિક આદત આવી પડતી અટકાવવાનો છે. તેઓ કહે છે કે ક્રાન્સ કે જર્મની કરતાં બ્રિટીશ ટાપુઓ વિસ્તારમાં નહાતા છે, અને પ્રમાણમાં પોષણ વધારે માણસોનું કરવાનું છે. જો આ ઔદ્યોગિક રસાડગીમાં બ્રિટનને એકલાને ઉતરવું પડે, તો તો તેમના ઉપર આદત આવી પડવાનીજ પરંતુ જે કામ તે એકલું કરવા અશક્ત છે તેજ કામ મહારાજ્યમાના ખીલ દેશોની મદદથી તે કરી શકે. આ પ્રમાણે મી. વેબ એન્ગરહીન વાળી વ્યાપારનીતિ સાથે મળતાપણું ખતાવે છે; અને તેમાં હોંદને સામેલ થવાનો ખાસ આગ્રહ કરે છે.

પોતાના ઉદ્દેશના રેકામાં વળી એક ખીલ વાત મી. વેબ લાવે છે. તેઓ કહે છે કે બ્રિટીશ રાજ્યને નૈઋત્યજ તેમજ લરકરી બજા સાચવવાનું છે. આ મારેનું ખરચ ૧૯૦૫-૬ માં ચૈદ કરોડ પૌડનું હતું; અને તદ્દાર પછી તે તે પણ વધુ છે. આ ખરચને મુખ્ય રીતે વ્યાપારથી થયેલા લાભમાંથી મેળવી ચકાવ. અને જો એન્ગરહીન વાળી જકાતની રીત અખત્યાર કરવામાં આવે તો પણ ખરચ નિકળી જાય. કુલ કામાં મી. વેબનું કહેવું એમ છે કે, અમેરિકા, વ્યાપાર, વગેરે દેશો, પોતાને ત્યાં ઉદ્યોગો ખોલી પોતાના કારીગરોને રોજી અપાવે છે, અને પરદેશી આવતી કામી-પેદાશ

ઉપર જાકાત લેતા નથી, તેજ પ્રમાણે એટલિટને કરવું. અને આ બાબતમાં હિંદની ઐત્હાસિક સંમતી લેવી, તે હેમનો ખાસ ઉદ્દેશ છે.

“ હિંદવાસીયો આ બાબતમાં કાંઈ પણ સંમતિ આપતા ખુલા સહજ સવાલ કરશે કે આ રૂઢીથી હિંદને શા શા લાભ છે, અને તહેને શા શા ભોગ આપવા પડશે. તે સાથે એટલિટની, અને રાજ્યના ખીલ ભાગોની, ખાસ કરીને ગોરા સંસ્થાનોની, આ બાબતમાં શી શી ફરજો છે, અને હેમને શા લાભ છે તે પણ જાણવા માંગશે. મીઠ વેંજે આ બાબતો ઉપર સામાન્ય વિવેચન કર્યું છે. તે કહે છે કે, જે દેશમાં મુંડી, મલુરી, કાચી પેદાશ જેવા સાધનો, અને ખપત, વધારે હોય, તે દેશનો હુન્નર ઉદ્યોગ ધણીજ ઝપાટા બંધ વધી જાય. (બ્રિટીશ ટાપુઓમાં મુંડી પુષ્કળ છે, અને મલુરો હોંશીયાર છે; સાધનો જેવા કે રૂ, શણ, ઊન, ચામડું, બિયાં, વગેરે નવી રૂઢીને લીધે, રાજ્યના ખીલ ભાગોમાંથી, પરદેશીયો કરતાં સોઘે ભાવે મેળવી શકાય, અને ખપતને વાસ્તે તો, ખનાવેલા માલનું વેચાણ, હિંદુસ્થાન વીગેરે મહા રાજ્યમાંના ખીલ મુલકો-માં-પરરાજ્યોના માલ ઉપર જાકાત નાંખવાથી-ધણીજ સહેલાઈથી થાય. સારાંશ માત્ર એ કે, હિંદુસ્થાને હમેશ કાચી પેદાશજ ઉત્પન્ન થઈ કરવી. અને પોતાને ત્યાં બ્રિટીશ માલનેજ ઉત્તેજન આપ્યા કરવું. અને આ પ્રમાણે હિંદને ભોગે બિટનને પોતાનું બા-પારી ઉપરીપણું સાચવવા દેવું.

“ હાથી એક તરફ અને પક્ષપાતી બ્યાપાર નીતિ હિંદમાં કાંઈ એકદમ સ્વીકારાય નહીં. જે કારણથી મી. વેબના ધારવા પ્રમાણે, હિંદે તે સ્વીકારવી જોઈએ તે કારણ આપણે તપાસીશું. આ બ્યાપાર નીતિમાં હિંદનું ઇન્ત્રાડ સાથે જોડાવું તેઓ ધણજ જરૂરનું સમજે છે. હેમનું ધારવું એમ છે કે હિંદમાં બ્રિટીશની સત્તા હેના પોતાના લાભને મારે ધણી જરૂરની છે. અને ન કરે નારાયણને જો કાંઈ આદત હિંદમાંની બ્રિટીશ સત્તાને આવે તો મહારાજ્યના ખીલ કોષપણ ભાગ કરતા હિંદને તેથી ધણજ ખમવું પડે, એમ હેમનું માનવું છે. આ કારણને લીધે ઉપર જણાવેલી બ્યાપારનીતિ-માં, મહારાજ્યના ખીલ ભાગો કરતાં કદાચ હિંદુસ્થાનને વધારે ભોગ આપવો પડતો હોય તો પણ તહેણે તે સ્વીકારવી જોઈએ.

“ હિંદ અને બિટનના રાજકીય સંબંધથી હિંદુસ્થાનને બિટન કરતાં વધારે લાભ છે. એ વાત કદાચ હિંદવાસીયો માનવા ના પાડે તો તેઓ ક્ષમા પાત્ર છે. હિંદુસ્થાનમાં સલાહ શાંતિ અને તેથી ઉદ્ભવતા ખીલ સુખ પ્રસર્યા છે, એ વાત ખરી. પરંતુ ઇંગ્લાંડને થયેલા ચોખ્ખા લાભ, અને હિંદુસ્થાનને નૈતિક અને આર્થિક બાબતોમાં થયેલી હાનીઓ, આ બેને લીધે, આ રાજકીય સંબંધથી, વિરોધ લાભ કોને છે તે સવાલ ઉભો રહેતોજ નથી, કદાચ આ વાત આપણે આંકડાઓ ટાંકીને હાલ સાબીત કરી શકીશું નહીં; પરંતુ એટલું તો નક્કીજ છે, કે જે બિટન હેની હિંદમાંની હાલનો રાજ્યનીતિ તજ દે, અને તહેને બદલે હિંદના લોકો બિટનને વધારે વ-જળી રહે તેવી લાભકારક રાજ્યનીતિ ગ્રહણ કરે, તો પછી તહેને માથે કદાચ આદત આવે એવો હવાઇ ખ્યાલ પણ અસંબધિત ચર્ચ જાય. યાનવાન, બળવાન, અને ધનવાન,

હેતુ' હોદ્દસ્થાન ને ઇંગ્લાંડની ખાલુએ હોય, તો તે બળીયામાં બળીયા રાજ્ય રહામે, અથવા તો ભોરાવર રાજ્યોના સમૂહ રહામે પણ તે તુરંતકારની નજરે નેહ સકે. હાથી રાજ્યનીતિ ભવિષ્યમાં મહત્વ ધાય તે ઉપર લક્ષ આપવાનો, ઇંગ્લાંડના રાજ્યનીતિ કુ-રાજ નરેભારે સમય આવી પહોંચ્યો છે. આ રાજ્યનીતિનો સીકર કરવામાં કદાચ પુ-રાણકાળમાં બંધાયેલા સિદ્ધાંતો અથવા અમુક કોમના સ્વાર્થ વચ્ચે નહીં, પરંતુ હોદ્દ-સ્થાન ચેતનાના કલ્યાણનો, અને ત્યાં આમળ સિદ્ધિ સત્તા રહાવી રાખવાનો, આ એક-સોજ ઉપાય છે. હોદ્દસ્થાનની સિદ્ધિ સત્તાને કંઈ આપત આવે તો તેમાં હોદ્દસ્થાન પશુ ગેરલાભ છે એ સિદ્ધાંત ખોરા છે તે બતાવવાને મારેજ આ બાબતમાં ઉતરતું પડ્યું છે.

“ રાજકીય દષ્ટિ દર રાખીને આપણે હવે મી. વેમની ચેતના વિશે વિચાર કરીએ ત્હેમાંની જુદી જુદી બાબતો ઉપર આવતા પહેલા, આપણે તે સંબંધી કેટલીએક સામાન્ય તપાસ કરીયું. આ ચેતનાના સંબંધમાં મહા રાજ્યના જુદા જુદા ભાગોને સમાન ગણવામાં આવશે કે પછી, ત્હેમાં વચતા લોકોની આમડીને અનુચરીને, અથવા તો ત્હેમાં પ્રચલીત જરૂરાદી મુદ્દારાના પ્રમાણમાં તેઓ વચ્ચે ભેદ મણવામાં આવશે ? હોદ્દસ્થાનને કૌશલ્યીયામાં મણુરી કરવા દેવામાં આવશે કે પછી ત્યાંના ગોરા મણુરોના લાભ મારે તેમ કરવા દેવામાં નહીં આવે ? હોદ્દસ્થાનને દક્ષીણ આફ્રીકામાં, ત્યાંની પંચરંગી અને સાથે સ્પર્ધામાં ઉતરી, ખરા પરસેવાનો રોટલો ખાવા દેવામાં આવશે કે પછી નહાણ ઉત્તરોત્તર મનુષ્યોને દેશપાર કરવામાં આવશે; અને તે આપણુદી હુકમ નો તેઓ નહીં માને તો પછી દેશબંધ, વીરનર, ગાંધી, અને ત્હેમના સાયોઓની માફક ત્હેમને ભેરીયે ધાવી સાર્વજનિક રસ્તાઓ ઉપર ત્હેમની પાસે કામ કરાવવામાં આવશે ? ઓસ્ટ્રેલીયનો, નેઓ ચેતાનો જૂમીમાં હોદ્દસ્થાનનો આવે તો તે પતિત ઘટ જન્ય એમ માને છે તેઓ, હોદ્દસ્થાનને ત્યાં દાખલ કરશે કે ? ઓસ્ટ્રેલીયા જતા હોદ્દસ્થાન ઉપર દેશી અધા-સીઓને રાખવાનો આદ્ય ચાલુ રહેશે કે ? હોદ્દસ્થાન આ રૂની મહત્વ કરે તે પહેલા આ અને હાથી પછા સંબંધોતું ત્હેના લાભમાં નિરાકરણ થતું, નેહાયે. ને સિદ્ધિ મહા-રાજ્યના બધાજ ભાગ-કાળા, પીળા, અને ધોળાને સમાન ગણવામાં આવે, તોજ હોદ્દ-સ્થાન આ ચેતના ઉપર લક્ષ આપી શકે. આ વાત પદાનમાં રાખીને ત્હેમની ચેતના ઉપર વિચાર કરવાનું આપણે મી. વેમને સૂચવીયું. બજવાન રાજકીય સત્તાને આધારે આપણને આ ચેતનામાં જોડાવાની ફરજ પાડવી તે એક જુદી બાબત છે, અને આ બાબતની સમજતા, કે ત્હેના લાભાલાભ આપણે અસારે વિચારવાના નથી. મી. વેમની ચેતના પાર પાડવા મારે પેહલું પગથીયું, ત્હેના વિચાર પ્રમાણે તો એ છે કે સંસ્થાનોએ સિદ્ધિ માંદની આપાત ઉપર ને જઠાતો નાંખી છે તે કદાવી નાંખવી, અને હોદ્દસ્થા-સીઓ સ્થાયે ને હરકતો નાંખી છે તે દર કચાવી. કદાચ એમ કહેવામાં આવશે કે, તેમ કરવા મારે સંસ્થાનો સાથે લાંબા વખત મુધી સંદેશાઓ ચલાવવા પડે. કદાચ સંસ્થાનો પણ પોતે લાભમાં ભોગવતા લાભોમાંના દાષપણ હીરસાનો ભોગ આપવા કમળ ધરો નહીં. તે છતાંજ આ ચેતનાની સર્જનાની સમિતિ મારે આ મુદ્દું ભરતું નેહાયે, અને કળ-વાયલા હોદ્દસ્થાન સાથે કાંઈપણ દલીલ કરતા પહેલા આમ થતું પડ્યુંજ જરૂરું છે.

“ અર્થશાસ્ત્રના અબાધિત વ્યાપારના નિયમો વિરુદ્ધ જાહેર, કાયડની ઉત્પત્તિ ઉપર હિંદમાં જે જકાત લેવામાં આવે છે, તે માફ કરીને ગ્રેટ બ્રીટન પોતે આ યોજના સફળ થાય તે જોવાને આતુર છે એમ સરહદમાંથી બતાવી શકે આજ કાયડ ઉપર લેવામાં આવતી આ જકાત તદ્દનજ અવ્યવહાર છે એમ મી. વેબ પોતે પણ કબુલ રાખે છે, અને ત્યારે એક ખરા મરદને છાજતી રીતે વખોડી કાઢે છે. આ બાબતમાં બીજા પણ ઘણા ઇંગ્લેન્ડ પોતાની નાપસંદગી દર્શાવે છે. આ સફ્રમહસ્યોએ આ કર બંધ કરાવવા ઇંગ્લેન્ડમાં હિલચાલ ચલાવવી જોઈએ. હિંદુસ્થાનના પેપરોનો પોકાર કોઈએ પણ સાંભળ્યો નથી. અને વળી આ નીચતાની રાજ્યનીતિના વખતમાં તો હોમની આ બાબતની ભુમ ઉપર કંઈ પણ લક્ષ આપવામાં આવશે નહીં. એ તો ખર્ચ છે કે જે કોઈ હિંદુવાંસીએ આ બાબત ઉપર લેશ પણ લક્ષ આપ્યું હશે, તે આ પગલામાં અન્યાયજ નેરો; અને ત્યારે બનશે ત્યાં સુધી, જે ઉદ્દેશથી તે ભરવામાં આવ્યું છે તે ઉદ્દેશ પાર પાડવા દેશે નહીં. છેલ્લા દસકામાં આ કરની આવક દશ લાખથી વધીને ચાલીસ લાખ ઉપર ગઈ છે. હિંદી કાયડના માલિક અથવા ખરીદનાર ઉપર આ ધણીજ સખત થોળે છે; અને ત્યારે ઉદ્દેશ લેંકેશપરના કાયડના વહેવારીને લાભ કરી આપવાનોજ છે. આમ હોવાથી જો મી. વેબ અને ત્યારેના વિચારના બીજા સફ્રમહસ્યો આ કર માફ કરાવવા મત કરશે તો તેઓ મહારાજાને ધણીજ લાભ કરી શકશે, અને હિંદમાંના અસતોષનું એક મહાન કારણ દૂર કરાવી શકશે. કેળવણી હિંદી જે માગ લે છે તે ખુદનોજ છે, એ તો ગમે તે ભાગે પણ હિંદી માત્ર પાપરનોજ, અને તેથી લેંકેશપરથી થતી આમાતમાં ધણીજ ઘટાડો થશે, અને હિંદી સરકાર પણ જાણી શકે છે કે આ કાયડના ઉત્પત્તિ ઉપર જકાત લઈએ છીએ તેથી લેંકેશપરને બિલકુલ લાભ નથી. પરંતુ હમને આશા છે કે, તે દરમિયાન બ્રીટીશ સરકાર ન્યાય તોળશે અને પોતાના અતઃકરણનું કહેવું સાંભળશે. ત્યાં સુધી આ વેરો દૂર કરવામાં આવ્યો નથી ત્યાં સુધી તો મી. વેબની યોજના તરફ કોઈ પણ હિંદી લક્ષ આપશે નહીં. હિંદી-અંગ્રેજ લેખકો, આ યોજના તરફ હોમની સંપૂર્ણ દીક્ષાજ છે એમ બતાવવાને-ત્યારેના પદાના તરિક્કે-આ કર દૂર કરાવવા બનતો પ્રયાસ કરશે તો હીક થશે.

“ મી. વેબની યોજના સદાએ એક બીજી, પણ પાંચી છે. તેઓનું કહેવું એમ છે કે ગ્રેટ બ્રીટનને ઉદ્યોગોનું કેન્દ્રસ્થાન બનાવવું; અને રાજ્યના બીજા ભાગોને-ખાસકરીને હિંદુસ્થાનને-કાયા માલની પેરાઈ કરવાનું જ સોંપવું. આ કામો માલ તેઓ ગ્રેટબ્રીટનને સક્ષતામાં વેચે અને ત્યારે બદલામાં ત્યાં બનેલો માલ ખરીદે. ઇંગ્લેન્ડથી આપાત થતા માલ ઉપર જે સંસ્થાનોએ જકાત નાંખી છે તેઓ આ યોજના સ્વીકારશે કે ? અને જો તેઓ તેમ ના કરે તો આ યોજનાનું બધું બંધારણજ ટુટી જાય. અને હિંદુસ્થાન કદાચ પણ આ યોજના સ્વીકારશે તો તે સમાનતાના પાપા ઉપર સમાવતી દેશે તોજ.

“ સધળી વત કોરાએ મુઠીપે તો પછુ આ યોજના અર્થસાધના નિયમેને અતુ સરીને રચાયેલી છે કે કેમ તે ધણુજ સકે બરેહુ છે એ ખરૂં છે કે હાનમાં ઇંગ્લાંડ પામે અગાધ મુઠી અને હોશીયાર કારીગરો છે પાત્ર ૬-૧ તો દુનિયાના ગમે તે ભાગમાં હોય તો એ કામ લાગી શકે હાનમાં પછુ ત્વંદાનુ ૬-૨ હિંદુસ્થાનની સરકાર, તેમજ ખીલ ખાનગી ગૃહસ્થો મેળવી શકે છે કુટ્ટી અને ચીનમાં પણ તે ૬-૩ ચેકનગમાં આવે છે, હરીદ્વાથી આગાં ધુસારોને પરદેશ ચેકનીને તથા હાંકમા દુનરસાળાએ ખોરીને હોશીયાર કારીગરો મેળવી શકાય, અથવા તેમાં કારીગરો પરદેશો પણ ચોરાયે શકાય ખીજી તરફ જેતા હાંકમા કાચા માનની પેટા પણ છે અને તેના માનને ઉપર પણ છે. આ પ્રમાણે હોવાથી અર્થસાધના નિયમ પ્રમાણે નહા આગળ માનની અપત હોય ત્વંદાજ આગળ કાચા માનનો તૈયાર માલ બનવો તે સ્વાભાવિક છે બીલ દેશો કરતા ઇંગ્લાંડ હાનમાં બહેપાર ઉઘાડામાં નવારે આગળ પડતું છે તેવું કારણ એજ છે કે તે કામ રહેણે થવા કરતા બહેનુ આરબુ હતુ અ કારણ કાર્થિ હેતુ નથી કે નહેને લાવે તે બહેપારમાં હમેશ સર્વોપરી રહે ૩ અને શણુની પેટા વગેરે ધણી ખાનસોમાં રાખવા ખીલ ભાગે કરતા તેનામાં કુદરતી રીતે નહા પણ વિશેષ નથી શણુના ઉ ઘોમમાં, કાચી પેલાસની પાટોશમાં હોવાથી બ માગા ડન્ડી કરતા વધારે ફાકુ છે તે વાત સિદ્ધ થઈ ગઈ છે અને સમય જતા ડન્ડી તે બહેપારના મુખ્ય મથક તરિએ ગ ણાય છે તે કુટ્ટી પકડાવુજ અને અ તાપિત બહેપારનીતિથી અધવા મી વેનના કલા મુજબ ‘રાજ્યની અદરની અમાધિત બહેપારનીતિથી હીંદુસ્થાન ફેરી કાગી પેલાસ’ થતા વતો દેશ હોવાથી, તેમજ કાપડની ત્વંદા અપત હોવાથી કુક સમયમાં હેકસાપરને પોતાને ત્વંદા તો કુનાડીજ દેશે મી, ઝરિન કહે છે કે ‘કામ’ પણ દેશ નહેને હજુ આ (ઔદ્યોગિક) ખાનસમાં બહેણ લક્ષ પરા પુ હોય તેવા દેશ કરતા કેન્ડીએક (હાખના તરિએ, કે, વગે રેની,) પેલાસ ઉત્પન્ન કરવાને વધુ લાવક હોય અને આ સાથે મી સૈના કલા મુજબ તેની પેલાસમાં સુધારે કરવાની વનથુ ઉત્પન્ન કરવામાં, અન્નેગેલનવાય તે કરતા ખીલું કાર્થિપણ વધારે અસર કરી શકે નહીં ’ આ ટીકા હાંકની ૩ તથા રાજ્ય વગેર ધણી પેલા સોને લાગુ પાડી શકાય તેમ છે આ પ્રમાણે ઇંગ્લાંડને સધળા બહેપારનુ કેન્દ્રસ્થાન બ નાનગી અને હાંકને કાચો માન પેલા કરવા રાખવાની મી વેનની મહાન ક્ષણી અર્થ સાધની દક્ષિણ બિનપાયેદાર બની નાય છે હાંદી-અશ્વેન લોકો ધણીવાર ને એકતરસી માગણીઓ કરે છે તેનો આ એક બેધદાયક હાખલો છે તેમના દેશને મારેનું અભિ માન હેમની હજો આખી કરી નાખે છે

‘ ધારો કે ઉપર સુચવેના આપણા બધા વાંધા દર ચાપ, અને મહારાજ્યમાં બનેલ માનને પરરાજ્યમાં બનેલા માનની સરજાઈમાં ઉત્તેજન આપવાની યોજનામાં, રાજ્યનાં દરેક દેશને પોતાને શક્તા ઉઘોગો પીનરવાની નજ આપવામાં આવે, તોપણ આ મીજ નાથી આપણને હાની તથા લાભ શા શા છે તેનો વિચાર કરીએ સમસ્ત મહારાજ્યના વાહ મારે હિંદુસ્થાન પાસે ને સ્વાર્થસ્થ મેળનવાની તેઓ આશા રાખે છે, તેના બદ લામાં મી વેનના કલા મુજબ આપણને એટલીટન સુ આપવાર છે તે મપાસીએ.

“ હિંદમાંથી ઇંગ્લાંડ ખાતે જે માલ જાય છે તે તરફ, પરરાજ્યોના માલ કરતાં બ્રીટીશ રાજ્ય પક્ષપાત બતાવે તેથી હિંદને કાંઈપણ લાભ નથી એ તો ચોખ્ખું જ છે. અને મી. વેબ પણ એતો કબુલ કરે છે. આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જોગ છે કારણ કે તે ઉપરથી આપણે વારતે એ યોજનાનો અર્થ એ થાય છે કે-હિંદુસ્થાનને તેથી કાંઈપણ આર્થિક લાભ નથી. તેથી હવે યોરો ફણો જોગ આપવો પડશે એ તો નકીલ છે. કદાચ આ યોજનાની મુદરતાથી, અને માન ખાટવાની લાલચથીજ આપણે હવેનાં નેગોશિયું એમ હવેમનું ધારવું હશે.

“આપણને ઇંગ્લાંડ કશો લાભ કરી શકશે નહીં તે છતાં એ મી. વેબ આપણી પાસેથી બે કશુલાતો મેળવવા માગે છે. એક તો ત્યાં તૈયાર થતો માલ, બીજા દેશોમાં જનતા તેવાજ માલ ઉપર લેવાતા કર કરતાં ઓછો કર લઈ, આપણે દાખલ કરવો; અને બીજું આપણી કાનૂની પેદાશ જર્મની કે ફ્રાન્સ કરતા, ઇંગ્લાંડને સોધે બાવે વેચવી, હવે જો આપણે હિંદુસ્થાનમાં હાલમાંજ આયાત થતા માલ તરફ દ્રષ્ટી નાંખીશું તો ખચર પડશે કે, હવેમાન સેંકેડે તોતેર ટકાતો બ્રીટીશ રાજ્યમાંથીજ આવે છે; અને પર રાજ્યોમાંથી તો ફક્ત સત્યાવીસ ટકા જેટલોજ આવે છે. આમ હોવા છતાં એ મી. વેબનું કહેવું એમ છે કે, હિંદુસ્થાને બ્રીટીશ તરફ પક્ષપાત બતાવવો જોઈએ. તેણે પરરાજ્યોનો માલ બિલકૂલ ખરીદ કરવો જોઈએ નહીં બ્રીટીશ કારીગરો કાંઈ બીજા દેસ કરતા કમ નથી, અને હવેમાન બનાવટ કાંઈ ઓછી મજલુત આવતી નથી. મારે આવાતપર હાલ જે પાંચ ટકાની જકાત છે તે કદાચ ઉપજ મારે ચાલુ રાખે. પણ પરરાજ્યો ઉપર તેણે દશ કે પંદર ટકાની જકાત નાંખવી જોઈએ.

જર્મન કે અમેરિકન કરતા બ્રીટીશ કારીગર હોંશીયાર છે એમ સાંભળી આપણે ભાગ્યેજ હંસવું રોકી શકીશું પણ તે વાત કે રાણે મૂકે આપણે કહીશું કે જો બ્રીટીશ કારીગર હોશીયાર છે તો હવેના પ્રતિસ્પર્ધા કરતા હિંદમાં માલ સોધો કેમ વેચતો નથી. હિંદની ફેરનો અને પસદગી ઉપર બ્રીટીશ લાભવગની ફણી અસર થયેલી છે.

છતાં એ જ્યારે બ્રીટીશ માલ ઉપર બીજે, ફાવી જાય છે, ત્યારે તો તે માલમાં હવેની બનાવટમાં કાંઈ કસુર હોવી જોઈએ. પહેલાં એમ ધારવામાં આવતું હતું કે પર-

માલ હિંદમાં બ્રીટીશ તરિખે આવ્યો જાય છે, આ ઉપરથી બ્રીટીશ માલનું રક્ષણ કરતા હિંદે એવો કાયદો પસાર કર્યો કે, જે ચીજ તરફ જનતા હોય તે હવેના ઉપર ઓખી રીતે જણાવવું. પણ હાનું ફળ કાંઈ બ્રીટીશના લાભમાં આવ્યું નહીં. ‘જર્મનીમાં બનેલો’ અથવા તેવો બીજો ફણો માલ આવવા માંડ્યો. આ વાત કોરાણે મૂકા. હવે સવાલ એ ઉત્પન્ન થાય છે કે હિંદવાસી બ્રીટીશ કરતા જર્મન માલની કીંમત શા સબબસર વધારે આવે. મી. વેબની યોજના પ્રકટ કરવાનું સાધારણ પરિણામ એ આંવરી કે, હરેક પરરાજ્યની આવક મોંઘી યઇ જશે, અને બ્રીટોનોના બીજા તર ધશે. આંધી હિંદને મોટો જશે અને બ્રીટનને લાભ થશે. આપણે આ બધું વેંડવાનું કારણ શું ? બ્રીટન આપણને બદલામાં તો કાંઈ આપી શકે તેમ છે નહીં. સ્વધર્મી આયાત-મનિા તોતેર ટકા માલ બ્રીટીશ રાજ્યમાંથી આવે છે તેથી બ્રીટનને સતોપ વળતો નથી. ગરીબ બિચારા હિંદીને ખરેજે ઇંગ્લાંડ પોતાના બીજા તર કરવા કેમ ઈચ્છે છે ? તદ્દા-

ના કારીગરોને ઉત્તેજનની જરૂર છે એ વાત તો એક પણ પણ મનાશે નહીં. વ્યવહારે ઉત્તેજનની જરૂર તો ગરીબ બિચારા હાંદી કારીગરને છે.

“ શણ, શણની ખનાવેરા, સરસવ, લાખ, મહુડાં વગેરે હાંદમાંથી નિકાસ થતા માલને મારે પણ મી વેચ તેમજ કહે છે એટલે કે બ્રીટીશ રાજ્ય શીવાય બીજે કાંઈ ત્હેની નિકાસ થાય તો તે ઉપર જકાત લેશે. મહુડા, લાખ, વી. કટલીક ચીજો ફક્ત હાંદમાં જ થાય છે તે ઉપર મી... વેચ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે. બીજા કટલીએક ચીજો હુડી છે કે તે બોલ યોગ્ય દેશોમાં જ પેદા થઈ શકે છે જ્યારે કટલી એક હુડી છે કે આપણે તે દક્ષિણ સરતામાં વેચી શકીએ; જેની કે ચામડું, બીયાં વગેરે; જે ચીજોની પેદાશમાં હાંદુરયાન બીજા દેશો ઉપર સરસાઈ ભોગવતું હોય, તે ચીજો ઉપર નિકાસ વેરા લેવામાં આવે તો તે અર્થશાસ્ત્રના નિયમાનુસાર જ છે, ત્યારે આ બાબતમાં આપણે ઇંગ્લાંડને પક્ષપાત શા મારે કરવો જોઈએ? હાના જવાબમાં મી. વેચ, પોતે પૂછ્યાં કહ્યું હતું તેમ કહે છે; એટલે કે તેથી બ્રીટીશ કારીગરને ઉત્તેજન મળે. હાનો જવાબ આપણે આપી ચુક્યા છીએ. ઉત્તેજનની જરૂર તો હાંદી કારીગરને જ છે અને હાવા કોઈ પણ પ્રકારના પક્ષપાતથી હાની હાંદને જ છે, જ્યારે કાયદો બ્રીટનને છે. આ ઉધારો અપાય છે.

“ વળી કટલે એક દેશીયો એમ કહેવામાં આવે છે, કે કટલા એક પર રાજ્યો હાંદ અને બ્રીટનને ભોગે પોતાના ઉદ્યોગો ખીલવવા, હાવી જકાતની યુક્તિઓ વાપરે છે, અને હાનો જવાબ લેવાને, બન્ને દેશો મારે તેજુજ પગલું ભરવાનું પશું જરૂરનું છે. દાખલા તરિખે જર્મની હાંદુરયાનની ડાંગર લે છે પણ ચોખા લેતું નથી. શણ લે છે પણ શણનું કાપડ ખરીદતું નથી. અને હાવા તો બીજા અસંખ્ય દાખલા આપી શકાય. હાંદુરયાન ને હવે આ લોકો ઉપર બેર લેવાનું પગલું ભરે તો ત્હેમાં કાંઈપણ વાંધા ભરેલું નથી અને જો હાંદુરયાન કેનેડાની માફક આર્થિક વિષયમાં સ્વતંત્ર હોત તો ત્હેણે હાનું પગલું ક્યારેનું એ ભર્યું હોત દાખલા તરિખે જે ચીજોમાં તે સરસાઈ ભોગવે છે તે ચીજો ઉપર ત્હેણે નિકાસ જકાત નાંખી હોત. પરંતુ કાંઈપણ બદલો મેળવ્યા શીવાય ઇંગ્લાંડ જેવા માતબર દેશને લાભ કરવા મારે હાંદે શા મારે આર્થિક હાની ખમથી જોઈએ તે સ્પષ્ટ જણતું નથી. અસારે પણ શણના નિકાસ ઉપર વેરા નાંખી શકાય; પણ તેમ કરવામાં નથી આવતું તેનું કારણ એ જ છે કે તેથી ઇન્ડિયા શણના ઉદ્યોગને હાની પહોંચે. હાંદુરયાન તેમજ યુરોપ અને અમેરિકાના કટલા એક ભાગે ઇન્ડિયા આ ઉદ્યોગમાં પાછું હાંદમાં જરૂર છે, અને ત્હેને સમુજાય બેસાડી દેવાને ફક્ત યોગ્ય સમયની જ વાર છે.

“ મી. વેચના પ્રસ્તુતથી, હાંદમાં લેવામાં આવતી જકાતોના પત્રક ઉપરની કટલી એક વાતો અજવાળામાં આવે છે. ૩ ઉપરની, ઉત્પન્ન ઉપરની આવતી જકાત (એકસાઈ ડ્યુટી) લેન્ડેશાયરના કારીગરના લાભ મારે લેવામાં આવે છે એ તો અધા સારી રીતે જણે છે. પરંતુ શણ, જે ફક્ત હાંદુરયાનમાં જ પુરક પાડે છે, ત્હેના ઉપર ઇન્ડિયા લાભને મારે નિકાસ-વેરા લેવામાં નથી આવતો તે વાત આપણા ધ્યાનમાં મી. વેચનું પ્રસ્તુત વાંચ્યા પછી આવી નહોતી. મી. વેચ પોતે કાંઈ આ વાત આમ વિસ્તારથી કહેતાં નથી. પણ ફ્રાન્સ કે જર્મની કરતા ઇન્ડિયાને તે સોંપે ભાવે આપવા તેમજ વધીલાત કરે છે, તે ઉપરથી આપણે તે સદમજ સ્વમજ જોઈએ છીએ. આ શણના બેપારની બાબતમાં

આપણને (મુ'બારી તર નામે) ખાસ અમરો ઉપજાવે તેરી વાત તો એ છે કે બધા બનાવવાના સગુના કારખાના સુરોપીયન સુડીથી ચાલે છે, અને હુમનીજ દેખરખ હોવા ચાલે છે આ વાત આપણા હીંદના પશ્ચિમ ભાગમાં નહીં જાનના પ્ધાનમાં ભાગ્યેજ ઉતરશે ' રનદેરી ' તો જુરમે રુચરી ન્હોતે કે તેમજ આ સમયમાં, બધાની સુડીથી ચાલતી શયુની મીન બેચની આશા કર્તે મુદ્દુ બાર કહવાને નહીં

" અ પુસ્તકે તરફ એકરાર સામાન્ય હજી નાખી લેવું નીરીક્ષણ બધ કરીશુ પોતાના દેશનો ઉલોમ નગરના કિત્યાદમાં આ લેખન કેટલીએક દૂર ન કરી ચકાચ તેરી હરકતો જેમ ન ગર્વ કરી જ હુમની સપમી સુચનાઓ એકતરફીજ છે આ વાતલે મની નજરમાંથી બિન, ન ખરી ગયેલી વાત છે હીંદુસ્થાન સદા કોયો માનજ પેઠે કર્યો કરે અને તફાનો બધો માન ધીન હવેજા બન અને તે ધીનમાં તેમજ મલો માનજ ખરીદ કર્યો કરે આ વાતો હુમના વિચારમાં મુખ્યસ્થાન ધરાવે છે આપણક માં વ્યાપતા ઉચ્ચ વિચારને તો સ્થાનજ મળ્યુ નથાં હીંદના પડો ભાગેના જોવાર માટે કાંઈપણુ લાગણી હુમા ઇષ્ટવજુ ઠેકાણે જોવાના આસતી નથી આ ઉપરાંત તે પુસ્તકે ઉપરથી એજ વાગે છે કે, દરેક હોંદીના મનમાં પોતાનાજ દેશમાં ઘણા નરીન ઉદ્યોગો હોવા કરવાની જે ઉત્તમ વૃત્તિ હુમન થઈ કે તેથી તેઓ તદનજ અભયુ છે મી, વેમની પોજના તો આપણને આ સરદેશાનિમાની કર્તે થયો લેધે માર્ગે વધ જનારી છે અને હુમા કદાચ નાજમી દરેનો હાત તોપણુ આગના મ જુધી આપણે તો સ્વીકારવા ખચ કાંઈયે તો તે વ્યાજની ગણાશે હીંદુસ્થાનને પોતાના ઉલોમો ખીનનામાં, આખી દુનિયાના માવની રહામે, નસણુની સભ્યનીતિની ઘણીજ જરૂર છે

' હાનમાં, આ ઉદેશ તર પાડા માટે હીંદુસ્થાન ઘણાજ બોચ આપે છે' હાન સનેગોમાં, મે' હીંદુસ્થાન કારીગરોને માટે ફક્ત કાચ માનનાં પેશ કરનાવું હુને સોંપવું, અને કેટલો હીંદુસ્થાનમાં બનેલો માનજ હુને ખરીદવા કહેવું તે ઘણજ અપોગ્ય કહેવાઈ "

૧ મી ધેરમલી એ વખતે ઇંગ્લાંડના મુખ્ય પ્રધાન હતા. હુમની વડાતની રૂઢીમાં મુખ્ય વાત એ છે કે, ઇમેજ સભ્યનો ઉકમત નીચેનો રહે જ, અદર અદર એ બીજને માત્રની આપ તે કાચી પજુ પર રાજોમાંથી આવતા કે તફાળવા માટે ઉપર જતા નાજવો

૨ જોન મુદ્દુઅઈ મીન તેઓ એ આગેવાન તર્કશાસ્ત્રી તેમજ અર્થશાસ્ત્રી હતા. હુમણે બનાવેલા અર્થશાસ્ત્રના એક પુસ્તકનું હીં જા અભ્યાસ સારવવાને સુજાતીમાં સાબાવર કહ્યું છે

સૂચના.

અમારો આઠમો અક પૃ ૨૬૪ થી પૂર્વે થયો હતો અને પછી નવમાં અકને ત્રણ વૃદ્ધી પૃ ૨૫૭ થી શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો તે બૂલ આ અકમાં સુધારી તેને પૃ ૨૬૨ને બદલે પૃ ૨૬૮ થી શરૂ કરવામાં આવ્યો છે.

અવસ્થાપક, હિંબોધન.

રીયોશ, અમદાવાદ

જાહેર ખબર.

આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ.

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ આરોગ્યની દેવી છે, પૌષ્ટિક દવાઓની મહારાણી છે, ડાક્ટરો અને વૈદોનું અમોઘ હથિયાર છે, શક્તિનો અખૂટ ખજાનો છે, સ્મરણશક્તિનો સાગર છે, દુઃખીયાને આશીર્વાદ છે અને દુંકામાં મનુષ્ય માનનું જીવન છે.

મગ્ન થયેલી ચાદ્દાસ્ત, ગુમ થયેલ તાકાતને પાછી મેળવવા માટે, મગજને પ્રેરિ આપવા માટે, જ્ઞાનતંતુઓને તેજ કરવા માટે, તથા લોહી મુધારવા માટે આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ બિનહરીફ ધલાજ છે.

કિમત ગોળી ૩૨ ની કળી ૧ ના રૂપીઓ ૧.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી

માલિક, આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય—સ્થાપિત ૪૨વીસન ૧૮

હેડ ઓફીસ—જામનગર—કાઠિયાવાડ.

બ્રાંચ ઓફીસ. મુંબઈ. કાલકાદેવી રોડ.

નં. ૧	નં. ૨	નં. ૩	નં. ૪	નં. ૫
મુંબઈ.	કચકતા.	પુના-સીટી.	વડોદરા.	અમદાવાદ.
કાલકાદેવી રોડ.	હેરીસન રોડ.	બુધવારપેઠ.	રાવપુરા.	રીચીરોડ.

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

Pay-Nothing-A guide to Health, Wealth and Prosperity
In English p. p. 100) Gratis Post free, Apply to,

Vaidya Shastri Manishanker Govindji
Jamnagar, Kathiawad.

મગવદ્ગીતા.

શુદ્ધ જીજ્ઞાસાથી લાપાંતર તથા પૂરતા વ્યાખ્યાન સાથે.

અપૂર્વ વિસ્તૃત અને વિશદ વ્યાખ્યાન સાથે, મૂળશ્લોક, શુદ્ધ અર્થ તથા અત્યુત્તમ પુષ્કળ વ્યાખ્યાન સહિત આ આર્થતત્ત્વ જ્ઞાનનું અપ્રતિમશાસ્ત્ર દરેક સહુદય, ધર્મપ્રેમી અને દરેક મુમુક્ષુ મનુષ્યે અવશ્ય વાંચવા અને અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. કદ રૂમી આદિ પેજી લગભગ ૮૦ ફારમ પૃષ્ઠ પાકું. કિંમત રૂ. ૪-૦-૦ ચાર પોરેજ આના પાંચ.

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

ભાવનગર તથા ધુલીયા ખાતેના પ્રદર્શનોમાંથી સીદ્ધવર મેડલો મળેલાં છે.

એકવાર વાપરી સ્વદેશીની પૂર્ણ ફતેહ. ખાત્રી કરો

દ્યેષન વિગેરે વિદેશી માત્રને ટકર મારે તેવા મજબુત, દેખાવડા, અને હીમતમાં

સ્વદેશી હેરેષ સુખ:- ધણીજી સરના (કલ્પાનનાં પુત્ર) સ્ત્રીપર હેર

લજુટ, તથા સપાટો. હિંદુસ્તાનમાં હેરપ સુખી મશીનોના શોષક મો, વાડીલાસ કચેરલાસ વેશ્યના હેલા સુધારના ખતાવેલા વહન સ્વદેશી મશીનોથી ખતાવવામાં આવે છે.

વહેપારી લાવો (ડઝન એકના) નીચે મુજબ.

નંબર ૧ થી નંબર ૫ સુધી.		નંબર ૬ થી નંબર ૧૦ સુધી.	
સફેદ.	રંગીન.	સફેદ.	રંગીન.
ર. આ. પા.	ર. આ. પા.	ર. આ. પા.	ર. આ. પા.
સુઝ ૫-૪-૦	૫-૧૦-૦	૬-૦-૦	૬-૮-૦
હાથપુટ ૮-૦-૦	૮-૧૨-૦	૧૨-૦-૦	૧૩-૮-૦
સ્ત્રીપર ૫-૧૦-૦	૬-૦-૦	૬-૬-૦	૬-૧૪-૦
સપાટ ૪-૮-૦	૪-૧૪-૦	૪-૧૪-૦	૫-૫-૦

વધુ જુલાસા માટે નીચેને સરનામે પુછો.

અમદાવાદની પ્રજાને ખાસ લાભ:- હિંદના બાવળી કામ ને માસ મારેજનીયેને

દેખાણેથી છુટક પજુ આપવામાં આવશે.

ધી ગુજરાત ઈન્ડસ્ટ્રીયલ મેન્યુ ફેક્ટરીંગ કંપની લીમીટેડ.

રજીસ્ટર્ડ ઓફીસ નંબર ૩૬૫ રીચીરોડ ફર્નાન્ડિઝબ્રીજ પાસે-અમદાવાદ

પ્રખ્યાત લોકપ્રિય ગ્રંથો !! અમૂલ્ય તક !!!

ગૃહસ્થો ! શું તમો તમારી સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રીઓને પવિત્રને પ્રેમી કરી

ઘસંસાર સુખરૂપ કરવા ચાહો છો ? તો ત્યેા વાંચો.

ઉપયોગી શિક્ષણના અભાનો-મહાન ગુણોની હૃદયમાં સચોટ છાપ પાઠવાને

ઉત્તમ સાધન મળની-દવાને આત્માની પુણી.

સતી મંદલ- ભાગ ૧ લો, યજ્ઞા સુધાર વધાર આપે (આવૃત્તિ ૫ મી)

આ લોકપ્રિય ગ્રંથની કુલ વખતમાં પાંચમી આવૃત્તિ છે, તેજ તેની ઉત્તમતાનો પ્રત્યક્ષ પ્રસારો છે. આમા-પવિત્ર ૭૭ સતી સ્ત્રીઓના ચરિત્રો અને ઘર સંસારોપયોગી ઉત્તમ ૬૪ વિષયો છે. ૫૯૬૦૦. સુંદર પાકું પુસ્તક-ચોખ્ખી આવૃત્તિ કરતા કદ મોટું થવા છતાં, જીજ્ઞાસુ લોકોની સરજતાની ખાતર હીમત રૂ. ૨-૮-૦ માર્ચ સુધી આલક ચર્ચારને પોષ્ટેજ આર.

સતી મંડલ-ભાગ ૨ જો, ઘણા સુધારા વધારા સાથે (આવૃત્તિ-બીજી) આમાં જન્મત પ્રસિદ્ધ પવિત્ર-સતી સુમિત્રા, સુનીતિ, સલવતી,

સરમા, સરસ્વતી, ભારતી, સલભામા. પસોદા, અદીતી, અંજની, દાર્લીદી, કાન્તી, શીવા, શકિત, ભવાની, ગંગા, યમુના, સરસ્વ. જોષા તારા, ઉર્વશી, ઉત્તમ, ઉર્મિલા, તિલોત્તમા, મેના, મૈનાવતી, ઉષા-એષા, ચીત્રંગેખા, માયાદેવી, મનસા, મુર્તિ, મહાસ્વેતા, શલિના, બેદુલા, શેહિણી, પદ્મણી, વીરમતી, રાણકદેવી, ત્રિમુર્તિ, યોગીની, રાણુલા, રાજેશ્વરી, 'ઉમ-યકુમારી, ઇન્દુલકુમારી, સન્યાસિની, વનદેવી, ત્રિવેણી-વગેરે ૮૭ સતી સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો અને સ્ત્રીની ઉત્તમતા, સ્ત્રીપુરુષના અધિકાર, સ્ત્રીઓની આચાર નીતિ, પવિત્ર શૃદ્ધસંસાર, ખરું સંસાર સુખ શાંતી મળે, સ્ત્રીની પવિત્રતા. સ્ત્રીપુરુષની અપવિત્રતા, પતિએ કેવું આચરણ રાખવું. ખુશ સુરતી વધારવાનો ઉપાય, સ્ત્રીની શોદર્શતાનો ઉપયોગ, પતિ પત્નિનાં કેવો પ્રેમ જોઈએ, સાચા પતિનાં લક્ષણ. સાચી પત્નિનાં લક્ષણ, પુત્ર પુત્રીની ઉત્તમતાના લક્ષણ, સ્ત્રી ઉપયોગી નીતિમાળા, સ્ત્રીએ કેવો સ્વભાવ રાખવો, સ્ત્રીએ કેવી રીતભાત રાખવી, સ્ત્રીની માંદગી વખતે પતીનું કર્તવ્ય, માની શીખામણ, વર કન્યા શોધવાની રીત, સુદ્ધિ વધારવાનો ઉપાય, આનંદ મેળવવાનો ઉપાય, સ્ત્રી ઉપયોગી હુન્નરકળા, સ્ત્રી ઉપયોગી રસોઈ કળા, સ્ત્રી ઉપયોગી આતુર્ય જ્ઞાન, ઘર ઉપયોગી રમાવણ, ઘર ઉપયોગી પદાર્થ પરીક્ષા, છોકરાં ન થવાના કારણો ને ઉપાય, સુવાવડ કંવાની રીત, સ્ત્રીઓના ખાસ રોગો ને દવા, પરમાત્માને પામવા શું કરવું. પવિત્ર બોધ અને સત્તોગીતા વગેરે, ૧૦૫ ઉત્તમ વિષયો છે. પૃષ્ઠ ૬૦૦, સોનેરી સુંદર પાકું પુસ્તક કીમત રૂ ૨-૮-૦ માર્ચ સુધી માલક થનારને પોસ્ટેજ માફ.

ચરિત્ર ચંદ્રિકા-ઘણા સુધારા વધારા સાથે-(આવૃત્તિ-ત્રીજી) આમાં જન્મત પ્રસિદ્ધ પવિત્ર-સ્ત્રીરામ, શીકૃષ્ણ, પરશુરામ, મનુ, નારદ,

કપિલ, સનકાદિક, જુદરૂપાત, ગાંતામ, અગસ્ત્ય વસિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર, શુક્રાચાર્ય વગેરે. પતં. જહી, પાણિની, ધનવંતરી, રાવણ, હનુમાન, દરિયદ્ર, ભર્તૃહરિ, નગ, ગોપીચંદ, જનક, શુકદેવ, અંબરીષ, અશ્વત્થા, સુદિષ્ટર ભિષ્મ, દુયોધન, દ્રોણાચાર્ય, અશ્વત્થામા, માંધાતા, સગર, દીલીપ, ભરત, વિક્રાદર્શી, ચંકરાચાર્ય, વલ્લભાચાર્ય, રામાનુજાચાર્ય, માધ્વાચાર્ય, ભાગ્યરાચાર્ય; કમ્પીર, નાનક, ગોરખનાથ મગ્ધેન્દ્રનાથ, સદાગનંદ, દયાનંદ, પ્રાણનાથ-દેવચંદણ, અર્દન, સપ્તમદેા, નેગનાથ, પાર્શ્વનાથ, મહાવીર, ચાર્વાક, બૌદ્ધ, મુસા, જરયોરત, મહમંદ પેગંબર, ઈસુ ખ્રિસ્ત, ચંદ્ર બારોટ, પૃથુરાજ ચૈત્રાણુ, કવિ ગંગ, તાનસેન, ખીરબલ, વીક્રમ, ભોજ, શાકીરાદન, શાપીદામ મધુર, ભવમુર્તિ, માય, તુલશીદાસ, સુરદાસ, સુદામા, શ્રવણ, દીન દાવેલ, અસોક, જડ ભરણ, જાવડ ભાવડ, હુન્નડ જોશી, નામદેવ, તુકરામ, નરમિંદ મેહેતા, વગેરે ૧૫૧ મદાન પ્રમોનાં શિદ્ધાંત લાયક રસિક ચરિત્રો છે. સિવાય-ભારતવર્ષનું, ત્રિશતીક દર્શન, અને-હુનિજના દરેક મર્મનાં સિદ્ધાંતો છે-પૃષ્ઠ ૭૦૦ શુશોભિત પાકું પુસ્તક કીમત રૂ ૨-૮-૦ માર્ચ સુધી મલક થનારને પોસ્ટેજ માફ.

કેશવજી વિશ્વનાથ ત્રિવેદી. મુ. કીશ-કાલિયાવાડ.

અમદાવાદમાં-૭ ખાડીયા-કલેશ્વરની પેળ.

ધી જનરલ એસ્યુરન્સ સોસાયટી લીમીટેડ.

હેડ ઓફીસ અંજમેર.

જુદી જુદા રીતે હાંદગીના વીમા ઉતારે છે.

ઓઓના વીમા પણ ધણાજ ઓછા દરે ઉતારે છે

૩૫૦૦ એક માસીક ભરવાથી રૂ ૫૦૦ નો વીમા અગર ઉપર પ્રમાણે વસારો વડાકે
કરી શકે છે

જનવરોના વીમા,

આખા હિન્દુસ્થાનના જનવરોના વીમા ઉતારનારી આ એન્ડ મંરથા છે
ધોડા માવ, અગદ, એમ કુત્રા, વિગેરે જનવરોના મધ્યમસર આવે વિમા ઉતારવામા
આવે છે

દર એછામાં એછા.

સ્વદેશી સાદમને ઉત્તેજન આપવા તેજાર યસોજ

નેઇએ છીએ

મુનાઈ ઇલાકાના જુદા જુદા આસોમા લાગવગ વાગ પ્રમાણીક અને ખતીલા એ
જાટો નેઇએ છીએ, પગાર અગર કમીશન આપવામા આવશે.

વધુ વિગત માટે સખો.

દીવેટીયા, દેસાઈ એન્ડ કું.

ચીફ એજન્ટો. ઓલીફન્ટ રોડ, અમદાવાદ.

દુનીઆમાં આખ એ હાંદગીનુ હવન છે.

ધણ વરસોના અનુ
ભવ મેળીથી પ્રખ્યાત
ધણેલી ચમખાની
ચોટી દુકાન

ચુનીલાલ મયાયદ
મહેતા

અમદાવાદ

તજુદરવાખ, નં. ૩૬૧૪

ખરા પેખલના ચસમા.

કાકટરી ચસમાની પેગીમાથી આખ તપાસી ચસમાનો નખર મફત કાઢવામા આવે છે

ચસમાનું રીપર કામ ધણાજ ઓછા ભાવથી કરવામા આવે છે.

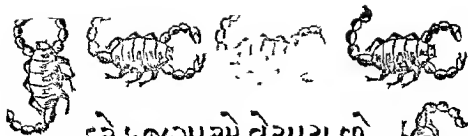
ગોતીઆના ચસમા પણ અમારે સારી દરેક જાતના મળે છે

સદ્દુદસ્યો તયા આનુએની સમજના માટે છે ગોનાવવાથી કાકટરી ચસમાની પેગી
માંથી આખ તપાસી ચસમાનો નખર મફત કાઢવામા આવે છે

મ હે તા બ્ર ધ સ્.

મરચન્ટસ એજન્ટ એન્ડ જનરલ ઓર્ડર સપ્લાયર્સ.

ખમાળની ખાંડ, ઢાંકાના પોતીઆ, સ્વદેશી ઉત્તમ તેલ, અત્તર, કલકત્તાના
વખણતાં ખમીસ, ઓશીકાના ગલેક્ વિગેરે ચિજો કમીશનથી પુરી પાડનસ
કે. ૪૬ ઇજરા સ્ટ્રીટ, કલકત્તા.

દરેક જગાએ વેચાય છે.

જસમાઇનની

વીંછીની દવા.

જસમાઇનની

તાવની દવા.

ગમે તેવા ઝેરી વીંછીનું એક એક મી.ગ્રીટમા ઉતરી જાય છે. લાખો પડીકા બજામાં ગયા છે અને તેનું અકસીરપણુ સાબી તથા ગયું છે.

ફક્ત ત્રણ પડીકાંથી ગમે તેવા ઝેરી ભુખાર (તાવ) નાબુદ થઈ જાય છે. પેલ, મેલેરીયા, રોજનો, એકાતરીઆ, ચોથીઆ વગેરે એકદમ ફેરીન થઈ જાય છે. અને દર્દીઓ વીંછીના ત્રાસથી દર્દીને નવી અંદગીનું સુખ મળે છે.

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ " ૩ ગાન

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ " ૩ ગાન

તાવથી ઘટી ગયેલી તાકાતને પાછી લાવે છે તેથી જસમાઇનની તાવની દવા એક વખત લઇ ખાત્રી કરવી જોઈએ.

બધાપારીઓને મોટું ફીરકાઉ-ટ મળવાનું ઠેકાણું.

જસમાઇન ઇન્ડિયા એજન્સી.

હાકુરહાર રોડ—મુંબાઇ

જસમાઇનની દવા

માહસ અને સ્વદેશીનો

દીક્ષીવાળા લાલા ખીશનદયાળ ધરમદાસને શુદ્ધ સાચાં મોતીનો સુરમો.

આંખની બળતરા, કળતરા, મગલની ગરમી, નજીબી, ખીલ, આંખ, છારી, ધારી, ડહા, ધણ, આંખમાંથી પાણીનું ઝરવું, ચીપડા, પરવાળા વીઝેરને મદદ છે.
 નિમત નં. ૧-૩ નો કાજો સુરમો તો. ૦ ની ચીકીનો ૩. ૦ નો. બાની ચીકીનો ૩. ૧
 નં. ૪ નો પીજો સુરમો તો. ૧ ની ચીકીનો ૩. ૦ નો. બાની ચીકીનો ૩. ૧
 નં. ૫ નો ઘોલો સુરમો તો. ૦ ની ચીકીનો ૩. ૦ નો. બાની ચીકીનો ૩. ૧
 નં. ૬ નો સાલ સુરમો ચીકી ૧ નો ૩. ૦ નો.
 આજવાની સળી સીરી સાથે મળશે. બનાવનાર તથા વેચનાર.

લાલા ખીશનદયાળ ધરમદાસ અતરવાળા
 નં. ૩૫૫૩ અમદાવાદ.

જુનાગઢ પાંજરા પોળ લોટરી

ભાગ ત્રીજો. કુલ ટિકેટ ૫૫૫૨૭, દરેક ટિકેટની કીમત. રૂ. એક.
 ધનામની | ધનામની રકમ. | કુલ રૂ. | ધનામની | ધનામની રકમ. | કુલ રૂ.

૧	૫૦૦૦	૫૦૦૦	૩૦	૫૦	૧૫૦૦
૨	૧૦૦૦	૨૦૦૦	૪૦	૨૫	૧૦૦૦
૪	૫૦૦	૨૦૦૦	૧૦	૧૦	૧૦૦
૫૫	૨૫૦	૧૨૫૦	૧૦૦૦	૫	૫૦૦૦
૮	૧૦૦	૮૦૦	૭૧૫	૪	૪૦૧૦

૧૯૧૫ કુલ ધનામ. કુલ રૂ. ૨૨૨૧૦

જોહામાં જોહી ૭ ટિકેટ ખાવાનારને અરધો શપથો અને અગીવાર ટિકેટ ખાવાનારને એક શપથો કમીશનનો આપ છે. બેઠતી ટિકેટ અગાઉનાં નોણાં મોકલીને અમર "વેલ્યુપેન્ડ" થી એકદમ મંગાવી લેજો. નહીન અજમાવી જોવાની આ ઉત્તર તક છે. સ્વાર્થ ને પરમાર્થ એક સાથે લેડાએમાં છે. સ્વાર્થ કરતાં પરમાર્થ અને પરમાર્થ કરતાં સ્વાર્થ ઘણા જાણ છે. એક રૂપીયો ખરચવાથી તમે કંઈ મરીન થઈ જવાના નથી પરંતુ જો ભાગ્યદેવી પ્રસન્ન થશે તો એક તરફ પેશાવર થઈ જશે. મારે આવી ઉમદી તા ખોલો નહીં. ધર્મોદ્ધનાં કામમાં દીલ કરશો નહીં. આજનાં કામ કરશો તો જમતે રહી જશો. પહેલો તે પહેલો જામતાની પાડી અને ઉધતોનો પાડો એ તમે કયાં નથી જાણતા કે તેઓ દોડા-મારા દોડતો, ટિકેટ લેવી તો તે વેળાસુ થોપાઈ ના લેવી કે કંટકી ટિકેટ તથા તે કાના કોના નામ પર લખાયેલો જોડકો તમે તાલીમે દુકાન સળી જાણવો. લોટરી રૂપે લક્ષ્મી આલેશ કરનાં થાં મારે જલુદ એમ છતાં કદી જશે તો માન એક રૂપિયો તથા તે જ કામમાં અને આવશે તો અથાળાંધ.

પુરુષોત્તમ કહાનજી ગાંધી લીખેલકતાનાં

જુનાગઢ. (કાઠીયાવાડ.) પકતરા.

ઉદ્બોધન.

અસતો મા સદ્ગમય । તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।

મૃત્યોર્મોઽમૃતં ગમય ।

દૃષ્ટદારણ્યક. ૧, ૩, ૨૯.

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે, મા ફલેષુ કદાચન । શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા. અ. ૨.

પુસ્તક ૨.	તંત્રવાલક અને પ્રકાશક.	સંવત ૧૯૬૫
મંક ૧૧.		
	એક યુવક વર્ગ.	ફાલ્ગુન, માર્ચ ૧૯૦૦.

વિષય	વિષયવાચક	પૃષ્ઠ
દિશાવલોકન.		
દિવ સેવક-સમાજ.	ડૉ. હરિપ્રસાદ વાજપાય ટેનાઈ એલ. સી. પી એન્ડ એસ	૩૩૩
વિકાસ તરંગ		
માનવમિત્ર ઉપકાર.	૨૮ અંદરબિચકર લેહાલાલ પંડિત.	૩૩૧
ચરિત્ર આજ્ઞા.		
કર્મકૃતિ.	૨૮ અભિલાલ કેશવલાલ પરિખ.	૩૩૧
કેળવણી		
વ્યવસ્થાપક પ્રાચીન વિદ્યાલય.	૨૮ અવધનમ લેટકર ભટ્ટ બી. એ એચ એલ. જી	૩૩૮
વર્તમાન.		
રાષ્ટ્રીયકર્મ.	૨૮ મુખવા.	૩૪૧
સમોપદેશ.	૨૮ નારાયણલ કેવલતરામ પાતા	૩૪૩
વિજ્ઞાનપદ્ય		
વિદ્યુત.	૨૮ લેહાલાલ ચીપ્પનલાલ સ્વામીનારાયણ. એમ. એ.	૩૪૫
ઓલોગિક ખંડ.		
આપણા ખનિજ સામ્રાજ્ય.	૨૮ ગોહાલાલ અચરતરાલ શાહ બી. એ	૩૪૮
નવનીત.		
માદસ અને દિગ્ગત	૨૮ અંદરબિચકર લેહાલાલ પંડિત.	૩૪૨
(સ્વદેશી) અગ્રમ વર્ગ.		

વાર્ષિક લેવાજમ અમાલિયા રૂ. ૧-૦-૦ રૂપાંત ખર્ચ ૦-૪-૦

સવાજમની પહેંચ.

૧૪૨	૨૧	જમલાલ/ભોળીલાલ	અગાસ રોશન
૧૪૩	૨૧	દીનમણિયંકર નાગેશ્વર	ધરમપુરરોડ
૧૪૪	૨૧	રમકોડતાલ મમતલાલ શાહ	ખર્સાલ (આવની સાલન)
૧૪૫	૨૧	કિશોરનાથ રમણપુલકાદય શાહ	વડોદરા
૧૪૬	૨૧	કુમરજી જીરાજી	વડવાણુ કે-૫
૧૪૭	૨૧	બાબાભાઈ જમનાલાલ વેસ્વ	કોડીવાર
૧૪૮	૨૧	મુકુંદરાય જમાલકર પંડ્યા	લંલશાહ
૧૪૯	૨૧	નાગપણ મોહનલાલ દવે	શેઠ રોટનપામણુપુર
૧૫૦	૨૧	ભેળી મુખર્ષકર મુનીલાલ	વડોદરા
૧૫૧	૨૧	ગાધી હીલાલ-કેટરલાલ	જમીન ખર્સા
૧૫૨	૨૧	છોટાલાલ નરેનમદામ શાહ	મુખર્ષ
૧૫૩	૨૧	મોતીલાલ ચકાલા	અમદાવાદ
૧૫૪	૨૧	નર્મલકર જમીનકર	અમદાવાદ
૧૫૫	૨૧	ગોર્ધનલાલ મમલદાન ચોક્સી	અમદાવાદ
૧૫૬	૨૧	નલમાય વખમજી પાંચ	મદુરા
૧૫૭	૨૧	ચીંટ મદમ અમદાવાદ	અમદાવાદ
૧૫૮	૨૧	જી. એન. જોશી રામર	નાયીક
૧૫૯	૨૧	છોટાલાલ તુખાઈ	અમદાવાદ
૧૬૦	૨૧	રામપ્રસાદ બાપાલાલ	મુખર્ષ
૧૬૧	૨૧	રમણિકલાલ આયુરલાલ મહેતા	મુખર્ષ
૧૬૨	૨૧	કિમલલાલ મહામુખજી	મ્યાદેજ
૧૬૩	૨૧	જી. જી. આઈ તુગડીમ	મહેસાણા
૧૬૪	૨૧	જમજીનલાલ દવાજી મોદી	વડોદરા
૧૬૫	૨૧	ચીવલકર બાપાલાલ રાવ	અમદાવાદ
૧૬૬	૨૧	મમતલાલ દરિયાઈ-	પેટલાલ
૧૬૭	૨૧	હમમલાલ નારાયણભાઈ	મુખર્ષ
૧૬૮	૨૧	શેઠ મદનભાઈ પુરવેલપલાલ	ગાંધી
૧૬૯	૨૧	મહેન્દ્રજી કાપડેરી	મુસલ
૧૭૦	૨૧	મણીલાલ જંગલાલ	બેંગ
૧૭૧	૨૧	લેડ આર. રાવજીની દાઉડજી	મુસલ
૧૭૨	૨૧	મુખર્ષી રતનજી રાવ લાલમોદી	બેંગ
૧૭૩	૨૧	મોતીલાલ બાપલાલ	નવસારી
૧૭૪	૨૧	સેફેરી બાંગલોરવર્ષ-૧૧ પહેરી	ચારી

આજીની નામે આવના અંકમાં રહેલાવામાં આવશે.

ઉદ્બોધન.

“ યમ ઉદયગિરિ દષ્ટિ ઉચી કરી, ”

“ સૂર્ય ધોમે ધોમે આમ આવે. ”

વર્ષ ૨ જી.]

ફાલ્ગુન ૧૯૬૫.

[અંક ૧૧ મો.

દિશાવલોકન.

• હિન્દ સેવક-સમાજ

“ ત્રીડી દેશની સેવા માનીએ તે ધન્ય જીવ્ય જગમાળ,

“ પરખ્યુ સૌ સુખ દેશ પછાડી પ્રીતે નખીએ તેને પાપ ”

(સ્વદેશ કીર્તન)

ઐતિહાસિક પુના શહેરની પાસે, લોકવરતીથી દૂર ફરંગીસન કોલેજની પાડોશમાં હિન્દસેવકસમાજનું સુંદર મકાન આવી રહેલું છે. એમાં સાદાર્થ સાથે ઉત્તમ જીવન માળવાનું યત ધારણ કરેલા દેશમેદા રહે કે એમનું તપ જેવું સખત અને બલ્ય છે એવાજ આસપાસની સૃષ્ટિને પણ દખાવ છે કચ્છ રેકરીઓમાં મળદર પાદાડી સોમાં ચોતરફ દીપી રહી છે એ આખા રમળ ઉપર નજર નાખતા એક મહા પુરુષ મનોભગ, ત્વેની પરિવ્રતા, આદર્શતા, અને મધુરતાનું સામુદ્ર અવેકિક દર્શન થાય છે. બકિરપાત્ર માનવર ગોશાળ કૃષ્ણ ગોખરની પૂના છત્રી તે વખતે આજ આગળ રમી રહે છે એજ દેશમકેને આ સરખાની સ્થાપના થ રહી ૧૯૦૪ ના જુનની ૧૨ મી તારીખે કરી હતી.

ધણા દેશભક્તતા અને નિયારવન્ત પુરવેને વારંવાર એમ લાગ્યા કરતુ હતું કે આપણી રાષ્ટ્રી ઉન્નતિ કરવા માટે હવે એવો સમય આગો છે કે ત્યારે ખાસ એજ ઉદ્દેશથી જોડાઈ અનેક વિદ્વાન મનુષ્યોએ પેતાના તન મન અને ધનથી એનેજ પેતાના જીવનનું કરંવ્ય મણી પેતાનો સર્વો વખત દેશમેદામાં મળવો વેદએ અત્યાર સુધીમાં દેશાદારને માટે જે જે કાંઈ થયું છે તે કોઈ રીતે અસતોષ ઉપજાવે એમ નથી.

મર્ણ પચાસ વર્ષમાં જે સુધરેલે વધારે થયે છે, તે નવી નવી આચાર્યો બધાં છે અને વિદ્યાળ દિનક્રિયાની સેંકડો ભવિષ્ય અને ભિન્નભિન્ન પ્રયોગો વાળી પ્રવૃત્તિ અને આંક પ્રજા બનવાની અને એકજ પ્રવૃત્તિમાં સંસાર કલેવકાંધવાની જે ઉચ્ચ ભાવના સ્વરૂપ થઈ છે તે બહુજ આશ્ચર્યકારક છે. આપણે હિન્દુવાસીઓ પ્રથમ અને હિન્દુ પારસી, યુગમમાન કે ખ્રીસ્તી પછીથી, એ વિચાર તોપર પ્રસરેલો જાય છે, નવા ઉત્સાહથી એકજ ક્યોયે આર્થિકતા જેવાની અને જમણી મહા પ્રવૃત્તિઓમાં નામ રાખવાની ઇચ્છા પ્રજાળ થતી જાય છે.

પ્રાચીન ભારતવર્ષના ઐતર્યે શીખા અધ્યાયે એવું ઉત્તમ તેજસ્વી ભારત જીવિષ કાળમાં ઉછરેલું કોઈ વાંચના માત્ર કેટલાક શીખસંધીઓની કંપના નથી, એક દેશના વિદ્વાન પુસ્તકોમાં દલતાપૂર્વક સ્વીકારેલો ધર્મ છે.

આપણા લોકોને પુરાણા વિચાર અને જુની રૂઢિઓને વળગી રહેનારા, કાંઈ ના સુધરી શકે એવા, કે ઉત્સાહ વગરના ગણવાનું કંઈજ કારણ નથી. મોટે કે ના મોટે થયું આપણો દેશ સુધારામાં, કેળવણીમાં લાપકાતમાં, દરેક ભાવતમાં આગળ વધે છે, દરેક વર્ગના લોકો નવા વિચાર સ્વમજતા જાય છે. અને લોકોના જાનની ખામતમાં સ્વાર્થતામ કરવે એ આપણો ધર્મ છે એવું ધીમે ધીમે સમજાતું જાય છે. દેવ દેવીઓની પૂજાને બદલે માહામાઓ-જીવતા દેવોની-પૂજા વધતી જાય છે, અને દેવતાઓની જીવિઓનો ચોતરફથી સંકાર થાય છે. હિન્દુ દેવી ના ગોચર પુરો નીવડવાની ભાવના દલ થતી જાય છે અને જનમજાનિ તરફનો શ્રેષ્ઠ લક્ષ્યનો મોર્ચો મન થઈ પડ્યો છે. કો-ગ્રેસો અને સો-સો-સો માં થતી પ્રવૃત્તિ અને વર્તમાન થતો, માલિકો તથા, પ્રવૃત્તિ-કાર દેશાતી કેળવણી લોકોના સરીરમાં અજાજ નવજા સ્પેશીનો પ્રગટ જીવંત થાય છે. આ બધાથી આપણને આનંદ થાય એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ અગ્રી વાત એ છે, આજે આ બધાનો અર્થ હજી એટલોજ સમજવાનો છે કે કાંઈ પ્રાચીન ચારત્ર આજે છે અને પાલો ન જાય છે, ઉપરનું મંદાન નાપકામ હજી હવે થવાનું છે. અને સ્થિતિ એવી છે કે દેવતાઓને કાર્યની મહત્તાના પ્રજાજ્ઞા કાંઈ અસ્થિતિપ્રતી અનેક લોકોમાં આત્મેસીમ આપવાના છે.

હિન્દુ સૌજ સમાજ બાળી બાળી બાળતોનો નિર્ણય કરતા મારે સ્વાધિકારમાં આમ્મ છે, એના સમાજમાં ક્રીડીશ પ્રવૃત્તિઓ આપણો સંપર્કો સંજેષ ઉચિત્પ્રજ્ઞત માની રહેને એથી લાભ થશે એમ અંતઃકરણપૂર્વક માને છે. સરથોનોના એવું સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવું એ એવું આશય છે, એ આશયે પ્રજાજ્ઞા વર્ષોના વર્ષો સુધી સતત પ્રયાસ કરવાની અને પૂર્ણ ધર્મ રાખી શકે સ્વયંથી કલ્પે કરી કરવાની લાંબા વખત સુધી તરફ એ એમ તે માને છે, મર્ણયા થયું કરતો છે. હિન્દુવાસી દારી જવાય એવું એમાં મહા અને એવું છે થયું પૂર્ણ ધર્મથી કસોટીના પ્રજાજ્ઞા મદાવવાની આશયકતા જરૂરી છે.

જે ભાવથી આપણા લોકો કોઈ ધર્મના કાર્યમાં પોતાનું જીવન અર્પણ કરે છે એવી જીતે દેશ સૌજ સમાજ એના અભ્યસરે દેશસેવા કરવાં એટલું જીવે

છે; અને કાપદાની હદમાં રહીને સમગ્ર હિન્દી પ્રજાની રાષ્ટ્રિય ઉન્નતિ કરવી, એ મંત્રથી સમાસદોને દીક્ષિત કરવામાં આવે છે. સમાના મુખ્ય નિયમો નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. આ સંસ્થા “ હિન્દ સેવક સમાજ ” એ નામથી ઓળખાશે.
૨. સમાજનો ઉદ્દેશ સમાસદોને પ્રીત્તી લોકો જેમ મીથનરીઓ (પર્મને મારે ઉપદેશક) મોકલે છે તેવી જ રીતે સમાસદોને રાષ્ટ્રીય મીથનરીઓ તરીકે ભારતવર્ષની સેવા અર્થે તેઓ પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરી શકે તેવી રીતે ખાસ કેળવવાનો છે. અને કાપદાની હદમાં રહીને હિન્દી પ્રજાની સમસ્ત ઉન્નતિ યાપ તેવા સપ્ત ઇલાજ લેવાનો છે.
૩. સમાજમાં પહેલાં ફરજીયાત સમાસદ, સામાન્ય સમાસદો અને કેળવણી લેતા સમાસદો એમ ત્રણ વર્ગ રાખવામાં આવ્યા છે.
૪. પહેલાં સમાસદ સમાજનો છાંંડગી સુધી ઉપરી ગણાશે અને એ ફરજીયાત સુધી કાયમ રહેશે.
૫. ફરક સમાસદને કાપદા કર્પા પછી પાંચ વર્ષ સુધી ખાસ કેળવણી લેવી પડશે, અને ત્યાં સુધી એને “ કેળવાતો સમાસદ ” એ નામથી ઓળખવામાં આવશે. પાંચ વર્ષનો અભ્યાસ તથા સમાજના નિયમ અસરકારક પાળ્યા પછી એને સામાન્ય સમાસદ ગણવામાં આવશે.
૬. ફરક સમાસદ છાંંડગી પ્રવૃત્તિનો સમાસદ ગણાશે.
૭. ફરક સમાસદ સમાજમાં કાપદા થશે તે વખતે તેને નીચેની ૭ પ્રતિજ્ઞાઓ લેવાની છે:—
- (ક) મહારા વિચારમાં હંમેશાં પ્રથમ સ્થાન દેવેનું આપીશ અને મહારામાં જે કંઈ ઉત્તમતા હશે તે દેશને અર્પીશ.
- (ખ) દેશસેવા કરવામાં મહારા સ્વાયંત્રિ કોષ્ટ પશુ લાભ તાકીય નહીં.
- (ગ) સપ્ત ઇલાજીઓને મહારા બંધુઓ ગણીશ. ધર્મ કે જાતીના ભેદ નહીં ગણતાં ફરકતી વદતીને મારે પ્રયાસ કરીશ.
- (ઘ) મહારી જાત કે કુટુંબનાં નિર્વાહને મારે જે કંઈ સમસ્યા સમાજ કરી આમી, શકે એટલાથી સંતોષ માનીશ; મહારી જાત મારે જે સાંકમાવવા સારું મહારી ચકિતનો વ્યવહાર કરી પશુ નહીં કરે.
- (ઙ) વર્તન શુદ્ધ રાખીશ.
- (ચ) કોઈની સાથે લડાઈ દંડોમાં નહીં પડું.
- (છ) હંમેશાં સમાજના ઉદ્દેશ પધાનમાં રાખીશ, અને બનશે એટલા ઉત્સાહથી એના લાભ ઉપર તજર રાખી એનું કાર્ય આગળ વધારવા પ્રયત્ન કરીશ. સમાજના આશયોથી વિરુદ્ધ આચરણ કરી પશુ નહીં કરે.

આપવામાં આવે છે. આ પરીક્ષક વિદ્યાલય નામદાર સરકારે કાયદાપુરક સ્થાપન કર્યું હતું અને તેને મારેનો કાયદોને વિદ્યાલયનો કાયદો (University Act) એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. જુના વિદ્યાલયના કાયદામાંથી ખામીઓ દોષો દૂર કરવાના દેખીતા હેતુથી, આપણા આર્યોવર્તના માણ ગવર્નર જનરલ અને વાયસરોય લેડી કનંગ્હેમ જુના વિદ્યાલય માં કાયદામાં ફેરફાર કરી વિદ્યાલયને મારે નવો કાયદો ધરી કાઢી તે કાયદાઓમાં મંજૂર કરાવ્યો. આપણા દેશના સ્વદેશાભિમાની તથા હોદ્દાપ્રિય આગ્રહીઓ જેવા કે સર મુંશીજીશાહ મહેતા, શ્રીયુત ગોખલે, સર શુરદાસ બેનરજી, દિલ્હી દાદા દાદાશાહ નવરોજી વિગેરેની એવી માન્યતા છે કે આ નવા વિદ્યાલયના કાયદાથી આર્યોવર્તમાં ઉચી કેળવણીને મોટો પ્રયોગ પહોંચશે અને ઉંચી કેળવણીના આવાનો કાળ કેવળ અંગ્રેજ અમલદારો તથા ખ્રીસ્તી ધર્મશુદ્ધોના હાથમાં જતો રહેશે. કાયદા બાધનાગઓનો હેતુ અને તેવો શુદ્ધ હશે પણ પરિણામ તો આપણા હિતની વિરુદ્ધ છે. આપણા વિદ્યાલય દેશહિતચિન્તકોએ આ નવીન કાયદા સામે મોટો પોક્કાર ઉઠાવ્યા હતા તથા તેના સંજીવ ગરલાઓ વર્તમાનપરો દ્વારા પ્રદર્શિત કર્યા હતા. આર્યપ્રજામતની અવગણના કરી, કર્જન સાહેબે પોતાનું કાર્ય કર્યું. બીજા બાળક પાનમાં રાખવા લાયક એ છે જે અર્ધા સિકા થયાં આર્થિક નેમા જુદા જુદા પ્રજાક્રમાં જે વિદ્યાલયો છે તેમાં સમપાત્રકુળ દરરોજી તથા જોષ્ઠી ૧-ધારો કરવામાં આવ્યો નથી પણ યુરોપના દેશમાં જે વિદ્યાલયો છે તેમાં સમપાત્રકુળ જોષ્ઠી દરેકાર તથા સુધારો કરવામાં આવે છે. તે દેશોમાં ઉચી કેળવણી આપવાના ધોરણો અનુકરણીય અને પ્રયોગનીય છે. પ્રત્યેક યુવકને પોતાનું બરણપોષણ શી રીતે થેદા કરવું એ એક મોટો સવાલ ધર્મ ધર્યો છે. જીવનને અસ્તિત્વમાં રાખવાનું કુલ પ્રતિદિન કદિનતર થતું જાય છે. તે દેશની પ્રજાઓ આ સ્વપણું સારી રીતે સમજે છે એટલે માત્ર અત્રેની જગમ ઉંચી કેળવણી આપવાના વિદ્યાલયો સ્થાપીને તેઓ વિરમ્યા કે સતોષ પામ્યા નથી પણ, સાહિત્યની કેળવણીની સાથે કોઇપણ પ્રધો-ઉદ્યોગ વિખવવાની વ્યવસ્થા યાગાઓમાં રાખવામાં આવી છે, જેથી મન અને તનની ખીલવણી સાથે ધંધો, રાજગાર તથા ઉદ્યોગ પણ બાગકો રીંમે છે. અરોચીન કાળમાં દરેક દેશની ઉત્પત્તિનો આધાર બહુધા તેના વ્યાપાર-ધંધા ઉપર રહેલો છે. ધંધામાં નિજ્ય મેળવવાને માટે યાત્રિકજગ તથા રસાયણ વિદ્યાની પરમ આસરકતા છે, તેટલા માટે આપણા દેશ માટે પણ યાત્રિક વિદ્યાલયો તથા મોટા રસાયણ સાયન્સીઓ તૈયાર કરવા જોઈએ. આપણા રાજ્યકર્તાઓ આ બાબત પુરું ભક્ષ આપતા નથી, મારે દેશોએ રસાયણ યાગાઓ, શોધમેળોની યાગાઓ, ઔષોગિક યાગાઓ સ્થાપવા તથા તે માટે ધનનો સંચય કરવા તત્પર રહેવું જોઈએ. ભારતવર્ષમાં અંગ્રેજ લોકો દોઢસો વરસથી રાજ્યકર્તા ધારણ કરે છે છતાં આર્યોને કોઈ આદતના અથવા પછાત રહે એ અંગ્રેજ જેવ મદાયક રાજ્યકર્તાઓને લક્ષ્યકર્તા વાગે છે.

રાષ્ટ્રીયકૃતમ્ ।

અહં સદ્ભિર્વસુંભિશ્ચરામ્યદ્દમાદિત્યૈસ્તુ વિશ્વદેવૈઃ ॥

અહં મિત્રાવરુણોભા વિંમર્મ્યદ્દમિન્દ્રાગ્રી અહમશ્વિનોભા ॥૧॥

ક્ર. મં. ૧૦ સૂ. ૧૨૫.

(અહં) હું આન્બૃણી વાક્યું. (હું આન્બૃણી વાણીને પ્રકાશ કરનારી શક્તિયું)
(આન્બૃણી, એટલે, ભરણ અને પોષણ કરી શકે એવી વાક્ય, એટલે, વાણી, વિદ્યા,
અથવા, વેદવિજ્ઞાન. વિદ્યા જેવી રીતે એક અક્તિનું ભરણપોષણ કરવાને સમર્થ છે તેવી
જ રીતે આખા રાષ્ટ્રનું ભરણપોષણ કરવાને સમર્થ છે.) તે હું (વસ્તુભિઃ) ચોવીસ
વર્ષ સુધી જેણે બ્રહ્મચર્ય પ્રતિ પાળ્યું કરેલું છે, અગ્નિ, પૃથ્વી, વાયુ, અંતરિક્ષ, આ-
દિત્ય, મગન, ચંદ્રમા અને નક્ષત્ર એટલા આઠ વસ્તુ વિજ્ઞાન જેને યજુ છે, જે ધનિક છે,
અને જે લોકશક્તિ છે, અર્થાત્ લોકનું રક્ષણ કરે છે તેમને વસુ એવી સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થાય
છે, અર્થાત્ તેમને વસુ કહેવામાં આવે છે; તેમની સાથે, તેવીજ રીતે, (સદ્ભિઃ) સુ-
વાણીય વર્ષ સુધી જેણે બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું છે, આઠ વસુ અને અગિયાર રુદ્ર (પાંચ પ્રાણ
+ પાંચ ઉપપ્રાણ + આત્મા એ અગિયાર રુદ્ર છે) તેમનું વિજ્ઞાન જેમને પ્રાપ્ત થયું
છે, જે પાપીને, આતતાપીને, પારકાના ધનને ચોરનાર અથવા છુટી લેનારને નાશિકરે
અને યજુને રોપણવદા સમર્થ છે તેમને રુદ્ર કહેવામાં આવે છે; તેમની સાથે, તેવીજ
રીતે, (આદિત્યૈઃ) અડતાળીસ વર્ષ સુધી જેમણે ઉત્તમ બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું છે અને જે-
મને આઠ વસુ અગિયાર રુદ્ર અને બાર આદિત્યનું વિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે અને જેઓ
પોતાની વિદ્યાના સામર્થ્યથી સર્વના જેટલા તેજસ્વી બન્યા છે તેમને આદિત્ય કહે છે,
તેમની સાથે (ઉત્ત) અને (વિશ્વદેવૈઃ) સર્વ રથણે દિવ્યશક્તિને બળ્યનારા, વિદ્વાન,
દાન આપવામાં શુભીર અને લોભને ખરો માર્ગ બનાવનાર લોકોની સાથે, (ચરમિ)
સંચાર અથવા સંગતિ કરે છે. [આન્બૃણી નામની વેદવિદ્યાનો પ્રકાશ ઉપર વર્ણ-
વેલા શાની લોકોના અંતઃકરણમાં પડેલો હોય છે અને તેમના સદ્વાસથી બીજા મનુ-
ષ્યોના હૃદયમાં તે પ્રકાશ પડે છે. વિદ્વાનોની સંગતિથી સર્વેજનોને જડ અને ચૈતન્ય
માત્ર સદળાં પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય છે અને તેથી સર્વને પોતપોતાનું કર્તવ્ય કરતાં આવડે
છે]. (ઉમા) બન્ને (મિત્રાવરુણાશ્ચ) મિત્ર અને વરુણ નામના વાયુ જેવી રીતે
જલ ઉત્પન્ન કરતી વખતે એક રથને સાથે એકઠા થાય છે તેજ પ્રમાણે મારા વેદ-
વિદ્યાના જ્ઞાનથી પ્રેરાધને સદળાં મનુષ્યો (અહં ચિમ્મિ) એકત્ર થાય છે, અર્થાત્
વેદવિદ્યાના પ્રચારથી એકપતા વધે છે. વેદવિદ્યાના પ્રચારથી શક્તિયોનું વીર્ય અર્થાત્
સામર્થ્ય વૃદ્ધિ પામે છે. વૈદિકજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી રાષ્ટ્રના લોકોમાં આત્મબલ વધે છે, અને
આત્મબલનો વધારો થવાથી બાહુબલ અને વીર્યમાં વધારો થાય છે અને વધારે શક્તિ
પ્રાપ્ત થવાથી સાદસ કરવાની દીમત આવે છે. વગી મિત્ર અને વરુણનો અર્થ, અનુક્રમે.

* સદૃષ્ટ આદ્યજ્ઞાન (૩૧૭ ૧૧ ૧૦) ના મંત્રમાં વિદ્વાનને ૧૧ રુદ્ર છે એવું સ્પષ્ટ
કહેલું છે.

“ભાઈબંધ” અને “બધાએ સ્વીકાર કરવા યોગ્ય” એવો થાય છે. ઉપર વર્ણવેલી વિદ્યાનો પ્રચાર થવાથી લોકોના વિચારોમાં ઐક્ય થાય છે અને પરસ્પર સ્નેહભાવની વૃદ્ધિ કરનારા અને સર્વજનોએ પૂજવા યોગ્ય લોકો પેદા થાય છે અને આરી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરનારા લોકો બધાના નાયક થાય છે. તેવીજ રીતે (દંડાત્મકી) વિદ્યુત અને અગ્નિ (અગ્નિચક્રો) અત્યંત વેગવાન એવી જે જે શક્તિઓ વિદ્યુતમાં છે તે જેવી રીતે એક સ્થળે રહે છે તેવીજ રીતે-વાગાનુષ્ઠી અર્થાત વેદવિદ્યાના પ્રભાવથી, એ વિદ્યા નાથનારા વિદ્વાનોનો સંસ્થા લોકોમાં ઐક્ય ભાવનો વધારો કરે છે. વળી ઐશ્વર્યવાન મનુષ્યને ઇન્દ્ર અને અમરણીને અગ્નિ કહે છે. વિદ્યાના પ્રભાવથી ઐશ્વર્ય અને લોકાનુષ્ઠીપણું પ્રાપ્ત થાય છે. (ઉદ્યોગોપનિષદમાં બ્રહ્મચર્ય વ્રતની વર્ણવ્યાં છે. બતાવી છે:—“પુરો-યોતુ” આયુષ્ય એક વ્રત કહે છે, તેમાં પહેલા ચોવીસ વર્ષ પ્રાતઃસ્થવન છે, સુવાલીસ વર્ષ શાશ્વતિનિસ્થવન અને અઠતાલીસ વર્ષ તૃતીયસ્થવન છે.” આટલા વર્ષો સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી આયુષ્યની વૃદ્ધિ થાય છે.)

ભાવાર્થ—પરમેશ્વર ઉપદેશ કરે છે કે રાષ્ટ્રની ઉન્નતિ કરનારી વાગાનુષ્ઠી વિદ્યા એક પ્રકારની શક્તિ છે. ચોવીસ વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્ય પાલન કરનારા, ધાર્મિક, ધનિક, લોકોનું રક્ષણ કરનારા, પદાર્થવિદ્યાન શાસ્ત્રીઓ, સુવાલીસ વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્ય પાલન કરનારા, પાપી લોકોને સારે રસ્તે દોરનારા, લોકોને દેરાન કરનારા ચોર અને હુંદારાઓથી રક્ષણ કરનારા, નારિતકમતનું ખડન કરનારા, રાણોના નાશ કરનારા, અડતાળીસ વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્ય પાલન કરીને પૂર્ણ વિદ્યાન ધ્યેયા, વિદ્યાનો પ્રચાર કરનારા, વિદ્યાન-દાન આપવામાં દુરવીર, સારા માર્ગ બતાવનારા, ઈલાદિ ઉત્તમ ચારિત્રવાળા મનુષ્યોમાં તે વિદ્યા પ્રકટ થાય છે. આ વિદ્યાનો યોગ થવાથી વિચારનું ઐક્ય થાય છે.

એક રાષ્ટ્રીયતાના વિચારની કલ્પના થઈ શકનાથી, બધાં વ્યવહારિક કાર્યો, તે વિદ્યાના પ્રભાવથી, સારી રીતે પાર પડે છે. આ વિદ્યાના યોગથી ક્ષત્રિયોના બાહુબલ-અને વીર્યમાં વૃદ્ધિ થાય છે. વળી જે માણસ સ્થળાઓ ઉપર સ્નેહભાવથી વર્તે છે અને-સ્થળાઓ સાથે આદરસત્કાર બતાવે છે તેઓનો ઉત્સાહ વધે છે.

આ વિદ્યાના યોગથી ઐશ્વર્યવાળા મનુષ્યોને અને લોકોના નાયકો તરીકે કાર્ય કરતા મનુષ્યોને વધારે ધૈર્ય મળે છે. જેવી રીતે ક્ષિત્ર અને વરણ નામના વાયુઓ (Oxygen and Hydrogen) એકઠા મળી પૃથ્વી બનાવવાનું કાર્ય કરે છે અને જેવી રીતે વિદ્યુત્પ્રસારમાં (Positive and negative electricity) ઋણ અને ધન નામની બે શક્તિઓ (Current of Electricity) એકત્ર થઈનેજ અવૈદિક કાર્યો કરે છે તેવીજ રીતે આ વિદ્યાના યોગથી એક પ્રકારની અસુદૃત શક્તિ રાષ્ટ્રમાં આવે છે. ઐક્યનો વધારો થાય છે અને પિરફ ગુણુવાળા મનુષ્યો પણ એક બીજા સાથે મલી શકે છે. ઐક્યનો વધારો તત્પર થાય છે. વિદ્યુત પ્રવાહમાં ઋણ અને ધન નામની વિદ્યુતો ચિ-રક ગુણુવાળી હોવા છતાં એકત્ર થઈને કાર્ય કરે છે તેવી રીતે વિરોધી પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યો પણ આ વિદ્યાના પ્રભાવથી પોતાનો સ્વાભાવિક દોષ છોડી કઈ રાષ્ટ્ર કાર્યમાં એકત્ર થતા શીખે છે.

(અપૂર્ણ.)

ધર્મોપદેશ: ॥

हरयो धूमकेतवो चातजूता उप चवि यतन्ते पृथगग्नयः ॥

(यजुः ૩૩-૨)

અર્થ—(ધૂમકેતવઃ)=એનું જ્ઞાન કરાવનાર ધૂમાડાજ પતાકાની પેઠે છે, તે (હરયઃ)=હરણુશીલ, (અગ્નયઃ)=અગ્નિઓ, (ચાતજૂતાઃ)=વાયુ વેડે તેજને પ્રાપ્ત થઈ, (પૃથક્)=જૂદી જૂદી રીતે, (ચવિ)=પ્રકાશને માટે, (ઉપ યતન્તે) યતન કરે છે.

આ મંત્રમાં અગ્નિ દેવતાનું વર્ણન છે, એટલે અગ્નિને કાર્યસિદ્ધને માટે ઉપયોગમાં લેવા ઉપદેશ છે. જે કોઈ અગ્નિના ગુણ જાણી, એના ઉપયોગ કરે છે, તે અનેક પ્રકારનાં સુખસાધનો બનાવી શકે છે. જે દેશમાં અગ્નિના ગુણો જાણનારનો તથા તેથી તેના ઉપયોગનો અભાવ હોય છે, તે દેશ અવશ્ય હીનહીન કથામાં હોય છે. આપણા આર્યાવર્ત દેશમાં અગ્નિને ચેતન માની તેની પ્રાર્થના કરે છે, ને તેવા ઉપદેશ કરે છે, તેઓ ખરેખર અગ્નિ અને મૂર્ખ છે, એમ જાણવું, ને એવા નિરક્ષરના શબ્દ ઉપર રજ પણ ધ્યાન આપવું નહિ. આર્ય ત્રણેમાં અગ્નિ, વાયુ, સૂર્ય વગેરેને જડ જ માનેલાં છે, ને તે સત્ય છે. તે જડ વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવો, તે આપણું કામ છે.

હવે મંત્રનો ભાવાર્થ એ છે કે અગ્નિની અદર તેજનું પુંજ સુરક્ષિત રહે છે, પણ એવા પ્રકાશને સાફ વાયુની સહાયતાની આવશ્યકતા છે. જેમ ભૌતિક અગ્નિને પ્રકાશિત કરવાને માટે ભૌતિક વાયુની આવશ્યકતા છે, તેવીજ રીતે જ્ઞાનરૂપી તેજને ઉત્તેજિત કરવાને સાફ કર્મકાંડરૂપી વાયુની સહાયતાની અપેક્ષા છે. પણ એઓ કર્મકાંડનું ગૌરવ સમજતા હોય, એવા કેટલાક પ્રશ્નો છે ? જ્ઞાન, અત્યંત ગૌરવશીલ અને મહાન્ છતાં પણ જ્યાં સુધી તેનો ઉપયોગ ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી, તે નિરર્થક છે. જેવી રીતે ઉત્તમમાં ઉત્તમ ગુણુકૃત શુદ્ધ જલ પણ વહેતું બંધ હોવાથી બગડવા ને ગંધાવા માટે છે ને રોગ ઉત્પન્ન કરવાનું સાધન થઈ જાય છે, તેવીજ રીતે ઉચ્ચ કોટિનું જ્ઞાન પણ પ્રયોગમાં લાગ્યા વિના મનુષ્યનું પાતક થઈ જાય છે. સંસારમાં ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ માનસિક શક્તિવાળા મનુષ્યો પણ, જ્યારે કર્મકાંડથી વિમુખ રહે છે, ત્યારે તેમની આત્મિક અવનતિની કંઈ પણ સીમા રહેતી નથી. જ્ઞાનથી ભરપૂર માણસ પણ જ્યારે તેને અનુકૂળ કર્મ નથી કરતો, ત્યારે એની અવસ્થા મૂર્ખથી પણ વધારે અધમ 'હીનહીન' થઈ જાય છે; એવાં ઉદાહરણ વિચાર કરતાં સહજ જાણવામાં આવશે. પ્રાચીન અને આધુનિક જે જ્ઞાની પ્રશ્નો કર્મકાંડથી વિમુખ રહ્યા છે, તેઓ પોતાનું તેમ દેશનું બહુ અકલ્યાણ કરી ગયા છે. હાલના કહેવાતા પંડિત મૂર્ખ શુષ્ક વેદાન્તીઓ ને આચાર્યો આ જ કોટિના છે. તેઓ દેશના શત્રુ છે. માટે ખરી રીતે એવાઓનોજ પ્રથમ 'અદિકાર' થવો અગત્યનો છે; ને ત્યારેજ સામાન્ય પ્રશ્નો કર્મ અભિમુખ થઈ પોતાની તથા દેશની ઉન્નતિ કરી શકશે. જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ કર્મકાંડને વચ થઈને જ અમૃતની વર્ષા કરે છે, પણ કર્મચૂન્ય જ્ઞાન મનુષ્યને અધોગતિ પમાડે છે. દેશના તથા પોતાના ઉદય માટે કર્મકાંડની કેવી આવશ્યકતા છે તથા એના વિના મનુષ્યજીવનના પરમોદ્દેશની સફળતા કેવી દુશ્વળ છે, તે વસ્તુવશની કાંઈ જરૂર નથી, કશું સુષ્ટ જગતે તે સુવિદિત જ હશે.

જે માનવજાતને જ્ઞાનને કર્મથી અલગ કાઢુ છે, તે તેવો ઉપદેશ આપે છે, તે સમાજની દશા અત્યંત રોચનીય થઈ ગઈ છે. આત્મ પ્રલપ્ત ઉદાહરણ ભારતવર્ષ છે. ત્રિપ પાઠકગણુ ? શું અપે પોતાની વર્તમાન દશા ઉપર કંઈ વિચાર કર્યો છે ? જ્ઞાન અને કર્મનો બહુજ મૂઠ અકાટ્ય સંબંધ છે, એકના વિના બીજો સ્વરથ અવ સમાર્થ રહે તેમ નથી તો હવે કર્મકાંડમાં વ્યાપ્ત, આદ્ય મગાની કેટલી જરૂર છે, તે સહજ ધ્યાનમાં આવ્યું હશે. પણ આપ એમાં શું કરો, કારણ કે મનુષ્ય-સમાજમાં સહજો વર્ષેથી, કર્મ, અને જ્ઞાન ભિન્ન ભિન્ન છે, તે એમાં પ્રકાશ અન્ધકારના જેવો ભેદ છે; કર્મ હીનતમ છે, જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે. કર્મથી અમૃતની આશા રાખવી વૃથા છે, એવા એવા પ્રકારનો અનભિન્ન પંડિતજ્ઞાની મૂર્ખ કહેવાતા ઉપદેશક આચાર્યોએ ઉપદેશ કરી આત્મપાતક તથા દેશાન્નતિપાતક વિચારોને દબમ્મ કરી દીધા છે. હવે તો મનુષ્યોની કલિપત નિરર્થક ક્રિયાઓનું નામ કર્મકાંડ છે, પણ આ મોટી ભૂલ છે, દરેક પ્રકારનાં કળાકૌશલનું જ નામ કર્મકાંડ છે. જે કર્મથી દેવતાં કળાકૌશલ નવાં ઉત્પન્ન ન થાય, તે હોય તેમાં વૃદ્ધિ ન થાય, તેનું નામ કર્મકાંડ નથી. જે માણસની આત્મિક ઉન્નતિ થઈ હશે, તેજ માણસ કળાકૌશલની ઉન્નતિ કરી શકે તેમ છે. જે પ્રેમ કળાકૌશલની વૃદ્ધિ નથી કરી શક્યુ, તેની આત્મિક ઉન્નતિ લવલેશ પણ નથી થઈ, તે નહીં સમજવું. જે જ્ઞાનવૃદ્ધ છે, તેજ કામને ધણી ચતુરતાથી કરી શકે છે. જ્ઞાનની પરીક્ષા કળાકૌશલમાં થાય છે. કળાકૌશલ એ જ્ઞાનવૃદ્ધિની કસોટી છે. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ ગીતામાં કહ્યું છે કે—“યોગઃ કર્મેણ કૌશલમ્”—એટલે યોગાભ્યાસથી કર્મ કરવામાં આતુર્ય આવે છે, યોગ સાધત વડે ચિત્ત એકત્ર હઠ શુદ્ધ થાય છે, તે વડે ભુદિ તીવ્ર સૂક્ષ્મ થઈ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં સહાયક થાય છે, એટલે જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરે છે, અને જ્ઞાન વૃદ્ધિથી માણસ દરેક પ્રકારનું કામ, નરીન શોધનું કામ, ધણી ચતુરતાથી કરી શકે છે. મનનશીલ મનુષ્યનું ઈર્ષ્ય છે કે જ્ઞાનશૂન્ય કલિપત કર્મોનાં અન્ધનેને દૂર કરીને, તથા તેવો બ્રાહ્મ દેનારાઓના સંસ્મરણે પરિભ્રમ કરી, વાસ્તવિક જ્ઞાનપૂર્વક કર્મનું સેવન કરવું, તે ત્યારેજ દુઃખ દારિદ્ર દૂર થઈ શ્રી જગત્પિતાની તરફથી સુખોની વર્ષા થઈ, એના પરમ ધામમાં પરમાનન્દને પ્રાપ્ત કરવાને પાત્ર બનશે. તેથીજ કર્મ કરતાંજ રહી સૌ વર્ષનું આત્મ ભોગવવાની ઉચ્છિન્ન રાખવાને પરમ પવિત્ર વેદ આપણુ સંપ્રદાને ઉપદેશ આપે છે. પ્રાતઃકાલમાં પચારીએથી ઉઠીને તે રાતે સુવાના સમય સુધી જે મનુષ્ય કર્મકાંડના મહિમાને બૂલતો નથી, એનું મન સ્વખાવરમાં પણ શાન્ત રહી, આનંદ ભોગવવામાં એને સહાયકારી થાય છે. રાત દિવસ જ્ઞાનની વૃદ્ધિમાં મન તથા આત્માને લગાડી રાખતાં છતાં, જે સુજનો એ જ્ઞાનને અનુકૂલ આચરણના કર્મોએ તથા પોતાની જન્મશુભિના ઉદ્બેગના વિચાર કરવાને અને તદનુકૂલ આચરણના કર્મોએને પ્રાણીનું પણ વિદ્વદશાએ તેજ જવાના સદ્બોધને કશું પણ બૂલતો નથી, તેઓને ધન્ય છે, ધન્ય છે, અનેકવાર ધન્ય છે.

વિદ્યુત

વિદ્યુત સંસ્કૃત ભાષાનો શબ્દ છે. તેનો અર્થ વીજળી થાય છે. જ્યારે યોગસામાં ગગન વાદળોથી ઘેરાયેલું હોય છે, ત્યારે સમગ્ર અંધકારનો નાશ કરી નાખે અને આંખને આંજી નાખે એવા વીજળીના ચમત્કાર કોઈ પણ માણસે નહીં જોયા હોય એમ હોઈ શકેજ નહીં. આવા કુદરતી બળનો શાસ્ત્રીય અભ્યાસ ધણીજ અગત્યતા ધરાવે છે એવું અને કહેવાની બીજકુલ જરૂર નથી.

સંસ્કૃત કાવ્યોમાં મેધને નાયક કહ્યો હોય છે અને વીજળીને નાયિકા કહી હોય છે. મહાકવિ શ્રી કાલિદાસના ઉત્તમ કાવ્ય મેધદત્તમાં યક્ષ પોતાનો સંદેશ મેધને કહી રજા પછી જે છેલ્લા શબ્દો વાપરે છે તે દરેક સંસ્કૃતના અભ્યાસીની જીહ્વાએ હરી.

મા ભૂદેવં જલદ મયતો વિદ્યુતા વિમ્બયોગઃ ।

“ જેવી રીતે મારો મારી પ્રિયા ।યે વિયોગ થયો છે અને તેથી કષ્ટની પરિસ્થિતિમાં છે હું પહોંચ્યો છું તે પ્રમાણે, મીનું સિંચન કરી આખી દુનિયાનું સંરક્ષણ કરનાર હે જલદ, તમારી પ્રિયા બીની સાથે તમારો વિયોગ એક દાણબર પણ ન થાઓ. ” આ ઉપમાથી એટલું ભાન થાય છે કે જેવી રીતે મેધ આખા વિશ્વના પ્રાણ સમાન છે તેવીજ રીતે વિદ્યુત પણ આધુનિક સમયમાં અલૌકિક કાર્યો જનસમૂહના લાભ મારે કરે છે અને દરેક જાતની વ્યાપારિક અને ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓના મૂળજીવન સમાન છે. હજારો ગાઉ ઉપર વસેલા આપણા મિત્ર સાથે આપણે વાતચીત કરી શકીએ છીએ તે કુદરતની અતિ મહાત્ શક્તિ વિદ્યુતનો પ્રતાપ છે. મહાકવિ શ્રી કાલિદાસે પોતાના કાવ્યમાં જે કહ્યું કરી છે તે ધણી મનોહર અને ચિત્તાકર્ષક લાગે છે તેનું કારણ એટલુંજ છે કે યક્ષ વિદ્યુતના પતિ મેધને પોતાનો સંદેશ લઈ જવાની પ્રાર્થના કરે છે; મહાકવિની કલ્પના એવી છે કે આ સંદેશ એકએમેધ પહોંચાડે તો નથી પણ સૌદામિની સહચર ” અર્થાત્ વિદ્યુતની સાથે વિચરનાર મેધ પહોંચાડે છે. આ ઉપરથી એવી પ્રતીતિ થાય છે કે મહાકવિએ પોતાની અલૌકિક શક્તિના પ્રતાપે જરૂર હોય કે વિદ્યુતમાં સંદેશાઓ પહોંચાડવાની મોટી શક્તિ છે.

મહાકવિ શ્રી કાલિદાસે પોતાના રઘુવંશ નામના કાવ્યમાં ચંદ્રમહલ અને સર્વમહલ પૃથ્વી અથવા ચંદ્રની છાયા ચંદ્ર અથવા સૂર્ય ઉપર પડવાથી થાય છે એવો આધુનિક સમયનો સિદ્ધાંત ૨૫૪ બાષામાં જણાવી દીધો છે. વળી તેમના તેજ કાવ્યમાં એક બીજા રથને ધણીજ મનોહર શબ્દોમાં એકબીજે આધુનિક સાજનો સિદ્ધાંત દર્શાવ્યો છે.

પ્રજાનામેવ ભૂત્યર્થે સ તામ્યો ચાલિમગ્રહીત્ ।

સહસ્રગુણમુત્તપ્તમાદત્તે હિ રસં રવિઃ ॥

પ્રજાનું સંરક્ષણ અને પોષણ કરવાના હેતુથી તે તેમની કનેથી કર લેતો હતો, અર્થાત્, જે કર લેવામાં આવતો હતો, તે કરનો ઉપયોગ પ્રજાના લાભને મારેજ કરવામાં આવતો હતો. સૂર્ય પૃથ્વી ઉપરથી વરાળના રૂપમાં પાણીને

આકર્ષી લે છે તેણે કારણ એટલું જ છે કે તેના કરતાં હજાર મણા ઉપયોગમાં આવી શકે તેવા રૂપમાં પાણું આપવાની તેની ઇચ્છા છે. ” આ ઉપરથી આપણે બહુ સફળતાથી જોઈએ કે આપણા મહાન કવિ શ્રી કાશિદાસ ઇન્દરાજ વરસાદ મોકલે છે અને ગૌતમના શાપથી ઇન્દરાજનાં હજાર બગ થયાં તે પછી એક સ્થળે વધારે અને બીજે સ્થળે ઓછો વરસાદ થાય છે ઇત્યાદિ કબજકલ્પિત કારણોથી વરસાદની ઉત્પત્તિ થાય છે એવું માનતા નહતા પણ આધુનિક શાસ્ત્ર જે રીતે વરસાદની ઉત્પત્તિ સમજાવે છે તેવીજ રીતે વરસાદની ઉત્પત્તિ તેમણે સમજાવી છે, વળી વેદમાં પણ કહ્યું છે કે,

સચિતા યૈ પ્રલવાનામીદે ।

“ મૂર્ચ દરેક જાતના પાક ઉપર રાજ્ય કરે છે, ” આનો ભાવાર્થ એવો છે કે પાકને તાપ અને પાણી બંનેની જરૂર છે, સૂર્યનારાવણ આ બંને જરૂરીયાતો પુરી પાડે છે. ઉનાળામાં પ્રખર ઉષ્ણ કિરણોના પ્રતાપે સમુદ્રના પાણીને વરાળ રૂપે આકર્ષે છે અને ચોમાસામાં પોતાના કિરણોની ઉષ્ણતા ઓછી કરી મેઘરૂપે આકાશમાં સચિત ચલેલી તે વરાળનું પાણીમા રૂપાંતર કરી પૃથ્વીના લોકોના લાભને માટે પાણી પાડું મોકલાવે છે. વળી હોડવાઓના પોષણને માટે તેજ વખતે જોડતો તાપ, પુરો પાડે છે. આધુનિક શાસ્ત્ર પણ આજ પ્રમાણે પાક થાય છે એવું જણાવે છે. આપણે આપણા વિષયની બહાર આટલા બધા દુર આવી ગયા છીએ તે ફક્ત એટલું જ જણાવવાને માટે કે આપણા પૂર્વજો આપણામાના ઘણા જેમ માને છે તે પ્રમાણે અજ્ઞાન અને જંગમી લોકો નહોતા પણ મહા અનુભવવાળાઓ અને વ્યવહારિક જ્ઞાન ધરાવનારા પુણેષો હતા.

આપણા પ્રસ્તુત વિષય તરફ ખાજ ફરીને અને જાણીતું કે વિદ્યુત કુદરતી એક મોટી શક્તિ છે. કુદરતની શક્તિના પદાર્થવિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ ચાર ભાગ પાડ્યા છે—

૧. શબ્દ (Sound.)

૨. ઉષ્મા. (Heat.)

૩. પ્રકાશ. (Light.)

૪. વિદ્યુત અને ચુંબક શક્તિ. (Electricity and Magnetism.)

સાધારણ રીતે ધર્મણ અને રસાયણિક પ્રયોગથી વિદ્યુત ઉત્પન્ન થાય છે, તે શક્તિ આકર્ષણ અને પ્રતોઘન, (repulsion=પાછું ઠેકવું) પ્રકાર અને ગરમી, ઇત્યાદિથી પ્રાદુર્ભૂત થાય છે, સૂર્યના જેવો પ્રકાશ આપનારા દીવાઓ થાય છે અને કોઇ પણ ચીજને ઘસીજ ગરમ કરવી હોય તો કરી શકાય છે.

જો કાચના સળીઓને કાંઈ રેસમી રૂબાસથી ઘસીએ તો કાચના સળીઓમાં ઘણી હળવી ચીજોનું આકર્ષણ કરવાની શક્તિ આવે છે. રેસમ ઉપર કાગળના કાકડા, લાકડાનો લેર, બજનો ગર ઇત્યાદિ ઘસીજ હળવી ચીજોને મુકો. હવે કાચના સળીઓને રેસમના રૂબાસ સાથે ઘસીને કાચના સળીઓ આ ચીજોની પાસે લાવો, તુરંતજ આ હળવી ચીજો કાચના સળીઓ તરફ આકર્ષાશે. કેટલીક વખત તે ચીજો સળીઓની સાથે ચોટી શકે છે અને કેટલીક વખત સળીઓને ઝડપા પછી પાછી પડી જાય છે અને પાછી ફરીથી સળીઓ તરફ આકર્ષાય છે અને પાછી પડી જાય છે. જો સળીઓ ઉપર વધારે ધર્મણ

કર્ધું હોય-તો આવી અસરો વધારે સારી રીતે અને વધારે વખત સુધી જોવાય છે અને જોયોકું ધર્પણ કરવામાં આવ્યું હોય તો તે અસર થોડા વખત સુધી જોવાય છે. જો રેશમ સાથે, સારી રીતે ધસેલા કાચના સળીઆની પાસે આંગળીના વેદાનો પૃષ્ઠ ભાગ લાવીએ તો ઝીણા અવાજ થાય છે અને પ્રકાશમય તણુઓ તે સળીઆ અને આંગળીના વેદાના પૃષ્ઠ ભાગ વચ્ચે દેખાય છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે ધર્પણને લીધે કાચના સળીઆમાં અમુક શક્તિ આવે છે.

આવા સળીઆને વિદ્યુદ્દત્તેજિત (electrified) કહેવામાં આવે છે.

ધર્પણથી દ્રવ્ય કાચમાંજ વિદ્યુત ઉત્પન્ન થાય છે એટલુંજ નહીં પણ લાખ, રાજ, ગંધક, હીરા વિગેરે પણી ચીજોને ધર્પણથી વિદ્યુદ્દત્તેજિત કરી શકાય છે.

જો આપણે ઉંડા વિચાર ન કરીએ તો એમ લાગે કે ધર્પણથી બધા પદાર્થો વિદ્યુદ્દત્તેજિત થઈ શકતા નથી, કારણ કે જો કોઈ પણ ધાતુના સળીઆને હાથમાં ઝાલીને ઉન વડે ધસવામાં આવે તો તેમાં વિદ્યુદ્દત્તેજિત વસ્તુઓના ગુણ આવતા નથી. પણ, આ ઉપરથી જો આપણે ઓવું અનુમાન કરીએ કે ધાતુઓ વિદ્યુદ્દત્તેજિત થઈ જ નથી શકતી તો તે અનુમાન કેવળ ખોટું છે. કારણ કે, જો કોઈ પણ ધાતુના સળીઆને ઠાંન્યો હાથો લગાડીએ અને કાચના હાથા વડે તે સળીઆને હાથમાં ઝાલીએ અને પછી તેના ઉપર કદાલી અથવા ગિઝાડીનું ચામડું પછાડીએ તો તે સળીઓ એટલો વિદ્યુદ્દત્તેજિત થઈ શકશે કે તેના વિદ્યુદ્દત્તેજિતપણાનું બાન આપણે પ્રત્યક્ષ પુરાવાથી કરી શકીએ. પ્રાચીન સમયમાં પદાર્થવિદ્યાનશાસ્ત્રીઓએ પદાર્થોના બે ભાગ કર્યા હતા:-

૧ વિદ્યુદ્દત્તેજ્ય પદાર્થો (electric substances.)

૨ વિદ્યુદ્દત્તેજ્ય પદાર્થો (non-electric substances.) જે પદાર્થો વિદ્યુદ્દત્તેજિત થઈ શકે છે તેમને વિદ્યુદ્દત્તેજ્ય, અને જે પદાર્થો વિદ્યુદ્દત્તેજિત થઈ શકતા નથી તેમને વિદ્યુદ્દત્તેજ્ય ઓવાં નામ પ્રાચીન સમયમાં આપવામાં આવ્યા હતાં. પણ આ પ્રમાણે વિભાગ પાડવો તદ્દન ખોટો છે એવું હમણાના સમયમાં સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. અત્યારે આપણે જેટલા પદાર્થો જાણીએ છીએ તેટલા બધાંએ પદાર્થો વિદ્યુદ્દત્તેજિત થઈ શકે છે. પણ પદાર્થોના બીજી રીતે વિભાગ પાડવાની જરૂર છે. આ નવાન પ્રકારનો વિભાગ પાડવાની આવશ્યકતા સ્ટીવન એ નામના શૂદ્ધચે અને ૧૭૨૯ ની સાતમાં જાણવાની હતી.

હવે શા માટે કાચનો સળીઓ વિદ્યુદ્દત્તેજિત થઈ શક્યો અને કાચના હાથા વિનાનો ધાતુનો સળીઓ વિદ્યુદ્દત્તેજિત ન થઈ શક્યો તે ઉપર આપણે વધારે સૂક્ષ્મ વિચાર કરીએ. કાચનો સળીઓ વિદ્યુદ્દત્તેજિત થઈ શક્યો તેનો અર્થ એવો થાય છે કે વિદ્યુત કાચના સળીઆમાં ઉત્પન્ન થઈ તે કાચના સળીઆમાં રહી રહી. કાચના હાથા વિનાનો ધાતુનો સળીઓ વિદ્યુદ્દત્તેજિત ન થઈ શક્યો તેનો અર્થ એવો થાય છે કે વિદ્યુત ધાતુના સળીઆમાં ઉત્પન્ન થઈ તે ધાતુના સળીઆમાં રહી ન રહી. હવે આપણે કાચના હાથાવાળા સળીઆને વિદ્યુદ્દત્તેજિત કરી શક્યા તે ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે ધાતુમાં વિદ્યુત ઉત્પન્ન થઈ શકે છે પણ જો તેને છેડે કાચનો હાથો ન હોય તો વિદ્યુતનો પ્રવાહ

નરવીરો માલુમ પડે છે. તેા પછી તેને ઓલી તે કાચા માલને શુદ્ધ કરી સરળતાથી ઉપયોગી બનાવવાની તેા વાત ક્યાં રહી.

પરંતુ હશે । તેનાથી આપણે નિરાશ થવાનું નથી. હવે આપણા વિષયની વધાર્ય વ્યાખ્યા વિચારીએ. “ ખનીજ પદાર્થ એટલે કુદરતી રીતે ખાદ્યમાં તેમજ પદાર્થ જીવોમાં, તેના મૂળ આકારમાં મળી આવતો, તમા જેમાંના કોઈ પણ ભાગ ખાસ કામમાં આવે છે એમ એકદમ ઓળખાવ નહીં ત્હેવો એક સમર્થનક પદાર્થનો જીવો.

ખનીજ પદાર્થો ત્રણ રીતિમાં જણાવવા છે. ૧. નક્કર, ૨. પ્રવાહી, ૩ વાયુસ્વરૂપ; પરંતુ છેલ્લી બે રીતિમાં મળી આવતા પદાર્થો ઘણીજ યોડી સંખ્યામાં માલુમ પડ્યા છે, તેમજ નક્કર કરતાં ઉપયોગમાં પણ ઘણાજ ઉતરતા હોય છે. પરંતુ આપણને એવું માનવાનાં પણ કારણો છે કે નક્કર દેખાતી વસ્તુઓ પણ એક વખતે પ્રવાહી રીતિમાં હતી, પરંતુ એમની નક્કર થવાની ક્રિયા, એજ નેમની હાલની બંધારણ રીતિનું કારણ છે. પરંતુ તે વાત પછી મુઠ્ઠી આપણી મૂળ વાત ઉપર આવીએ.

આપણા દેશના લોકોને ખનીજ પદાર્થની આર્થિક કિંમતનું જ્ઞાન ઘણુંજ અલ્પ છે. અસંખ્ય જાતના જડી આવતા તેમજ લોકોમાં ચર્ચાતા ખનીજ પદાર્થોમાંના જુજ ભાગનીજ હાલમાં આર્થિક કિંમત થતી જણાય છે. પણ વધુ પ્રમાણ, સતત ખંતથી, ઉંડા અભ્યાસ તથા રસાયણીક પ્રયોગો વડે સર્પ શકે ત્હેવી શોધોળાને લીધે ખીજ પદાર્થોનો સંખ્યાબંધ વધારો થાય ને જેથી તે સંખ્યા આજમુખીના મજલા જાનમંડા-રમાં તથા તે પદાર્થોના ગુણ અને તેમને અનુસરતી રીતે હુન્નર ઉદ્યોગમાં ઉપયોગી બનાવવાના વ્યાપારમાં ઘણાજ વધારો થાય પ્રાચીન દિવસોમાં ખનીજ પદાર્થોની આર્થિક કિંમતનું ઘણું જ્ઞાન ધરાવતા હતા કારણ કે વેદમાં તેમજ મનુભગવાનના સ્મૃતિશાસ્ત્રમાંથી તેમજ મહાન ઠવિ કાલિદાસના મયોમાં આપણને તે સંખ્યા ઘણા, ફક્ત, મળી આવે છે, જેથી ઉપરની ઉક્તિને પુરતી પુષ્ટિ મળે છે. તે સમયના દિવસમાં સુવર્ણ તેમજ અર્ધ કિંમતી ધાતુઓ અને વળી અમુલ્ય જ્યોત્સ્વિની રત્ન એવં ઘણું રહી હતી, તે સંખ્યા આજમુખીના ઘણાં લખાણો સાબીતી આપે છે. મિટન, ચૈકસ, પિયર વિગેરે મહાન ઉગ્રોષ આર્થિકતાનાં ઘણાં લખાણો સાબીતી આપે છે. મિટન, ચૈકસ, પિયર વિગેરે મહાન ઉગ્રોષ કવિઓ પણ આપણા કિલ્લી અદ્યજ દેવન સંખ્યા ઘણુંજ સખી ગયા છે. વગ્ની, સો-લોમનને સુવર્ણ, કાપીદાંત અને કિંમતી હીરાઓ રિગ્વેદનાં ખજાનો જે બદરમાંથી મળ્યો હતો તે દિવસમાં હતું વળી સ્ત્રીની અને હોરોડોસ જેવા મહાન પ્રાચીન ઇતિ-હાસકારો પણ તે સંખ્યા નોંધ મુકી ગયા છે. આ પ્રમાણે આપણને માલુમ પડે છે કે ખનીજની આર્થિક સંપત્તિનું જ્ઞાન અસલના સમયથી મનુષ્ય જાતમાં હતું, ને ખાસ કરીને દિવસોમાં એ કે હાલની સામીય પદ્ધતિસર નહિ તો પણ ઉંડા અભ્યાસ તે વિષે ક્યાં હતો.

કદલાક મોટા મોટા હુન્નરજ્ઞોના પત્થરો ઘણાજ કિંમતી હોય છે કારણકે તેમાંથી અનેક જાતના ઉપયોગી પદાર્થો તેમજ ધાતુઓ નીકળે છે, ને ત્હેવો ઉદ્યોગ હાલમાં વધુ આલેતો હોય એમ જણાય છે; કારણકે રસાયણ શાસ્ત્રના તત્વોનું, પૃથક્કરણ કરવાના વિભાગને આધારે અમુક પૃથ્થરમાં કપી ધાતુઓ અગર ક્યાં ધાતુ વિનાના પદાર્થો સમાવશ છે તે જાણી શકાય છે. મારે હાલના ઉદ્યોગ સુવાનોએ ત્હેનો ખંતથી અભ્યાસ કરવા મંડાયો છે, ને વળી તે અભ્યાસ કરી ત્હેવા કિંમતી પદાર્થોવાળા પદાર્થોમાં

કામ કરવા માંડ્યું છે. પરંતુ ઉપર કહ્યું તેમ હજી આ રસ્તે નહીં જોવી જ પ્રવૃત્તિ થઈ છે.

હિંદની ખનીજ સંપત્તિની ગણતરી કર્યા પહેલાં હાલમાં જડી આવેલી કિંમતી ખાણો તથા તેમાંની કેટલી ઉપર માણસો કામે લાગેલાં છે, તે જણવાની આપણને ખાસ જરૂર છે.

વળી આપણે આમ ઉપયોગમાં આવતી ખનીજની કાચી ઉત્પત્તિની ખાસ જાણવાનું પ્રયત્ન કરી તેમાં કેટલી આર્થિક કિંમત રહેલી છે તે, તથા કેવા પ્રયોગોથી તેમજ કયાં સાધનો વગેરે ઉપર જરૂરી ખાણોની ઓછી ઉપયોગીતાવાળી ઉત્પત્તિને વધુ ઉપયોગી અને કિંમતી બનાવી શકાય, તથા તાત્કાલિક કાર્યો માટે હુન્નર-ઉદ્યોગમાં લાગુ પડવા સક્તિવાન થવાય તે જણવું જોઈએ, તથા તેમાં નવી શોધો કરવા અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ કામે લગાડવી જોઈએ. વળી તે વસ્તુઓનો વ્યાપાર આખી દુનિયામાં કેટલા જગ્યામાં થાય છે, તે સંબંધી તથા દુનિયાના કયા ભાગમાં તેની ખાણો મોટી સંખ્યામાં છે, તથા કેટલી ઉપાડવામાં આવી છે અને તે ખાણોના કાચા તથા તૈયાર માલનો બહોળો ખર્ચ થયો છે તે જણવું અગત્યનું છે.

ઉપર કહી તે ધણીજ અગત્યની બાબતો છે જે હિંદના ખનીજ ઉદ્યમોના પુનઃ ઉદ્ધાર કરવાની યુક્તિઓની શોધમાં પડવા માગતા કોઈ પણ સમ્પન્ને તો ખાસ લક્ષમાં રાખી વિચારવાની જરૂર છે. જે માણસમાં વ્યાપાર ખેડવાની શક્તિ છે, તેણે તો તેવા ઉદ્યોગોના દુર્ગન્ધ અને ગૂઢ માર્ગો જવાને બદલે પ્રથમ સરળ તેમજ સરીપામ રસ્તે જવાની ખાસ જરૂર છે, કારણકે, તેની સામીપાર જવામાં આપણી ભુદ્ધિ થોડાં આધારે પહેંચી શકતી હોય તો તે પ્રથમજ જણી લેવા પત્તન કરવો જોઈએ. આ મળેલા જ્ઞાનનો પલ્લો સારો ઉપયોગ ત્યારેજ થાય કે જ્યારે આપણે તેને વ્યવહારીક રૂપ આપી અમલમાં મૂકીએ, અને આમાં કંઈ વસ્તુઓ હમેશના ઉપયોગમાં આવે છે ને બહોળો ઉદ્ધાર શોધો થાય છે, તથા તે મૂળ સ્થિતિમાં કેટલા જગ્યામાં મળી શકશે ને તેનો તૈયાર માલ કેટલો નિકળશે ને કેટલો ખર્ચ તે સર્વનો નિશ્ચય કર્યા પછી યોગ્ય તેમજ અનુકૂળ લાગે તો પછી તેનો ઉદ્યોગ તે પ્રમાણમાં સ્થાપન કરવો; ને તેને માટે ખીજાં તેવાજ તે કામમાં અનુભવી કારીગરોને રોકવા. વળી દરેક રૂતુમાં લુધ લુધ માલની જરૂર પડે છે ને અમુક જગ્યામાં અમુક માલ તેને અનુકૂળ આવતી રૂતુઓમાં ખર્ચે છે, તે જણી લઈ તેવો તથા તેટલોજ બનાવવો; ને વેચાણની સરેરાશ કિંમત આંકી બજારમાં પેરાણ થતાં બાવે વેચવાની પણ એક સાખા કાઢવી. પછી જો ઉત્પન્ન કરતાં માગણી વધારે થાય તો અર્થશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે મોટા પાયા ઉપર તે ઉદ્યમ વધારવો; પછી છેવટે જો આપણું દેશની ખાણોમાંથી મળી આવતી વસ્તુઓ દેશને પુરી પડ્યા ઉપરાંત વધારામાં રહે તેનો આપણા દેશમાં ન બનતી ખીજાં જાતની વસ્તુઓનો વિનિમય કરવા અર્થે અન્ય દેશોના બજારોમાં નિકાસ કરવી.

આર્થિક કિંમતવાળા તેમજ ઉપયોગી ખનીજ પદાર્થોના બે મોટા વર્ગો પાડી શકાય. (અ) જેમાંથી ધાતુ નીકળે છે તે (વ) જેમાંથી ધાતુ ચિત્રાય ખીજાં જાતના ઉત્પોગી પદાર્થો નીકળે છે તે. (અ) પહેલી જાત સમજવાને ખાનમાં રાખવું કે ધણીજ ધદ વપાર-દર્શક ધાતુની માશક મગકતી પધ્ધતિ જેવી સ્થિતિમાં હોઈ જેને શુદ્ધ કરવાથી સર્વ,

ચાંદી, ત્રાંસુ, જસત, લોહું, મેન્ગેનીઝ વિગેરે નીકળે છે તે. ખીલ જાતની સાથે સરખાવી જોતાં આ જાતની માગણી એટલી બધી છે કે પૃથ્વીના ઉંડામાં ઉંડા ભાગમાંથી પણ એવી કાઢવાની જરૂર પડે છે. આવી રીતે ખાણો ખોદવામાં પણ કિંમતી સંચાલી તેમજ તે કામમાં કેળાવવા અતિશય હુંસીવાર માણસોને રાખવાનાં તથા તેમના ઉપર દેખરેખ રાખવાનાં ખર્ચ નિભાવવા માટે ઘણીજ મોટી રકમ રોકવી પડે છે, તેટલા માટે ધાતુઓ કાઢવા ખાણોમાં કામ કરવાના ઉદ્યોગો ઘણાજ કિંમતી દુબરેડમાં મુકી શકાય. (૩) હવે જે પદાર્થોમાં ધાતુ નથી હોતી પરંતુ ખીલ વસ્તુઓ હોય છે તેના પણ બાર વિભાગ થાડી શકાય.

જે બધા પૃથક પૃથક દુબરોમાં કામ આવે છે. (૧) હીરા અને કિંમતી પાષાણ (૨) બળતણ જેવાં કે કોચલા દાક (૩) ગ્રાફાઇટ, ટરપેન્ટાઇન, વીગેરે. (૪) રસ્તાની સડકો બનાવવાનો સામાન, (૫) ટંકણખાર, મીઠું, પારીસનું ખારટર વીગેરેમાં જે કે ધાતુ છે પરંતુ આજ રૂપમાં વપરાતી. (૬) પહાડી પાણી (૭) Filaxes (ફિલેક્સ) એટલે જેમાં ધાતુ મળે તો એળણી નામ તહેવો ખાર. (૮) ખનીજ રંગ જેવાં કે (ગ્રાફ્ટ) ગ્રેન, ગ્રીક બ્લાઇટ વીગેરે (૯) જમીનને ફળદ્રુપ બનાવનાર ખાર, જેવાં કે (ફોસ્ફેટસ, કોસ્મ) વીગેરે (૧૦) મદન કરવાનાં તેલ (જેવાં કે અગેરી, માનેટ વીગેરે) (૧૧) પીગલે નદી તહેવા ખનીજ પદાર્થો. જેવાં કે એસ્બેસ્ટોસ અબરખ (Mica), સોપરોન, વીગેરે. (૧૨) પરચુરણ (ફિલ્ટ્રેશન વીગેરે.) આ ઉપર ગણાવેલા પદાર્થો કાઢી સંશોધન કરવાને જોઇતી થાપણ ઘણી થોડી આશરો, અને પુરતી દેખરેખ અને સલાહ લેવામાં પણ થોડું ખર્ચ થાય છે. તેમાં જોઇતો કારીગર તેમજ મજુરવર્ગ પણ પ્રથમના ઉદ્યોગોમાં નિયુક્ત થયેલાજ ઘણી સારી રીતે કામમાં આવી શકે છે તેટલા માટે આ હલકી પાયરીના ખનીજ ઉદ્યોગો કહેવાય.

[અપૂર્ણ.]

સાહસ અને હિંમત.

સાહસ એટલું તેમજ એવો અર્થ થાય છે કે તમારી પોતાની નવીન અને સુધરેલી રીતો પર કામ લેવું, નિશ્ચની અને એકસરખી ચાલ પડેલી પ્રથાવાળો સાધારણ માર્ગ છોડી દેવો અને દરેક દિશામાં જે વિવિધ પ્રકારના અનુકૂળ અવસર મળુમ પડે છે તેમાંથી પહોળો અને સીધો માર્ગ પોતાના માટે પસંદ કરી લેવો. ફિનિશિયન મોટા પ્રમાણે સાહસિક નરોને માટે નિર્મિત થયેલાં છે. એવા નરો કે જેમનામાં અમુક કાર્ય માટે લેવાની હિંમત અને તે પાર પાડવાને ઇચ્છા અને ખર્ચ હોય છે.

સાહસિક નરને મનોબળ, જુરસો અને મહત્વકાંક્ષાની જરૂર હોય છે. જોખમ ઝીવાની ઇચ્છા અને સક્રિય તેનામાં હોવાં જોઇએ તેમજ જોખમ સહન કરવાની તેનામાં તત્પરતા પણ હોવી જોઇએ. અમુક કાર્ય માટે લેતાં પહેલાં તેમો પૂર્ણ અને વિચારવત અર્થ જોવાનો હકવાળો તે હોયો, જોઇએ નહિ. પોતાના નિર્ણયને ટેકા આપી કિંમતને અજમાય આપવાની ઇચ્છાવાળો તે હોયો જોઇએ. અમુક કહ સુધી સંભાળની જરૂર છે.

પણ ધંધાની અંદર અતિશય સંભાળ તે એક જાતની નબળાઇ અને ઉત્કર્ષનો આધક છે. તે ગતિનો અભાવ છે.

જો તમારે આ દુનિઆમાં કાંઈ પણ અમલનું કાર્ય કરવું હોય તો તમારે તમારા પોતાના સોધી કઢાડેલા નવીન માર્ગ ઉપર ચઢવું પડશે. જે બીજા કરે છે તે પ્રમાણે કરી તમારાથી સાધારણ શિવાય વધારે સારો દેખાય કરી શકાશે નહિ. આવી સ્થિતિમાં હરીફાઈ એટલી દૃઢ સુધી પહોંચી છે કે તમને તે વધારાનો અવકાશ કહી મળવા નહિ દે. તમારે નવી યુક્તિથી જીતી રીતો પર કામ લેઈ અંદર ઘુસવું પડશે, અથવા તો પહેલાં કોઈ વખત પણ થયું હોય તેના કરતાં પણ કાંઈક વધારે સારું કરવું પડશે.

નવા વિચારોનું મહાનુ વિજય મેળવી શકે છે. પૈસો અપાવે તેવી નવી જરૂરી-આતોની અટકળ બાંધનાર તથા તેને ઉત્પન્ન કરનાર માણસ જ છે. તેમને પાર પા-ડવાના વિચારવાળા અને તેટલા બુદ્ધિમાન માણસને હમેશાં સ્થાન તો મળશેજ, પણી ગમે તેટલું બળદ છે તે ઉભરાઈ જતું. દુનિયા નવા વિચારો માગે છે અને તેને માટે યોગ્ય બદલો આપે છે.

જો તમારામાં કાંઈ વિચાર ઉત્પન્ન થયો હોય તો તેને અજમાશ આપવામાં ખીશા નહિ. જ્યાં સુધી તમે પ્રયત્ન નહિ કરો ત્યાં સુધી તમે તેની હિંમત આંકી શકશો નહિ કારણ કરવાના અભાવને લીધેજ ધણા સારા વિચારો દુનિયાનું મ્હો દેખતા પહેલાં નષ્ટ થઈ જાય છે.

કાંઈ તમને નવો વિચાર સહે તો તેનાપર એકદમ કામે લાગજો. વધારે અનુકૂળ વખતની રાહ જોઈ બેસી રહેશો નહિ; આખરે તેને પડતો મેકવાનો વખત આવે એટલું બહું તેનાપર વિવેચન ચલાવશો નહિ; એકદમ તેને હાથમાં લઈ લેજો. લોહું ગરમ હોય તે વખતેજ તેનાપર થા કરવાની રીત પકડજો. વિચારો કાંઈક જ વખત પ્રેરિત થાય છે. એકદમ તેમને પકડી લઈ કામ કરવા માંડજો. “ જો તમે સ્વભાવમાં હો તો આજ પછે કામે લાગજો. જે તમે કરી શકો, અગર તમે કરી શકો એવી તમારી માન્યતા હોય તેનો આરંભજ કરો. ”

તમારે કાંઈ અન્ય એમ કહેવું નથી કે કાંઈ પણ વિચાર ક્યાં વિના નવી વસ્તુઓમાં એકદમ અપમાદ પડવું. આવી બાબતોમાં બહુ વિચાર કરવો તેના કરતાં કાંઈ પણ વધારે ખરાબ નહિ હોય. કાચો માણસ દરેક નવું કાર્ય માપે લેતાં પહેલાં તેની બરાબર તપાસ કરી તેનો પૂરે પૂરો અભ્યાસ કરશે. નિષ્ક્રિયતા કરતાં ફતેહના સંભવ વિષે તે ધણી કાળજીથી તુલના કરશે અને પછી તે તેના નિર્ણયપર આવશે; અને જે નિર્ણયપર આવશે તેને તે વળગી રહેશે. જે તેના પ્રયત્નને તેની દ્રષ્ટિ અનુકૂળ હશે તો તે પછી બધા વિતર્ક અને સંશયને રત્ન આપી દેશે અને ખરા મનથી તે કાર્યને વળગી રહેશે. પછી તે પાછો ફરે અગર તેનું મન ડગે એ આશા તો રાખવીજ નહિ; પણ તે કાર્યને વિજયવંત પરિણામપર લાવવાને દૃઢ નિશ્ચય તેનામાં જોવામાં આવશે.

એટલું વળી યાદ રાખવું જોઈએ કે નવી ચીજો હમેશાં ચર્યાતમાં ફતેહ પામતી નથી. તેમને પાર પાડતાં પહેલાં પ્રુબ્ધ નિરાશા અને દુઃખો તેમાં મિશ્રિત થએલાં

માણુમ પર છે. અને અર્હાન ખરેખરી હિંમત અગર છાતીની જરૂર પર છે. સાધારણ માણસો તરત જ તેને પડતું મેલે છે. નિરાશ અને નાસીપાસી તેને બહાર ધક્કેલી મેલે છે. વિશ્વાસ અને છાતીવાળો માણસજ ઠેક સુધી મંડોળે રહે છે.

છાતીનું બળ કેટલું બહુ હોય છે તે તે એક આશ્ચર્ય સમાન છે. દરેક માણસ જેણે ગમે તે ધંધામાં વિજય પર છૂટ મેળવી છે તેનામાં તે ગુણ હોય છે જ. તેનામાં તે કરવા જેટલી હિંમત હોય છે, અને તે જ્યાં સુધી પૂરું થાય ત્યાં સુધી તેને વળગી રહેવા જેટલું અનોખળ તથા છાતી તેનામાં હોય છે.

કદાચ યોગ્ય વખતને માટે વખતે મારો ઠોળીને બહાર કઢાડવામાં આવે, સારામાં સારા માણસોની આગવમાં પણ એમ અને છે-પણ જ્યાં સુધી તમે બહાર રહેતા નથી ત્યાં સુધી તેની કાંઈ મલુમતી કરવા જેવી નથી. ફરીથી ઉભા થાઓ, તેના પર નવા માણ મેળવો અને નવા ઉત્સાહ અને અધનોથી પહેલાં કરતાં પણ વધારે શ્રમથી તેની માણજીવડો.

આપણી ચકિતનો વધારેમાં વધારે વિકાસ થવાને માટે નિરાશા અને નાસીપાસીની આપણને જરૂર છે. આપણું ખરું જોર, અને બળનું આપણને જ્ઞાન થવાને માટે જન્મજન્મ વિરોધની, કોઈક મહાન ચંદની ધણી વખત જરૂર પર છે.

આવી અકચણો આપણી હિંમતનું પ્રમાણ છે. જો આપણે તેના તાણે થઈ જઈએ તો મરી ગયા સમજવું, જો આપણે તેને ઝાળમાંથી જઈએ તો આપણે છૂટ્યા એમ સમજવું. જૂઠું તમારાથી થાય એ સ્વાભાવિક છે, પણ નિષ્ફળતાને તાણે તમારે કદી થવું નહિ.

જો માણસ પરાબળને કબુલ કરે છે તેને બીજાક દગ વગરનો જાણવો. પછી હમેશાં તે બીજાજ રહે છે, અને વિજયવંત કાર્યસિદ્ધિના પરિણામે ઉત્પન્ન થતા બળવાન વિશ્વાસના પ્રસાદથી તે દૂર રહે છે.

પોતાના કાર્યનો વિજય નિરખવો તેના સમાન પોતાના અયુક્તપણાની ખાત્રી આપનાર અને આગળ પ્રવલ્ન ચલાવવાને ઉત્તેજન આપનાર માણસને માટે એક વસ્તુ નથી.

સાહસિક બનો; હિંમત રાખો.

(“ સિદ્ધમ ” પુ. ૧૫. નં. ૧.)

સ્વદેશીનો મક્કમ વધારો.

મો કૃષ્ણનો વિદ્વંસ કરવાને મધેલા કંસની માફક ‘ સ્વદેશી ’ નો નાશ કરવાને પ્રાણીનોડ મહેનત કરનાર કેટલાક મહાનુભાવોને તથા ચંકારીલ વૃત્તિથી તેનો અનાદર કરનાર કેટલાક અમારા સ્વદેશમાજ જાહેરા અમારા સ્વદેશી (?) બંધુઓને અને આ ‘ સ્વદેશી ’ બાળકના આશ્ચર્યકારક વિકાસની નીચેની હકીકત તેઓના સંતોષ (૧) માટે ‘ વધારો ’ પુરસ્કાર ભેટ કરીએ છીએ. જેનો તેઓ કૃપાની રાહે સ્વીકાર કરશે એકી અમે આશા રાખીએ છીએ.

“સ્વદેશી હીલચાલના ટીકાકારો તે હીલચાલ વિશે ખુશી પડે તે જાણાવે પણ એ તો નિર્વિવાદ વાત છે કે આ હીલચાલે દેશમાં ઉંડી જડ ધાત્રી છે, અને ચોતરફ તે મક્કમ-પણે ફેલાતી જાય છે. લોકોની ઉંડી લાગણીપર જે હીલચાલનું બંધારણ રચાયેલું હોય તે હીલચાલ પ્રતિકુળ સંજોગો છતાં સંપૂર્ણ રીતે ખીલી નીકળ્યા વગર રહેતી નથી. તેને મળતો વિશેષ તો તેને વધુ ઝડપી બનાવે છે. સ્વદેશી હીલચાલે દેશને ઘણો લાભ કર્યો છે. આ હીલચાલ મારે શ્રમ ઉઠાવનારાઓને ઉત્તેજન આપે તેવી બાબતો તથા આંકડા નીચે પ્રમાણે છે:—હેલ્થ ૩ વરસમાં બંગાળે અનુક્રમે ૫૬ લાખ, ૬૨ લાખ, તથા ૧૬૩ લાખ રૂપિયાનું મુંબઈથી સ્વદેશી કાપડ ખરીદ્યું હતું. આધારણ રીતે વિલાપતી કાપડના મહુરતના સોદા ૪૦ થી ૫૦ હજાર ગાંસડીના થતા હતા તે ગયા અક્ટોબર માસમાં દુર્ગાપૂજાના તહેવાર દરમ્યાન ફક્ત ૧૦ હજાર ગાંસડી માટે થયા હતા. મુંબઈમાં દીવાળીના તહેવાર દરમ્યાન સ્વદેશી કાપડની ઓછામાં ઓછી ૩૦૦૦૦ ગાંસડીનું વેચાણ થયું હતું જે આંકડો આગલા વરસેના આંકડા કરતાં ઘણો મોટો છે. વળી ગયા માર્ચ માસે પુરા થયેલા વરસ દરમ્યાન હાઈદની સ્વદેશી મીલોની ધાપણમાં સુમારે એક કરોડ અડી લાખ રૂપિયાનો વધારો થયો હતો. ગયા અક્ટોબર સુધીના ૭ માસમાં આગલા વરસના તે અરસા કરતાં રૂપિયા ૩૫૦૧૪૪૩૭૦૦ ઓછું સ્વદેશી કાપડ આયાત થયું હતું. સને ૧૯૦૮ ના વરસમાં મુંબઈએ ૪૬૦૦૦૦૦૦ વાર તથા બંગાળે ૭૬૫૦૦૦૦૦ વાર કાપડ આયાત કર્યું હતું જ્યારે આગલે વરસે તેઓએ અનુક્રમે ૭૬૪૦૦૦૦૦ તથા ૧૦૧૦૦૦૦૦૦ વાર કાપડ આયાત કર્યું હતું.”

(‘ બંગાળી ’ ૭૫૨ થી.)

સૂચના.

અમે અમારા દ્વિતીય વર્ષના આરંભમાં જણાવ્યું હતું કે આ વર્ષમાં અમે આરંભ દર માસે અમારા આહકોને આપીશું, પણ, અંક ૪, ૫, અને ૧૦ માં વિષયો વધી જવાને લીધે અમે તે પ્રત્યેક અંકમાં અધુરું ફોર્મ વધારે એટલે સાડાચાર ફોર્મ આપ્યાં હતાં. આ પ્રમાણે એકંદરે અમે ફોર્મ વધારે આપ્યાં છે. તે કારણને લીધે, તેમજ અમે અમારા માસિકને બહાર પાડવામાં ત્રણેક ગ્રહવાડીઓ મોટા પડી જવાને લીધે પુનઃ નિયમનર થવાને આ વખતના અંકમાં એક ફોર્મ ઓછું આપ્યું છે, એટલે આ અંક ત્રણ ફોર્મનો થયો છે, જેને મારે અમારા આહકોની અમે હામા માગીએ છીએ. વ્યવસ્થાપક, ઉદ્યોગન.

વિશેષ.

અમારા આહકોને અમે નવ્ર સૂચના કરવા રજા લઇએ છીએ કે કેટલાકે અનિર્વાર્ય કારણોને લીધે અમારા આહકો તરફ આ માસિક મોકલવામાં તથા તેનું લવાજમ ઉપરા-વવામાં અમે અનિયમિત થએલા હતા મારે જે ગૃહસ્થોને જે જે અંક ન મળ્યા હોય તે તેઓ મંગાવી લેવા કૃપા કરશે તથા જેમણે લવાજમ ન મોકલ્યું હોય તેઓ કૃપા કરીને મોકલાવી દેશે. જે ગૃહસ્થો તરફથી લવાજમ બે વખત આપ્યું હશે તેઓ અગ્ને લાખી જણાવશે એટલે તેમનું વધારાનું લવાજમ આવતા વર્ષ ખાતે લઇ જવામાં આવશે. જે મિત્રમંડળ પુસ્તકાલયે અમારું માસિક મંગાવે છે તેમાંના જેઓને જે અંક ન મળ્યે હોય તે કૃપા કરીને મંગાવી લેશે. અવિષ્યમાં નિયમસર હામ લેવાની અમે વ્યવસ્થા કરી છે.

એન વિલ્કિન્સ—

વ્યવસ્થાપક, ઉદ્યોગન.

હલીવાળા લાલા ખીશનદયાળ ધરમદાસનો

શુદ્ધ સાચાં મોતીનો સુરમો.

આંખની અજતરા, કળતરા, અગળતી ગરમી, નેજળો, શીલ, જાંખ, છારો, છાયા
 પુહ, પડળ, આંખમાંથી પાણીનું ડરડું, ચીપટા, પરવાળાં લીગરેને મટાડે છે
 સીમે નં. ૧-૩ નો ફાલો સુરમો તો. બાની ચીકીનો ૩. બા તો. બાની ચીકીનો ૨. ૧
 નં. ૪ નો પીળો સુરમો તો. બાની ચીકીનો ૧. બા તો. બાની ચીકીનો ૨. ૧
 નં. ૫ નો પીળો સુરમો તો. બાની ચીકીનો ૩. બા તો. બાની ચીકીનો ૨. ૧
 નં. ૬ નો લાલ સુરમો ચીકીનો નં. ૩. બા તો. બાની ચીકીનો ૨. ૧

આંખવાની સળી શીશા સાથે મળશે. બનાવનાર તથા વેચનાર.

લાલા ખીશનદયાળ ધરમદાસ અતરવાળા.

નં. ૩૫૫૩ અમદાવાદ.

જુનાગઢ પાંજરાપોળ લોટરી

લાગ. ત્રીજો. કુલ ટિકેટ ૫૫૫૨૭, દરેક ટિકેટની કિંમત ૩૦ એક.

ધનામતી સંખ્યા.	ધનામતી રકમ.	કુલ. રૂ.	ધનામતી સંખ્યા.	ધનામતી રકમ.	કુલ રૂ.
૧	૫૦૦૦	૫૦૦૦	૩૦	૫૦	૧૫૦૦
૨	૧૦૦૦	૨૦૦૦	૪૦	૨૫	૨૦૦૦
૪	૫૦૦	૨૦૦૦	૬૦	૧૦	૧૦૦૦
૫	૨૫૦	૧૨૫૦	૧૦૦૦	૫	૫૦૦૦
૭	૧૦૦	૮૦૦	૭૫૫	૪	૩૦૦૦

૧૫૧૫ કુલ ધનામ.

કુલ રૂ. ૨૨૨૧૦

આંખમાં જોઈ જો દીકરો અપાવનારને અરથો રાપથો અને અમીવાર દીકરો અપાવનારને એક રૂપિયો. કમીસરને અપાવ છે. નેજલી દીકરો અપાવથી માંસો પોષથી અમર "વેલ્યુએબલ" થી એકાદ અંગારી સેને. નસીમ અપાવથી એવાની આ કમ હા તક છે. સ્વાર્થ ને પરમાર્થ એક સાથે જોડાએલા છે. સ્વાર્થ કરતો પરમાર્થ અને પરમાર્થ કરતો સ્વાર્થ પછી નામ છે. એક રૂપિયો. અરથવાડી તમે કષ્ટ મરીજ યજ જવાના નથી પરંતુ ને આપનેની પ્રસન્ન થશે તો એક તરફ પેલાદાર યજ નરો મારે આવી ઉમઠી લડ ખેડિયા નહીં ધર્મોત્તમ ગમમાં રીથ કરશે નહીં બાળ કાલ કરશે તો વખતે રહી નહીં વહેલો તે પહેલો. જગતમાંની પાકી અને ઉષતાનો પાડો એ તમે ક્યાં નથી અણતા? તેથી તોડો જાત રોડતો, ટિકેટ લેવી તો તે વેળાસર આપાટે ન. સેવી રૂ. કેટલી ટિકેટ તથા તે ધનામતી નમર પર લખસ કરીને મોકલવી તે તમે તાકીદે ટુકડા લખી જણાવને. લોટરી પેસદમી માંસો કરવા આવે ત્યારે એ પ્રિય થા. મારે નહીં એમ ઉતા કરી નરો તો અને એક રૂપિયો તથા તે પછી આવે ધર્મોત્તમ કામમાં અને અપરો તો અપાવ થા.

પુરુષોત્તમ કહાનજાંધી લીખડીવાળા.

જુનાગઢ, (કાઠીયાવાડ.)

હેડ ઓફીસ અબમેર.

જુદી જુદા રીતે હાંડગીના વીમા ઉતારે છે.

ઑઑોના વીમા પણ ધણીજ ઑછા ફરે ઉતારે છે

૨૫૧૦ એક માસીક મરવાથી રૂ ૫૦૦ નો વીમા અંગર ઉપર પ્રમાણે વધારો પ્રદાશે
કરી ચકાવે છે

જાનવરોના વીમા.

આખા હિન્દુસ્તાનમા જાનવરોના વીમા ઉતારતારી આ એકજ સંસ્થા છે

ઘોડા ગાય, ખજા, બેસ કુતરા, વિગેરે જાનવરોના મધ્યમસર ભાવે વીમા ઉતારવામાં આવે છે

ફર ઑછામાં ઑછા.

સ્વદેશી સાદસને ઉત્તેજન આપવા તેમજ યશોજ

નોંધએ છીએ.

મુખાર્ધ ઇલાકાના જુદા જુદા જામોમા સામગ્રી વાળા પ્રમાણીક અને ખતીલા એ-
ન્ડા નોંધએ છીએ, પગાર અંગર કમીશન આપવામાં આવશે.

વધુ વિગત માટે લખો

દીવેટીયા, દેસાઈ એન્ડ કું.

ચીફ એજન્ટો. ઓલીફન્ટ રોડ, અમદાવાદ.

હુનીઆમાં આખ એ હાંડગીનું જીવન છે.

જાણ વરસનો અતુ
અવગેજવી પ્રખ્યાત
મણેલી ચસમાની
મોટી દુકાન

સુનીલાલ મયાયંદ
મહેતા
અમદાવાદ
ત્રણદરવાજા, નં. ૩૬૧૪

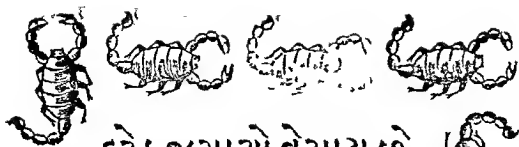
ખરા પેખલના ચસમા.

ઘડેટરી ચસમાની પેટીમાંથી આખ તપાસી ચસમાનો નખર મારત માલમાં આવે છે
ચસમાનું રીપર કામ ધણીજ ઑછા બાવથી કરવામાં આવે છે.
જોતીઆના ચસમા પણ જમારે લાથી ફરેક જાનના મળે છે
જાણુદરે તથા જાણુઓની સમગ્રના માટે પેર જોલાવવાથી જાણુતરી ચસમાની પેગ.
ખસી આખ તપાસી ચસમાનો નખર મારત માલમાં આવે છે.

મ હે તા બ્ર ધ સં.

મરચન્ટસ એજન્ટ એન્ડ જનરલ ઑર્ડર સપ્લાયર્સ.

ખંજાણની ખાંડ, ઠાકાનાં ઘોતીઆં, સ્વદેશી ઉત્તમ તેલ, અત્તાર, કલકત્તાન
જાણુવા ખગીજ, ઓશીકાના ગલેક વિગેરે જિલ્લે કમીશનથી પુરી પાઠનક
કે. ૪૬ હંચરા સ્ટ્રીટ. કલકત્તા.

દરેક જગાએ વેચાય છે.

જસમાઈતની

વીંછીની દવા.

જસમાઈતની

તાવની દવા.

ગમે તેવા ઝેરી વીંછીનું
ઝેર એક મીનીટમા હિત
રી નાચે લાખે પડીકા
અજમાઈ ગયાં છે અને
તનું અકસીરપણું સાબી
ત થઈ ગયું છે.
એક પડીકાથી ૧૦-૨૦
દર્દીઓ વીંછીના ત્રામથી
મુક્ત થાય છે.

ફક્ત ત્રણ પડીકાંથી
ગમે તેવા ઝેરી બુખાર
(તાવ) નાબુદ થઈ જાય છે.
પેલેન, મેલેરીઆ, રોજનો
એકાંતરીઓ, ચોથીઓ
વગેરે એકદમ ફેરીન
મટી જાય છે. અને
દર્દીને ની છાંટગીનું
સુખ મળે છે.

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ " રૂ. ૦.૫૦

૧૦૦ પડીકાનો રૂ. ૧.
૫૦ " રૂ. ૦.૫૦

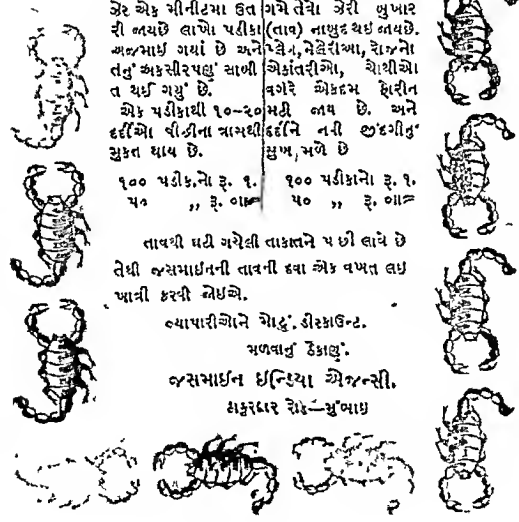
તાવથી મટી ગયેલી તાકલતને પછી લાવે છે
તેથી જસમાઈતની તાવની દવા એક વખત લઇ
ખાત્રી કરવી એકદમ.

વ્યાપારીઓને મોટું ડીરકાઉન્ટ.

મળવાનું ઠેકાણું.

જસમાઈત ઇન્ડિયા એજન્સી.

સકુરદાર રોડ-મુંબાઈ

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ

આંત્ર જમાનાની તાંકાત આપનારી તમામ ઔપધિઓમાં અગ્રેસર છે.

આ ગોળીઓ—

- (૧) પાચ્છક્રિતની ક્ષિપિતને ફર કરે છે
- (૨) તખ્તો પાતા ઘાતનુક્રમેને પુષ્ટિ આપે છે
- (૩) ધમ્તી જતી સ્પર્શક્રિતને સતેજ કરે છે
- (૪) કોટીને સુધારી હમ બનાવે છે
- (૫) તામત વધારે છે
- (૬) ગર્ભસ્થાનાની ક્રિતિને કંટેલિન કરે છે
- (૭) સ્પર્શક્રિત ધમ્તી ઘાતુપાત્રને અગ્રેસરે છે
- (૮) નુખાવેલ પ્રસ્થાવને પાશુ બદલે છે

૩૦ ગોળીની કળી એકનો ૩૫ ૧-૦-૦.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર-કાઠિયાવાડ.

સમગ્રી જાનના નૈનિક અને શારીરિક લક્ષ્યમાત્રી મુક્ત રહેવા માટે
પહેરવાની કરી "કામદેવ મ" નામનું અગ્રેસર પુસ્તક વચ્ચે તે આરોગ્ય રાક્ષક અને
આવાદીને કિતમ માંગ હિમાનાર છે

૪૨ આંત્રજિઓમાં બહાર પડી આજ સુધીમાં તેની

—પાંચ લાખ કરતાં વધારે પ્રતો—

મદન વહેંચાઈ ચુકી છે

તે પુસ્તક

કોમેલ, મગી, ચુગાળી, દિલી, ઉડું, ઉડું (ચુગાળી વિધિમાં), નંગોલી, અને
અન્ય મધ્યામા તેવાર છે તેલુગુ બપાયા છપાવે છે

વિના મૂલ્યે,

૪૫૧ અર્થ લીધા વગર, મોકલવામાં આવે છે

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.

જામનગર-કાઠિયાવાડ

ઉદ્દ્યોધન.

મસ્તકમાં રાસ્તું આર ફોર્મનું માસિક, આંત્ર પ્રવૃત્તિના ઉપયોગી
વિષયો સ્વીકારવું.

લખાનુમ ૩. ૧-૭-૦ એક વરસનો. ૩. ૧-૪-૦ ૨પાંચ અર્થ રાધે

પત્ર વ્યવહાર:—વ્યવસ્થાપક ઉદ્દ્યોધન ઓપરેટ.

દેવીશ, પોલીસ ઓફીસ માટે—અમદાવાદ.

ઉદ્બોધન

મસતો મા સદ્ગમ્ય । તમસો મા જ્યોતિર્ગમ્ય ।
 મૃત્યોર્માન્મૃતં ગમ્ય । શ્રદ્ધારણ્યક. ૧. ૩. ૨૮.
 કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે, મા ફલેષુ કદાચન । ધીમન્નગવદ્ગીતા. શ. ૨.

સ્ત્રાફ ર. } વર્ગ ૧૨. }	તંત્રપાઠક અને પ્રકાશક, એક યુવકે વર્ગ.	સંવત ૧૯૬૧ ચૈત્ર, પમીલ ૧૯૦૬.
----------------------------	--	-----------------------------------

વિષય.	વિપ્રયાનુક્રમ લેખક.	પૃષ્ઠ
દિશાવલોકન.		૫૪
એલેગિક પરિપદ.	શ. સુખવા.	૨૫૭
કાવ્ય તરંગ.		
પ્રેમાન્વેષણ	શ. કૃપાચંદ્ર એચરભાઈ પંડિત.	૨૧૭
ચરિત્ર માળા.		
શુક્ર હી વોલિંગટન.	ડૉ. હરિપ્રભાઈ વરજીરાય પ્રેમાઈ. એલ સી. પી. એન્ડ એસ.	૨૬૮
કેળવણી.		
આગતરપંખો પ્રત્યક્ષ વિધાયક.	શ. રાવલુનમ લેઈંગર લાહ. પી. એ. એલ.એલ.બી. ૩૭૫	
આપણી અવદશા.	શ. મુળચંદ્ર કૃપાચંદ્ર શુક્લ.	૨૭૬
લોજ અને મુગધા.	શ. નારમ્જીરામ દવપતરામ બાપ.	૨૮૦
અવન સાફફત.	શ. માધુભાઈ બા. નારાય દિવેદિવાલ.	૨૮૪
કર્મખંડ.		
રાષ્ટ્રીયક્રમ.	શ. સુખવા.	૨૮૮
વિજ્ઞાનખંડ.		
વિદ્યુત	પ્રો. લેક્ષ્મણ ચીપરભાઈ જેનાભીનારાયણ એમ.એ. ૩૮૫	
ઔષધોગિક ખંડ.		
આપણો ખનિત સાધનો.	શ. ગોરકજીરામ અચરતલાલ શાહ. પી. એ	૨૯૨
તવનીત.		
હિંદુસ્થાનમાં રાષ્ટ્રીય રસાયણ	શ. શ્રદ્ધામણીચંદ્ર લેક્ષ્મણપંડિત	૨૯૭
આખા, વપનાગઓનું જાણ.	" "	૩૦૦

વાર્ષિક લવાજમ અગાઉથી રૂ ૧-૦-૦ રજાના ખર્ચ ૦-૪-૦

ને કે આગણીસમા સંક્રાંતિ સરચાત કેન્દ્રવિસ્તરના વિમલોપીય થાય છે, તોપણ સાંકેતીય શોધો એક પછી એક થવાથી વ્યાપારિક અને ઔદ્યોગિક આગણીસમા સંક્રાંતિમાં પ્રવૃત્તિઓનું બળ એટલું વધી જાય છે કે સાદાજીવિયુક્તોલુપતા ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિ. આપો જ્યાં સર્વ વ્યાપાર અને ઉદ્યોગનું સાકારનું સારી રીતે જામે છે. વરાળ-પંજરી શોધ થવાથી એક માણસને સો માણસનું, બગરો હાજરો માણસનું કામ કરવાની શક્તિ મળે છે. તેથી અસંખ્ય વસ્તીવાળા હાથની સાળોથી કામ કરતા હિંદુસ્તાન જેવા દેશની સારી હરીફાઈ કરી શકવાની તા કાંઈ ઈંગ્લેંડ જેવા જુગ વસ્તીવાળા દેશમાં આવે છે. આ સંક્રાંતિમાં ઘણા દેશોમાં વિપ્લવે થાય છે પણ તે એવું ગંભીર સ્વરૂપ ધરી શકતા નથી કે જેમાં હજારો માણસોની ખુ વારી થાય અને ઘણા દેશોનો વ્યાપાર-ઉદ્યોગ યેડા પણ સમય માટે અંદ પડી જાય હવે તમામ સુધરેલા દેશો પોતપોતાની વચ્ચે થતા કડકહોને યુદ્ધથી પતવવાની ઉચ્ચ નથી ધરતા, પણ સુધરેલા રાજ્યોનું પંચ (International Arbitration Courts) નીચી પોતાનાર જમડા પતાવે છે. આ પ્રમાણે બધા દેશો હમણાના વખતમાં પોતાનો વ્યાપાર અને ઉદ્યોગ વધારવાની કાળજી ધરાવે છે અને વ્યાપારવિચારક વાણિયાની માફક કોઈ ખીલો ધોલ મારે તો ધોલ ખાવી પડે છે અને પછી ધોલનો બદલો વાળતાં પોતાના વ્યાપારને ધોલ લાગશે એવી બીકથી સુવચાલ લેતી રહે છે. સર્વે સાંકેતીય કેળવણી ધણા માણસો લે છે અને નવીન શોધખોળ કરવા ખતથી હજારો મનુષ્યો પોતાની આખી જીંદગી સુધી મહેનત કર્યા કરે છે. આ સંક્રાંતિમાં જર્મની, ઈંગ્લેંડ, અને અમેરિકાનાં એકત્ર રાજ્યો વેપાર ઉદ્યોગમાં સર્વોત્તમ પદની પ્રાપ્ત કરે છે.

x x + x x .

આગણીસમા સંક્રાંતિ પાછલા અર્ધ જાગ્રમા જીવનકલ્પમાં પછાત પડી ગયેલા એશીઆ ખંડની એક પ્રજા, હિન્દીયને અંગ્રેજી નામે તેવા ધરા-એશીઆની જાણતિ ક્રમો અને કલ્પકૌશલ્ય દેખાડી હિન્દીયામાં પ્રથમ પકિતમાં ગણાતી મહાન પ્રજાઓમાં ઘણો જીવો દરજ્જો પ્રાપ્ત કરે છે. “એશીઅન પ્રજાઓમાં સંપ, સાદસ અને સૌર્યનો અમલ છે તેથી એશીઆના સ્વરૂપ દેશો યુરોપીયન પ્રજાઓના સુખને માટે લાકડા કાપનાર અને પાણી ભરનાર મજૂરીઆ Howers of wood and drawers of water), તરીકે નિર્દેશ કરવા સરભ-એલા છે ” એવું અભિમાન સારે જોલનાર યુરોપીયન દેશોનો ગર્વ ઉતરે છે. યુરોપમાં બધા કરતાં વધારે સરસાઈ ધરાવનાર દેશોના જનરમાંજ, જાપાન પોતાની બનાવટનો માલ સોંધા દરથી વેચે છે, અને તેઓને પોતાના દેશમાં પોતાનો માલ લેતી શકતા નાલાયક બનાવે છે. યુરોપના સર્વ દેશોમાં એથી વધારે યુદ્ધવિચારક મુશીબાને, એક નહી પણ અનેક લડાઈઓમાં, સ્થળ ઉપર જ નહી પણ જળ ઉપર પણ, હારથી જાપાન એવી ઉત્તમોત્તમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે કે જાપાનનો જીદ્ય અને હિન્દીયનું મોટામાં મોટું રાજ્ય પણ જાપાનથી ખીતાં શીખે છે; ખીલો ભય તેમ જતા કાગડમાં હિન્દીઆરી જતાવવાથી જાપાનને જે પ્રાપ્તિ મળે છે તે જાપાનની વ્યાપારિક અને ઔદ્યોગિક રીતેક અને તેજે

સંપાદન કરેલી આબરૂ સાથે સરખાવતા હાંખી પડી બચ છે પીત્તી પ્રજા એ નામથી
 17ખાતી જાપાન અને ચીનની પ્રજામાં એકમ થાય અને તેઓ આધુનિક હથિયારોથી
 સજ્જ થાય તો આખી દુનિયાને ભારે પડે એવા વિચારથી નહી, પણ તેઓ વ્યાપારમાં
 બધી ગોરી પ્રજાઓને હાજી નાખે એવા ભયથી હમણાના વખતમાં પીળા ભય
 (Yellow peril) એવા શબ્દો ગોરી પ્રજાઓના મુખમાંથી નીકળતા આપણે સાંભ-
 નીએ છીએ. જાપાનને સ્વેર્ગદૂત પદવી વ્યાપારિક અને ઔદ્યોગિક સ્ત્રોતોથી પ્રાપ્ત થયે
 છે. તેવીજ રીતે જે ભારતવર્ષને સ્વર્ગદૂત પદવી પ્રાપ્ત કરવાની
 ભારતવર્ષની હાલની ઇચ્છા હોય તો ભારતવર્ષના દરેક વતનીએ પોતાના ભવિષ્ય અને
 સ્થિતિ, ધર્મભેદ ભુલી જઈ દેશની ઔદ્યોગિક સ્થિતિ સુધારવા મારે યાદોમ
 કરીને અંબલાવવું જોઈએ.

“ કલ્યાણ કર્યો વિશે દીલ નવ આયે
 “ શંકાભય તો બહુ રોજ હામને ખાળે,
 “ હજી સમય નથી આવીએ કહી દિન માળે
 “ જન બહાનું કરે નહીં સરે અર્થ કો કાળે;
 “ અંબલાવવાથી સિદ્ધિ એક ભય ભાળે
 “ યાદોમ કરીને પડે ફતેહ છે આજે ”

[નર્મદ]

આ પ્રમાણે નર્મદાશંકર અમકમય સંદેશમાં ભારતવાસીઓને ધણાં વર્ષની ધોર
 નિદ્રા છોડી દઈ ભગૃત થતા પ્રેરે છે; તેથી પરિણામ વિશે બહુ
 અને તેમજ ઉત્તમ વિચાર કરી વખત સુમારવો અને જગતમાં ખાધા કરવા એ આ-
 જસુ અને પ્રમાદી માણસોને મારજ યોગ્ય છે. આપણે ધણા વખત
 સુધી આજસ અને પ્રમાદને તેઓનું સામાન્ય આપણા ઉપર જમાવવા લીધું છે, પણ
 તેમાં આપણે અનનિતીની પરાક્રમ્ય પહેચી ગયા છીએ. જે ભારતવર્ષ હજારો
 લાખો બચકે કરોડો રૂપિયાનો માલ યુરોપના દેશમાં મોકલતું હતું તે ભારતવર્ષને કરોડો
 રૂપિયાનો માલ પરદેશથી મંગાવવો પડે છે. જે ભારતવર્ષ ધણાજ આંતરિક સુતરનું
 સુશોભિત અને ચિત્તાર્થક કાપડ જનારી યુરોપના અગ્રીર ઉમરાવોને ટાકતું હતું તે
 ભારતવર્ષને દર વર્ષે આશીસ કરોડ રૂપિયાનું કાપડ પરદેશમાંથી બહારનું પડે છે. જે
 હાથીની અંબાડીએ બેસી બધાનો શિરોમણિ ગણાતો હતો તેને આજે પગે ચાલવું પણ
 અશક્ય થઈ પડ્યું છે । કાળ ! તારી ગતિ અકળ છે. પણ તારું નામ દહ પ્રસાર્યો
 ભાગ કરનારા મનુષ્યો પોતાને હાથેજ પોતાનો વિનાશ બહારી લે છે. માણસો પોતાના
 આચરણોથીજ અધમ અથવા ઉચ્ચ દશાએ પહોંચે છે.

“ લોકે મુલત્વં વિપરીતતાં વા

“ સ્વચેષ્ટિતાન્યેવ નરં નયન્તિ । ”

(હિતોપદેશ.)

“ આ દુનિયામાં પોતાનાજ આચરણથીજ માણસને મોટાઇ અથવા ઊંટાઇ મળે

છે. " તેથી આપણે જ દલે આપણી નિદ્રા ઓડી કર્તવ્ય કરી આપણી ઉન્નતિ અર્થે
શામેશ્વરના યત્ન કરવો જોઈએ.

+ + + + +

આનંદની વાર્તા એ છે કે આપણા દેશના સુભાગ્યે દેશના ઉદય માટે અહર્નિશ
મહેનત કરનાર અગ્રેસરોએ દેશની ઔદ્યોગિક સ્થિતિ સુધારવા માટે,
૫૦ મેગ્નેટિક દર વર્ષે રાષ્ટ્રીય સભાની સાથે, ઔદ્યોગિક પરિપક્વ બરવાનો વિભાજન
અળવળા: છેલ્લાં ચાર વર્ષથી શરૂ કર્યો છે. કેટલાક માણસો આ બાબત વિશે
એવી તકરાર વાજબી રીતે કરી શકશે કે વર્ષમાં એક દિવસ ભેગા
થઈ, બાપણે કરી, મિષ્ટાન્નને ધન્યા આપી આખા વર્ષને માટે લીખરાઈ જવાથી દેશનું
દળદર ઓછું થઈ શક્યાનું નથી. આ માણસોની દલીલમાં સર્વોચ્ચ સસ સમાએલું છે.
પણ, ઔદ્યોગિક પરિપક્વના પ્રવર્તકોએ રાષ્ટ્રીય સભાની માફક નાતાચના તેજવારોમાં ભેગાં
થઈ બાપણે કરી પાર મહિના માટે કુંભકર્ણની નિદ્રા લેવાની શોચનીય પદ્ધતિ સ્વીકારી
નથી. તેઓએ ઔદ્યોગિક પરિપક્વના કાર્યથી ભારતવર્ષના દરેક ભાગના લોકો વાકેફ થાય
અને પોતાની ઔદ્યોગિક સ્થિતિ સુધારવા માટે પ્રેરાય એવો બદોબસત કર્યો છે. તેઓએ
બારે માસ ઔદ્યોગિક અળવળા ચાલુ રાખવા માટે એક કમીટી નીમી છે. તેના સેક્રેટરી
અમરાવતીવાળાં મી. સુધેશકર છે, અને તેના એસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી મી. શ્રી વાય.
ચિંતામણિ છે. સાધારણ રીતે એસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી હિંદુસ્તાનના દરેક ભાગમાં મુસાફરી
કરે છે, દરેક સ્થળે બાપણે આપે છે, અને અમુક પ્રદેશમાં અમુક ઉદ્યોગ ખીલાવી સ-
કારે એવી પ્રત્યક્ષ ખાત્રી મેળવવા યત્ન કરે છે. મી. ચિંતામણિ પોતાના દેશના કાર્યને
માટે એટલા આત્મભોગ આપનારા છે કે તેમની તબીબત પણી-વખતે ખીમાર થઈ
જાય છે તે છતાં ઔદ્યોગિક પરિપક્વનો સંદેશ હિંદુસ્તાનના દરેક ખુણામાં પહોંચાડવામાં
જરૂરિયાત આમી પડવા નથી દેતા. મી. ચિંતામણિ જ્યેષ્ઠ દેશને માટે તન મન અને ધનથી
સતત પ્રયાસ કરનારા હબરો સુપુત્રો ભારતવર્ષના ઉદરે જન્મ દ્યો એવી જગન્નિયંતા
પ્રભુકને પ્રાર્થના કરવી અત્રે ઉચિત છે.

સુરત કોંગ્રેસનું જે શોચનીય પરિણામ આપ્યું તેનાથી જરૂરિયાત હિમત હાર્યા વિના
દુરતજ મી. ચિંતામણિએ ૧૯૦૮ ના વર્ષની પોતાની મુસાફરી શરૂ કરી. સુરતમાં જ-
રાએલી ઔદ્યોગિક પરિપક્વના આદ્ય દરાવથી મી. ચિંતામણિને ૧૯૦૮ ના વર્ષ માટે
એસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી નીમવામાં આવ્યા હતા.

પહેલપહેલા મિ. ચિંતામણિ વડોદરા ગયા અને ત્યાં નામદાર ગાયકવાડ મહા-
રાજા જેઓ હિંદુસ્તાનના ઉદય માટે પણી કાળજી ધરાવનાર
ઔદ્યોગિક પરિપક્વના મહારાજ છે તેમની તેમણે મુલાકાત લીધી. મહારાજાએ ઔદ્યોગિક
એસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરીએ પરિપક્વના કાર્ય માટે સંપૂર્ણ સહાનુમતિ દર્શાવી અને જણાવ્યું
જનવેલું કામ. કે " મારા રાજ્યના બધા ભાગોની ઔદ્યોગિક તપાસ કરવા
હુંમ કર્યો છે " મહારાજાએ પણી સારા લાભ આપવાનું વચન
આપી વડોદરા બેંક લીમીટેડની વડોદરામાં સ્થાપના કરી છે.

વડોદરાથી નીકળી મિ. ચિંતામણિ અમદાવાદમાં આવ્યા. રા. ખા. લાલશંકર ઊમિયાશંકરના પ્રમુખપણા હેઠળ ગુજરાત ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એસોસીએશનની સહાયથી એક સભા બોલાવવામાં આવી અને તે સભામાં મિ. ચિંતામણિએ “સ્વદેશી ચળવળ અને ઔદ્યોગિક પરિપક્વ” એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

મી. ચિંતામણિ અમદાવાદથી નડીયાદ ગયા. ત્યાં ૫૦૦૦૦ ની આપણીથી રચવામાં આવેલી હાથની સાલોથી કાપડ વણનારી કંપની તેમણે નજરે જોઈ. આ કંપનીમાં એક, દલીલ, શેત્રંજી, ધોતી, ખાદી, દુવાલ, અને સાડીઓ વણાય છે. વળી તે કંપની હાથની સાલો બનાવી વેચવાનું કામ પણ કરે છે.

ત્રીજી ફેબ્રુઆરીએ મી. ચિંતામણિ નામપુર ગયા અને ત્યાંથી કુલકતા થઈને પંખના ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કોન્ફરન્સના કાર્યમાં મદદ કરવા પંખના ગયા. પંખનામાં ‘એંગલનું’ પેહેલું ઇન્ડસ્ટ્રીયલ કોન્ફરન્સ ભરવામાં આવ્યું હતું. પંખનામાં ડીસ્ટ્રીક્ટ બોર્ડના તરફથી હુમર ઉદ્યોગનું શિક્ષણ આપનારી શાળા સલાવવામાં આવે છે.

સાંથી મી. ચિંતામણિ લાકનો જઈ સયુક્ત પ્રાંતની દ્વિતીય ઔદ્યોગિક પરિપક્વમાં કાર્ય કરવા ગયા. આ પરિપક્વ ૧ લી માર્ચે ભરાઈ. સાંથી બાંકોપોર જઈ પહેલી બીહાર ઔદ્યોગિક પરિપક્વમાં ભાગ લીધો. સાંથી મદ્રાસની સરકારે ઊદાકામંડ ખાતે ઔદ્યોગિક પરિપક્વ ભરી હતી તે પરિપક્વમાં જઈ તેમણે મદદ કરી અને પછી માન્ગેર, ટેલીયેરી, કેલીકટ, પાલપાટ, કોઈન્જતુર, સાલેમ, ટ્રીચીનોપલી, સેરીન્ગામ, તાન્નોર, નેગાપટમ, વેલોર, વીઝાગાપટમ, વીઝીયાનગમ, ચીકાકોટ, વિગેરે મુખ્ય શહેરોમાં ફરી ઔદ્યોગિક ઉત્પત્તિ સંબંધી વ્યાખ્યાનો આપ્યા અને છેવટે મદ્રાસની રાષ્ટ્રીય કેમિસ્ટની સાથે ભરાનારી ઔદ્યોગિક પરિપક્વમાં સહાય કરવા મદ્રાસ ગયા.

આ ઉપરથી વાયકોની ખાત્રી થઈ હશે કે ઔદ્યોગિક પરિપક્વના પ્રવર્તકોએ પોતાનું કામ ખરેખસ ચાલી શકે અને આખા દેશના ખુણે ખોચરે હુમર-ઉદ્યોગનો સંદેશો પહેલે એવી ગાઠવણ કરી છે. સુરતમાં ભરાયેલી ઔદ્યોગિક પરિપક્વમાં પરિપક્વની ઓફીસના ૧૯૦૮ ના વર્ષ મારેના ખર્ચ પેટે ૧૦૦૦૦ રૂપિયાની રકમ આપવા પ્રભુ પ્રત્યે માગણી કરવામાં આવી હતી. પણ આ રકમના ત્રીજા ભાગથી થોડી વધારે રકમ મળી શકી છે. તેથી બે એસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી નીચી પરિપક્વનું કામ વધારે જોસથી ચલાવવાનો બહોળસ્ત થઈ શકશે નથી. આ પ્રમાણે પરિપક્વના નાથના કામથી દેશને અસંત કાયદો થવાનો સંભવ છે એ વિષયમાં બે મત હોઈ જ શકે નહીં. ધનવાન શુદ્ધસ્થોએ પરિપક્વના કામ માટે પોતાની કોથળીએ બોલી સંકોચ રાખ્યા વિના પૈસાની મદદ આપવી જોઈએ, કારણ કે, લક્ષ્મીવાળાએ લક્ષ્મીની મદદ આપે અને વિદ્વાનો પોતાની વિદ્યાની મદદ આપે ત્યારે જ કાર્ય નિર્વિઘ્ન ચાર પડે છે. તે આવા સ્વદેશોદયના કામમાં જે માણસ પૈસાદાર હોવા છતાં પોતાના પૈસાનો સદુપયોગ નહીં કરે તે મનુષ્યદેહમાં અવતાર પામી ઉત્તમોત્તમ મુદ્રાય કરવાની ઉમદા તક ગુમાવે છે એમ ધારણ અનુચિત નથી.

એવું ધારવામાં સમાયેલી દુર્બલ પાછળના સમયમાં જોવામાં આવી. પાછળના સ્મૃતિકારો પુરુષાર્થના ચાર ભાગ પાડે છે અને તેમાં અર્થ, અથવા, લક્ષ્મીપ્રાપ્તિને દ્વિતીય સ્થાન આપે છે. આ પ્રમાણે જુના અને નવા શિક્ષણની સંયુક્ત અસરથી હિંદુસ્તાનમાં ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિ વધે છે અને રાષ્ટ્રીય લક્ષ્મી (National Wealth) માં વૃદ્ધિ કરવા તરફ બધાઓનું વલણ થાય છે. રાજકીય સ્થિતિ સુધારવા જેટલીજ અગત્યતા, હમણાના વખતમાં, લક્ષ્મીવૃદ્ધિને આપવામાં આવી છે અને પૂર્વના દેશોના સાધારણ નિઃશ્ચિન્તિથી આપણામાં આપણી ઔદ્યોગિક સ્થિતિ સુધારવાનો ઉત્સાહ આવ્યો છે.

પછી મી. મુધોલકર સ્વદેશી ચળવળ ઉપર બે શબ્દ બોલે છે. પોતાના દેશના ઉદ્યોગોને સંરક્ષન કરવા, જુએ મરતા હનરો કંગાલ લોકોને કામે સ્વદેશી હિલચાલ લગાડવા, દેશમાં ફરીથી જીવનનો સંચાર કરવા, અંતઃકરણ પૂર્વક ચલ કરવો અને કરાવવો તે નવી ઉદ્ભવેલી સ્વદેશી ચળવળનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. ભારતવર્ષમાં પરદેશી રાજ્ય હોવાને લીધે દેશના ધંધાઓના સંરક્ષણ માટે સંરક્ષણપદ્ધતિ પ્રમાણે પરદેશથી આવતા માલ-ઉપર જકાતો નાંખવી અસક્ય છે; તેથી ખીલ દેશોમાં સંરક્ષણ જકાતો (Protective duties) જે કામ કરે છે તે કામ કરવા સ્વદેશી ચળવળના અનુયાયીઓ મુખ્ય પ્રયત્ન કરે છે. જે દેશમાં નવા ઉદ્યોગો સ્થાપવા હોય તે દેશમાં નવા સ્થપાતા ઉદ્યોગોને રાજ્ય તરફથી અથવા પ્રજા તરફથી ઉત્તેજન મળવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ કે પણી લાંબા વખતથી સ્થપાઈને દીર્ઘકાળ થયેલા પરદેશના ઉદ્યોગો સાથે હરીફાઈ કરવી ખીલકુલ અસક્ય હોવાથી ન્યાં સુધી કોઈ પણ પ્રકારની અસાધારણ સદ્દ ન આપવામાં આવે ત્યાં સુધી કોઈપણ માણસની નવો ધંધો શરૂ કરવાની હિમત ન આવે, અને તેથી હિંદુસ્તાનના ઔદ્યોગિક પુનરુદ્ધાર (Industrial regeneration) ની મુખ્ય કુંડી સ્વદેશી ચળવળ છે. તેથી હિંદુસ્તાનના દરેક વતનીએ મોજશોખને છેલ્લી સલામ કરી ભડી, મોંઘી, શોભા વિનાની, જેવો વસ્તુ દેશમાં બની શકે તેવીજ વસ્તુઓથી પોતાનો કારભાર ચલાવવાને પાલ કરવો જોઈએ. ન્યારે સવાસો વર્ષ ઉપર ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરિકાના સંસ્થાનવાસીઓ વચ્ચે વિગ્રહ થવાનાં ચિન્હો દેખાયા તે વખતે સંસ્થાનવાસીઓએ એક પૈસાની કિંમતની પણ પરદેશી વસ્તુને અમેરિકામાં નહીં પૈસવા દેવાની સખત પ્રતિજ્ઞા કરી હતી, તેવીજ રીતે આપણે પણ આપણા દેશનો ઉદ્ધાર કરવા માટે સ્વદેશી હિલચાલમાં તન મન અને ધનનું સમર્પણ કરી દર રેક ધારણ કરવો જોઈએ. આત્મસોગ વિના કોઈ કાર્ય થઈ શકતુંજ નથી. મારી ભતને એક પૈસાનું પણ હુકશાન ન થાય અને હું સ્વદેશભક્ત તરીકે પૂનઃ એવી ખોટી લાલચા રાખનાર કેવળ મૂર્ખ છે. તેથી દરેક સ્વદેશપ્રેમી ગૃહસ્થે દેશના કાર્યમાં પોતાની ભતને, લક્ષ્મીને, બચકે સર્વસ્વને દેશપતમાં હોમવા તૈયાર થવું જોઈએ.

મી. મુધોલકર સ્વદેશી હિલચાલ ઉપર બોલતાં એક પછીજ અગત્યની બાબત તરફ સંબંધાઓનું ધ્યાન ખેંચે છે. સ્વદેશી હિલચાલ આપણા હિત માટે આપણા હાથમાં એક અત્યુત્તમ શસ્ત્ર છે પણ તે શસ્ત્રનો ઉપયોગ કરવામાં આપણે આપણું મગજ શાંત

રાખવું જોઈએ. કોઈ પણ પ્રકારના ખીન જરૂરીઆત તોફાનો કરી સ્વદેશી હિલચાલને રાજ્યકર્તાઓના મનમાં ફિટુરી હિલચાલ તરીકે ગણાવવી એથી દેશને ફાયદા કરતાં વધુકારના વધુ છે. તેથી આપણે મનઃસંયમ રાખી શાંત ચિત્તે સ્વદેશી ચળવળના ઉપાસક થઈ આપણી માતૃભૂમિના ઋણમાંથી મુક્ત થવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

૫૬૧ મી. સુષોલકર આપણી ઔદ્યોગિક સ્થિતિનો ખ્યાલ બતાવે છે. આપણો દેશ જેમા પહેલા બેતીવાડી અને ઉદ્યોગ બંને હતાં તેમાં હમણાં આ-
ઓદ્યોગિક નિર્ણયણ પણે ફક્ત બેતીવાડી ઉપર આધાર રાખનાર થઈ ગયા છીએ. આના પરિણામે આપણે ગરીબીમાં અલંત વધારો થયો છે. બ્યારે છે. ગાંડના લોકોની સરાસરી આવક ૪૧ પાઉંડ (૬૧૫ રૂપિયા) છે, ઓસ્ટ્રેલીઆના લોકોની સરાસરી આવક ૪૩૫ પાઉંડ (૬૪૫.૫ રૂપિયા) છે, ભારે આપણા દેશના લોકોની સરાસરી આવક ૫૫૦૦ રૂપિયા હિસાબ ગણતાં ફક્ત ૨ પાઉંડ (૩૦૬ રૂપિયા) છે. સર આર્થિક ઇક્ષિયતા પોતાના એક રીપોર્ટમાં કહે છે કે “ સપ્તા બેકુતોમાંથી અધક બેકુતો પોતાની જામને સ પૂર્ણ રીતે ચાત કરી શકે છે. તે બાકીનાં નથી. ”

મી. સુષોલકર આપણું ધ્યાન એવે છે કે બોરાકની ચીજોની કીમત વધુ વધતી જાય છે. તેના કારણ તરીકે તેઓ બતાવે છે કે બોરાકની ચીજોનું આપણા બેતીના ઉ. વાવેતર દહાડે દહાડે ધોડી જમીન ઉપર થાય છે. તેથી વધારે ઘમતી ખામીએ. જમીન ઉપર બોરાકની ચીજોનું વાવેતર થવાની જરૂર છે અને સાત્તીય સપ્તાનો મદદથી આપણે એક એકરમાંથી જેલો પાક લઈ શકીએ છીએ તેથી વધારે પાક લેવાનો આપણે બલોગસ્ત કરવો જોઈએ. ‘પેટ્રોલના વખતમાં એક એકર જમીનમાંથી આપણે વધારે પાક લેઈ શકતા હતા. અકબરના સમયમાં સંયુક્ત પ્રાંતોમાં એક એકર જમીનમાં ૧૧૪૦ શેર ૫૬ ની પાજતા હતા, અને હમણાના સમયમાં તે જ જમીનમાં દરેક એકરે ફક્ત ૮૪૦ શેર ૫૬ પાકે છે. હિંદુસ્તાનમાં દરેક એકરે સરાસરી ૭૦૦ શેર ૫૬ પાકે છે અને ઈંગ્લંડમાં સરાસરી ૧૭૦૦ શેર ૫૬ પાકે છે. હિંદુસ્તાનમાં દર એકરે સરાસરી ૮૦૦ શેર ચોખા પાકે છે અને આમેરીઆમાં ૨૫૦૦ શેર પાકે છે. હિંદુસ્તાનમાં દર એકરે સરાસરી ૬૦ થી ૭૦ શેર ૫૬ પાકે છે ભારે અમેરિકામાં દર એકરે ૨૮૦ શેર પાકે છે. આ ઉપરથી આપણને માન્ય હોય છે કે આપણે આધુનિક રીતો પ્રમાણે બેતીવાડી કરી જમીનમાંથી વધારે પાક લેવો જોઈએ. બેતીવાડીનું શિક્ષણ લેવા માટે બેકુતના ઉદ્યોગોને સ્વયં કરી આપવી જોઈએ. ૫૫ લાખ રૂપિયાના હાડકાં પરદેશ ખાતે જાય છે, અને આપણી જમીનમાં ફોસ્ફેટનો ભાગ કમતી થયો છે, તેથી હાડકાં પરદેશ જતાં અટકાવી તેમાંથી ખાતરા બનાવવાની યોગ્યતા કરવી ખાસ જરૂરની છે. રસાયણિક ખાતરોના ઉપાડી સોધો વધકનો તેજમ (Sulphuric acid) પુરે પાડવામાં આવે તે જ ખાતર બનાવવાનું કામ સેહેલાઈથી થઈ શકે એમ છે. મી. સુષોલકર સરખારનું ધ્યાન એવે છે કે તેમણે હવે નવી રેલવેઓ ખાંધવામાં ખર્ચ બોલું કરી નહેરુકામમાં વધારે પૈસા ખર્ચવા જોઈએ છીએ. તેના રેકમાં મી. સુષોલકર જણાવે છે કે છેલ્લાં વર્ષોમાં સરકારે ૪૬ કરોડ રૂપિયાનાં

નહેરકામ કપી છે અને ૬૪૬ કરોડ રૂપિયા અર્થે રેલવેમાં વધારી છે. પણ નહેર કામમાંથી સરકારને ૪૫ ટકા વ્યાજ મળે છે અને રેલવેમાંથી ૬૩૧ ૧૦૫ ટકા વ્યાજ મળી રહે છે.

ખેડુતોની ગરીબાઈ ઓછી કરવા માટે નીચે વર્ણવેલા ઉપાયો લેવાની મી. મુરેલ-કર બંધામણ કરે છે:—

૧. ખરી રીતે વ્યાવહારિક કેળવણી મફત આપવી.
૨. વ્યાજના યોગ્ય દરે ખેડુતો નાણાં મેળવી શકે તેને માટે દરેક રથને ખેતીના-ડીની બેંકો સ્થાપવી.
૩. જમીનના કમ્પઅમાં વધારે સિંચરના કરી આપવી અને અનુક્રમ વર્ષો માટે મેટ્રેસુલ નક્કિ વધે એવી ખાતો સરકારે આપવી જોઈએ.
૪. જમીનનું મેટ્રેસુલ ઉપકરણના રીનાએ યોગ્ય ડીઝા કરી ફક્તના વખતમાં થોડી મેટ્રેસુલ લેવા અથવા મેટ્રેસુલ છોડી દેવાની સરકારે મેટ્રેસુલની દરવી જોઈએ.

આ પ્રમાણે ખેતીનાડીના સવાસ ઉપર સંપૂર્ણ વિચેચન કરી મી. મુરેલકર ક ૫૩ વર્ણના ઉદ્યોગને હાથમાં લે છે. હમણાં મેન્ચેસ્ટરના નવી વર્ણના ઉદ્યોગ. વડાગૃહમાંથી ચાલતી મોટી મીલોના રથપાવથી વધારે કાપડ વર્ણ સકવાની શક્તિ આપણામાં આવી છે. પણ ધીમે ધીમે ખીજના આ ઉદ્યોગના ઉપર સરકારે જે ડા ટકાની જગત નાખી છે તે વર્ણ ગેરવ્યાજખી છે. મી. મુરેલકર હાથની સળેનો ઉદ્યોગ ખીજરવાથી દેશને અક્ષત રાખે થશે એવો મત ધરાવે છે અને તે મતમાં કેવળ સક્ષમ સમાવેલું છે તે નીચેના કારણોથી જણાયો.

૧. ૫૦ થી ૬૦ લાખ માણસો હાથની સાજ ઉપર કામ કરી ચોતાનું સુગંધન અગાવે છે તેમની સ્થિતિ સુધારવી જોઈએ.

હાથની સાજો ૨. મીલોમાં ૨૧૨૦૦૦ માણસો કામ કરે છે ત્યારે હાથની સાજો ઉપર વધારવાની જરૂર. ૨૭ લાખ માણસો કામ કરે છે.

૩. આપણે હાલ ૨૫૦ મીલોને વધારી ૫૦૦ કરીએ તો ૬૩૧ અડી લાખ માણસો રોજબરોજ થશે, પણ તેટલોજ પૈસો હાથની સાજો વધારવા પાછળ ખર્ચવામાં આવે તો અસંખ્ય ગરીબ માણસો રોજબરોજ ચાલે. તેથી જુની હાથની સાજોમાં સુધારો કરી નવીન પદ્ધતિની હાથની સાજો કામગીરી કરવા આપણે ભગીરથ પ્રયત્ન કરીએ જોઈએ. આટલાજ મારે ઔદ્યોગિક પરિવહ હાથની સાજોની હરીફાઈ કરાવે છે અને તેમાં વધારે સાઈ કામ કરનારા કારીગરોને ઇન્કામ આપે છે.

ખનીજ ઉદ્યોગો ઉપર બેજારી મી. મુરેલકર કહે છે કે ખનીજ ઉદ્યોગોની સ્થિતિ સુધારવા માટે લોડાની ખાણો ખોલવાની પદ્ધતિ જરૂર છે. મી. ખનિજ સાધનો જમીનજી નસરસાનજી હાથમાં આ કામ હાથ ધરવાનો વિચાર

ખીલવવાની જરૂર. કોઈ હોય પણ તેઓ પેનાને હાથે તે કામ કરી શકે ને પડેલા તેમનો પરલોકવાસ થયો. પણ તે પડેલાકારી પાસેથી ગુરુરૂપના નરસોએ તાના સ્ત્રીને મેનુદેવચરિત્ર કપની એ નામની એક મોટી કંપની બે કમીટી થા. પણથી ઉભી કરી છે અને આજા છે કે તે કંપનીમાં હામ થોડા વખતમાં શરૂ થયો. મેનુદેવચરિત્રની આજોત્તર કામ સારી રીતે ચાલે છે. માત્રાંર અને હિંદુસ્તાનમાં સોનાની ખણી હાથ લાગી છે પણ તે આજો પડેલા કંપનીઓના હાથમાં છે તેથી ફક્ત થોડા મહુડા અને કંડકુનોને રોજી મળવા ઉપરાંત ખીલે કમીટી હાથે દેરાને થયો નથી તેથી જાનની માફક અર્ધિપણ ખાણ ખોલવાના પણ દેરાં કંપનીએ ને મળવા જોઈએ અને જન માઈ ખાણ ખોલવા દેલી કંપની તેમને ન હોય તે અકબી શેર હિંદુસ્તાનમાંથી જ મનાવવાની અને તેની વચ્ચે પડે કમીટીમાં અપદા દેશીએ નીમવાની એ પડેલા કંપની હુણાત. આજે નેત્રી કંપનીનેજ આજો ખોલવાનો પડવાનો સરકારે આપેલો જોઈએ.

ખાંડના ઉદ્યોગને સુધારવો ખાસ અગત્યનો છે એવું જણાવી મી. મુકેશકરે રૂપી રીતે તે ઉદ્યોગ સુધરી શકે તેના ઉપાયો આપે છે. મી. મુકેશકરે ખાંડના ઉદ્યોગને હા. ખાતીથી જણાવે છે કે આપણે આજે દેશ પરી શરૂ એકથી ખાંડ થી ધરવાના સવાસ બનાવવાની આપણામાં તાકાદ છે. હિંદુસ્તાનમાં ૧૮૬૫ થી ખાંડ બનાવવાનાં ૨૨૭ કારખાનાં હતાં. તે ૬૮૧ ૧૯૦૦ માં ૨૦૩ રહ્યાં અને પછી બે ત્રણ વર્ષમાં ૬૫૫ ખાંડ કારખાનાં શેધી પડેલાં ખાંડના વપરાશથી ખાંડ થયાં અને ૬૬૧ ૭૭ કારખાનાં હામ કરતાં રહ્યાં. ખાંડનો ઉદ્યોગ વધારવા માટે શે.ડી.નું વાવેન્ડર વધારણું જોઈએ અને ખલુરના રસને ઉપયોગ ખાંડ બનાવવામાં કરવો જોઈએ, તથા આધુનિક શોધનાં યત્રોની મદદથી ખાંડ બનાવવાનાં મોટાં કારખાનાં બોલાવવાં જોઈએ. શે.ડી.માંથી ખાંડ બનાવનાર જાણ, ખીંડેશમાંથી ખાંડ બનાવનાર મેરીસીસ સમે હર્ડામાંથી હર્ડા રજું છે તે ઉપરથી આપણી રજુ ખાતી થાય છે કે આપણે પણ શે.ડી.ની ખાંડ બનાવી પડેલાં ખાંડની અગત્ય ખીલકુત અટકાવી શકીએ.

તેમનાં બીજાં પડેલાં ખાતે જતાં અટકાવી તેજ ખીલવાનાં કારખાનાં હિંદુસ્તાનમાં ખોલવાની ખાસ જરૂર છે. કારણકે તેનાં બીજાં પડેલાં મોકલ. તેમનાં બીજાં પડેલાં વાધી આપણા દેશને ખાસ માટે પુરોતો ખોળ મળી શકતો નથી. તેના ખીલવાની મોટાં સામે રમ વાર્તાથી મી. મુકેશકરે અને સાત બનાવવાનાં કારખાનાં ખેલવામાં આવેલો આ ઉદ્યોગમાં પણ ધરે. હાથે મળી શકવાનો સંભવ છે.

આ બધાં કાર્યો કરી શકાય તેમના માટે ઉપર મી. મુકેશકરે હાલ ઉમેગની કેમ. વણી આપવા માટે દરેક રૂપે શાખાઓ ખેલવાની જરૂરીયાત ઉપર હાલુજ જરૂર નિવેધન રજું છે. જે ઉદ્યોગે અર્ધ ન શીખી શક્યા તે યોગ્ય માટે આજાક યુવાનોને રોકાયેલાં આખી પડેલાં મોકલવા જોઈએ એમ તેમણે જણાવ્યું છે.

આ પ્રસંગે વિદ્વાત જરૂર જન આજાજનક પ્રજાણુ આખી મી. મુકેશકરે મો. તાનુ કાર્ય પછી દેશવાની બન્યું છે. તેમના ઉત્સાહથી આખા દેશે ઉત્સાહિત થયું.

વનગમે. આ ઉપરાંત પરિવર્તમાં હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ભાગમાંથી આવેલા પદ્યો સમૂહકથાનાં વ્યાખ્યાનો થયાં હતાં.

હેતુનાં વર્તમાં કાવ્ય: વચનાં, તેજ પીયવાનાં, દીવાસથી બનાવવાનાં મોઝાં અને ગંજીરક જનાવાનાં, ખાંડ બનાવવાનાં, રોષાઓ બનાવવાનાં.

આપણું ઉત્કલચળ નાં ઈશ્વારિ પદ્યો પ્રકરનાં કાવ્યનાં દિદુસ્ત નમા મોક્ષામાં આપ્યા છે. આ ઉપરથી આપણે ધીરજનો તાગ કરી ન કરવો.

વેળાએ. આવાં સારાં ચિદ્વેતીથી આપણા દેશનું ભવિષ્ય પાછું

ઉત્કલચળ છે એવી ખાતરી દરેક ભારતવાસીના હૃદયમાં થયા વિના નહીં રહે. આપણું કૃતચાગર પરમાત્મા ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ રાખી દેશના કષ્ટમા રાત દિાસ મર્યા રહેતું વેળાએ અને તે પ્રમાણે આપણા કામમાં આપણે એક દેશુમર થઈ નહીં ડીએ તો યોગ્ય દિસમા ઉત્તરિ અને સંપૂર્ણતા અગત્યનો સુધ્ધ આપ્યા ભારતવાસીનાં પ્રકારો.

૮૨.૧૨૮.

૪ પ્રેમાન્વેષણ.

[શબ્દરિણી.

અરે મીતાં મેલ્યા, વિમળ મનિરા પ્રેમ / શુભલુ,
કહો તારે સોને, રમણ જગના રમ્ય પડમાં;
હું તું દિગે, દિગે, સજગ નયને ભાન્ત હૃદયે,
પરતુ નેરો આ, વિધગ દરનાં કાન્ત / ન જો.

૧

રુકી એવતું રીં ક્ષપિ ઉર થતી તુંજ અરણ્ય,
બીભી જાનિ આ, યુનિત કરતું નિલ વદનું;
સદા સંજો, પ્રથમ હૃદયે સિન્ધવ નયને,
ખીંચેતી કુંજો ત્યાં, મનુજ રમતાં મણિમે એ.

૨

મયું ક્યાં છપાઈ, ચિત્તજ તુજ કીણો કંઠી ઝો,
નિહાળી સ્વાયેતી કુટિત પરના હુમ તું ખરે /
હુખી સુતી કારે હૃદય જૂમે ને તારું ખડકો,
રહા જ્યાં ત્યાં બાવી, અમરવન આજે સૂકું અદો /

૩

હવે જ ગુણેલો, દડ હોન્તું સુત સમણું.
મયું છુતી તુજી, જનજન થયું સર્વ નમણું;
હતી રીંડમાં એ, તિા બૂને મદસાગર સમી,
ઉજળ દમિએ છુલુછુલુ કરી માંગ સુખની.

૪

પ્રેમાન્વેષણ-પ્રમતી ગાથ, એ પ્રમ ને જામાન્વ રીતે સમજવામાં આવે છે અને પતિ પત્ની વચ્ચેનો પ્રેમ નહિ પણ તેના અણગા અર્થમાં સુધળા પ્રકારનો પ્રેમ સમજવા.

દરેડા બાળો એ, બાપરે સમા ઉચ્ચ પ્રતિભા,
 વિવાધ વેણીલા, અર્ધ તર્કી હરે રૂંઠ મુખના;
 વિરે છે વિરિ એ, હદા મુજને દેહ દગલી;
 પુમાવે વિચારે, કંઈ મર્ગો દલે શાંત કરતી.

(વસંતવિનય)

વાસવભાવ તજતી વિજ માલિયા,
 છેલે ચડે તદ્દજ ઉર ગુણે કરી ના,
 સસાર નાચ નાચુ તરવારીનું એ,
 તદ્દગ મુલેય વિજ તે ચક્રમું છે તુરખે.
 લે ! અધુ મંથુ પારતા નરિ અધુ બાવ,
 સર્વ લજ્જત પરદિત રતિ સમાવ.
 ક તા સખા સુહન અંધિય વિતુ સધુ,
 એ ચક્ર અર્ધ તજતી નિલ કુંજ માર.
 છે વિજ વિજ છંદને તુજ બાજુમાં હા !
 દહાર રસાન્વિતલમાં નહી એ બીજોના;
 દેવાનિ સર્વ હદય પ્રજાળે દદતો.
 રે સિય સિય અર્ધાસર બો હવે તો.
 સંભળ બાળ તુજ હરા કિરે નૂરીને,
 લે ? મોહમન હનુના નિજને જોડાને,
 રે કમલરંગી કુંજ તુજ મંથ મોળો,
 અત્ય તણું જૂઠું કયા વિકાસને લે.
 આ બૂમ ભારત સનાતન સ્થાન હાલે,
 તેને સુદાર ફોંટી થયે દેહ ચાર,
 તારી વિજ્ઞાન જૂઠું જૂઠું પુરે બધામાં,
 મદય મર્દ ઉત્તી અર્ધ તણુ જોનાં

બુકર ટી. વૉર્શિંગ્ટન.

(અંક ૭ પૃ. ૨૧૧ થી અનુસંધાન.)

(૨)

દઅમી લોકોને ઉત્તમ કરનાર બુકર ટી વૉર્શિંગ્ટનની નિશાળ ૨૫ વર્ષ ઉપર
 કેળી નિર્માણ દશામાં હતી અને હવે એ કેળી વિશાળ ભવ્ય અને કારમી સંસ્થા થઈ
 પડી છે એ નીચેના દેવાય ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે

એ શાળાના હેલ્થ વાર્ષિક રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે એની જુની જુની ક્લસો, નિદા ન તાબલનું કરવાનાં, સિફત અને વિચાર્થીએ ને રહેવાના મકાનો એ વિગેરે મળીને કુલ ૮૩ અંગ્રજા હાથ નિશાળને તામે છે. બધી મળીને ૨૩૦૦ એકર જમીન છે. એમાંની ૧૦૦૦ એકર જમીનમાં ખેડાણ થાય છે એમાં જુની જુની તરે. હના પાક એવા ઉત્તરવામાં આવે છે કે એકામાંથી વિદ્યાર્થીઓને ખાગ બનાવવાની રજા, ૧જા, કુલ, ૩૬, વેસે, સામ્રાજ અને બનાજ વિગેરે ઉત્પન્ન કરવાનું થન થાય છે. ફિઝાલ્સની ૫૫ પદ્ધતિસર આ ઉત્તમ પ્રકારી કળાવણ મળે છે, દેરાને પાળી, ફદો, ફૂલ, ઘી, માખન, મખર્ડ એ જાનું અનાજની નવી નવી રીતે. શીખવવાને માટે શેડીક જમીન હિંદાદી કાઢાડી છે. જમીનને ચેડાક ભાગ વેકાએ ઉછેરવાને માટે અને ચેડાક મરેલાં ખતકાં ઉછેરવાને માટે રોકાયે છે. આ બધામાંથી બારી રહે. લી જમીન દેરાને ચરવા માટે જુડી રાખી છે.

આ ઉપરાંત સુનારેડ રેપ્પરિસની ચરકર તરફથી મળેલી ૨૭૦૦૦ એકર જમીનનો ઉપયોગ શાળા તરફથી કરવામાં આવે છે. એથી કોમર અડસ્ટે ૨૪૦,૦૦૦ રૂપિઆ હશે. આ, નિશાળની પેન.ની જમીન અને મળીને વિગેરે થકને શાળાની મિલકત ૨૫,૫૦,૦૦૦ રૂપિઆ થા. છે. બીજા એક નિશાળને બલિસમાં મળેલી રકમ છે, જે બાજુ સારે ૪૭,૧૩,૯૨૮ રૂપિઆની છે. એ ઉમેરી શે તે શાળાની બધી મિલકત કુલ ૬૫,૦૩,૯૨૮ રૂપિઆની થાય.

૧૯૦૭ માં નિશાળના પત્ર ઉપર ૧૬૪૮ વિદ્યાર્થીઓ હતા એમાં ૧૧૧૧ છોકરાઓ, અને ૫૩૭ છોકરીઓ હતી. ૩ અઃકેકાથી, ૧ કુનેકાથી, એક બ્રીટીશ હોંડુમા સથી, ૩ નીકારાગુવાથી, ૩ સેન્ટ એ દાના ટાપુઓમાંથી, ૧ જાપાનથી, ૨ એકાદાથી, ૨ ત્રીનીદાદથી, ૨ બ્રીટીશગીનીમાંથી, અને ૭૬ વેન્ટર-ડીસમાંથી, એમ જુરે જુદે દેશા. જુડી અજાણ્ય વિદ્યાર્થીઓ સાં ગયા વર્ષમાં આવેલા હતા. સુનારેડ રેપ્પરિસના ૩૬ પ્રાન્થમાંથી અને દેશ પરદેશના ૨૧ મુખ્યમાનાં વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં હતાં. ૧૯ ૬,૦૭ માં સાં ૩૭ જાતના દુતરે શીખરવામાં આવ્યા હતા.

૧૯૦૪ માં વિદ્યાર્થીઓના હાથેજ ૬૦૦ એકર જમીન ખેડાંથી હતી. એકયો. બં. ટાકાનોજ પાક ગણીએ તે ૬૫૦૦ જુલને ઉતર્યો હતો. શાળામાં વિદ્યાર્થીઓએ ઉછે. રેલી ૧૭૧ દુલથી ગાપે હતી; અને વર્ષમાં કુલ ૧૬,૩૩૨ રતપ માખણ સાં તૈવાર થયું હતું; સાંચા વિભાગમાં ૧૨૪ વિદ્યાર્થીઓ રાસણ લેતા હતા. ત્યાં એમના ઉપયોગને સાર એક નવું ૭ " હાર્ડ પાવર " નું એન્જા ઉજુ કરવામાં આવ્યું હતું; ૧૬ એન્જનો અમડી ગવેલાં સુધાર્યાં હતાં અને આ વિભાગમાં ૧૬૩ લેટાના પતંગો બનાવવામાં આવ્યા હતા.

૬૨જા કામમાં ૨૪૦ " સુટચ " વિદ્યાર્થીઓએ તૈવાર કર્યાં હતાં અને ૫૬૩ સુટચો બનાવી હતી. આ સિવાય પ્રજાજ પાસુરચ કામ કરેલું તે જુડું. બોઓની કોથી, ખૂનો, શેપીઓ વિગેરે બનાવવાના આગમાં ૧૪૨૨ વખુઓ ગયા વર્ષમાં બનાવવામાં આવી હતી. ૧૩૦૦ સીએ ડ્રેમ બનાવવાના ખાતામાં તૈવાર થઈ હતી. ૨૫૦૫ સીએ

પ્રયોગમાં નદીઓને પ્રાંતોના વિભાગો મુજબ કરાવી નકશાના સ્થળો વાદ રખાવવામાં નથી આવી પશુ જુદા જુદા દેશો અને સુરક્ષિત ઉપરોપી જાન આપવામાં આવે છે. દેશ-પરદેશના વેપાર ઉદ્યોગ-અને જુદાં જુદાં સ્થળોએ આવેલી ઘટ્ટોની કી-જાના સુંદર વર્ણન સાંભળતાં વિદ્યાર્થીઓ તરફાન થઈ જાય છે.

વિદ્યાર્થીઓ ભલે અવલોકન કરીને કોને એવી શાળાની વિશાળ જમિમાં અને તરેહની સગવડો છે. જુદી જુદી ભાષાની વનસ્પતિ, અને નાના પ્રકારનાં પ્રાણીઓ, મિશ્ર નિત્ર તરેહની જમીન અને ટેકરા ટેકરીઓ તથા ખીણો એવું બધું ત્યાં મળે છે.

હુંમાં એ અખું સ્થળાન નજીક દાર્જિલિંગ પ્રદેશને કે પ્રયોગશાળાના જેવું લાગે છે.

ઉપર મથાળામાં પૂરીની આપેલી ગાંધે ઉપર-તોડું, સાથ અને માટી વિશે ઉપર, મનુષ્ય કેવી કેવી કરીપરી કરીશકે છે તે પ્રવક્તા જેવું લાગતું છે. આ બધું જોઈને વિદ્યાર્થીઓ વેગીસ ટેર જેવા પતિ નહીં બનતા વિદ્યાર્થીની સારેકુનીપાદરીનું પણ પેટમાં નંચાતું જાન મેળવે છે.

પેનાનાની બે નિશાનમાં એ જુને છે કે માત્ર કેમ ઉપનું સાથ છે, કેમ તૈયાર થાય છે, કેમ વેચાય છે અને કેટલે ઉપર કેમ વેદાવવામાં આવે છે. ત્યાંથી કરે કરે રત્ને કયા કયા સુવિધા ભાજી છે અને કયા કયાથી ખાજી થાય છે એ બધું જોઈને રોજમાં સમજી જાય છે આ જોતા પછી ભૂખેળમાં એને રજ પડે છે અને આ જાન અમલ ઉપર એને વહેવાર મથાળા કામ લાગે છે. પૂરીના ઝુજ, એવી મિત્ર, ખડે, ભજી ભાજી લેણી, મોડા રાત્રીએ એ બધી વાતો પડીની જાણી એને મળે છે. બરના કારણે એ ભજી ભાજી છે જે લાગે છે તેને વિચાર કરીને એને શેષી કાઢાતું પડે છે કે પૂરીના જુદા જુદા ભાગમાં વાપ અને તદા એક સરખા કેમ નથી રહેતાં અને એક રાત્રી ભાગે મોડું વહેવારનું સ્થાન થઈ પડે છે તારે બીજું મોડું જાણક કેમ રહે છે.

આ બંધાના કરતાં ઉપરોપી કામે, શાળાની ભૌતિક શાસ્ત્ર અને રસાયણ વિદ્યાની પ્રયોગશાળામાં થાય છે. આ કાળમાં જ ૧૯૧૭ નિઝાનસઅત્તા રાજને મારે રાખ્યા છે. ભાગેકલાઅની પ્રયોગશાળામાં છેલ્લામાં છેલ્લા શિષ્યોનાં હિમતી વચ્ચે મેકરવામાં આવતાં છે, અને વિદ્યાર્થીઓ એ દ્વારા પેનને હાથે જાન જેવરી શકે એવી એમાં મેકરવું છે.

બીજા એક ખંડમાં મોડું આમેદુર મિત્રો દર્ઝીરી શરૂ એવું એક વંચ રાખવામાં આવ્યું છે એનો ભૌતિક વિદ્યા, જીવન વિદ્યા અને આરોગ્ય વિદ્યા શોખવતી વખતે બધું ઉપરોપી કરવામાં આવે છે. એના સુન્દર મિત્રો જોડેને એ અપેક્ષી વિદ્યાર્થીઓ ઉપર એવો પ્રેમ ઉપજાવ થાય છે કે પછી એ પુરેપુરી શોખના વગર રહેતું ગમતું નથી.

રસાયણ શાસ્ત્ર મોડપણ વાતું વજન અને ગુણ સાથે પચકારણ કરતાં આવડે એટલે સુધીશોખવામાં આવે છે આ બધી વિદ્યાઓ શોખવામાં હાંદ દેવ છે. કોઈપણ ભાષા હેતુ વચ્ચે આ જાન આપવામાં આવતું દોષ એમ નથી.

ભૌતિક વિદ્યાનું જ્ઞાન એટલાસારૂં આપવામાં આવે છે કે એથી એતીરાડી અને બીજાં ધાર ઉદ્યોગમાં બહુ નફો થાય—ઝોકરા ઉર્કિરીઓ બનને રસાયણ વિદ્યાના મારા જ્ઞાનથી ખેતરોમાં, લુગડાં ધોવામાં અને ધરકામ તથા વેપારમાં બહુ લાભ થાય છે.

સાહિત્યનું જ્ઞાન પણ એકલું પોપટીયા જ્ઞાન ન થઈ જાય એને મારે ખાસ કાળજી રાખવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થી તરીકે એને એવી રીતે રહેણી કરણી રાખવી પડે છે કે મોટા થયે એ અધી રહે એને ફાવશે કહે છે. દરેક યીજ એવી રીતે ગોઠવાઈ છે કે વિદ્યાર્થી કાંઈપણ ધધો શીખે છે તે વખતે એને એ શીખવા મારે બહુ ખર્ચ જોને કમાઈને આપવું પડે છે. ઔદ્યોગિક ખાતાનો ઉદ્દેશ સ્ત્રી કે પુરુષ ગમે તે વિદ્યાર્થીને બરાબર કેળવવાનો છે. લાંબાં વસ્તુઓ કેમ બનાવવી એ જાગત બાપણે આપવામાં નથી આવતાં પણ એ એવી જોળે બનાવીને એની વિગતવાર બારીકીઓ એવી પડે છે. હાથે બનાવવાના ન્હાના ન્હાનાં હુન્દરો, સુતારી કામ, ખરાદીનું કામ, લવાર કામ, છાપવાનું કામ, મુદ્રાપત્ર ફેરવવાનું કામ, ઘોડાઓના સામાન બનાવવાનું કામ, ગાડીઓ સુધારવાનું કામ, રંગારી કામ, લાંબાં માંપવાનું કામ, વરાળ થંચો ગોઠવવાનું કામ, મીકેનીકલ અને મિજળીક એન્જીનીયરિંગનું કામ, ધાતુ ગાળવાનું કામ, છુટ બનાવવાનું કામ, ઇરી બનાવવાનું કામ, સાગોળ દેવાનું કામ, ભટ્ટી કરવાનું કામ, ડીનનાં ધનરા બનાવવાનું કામ, ફરજી કામ, એતીવાડી ખાતાના કે સાદા નકશા બનાવવાનું કામ એ બધા કામ હાથેજ કરાવવાની શીખવવામાં આવે છે; અને એમાં સંપૂર્ણ પ્રવિણતા વિદ્યાર્થીએ મેળવી શકે છે. શીલ્પ, આ બધાં ખાતામાં નકામી થીજે બીજકૂચ જનવવામાં આવતી નથી, પણ જેના વેચાણથી સારા ફાવે થાય એવી લોકોને ઉપયોગી વસ્તુઓ બનાવવામાં આવે છે, આથી વિદ્યાર્થીને ધણી લાભ થાય છે. એકતો એ ખાતીથી સમજી શકે છે કે એની થીજે બનાવવામાં પોતાય છે. એના નકામો પૈસામાંથી એ પોતાની શી, લુગડાં, ચોપડીઓ ખાખખર્ચ અને રહેવાનું ભાડું ખડું કાઢાડી શકે છે અને ઘોડાક ભાગ સાળાના ફંડમાં વધારી આપે છે. જે જે થીજે એ બનાવે છે અને વેચે છે એની આવક નાકતો દિસાય એને જોને રાખવો પડે છે એટલે, એથી ચોપડા લખતાં અને દિસાય કિતાબ રાખતાં પણ સાથે સાથે એને આવડી જાય છે.

આવું સારું જ્ઞાન મેળવીને જે જે વિદ્યાર્થીઓ આ શાખામાંથી પાસ થઈને જાય છે તેઓ, અથવા ઘોડું ભડીને જાય છે એમ પણ લેકેને અને દેશને બહુ ઉપયોગી નીવડે છે. તેઓ સ્વતંત્રપણે પોતાનું યજ્ઞજ્ઞન ચલાવે છે અને ધણી જાણે રોજી આપી શકે છે. એમાંથી કેટલાંકે બીજી આજ્ઞા શાખાની જતની ૧૦ નિશાળો લુદેલુદેડેડેડે કાઢાડી છે, એમાં ૪૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ તરફ દરેકવારના હુન્દર થીજે છે, અને સ્વતંત્રતા તથા આત્મગૌરવ સાચવી પોતાનું જીવન સુખમાં વ્યતિત કરી શકે એવી શક્તિ મેળવે છે. બીજા ૨૦૦ વિદ્યાર્થીઓ દેશની જુદી જુદી શાખાઓના વહેપર અને ધર કામની કેળવણીના વર્ગોમાં શિક્ષણ લીધાયા છે. અને ધણીક મૂળ રીતીઓને કેળવવા અને સુધારવાના ઉદ્દેશથી કેટલાકીકા સુધી ગયા છે અને લાંબો સમય આવી શાખાઓ કાઢાડી છે.

આટલું જતાં આ શાખાથી લોકોને જે જે લાભ થયા છે એની ખરી કોમન તાર.

વળી સુરેશ છે, એના હાનરે વિદ્યાર્થીઓ—શ્રીઓ અને પુરો—જનસમાજને બહુ ઉપયોગી અને મદદ થાય છે પણ તે પછી છે. જાતે પૈસાદાર, આમરદાર અને નીતિવાન હોવાથી એઓના ઉપર લોકો બહુ વિશ્વાસ રાખે છે. ત્યાં કેળવણીથી શ્રીઓ થઈ કન્યાશાળાઓની મદદથી મેળીઓ થઈ પડી છે. ત્યાં તેઓ કન્યાઓને નહાના નહાના ધરના ઉદ્દોગ, જામખોયા બનાવવાની રીત, દૂધ, ધી તેમજ કરવાનાં કામ અને માદાની આવજત કરતાં શીખવે છે. એમનાં શીખરેમાં બાબકા પાછાં મુઠાં યમ' છે ત્યારે પોતે શીખ્યા ઉપાગોથી પોતાનું ભરણપોષણ મેળવી શકે એટલી હોલીવારી મેળવે છે. શાવજીકામ, કોથો, ઝુલો વિગેરે બનાવવાનું કામ, રાંધવાનું, પોશાનું, સાદીઓ ગૂંથવાનું, રોપલીઓ, સાવરણીઓ બનાવવાનું અને સાથુ બનાવવાનું એવાં એવાં કામની આવકથી એમને આજરોજે સુખદાન મકાવવામાં જરાએ દરકત પડતી નથી.

ત્યાં બલેથી શ્રીઓ પર કામમાં, રાંધવામાં, રાજીતા ચાવવામાં, તંદુરસ્તીના નિયમ પાળવામાં, માદા માણસોની સારસર કરવામાં, અકરમાત વખતે દાકતરી મદદ આપવામાં વિગેરેમાં એવી હાથીવાર નીચડે છે કે પરણ્યા પછી પર મકાવવાની એમની આવડતનાં બધુ વખાણ થાય છે. તેઓએકલાં સારી રીતે ઉછેરી મરે છે અને કાંઈ મુઠે થેર પરસંભાળ સાર રહેતો એમને બહુ મ્હોટા થયાર મળે છે. પોતાનાં પર બહુ શોભાપમાન બનાવે છે. કુલ, લેખીઓથી શબ્દમારે છે અને બગીચામાં ફળદળાદિ તથા સાકમાણ બનાવીને પરને ઉપજા કરી આપે છે.

છોકરીઓ શાળાના ઔદ્યોગિક ખાતેમાં કે ધરકામની કેળવણી આપનારા ખાતામાં શિક્ષણ લેવી વખતે જાત મેદુનતથી સરીને કીક કરી શકે છે છતાં એમને પદ્ધતિ સરતી સરીરશાસ્ત્રને અનુસરતી સરીવનાં બધાં અવયવ પ્રજ્ઞ યા એવી કસરત આપવામાં આવે છે. બધા છોકરાઓને કસરત કરતી વખતે એક તરફનો સરખો ફેસ પહેરવે પડે છે અને પૂર્ણ રીતે કેળવણીથી કસરતમારત એમને ભરકરી કસાવત શીખવે છે. છોકરા છોકરીઓ જન્મેને મારે એમને કાંઈ મારવા આવે તો પોતાનો બચાવ કરી શકે, દરેક કામ સાધાથી અને ચપળતાથી છોટજાય થઈ શકે, સરીરનો બધો આનંદ ઉપજાવે એવો અને હીલવાજ સુંદર બનાવી શકે એ ઉદ્દેશ કસરત કરાવતી વખતે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવે છે.

હાનરે શ્રી પુરોને આ રીતે જુલ ૨૧ બોસોનને કેળવી નિર્વચન અને સદા-ચારથી રહેવાની રીત પાડી કસરત ઉવાળ અને પરીપર કરતાં શીખવ્યા છે. યુનાઈટેડ રેપરેન્સના જુલ જુલ બાગમાં તો એ લોકો ફેસાઈ મથા છે એટલુંજ નહિ પણ દરના મુલકાના રીંધી લોકોને પણ કેળવવા તેઓ પછે ઉરે ગયેલાં છે. એઓ ન્યાં ન્યાં મથા છે ત્યાં એમના કામની અસર બહુ ફળદાયી નીવડી છે.

મારતવર્ણના લોકોને ઉદ્ધાર કરવાની લાગણી ધરાવનારા દેશબંધનોને પાર આ ચરિત્રમાંથી પણ શીખવાનું મળે એવું છે.

(ચંપૂર્ણ.)

*૧૯૦૮ ના જુલાઈના મોર્નિંગપુર્ણના સેપ્ટેન્ડ નીદામસીંગના લેખ ઉપરથી લાપાન્ટર.

ભારતવર્ષમાં પ્રમુખીય વિદ્યાલય.

(અનુસંધાન જત અંક, ૫, ૩૪૦ થી.)

જાણવા જોઈ વાત એ છે કે સુરોપના સર્વ વિદ્યાર્થીઓ પ્રમુખના કાબુ ત-... સરકારથી સ્વતંત્ર છે. પણ અત્રેના વિદ્યાર્થીઓ આ નવીન કાયદાથી કેવળ સરકારી ખાતાં જોવાં થઈ ગયા છે અને તેથી પ્રત્યેક લાભ એવાય એ વાત શંકિત લાગે છે. દેશને અનુકૂળ થાય ને દેશીયોને સ્નાત્યથી બનાવે તથા દેશની સેવા કરવાની સ્વાભાવિક ઇચ્છા તેમના મનમાં ઉત્પન્ન કરે એવા ધોરણ ઉપર પ્રત્યેક (દેશીયોના) સ્વતંત્ર કાબુ નીચે ચાલના વિદ્યાર્થીની હાલ જરૂર છે. બંગાલની બંધુઓ આ વાત સારી રીતે સમજ્યા છે અને તેવી કેળવણી આપ્યે તેવાં વ્યવહાર પગલાં ભરવાનો તેમણે શુભ આરંભ કર્યો છે. આયણા વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષક (Lecturers) તેમજ અધ્યાપક (Teachers) હોવાં જોઈએ. એક વર્ષ ઉપરાંતથી બંગ બંધુઓએ એવું વિદ્યાર્થી સ્થાપવાની હીલ-ચાલ હાથ ધરી, તથા તેને સાદું તથા વ્યવહાર રૂપ આપી, તેની યોજના નીચે મુજબ કરી છે. “ પ્રથમ તો બંગાલીઓએ “ બંગાળના સુશિક્ષિત-વિદ્વાન્ અને “ પ્રમુખના અમલદારોની બનેલી “ બેંગાળ કાઉન્સિલ ઓફ એજ્યુકેશન ” નામની સભા સ્થાપી છે અને તેને ૧૮૬૦ ના ૨૧ મા અકટ પ્રમાણે નેતૃત્વ છે. પ્રમુખીય ધોરણ ઉપર તથા પ્રમુખના સ્વતંત્ર કાબુ તથા સાહિત્યની, શાસ્ત્રીય વિષયોની, કળાકૌશલ્યની, તથા ધર્મના કેળવણી આપવાનો તથા તેને ઉત્તેજન આપવાનો એ સભાનો મુખ્ય હેતુ છે. પ્રાથમિક (Primary)-માધ્યમિક (Secondary) તથા ઉચ્ચ કેળવણી હાલ જે ધોરણો ઉપર આપવામાં આવે છે તેનાથી વિરૂદ્ધ રીતે કેળવણી આપવાનો આ સભાનો હેતુ નથી પણ તેનાથી નિરાળા રહી ઉક્ત ધોરણ ઉપર આ વિદ્યાર્થી કેળવણી આપશે. આ વિ-વલય સ્વદેશનું જ્ઞાન, તેનું સાહિત્ય તેના ઇતિહાસ અને તેના તત્ત્વજ્ઞાનના શિક્ષણ ઉપર ખાસ લક્ષ્ય આપશે અને તે સાથે પૂર્વના દેશના વતનીઓના જીવનના અને વિચારના ઉત્તમ તત્ત્વોના અભ્યાસ ઉપર તથા પાશ્ચાત્ય લેકોના જીવનના જે ઉત્તમ અને આ-પણ વ્યવહારને અનુકૂળ દરે એવાં તત્ત્વોના અભ્યાસ ઉપર પુરતું ધ્યાન આપશે તથા તે સાથે અભ્યાસક્રમના મનમાં સ્પર્ધા માટે શુદ્ધ પ્રેમ-ભક્તિ તથા તેની સેવા બલવવાની તીવ્ર ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય એવા શિક્ષણનો અભ્યાસક્રમમાં ખાસ સમાવેશ કરશે. ઉક્ત સભાએ દસલાખ રૂપિયાની તથા મોટી બક્ષિસે મેળવી છે જેની વાર્ષિક આવક રૂ. ૩૬૫૦૦ ની થાય છે અને દર માસે રૂ. ૧૨૦૦ ની આવક થાય એટલી બીજી મા-સિક મદદો મેળવી છે. આ ફંડ સભાને ચોતાનું કામ ચર કરવાને પુરતું છે અને અગ્રે અંતઃકરણ પૂર્વક ઇંગ્લીએ છીએ કે તેમના આ શુભ પ્રયાનનું ફલ તેમને સત્વર પ્રાપ્ત થાયો અને તેમાં આરતાં વિધો દર થાયો. ઉક્ત સભાએ અભ્યાસક્રમની યોજના પણ પરી કહાડી છે અને તે યોજના પ્રમાણે પ્રાથમિક-માધ્યમિક તથા ઉચ્ચ કેળવણી આપ-વા “ બેંગાળ નેશનલ કાલેજ અને સ્કૂલ ” એ નામથી કલકત્તામાં નિયાળ તથા કાલેજ સ્થાપવાની ગોઠવણ કરી છે, આવા અપૂર્વ વિદ્યાર્થીની યોજનાની મુખ્ય ખુબી.

એ તથા બહુવાર્ણીય બાંહેધારી, સંવિત્ત અવલોકન હવે અમે કરીશું. પ્રથમ તો આ યોજનામાં સારીરિક અને નૈતિક કેળવણી માટે તેમજ મતમતાંતરને નિરાશા રાખી, કેવળ સાર્વજનિક ધાર્મિક કેળવણી આપવા માટે જોઈએ રાખેલી છે.

એ તો જમનાદેવ વાત છે કે દેશને લગતી, રાષ્ટ્રનીય વિષયોને લગતી, ધંધાશીતે લગતી અને કુબકોચકલને લગતી કેળવણી હાથ ધરેછે આપ દ્વારા સ્પષ્ટ છે આશ્ચર્યિક સાધારણમાં તથા કેલેન્ડેરમાં તમામ વિષયો ઇંગ્રેજીમાં શિખવાય છે. ખી. એ. માં પણ યથેચ્છા અગર વડીલની પરીક્ષામાં જસર યથેચ્છા વિદ્યાન ગણના દેશીયો પોતાની ભાવામાં તે તે વિષયો ભાગ્યેજ સમજતી રાશે, સભામાં શ્રીમંતે તેમણે કહ્યું એણે હોય છે. અમુક વિષયો શિખવાને ઇંગ્રેજી બહુવું જ પડે છે. માટે તે ગુરુશી દ્વારા કરવાતા હિસાબ. યી તથા પરબાણાં શિખવામાં ફેક્ટ સુમાવાતા વખતને ભવાવગતી જામ. ધારણીથી આ સભાએ તેની નિરાશામાં તમ મ ચિત્રણ સભાના (Vernacular) દ્વારા આપવાનો નિયમ કર્યો છે.

(અપૂર્ણ.)

આપણી અવદશા !

ખોરાક વજન અને રહેવાનું સ્થળ એ પ્રત્યેક મનુષ્યને જાતે જ લેવો પડે છે. આપણે જો, ખોરાક એ સધળા માણસો માટે જીવનઆધાર છે અને તેથી પશુક દેશોમાં જેતીવાડી એ મુખ્ય ધર્મ ગણાય છે અને વેપાર શોજમાર એ સધળાં એથી ઉતરતી પકિતના સાધનો છે. અસહનના અનાર્થે પોતાના આકાર પૂરું કંઈ પણ પ્રેમવત્તા, તેઓ અગાન, રિયર રહેલાં વિનતા અને નમ્ર અવસ્થામાં હતા, માત્ર તેઓને ખાતા પીવાનું જાન હતું અને તેથી તેવીજ સ્થિતિમાં અમુક વર્ષો લગી રહ્યા તે પછીની સુધરેલી પ્રજા પોતાને મન ગમતો અમુક ધર્મ પસંદ કરતી અને ધર્મ પ્રમાણે વસ્ત્રકર, સુધારે છઠ્ઠાં પક્ષાદિ વસ્ત્રો પહેરવા આપણે જોઈએ છીએ, અને અસહનના અનાર્થે કરતાં આજે મહેનત વડે સંપાદન કરતાં વિશેષ મુખ્ય રૂપ સાધનો લોહાદીએ છીએ. વેદ લિપિ જણાય છે કે અસહનના અનાર્થે મુખ્યત્વે કરીને જેતી કરતા અને દેર રાખતા તેમજ હુન્નરનું સાધારણ જાન તેમને હતું. કે. બી. સન લખે છે કે તેઓ મારીના જોળ વાસણ વાપરતા, લોહાનાં હાથીઆરથી લગતા, ત્રાંચા સોનાનાં ધરણાં પહેરતા અને અસહનના પછાદિન લોહાની પંદે લગાવતાં રથમાં બેસી લગતા, સિંહા રિવારમાં, પશુ કુચળ હતા અને શીક અને શેમન લોકોની પંદે તેઓ મુક્તિપૂજક હતા.

હિંદુસ્થાન આખરે જમનામાં વેપાર અને ઉલ્લેખથી જન્મ્યું હતું અને પશુક દેશો જોઈતા માત્ર મારે હિંદુસ્થાન ઉપર આધાર રાખતા તે એટલે સુધી કે રોમ, ગ્રીસ અને એશિયા મૈનરન. કાંતાનાં ભરકસો નગરી આપોને માત્ર લઈ જતાં. હિંદુસ્થાનની કેટલીક કારીગરી લાંબા વખતથી અદ્યપિ પર્વત વખતુલ્ય છે કાંતાનું મધ્યમ અસહનથી તેની કુમાર અને ઉત્તમ વસ્ત્રા મારે વધુજી છે. તેના તાર એટલા તો પાતાળા હોય છે કે

જમીન ઉપર ઝાડળ હોય એટલી વહેલી અવારમાં તે કાંતવામાં આવતા, કારણ કે, સૂર્યના ક્રમર પણ પ્રકાશથી તંતુઓ તરીકે જાય. એક જાતનું મલમલ એવું બનતું કે તેને જો પાણીમાં મુકવામાં આવે તો તે જાણે અદૃશ્ય થઈ ગયું હોય એમ લાગતું. આ જાતના મલમલને અંગ્રેજ ભેરો, *flowing water* 'વહેતું પાણી' એવી પ્રશંસા કરતા, અને એક બીજી જાતનું મલમલ બનતું તેને " *water air* " એટલે વહેલો વા કહેતા. કારમીરની સામે હાલમાં હજુ સુધી વખણાય છે. નામદાર પ્રીન્સ જોવ વેલ્સ દિંદુરયાનની મુલાકાતે પધાર્યા તે વખતે અર્ધજી કરેલી ભેરો લંડનમાં પ્રદર્શનમાં મુકવામાં આવી હતી તે વસ્તુઓની ઉત્તમ કારીગરીથી ત્યાંની યુરોપી પ્રજા છક પાગી ગઈ હતી.

પાછલા સૈકાથી દિંદુરયાનની ઉત્તમ કારીગરી પણ પડી ગઈ. પ્રકાશમાં અસહ્યતા જેવું ઉત્તમ મલમલ હવે બનતું નથી. દીકરીની માલીએ જ્યારે મુસલમાન પાદશાહો રાજ્ય કરતા ત્યારે ઝાડના મલમલને તેમ ઇતર કારીગરીને ચારી રીતે ઉત્તેજન મળતું, પરંતુ તે વખતના રાજા રજવાડા જ્યાં અને તે વખતની કારીગરી પણ દિવસે દિવસે ઝાંખી પડી ગઈ. તે પછીના દિંદુ રાજાઓ અને નવાજ સાહેબો પણ ખર્ચે મોના યોતીના અગ્રંદાર પહેરવાથીજ માત્ર આનંદ પામતા અને કાંઈકાં અને ભજકા પાછળ અસંખ્ય રૂબ અર્ચતા, અંગ્રેજ રાજકીઓ ધણુંખર સાદા પોશાક પહેરે છે અને પ્રજાનો પૈસો અમલનાં સાર્વજનિક ઉપયોગને મારે ખર્ચે છે, તેથી ત્યાં સોના રૂપાના ઘાટ ઘડનાર કારીગરોનો ભાવ ગઈ નહિ જેવો પુજાય છે. દિંદુરયાનમાંથી પણ લાંબા વખતથી પુષ્કળ કાપડ પરદેશ ખાતે જતું અને આ કાપડ પહેવવહેલુ કાલીકંટ ખંદેરથી મોકલવામાં આવેલું તેથી વિશ્વાસતમા કેસીધા વિગેરે નામથી પુષ્કળ વપરાતું અને પૃથ્વી ઉપરના બીજા સ્થળો દેશો સાથે હરીફાઈ કરી શકતું. ૧૭૮૫ માં એન્ટમન્ડ કાર્ટરાઈટ નામના અંગ્રેજે વરાળ પંત્રની મદદથી કાપડ વણી સકાય એમ શોધી કાઢ્યું. આ પંત્રની મદદથી બાર માણસો સાળાથી એટલું કાપડ વણી શકે તેટલું એક દિવસમાં તેણે માગ્ય છે. આ પ્રમાણે જ્યારથી સ્થળો અને શોખિતો માલ બનવા લાગ્યો ત્યારથી દિંદુરયાન તેઓની હરીફાઈ કરવાને અસક્ત થઈ પડ્યું છે, અને માવમતા બનાવવાનું આપણા હાથમાંથી યુરોપના લોકોના હાથમાં ગયું છે, અને એમ ચલાવી હાલમાં આપણી દુર્દશા થવાના કારણે ૨૫ કેટલાએક દેખાવો અને બનાવો નજરે પડે છે અને કેટલા એક મનતા આવે છે.

આ પ્રકારે દિંદુરયાનની પડતી દશાનાં બીજાં પણ કેટલાએક કારણો છે. અસહ્યતા કારીગરો પોતાના ધંધાની ખીવરણી કરવાને ચાલ કરતા નહીં અને પોતાના બાપ-હાથઓના સાધનોને વળગી રહેતા.

બીજું કારણ-વેર્ધર્મનું ઉદ્બોધન અને તેના ચોગે બેપજેલી અવિધા, રનાર્થજીદિ અને કુચંચ જેથી ક્ષત્રી વર્ગની એક પ્રકારની પતોતી એકી.

ત્રીજું-ધર્મદેશી વેર્ધર્મોનો અમલ કે જેમણે જગતજગતીથી ધર્મજનમ પ્રાણ અને પૈસા ટકાવે આંત આપણે.

ચોથું-જાળનગ; ખાસતોને નાનપણમાં પરણી દેવાનો રીવાજ અસહ્યતા ચાલ્યો આવે છે. ડાહ્યા અને વિચારવંત મનુષ્યો તેથી નીપજતા ગેરસાધક સમજે છે છતાં

ચારવાર તેમ કર્યા જાય છે. બાળપણ કે જે વિદ્યાભ્યાસ કરવાનો સમય છે તે વખતમાં અજ્ઞાન બાળકોને લગ્ન રૂપ ધુસરીથી સંસારબંધનમાં ખેંચાતું પડે છે. હાલનો જમાનો એટલો તો બારીક છે કે કંઈ પણ ઉત્તરિ રૂપ વિદ્યાકળા સંપાદન કર્યા સિવાય સંસાર વેવાર ચલાવવામાં અખડાઈ જતું પડે છે અને આખી જીંદગી પર્યંત નિર્ધન અવસ્થામાં રહેવું પડે છે.

પાંચમું-નકામો ખર્ચ; લગ્નમાં અને ખીજા કેટલાક તહેવારમાં ધુબળ પૈસો ખર્ચ નાખવામાં આવે છે. લોકોની મિથ્યા પ્રથંસાની ખાતર કેટલાક વર્ગોની એકઠી કરેલી કમાણી પોડાક દિવસમાં પાણીની માફક ખર્ચો નાખવી અને લાખો રૂપિયાના દારૂખાનામાં દેવતા મુકવા અને પરદેશીઓને ન્યાય કરવા એનાથી ખીજા મૂર્ખાઈ શી ? ઉડાકે ખર્ચ અને મિથ્યા જનપ્રથંસા બંનેની રાખ જેવાં છે. અનાજ ઉત્પન્ન કરવાને બીવાનો અમુક જ્યો હોયો જોઈએ તે પ્રમાણે પૈસા પેદા કરવા માટે અમુક દ્રવ્યની પણ જરૂર છે. મામાપ પોતાના ઓકરાના લગ્નની પાછળ જેટલો પૈસો ખર્ચે તેટલો તેમના વિદ્યાભ્યાસમાં ખર્ચે તો ભવિષ્યમાં તેમનું ઉત્તમ શ્રે. થાય, આતો પૈસો ફેંકી દેવામાં આવે છે અને સામાન્ય લાભ પણ ગુમાવે છે.

છઠું-કરજ; મરીમ મજૂરોની મહેનતથી અને કરકસરથી એકઠી કરેલી બધી કમાણી દેવામાં જાય એ પણ દીવગીર યથા જેવું છે. હિંદુસ્તાનની ધણી ખરી પ્રજા આ દશાને આધીન છે. તેઓ માત્ર ખેતીના આધારથી કંઈક જીવે છે, તેઓના પાક લેણુ દારો ધણી એકઠી કીમતમાં લઈ જાય છે અને પ્રત્યેક વર્ષે કરજનો બોળે વખતો જાય છે. ધણીક રાજ્યો અને સંસ્થાને તેનું વધી જવાથી પરહસત કે સરકાર હસત, થયાં છે અને હજુ કેટલાક તાલુકદારી ગામો જમીમાં છે. સાધારણ કરજદારો હાલના વખતમાં મહેનત મજૂરી કરી લેણુદારનું તેનું પતાવવા ફક્ત પોતાની જાતે યુક્ત છે, નહીં તો તેનું સ્વધનું માલખાપણું લેણુદારને સ્વાધીન છે. લગ્ન અને બોજનવરામાં ખર્ચ વધુ થાય છે મારે તે ખર્ચ અને તેટલો કરકસરથી કરવો અને દેવાના બોજથી બનતા પ્રયાસે યુક્ત રહેવું.

સાતમું-પરદેશ ગમન માટે જ્ઞાતિવંધન, મુરોપી પ્રજા, જોરૂંલિયા, આફ્રિકા, અને-રિકા, એમ પરદેશમાં ફરવાથી અનેક પ્રકારની વિધાકળા અને અખૂટ દ્રવ્ય જોડારથી જગ જાહેર થઈ. આપણે મારે જ્ઞાતી વંધનનો મજબુત કોટ હોવાથી આર્થસ્થાનથી પછે દૂર જઈ શકતા નથી; વળી કેટલાક તો પોતાના ઈલાકાની સરહદ પણ ઊડી જતા નથી અને તેથી કેટલેક રથજો વસ્તીના પ્રમાણમાં ફેરફાર રહેલો છે, જેમ કે બંગાળા અને અયોધ્યામાં દરેક રકબેર માછને આશરે ચારસે માણસની વસ્તી છે અને આસામમાં માત્ર ઈશિતેર માણસની વસ્તી છે, અને બિહાર ખરમાં માત્ર એકત્રીસ માણસ દરેક રકબેર માઈલ વસે છે.

આઠમું-હરામખાઉને ઉત્તેજન, કામ કરાવે અજ્ઞાત અને અનાથ ઉપર દયા રાખવી, અને તેમનું રક્ષણ કરવું એ શુભિચાર છે પણ હરામનું ખાઈ મરીદે સુનાર

અને પાંડા જેવું સરીર વધારનારને કંઈ પણ આપણું એ વિશેષ અનીતિ રૂપ છે. આપણા આર્થબાધનો વિશેષ દયાવાન હોવાથી હિંદુસ્થાનમાં બીજા માગી ખાનારની વસ્તી વિશેષ વધતી જાય છે. આથી અનર્થ થયું થાય છે. આ લોકો ગામેગામ રખડી આવે છે અને બીજા માગી ખાઈ જીવવું એ તેમનો એક જાતનો ધર્મ થનારો છે. આથી હિંદુસ્થાનની ધણી જમીન પડીઆણુ રહે છે અને આ બીજારીઓ શ્રીમંતોને બોલારૂપ છે અને હુકુમતના કારણરૂપ છે. ને આ રખડતા બીજારીઓને ઉલોમે લગાડવામાં આવે તો ઉલોમની કમાણીમાં અચાવ થાય અને હિંદુસ્થાનની યોગ્ય વધે.

નવમું--ઉદ્યોગ સંબંધે ભુક્ત ભરેલા વિચારો દરતકગા આપણે ધિઃકારીએ છીએ. કીર્તિલોભ સંબંધે એપરદન કહે છે કે કલમની કસોટી એ સાચી શ્રેષ્ઠ આનંદજનન છે અને સરકારની નોકરી કરતી એમાં સમગ્ર જનમંડળનું હિત સમાયેલું છે અને તેઓની સંખ્યા વેગે છે તે કરતાં વિશેષ નહીં હોવી જોઈએ, અનાજ વજા અને રહેવાનું રક્ષણ એ પ્રતિદિન જાય થનારું છે. પ્રત્યેક માત્ર કલમની કસોટીથી જનવાન થતી નથી. કારી-ખરી ખેતીયાડી અને વેપાર તરફ પુરતું ધ્યાન આપવાથી જ એ વિસ્તારત અગાધી ભોગવે છે. હિંદુસ્થાનની સુધરેલી પ્રત્યેક વિસ્તારતની આગાહ પામેલી પ્રભુને ભુક્તો જાય એ પણ હિંદુસ્થાનની જનમંડળની રીતિ યા કારણથી દયાવશી છે તે નહિ જડવાનું કારણ છે. આ ઉપરાંત હિંદુસ્થાનની ગરીબાઈના કારણે કેટલાક અવેગ સંસારિક રીત રીતઓ ને સીધે છે અને કેટલાક સામાન્ય છે. દરેક રથને ઉદ્યોગી હરત પૈસાદાર બનાવે છે, અને બીજાથી શાસ્ત્રી સીધરું પહેરે છે. છાત્રો અને અસહારી જાત ગરીબ દશામાં આવે છે એમ દરેક હુકુમતી તેની ચોક્કસ ખરાબી છે.

દેશની આબાદી મારે હવે તો નીતિથી અને ધર્મથી ઉદ્યોગ કરવો અને નુકસાનકારક રીતરીવાજોથી દુર રહેવું એ મુલતમ રહેતો છે. પરદેશી માલ નહિ લેતાં પરદેશી ચંદ્રો અને સાંચાકામનો લાભ લેઈ હજારો સ્વદેશીઓને રોજી આપવી. વગાળથી ચાલતી કેટલીક કાપડની મીથો નીજગર પામી છે એ હિંદના સહમાગની વાત છે, પણ જ્યાં સુધી સરદેશી માલને ઉત્તેજન મળે નહિ ત્યાં સુધી આ મીથોનું કામ ધમખોઠારે ચાલે નહિ. લગભગ જમીનના ચહેસુજ જેટલું અઠાર કોટ રૂપી-આની કીમતનું કાપડ હિંદુસ્થાન ખાતે આવે છે. આટલી કીમતનું કાપડ સ્વદેશમાંજ વપરાય તો કેટલો બધો ફાયદો થાય ! ! વળી હિંદુસ્થાનમાં કામ અને મારીનાં વાસણો અને લોકાનાં દથીઆઓ જનવવાનાં કારખાનાં નીકળે તો એકંદરે થણોજ લાભ થાય.

રશિયન જાદગાહ પીટર થી મેટ વિસ્તારત મથે ત્યારે એક સાધારણ સુધાર હુકાર અને મોરડાં ખનાવનાર તરફ કામ કરવો અને સ્વદેશી પ્રભુને પેનાની જાતનો ઉત્તમ દાખલો આપી ચીંચવો. પણ સ્વદેશીઓનો વિસ્તારત જાય છે, અને સીરીસ સર્વોચ્ચની પરીક્ષા પચાર કરે છે અજર તો બેરિસ્ટર થઈ આવે છે. એ પણ એક સારી વાત છે, છતાં વિસ્તારતના સાચા કામનું સારી રીતે જાન પહોંચતા હોય તો એથી હિંદુસ્થાનને અત્યંત લાભ થાય ખરો. આગાહ અને હુદિમાન પુરો દરેક અનસના ખાતાથી સર-સાધથી મહિતમાર અને છે.

આપણા દેશના કારીગરો એટલા બધા મરી ગયા છે કે તેઓ વિવાહી સાંચા ખરીદ કરવાને તદ્દન અશક્ત છે. વિવાહનમાં પૈસાનાર મુહરો કારખાનામાં લાખો રૂપીયા ખર્ચે છે અને હજારો મનુષ્યોને રોજી આપે છે. આ પ્રમાણે ભોજ ભાનથી ઉત્તમ કારીગરો સ્વચ્ચ છે અને લાભકારક બદલો વધે છે.

સીસોનના સરમટુકુમાર સ્વામીએ વિવાહનમાં મોટીઅંશ સાયન્સ કોન્સેપ્ટ વખતે એવી ઉમેદ દર્શાવી હતી કે મારા સરેશનો એક હિંદુ ખત્રાસી એક હિંદી ક્ષાત્રના અધિકાર નીચે કલકત્તા અગર મુંબઈમાં મારા સરેશીભાઈઓએ બનાવેલી એક રી-મર ન્યુથોઈ અગર લંડનના ખાસમાં લંડન કૌર, એવો સમય ક્યારે આવશે એ આવી ઉમેદ પાર પાડી હોય તો સરેશીભાઈઓ વંચાર અને કારીગરી પ્રતિ પુરતુ લશ્ક આપો! તમારુ ! ! !

ભોજ અને મૃગયા.

શ્રેષ્ઠગાયાર્થ નામે એક પ્રસિદ્ધ જૈન પદિત ઘડિ ગયા છે.

સંવત ૧૩૬૧ માં એમણે પ્રવચ્ચચિન્તામણિ નામનું એક પુસ્તક વખેલું છે. તેમાં વિક્રમ, મોજ, સિદ્ધરાજ, અને કુમારપાલ વગેરે સરુપ કવિતાના ઉભાપક, રાજાઓને આશ્રિત અનેક કવિઓનું બહુ મનોહર વર્ણન છે. એ સિવાય, એ પુસ્તક કવિતાસની દ્રષ્ટિએ પણ બહુ મહત્ત વાળું છે. પણ અગ્ર પ્રાચીન સંસ્કૃત-કવિઓના સમયના નિરૂપણમાં એનાથી સદાયતા મળે છે. શ્રીમાન શ્રેષ્ઠગાયાર્થે એ પુસ્તક લખીને સંસ્કૃત-સાહિત્ય તથા સંસ્કૃત-કવિતા-રસિક ઉપર બહુ ઉપકાર કર્યો છે. તે પ્રવચ્ચચિન્તામણિ વાચવાને અને તેની મનોહરતાની સાથે સાથે પોતાનું ઐતિહાસિક જ્ઞાન વધારવાને, ઉચ્ચોદ્ધવતા સંસ્કૃત પાઠકોને વિનંતિ છે.

ઉપર કહેલા પુસ્તકમાથી, મહારાજ મોજ અને કવિ ધનપાલના મનોરમ અને શિક્ષામદ પ્રવચ્ચનું વર્ણન નીચે આપેલું છે. પ્રથમના રાજાએ કેટલા સંસ્કૃત, અને પદિત લોકો કેટલા સ્વચ્ચતા તથા ભવરહિત હતા, અને એમનામાં કેવું આત્મિક વ્યવહાર, તે વાચકવૃન્દના ધ્યાનમાં આવશે.

એકવાર રાજા મોજ શિકાર કરવાને ગયા હતા, તે ધનપાલે કવિ એમની સાથે હતા. રાજાએ કવિથી અને ચક્રે તરફ જાણ તાકીને કહ્યું—

“કિં કારણં તુ ધનપાલ મૃગાપદેતે,

વ્યોમોત્પત્તન્તિ વિલિખન્તિ મુર્ચ વરાહાઃ ?”

હે ધનપાલ, તું કારણ છે કે હરિણો તે આમણ તરફ દૂડે છે, અને ચક્રો જમીન ખેદે છે ?

કવિએ ઉત્તરમાં કહ્યું કે—

“દેવ ત્વદસ્તચકિતાઃ શ્રયિ તુંસ્વજાતિ—

મેકે મૃગાહકૃમૃગમાદિવૃત્તદમન્યે”-॥

હે રાજન, આપના શત્રુથી ડરતો, પોતાની જાતિનો આશ્રય લેવાને હરિયુ તો મૃગાંક એટલે ચંદ્રના મૃગની તરફ હિપર જવાની કોલિશ કરે છે, અને સુવર જમીન ખોદીને પાતાલમાં પોતાના પૂર્વજ આદિવસાહની ઘરેણે જવાનો વાત કરી રહ્યા છે. સર્વ પ્રાણી દુઃખમાં પોતાનાજ માણસની સહાયતા ખેંચે છે.

પણ એટલામાં રાજાએ જાણુ વડે એક મુત્રને વીધી નાખ્યું, અને એનું વર્જન કરવાને સાર કવિની તરફ એધું. હરિયુની આત્મ દશા એછેને કવિનું કોમળ હૃદય પીંગળા ગયું. તે આવેશમાં આવી બોલી ઉઠ્યો—

“ રસાતલં યાતુ તયાત્ર વૈશ્વં,
કુનીતિરેવા શરણો હ્રદોપવાન ।
નિહન્યતે ચદ્ ચલિતાપિ દુર્મલો,
હહા મહાકપ્તમરાજકં જગત્ ॥ ”

આપની વીરતા રસાતલમાં જવ; જે નિર્ભીક અને શરણાગત નિર્જીવ પ્રાણીને જવ વાનુ થઈને મારી નાંખવામાં આવે, તે કુનીતિ છે. અરેરે ! જાહુ દુઃખની વાત છે ! શું, સંસારમાં કોઈ રાત્ર નથી, કે જે આ અન્યાયને રોકે !

આથી કુહ થઈ રાત્રએ કનું કે, એ, આ શું બોલે છે ? કવિએ ઉત્તર દીધો કે—

“ વૈરિણાપિ હિ મુચ્યન્તે પ્રાણાન્તે ત્વળમજ્જનાત્ ।
તુર્ણાહારાઃ મદૈવંતે હન્યન્તે પશવઃ કથમ્ ॥ ”

મૃત્યુસંકટ સમયે મુખમાં તૂણ લેણથી, યમુ પણ મારતો નથી. સારે સર્વેશ તૂણ ખાનારા આ નિરપરાધ પશુઓને કેમ મારવામાં આવે છે ?

આ અપૂર્વ પુકિત સાંભળી, રાજાના હૃદયમાં અદ્ભુત પ્રકારની દ્રવની ક્રાંતિઓ ધર્ષ આવી, અને એમણે એ સમયથી મરણ પરંતુ લિહારનું બચ્ચન મૂકી દેવાને સંકલ્પ કર્યો.

એ પછી જ્યારે તેઓ નગર તરફ પાછા આવતા હતા, તે સમયે એક રથએ પદા મંડપ બેઠામાં આગ્યો. ત્યાં વૃષ સાથે બલિદાનનાં બકરાંઓને બાંધેલાં હતાં, તેમાંનાં કેટલાંક બેબે કરતાં હતાં તેમની દીનવાણી સાંભળીને રાજાએ કવિને પૂછ્યું કે આ પશુઓ શું બોલે છે ? ધનપાલે કહ્યું, ખાન રૂઠેને સાંભળો.

“ નાહં સ્વર્ગફલોપભોગતૃપિતો નાખ્યર્થિકસ્ત્વંમયા,
સન્તુષ્ટસ્ત્વળમશ્ણેન સતતં સાચો ન ચુન્તં ત્વયા ।
સ્વર્ગં યાન્તિ યદિ ત્વયાદિનિહતા યથે ધ્રુવં પ્રાણિનો,
યત્ કિં ન કતોપિ માતૃપિતૃભિઃ પુત્રે સ્તયા માન્ધર્ષે ॥ ”

બકરા કહે છે કે—હે મહા વાલિક, મને સ્વર્ગનું સુખ ભોગવવાની ઈચ્છા નથી, હું સ્વર્ગમાં જ્યાં આહતો નથી, ત્યાં મને મોક્ષવાને મેં વિનિર્ન નથી કરી, હું દગેશાં તૂણનું મહાજી કરીને પ્રસન્ન રહું છું. સ્વર્ગના સુખાદસનાં મને ઈચ્છા નથી તો તમે મને જમ-સાધ્યો ત્યાં મોક્ષવા કેમ માહો છો. ? કહેવું પડે છે, મારે માર કરવું, જે ખરેખર તમારા

હાથથી યજ્ઞમાં મરેલાં પ્રાણી સ્વર્ગમાં જાય છે, તો એક કામ ન કરો ! તમારા પિતા પુત્ર અને ભાઈઓને મારી સ્વર્ગમાં મોકલી દેતી ! શું તેઓ સ્વર્ગે જાય, તે નથી ચાહતા ! શું તેઓ નરકે જાય, એમ ચાહે છે !

રાત્રીએ ફરીને પૂછ્યું કે આ શું ? કવિરાજે કહ્યું કે,

“ યૂપં કૃત્વા પશુન્ દૃત્વા દૃત્વા દાધિરકર્દમમ્ ॥

યદ્યેયં ગમ્યતે સ્વર્ગે નરકો કેન ગમ્યતે ॥ ”

યૂપ બનાવી, એની સાથે જાહેલાં પશુઓના રક્તની નીક વહેડાવી, જો સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થતી હોય, તો નરકમાં જવાને બીજું શું સાધન હશે ? પણ

“ સત્યં યૂપં તપો હાગ્નિઃ કર્માણિ સમિધો મમ ।

અર્હિસામાહુર્તિં દયાદેવં યજ્ઞઃ સતાં મતઃ ॥ ”

સત્યનો યૂપ, તપનો અગ્નિ, અને કર્મોની સમિધા બનાવી, એમાં અહિંસાની આ-હુતી આપવી, એ યજ્ઞ સત્યરૂપોને અભિમત છે.

આ વર્ણન અહિં સમાપ્ત થાય છે, પણ એના સંબંધમાં એક વાત લખવા જેવી જે લાગે છે, તે એ છે કે જે સમયનું આ વર્ણન છે, તે સમયમાં સત્ય વેદવિદાનો લોપ હતો, ને તેથી અત્ર મનુષ્યો યજ્ઞમાં પાપીમાં પાપી કામ જે હિંસા, તે કરતાં અચકાતા નહીં ને તેથીજ જૈન પંડિતે જે યજ્ઞનું સ્વરૂપ ઉદ્ધતા શ્લોકથી આપ્યું છે તે યથાર્થ છે, કારણ પ્રાચીન ઋષિમુનિઓએ કદાપિ કદાપિ યજ્ઞમાં કદાપિ નિમિત્તે હિંસાની રત્ન આપી નથી. હાલમાં પણ મનુષ્યોમાં એવો ખ્યાલ ભર્યો ગયો છે કે પૂર્વ કાલમાં અવશ્ય યજ્ઞમાં હિંસા થતીજ પણ આ અતિજ છે. હા, નજારથી દ્રાવિડ, તેલંગાદિ બનાર્ધ લોકોનું પ્રાચલ્ય વધ્યું ને વેદપ્રચારની પ્રજાહી તરી, ત્યારથીજ વેદના સત્ય અર્થનો અભાવ થતો ગયો, ને લોકો સ્વચ્છંદી, માંસાહારી થતા ગયા; તેની સાથે વામનાશદિ નવીન પંથોના પ્રવર્તકોએ પોતાની ચિસ્તોદરની તરિસે અર્થે અનેક પ્રયોગ બનાવી હિંસા પ્રવૃત્ત કરી છે. વેદમાં તો—

(૧) પશુન્ પાહિ । યજ્ઞઃ ૧-૧; પશુઓની રક્ષા કરો;

(૨) માં માં હિંસીઃ । યજ્ઞઃ ૧૭-૪૩; માં, એટલે પશુ માત્રની હિંસા નહિ કરો;

(૩) અર્ધિ માં હિંસીઃ । યજ્ઞઃ ૧૩-૪૪; બકરાની હિંસા નહિ કરો;

(૪) માં હિંસીરેકશકં પશુમ્ । યજ્ઞઃ ૧૩-૪૮; એક ખરીતાણા પશુની હિંસા ન કરો; હિંસાદિ મૂળ અહિંસામાં અનેક વચનથી હિંસાનો નિષેધ છે, પણ હિંસાનું વિધાન કરનાર એક પણ મંત્ર છે નહિ. જે વેદ જોવાની સ્વેચ્છા મહેનત લેશે, તેને આ લખાણની પ્રતીતિ થશે.

અન્ય અંગેનાં યોગ્ય પ્રમાણ લખવાથી વિશેષ પ્રતીતિ યશે:—

જા કૃત્વા પ્રાણિનાં હિંસાં માંસમુત્પચ્ચે કચિત્ ।

— યજ્ઞઃ ૧-૪૮૧ માં સ્વર્ગસ્થિતિ માટે નિષેધ ૧-૪૮૧

પ્રાણીઓની હિંસા કર્યા વિના માંસ મળતું નથી, અને પ્રાણીઓનો વધ કરવાથી નરકે જવાપ છે, માટે માંસનો પરિણામ કરવો જોઈએ;

વળી મહાભારતના શાન્તિપર્વનો ૩૪૫ મો અધ્યાય વાંચતા લાયક છે. આ કહ્યું છે કે—

અજેન યદ્યપ્યમિતિ પ્રાહુર્દેવા દ્વિજોત્તમાદ્ ।

તત્ત્વ છાગોડપ્વજો દ્વેષો નામ્પાઃ પશુરિતિ સ્થિતિઃ ॥ ૬ ॥

એટલે અજ વડે વડ કરવો, અને તે અજને છાગ કહે છે. છાગનો અર્થ અત્ર માણસ બકરો ન સમજી લે, એટલા માટે નીચે પ્રમાણે તે સ્પષ્ટ કરે છે,—

યૌર્જયેજ્ઞેષુ યદ્યપ્યમિતિ વૈ વૈદિકી ક્ષતિઃ ।

અજસંજ્ઞાનિ યીજાનિ છાગં નૌ હન્તુમર્હય ॥ ૭ ॥

અજનો અર્થ બીજ લેવાનો છે. કંઈ ગરુડને મારી હોમવાનું વિધાન નથી. વધારે સ્પષ્ટ સ્પષ્ટમાં કહિયે, નો અજનો અર્થ મધુ વર્ષના જૂના શેખા, ને છાગનો અર્થ સુગન્ધયુક્ત દહનસામગ્રી છે, એમ પૂર્વગીમાંનાના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં કહેયું છે.

વળી કેટલાક બોળા લોકો એમ પણ સમજે છે કે સત્યયુગમાં વસમાં હિંસા થતી હતી, તે શાન્તિ દર કરવાને તીથકું પ્રમાણ બસ છે,—

इदं कृतयुगं नाम कालः श्रेष्ठः प्रवर्तितः ।

अहिंस्या यत्तपसाचો युगेऽस्मिन्न तदन्यथा ॥

नैવ धर्मः सतां देवा यत्र घृष्येत वै पशुः ।

इदं कृतयुगं श्रेष्ठं कथं घृष्येत वै पशु ॥

સત્યયુગ, જે શ્રેષ્ઠ યુગ ગણાય છે, તેમાં વસમાં પશુની હિંસા નહોતી થતી. સાધારણ શુદ્ધિથી વિચારતાં જણાશે કે અધમકાળ જે કલિયુગ, તેમાં પશુહિંસા નિઃસંશય ગણાય છે, તો તેનું નિન્દ્ય કર્મ ઉત્તમકાલમાં પ્રશસ્ત થી રીતે ગણાય ? તો હિંસાપ્રતિપાદક વચનો કેમ કહી કેમણે દર્શિયોચર થાય છે ? આનો ઉત્તર શાન્તિપર્વમાં આ પ્રમાણે છે,—

सुरा मत्स्या मधु मांसमास्रचं कुरारौदनम् ।

धूर्त्तः प्रवर्तितं ह्येतन्नैतद् वेदेषु कलिपतम् ॥

રા, માંડકાં, માંસ વગેરેનું પ્રતિપાદન કરનારા તારિકક મૂર્ખ ધૂર્ત લોકજ છે. એ લોકોએ બનાવડી શ્લોકો સખી માન્ય પુસ્તકોમાં શાલી દીધા છે, એ નહીં સમજવું. આ વિષય ઉપર વેદ તથા ગીમાંનાં પ્રમાણો સાથે એક આસ નિષેધ લખવાનો હોવાથી, આજ અહિંજ અટકીશ.

* જીવન સાહસ્યની જુદી જુદી માન્યતા.

જૂના સમયના મનુષ્યો તેમજ હાલના સમયના પણ ઘણા ખરા મનુષ્યોની હેરી માન્યતા છે કે સંસારમાં તેજ માણસ તરીકે પાર ઉતર્યો કે જેણે પાંચ પૈસા એકઠા કર્યા છે, ચોરો ધણો, જે પોતાનો વાડી વિસ્તાર છે તેને પરણ્યાઓ પરતાવ્યા છે તે ન્યાત્મ જાતમાં વાદ વાદ બેલાઈ છે ને મરતી વખત પાછળ તારસામાં પાંચ પચીસ દળ મૂકતા ગયા છે. આ જીવન સફળ થઈ ગયું. જે વાડીવિસ્તારમાં પુત્ર પ્રાપ્તિ ના હોય તે માત્ર પુત્રીજા હોય તો કાંઈક ઉલ્લે કહેવાય ને પછી જે નિર્વંશજ રહી જવાયું તે તો જીવન એણે મર્યું. જીવન સફળ કરવા સાથે એક સ્ત્રીથી પુત્ર પ્રાપ્તિ ના થઈ તો બીજી ને બીજીથી નહીં તો ત્રીજી એમ કહીને વંશવૃદ્ધિ થઈ એકલે ભવસાગર ઉતરી ગયા. વળી હવે પણ માન્યતા છે કે જે મનુષ્ય મનુષ્યવચસાટથી દૂર અરણ્યમાં જઈ મહુલીઓ બાંધી કપિલા ગાંગના મધુર પવ તથા રૂક્ષાદિનોજ આદાર કરી. પરમાત્માની બોળમાંજ જીવન પૂર્ણ કરે તેનું જીવનું સાધક છે. વળી હેરી પણ માન્યતા છે કે રણમાં પાછાં પગલા ના કરતાં સ્ત્રી પુત્રાદિક સંસ્કરના ભોગે પોતાના દેશની ખાતર પ્રાણનો ભોમ આપે તેનુંજ જીવનું સફળ છે. રપાર્ટન પ્રભ આજ ધોરણ ઉપર ચાલતી હતી ને આપણો રજપુતોનો ઈતિહાસ પણ એજ નિયમ બતાવે છે. વળી જો પશુ માન્યતા છે કે જે પુરૂષ સદિત્ય સંગીત કલાવિધાનમાં પારંગત હોય, જેણે ભોડાપચોગી એક વા અનેક પુસ્તક રચ્યા હોય તેનોજ જન્મારો સફળ છે. પાશ્ચાત્ય દેશમાં હવે માન્યતા છે કે દુનિયાના સ્વર્ણા વ્યાપારને જે પોતાને હસ્તક કરે તેજ તેની માતાનો ખરા પુત્ર છે અથવા તો પ્રજાનો નેતા બને, દુનિયા ઉપરના દેશો જીતે, નખળા દેશોને ત્રણ જવાની કળામાં કુશળ હોય, જગતનો એક સામરો સંહાર કરે હેવું પંચ બનાવે, નવીન ઇન્જિનિયર ઉત્પન્ન કરે ને તેને સંદોષવા અનેક વિચિત્ર ઓળે શોધીને બનાવે તેજ જગતમાં જીવ્યો કહેવાય. વળી જે મનુષ્ય પ્રકૃતિ ઉપર મધ્યર તુલ્ય સત્તા કેવી રીતે ભોગવાય તેની રીતો જણાવે તોજ તેની માની કુખ ના લખવાય. આમ અનેક માન્યતા ચાલી રહેલી છે, તો પછી ખરું જીવનસાહસ્ય કેને કહેવું તેનો

વિચાર થઈ પડે છે. ત્યારે સફળ જીવન કેને કહેવાર, જીવનની

જીવનની સફળતા સફળતા આપણે લક્ષ્ય બિંદુના પ્રતિપાદનમાંજ માત્ર નથી રહેલી, અદ્યક્ષ ધનની પ્રાપ્તિ કરવી, મહાન પદ્ધિ મેળવવી, કે વિદ્વતા, કેને કહેવાય

વક્તૃત્વ શક્તિ, અથવા રાજ્યદારી બાગીમાં પ્રખ્યાત થવું એ-

વીજ માત્ર જીવન સફળ થયું એમ માનવું તે વારતવિક નથી. આવી રીતે ખ્યાતિ મેળવવામાં જીવનસાહસ્ય હોય પણ ખરું ને ના પણ હોય. હામાંનું એક પણ સાધન આપણે સંપાદન કર્યું હોય છતાં જીવન તો એજેજ મર્યું હોય. નીતિના નિયમ વિરૂદ્ધ વર્તન કરી પુરૂષ પૈસો મેળવ્યો હોય, ગુલામને છાજતી ખુશામન કરી માન મર્તબો ધરઠાળ વિગેરે પ્રાપ્ત કર્યું હોય, વિદ્વતા અને મહાન પદ્ધિનો ઉપયોગ માત્ર પોતા-

* આ લેખ જીવન સાહસ્ય સમાજ જાગૃતિમાં આપ્યો હતો

નાજ સ્વાર્થી ઉત્કર્ષમાં થયે! હોય તો તે જીવન સફળ થયું એમ માનવું એ જૂઠા મ-
રેલું છે. હાની પ્રાપ્તિને કાર્કશ અંશે જીવન સફળ થયું છે એમ માની લેખએ તો ભલે;
ખાફી ખરેખરી સફળતા તો આત્મશ્રદ્ધા રાખી ખીજાવેલી આત્મશક્તિએનો નીતિને
રસ્તે ઉપયોગ કરવામાંજ રહેલી છે. મનુષ્યને આપેલી શુદ્ધિનો સદુપયોગ કરવામાંજ
મનુષ્યત્વ રહેલું છે. કેહેવત છે કે સોના કરતાં સાણપણ સાફ. નીતિના ભોગે લાભ
થાય તેનાં કરતાં લાભ ના થાય તેજ સાફ છે. હિંદુસ્થાનના ઇતિહાસમાં યોડ કલાક્રમના
વખતનાં અમીચંદની વાત આપણે જાણીએ છીએ. તે માણસ જાતે ઉદ્યમી, ખાંતીસો ને
કરકસરીઓ હતો. બાપદાદાનો ધંધો વેપારનો હતો તેથી ઉંમર લાપક થતાં વેપારમાં
જોડાયો ને બાર વરસની અંદર એ કરોડ રૂપીઆ કમાયો. જન્મથી એનો ઉદ્દેશ પૈસોજ
હતો. એ ઉદ્દેશ પાર પડ્યો એટલે શું જીવન સફળ થયું! એક પાક પણ નીતિથી કમાયો
નહોતો. આપણા મુહુમ ટારાને દાખલો આ સાથે સરખાવીએ. એનો પણ ઉદ્દેશ વેપાર
કરી પૈસો કમાવવાનો હતો. પણ ફર એ હતો કે એક પોતાનેજ સાર કમાતો અને
એકા કરતો જ્યારે બીજાએ જગતમાં જન્મી એજ પણ લીધું હતું કે પૈસો પરઉપકાર
થાયેજ કમાઈશ. મનુષ્યને આખી દુનિયા ઉપરનું રાજ્ય મળે ને પોતાના આત્માનું દુખ
પ્રુએ તેથી શો ફાયદો! જુસસ કાર્કશે કહ્યું છે કે *He is not rich who lays up
much, but he who lays out much.* અમેરિકામાં *Lawrence* કરીને એક
મરચન્ટ પ્રોન્સ મર્ચ ગયો જે વરસેલો ઉતારીને એક વખત સાત લાખ ડોલર કમાયો
ને સાતે લાખ ડોલરની લેણપયોગી કામમાં સખાવત કરી. તેણે કહ્યું છે કે *Make
all you can, Save all you can, Give all you can.* - પુત્રાદિકને કરોડો
રૂપીઆનો વારસો આપી જઈએ તેના કરતાં દૃષ્ટાંતથી મહાન શુણ્ણી છાપ તેમનાં
કુમળાં હૃદય ઉપર પાડી ખડં મનુષ્યત્વ શેમાં રહ્યું છે તેનો વારસો મૂકી જઈએ તો
દુનિયાને કેટલો લાભ થાય ! મનુષ્ય એકલે હાથે પોતાનું જીવન સફળ કવચિતજ કરી
શકે છે. બીજાની સહાયતાની પણ જરૂર છે. જગતમાં જેને મહાન શોધો થઈ છે તેના
શોધકે જગત ઉપર ઉપકાર કર્યો છે, પણ એમના ઉપર જગતે પણ ઉપકાર કર્યો છે.
નર્તી નર્તી યંત્રેને નવી નવી વિદ્યા એકજ પુરુષથી નથી ઉદ્ભવ્યાં. સેંકડો વર્ષથી ગત
જમાનાના પુરુષોનું તત્સંજ્ઞી જ્ઞાન કામે લગાડાયેલીજ ફોલ મળેલી
સ્ત્રીની સાહાયતાની છે જીવન સફળ કરવા પુરુષને તેટલી બીજાની જરૂર છે તેટલીજ
સ્ત્રીની સહાયતાની જરૂર છે. પુરુષ એકલે હાથે જગતને જીતવાને
સામર્થ્યવાન નથી. જન્મથીજ પુરુષની આત્મશક્તિએની ખીજાવણી
એને હાથેજ થાય છે. સ્ત્રી ધારે તો પુરુષને દેવ બનાવે છે ને તે ધારે તો તેને દાનવ
બનાવે છે. સ્ત્રી ધારે તો પુરુષને બાપના બનાવે છે ને તેજ એ ધારે તો પુરુષને મદ
બનાવે છે. મદદમા કબીરજીનો દુહો છે કે:-

નારી નિન્દા મત કરો નારી નરજી ખાણ

નારીસેં ઉત્પત્ત બપે દુ પ્રહ્લાદ સમાન.

જીવન સફળ કરવામાં વિશ્વમત-નૈતિક માનસિક બળની ખાસ આવશ્યકતા છે.

જેમ સ્વચ્છત્વમાં હિંમતની જરૂર છે તેમજ આપણી હિંમેશી નૈતિક માનસિક બ- જીવનમાં પણ તેની જરૂર છે. પ્રામાણિક યવામાં પણ તેની જરૂર પડે. દુનિયાની મોહમાંમાં અને લાલચો સામા બાધ બીડવામાં,

સસવજા પંથમાં તથા આપણે જ માનવી તેવા યવાનો રોગ ના

કરવામાં હિંમતની જરૂર છે. મનુષ્ય સમજે છે ખરે કે આંખ આંખ કરવું તેજ સારું છે, છતાં તેમ કરવાની તેનામાં પુરતી હિંમત નથી. કાચા દૈવાનો મનુષ્ય પોતાની દુર્જ સમજતાં છતાં દૃઢ ઠરાવથી પોતાના કાચ નિષ્કર્ષને અગ્ર રીતે વળગી રહેતો નથી. મોટાં મોટા પરાક્રમ કરવાના ધણાએ સંકેપ બંધાય છે, પણ તે માત્ર સંકેપજન સમાઈ રહે છે. કાર્ય કરવા કલ્પના કરતાં છતાં તે કદી યથા પામતાં નથી. આ બધું નિષ્કર્ષ થવાનું કારણ તપાસવામાં આવે તો નૈતિક માનસિક મજબી બાળી છે. સંસાર વ્યવહારમાં ને ધર્મા યોગ્યારમાં મોઝામેથી પોતાના તકામ માથો કરતાં કરી બતાવવું એજ સારું છે. જેને આપણે નાત જાત અને સંસાર વ્યવહાર કદીએ છીએ તેની વિધારી અસરે આપણને થતી અટકાવવાને કંઈ મોડા બળની જરૂર નથી. ફરી જોઈએ ગમે તેટલી હક્કી છે પણ તેની સત્તા કાંઈ જેવી તેવી નથી. પણ નાતની મોટાઈ અને ડોહાધામમાં, ધણા સાતિ રીતજના બધનમાં અને ધણા પોતાના જાતિભાઈઓના મતભાંતરની બેઠીમાં સંકેપને ષોધા છે. તેમાં એવા તો યોગ્ય હશે કે જે માનવી પ્રધાની બહાર દષ્ટિ ફેરવતે વિચાર કરે, પોતાની સાતિની દબી બહાર વધીને કંઈ પણ કૃત્ય કરી શકે અને પોતાની વ્યક્તિના વિચાર અને ક્રિયાને સ્વતંત્રપણે જાહેર કરી અમૂલ્ય કરે. આફ્રિકાના જંગલી લોકોના રીવાજ તથા ચીનાઓના રીવાજ વાળી, સંભળી કે કોઈને આપણે તેમની મરોરી કરીએ છીએ પણ આપણા પોતાનાજ ધરમાં, નાત જાતમાં તો નજર કરી જુઓ કે કદાચ કદગી ફરીએ આપણામાં છે અને એજ ફરી ફરી આપણા હિંદુસ્થાનમાં અજાનવાનીની જાતની જોતની પેઠે બધે ઝળહળા રહી છે અને પોતાના શબ પીળા બળતાથી વિષને બાળી રહી છે. નૈતિક માનસિક બળની ખામી ક્યાં પ્રધી જીવોએ ? કાપીના ચાવવના જૂઠા અને દેખાડવાના જૂઠા. ધરમાં બતાવવાનો વિચાર જુએ ને જાતસમજને રાજ કરવાને બા- પણમાં જાહેર કરવાનો વિચાર જુએ. નીતિ જાતની નાજસોઈ સ્વર્ગ પ્રસરી રહી છે. આ વાતને પ્રતાપાત સરખાજ હોય. ઉચ્ચ શક્તિના મનુષ્યોમાં રોગ અને જે કાલે જેની ગરજ તે પ્રજાણે વર્તવામાં આવે તો પાછી નીચવા વર્ગના મનુષ્યમાં પણ એવાજ બોરો રૂળતે રોગ કેમ ના આવે. મનુષ્ય પોતે જેવો હોય તેવાજ બતાવવાની તેનામાં છાતી હોવી જોઈએ. પણના મનુષ્યના પ્રતિબંધન રૂપ નાજ થવું જોઈએ. જેમને દરજ્જે આત્મબલને માનસિક બળ જોઈએ તેમજ દરજ્જે જીવન સફળ થવામાં ખામી આવે છે નૈતિક માનસિક બળ જેનામાં છે તેજ ખરે નર છે, તેજ દુનિયાને દોરે છે, ને તેના ઉપર અમલ ચલાવે છે. તે નરજી જીવન જાતની જોત માણક દરમ અજાણતાં રહે છે. તેનું ચરિત્ર સદાયરૂપમાં રહે છે. તેના વિચાર, તેનું ચેતન્ય ને તેની છાતી ભવિ- ખમાં સનારી પ્રબલે સુરસુપમાન રહી શકે છે. પ્રત્યેક કાર્યમાં જે માણસ દૃઢ સંકેપ બાળી હોય છે તેની સામા જાણે આખું લગ્ગર સજા થકે ઉછે હોય દોષજી તે પોત.

ના હૈયાને પાકું પથ્થર જેવું કરીને જેમ બીમસેન દુ-શાસન સામે રણમાં જોડવા ગયો હતો તેમ તે પણ સામે બાથ બીડતો અને ધન્ય દોકતો બાથો બાથ છે. જે માણસોએ જગતને પ્રચંડ બળથી અસર કરી છે તેઓ કાંઈ વિશાળ શુદ્ધિવાળાજ હતા એમ છેજ નહિ. પણ દૃઢ નિશ્ચયના અને કાર્ય સિદ્ધ કરવામાં સહનશીલ શક્તિવાળા હતા. રોક્યા રોકાય નહીં ને છૂટ્યા છૂટાય નહીં એના નિશ્ચયથી પોતાના કાર્યમાં દોરાતા હતા. જીવન સફળ કરવામાં આત્મસંયમની પણ જરૂર છેજ જીવન સફળ કરવાને પૈસા જોઈતો નથી, નથી જોઈતી હુશીઆરી કે નથી જોઈતી કીર્તિ, નથી જોઈતી સ્વતંત્રતા કે નથી જોઈતું આરોગ્ય કે નથી જોઈતી કોઈ ચારીરિક શક્તિ, પણ માત્ર એક આત્મશ્રદ્ધા રાખીને લક્ષ્ય જિંદગી પહોંચવાને આત્મશક્તિઓનો ખરે વખતે એકજ જિંદુ ઉપર સચોટ જમાવ કરવારૂપી ભક્તિનીજ જરૂર છે.

જીવન સફળ થવામાં ખામીઓ નડે છે, પણ જે રસ્તે આપણી શુદ્ધિનું સ્વાભાવિક વક્ષણ આપણને સમન્વય તેજ રસ્તે આત્મશ્રદ્ધા રાખી ધીરજ ને જીવન સફળ થવામાં ખતથી ઉલોગ નિરંતર કરી કરીએ તો લક્ષ્યજિંદગી દાઢક દો-ખામીઓ કંઈ છે. વસ તો પહોંચીએજ. પરંતુ આપણી કહેવાતી કેળવણી એવી છે કે આપણને ખજાખરાને કિંમતે રસ્તો શુદ્ધિને રૂચિર છે તેજ સરખાતથી સમન્વત્તું નથી, તેથી પછી જે કાંઈ વચ્ચે અકસ્તમાં આવી ગયું તે અડપી લાઇએ છીએ ને તેમાં પણ સિદ્ધિ યાગ કે ના થાય પણ આપણું આર્યમન એક જાતનો સંતોષ માની બેસી રહે છે.

જીવન સફળ કરવા સારૂ ખરી કેળવણીની જરૂર છે. સ્કુલ કે કોલેજમાં ભણી ઉતર્યા એટલે કેળવણી લીધી એમ નહાર કહેવું નથી. એવી કેળવણી ખરી કેળવણીની વણી હોવી જોઈએ કે જે આપણી શુદ્ધિને શુદ્ધ કરી તીવ્ર બનાવે, જરૂર. આપણા સ્વભાવને સુધારે, આપણા હૃદયને પ્રેમમય બનાવે ને મનુષ્યને છાજતી રીતબાતો યીખવે જેથી કરીને જગતમાં રહી શકીએ ને જગતને ભાર ના પડીએ. બી. એ. કે એમ. એ. થઈ પચિ પચાસની નોકરી લાઇએ, બે, ચાર કક્ષામાં સમાસદ થઇએ, જેની ને તેની સાથે કાવતું ના આવતાં ગાજો. હાં તું તાં કરી ચેત પ્રશસીએ તે કેળવણી ના કહેવાય. તુલસીદાસે કહ્યું છે કે:—

પ્રભુતાકો સજકો ચહે, પ્રભુકો ચહે ન કોઇ
તુલસી જો પ્રભુકો ચહે, આપણી પ્રભુતા હોઇ.

પણ હોવા અણુડ સાથે કામ પડતાં-મનુષ્યે તો એજ દીકાસો લેવો કે:—

જનમે જાતની શુદ્ધિ હવ, ધતના દેત બતાવ
ધરસે ભુરા ન માનીએ જ્ઞાત કહાંસિ લાવ.

છેવરે એજ કહેવાનું છે કે કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન । એ શુદ્ધિ રાખીને જેટલું નીતિને માર્ગે પરીપકારાયે કર્તવ્યકર્મ થાય તેટલુંજ જીવન સફળ થયું ગણાયે.

તાણીસૂક્તમ્ ।

મહં સોમમાહુતસં વિમર્યેહં ત્વષ્ટાર્તુત પૂવણં મગમ્ ।

મહં વધામિ દ્રવિણં હવિર્મતે સુગ્રાવ્યે-૩ યજમાનાય સુન્વતે ॥ ૨ ॥

અર્થ—(મામહુતસં) શત્રુઓનો નાશ કરનારો અથવા શત્રુઓનો નાશ કરવાની ઈચ્છા રાખનારો, એવો જે પુરુષ (સ + ઉમં) ઉભાવાળો, અથાત વિધાવાળો, [કારણ કે ક્રોધપુનિપદ ગાર ના ભાષ્યમાં શ્રી શંકરાચાર્યે લખ્યું છે કે કર્મા વિદ્યા મિત્તિ ઉમાનો અર્થ વિદ્યા સાથે છે], સાત, પેર્વાન્ અને ઐશર્વાન્ હોય છે તેને હું (મહં) વાગામ્યુષી (વિદ્યાર્થી પરમાત્માની શક્તિ) (મિમર્મિ) પારણ કરું છું પોપણ કરું છું અથવા ઉત્સાહિત કરું છું. વિદ્યાના યોગથી શત્રુઓને ખાળવાનું સાધ-ર્થ શરીરમાં આવે છે, તેવીજ રીતે જે કાર્ષ (સ્વષ્ટારં) શિષ્યકળા ભણનારો યજ્ઞ વિધાર્માં પ્રવીણ હોય છે અને (પૂવણં) પોપક અને (મગમ્) ધન વિદ્યા દ્વારા ઐશર્વથી યુક્ત હોય છે તે સપ્તાંગી આ વિદ્યાના યોગથી ઉન્નતિ સાધે છે, તેજ પ્રમાણે જે (હવિર્મતે) સર્વ પ્રકારના જ્ઞેયમા અવરણણે જોડતા દ્રવ્યોને એકત્ર કરનાર અને તે દ્રવ્યોનું ઘન કરનાર હોય છે, જે [સુગ્રાવ્યે] પોતાની પાસેના સાધન પર જીભ-ઓને સાહાય કરે છે, જે (સુન્વતે) ઐશર્વની વૃદ્ધિ કરવો ઉપાય કરે છે, અને જે (યજમાનાય) સત્જનોનો સત્કાર તેમની સાથે મિત્રતા અને તેમના ઉપર પરા-પકાર કરે છે તેમને (મહં) હું વાગામ્યુષી વિદ્યા (દ્રવિણં) ધન અને જ્ઞાન (વધામિ) આપું છું. .

ભાષ્યાર્થ—શત્રુઓનો નાશ કરનારો અથવા નાશ કરવાની ઈચ્છા રાખનારો વિદ્યાર્થી પેર્વાન્ અને ઉભોથી પુરુષ આ વિદ્યાના જગથી ઉત્સાહિત થાય છે. જે કાર્ષ શિષ્ય-શાસ્ત્રમા પ્રવીણ, લોકોનું પોપણ કરનાર, ધનવાળા અને એવી જીભ સપ્તાંગ પ્રકારની સપ્તિઓથી યુક્ત હોય છે તે સપ્તાંગોને આ વિદ્યાના યોગથી પોતાના કાર્યમાં શ્રેય સાધે છે. તેવીજ રીતે જે લોકો કને પ્રુકળ સાધનો છે અને પોતાના સાધનોનો ઉપયોગ જીભ લોકોને મદદ કરવામાં કરે છે, જે ઉન્નતિને મારે મહામારત પ્રપત્નો કરી રહ્યા છે, જે લોકો સત્જનોની સાથે મિત્રતા કરી તેમનો તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે સત્કાર કરે છે, જેઓ પરેષકાર મારે પોતાના રમ્યનો સાત કરવા તૈયાર થયેલા છે તેવા સપ્તાંગ લોકોને આ વિદ્યાના સાહાયથી દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વિદ્યુત્

(ગત અંકથી અનુસંધાન.)

વિદ્યુત્ પ્રતિરોધકોને વિશ્લેષક એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે, કારણ કે કોઇ પણ પ્રવાહક વસ્તુમાં વિદ્યુતને રાખવી હોય તો તે પ્રવાહક વસ્તુને પ્રતિરોધક વસ્તુના હાથા હોવા જોઇએ. તેથી પ્રતિરોધકનો ઉપયોગ ધણોજ અગત્યનો છે. પ્રતિરોધક વસ્તુના પાયા-વાળાં આસનો ઉપર પ્રવાહક વસ્તુઓને વિદ્યુત્કેન્દ્રિત કર્યા પછી મુકરી જોઇએ અને તે પ્રમાણે મુકવામાં ન આવે તો વિદ્યુત્ તે પ્રવાહક વસ્તુમાંથી અવિશ્લેષિત (uninsulated) આસનમાં પસાર થાય છે. અને આસનમાંથી તુરત પૃથ્વીમાં પ્રસરી જાય છે. તેથી કુદરતે પ્રતિરોધક અથવા વિશ્લેષક વસ્તુઓને ઉત્પન્ન કરીને વિદ્યુતના કાર્યનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી શકવાની શુદ્ધિશાળી મનુષ્યોને શક્તિ બક્ષી છે.

વિદ્યુત્પ્રવાહક અને વિદ્યુત્પ્રતિરોધક વસ્તુઓમાંની મુખ્ય વસ્તુઓને નીચેના કોષ્ટકોમાં આપી છે. વિદ્યુત્પ્રવાહક વસ્તુઓના કોષ્ટકમાં જે વસ્તુમાં વિદ્યુતને પ્રસાર-વવાની શક્તિ વધારે હોય તેને પહેલી મુકવામાં આવી છે અને વિદ્યુત્ પ્રતિરોધક વસ્તુ-ઓમાં જે વસ્તુમાં વિદ્યુતના પ્રવાહને અટકાવવાની શક્તિ વધારે હોય તેને પહેલી મુકવામાં આવી છે.

વિદ્યુત્પ્રવાહક વસ્તુઓ.

૧. સપળી ધાતુઓ.
૨. ચારી રીતે બાળેલો કાનસો.
૩. સક્ષાર દ્રાવણો. (Saline solutions.)
૪. કાંચી ધાતુઓ.
૫. સમુદ્રનું પ્રાણી.
૬. ઝરાનું પ્રાણી.
૭. વરસાદનું પાણી.
૮. ખરક.
૯. ચૈતન્યયુક્ત ભાણપાતો.
૧૦. રાગ.
૧૧. ચૈતન્યયુક્ત પ્રાણીઓ.
૧૨. જોની માટી અને પથરા.

વિદ્યુત્ પ્રતિરોધક વસ્તુઓ.

૧. રાગ
૨. મધક.
૩. લાખ.
૪. કાચ
૫. અગરખ.

૬. રેશમ.
૭. ઊન.
૮. કાંચ કાગળ
૯. ચામડું.
૧૦. આરસપહાણ.
૧૧. ઠપૂર.
૧૨. સુનો.
૧૪. તેલ.

માણસનું શરીર ધાતુજ સર્વ વિદ્યુતપ્રવાહક છે. જો કોઈ માણસ કાચના પાયાવાળા આસન ઉપર ઊભો રહે અને તેને ખીંચે માણસ ખીંચાડીનાં ચામડાવતે મારે તો કાચના પાયાવાળા આસન ઉપર ઊભો રહેલો માણસ વિદ્યુત્તેજિત થશે અને તેના શરીરની ખાસે આંગળીના પૃષ્ઠ બાજને ધરવાથી વિદ્યુત રક્કલિંગો (તણખા) લેઈ ચકારે.

જો કોઈ વિદ્યુત્તેજિત પ્રવાહકનો કોઈ ખીંચ પ્રવાહક સાથે સ્પર્શ થાય તો ખીંચે પ્રવાહક પણ વિદ્યુત્તેજિત થશે; એટલે વિદ્યુત્તેજિત પ્રવાહકમાંથી ખીંચ પ્રવાહકમાં વિદ્યુત સંવહન (Conduction) ના સિદ્ધાંતે જશે. જો ખીંચે પ્રવાહક પહેલા કરતાં થોડો મોટો હોય તો પહેલા પ્રવાહકમાં વિદ્યુત એટલી ઝાણી થશે કે તેમાં બીજા પ્રવાહક વિદ્યુત નથી તેવો ભાસ થશે. તેટલા માટે કોઈ પણ પ્રવાહક પૃથ્વીને અડે છે તે પછી તેમાં વિદ્યુત નથી રહેતી એવું કારણ એ છે કે પૃથ્વી એક અત્યંત મોટો પ્રવાહક છે અને તેથી પૃથ્વીને અડનાર પ્રવાહકમાંથી સમગ્રી વિદ્યુત પૃથ્વીમાં ચલી જાય છે.

જ્યારે હવા સુકી હોય છે ત્યારેજ વિદ્યુતના પ્રયોગો થઈ શકે છે, અને જ્યારે હવામાં બીનાશ હોય છે ત્યારે વિદ્યુતના પ્રયોગો કરતાં ઘણી મહેનત પડે છે.

જો એક નાના બરના ગરના દડાને રેશમની દોરીથી લટકાવવામાં આવે તો તેને વિદ્યુતનું લોલક (Electric Pendulum) કહેવામાં આવે છે. જો રેશમની સાથે પસેલો કાચનો સળીઓ વિદ્યુતના લોલક પાસે લાવીએ તો તે દડો કાચના સળીઆ તરફ આકર્ષાય છે, અને કાચના સળીઆને અડે છે. પણ કાચના સળીઆને અડ્યા પછી કાચનો સળીઓ તે દડાને પ્રતોદન કરે છે. હવે ફાલીની સાથે પસેલી લાખની લાકડીને વિદ્યુતના લોલકની પાસે લાવીએ તો દડો લાખની લાકડી તરફ આકર્ષાય છે અને લાખની લાકડીને અડે છે. અડક્યા પછી લાખની લાકડી તે દડાને પ્રતોદન કરે છે. હવે વિદ્યુત્તેજિત કાચના સળીઆને તે દડા સાથે અડાડીને પછી તે દડા પાસે વિદ્યુત્તેજિત લાખની લાકડીને લાવીએ તો લાખની લાકડી દડાને આકર્ષે છે. વળી વિદ્યુત્તેજિત લાખની લાકડીને દડા સાથે અડાડીને તે દડા પાસે વિદ્યુત્તેજિત કાચનો સળીઓ લાવીએ તો કાચનો સળીઓ દડાને આકર્ષે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે, કે વિદ્યુતમાં બે પ્રકાર છે: રેશમ સાથે ધસવાથી જે વિદ્યુત કાચના સળીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેને ધનવિદ્યુત (Positive Electricity) કહે છે અને ફાલી સાથે લાખની લાકડીને ધસવાથી

જે વિદ્યુત લાખની લાકડીમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેને ઋણવિદ્યુત (Negative Electricity) કહે છે.

ઉપરના પ્રયોગોથી સિદ્ધ થાય છે કે ધનવિદ્યુત ધનવિદ્યુતને પ્રતોદન કરે છે અને ઋણવિદ્યુત ઋણવિદ્યુતને પ્રતોદન કરે છે. વળી ધનવિદ્યુત ઋણવિદ્યુતને આકર્ષે છે અને ઋણવિદ્યુત ધનવિદ્યુતને આકર્ષે છે, તેથી બન્ને પ્રકારની વિદ્યુત નીચેના નિયમો પ્રમાણે કાર્ય કરે છે.

૧. સરખા પ્રકારની વિદ્યુત એક બીજાને પ્રતોદન કરે છે.

૨. વિરુદ્ધ પ્રકારની વિદ્યુત એક બીજાને આકર્ષે છે.

શાસ્ત્રીય પુરૂષો એવું માને છે કે દરેક વસ્તુમાં ધનવિદ્યુત અને ઋણવિદ્યુત સરખા પ્રમાણમાં હોય છે. જ્યારે ધનવિદ્યુત અને ઋણવિદ્યુત કોઈ પણ પદાર્થમાં સરખા પ્રમાણમાં હોય છે ત્યારે તે પદાર્થ સ્વાભાવિક (natural) સ્થિતિમાં છે એવું કહેવામાં આવે છે. પણ ધર્મણાદિ ઉપચારોની મદદ વડે કોઈ પદાર્થમાં ધનવિદ્યુત ઋણવિદ્યુત કરતાં વધારે થાય છે ત્યારે તે પદાર્થને ધનવિદ્યુદ્તેજિત (Positively electrified) કહેવામાં આવે છે. વળી જો કોઈ પદાર્થમાં ઋણ વિદ્યુત ધન વિદ્યુત કરતાં વધારે થાય છે ત્યારે તે પદાર્થને ઋણવિદ્યુદ્તેજિત (Negatively electrified) કહેવામાં આવે છે. જ્યારે આપણે કાચને રેશમ સાથે ધરીએ છીએ ત્યારે કાચમાંથી ઋણવિદ્યુત એકઠી થાય છે, અને રેશમમાં જતી રહે છે, અને ધનવિદ્યુત રેશમમાંથી કાચમાં જતી રહે છે; તેથી કાચ ધનવિદ્યુદ્તેજિત થાય છે અને રેશમ ઋણવિદ્યુદ્તેજિત થાય છે. તેથી જ રીતે જ્યારે લાખની લાકડીને ફલાલી સાથે ધરીએ છીએ ત્યારે ઋણવિદ્યુત ફલાલીમાંથી લાખની લાકડીમાં જાય છે અને ધનવિદ્યુત લાખની લાકડીમાંથી જાય છે, તેથી લાખની લાકડી ઋણવિદ્યુદ્તેજિત થાય છે અને ફલાલી ધનવિદ્યુદ્તેજિત થાય છે.

દરેક ધન વિદ્યુદ્તેજિત વસ્તુને કોઈ સ્વાભાવિક પ્રવાહક વસ્તુની પાસે ' લાવીએ તો સ્વાભાવિક પ્રવાહક વસ્તુમાંની ધન વિદ્યુત, ધન વિદ્યુદ્તેજિત વસ્તુના પ્રભાવથી ધર-લાય છે અને તે પ્રવાહકના દરના છેડા ઉપર જતી રહે છે, પણ તેમાંની ઋણવિદ્યુત, ધનવિદ્યુદ્તેજિત વસ્તુના પ્રભાવથી તે પ્રવાહકના પાસેના છેડા ઉપર આવી જાય છે. ધનવિદ્યુત ઋણવિદ્યુતને આકર્ષે છે તેટલા માટે પ્રવાહકની ઋણવિદ્યુત ધનવિદ્યુદ્તેજિત વસ્તુના આકર્ષણવડે બદલે સ્થિતિમાં રહે છે તેથી જો તે પ્રવાહકના દરના છેડાને આપણે બંધીએ તો પ્રતોદિત ધનવિદ્યુત હાથમાંથી પૃથ્વીમાં પસાર થઈ જાય છે અને પ્રવાહકમાં ઋણવિદ્યુત રહે છે. દરેક આપણે ધનવિદ્યુદ્તેજિત વસ્તુને પ્રવાહકથી દૂર લઈ જઈએ તો ઋણવિદ્યુત આપના પ્રવાહકમાં પ્રસરી જશે, અને પ્રવાહક ઋણવિદ્યુદ્તેજિત થશે આ પ્રમાણે કોઈ પ્રવાહકને વિદ્યુદ્તેજિત કરીએ તો તે પ્રવાહક નિદેહન (Induction) ના સિદ્ધાંતે વિદ્યુદ્તેજિત થયો છે એવું કહેવામાં આવે છે. જો કોઈ પ્રવાહકને નિદેહનના સિદ્ધાંતે ઋણવિદ્યુદ્તેજિત કરવો હોય તો ધનવિદ્યુદ્તેજિત વસ્તુને તે પ્રવાહક પાસે લાવીને બંધીએ. વસ્તુને એટલી પાસે ન લાવવી કે તે વસ્તુની ધનવિદ્યુત અને પ્રવાહકની આકૃષ્ટ વિદ્યુત એક બીજા સાથે બળા ન જાય અને વસ્તુ અને પ્રવાહક વચ્ચે વિદ્યુતકુલિંગ ન થાય. પછી તે વસ્તુને પ્રવાહકની પાસે રાખીને પ્રવાહકના દરના છેડાને હાથ વડે બંધી-

કયું અથવા કોઈ ખીન પ્રવાહકની મદદથી તેનો પૃથ્વી સાથે સંબંધ કરવો. જ્યાં બન વિદ્યુત્તેજિત વસ્તુને પ્રવાહકથી દૂર લઈ જાય. એવીજ રીતે જો કોઈ પ્રવાહકને બન-વિદ્યુત્તેજિત કરવો હોય તો તે પ્રવાહકની ખાસ ક્ષણવિદ્યુત્તેજિત વસ્તુ લાવવી અને ઉપર વર્ણવ્યા પ્રમાણે કાર્ય કરવું.

આ પ્રમાણે સંવદન અને નિદોહનેના સિદ્ધાંતો વડે પ્રવાહકને વિદ્યુત્તેજિત કરી શકાય છે. તેથી તે સિદ્ધાંતોના આધારે કોઈપણ પ્રવાહકને વિદ્યુત્તેજિત કરી શકે એનાં અનેક પ્રકારનાં યત્રો બનાવવામાં આવે છે. વિદ્યુતનાં કાર્ય એને ઉપયોગે એટલા બધા છે કે તે બધાનું વર્ણન વિદ્યુતના ખાસ મુક્તકર્મોજ મુદ્ર શકે. આ લઘુ લેખમાં વિદ્યુત કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે અને કેવી રીતે એક વસ્તુમાંથી બીજી વસ્તુમાં પ્રસરે છે એનું ફક્ત સિદ્ધાંત કરતાં ઉપનાંત વધારે ઈચ્છા નહોતી રાખી. આટલા સિદ્ધાંતથી અમારા વાચકો વિદ્યુતના ચુરતો વાંચી પ્રત્યક્ષ અનુભવ પ્રાપ્ત કરવા પ્રેરાશે એવી આશા છે.

(સંપૂર્ણ)

આપણાં ખનીજ સાધનો.

ગતક્રિયા અનુસંધાન ૫૯ ઉપર.

ઉપર વર્ણવી ગયા તે ખનીજોને ખોદી કાઢી ઉપયોગી બનાવવામાં રોકાયે પડતી આપણું ખીન ઉદ્યોગો સાથે સરખાવી જોતાં થણી થોડી છે. આપણા દેશમાં કુદીમર મચુરો પથ્થર મળી શકે તેમ છે, અથવા તો પ્રથમ રાજાવા જૂનાં કાળમાંથી કાઢીને ખીન મચુરોને સહેલાઈથી કેળવી શકે તેમ છે.

હવે આપણે પૃથ્વી ઉપર ખાણો તથા ખનીજ ઉપજનો વ્યાપાર કેટલો બહેલો ચાલે છે તેનું ઉપરજોડીયું અવલોકન કરી જઈએ.

પ્રથમ, સુવર્ણની ખાણોની શોધ થયે પહેલાં આયુર્વેદીયની ગેદનનક રિયલિટિ વિશે બરાબર ખ્યાલ આવ્યો. તેની પ્રાચીન રિયલિટિ ચાલે આધુનિક રિયલિટિને સરખાવતાં માત્રમ થયે છે કે, જાણે તે દેશનું રૂપાંતર ના થયું હોય !! સોની વરતી થણીજ અડધી થઈ ગઈ છે, સુવર્ણની ખાણોની શોધથી મહેનત મચુરોની ચોરી સંખ્યા સાં બરાબર લાગી છે, અને જે જુદા જુદા ઉદ્યોગો થણીજ કદંગી હાતલમાં હતા તેનો હવે અન્ન-યજી પમાડે તેવો ઉત્કંઠ થયો છે.

કાલીકાનિઆની પથ્થર તેજ રિયલિટિ હતી. તે પથ્થરોની આબાદી જોખવે છે, માર્ક-સોરની ખાણોમાંથી ધાતુઓના (metal) કચરામાંથી નીકળેલા ફાલતુ સુવર્ણ. ઉપરાંત ૧૦૦૦૭૪ આઉન્સ જેટલો સુવર્ણનો મ્હોટો જાણે કાલવામાં આવ્યો છે.

૧૯૦૨ ની સાલમાં ૩૪ કરોડ રૂપીઆની કિંમતનું રૂપું નીકળ્યું હતું, જેમાં એક સોડા અને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાંથી ૭૦ ટકા જેટલું મળી આવેલું હતું. જગી તેજ સાલમાં ૧૯ કરોડ રૂપીઆનું રાષ્ટ્ર નીકળ્યું હતું જેમાં લગભગ અધી અધી યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાંથી, ૪૬ જેટલું રૂપેનમાંથી અને ૪૬ જેટલું મેક્સિકોમાંથી મળી આવ્યું હતું.

તેજ વર્ષમાં રેલેડીનમ ધાતુની ઉપજ સોળ હજાર ટ્રાય અઉન્સ જેટલી હતી જેની કીમત લગભગ પાંચ લાખ રૂપીઆ થાય, જેમાંથી ૯૦ ટકા જેટલું રૂશીઆમાંથી પુરું પાડવામાં આવ્યું હતું. -

આવીજ રીતે આપણે ધાતુ વિનાના પદાર્થોની એક ટુંકી નોંધ કરીએ. x x x... ખર્ચ અને આણામમાં ૧૯૦૨ ની સાલમાં અંશિતેલની પેલાસ ૫૭૦ લાખ અયાવન હતી જેમાં એકલા ખર્ચની ૫૪૦ લાખ અયાવન કરતાં વધારે હતી.

ખજારખાંતમાં સુરોખાર (Salt-peter)ની સરેરાશ પેલાસ આશરે ફક્ત ૨૨૨૬૦૦ હંદવેટ જેટલી થઈ હતી એમ જણાવવામાં આવે છે પણ તે ખોટી રીતે જણાવવામાં આવી હોય એમ લાગે છે, કારણ કે કુલકતામાંથી સ્વચ્છ કરેલા સુરોખારની વાર્ષિક નિકાસ છેલ્લાં પાંચ વર્ષોમાં ૩૬૯૪૪૪ હંદવેટ થઈ હતી. આ ઉપરાંત મૂળ રિયલિના સુરોખાર નો જથ્થો ધણેજ હોયો જોઈએ. + + + + +

હિંદની આધુનિક રિયલિ જે ભુદી ભુદી પ્રલયો સાથે આપણે સંબંધમાં આવ્યા છીએ તેમની સાથે હરીફાઈમાં ઉતરવા આપણી પ્રત્યે શક્તિ ધરાવતી જોવાની આશા. બેર માગણી કરે છે; મારે સમરત રાષ્ટ્રના હિંદવાસીઓએ એક સંપત્તિ સદ્દકારી મંડળીઓ રચોવી કામ કરવા તત્પર થઈ જવું જોઈએ.

આ આપણી રાષ્ટ્રિય દૃઢ છે. અર્થશાસ્ત્રમાં એક પરિચિત કથન છે કે Demand for commodities is not a demand for labour માત્ર મરતની માગણી તે મહુરીની માગણી નથી. વળી આ પણ તેટલુંજ ખરૂં છે કે Demand for a particular commodity gives a stimulus to the production of that commodity. " અમુક માલની માગણી, તે માલ વધારે ઉત્પાદન કરવાનો ઉત્સાહ આપે છે. " તેમજ આપણા પ્રત્યે, આ પણ જરૂરીઆતો અને ઈચ્છાઓને આધીન થયેલા છે. પણ જડ પ્રવૃત્તિનું બધારણ કદીપણ ત્યાગ કે સંન્યાસ ઉપર બંધાયેલું નથી. આપણે અવશ્ય ઠરિને સર્વદિશા તરફ પ્રવૃત્તિ કરવા મારે સર્મગેલા છીએ. અને આપણને જીવનના પદ્ધતિમાં નીચા નમી પડવાનું નથી. ફક્ત આપણે એકસંધ કરી સદ્દકારી મંડળી હોગ મોટા પાયા ઉપર પ્રવૃત્તિ કરી, આપણી રિયલિ સુધારવાની મજત દેરે તકનો સદુપયોગ કરી આપણું કર્તવ્ય જાળવવાનું છે. હિંદુઓમાં ઉત્પત્ત કરવાનું શક્તિમાં વધારો કરવાની તેમજ ખની સકે તે રીતે સુધારો કરવાની જરૂર છે.

એક હિંદવાસીની જરૂરીઆત ધણીજ ઘેડી છે છતાં તેને ખીલ ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. તેને રહેવા મારે મકાન તથા સખત તાલમાંથી બચવા લુગડાંની જરૂર છે ખીલું તેને ખેતી મારે ઝોતરો અને ગઢ, વાસણ, કોસર, અને રાંધવાનાં સાધનોનું જરૂર છે, તેમજ છેવટે કેટલીક મોજગોખની ચીજો તેમજ અલંકારની જરૂર છે. પરંતુ આ બધી જરૂરીઆતો પૂરી પાડવા ભુદી ભુદી જાતની દરેક પ્રવૃત્તિની જરૂર છે.

આ બધી પ્રવૃત્તિઓમાં ખાણો અને ખનીજ પદાર્થો ધણેજ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે તે કહેવું નિર્વેક ગણાયે. ખીના રેશના ખેડુતો તેમના ખાતર મારે કેટલીક ખની વસ્તુઓ વાપરે છે.

જમીનમાંથી નાના ગાંઠા રૂપમાં મળી આવતી અદ્રવ્ય (insoluble) શેરફેરની ખનીજોનું ચૂર્ણ કરી ગંધકના તેનજ સાથે અજમાવીએ તો પાણીમાં ઓગળી શકે તેવી બની શકે છે, અને તેટલા માટે હેડવાઓના મૂળમાં સહેલાઈથી મળી શકે છે. આ શેરફેર દરેકના મદદગાર કેટલીક ખાણો ઉત્પાદક અને ત્રીચીનોપોલીના ખડકોમાં મળી આવે છે.

શુષ્ક અથવા તો (Hydrated Calcium Sulphate) ના ગ્રાંથા જુદા જુદા કામમાં ખાતર તરીકે વપરાય છે (Indigo) ગળીતો પાક ખૂબ વધારવા એવું હમણા માણસ પડ્યું છે, તેથી શુષ્કમની વધુ માત્રાથી ચલાવો સંભવ છે. હિંદમાં ગળીના ખેડાણમાં શેકાયલા એટલે અને બીજાં એને પાક ખૂબ વધારવા શુષ્કમની જરૂર પડશે. વળી શુષ્કમને ખાળી ભરમ (Calcium) કરવાથી રસાયણ શેરફેર પારીક બને છે, જે સાધા ક્ષરવામાં તેમજ બીજા કામમાં ધણેજ કામતી જણાય છે. માટીનાં વાસણ બનાવવા અને પોલીશ (ચળકના) કરવાના કામમાં પણ આવે છે. ત્રીચીનો-પક્ષીના માટીના ખડકોમાં ચીંગણપટ્ટની માટીમાં અને દક્ષિણના કેટલાક ભાગમાં તે મળી આવે છે.

અસ્પષ્ટ (Salt-peter) મુરોખાર, પડે તેમજ તંબાકુના ખાતર માટે ધણેજ ઉપયોગી છે. આમાંથી ઉત્પન્ન થતી આવક વપરાશમાં માણસ પડે છે કે આઈરે ૪૩૬ લાખ રૂપીઆની કંઈતતો સ્વચ્છ કરેલો મુરોખાર ૧૯૦૨-૦૩ વર્ષોમાં પરદેશ ખાતે હિંદમાંથી નિકાસ થયો હતો અને હિંદમાંથી નિકાસ થતી અગત્યતા ધરાવતી ઇંગ્લિશ ગાસાથણિક વસ્તુઓમાં આ એકલીજ છે.

આ સિવાય આપણને ત્રાંબાના (Pyrites) પથ્થરોની વિશાળ ખાણો માણસ પડે છે, જેને બે ત્રાંબા તથા ગંધકની સંયુક્ત પેદાશ તરીકે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે તો, તેમજ તેથી પણ અગત્ય આવતી હિંદ અને તેના પડોશના દેશોની શેરફેરની ખાણોમાંથી (Super-phosphates) ૭૫ શેરફેરવાળી બનાવવામાં આવે તો હિંદ માટે એક ધણેજ કમાવાનું સાહસ કરનારું રચણ ઉપાડી પકાય.

હવે આપણી એતી તેમજ બીજા ઉદ્યોગોમાં નોંધતાં ઓળંગે તેમજ યે એ બનાવવા માટે ધાતુની જરૂર છે.

લોહનું એ સૌથી ઉપયોગી ધાતુ છે. તેનાથી ઉપયોગમાં ઉતરતી ગત્યેવ છે. લોહાની ખાણો ઉપાડવાનું કામ પ્રથમ હિંદમાં હયાલ હોય એમ જણાય છે. હિંદના ધણો ભાગમાં લોહાની વિશાળ ખાણો છે. હાલ કેટલાક સાહસિક નરવીરોએ લોહાનું લોહનું કાર્યો-લય ખોદ્યું છે. લોહાને શુદ્ધ કરવા બેઝતા કાપનાની ખાણો પણ પ્રખર છે, તેવી તેમજ વિજળીની મદદ વડે તેને શુદ્ધ કરવાના કામમાં હલેક મળી છે, અને નિઃશક પેદાશ સમૂહમાં ધણેજ વધારો તથા સુધારો થયો, અને આશરે ૬ કરોડ રૂપીઆ લોહાના તેમજ અન્યેકના ઓળંગે ખરીદવા મુરોખમાં દરરોજ મોકલવા પડે છે તે અરખાલિત વ્યય બસ થયો, અડધેરો કાદવાં આશરે ૨૬ કરોડ રૂપીઆનું ત્રાંચું અને ત્રાંબાની રીએ ૧૯૦૪ માં હિંદમાં આપાત થઈ હતી. હિંદમાં હમી જતના ત્રાંબાની ધણેજ ખાણો છે અને તેમને જગ્યાબંધ શુદ્ધ કરી શકી શકાય તેમ છે. ત્રાંબાની કાચી ધાતુ મધ્ય પ્રાંતના આંધ

પ્રદેશમાં ધણી જગાએ માલુમ પડે છે અને મુસ્તા હાસીનમાં યોજનામાં યોજી તથા જગ્યાઓ છે જ્યાં પ્રાચીન સમયમાં આ ખાણોનું કામ ચાલતું હતું.

રજપુતાનાના સ્વતંત્ર સરેયલોમાં કેટલેક સ્થળે ત્રાંખાની કાચી ધાતુ જડી આવે છે. અને અજમેરના સ્થિરીય મુઘલમાં તાંબુ કાઢવાનું કામ ચાલે છે.

સીસાની બનાવટ પાશ્ચાત્ય દેશોમાં એક ઘણી આખાઃ ધ ધો યદ્ય પડ્યો છે. સીસું અને તેની બનાવટો આશરે ૨૫ લાખ રૂપીઆની ૧૯૦૦-૦૧ ની સાલમાં હિંદમાં આખાત થઈ હતી. તે અફઝા અતાવી આપે છે કે આપણી શરેરાશ માગણી વધારે છે. સ્વાભાવિક રીતે એ સવાલ ઉઠે છે કે શું આપણા હિંદમાં સીસાની ખાણો નથી? અસલ શું આપણે સીસું કાઢતા નહોતા? આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર મી. બાલ તેની “આર્થિક ભૂતંત્ર” માં ધણીજ ગણોશીયી આપે છે.

“ જો કે હાલમાં હિંદમાં મોટા જગ્યામાં સીસાની ખાણો ઉપર કામ ચાલતું નથી તોપણ બીજી એવી એક ધાતુ નહોતી કે જેની ખાણો ઉપર જગ્યામધ કામ ચાલતું હતું. આની સાળીતી દક્ષિણ હિંદમાં, રજપુતાના, ખુલુચિસ્તાન અને અફઘાનિસ્તાનની પ્રાચીન ખાણો, પૂરતી રીતે આપે છે. આની કેટલીક ખાણોમાં કાચી ધાતુ એટલા ગારે શોધવામાં આવતી હતી કે તેની અંદર કેટલોક રૂપું ભેળામણું છે એવું તેઓ માનતા હતા. ” મદ્રાસ ઇલાસમાં કઝાપા અને કરનુલ પરામણામાં અને બેલારી દાપુમાં સન્કુરની ટેકરીઓમાં સીસાની કાચી ધાતુ મળી આવતી. આપણે ફક્ત સંભાળ-પૂર્વક વિચારવાનું છે કે તે કાચી ધાતુને હિંદમાં આપણા પૈસે તમા ચતુરાઈ વડે કાયદા કારક રીતે કામમાં લઈ શકાય કે નહિ.

પારા પાશ્ચાત્ય દેશોના ઉદ્યોગોમાં ધણીજ અમલનો ભાવ જાળવે છે. તે ધણી કામ-તી ધાતુ છે, અને તેના કાચી ધાતુમાંથી તે સહેલાણી કાઢી શકાય તેમ છે. ૧૮૫૮ના વર્ષમાં મદ્રાસ સરકારને કાનાનોર આગળ લેટસાઈટની તળીમાં પારા છે તેમ જણાવવામાં આવ્યું હતું. (Mining journal) માર્ચનીંગ જરનલનો એક અંક વર્ણવે છે કે સીનાખાર (Mercuric sulphide) ની મોટી ખાણ ડેવીલ્સ ટેકરીમાં છે.

કલકત્ત અને પ્લેટીનમ હિંદમાં પુષ્કળ નીકળે છે. કલકત્ત, પાતાચડીયા અને બંગાળમાં હુબરીબાગના મુઘલમાં મળી આવે છે. પ્લેટીનમ જમનાના પ્રદેશમાં ટેર નદીમાં અને નૌશોર આગળ કાણુલ નદીમાં મળી આવે છે. વળી બર્મામાં પણ નીકળે છે, તેડું જણાવવામાં આવ્યું છે.

૧૯૦૨-૦૩ માં હિંદમાં કાચ અને કાચના સામાનની આવાત આશરે ૯૫ લાખ રૂપીઆ ભેટલી હતી. કાચ બનાવવામાં કાચો સામાન ચક્રમક, રેતી, સીસાની રાતી ભસ્મ (red lead) સ્વચ્છ કાર્બોનેટ એન્ડ કેલ્સિયમ, અને બેરીઅમ, સોડીઅમનો ખાર, પોટાશનો ખાર, મેન્ગેનીઝની ભસ્મ ધીરેર વપરાય છે.

ત્રીવીનાપલ્લીના પ્રદેશમાં ટેરા અને કલેરીની વચ્ચે એક ભતતની ધોળી માટીના ધર છે જે ધાતુ વિગેરે માળતારમાં વપરાતી ન એમથી શકે તેવી કુશીઓ બનાવવાના

કામમાં આવે છે. વળી સ્વચ્છ ધોળી માટી દક્ષિણ આફ્રિકા પરગણામાં કાસોરની તળે-
ટીમાં નીકળે છે. ધોળી સીલીકોનવાળી માટી રાજમહાલની ટેકરીઓમાં પણ ઉછાલે મળી
આવે છે, જે માટીનાં ત્રાસણ બનાવવામાં ચારી રીતે વાપરી શકાય. કેટલકે સોડીયમ,
પોટાશયમના ખારો હિંદનાં પણા ભાગની અમૂલ્ય ભૂમિમાં જરૂરયાન માલુમ પડે છે.

આપણા પણા લોકો જાણે છે તેમ હિંદમાં પણા જરૂરયામાં અમરખ પણ ઉ-
ત્પન્ન થાય છે. પણ તે અભયજ જેવું છે કે તેને માટે દેશમાં પણી યોડી માગણી છે.
અમરખની બનાવટો વ્યાપારી અગત્યતા ધરાવતો એક ઉદ્યોગ છે, અને તે શોધી કાઢવા
કામ લાંબા સમયથી બંગાળમાં થાય છે. હાલમાં મદ્રાસમાં કેટલાક જરૂરયામાં નીકળે
૧૯૦૪ ની સાલમાં તેની નિકાસ ૧૦૨૧ ટનની થઈ હતી, જેની કિંમત આશરે ૧
લાખની થાય.

મેન્ગેનીઝની પેદાશ થોડા વર્ષોથી ઘટી જઈ છે. હિંદ હાલમાં
મેન્ગેનીઝના ઉત્પાદક દેશ તરીકે બીજા નંબરે ગણાય છે, બાની કાચી ધાતુ મધ્ય પ્રાંતમાં
પુષ્કળ મળી આવે છે.

આટલી બધી હિંદુભૂમિની રચાણતા તેમજ પેદાશ છતાં તે અભયજ જેવું છે
કે હિંદ સૌથી ગરીબ દેશોની ગણતરીમાં યુકાય છે.

હિંદુ રાજાઓની સાર્વભૌમ સત્તા પછી અને ખોડીય શહેનશાહત પદ્ધતિની જે
કાળી રાત્રીમાં હિંદને પસાર થતું પડ્યું છે તે સમયની આપણા ઉપ એક શ્રાપ તરીકે
ગણાય છે, જેણે આપણા દેશના સર્વ ઉદ્યોગોનું સત્તાનાશ વાળ્યું છે. આ સ્વેચ્છી દિવ-
ચાલના દીવસોમાં આપણે આ બાણુ તરફની ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિની ખાસ જરૂરીયાત
તરફ આપણા લોકોની આખો ઉપડિવા સતત ચલે ચલાવવો જોઈએ.

જેઈન્ટ રોક કંપનીઓ અને સહકારી સહાયક મંડળીઓ ઉભી કરી આપણી
પ્રજાને આ બાજતમાં બારીક ધ્યાન લગાડવા સોડી રોકોની ચાપણા ભેગી કરવી જો-
ઈએ, અને આવી-મંડળીઓએ ઇંગ્લાંડ, જર્મની અને અમેરીકાના નિપુણ નરો પાસેથી
સલાહ લેવી જોઈએ.

બાપાનમાં એકસ પી પ્રવલોનો જલદી ફેલાવો થવાથી તે દેશની આર્થિક સ્થિતિમાં
જે સોડા દેરદાર નજરે પડે છે તે રચાઆર્થિક રીતે મહાન વિપ્લવ ગણાય છે. બેતીયાડી
તેમજ રાષ્ટ્રીય પડતીનાં કુટુંબી રહેવાં કાળાં વાળાને તેણે અસરકારક રીતે વિખેરી નાં-
ખ્યાં છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમની સામાન્ય સ્થિતિ હમેશા કરતાં વધારે આગાદ છે.
કારણ કે બાપાનીઓની યોડી જ જમીન છે છતાં તેમાંથી પુષ્કળ ઉત્પન્ન કરે છે.

આપણી પાસે વિશાળ પ્રદેશ છે. આપણી ભૂમિ કાચુ ધન છે, તે જો બાપાની-
ઓના સહકારીપણાના આત્માનું અનુકરણ કરવા શક્તિ ધરાવેશું તો જરૂર મહત્વના
શિખર ઉપર ચઢી આગંક કરીશું.

અરુ.

ડામાં આવે છે તેમણે પસંદ કર્યું નથી. ' આગળ વધનારાઓ ' (Progressive) એવું નામ જે મી. બેન્ડલે પસંદ કરે છે એમ આપણને જણાવવામાં આવ્યું છે. ખરેખર વધારે સારું નામ છે. લોકોને આ નામ પસંદ આવતું નથી તેનું વળી બી. ઠારણ તે પક્ષના કેટલાક લોકોએ પોતાના રાજકીય લક્ષ્યનું અને ઉદ્દેશ વિશે જે રહેલા માં ચાલવાની રીતિ પર બેઠાવાનું થોડા ધ્યાન છે તેના કારણે છે. અહીં કહીએ નામને બાજુએ મેળતાં, આપણે ઉદ્દેશ શું છે ? પૂરેપૂરાં સફેદી તરીકેના હક. હવે આપણને આવા હક મળી શકતા હોય (અને તે, ન્યારે સંક્રમમાં આપણે બિટિશર ખરેખર મળ્યો અગર તેમને પણ રૂપી જમીને ત્યારેજ, બનવું શક્ય છે) તો ખરેખ આપણે બિટિશ સામ્રાજ્યની બહાર પોતાનું માન જાળવી નેટલે દરજ્જે બીજી પ્રજા સામે છે તેટલે કે ને બિટિશ સામ્રાજ્યમાં આપણે પણ રહી શકીએ, આપણા કુલના અર્થ આ પ્રમાણે છે. કેનેડા અને કેનેડાના વતનીઓને ફ્રેન્ચ અગર જર્મન લોકો નેટલીજ તાબાની પ્રજાઓ સમજવી " (અર્થાત્ તેઓ તાબાની પ્રજા નથી.) "તેમ લોકો મોર્લી ગમે તેમ કહે તો પણ જે આપણને બિટિશ સામ્રાજ્યમાં જ ને સ્વરાજ મળે તો આપણી રિયલિટી કેનેડા, કેનેડીઅન, અગર લ્યોએસ લોકોના જેવી હોય. પર કેટલક કદાચ એમ કહેશે કે ' બિટિશ લોકો કેનેડા અગર કેનેડીઅન જેવા આપણને યથા નહિ કે. ' આપણે તેના સામે ઉત્તર એમ વાળીશું કે " ત્યારે શું તેઓ તમારું જીવું રાજ્ય સ્થાપવા દેશે ?-અને ખરેખર તમે બંડ કરીને તો કેટલક ન જ પામી શકો. " વાર્તાવિક રીતે કમથી પ્રાપ્ત થતા રાજકીય પરિણામો આ સવાલ છે. અને જમાય મતમાં તો જે આપણને સ્વરાજ્ય મળી શકે છે હોય તો એક રીતે જેનાં બિટિશ મહારાજાની બહાર રહેવા કરતા અંદર રહેવું વધારે સારું છે. ઠારણ કે ભવિષ્યનો આદર્શ એખમી રીતે પ્રત્યક્ષીની એકસ પી (federalism) નો છે. પણ તેમ ધર્તા પહેલાં વિષય-કલ્પ યાવ તેમ છે. તે કલ્પને મારે નહાના પક્ષ કરતાં મોટા પક્ષના અંગ બનવું વધારે સારું છે. અને મહારાજામાં રહી સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવું તેનો અર્થ એવો થયો નથી કે એક પ્રજા બીજી પ્રજાની તાબેદાર બનીને રહે. તેટલા માટે રાજકીય બાબતમાં વધારેમાં વધારે લગાણીવાળા માણસને મારે પણ બિટિશ મહારાજામાં રહેવામાં લગાર પણ માનહાનિ થવીજ નહિ એવું ધારવાનું કાંઈ ઠારણ નથી અને આ બધું છતાં બીજી કોઈ પણ પ્રજા નેટલું જ આપણે પણ તેને (માનને) ઉપજવવા નેટલું શીખું છે. ન્યારે આપણને બિટિશ મહારાજામાં સ્વરાજ્ય મળશે ત્યારે આપણી પ્રજાની સખા અને આપણાં સાધનો પ્રમાણે તેમાં સમાવેશી બીજી કોઈ પણ પ્રજા કરતાં ઉત્તરતો દરજ્જે આપણે નહિ મોગવીએ, ઉપર આપણી રિયલિટી તેનાથી નિરાળી જ થશે, અને આ રિયલિટી જણાવવા લોકોના ઉદ્દેશ કરતાં વધારે સારી છે, જે કે તે ઉપરથી જેનાં કદાચ એમ નહિ હોય.

" કેટલાક લોકો એમ ધારતા દેખાય છે કે બિટિશ-સામ્રાજ્યમાં રહી સ્વાતંત્ર્ય મેળવી શકાય જ નહિ. તેઓ ખૂબ કહે છે. અમે તેનો કાબો આપીશું. ઉગ્રતામાં હકને મારે લક્ષ્ય સલાવતી સીઓની આગેવાન સિલ્ક પેન્થરેટ એમ કહે છે કે, જવાબ અ વિનાની જીંદગી શા કમતી છે ? " હવે ન્યારે તે હક મળનાર અમે આ પ્રમાણે કહે

છે ત્યારે તેનો અર્થ શું એવો થાય છે કે તેઓ ઇચ્છતાં સામે જાડ કરી કામરૂં દેશના જેવું જીવું જીવેલાં રાજ્ય સ્થાપવા માગે છે ? બેસક નહિ. તેઓને તો મહારાજ્યમાં જ પૂરેપૂરા સહેરી તરીકેના હક્ક જોઈએ છે. આપણી સ્વાતંત્ર્ય માટેની જૂમ પશુ મહારાજ્યમાં પૂરેપૂરા સહેરી તરીકેના હક્કને માટેની જૂમ જ સમજવી. બ્રિટિશ રાજ્ય સામે સખતમાં સખત દીકાઓ કરતી વખતે પણ આપણે ખંડ કરવાનું નથી ધારતા; કારણ કે તેમ કરવું તે આપણા સારામાં સારા દિતની વિરુદ્ધ છે અને વિરોધમાં તે અમલમાં મેલી સકાય તેમ નથી; આમાંનું પાછળનું કારણ, જે માણસ હજી પણ આનાથી આગળ જીવેલ સ્થાપવા મરજી ધરાવે છે, તેનું મોં જાપ કરવા સજળ છે. "

(' મેકાર્ને સીવ્યુ ' પૃ. ૫, નં. ૩ ઉપરથી.)

આહકોને અમલ્યની સૂચના—'ઉદ્યોગન' તું ચાલુ વર્ષ ખીલું પૂરું થાય છે. હવે જેમની પાસે લવાજમ વ્યાધી છે તેમણે તાર્કિક મોઢાની આપવાની કૃપા કરવી. મિત્ર મંડલ પ્રસ્તાવણ્યો પેકો જેમને જે જે અંક નહિ મળ્યા હોય તે વિશે તાર્કિક લખી જણાવવું તથા તેમના સરનામાંમાં જૂઝ થતી હોય તેની ખબર આપવી; કે જેથી વખતસર અને જ્યોત્સર અંક મળતા રહે. ગામ અને પોરતનાં અધુરાં નામ સરનામા ઉપર લખાતાં હોવાથી દેહલાક અંકો પાછા આવે છે તો જેમને અંકો નિયમિત નહિ મળતા હોય તેમણે પોતાનાં સરનામાં પૂરેપૂરાં લખી જણાવવાં. આ બારમા અંકમાં અમલના વિષયો વધી જવાથી સિસ્તા કરતાં બે કોર્મ વધારે આપ્યાં છે તે પણ આહકોએ લક્ષમાં લેવું.

વ્યવસ્થાપક—'ઉદ્યોગન', મીચીરોડ—અમદાવાદ.

ઉદ્યોગન.

સસ્તામાં સસ્તુ આર કોર્મનું માસિક, ચાલુ પ્રવૃત્તિના ઉપયોગી વિષયો ચર્ચાવતું.

લવાજમ રૂ. ૧-૦-૦ એક વરસનો. રૂ. ૧-૪-૦ દ્વાદશ અર્થ સાધે.

પત્ર વ્યવહાર:—વ્યવસ્થાપક ઉદ્યોગન ઓફીસ.

મીચીરોડ; પોલીસ મોડી સામે—અમદાવાદ.

શિક્ષક.

આ માસિકપત્રમાં શિક્ષણીય, સાહિત્યિક, નૈતિક, સામાજિક આદિ વિષયોપર ચર્ચા ચલાવવામાં આવે છે. હાલની શિક્ષણ પદ્ધતિ અને શિક્ષણ વિષયોપર મુખ્યત્વે કરીને ચર્ચા થાય છે. વિદ્વાનો અને શિક્ષણશાસ્ત્રજ્ઞોના લેખો આવી શકે એવી ચોંજના ચક્ર છે. વાર્ષિક લવાજમ (દ્વાદશ સાધે): રૂ. ૧-૦-૦

પત્રવ્યવહાર નામેને નામે કરવો—

તંત્રી—'શિક્ષક', મહેસાણા.

ઉદ્બોધનના પુસ્તક રં (મે ૧૯૦૮ થી અગ્રાલ ૧૯૦૯ સુધા) ના

વિષયોત્તુ' સૂચિપત્ર.

વિષય.

લેખક.

પૃષ્ઠ.

આપણી અવદશા.

રા. રા. મૂળરા કર કૃપાર કર શુકલ. ૩૭૬-૩૮૦.

આપણું અર્થ કર્તવ્ય.

રા. કૃષ્ણલાલ નરસીલાલ દેસાઈ, એમ. એ. ૧૪૯-૧૨.

આર્યવર્તની શાંતિઓ અને
પ્રજાકીય અંધારણ.

રા. ઠાકોરલાલ લાખચંદ મહેતા. ૧૮૦-૮૨.

આર્યવર્તનાં પ્રાચીન તીર્થસ્થળ.
(અવંતિકા)

રા. રામચંદર હંજીવન ત્રિપાઠી. ૨૨૬-૨૭.

ઇલકાબતુ' રહસ્ય

રા. બન્સીલાલ મણીલાલ મહેતા. બી.એ. ૨૫૬-૫૭.

ઉગતા વર્ષમાં અમારી આકાંક્ષા.

રા. રમણિકલાલ અમૃતલાલ મહેતા. ૨૬૫-૬૬.

ઐતિહાસિક અંક.

મહારાષ્ટ્રીયોદય

રા. જોશલાલ ચીમનલાલ સ્વામીનારાયણ ૧૦-૧૨,
બી. એ. ૪૯-૫૨.

રીએન્ડ્રી.

રા. ચંદ્રમણિરાંકર જોશલાલ પંડિત. ૧૬-૫.

ઐતિહાસિક અંક.

આપણાં ખનિજ સાધનો.

રા. ગોકળદાસ અચરતયાલ શાહ. બી.એ. ૩૪૮-૫૨
૩૯૨-૯૬.

હિન્દુસ્થાનના વેપાર અને

રા. સુનીયામ હરગોવિંદ ભંની. બી. એ. ૫૬-૬૧

ઉદ્યોગની પડતી

રા. ગોકળદાસ અચરતયાલ શાહ બી.એ. ૮૦-૬,
૧૨૦-૨૫

હરજર્જના નિરીક્ષણ.

કાવ્ય તરંગ.

આપણી હનનિય.

રા. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ. એમ. એ. ૧૭૪-૫.

આર્યભૂમિ રાતવન.

રા. રમણિકલાલ અમૃતલાલ મહેતા. ૨૧૨.

કવિ અને રતવંના.

રા. કૃપારાંકર બહેચરલાલ પંડિત. ૭૦.

કાલિસ્તોત્રમ્ ।

રા. જોશલાલ ચીમનલાલ સ્વામીનારાયણ, ૭૧.
બી. એ.

જીવન આશા

રા. કૃપારાંકર બહેચરલાલ પંડિત. ૩૭.

પદ્માતાપ.

એક એન્યુએટ. ૩૦૪.

પ્રતાપસ્તોત્રમ્ ।

રા. જોશલાલ ચીમનલાલ સ્વામીનારાયણ. ૧૦૨-૩,
બી. એ.

પ્રેમાન્વેષણ.

રા. કૃપારાંકર બહેચરલાલ પંડિત. ૩૬૭-૬૮.

પ્રેમનો સંચાર.

બે ચિત્ર.

'ભારત તનુજે શું હકરો.'

મહાનનપૂજન.

માયા-તંત્રી.

માતૃશ્રમિના ઉપકાર

સ્વદેશ ભૂમિ સ્તોત્રમ્ ।

સ્વદેશ સેવાષ્ટકમ્ ।

સ્વદેશ અર્થે સ્વાર્થ.

સ્વદેશધર્મ.

રા. નહાનાથાલ દલપતરામ કવિ. એમ.એ. ૧૭૪.

રા. વંચન વિનોદી. ૪૨.

રા. કૃપાચંદ્ર બહેચરલાલ પંડિત. ૧૪૦.

રા. મગનભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ. ૧૦૪.

બી. એ. એલ. એલ. બી.

રા. નર્મદાચંદ્ર હરગોવિંદ શુક્લ. ૨૬૫.

રા. ચંદ્રમણિચંદ્ર જોશલાલ પંડિત. ૩૩૬.

રા. જોશલાલ ચીમનલાલ દેવામીનારાયણ ૧૮૮.

" " " બી. એ. ૨.

રા. નૂતનધી ૨૪૪.

રા. રામમોહનરાય જસવંતરાય. ૨૬૪.

કેળવણી.

નૈતિક કેળવણી.

• ભારતના માં પ્રત્યાષીય વિદ્યાલય.

રા. જી. સી. સરિયા બી. એ. ૭૪-૮, ૧૦૮-૧૧૨.

રા. જીવજીરામ જોશંદર ભટ્ટ ૩૩૮-૪૦.

બી. એ. એલ. એલ. બી. ૩૭૫-૭૬.

ચરિત્ર માળા.

આદર્શ પુરુષ આનંદમોહન ખસુ.

કન્દુચંદ્ર.

ગેલીલીઓ.

જ્યોત્ષ્ઠી વોશિંગ્ટન.

બાળમંગલધર તિલક.

જુહર દી વોશિંગ્ટન.

બક્ત દાદરામ.

ભારતરાચાર્ય.

લાંલાસ.

રા. શિવપ્રસાદ દલપતરામ પંડિત ૨૪૮-૫૩.

રા. મણિલાલ કેસવલાલ પરિખ. ૩૩૬-૩૮.

રા. કૃપાચંદ્ર બહેચરલાલ પંડિત. ૩૭-૪૦.

રા. ચંદ્રમણિચંદ્ર જોશલાલ પંડિત. ૩૫-૪૧.

રા. પ્રાણચંદ્ર લક્ષ્મીભાઈ દેસાઈ બી. એ. ૧૪૧-૪૬.

રા. હરિપ્રસાદ મનરાય દેસાઈ, એલ. સી. ૧૭૭-૭૮.

બી. એન્ડ એસ. ૨૧૨-૧૬, ૩૬૮-૩૭૪.

રા. રતિલાલ જીવજીરામ લાખીઆ બી. એ. ૨૬૭-૭૧.

રા. કૃપાચંદ્ર બહેચરલાલ પંડિત ૪-૬.

રા. જોશલાલ ચીમનલાલ દેવામીનારાયણ ૨૪૫-૪૭.

બી. એ.

સર ઓક્ટે ન્યુટન.

સર વિલિયમ હરશન.

" " " ૭૨-૭૪.

રા. ચંદ્રમણિચંદ્ર જોશલાલ પંડિત. ૧૦૪-૦૮.

ગુવનસાકૃત્યની જૂદીજૂદી માન્યતા. રા. માધુભાઈ બાબારાવ દિવેલીના. ૩૮૪-૮૭.

દેશાલોકન.

અમેરિકાની ખેતીવાડી.

રા. હરિપ્રસાદ મનરાય દેસાઈ, ૬૭-૧૦૨.

એલ. સી. પી. એન્ડ એસ.

અમેરિકાના સીધીએની ઉત્પત્તિ.

" " " ૧૩૩-૩૭.

ઉદ્બોધનના પુસ્તક ૨ (મે ૧૯૦૮ થી એપ્રિલ ૧૯૦૯ સુધી) ના
વિષયોનું સૂચિપત્ર.

વિષય.

લેખક.

૧૯.

આપણી આવદશા.

રા. રા. મૂળચંકર કૃપાચંકર શુક્લ. ૩૭૬-૩૮૦.

આપણું ખર્ચું કર્તવ્ય.

રા. કૃષ્ણનાથ નરસીલાલ દેસાઈ. એમ. એ. ૧૪૯-૧૨.

આર્યાવર્તની શાંતિએ અને
પ્રજાકીય જવારણ. }

રા. હંમીરલાલ લાલચંદ મહેતા. ૧૮૦-૮૨.

આર્યાવર્તનાં પ્રાચીન તીર્થસ્થળ.
(અવર્તિકા)

રા. નામચંકર હંજીવન ત્રિપાઠી. ૨૨૭-૨૭.

ધલકાખતું રહસ્ય

રા. બન્સીલાલ મણીલાલ મહેતા. બી.એ. ૨૫૬-૫૭.

ઉગતા વર્ષમાં અમારી આકાંક્ષા.

રા. રમણિકલાલ અમ્રતલાલ મહેતા. ૨૬૫-૬૬.

ઐતિહાસિક ખંડ.

મહારાષ્ટ્રીયોદય.

રા. જોશલાલ ચીમનલોલ સ્વામીનારાયણ
બી. એ. ૧૦-૧૨, ૪૯-૫૨.

રીએન્સી.

રા. ચંદ્રમણિચંકર જોશલાલ પંડિત. ૧૩-૫.

ઐતિહાસિક ખંડ.

આપણાં ખનિજ લાધનો.

રા. ગોકળદાસ અચરતલાલ શાહ. બી.એ. ૩૪૮-૫૨,
૩૯૨-૯૩.

હિન્દુસ્થાનના વેપાર અને
ઉદ્યોગની પાતી.

રા. સુનીલાલ દરગેશિંદ જાની. બી. એ. ૫૬-૬૧

કુરુક્ષેત્ર નિરીક્ષણ.

રા. ગોકળદાસ અચરતલાલ શાહ બી. એ. ૮૦-૮૧,
૧૨૦-૨૫

કાવ્ય તરંગ.

આપણી લગ્નતિથિ.

રા. ન્હાનાલાલ દવપતરામ કવિ. એમ. એ. ૧૭૪-૫.

આર્યશ્રમ સ્તવન.

રા. રમણિકલાલ અમ્રતલાલ મહેતા. ૨૧૨.

કવિ અને સ્વતંત્રતા.

રા. કૃપાચંકર બહેચરલાલ પંડિત. ૭૦.

કાલિસ્તોત્રમ્ ।

રા. જોશલાલ ચીમનલાલ સ્વામીનારાયણ, ૭૧.
બી. એ.

હવન આશા

રા. કૃપાચંકર બહેચરલાલ પંડિત. ૩૭.

પશ્ચાતાપ.

એક પ્રેમ્યુએટ. ૩૦૪.

પ્રતાપસ્તોત્રમ્ ।

રા. જોશલાલ ચીમનલાલ સ્વામીનારાયણ, ૧૦૨-૩
બી. એ.

પ્રેમાન્વેષણ.

રા. કૃપાચંકર બહેચરલાલ પંડિત. ૨૬૭-૬૮.

પ્રેમનો સંચાર.

બે ચિત્ર.

‘ભારત તનુમે શું હકરી.’

મહાનગરનું પૂર્ણ.

માયા-તંત્રી.

માતૃભૂમિના ઉપકાર.

સ્વદેશ ભૂમિ સ્તોત્રમ્ ।

સ્વદેશ સેવાદ્રુમ્ ।

સ્વદેશ અર્થે સ્વર્ણભૂ.

સ્વદેશધર્મ.

રા. ન્હાનાત્રાલ દલપતરામ કવિ. એમ.એ. ૧૭૪.

રા. વસંત વિનોદી. ૪૦.

રા. કૃપાસંકર બહેચરલાલ પંડિત. ૧૪૦.

રા. મગનભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ. ૧૦૪.

બી. એ. એલ. એલ. બી.

રા. નર્મદાસંકર હરિભોજિંદ શુકલ. ૨૬૫.

રા. ચંદ્રમણિસંકર જેઠાલાલ પંડિત. ૩૩૬.

રા. જેઠાલાલ ચીમનલાલ રેવાભીનારાયણ ૧૪૮.

” ” ” બી. એ. ૨.

રા. ભૂતનશ્રી ૨૪૪.

રા. રામભોજનરાય જયવંતરાય. ૨૧૪.

કેળવણી.

નૈતિક કેળવણી.

• ભારતનાર્મી પ્રાથમીય વિદ્યાલય.

રા. છ. સી સરૈયા બી. એ. ૭૪-૯, ૧૦૮-૧૧૨.

રા. જીવણરામ જેઠાંકર ભટ્ટ ૩૩૮-૧૦.

બી. એ. એલ. એલ. બી. ૩૭૫-૭૬.

અગ્નિ માળા.

દર્શનપુરા આનંદમોહન બસુ.

પ્રયોચ.

ગીતીઓ.

જાજી વોશિંગ્ટન.

જગન્નાથ તત્ત્વ.

કર દી વોશિંગ્ટન.

રા. શિવપ્રસાદ દલપતરામ પંડિત ૨૪૮-૫૩.

રા. મણિલાલ કેશવલાલ પરિખ. ૩૩૬-૩૮.

રા. કૃપાસંકર બહેચરલાલ પંડિત. ૨૭-૪૦.

રા. ચંદ્રમણિસંકર જેઠાલાલ પંડિત. ૩૦૫-૧૧.

રા. મણિસંકર લલિતભાઈ દેસાઈ બી. એ. ૧૪૧-૪૮.

રા. હરિપ્રસાદ દલપતરાય દેસાઈ, એલ.સી. ૧૭૭-૭૬.

બી. એન્ડ એસ. ૨૧૨-૧૬, ૩૬૮-૩૭૪.

રા. રતિલાલ જીવણલાલ લાખીઆ બી.એ. ૨૬૭-૭૧.

રા. કૃપાસંકર બહેચરલાલ પંડિત ૪-૬.

રા. જેઠાલાલ ચીમનલાલ રેવાભીનારાયણ ૨૪૫-૪૭.

બી. એ.

કર ચૈત્રેક ન્યુટન.

કર વિલિયમ હરલેય.

કનસાકુદ્યની જૂનીજૂની માન્યતા. રા. માધુભાઈ બાબારાવ કિવેડીયા. ૨૮૪-૮૭.

શાવલોકન.

અમેરિકાની ખેતીસાડી.

રા. હરિપ્રસાદ દલપતરાય દેસાઈ, ૯૭-૧૦૨.

એલ. સી. બી. એન્ડ એલ.

અમેરિકાના શીધીઓની ઉત્પત્તિ.

” ” ”

૧૩૩-૩૩.

ઔષોગિક પરિષદ	રા. મુખના.	૩૫૭-૧૭.
કોન્ગ્રેસના પ્રમુખનું ભાષણ, નવી સુધારાની યોજના.	રા. કૃષ્ણલાલ નરસીલાલ દેસાઈ એમ.એ. ૨૫૭-૧૭.	
ભાષાનર્મી સી કેળવણી.	રા. કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ દેસાઈ. ૧૬૮-૭૪.	
હિંદુસ્થાનમાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય.	રા. હરિપ્રસાદ દ્રવિડરાય દેસાઈ એમ.સી. ૨૦૧-૧૧	
	પી. એન્ડ એસ.	
ફ્રેન્કો-બ્રિટિશ પ્રદર્શન.	" " "	૧૫-૪.
યુરોપ અને એશિયા.	" " "	૨૧ ૧
સંસાર સુધારા સમાજ.	એક પ્રેમ્યુએટ.	૨૮૮-૩૩૮.
હિંદીઓનો પરદેશવાસ.	રા. હરિપ્રસાદ પીતાંબર મહેતા.	૨૭૩-૪૩.
હિંદુસ્થાનમાં અરાજકતા.	રા. હરિપ્રસાદ વજીરાય દેસાઈ એમ.સી.	૩૩-૬.
	પી. એન્ડ એસ.	
હિંદ-સેવક સમાજ.	" " "	૩૩૩-૩૫.
ધર્મ ખંડ.		
ધર્મ.	રા. કૃષ્ણચંદ્ર બહેચરલાલ પંડિત ૨૧-૭, ૨૫૩-૫૫	
ધર્મોપદેશ ।	રા. નારણલાલ કનૈયાલાલ ભટ્ટ.	૩૪૩-૪૪.
રાષ્ટ્રી સૂત્રમ્ ।	રા. મુખના.	૩૪૧-૪૨.
નવનીત.	અનુવાદક.	૩૮૮.
આગળ વધારાઓનું લક્ષ્ય.	રા. ચંદ્રમણિચંદ્ર જોશલાલ પંડિત.	૩૮૭-૮૮.
ઉત્પાદનને તેને બીજાકાલી વહેવાર.	" " "	૨૮-૨૯.
ઉત્પાદકના જાગમ ગતો પ્રવૃત્તિવિવેચ.	રા. કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ દેસાઈ.	૨૬૨-૬૩.
દેશભક્તનું કર્તવ્ય	" " "	૯૪-૬.
પ્રજાતન અને તેનો મૂળાધાર.	" " "	૧૯૧-૯૮.
બહિષ્કાર જય તિમા મી ગજન.	} રા. કૃષ્ણચંદ્ર બહેચરલાલ પંડિત.	૧૬૨-૬૮.
વીનું ભાષણ		
બંગાળના એવિસ પરગણાની પ્રાતિક કોન્ફરન્સના પ્રમુખનું ભાષણ.	} રા. કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ દેસાઈ.	૩૨૭-૩૧.
બાલુ મિષિનચંદ્ર પાવનું ભાષણ.	" " "	૯૨-૪.
બ્રિટિશ મહારાજ્યના હિંદુસ્થાનમાં પચાસ વર્ષ.	રા. કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ દેસાઈ.	૨૬૩-૬૪.
બીજી તાંત્રી કોન્ફરન્સના પ્રમુખનું ભાષણ.	રા. વસંતલાલ મણીલાલ મહેતા.	૧૨૫-૨૯.
મિસિસ બીસેન્ટની કેળવણી સંબંધી યોજના.	} રા. ચંદ્રમણિચંદ્ર જોશલાલ પંડિત	૨૯.
૨૫ યાત્રા.		

વિશ્વધ્વનિ.	રા. કૃપાચંદ્ર બહેચરલાલ પંડિત.	૧૧-૨૦.
શ્રીમતી સરલા દેવીનું બાપણ.		૮૮-૯૧.
સરકારની રાજ્યનીતિને કેવી રીતે પહેચી વળવું.	રા. બી.	૨૮૧-૨૯૦.
સાર્વસ અને હિન્દુ.	રા. ચન્દ્રમણિચંદ્ર જોશલાલ પંડિત.	૩૫૨-૫૪.
સ્વદેશીનો મહત્તમ વધારો	" " "	૩૫૪-૫૫.
શ્રી શિક્ષણ સંબંધી સીરકર નિવેદિતાનો પત્ર.		૧૯૮-૨૦૦.
હિંદની આધુનિક રાજકીય હાલત	રા. કેશવપ્રસાદ છોટાલાલ દેસાઈ.	૨૪૭-૧૧.
હિંદુસ્થાન અને વ્યાપાર રક્ષણની રાજ્યનીતિ.	" " "	૩૨૪-૩૩.
હિંદુસ્થાનમાં સ્થાનિક સ્વરાજ.	રા. ચન્દ્રમણિચંદ્ર જોશલાલ પંડિત	૩૯૭.
નવોન વર્ષ.	રા. કૃપાચંદ્ર બહેચરલાલ પંડિત	૧-૨.
પાવાગઢનું વર્ણન.	રા. પુનમચંદ્ર કેશવલાલ શાહ, બી.એ.	૩૧૭-૨૪.
બહેરા સુબાની રાજા	રા. પ્રાણચંદ્ર લાલુભાઈદેસાઈબી.એ.	૨૩૨.
લોક અને મુગલા.	રા. નારાયણલાલ દવપતરામ ભક્ત	૩૮૦-૩૮૩.
મહારા ટ્રેડિંગકોની વાત.		
(વાપા લગ્નપતરાવ.)	રા. સુનીલાલ હરમોવિંદ બાની બી.એ.	૧૫૭-૧૧, ૧૮૨-૮૭, ૨૧૧-૨૨.
રાજકીય ખંડ.		
માયાદ હિંદ.	રા. જીવજીરામ દેસાઈ બી.એ. એલ. એલ. બી.	૧-૧૦, ૪૧-૬.
ગંગાના ઉદ્ધાર મતવાદી અને આપણે.	રા. રમણલાલ અમરતલાલ ખડેલા,	૭૬-૮૦.
કાપડ સતર ઉપરની જાકત નીકળી જવાની જરૂર.	રા. જીવજીરામ દેસાઈ બી.એ. એલ. એલ. બી.	૧૧૨-૧૪
શ્રી સ્થાનો અને તેમનો ઉપયોગ.	રા. કેશવલાલ છોટાલાલ દેસાઈ.	૪૪-૧.
જ્ઞાન ખંડ.		
મહેલ.	રા. જોશલાલ ચીમનલાલ સ્વા. બી.એ.	૧૪૨-૫૭.
સુરતી કપડા.	" " " " " " " "	૨૭૧-૭૭.
પાણી.	રા. સુનીલાલ હરમોવિંદ બાની બી.એ.	૧૧૪-૧૭.
પ્રાચીન હિંદુઓમાં અધિતશાસ્ત્ર.	રા. જોશલાલ ચીમનલાલ સ્વામીનારાયણ.	

[illegible]

વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને તેની આવશ્યકતા. રા. ચુનીલાલ દુરગોવિંદ જાની
વિજ્ઞાનશાસ્ત્રની વૃદ્ધિ. રા. બી.સી.લાલ મણીલાલ મહેતા.

પ્રો. જોશવાન ચીમનવાળા સ્વા. એ

* ૬૩૧

पुर्वमान विद्धार.

બાથ અરિન્દ ધોતના કિશે રગજ }
ખાતેના ભાવથુનો સાર }

यसंत विनोदनीता सहेशा.

विश्व यात्रा.

श्रीगुरु तिलकने देशनिकाश रौ चन्द्रम 'ने केनाल प्रहित

સમર્થ રામદાસની મહુ પ્રાર્થના. રા મણિવાન કેસાનના પરિખ

સામાજિક,

2. અરુણચલ પ્રદેશની મેઘલય રાજ્ય સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલ છે.

સ્વદેશ સેવા 'દક્ષિણ' શાખા-૧૨

સ્વદેશી, સ. ચંદ્રમણિયાર જેઠાવાન પાડિત

ਦੁਖੀਆਰ

ਖੁਘੜੀ,